

Varstvo spomenikov poročila

52

Zavod za varstvo
kulture dediščine Slovenije

**Varstvo
spomenikov**
poročila

52

Zavod za varstvo
kulturne dediščine Slovenije

Varstvo spomeniko, poročila 52

© Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Izdal in založil: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Poljanska cesta 40, 1000 Ljubljana

Zanj: Jernej Hudolin

Urednica: Biserka Ribnikar Vasle, biserka.ribnikar@zvksd.si

Uredniški odbor: Tatjana Adamič, mag. Barbka Gosar Hirci, Andrej Magdič, dr. Simona Menoni Muršič, Aleksandra Renčelj Škedelj, Biserka Ribnikar Vasle, Mitja Simič, dr. Mateja Neža Sitar, mag. Marko Stokin

Lektoriranje: Alenka Kobler

Oblikovanje: Nuit d.o.o.

Tisk: Evrografis d.o.o.

Naklada: 700

Cena: 28,00 Eur

Distribucija in prodaja: Buča d.o.o., Kolarjeva 47, 1000 Ljubljana, T: +386(0)1 230 65 80, E: buca@siol.net

Ljubljana, 2017

ISSN 1580-5166

Kazalo posameznih spomenikov po naseljih

	<i>EŠD</i>	<i>Naselje</i>	<i>Ime</i>	<i>Stran</i>
1	3	Ajdovščina	Ajdovščina – arheološko najdišče Castra	11
2	3549	Ajdovščina	Ajdovščina – cerkev sv. Janeza Krstnika	11
3	3553	Avber	Avber – cerkev sv. Nikolaja	13
4	5548	Bašelj	Bašelj – naselbina pri Sv. Lovrencu	14
5	5547	Bašelj	Bašelj – višinska naselbina Gradišče	15
6	5547	Bašelj	Bašelj – višinska naselbina Gradišče	16
7	7593	Bavšica	Julijske Alpe – Triglavski narodni park	17
8	9999	Belo	Belo pri Sv. Katarini – domačija Belo 1	18
9	23	Bled	Bled – arheološko najdišče grad	18
10	25, 5287	Bled	Bled – cerkev Marijinega vnebovzvetja, Bled – Blejski otok	19
11	25	Bled	Bled – cerkev Marijinega vnebovzvetja	20
12	3565	Borjana	Borjana – cerkev Marije Snežne	29
13	3568	Bovec	Bovec – cerkev Device Marije v Polju	31
14	10007	Bovec	Bovec – trško jedro	34
15	10007	Bovec	Bovec – trško jedro	34
16	5292	Brdo	Brdo pri Ihanu – domačija Brdo 1	35
17	9563	Brezje pri Trebelnem	Brezje pri Trebelnem – arheološko najdišče Šumenje – Log	36
18	52	Brode v Poljanski dolini	Brode v Poljanski dolini – domačija Brode 2	36
19	52	Brode v Poljanski dolini	Brode v Poljanski dolini – domačija Brode 2	39
20	56	Celje	Celje – arheološko najdišče Celje	40
21	55, 56, 11904, 27442	Celje	Celje – staro mestno jedro, arheološko najdišče Celje, mestni park, Savinjsko nabrežje	43
22	15572	Cerov Log	Cerov Log – arheološko najdišče Camberk	45
23	25444	Čolnica	Čolnica – zaselek	45
24	78	Črna pri Kamniku	Črna pri Kamniku – cerkev sv. Primoža in Felicijana	46
25	29022	Črniče	Črniče – kapelica	48
26	/	Dekani	Dekani – bunker iz druge svetovne vojne	49
27	4599, 30363	Dekmanca	Dekmanca – rimska naselbina Groblje, arheološko najdišče Groblje II	50
28	104	Dol pri Medvodah	Dol pri Medvodah – Dolinčkova domačija	51
29	9265	Dolenja vas	Dolenja vas pri Senožečah – cerkev Žalostne Matere božje	52
30	27674	Dolenje pri Jelšanah	Dolenje pri Jelšanah – vas	54
31	4768	Dolenji Novaki	Dolenji Novaki – domačija Dolenji Novaki 5	56
32	3782	Dolnja Košana	Dolnja Košana – cerkev sv. Štefana	57
33	3607	Dolnje Cerovo	Dolnje Cerovo – cerkev sv. Lenarta	59
34	3708	Dolnji Zemon	Dolnji Zemon – cerkev sv. Mihaela	61

35	20762	Dornberk	Dornberk – domačija Gregorčičeva ulica 45	62
36	8120, 8712	Dvor	Dvor pri Žužemberku – območje Auerspergove železarne; Dvor pri Žužemberku – območje železarne, žag in mlinov ob Krki	62
37	12783	Erzelj	Erzelj – pokopališče	63
38	3645	Gabrovica pri Komnu	Gabrovica pri Komnu – cerkev sv. Petra	64
39	3646	Goče	Goče – cerkev sv. Andreja	65
40	143	Gorenja Kanomlja	Gorenja Kanomlja – domačija Gorenja Kanomlja 43, Šturmajce	67
41	9764	Gorenja Trebuša	Gorenja Trebuša – kašča s kovačijo Gorenja Trebuša 89	69
42	9364	Goričice	Goričice – domačija Goričice 7	70
43	3786	Gornja Košana	Gornja Košana – cerkev Marijinega obiskanja	71
44	7905, 11077, 8757	Gradac	Gradac – območje gradu Gradac, Gradac – grajski park, Gradac – arheološko najdišče Gradaški okljuk	72
45	13799	Hotovlja	Hotovlja – Fortunov mlin in kozolec	74
46	2581	Hotavlje	Hotavlje – cerkev sv. Lovrenca, župnijski urad Trata – Gorenja vas	75
47	6283	Hum pri Ormožu	Hum pri Ormožu – vaško jedro	77
48	8459	Ilirska Bistrica	Ilirska Bistrica – mestno jedro	77
49	29579	Jevšček	Jevšček – domačija pri Cendolu	78
50	6883	Jurišna vas	Jurišna vas – arheološko najdišče Ančnikovo gradišče	80
51	210	Kamna Gorica	Kamna Gorica – Langusovo znamenje	83
52	26348, 9866	Kamnik	Kamnik – hiša Novi trg 5, arheološko najdišče Stari grad	85
53	11796	Kamnik pod Krimom	Kamnik pod Krimom – kapelica nasproti hiše Kamnik pod Krimom 30 (kapelica Srce Jezusovo)	86
54	225	Kobarid	Kobarid – trško jedro, Kobariški muzej	88
55	228	Kobdilj	Kobdilj – ambient vaškega trga	88
56	4054	Kobdilj	Kobdilj – cerkev sv. Gregorja	90
57	239, 235, 236	Koper	Koper – cerkev Marijinega vnebovzetja, Koper – mestno jedro, Koper – arheološko najdišče Koper	91
58	239	Koper	Koper – cerkev Marijinega vnebovzetja	93
59	235, 236	Koper	Koper – mestno jedro in Koper – arheološko najdišče Koper	94
60	247	Koper	Koper – Palača Kidričeva ulica 19	95
61	27460	Kopriva	Kopriva – Pil pri Krepah	97
62	/	Koprivnik	Koprivnik, slika Morska obala na Lošinju, Michael Ruppe	98
63	/	Koprivnik	Koprivnik, slika Krajina I, Michael Ruppe	100
64	265	Kostanjevica na Krki	Kostanjevica na Krki – samostan	101
65	4115	Kozaršče	Mengore – cerkev Imena Marijinega (slike: Križev pot)	103
66	283	Kranjska Gora	Kranjska Gora – domačija Borovška cesta 63	105
67	1220	Krapje	Krapje – domačija Babič	107
68	30318	Kuzarjev Kal	Kuzarjev Kal – arheološko najdišče	109
69	27972	Lancova vas	Lancova vas – rimskodobna naselbina	109
70	21811	Laško	Laško – hiša Mestna ulica 16	110
71	7245	Lipica	Lipica – Kobilarna Lipica	111
72	4878	Livek	Perati – cerkev sv. Petra	114
73	329	Ljubljana	Ljubljana – arheološko najdišče Ljubljana, Slovenska cesta – antični tlak	118

74	330	Ljubljana	Ljubljana – Arhiv Slovenije	120
75	1978	Ljubljana	Ljubljana – cerkev Marijinega oznanjenja	122
76	/	Ljubljana	Ljubljana – ikona	127
77	14362	Ljubljana	Ljubljana – kolišče Ilovica	130
78	374	Ljubljana	Ljubljana – Narodna galerija Slovenije	131
79	374	Ljubljana	Ljubljana – Narodna galerija Slovenije ; Janez Šubic, Portret očeta	136
80	15919	Lokev	Lokev – ambient cerkve sv. Mihaela	138
81	3632	Magozd	Magozd – cerkev sv. Ane	138
82	431	Maribor	Maribor – grad	140
83	9027	Maribor	Maribor – minoritska cerkev	142
84	9562, 29925, 30306, 30307	Metlika	Metlika – arheološko območje Metlika, arheološko območje Bočka III, arheološko območje Mestni log, Sodji Vrh – arheološko območje Rupce	146
85	/	Mirna	Mirna, Roje	146
86	/	Mirna	Mirna, Zapuže	147
87	30348, 2041	Mirna Peč	Mirna Peč – arheološko najdišče Sv. Kancijan in Mirna Peč – cerkev sv. Kancijana	147
88	25132	Nova Cerkev	Nova Cerkev – marof na župnijskem posestvu Nova Cerkev 19	149
89	8710	Novo mesto	Novo mesto – arheološko najdišče marof, Kapiteljska njiva, mestne njive v Novem mestu – Kapiteljska njiva	150
90	2080	Novo mesto	Novo mesto – cerkev sv. Lenarta	153
91	3439	Orehovec	Orehovec pri Zibiki – cerkev sv. Janeza Krstnika	155
92	4779	Petkovec	Petkovec – cerkev sv. Hieronima	157
93	4779	Pivka	Pivka – arheološko območje Kerin	159
94	26863	Pivka	Pivka – trško jedro	159
95	4777	Planina	Planina – arheološko najdišče Stari grad	161
96	16993	Podgora	Podgora pri Hotavljah – hiša Podgora 11	162
97	5062	Podmelec	Podmelec – kašča pri domačiji Podmelec 49	163
98	4584	Podolševa	Podolševa – gospodarsko poslopje domačije Podolševa 20	164
99	8103	Poljane nad Škofjo Loko	Poljane nad Škofjo Loko – Gostilna na Vidmu	165
100	9699	Poljane nad Škofjo Loko	Poljane nad Škofjo Loko – rojstna hiša slikarjev Šubic	166
101	9601	Postojna	Postojna – arheološko najdišče Sovič	169
102	9601	Postojna	Postojna – arheološko najdišče Sovič	170
103	30238	Postojna	Postojna – grobnica rodbine Jurca	171
104	19381	Postojna	Postojna – stara bolnišnica	175
105	13742	Predjama	Predjama – domačija Predjama 3	176
106	569 Predjama – grad Jama, 7583 Predjama – vaško jedro	Predjama	Predjama – domačija Predjama 5	177
107	13740	Predjama	Predjama – domačija Predjama 13	178
108	13745	Predjama	Predjama – grajski mlin	180
109	573	Prem	Prem – vas	180

110	583	Ptuj	Ptuj – grad	182
111	6575	Ptuj	Ptuj – hiša Dravska ulica 15	183
112	6568	Ptuj	Ptuj – hiša Murkova ulica 2	184
113	6571	Ptuj	Ptuj – hiša Murkova ulica 5	186
114	6572	Ptuj	Ptuj – hiša Murkova ulica 7	186
115	6613	Ptuj	Ptuj – hiša Slovenski trg 9	188
116	580	Ptuj	Ptuj – mestno jedro	189
117	6525	Ptuj	Ptuj – stara pivovarna	190
118	6626	Ptuj	Ptuj – hiša Ulica heroja Lacka 1	192
119	16778	Ptuj	Ptuj – hiša Vošnjakova ulica 11	193
120	594	Puštal	Puštal – domačija Puštal 74	194
121	21387	Rakitna	Rakitna – kapelica Lurške Matere Božje	195
122	606	Rateče	Rateče – vas	196
123	25695	Ravne pri Cerknem	Ravne pri Cerknem 3	198
124	25346	Ravnica	Ravnica – korita in kal Na vodi	198
125	3604	Reka	Reka – cerkev sv. Kancijana	199
126	11057	Robidišče	Robidišče – ambient stanovanjskih in gospodarskih objektov	201
127	626	Rogatec	Rogatec – Muzej na prostem Rogatec	201
128	30453	Sečovlje	Sečovlje – arheološko območje Sv. Peter	203
129	25710	Sela na Krasu	Sela na Krasu – gradišče Podgrac	205
130	11257, 2251, 9261	Semič	Semič – območje tabora, Semič – cerkev sv. Štefana, Semič – trško jedro	205
131	649	Skomarje	Skomarje – hiša Skomarje 30	207
132	654	Slavina pri Postojni	Slavina pri Postojni – arheološko najdišče Gradišče	208
133	4796	Slavina pri Postojni	Slavina pri Postojni – arheološko območje Baba	209
134	/	Slovenija	Slovenija – evidenca letalskih razbitin druge svetovne vojne	210
135	9966	Soča	Soča – domačija Soča 51	212
136	9569	Soteska	Soteska ob Krki – vrtni paviljon Hudičev turn	212
137	15300	Spodnja Polskava	Spodnja Polskava – gomilno grobišče Velenik	214
138	12406	Stara Vrhnika	Stara Vrhnika – kašča pri hiši Stara Vrhnika 45	215
139	24677	Stoperce	Stoperce – župnišče	216
140	9475	Straža	Straža pri Novem mestu – arheološko najdišče Gorenja Straža	217
141	13778	Studenec pri Krtini	Studenec pri Krtini – vas	217
142	30188	Šempas	Šempas – grob Venceslava Beleta	218
143	24951	Šempas	Šempas – vaško jedro	219
144	764	Šilentabor	Šilentabor – arheološko najdišče	220
145	9121	Škocjan pri Divači	Škocjan pri Divači – hiša Škocjan 8	220
146	30258	Škocjan pri Divači	Škocjan pri Divači – mlin v Uknah	222
147	4996	Škocjan pri Divači	Škocjan pri Divači – vas	223
148	4996	Škocjan pri Divači	Škocjan pri Divači – vas	224
149	4996, 4997, 4998, 9107, 9122, 9111	Škocjan pri Divači, Betanja, Matavun	Škocjan pri Divači – vas, Betanja – vas, Matavun – vas, Betanja – domačija Betanja 2, Matavun – domačija Matavun 8, Matavun – domačija Matavun 10	227

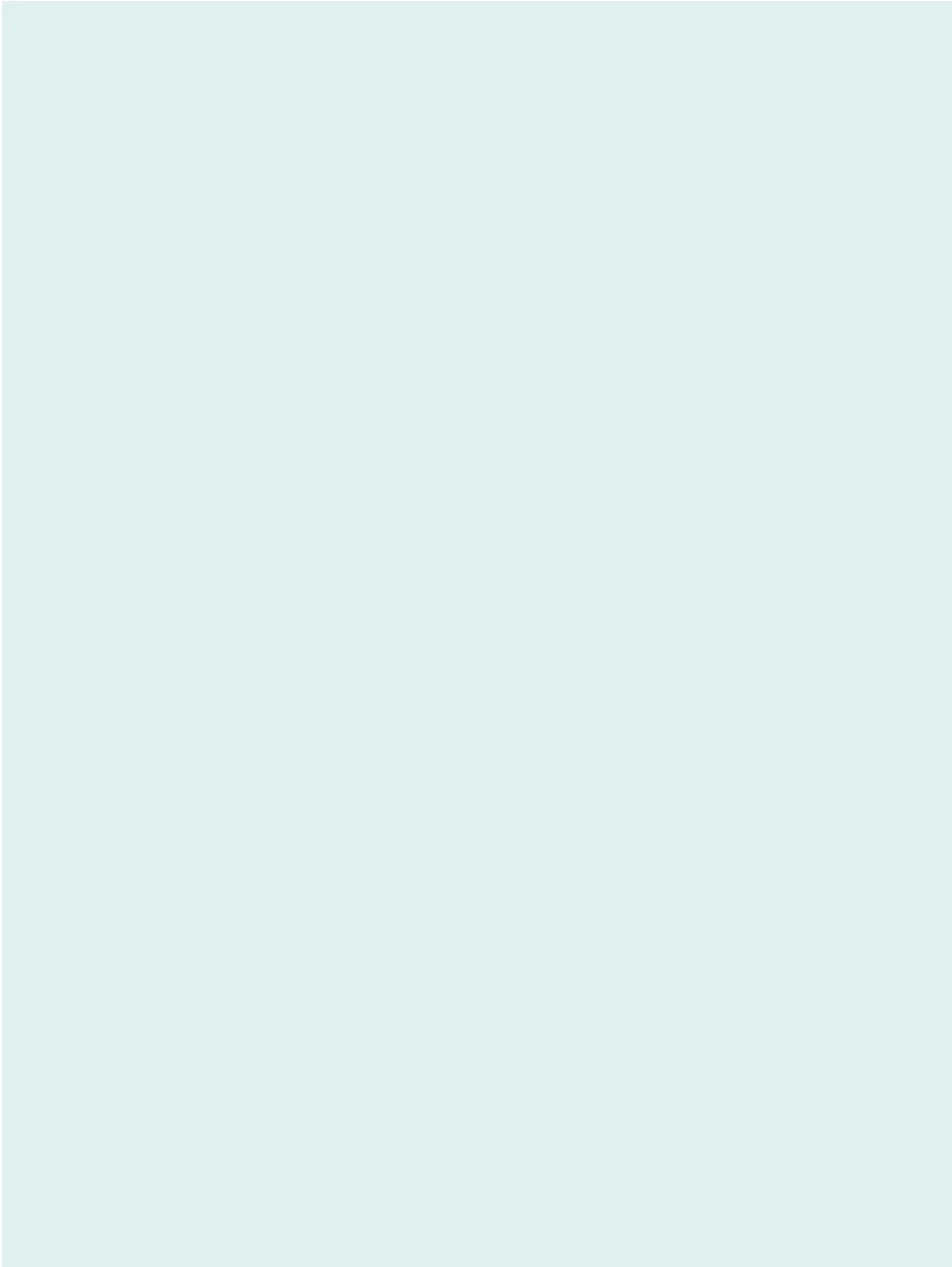
150	739	Škofja Loka	Škofja Loka – grad, stenske poslikave v kapeli loškega gradu	228
151	744	Škofja Loka	Škofja Loka – Rotovž, Mestni trg 35	232
152	753	Šmartno	Šmartno v Brdih – vas	233
153	753	Šmartno	Šmartno v Brdih – vas, zahodno obzidje	235
154	753	Šmartno	Šmartno v Brdih – vas	236
155	11351	Šmartno v Tuhinju	Šmartno v Tuhinju – naselbina Ivanjk	237
156	1768	Šmaver	Šmaver pri Dobrniču – cerkev sv. Mavricija	238
157	3678	Šmihel pod Nanosom	Šmihel pod Nanosom – cerkev sv. Mihaela	240
158	8653	Šmihel pri Žužemberku	Šmihel pri Žužemberku – villa rustica	240
159	4252	Šoštanj	Šoštanj – trško jedro	241
160	/	Trebče	/	242
161	2591	Trebnje	Trebnje – cerkev Marijinega vnebovzvetja	243
162	17701	Trenta	Trenta – Jouževa prestaja v Zadnji Trenti	245
163	17650	Trenta	Trenta – zaselek Pri Cerkvi	245
164	5568	Tupaliče	Tupaliče – gomilno grobišče na Vrličnjaku	246
165	9459	Tupelče	Tupelče – domačija Tupelče 4	247
166	4074	Utovlje	Utovlje – cerkev sv. Justa	248
167	797	Velenje	Velenje – grad Velenje	249
168	23640	Velike Žablje	Velike Žablje – vas, Douganova kapelica	250
169	12288	Veržej	Veržej – čebelnjak Tigeli	250
170	30065, 813	Vinica	Vinica – arheološko najdišče Ob gradu, Vinica – grad	251
171	16688	Vinje pri Moravčah	Vinje pri Moravčah – grad Rožek	254
172	818	Vipava	Vipava – Lanthierijeva graščina	255
173	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto	256
174	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto	257
175	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto, parkirišče	258
176	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto	260
177	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto	260
178	819	Vipavski Križ	Vipavski Križ – mesto	261
179	820	Vipolže	Vipolže – Vila Vipolže	263
180	824	Visoko pri Poljanah	Visoko pri Poljanah – dvorec Visoko	269
181	3863	Vitovlje	Vitovlje – cerkev sv. Lucije	274
182	9368	Vnanje Gorice	Ljubljana – arheološko območje Ljubljansko barje	275
183	9912	Volčji Potok	Volčji Potok – stari grad	277
184	854	Vrzenec	Vrzenec – cerkev sv. Kancijana	279
185	854	Vrzenec	Vrzenec – cerkev sv. Kancijana	280
186	30362	Zapudje	Zapudje – gradišče Nerajski Cirknik	282
187	27897	Zapudje	Zapudje – utrjena višinska naselbina Veliki Kolečaj	283
188	14315	Zgornja Luša	Zgornja Luša – hiša Zgornja Luša 6	283
189	892	Žalec	Žalec – mestno jedro	284
190	19457	Žeje pri Prestranku	Žeje pri Prestranku – posestvo Bile	287

Kazalo avtorjev

Zoja Bajdè	103	Tanja Mesojedec	98, 100, 153, 212, 238, 243
Anka Batič	212	Miha Mihelič	275
Eda Belingar	54, 77, 88, 97, 138, 159, 171, 175, 176, 177, 178, 180, 220, 222, 223, 224, 227, 247, 287	Ljubiša Milič	31, 232
Petra Benedik	118	Ajda Mladenovič	40, 46
Marta Bensa	61, 65	Dimitrij Mlekuž	14, 15, 237, 246, 275, 282
Barbara Brezigar	11, 19, 159, 220, 240	Zvezdana Modrijan	80
Maja Bricelj	146	Matjaž Mori	62, 146, 147, 203
Danijela Brišnik	43, 155, 241, 249, 284	Tina Nanut	91
Tina Britovšek	205, 240, 251, 283	Nastja Nylander	186
Boštjan Cigoj	258	Katarina Odlazek	20
Vlasta Čobal Sedmak	142	Manca Omahen	169
Sanja Djokić	94	Blaž Orehek	14, 15, 18, 91, 237, 246, 254, 277
Saša Dolinšek	20, 95, 120, 140	Minka Osojnik	11, 13, 29, 52, 57, 61, 64, 65, 71, 90, 114, 138, 199, 248, 274
Tomaž Fabec	59, 161, 170, 205, 208, 209	Damjana Pediček Terseglav	18, 36, 39, 51, 70, 74, 162, 165, 166, 194, 215, 269, 283
Alja Fir	101	Pavla Peterle Udovič	130, 217
Barbka Gosar Hirci	131	Aleš Plevčak	249
Sanela Hodžić	131	Matija Plevnik	155
Božena Hostnik	149, 201, 207	Katja Pohl	212
Andrej Jazbec	13, 67, 199, 255, 263	Primož Predan	214
Maja Jerala	14, 15, 18, 237, 246, 254	Andreja Ravnikar	136
Miran Ježovnik	182	Luka Rozman	94, 147
Manica Juvan	157	Gašper Rutar	49, 93, 146, 147, 210, 275, 277
Mihaela Kajzer Cafnik	80, 214	Dunja Salecl	214
Špela Karo	16	Zdenka Salmič – Pungerčar	75
Anita Kavčič Klančar	228	Mitja Simič	72
Barbara Klanšek	164	Saša Snoj	114
Rok Klasinc	80	Petra Stipančič	150
Milana Klemen	43, 241, 249, 284	Andrejka Ščukovt	17, 34, 45, 48, 56, 62, 63, 67, 69, 78, 88, 163, 198, 201, 212, 218, 219, 233, 235, 236, 245, 250, 256, 257, 258, 260, 261
Benjamin Korošec	186	Tonka Šoba	50, 110, 242, 249
Otmar Kovač	205	Mojca Tercelj Otorepec	35, 85, 217
Borut Križ	36, 45, 150	Aleš Tiran	240
Marjana Krumpestar	43, 241	Eva Tršar Andlovic	83, 105, 196
Albina Kržič	86, 195	Matija Turk	251
Jelka Kuret	20, 118, 279	Dejan Udovč	109
Marvy Lah	111	Katarina Udovč	72, 109, 147, 282
Liza Lampič	127	Anja Urbanc	279
Nataša Lapanja Jazbec	57, 90	Nika Veršnik	146, 277
Maja Lavrič	16	Suzana Vešligaj	77, 107, 250
Matevž Lavrinc	241	Anja Vintar	16
Martina Lesar Kikelj	122	Rado Zoubek	109, 280
Philip Mason	282	Katarina Žagar	40
Simona Menoni Muršič	182, 183, 184, 186, 188, 189, 190, 192, 193, 216	Tina Žerjal	275

Varstvo spomenikov poročila

52

1 Barbara Brezigar

EŠD: 3

Naselje: Ajdovščina

Občina: Ajdovščina

Ime: Ajdovščina – arheološko najdišče Castra

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

Zaradi gradnje ekološkega otoka na zemljišču s parc. št. 493/3, k. o. Ajdovščina, so bile na območju varovanega območja kulturnega spomenika Ajdovščina – arheološko najdišče Castra (EŠD 3) izvedene predhodne arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave arheoloških ostalin v obliki izkopa testnega jarka. Raziskavo je novembra 2015 izvedlo podjetje Avgusta, d. o. o., pod vodstvom Draška Josipoviča in nadzorom konservatorke Patricije Bratina iz ZVKDS, OE Nova Gorica.

Raziskava je potekala na zemljišču ob zunanji strani domnevnega poteka južnega obzidja (extra muros), ki na tem mestu še ni potrjen, zahodno od stolpa 14. Na tem prostoru, tik pred rimskim obzidjem, se domneva tudi potek obrambnega jarka, ki prav tako še ni bil potrjen z arheološkimi raziskavami (Osmuk, N., 1997, Ajdovščina – Castra. Stanje arheoloških raziskav (1994). Arheološki vestnik 48, 119–130).

Izkopan je bil testni jarek velikosti 3 x 2 m. Med raziskavo smo ugotovili, da se do globine 1,4 m pojavljajo nasute recentne plasti. Pod plastmi recentnih nasutij je bila na globini 1,85 m struktura sestavljena iz kamnov, med katerimi so bili večji odlomki rimskodobnega gradbenega materiala (tegule in imbreksi). Verjetno gre za neko starejše tlakovanje, ki pa ga ne moremo z gotovostjo datirati v rimsko obdobje. To tlakovanje smo na severni polovici izkopane sonde odstranili in poglobili izkop. Pod njim je bila temno sivo rjava zemljena plast s posameznimi rimskodobnimi najdbami, med katerimi so bili tudi 3 rimskodobni novci, datirani v 4. stoletje (Constantinus I/Constans 336–337, Constans 341–348 in Decentius 351–352, novce je opredelil dr. Andrej Šemrov, Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije). Na globini 2,25 m je bila plast sive peščene gline z večjo količino prodnikov, kakršno tu predstavlja geološka osnova. Na tej globini se je začela pojavljati tudi talna voda.

Glede na domnevni potek južnega obzidja na tem mestu se je potrdilo, da je lokacija ekološkega otoka izven obzidja, v izkopanem testnem jarku prav tako nismo zasledili obrambnega jarka, obstoj katerega se domneva okoli zahodnega in južnega obzidja.

Predviden poseg gradnje ekootoka ne bo dosegel globine arheoloških plasti, ki se pojavljajo 1,85 m pod današnjo hodno površino, zato raziskava v obsegu celotnega gradbenega izkopa ni bila izvedena. Po končani raziskavi se je odkrita površina zaščitila s filcem. Za ponoven zasip testnega jarka se je uporabila izkopana zemljina.

2 Minka Osojnik

EŠD: 3549

Naselje: Ajdovščina

Občina: Ajdovščina

Ime: Ajdovščina – cerkev sv. Janeza Krstnika

Področje: UA, R

Obdobje: pozni srednji vek, zadnja četrtina 17. stoletja, 18. stoletje, 1965

Cerkev sv. Janeza Krstnika v Ajdovščini je današnjo podobo večinoma dobila z večjo prezidavo v 17. stoletju, vendar so bile na tem mestu dokumentirane še dosti starejše strukture. Cerkev ima tristrano zaključen prezbitelij in višjo pravokotno ladjo ter zvonik ob glavni fasadi. Notranjščina ima bogato baročno opremo, od stropne poslikave in križevega pota A. Cebeja ter stranskih oltarjev M. Cussa do glavnega oltarja, pripisanega kamnoseški delavnici Pasquala Lazzarinija. Cerkev je z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Občine Ajdovščina razglašena za spomenik lokalnega pomena.

V maju 2015 se je župnija odločila, da bo obnovila notranji oplesk in elektroinstalacije, hkrati pa je župnik izrazil željo po manjši predelavi glavnega oltarja. Glavni povod za takšen predlog preureditve je bil povsem statične narave, saj je bil kamnit baldahin nad tabernakljem nestabilen in je ob vsakokratnem čiščenju obstajala resna nevarnost, da se poruši. Ob pogovorih in opazovanju oltarja pa se je porajala misel, da bi bila manjša predelava oltarja smiselna tudi z vsebinskega in estetskega vidika.

Omenjeni oltar je bil odkupljen od opuščene minoritske cerkve sv. Antona v Gorici, v ajdovsko cerkev pa je bil prenesen in v njej postavljen leta 1811. Marmornata stebriščna oltarna arhitektura beneškega tipa iz prve četrtine 18. stoletja je pripisana Lazzarinijevi delavnici. Na z volutami in osrednjo kartušo okrašeni menzi v belem, sivem in rdečkastem marmorju stoji oltarni nastavek s po dvema stebroma in enim pilastrom na vsaki strani. V osrednji niši stoji kip sv. Frančiška, levo in desno pa sta sv. Bonaventura in sv. Ludvik Toulouški. Močno poudarjeno preklado nad korintskimi kapiteli krasi novejši napis To delajte v moj spomin. Kiparsko izredno bogata atika ima v centralnem delu ovalno nišo s kipom Matere Božje, ob straneh na segmentnih lokih sedita personifikaciji Upanja in Ljubezni, vrh oltarja stoji skupina Sv. trojice, celoto pa obdajajo putti. Oltar ima ob straneh bogato okrašena obhodna loka, vrh katerih stojita portretni busti in po dva putta. Tabernakelj je nekoliko mlajši, vendar lepo uglasen s celoto, kar pa ni povsem veljalo za še kasneje dodan baldahin nad njim, katerega vrh je krasila manjša skupina Krsta v Jordanu.

Ob postavitvi oltarja v ajdovsko cerkev v začetku 19. stoletja je bila namestitev skupine Krsta v Jordanu iz vsebinskega smisla nujna, saj je cerkev posvečena Janezu Krstniku, v oltarju pa se pojavljajo trije drugi svetniki. Vendar pa sama izvedba ni bila ravno posrečena, saj je s tem dodatkom postal

centralni del oltarja precej natrpan. Med osrednjim kipom sv. Frančiška in baldahinom nad tabernakljem ni bilo dovolj odmika, tako da kip ni bil v celoti viden niti od strani. Hkrati pa kiparska skupina Krsta v Jordanu v beli barvi pred prav tako belim kipom sv. Frančiška ni prišla do izraza.

Predlagano je bilo, naj se baldahin v celoti odstrani z oltarja, skupina Krsta v Jordanu pa naj se postavi na kamnito konzolno polico na levo stran slavoločne stene v ladji. Preostali arhitekturni del baldahina s skupino dveh angelov v molitvi in golobom Sv. duha se je prestavil na nov podstavek v že prej obstoječo stensko nišo pod korom, ki je bila prazna in jo je bilo treba le nekoliko razširiti. Med pogoji ZVKDS je bilo zahtevano, naj se ob podstavek, na katerega se je premestil baldahin, namesti tudi manjša tabla, na kateri sta obrazložitev preureditve in kvalitetna fotografija glavnega oltarja pred posegom. Z glavnega oltarja se je ob tej priložnosti odstranil tudi medeninast okvir v atiki, ki je nekdaj služil za razsvetljavo zgornjega dela oltarja in močno kazil estetski videz celote.

S premestitvijo skupine Krsta v Jordanu na kamnito konzolno polico na levo stran slavoločne stene je bilo tako zadoščeno vsebinskim oz. liturgičnim potrebam, saj je zavetnik cerkve ostal v ospredju, vernikom na očeh, postavitve baldahina v nišo pod korom pa je vsaj v osnovi zadostila tudi zahtevam po ohranjanju dediščine in jasnem dokumentiranju vseh sprememb, ki so na njej izvedene. Obenem je s premestitvijo baldahina glavni oltar ponovno zadihal in zasijal v prvotni podobi, kar si tako kvalitetno baročno delo gotovo zasluži.

Predlog izvedbe premestitve je pripravil arhitekt Matej Štrancar, demontažo in ponovno postavitve kamnitih elementov je izvedel konservator-restavrator Klavdij Zalar, posodobitev elektroinštalacij Elektroinštalacije Škarabto, d. o. o., nov apnen oplesk notranjščine po barvni študiji ZVKDS pa Slikopleskarstvo Batič, d. o. o.

Ajdovščina, cerkev sv. Janeza Krstnika, glavni oltar pred odstranitvijo baldahina (foto: M. Osojnik)

Ajdovščina, cerkev sv. Janeza Krstnika, glavni oltar po odstranitvi baldahina (foto: M. Osojnik)

Ajdovščina, cerkev sv. Janeza Krstnika, skupina Krst v Jordanu na novo izdelani konzoli na slavoločni steni (foto: M. Osojnik)

3 Andrej Jazbec, Minka Osojnik

EŠD: 3553

Naselje: **Avber**

Občina: Sežana

Ime: **Avber – cerkev sv. Nikolaja**

Področje: UA, R

Obdobje: druga četrtina 17. stoletja, 1633–1634, zadnja četrtina 18. stoletja, 1787–1791, druga četrtina 20. stoletja, 1927–1928

Cerkev sv. Nikolaja stoji na vrhu vasi Avber, obdaja jo kamnit zid. Stavba je pravilno orientirana, v osi si sledijo trostrano zaključen prezbiterij, pravokotna ladja in zvonik pred glavno fasado, ob severno stranico prezbiterija in ladje je prizidana dolga in nižja zakristija. Cerkev v Avberju je prvič omenjena leta 1450, vendar je sedanja stavba nastala med letoma 1633 in 1634, ko je bila tudi posvečena. V zadnji četrtini 19. stoletja so stavbo preuredili v poznobaročnem slogu, že leta 1791 je bil prizidan zvonik, ki je z zaključkom brez osmerokotnega tambura in čebulasto streho za območje Krasa precej nenavaden. Oprema cerkve je baročna, glavni oltar in prižnica iz leta 1734 sta prenesena iz svetogorske cerkve. Cerkev je z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju Občine Sežana razglašena za spomenik lokalnega pomena.

Notranjščino cerkve je v letih 1927 in 1928 na pobudo tedanjega župnika Virgila Ščeka poslikal in preuredil Tone Kralj. Poslikava je v polkrožnih poljih pod obokom cerkvene ladje (Sv. Družina, Krst v Jordanu, Oznanjenje, Kristus se prikaže sv. Mariji Magdalen, Sv. Anton Puščavnik in Jezus sreča svojo mater) ter na oboku in stenah prezbiterija (Sv. Nikolaj, Sv. Ciril in Metod, Obglavljenje Janeza Krstnika in Sv. Luka slika Devico Marijo). Največji je prizor Kristus izroči ključ Petru nad pevskim korom na zahodni steni ladje. Zaradi slabe ohranjenosti naravoslovne analize niso dale zadovoljivega odgovora glede veziva, ki je bilo uporabljeno za izvedbo poslikave. Vsekakor to za stenske poslikave ni bilo primerno. Kralj tudi ni ustrezno pripravil podlage. Le delno je ostrgal stare beleže in steno premazal z voskom, da je zmanjšal vpojnost.

Na poslikavi so bili že opravljeni restavratorski posegi. Polovico poslikave Sv. Družina je leta 1987 snel in restavriral na novi podlagi Ivan Bogovčič. Vse ostale poslikave so bile v letih 2006–2008 na samih stenah utrjene in retuširane, v nekaterih delih rekonstruirane. Žal se ob tem ni rešil drugi temeljni vzrok propada poslikav, to sta nevezdrževanje in slabo stanje same cerkve. V slabem stanju so bili predvsem strop cerkvene ladje, streha in fasade cerkve. Med restavratorskimi posegi na prizoru Kristus izroči ključ sv. Petru leta 2007 so bili odstopajoči beleži utrjeni z injektiranjem razredčenega apna, kot sredstvo za utrjevanje barvne plasti pa je bil uporabljen amonijev kazeinat.

Zavod je marca 2015 v okviru rednega spremljanja stanja opravljenih konservatorsko-restavratorskih posegov na

svojem območju opravil terenski ogled, med katerim je bilo ugotovljeno, da še vedno prihaja do obilnega zamakanja na stiku med zvonikom in ladjo. Lastniku smo posredovali naše ugotovitve in navodila za sanacijo tega dela strehe ladje.

Na restavriranih prizorih Kraljeve poslikave ni prišlo do bistvenih sprememb, razen na prizoru Kristus izroči ključ Petru. Zaradi zgoraj omenjenega zamakanja se je tu stanje drastično poslabšalo. Prizadeta je bila celotna površina poslikave. Plasti beležev so se zaradi zamakanja razslojile in odpadale v velikih površinah. Barvna plast in beleži so bili v veliki meri odluščeni in so se marsikje komaj držali podlage. Treba jih je bilo dodatno fiksirati, da je bilo možno lepljenje gaz na površino poslikave. Kjer so obstali beleži, je bila izprana barvna plast. Zaradi katastrofalnega stanja ni bilo druge rešitve, kot da se poslikava sname s stene in začasno deponira, dokler se stanje ne uredi. Dimenzije prizora so 626 x 280 cm.

Restavratorski posegi leta 2015 so obsegali utrjevanje barvne plasti, lepljenje armirnih gaz na lice poslikave, snemanje, obdelavo hrbtišča snete poslikave, lepljenje armirnih gaz in platna na hrbtišče poslikave ter odstranjevanje armirnih gaz z lica poslikave. Utrjevanje barvne plasti je bilo izvedeno s Paraloidom B72 v 5-odstotni raztopini v etil acetatu, ki se je nanašal s pršenjem, ker je bila poslikava preveč občutljiva. Po nekajkratnem nanosu je sledilo snemanje. Na površino poslikave so bile s klejnim lepilom nanesene tri plasti gaze. Pred nanosom nove plasti je morala biti prejšnja suha. Zaradi vlažnega in ne več dovolj toplega vremena je bilo treba steno greti.

Nato se je poslikava strapirala. Strapirana je bila v enem kosu, najprej z desne strani, in je bila sproti navita na vertikalno plastično cev premera 30 cm na sredini odra. Nato se je strapirala in sproti navijala na cev še druga polovica poslikave. Za naslednja restavratorska dela je bil uporabljen objekt ob cerkvi, tudi v lasti župnije. Pri obdelavi hrbtišča poslikave so se najprej odstranile odvečne plasti beležev in ometov. Nato je bilo hrbtišče utrjeno s 5-odstotno emulzijo akrilne smole Sokrat v vodi. Hrbtišče se je dodatno izravnalo z več nanosi apnenno-kazeinskega lepila in kalcitne mivke. Sledilo je armiranje hrbtišča poslikave z lepljenjem dveh plasti gaz in plasti lanenega platna z apnenno-kazeinskim lepilom. Poslikava je bila zaradi lažje obdelave in prenosa razrezana na tri kose in pritrjena načasne lesene nosilce.

Odstranjevanje armirnih gaz in kleja z lica poslikave je bilo opravljeno po razrezu prizora in po delih na hrbtišču. Poslikave so na začasnih nosilcih deponirane v objektu ob cerkvi v lasti župnije.

Spomladi 2016 je zavod župniji izdal kulturnovarstveno soglasje za sanacijo strehe ladje. Kljub izredno nizkim stroškom za obnovo tega dela strehe v primerjavi z ogromno sredstvi, vloženi v zadnjih 20 letih v restavriranje Kraljevih poslikav, na žalost do posega do danes še ni prišlo.

Avber, cerkev sv. Nikolaja, prizor Kristus izroči ključe Petru nad pevskim korom na zahodni steni ladje pred snemanjem (foto: Andrej Jazbec)

4 Maja Jerala, Blaž Orehek, Dimitrij Mlekuž

EŠD: 5548

Naselje: Bašelj

Občina: Preddvor

Ime: Bašelj – naselbina pri Sv. Lovrencu

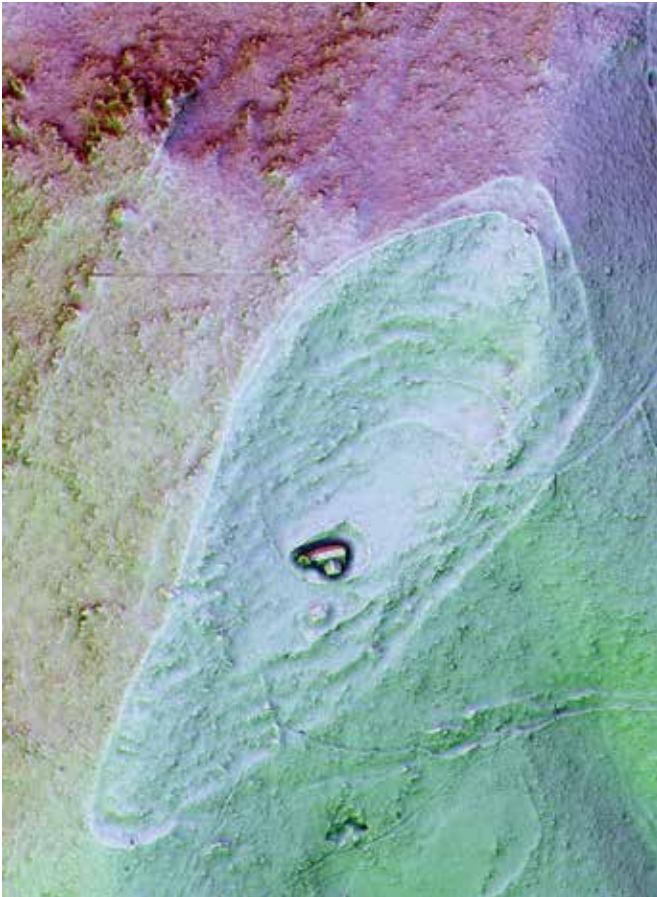
Področje: A

Obdobje: starejša železna doba, rimsko obdobje, pozna antika, zgodnji srednji vek, srednji vek, novi vek

V okviru arheoloških raziskav v obliki arheološkega dokumentiranja posledic žledoloma na območjih registriranih arheoloških najdišč na Gorenjskem je bila raziskana domnevna poznoantična oziroma zgodnesrednjeveška naselbina pri Sv. Lovrencu nad Bašljem.

Za območje raziskav smo imeli na voljo posnetke zračnega laserskega skeniranja (ZLS) terena, na katerih je bila jasno prepoznana zamejitev naselbine, ki smo jo tudi lahko prepoznali na terenu. Celotno območje evidentirane enote dediščine (EŠD 5548) meri 10,4 ha, pri čemer so bile zaradi obsežnosti in nedostopnega terena dokumentirane le poškodbe na območju naselbine. Na območju ZLS-posnetka

smo poškodovane površine očistili stelje in vejevja ter pobrali morebitne najdbe, lokacije pa fotografirali in prostorsko umestili z ročnim kartiranjem ter uporabo ročnega GPS-a in natančnega stacionarnega GPS-a. Podrobneje je bilo dokumentiranih 19 lokacij poškodb znotraj naselbine ali na njenem robu, med njimi pa je bilo arheološko pozitivnih 7 lokacij. Večja poškodba je bila le na lokaciji 11, na zahodnem robu naselbine, kjer je panj izruval del temelja zunanjega obrambnega zidu naselbine, grajenega v suhozidni tehniki (širina temelja 1,3 m, ohranjena višina 45 cm). Med lomljenci smo našli odlomek prazgodovinske lončenine. Na lokaciji 12 smo našli odlomek poznoantične lončenine z značilnim zelenim loščem. Veliko najdb pa smo našli tudi v krtinah na travniku zahodno od cerkve sv. Lovrenca, kjer smo poleg srednjeveških in novoveških najdb našli tudi odlomek dna poznoantične posode. Sicer pa smo na poškodovanih površinah našli le gradivo, ki spada v obdobje srednjega in novega veka.

Bašelj, naselbina pri Sv. Lovrencu, ZLS posnetek naselbine pri Sv. Lovrencu nad Bašljem (izvedba D. Mlekuž)

Bašelj, naselbina pri Sv. Lovrencu, potek zunanjega obzidja na zahodni strani naselbine; pogled proti severu (foto: A. Vintar)

5 Maja Jerala, Dimitrij Mlekuž, Blaž Orehek

EŠD: 5547

Naselje: **Bašelj**

Občina: Preddvor

Ime: **Bašelj – višinska naselbina Gradišče**

Področje: A

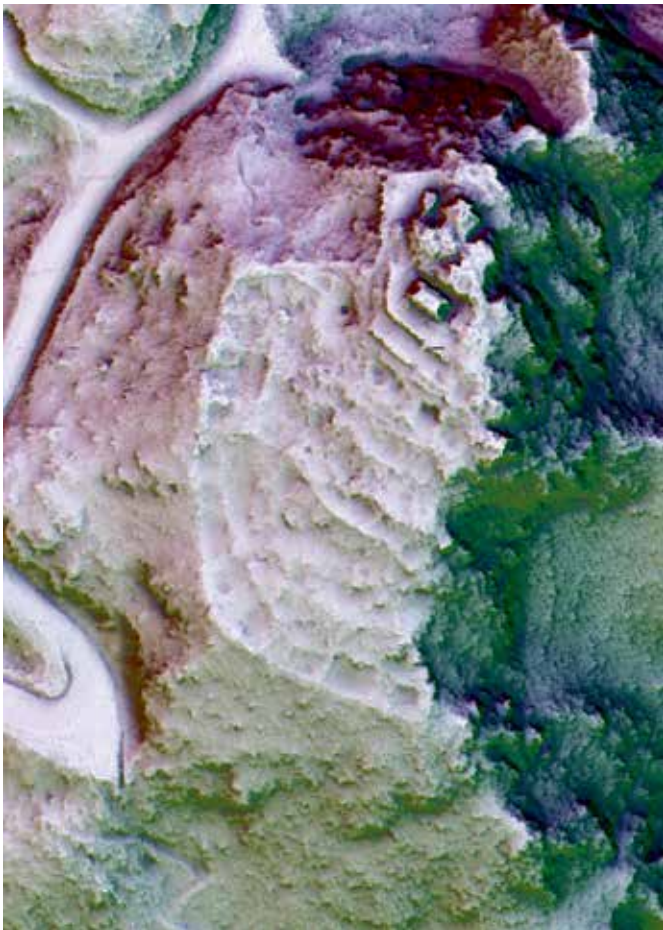
Obdobje: prazgodovina, pozna antika, zgodnji srednji vek

V okviru arheoloških raziskav v obliki arheološkega dokumentiranja posledic žledoloma na območjih registriranih arheoloških najdišč na Gorenjskem je bila raziskana poznoantična in zgodnesrednjeveška naselbina Gradišče nad Bašljem.

Za območje naselbine smo imeli na voljo posnetke zračnega laserskega skeniranja (ZLS) terena, na katerih je bila razvidna zamejitev naselbine. Naselbina je tudi jasno prepoznana na terenu. Celotno območje evidentirane enote dediščine (EŠD 5547) zajema 8,4 ha, pri čemer so bile zaradi obsežnosti in nedostopnega terena dokumentirane le poškodbe znotraj naselbine in tiste tik ob obzidju na zunanji strani naselbine. Veliko poškodb je bilo na strmih in prepadnih pobočjih na

severnem in vzhodnem delu; te zaradi nedostopnosti niso bile pregledane. Na območju ZLS-posnetka smo poškodovane površine očistili stelje in vejevja ter pobrali morebitne najdbe, lokacije pa fotografirali in prostorsko umestili z ročnim kartiranjem ter uporabo ročnega GPS-a in natančnega stacionarnega GPS-a. Podrobneje je bilo dokumentiranih sedem lokacij poškodb znotraj naselbine ali na njenem robu. Tri lokacije so se izkazale za arheološko negativne, štiri pa so bile arheološko pozitivne, saj smo na njih odkrili številne odlomke prazgodovinske, poznoantične in zgodnesrednjeveške lončenine in drugih najdb. Na eni izmed lokacij je izruvan panj poškodoval kvadraten objekt oz. domnevni obrambni stolp na zunanji strani obzidja. V sedimentu panja padlega drevesa je bila na tej lokaciji najdena tudi železna sekira iz 9. stoletja.

Dokumentiranje poškodb žledoloma, še posebej na primeru Gradišča nad Bašljem, poudarja pomen dokumentiranja poškodb arheoloških najdišč ter monitoringa njihove ogroženosti in poškodovanosti ter pomen nedestruktivnih metod arheološke prospekcije, v tem primeru zračnega laserskega snemanja in geofizikalnih raziskav, ki so bile opravljene naknadno.

Bašelj, višinska naselbina Gradišče, ZLS-posnetek naselbine (izvedba: D. Mlekuž)

Bašelj, višinska naselbina Gradišče, ostanki zidanega objekta ob jugozahodnem zunanjem robu obzidja naselbine; pogled proti severovzhodu (foto: M. Jerala)

6 Špela Karo, Maja Lavrič, Anja Vintar

EŠD: 5547

Naselje: **Bašelj**

Občina: Preddvor

Ime: **Bašelj – višinska naselbina Gradišče**

Področje: A

Obdobje: poznoantično obdobje, zgodnji srednji vek

Geofizikalni pregled in arheološko dokumentiranje uničenja na najdišču Gradišče nad Bašljem sta potekala na zemljiščih s parc. št. 249, 250, 251/4, 260/1, 260/2, 260/3, 260/4, 260/5, vse k. o. Bela. Obravnavane parcele ležijo znotraj območja, ki je v Registru nepremične kulturne dediščine vpisano kot Bašelj – višinska naselbina Gradišče (EŠD 5547) in obsega arheološko najdišče Gradišče nad Bašljem z bližnjo okolico, kjer je izpričana poselitev v poznoantičnem in zgodnesrednjeveškem obdobju, odkrite pa so bile tudi posamezne najdbe iz prazgodovinskega in srednjeveškega obdobja. Lasersko zračno snemanje površine in geofizikalne raziskave so zajele širše območje arheološkega najdišča, arheološko dokumentiranje uničenja pa je bilo omejeno na manjši prostor na jugozahodnem pobočju izven naselbine, kjer so bile zaradi zledoloma močno poškodovane arheološke plasti in strukture.

Arheološke raziskave pod vodstvom dr. Špele Karo je izvedel ZVKDS, CPA, v okviru mednarodnega projekta Cradles of European Culture v času od junija do septembra 2015.

Vzpetina Gradišče (873 metrov) se dviga na robu Kranjske ravni nad vasjo Bašelj pri Preddvoru. Njena strma pobočja se na vzhodni in severni strani spuščajo proti strugi potoka Belca v soteski Pekel, na južni strani pod skalnim vrhom pa je pobočje terasasto oblikovano. Arheološko najdišče je veliko približno 50 × 100 metrov, razgibana površina pa kaže, da se pod njo skrivajo ostanki naselbine. Prve najdbe so bile odkrite že leta 1906, z izkopavanji v letih 1939 in 1998 pa je bil potrjen obstoj zidane poznoantične naselbine, ki jo je prekrivala močna žganinska plast s številnimi predmeti iz obdobja zgodnjega srednjega veka. Najmlajše najdbe segajo še v 11. stoletje, medtem ko se najdišče v pisnih virih prvič omenja v sredini 12. stoletja (T. Knific 1999, Arheološko najdišče Gradišče nad Bašljem. – Preddvor v času in prostoru, Zbornik Občine Preddvor, 55–67).

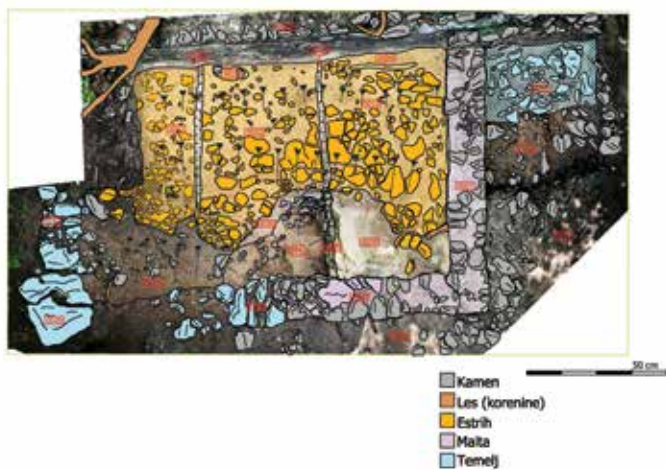
Geofizikalno raziskavo najdišča je z georadarsko in magnetno metodo izvedel dr. Branko Mušič (Gearh, d. o. o.). Rezultati kažejo poleg arhitekturnih ostalin tudi veliko anomalij različnih jakosti in tlorisnih oblik. Glede na njihovo naravo lahko utemeljeno sklepamo, da gre v osrednjem delu za nekaj linearnih magnetnih anomalij oz. za termoremanentno magnetizacijo žgane gline, sicer pa močno prevladujejo anomalije, katerih izvor pripisujemo jamam, gručam jam, žganinskim plastem in objektom žgane gline *in situ*. Na območju osrednjega dela Gradišča gre nedvomno za drugačno namembnost prostora kot na obrobni delih, kjer so tik ob obzidju nanizane arhitekturne ostaline večjih in solidno grajenih stavb.

Sočasno z geofizikalnimi raziskavami je na Gradišču potekalo tudi arheološko dokumentiranje uničenja. Na jugozahodnem strmem bregu tik pod obzidjem naselbine je bil zaradi padca smreke ob žledolomu razkrit velik del štirikotnega objekta (6,5 × 4 metre), ki je bil prislonežen na obzidje. Na njegovem zgornjem delu so bili zidovi ohranjeni skoraj do višine obzidja (1,30 metra), na spodnjem delu pa se je ohranil le še njegov temelj. Arheološko dokumentiranje je razkrilo notranjo površino objekta z delno ohranjenim tlakom in obodne zidove iz večjih lomljenih kamnov, vezanih z malto in na notranji strani ometanih z ometom. Odtisi v ometu in tlaku kažejo, da je bil objekt z lesenimi bruni razdeljen na tri dele in po opustitvi zapolnjen z ruševino iz večjih in manjših kamnov ter maltnega drobirja, med katerimi so bili odlomki lončenine, kamniti brusi in surovine za njihovo izdelavo, redki drobni kovinski predmeti, odlomki stekla, kosi žlindre, ožgane gline in lepa ter živalske kosti in zobje. Na tlaku pod maltno ruševino so se ohranile kosti spodnjega dela zadnjih nog mladega goveda. Domnevno lahko čas izgradnje, uporabe in opustitve objekta datiramo v poznoantično fazo bašelske naselbine.

Z raziskavami smo dokumentirali stratigrafske plasti, ki so nam dale vpogled v arhitekturni stratigrafski zapis, ki je glede na obseg izvedenih raziskav na obravnavanem najdišču zagotovo dragocen. Po končanih delih smo območje raziskave

Gradišče nad Bašljem, objekt na jugozahodnem robu naselbine (foto: Maja Lavrič)

Gradišče nad Bašljem, tloris raziskanega objekta (izris/interpretacija: Maja Lavrič in Matic Golob)

najprej prekrili z geotekstilom, nato pa z mehkim tamponom zemlje zaščitili najbolj občutljive dele odkritega objekta. Zaradi zelo strmega pobočja smo nadaljevanje zasipavanja terasasto utrdili z večjim skalovjem, maltnim drobirjem in na koncu z mehko humusno zemljo. Celotno območje raziskav smo pokrili z biorazgradljivo mrežo, s katero smo preprečili erozijo zemljine po bregu, dokler se na površini spet ne zaraste gozdna podrast.

7 Andrejka Ščukovt

EŠD: 7593

Naselje: **Bavšica**

Občina: Bovec

Ime: **Julijske Alpe – Triglavski narodni park**

Naslov: Bavšica 8

Področje: E

Obdobje: 21. stoletje

Bavšica je samotna alpska dolina, ki se odpira na jugozahod v dolino Koritnice in dalje v Bovško kotlino. Obdana je z več kot 2000 metrov visokimi alpskimi vrhovi, njeno plosko dno pa leži na nadmorski višini okoli 700 metrov. Dno doline poraščajo travniki, pobočja pa so porasla z gozdom. Poselitev Bavšice je najprej nastala s prestajami – pastirskimi stavbami, ki so vmesna stopnja v planšarskem kulturnem krogu oziroma pašne postojanke nekaterih prebivalcev Bovca. Poselitev doline naj bi se začela po nekaterih virih v 16. stoletju. Prestaja, stavba s tremi zaporednimi prostori, je t. i. pritlična bovška hiša, ki bi jo lahko uvrstili tudi v začetno razvojno obliko bovške hiše, ki se je od 16. do 19. stoletja preoblikovala v nadstropen vrhhlevni/kletni objekt z gankom in t. i. lindo, izrazito poudarjenim nadstreškom nad njim.

V Bavšici so kmetije lahko razkropljene ali pa so združene v skupino dveh do treh samostojnih domačij, ki kot po pravilu stojijo umaknjene od dragocenih obdelovalnih površin. Danes so večinoma postavljene na rahlo dvignjenih pobočjih ali ob komunikaciji. Domišljene lokacije tako posameznih domačiji kot tudi skupin kažejo na odnos domačinov do plodne zemlje na dolinskem dnu. Ob hiši je še priročen in s plotom ograjen vrt za sočivje in t. i. kapče s sadnimi drevesi (hruške, jabolane). Pod domačijami ali nad njimi so pašniki, senožeti in manjše njive za krompir in fižol. Danes v Bavšici živijo le še občasno izseljeni domačini. Večino predstavljajo »vikendaši«.

Hišo v Spodnji Bavšici št. 8, ki jo je po potresu leta 2000 lastnik rekonstruiral v lastni režiji in je ni gradil po veljavnem gradbenem dovoljenju, je poleti 2014 novi lastnik, italijanski državljan, popravil v skladu s kulturnovarstvenimi pogoji; ti so narekovali posege, ki so se prilagodili lastnostim stavbne dediščine zavarovanega prostora tako po vsebini in obliki kot po materialih. Tako masivnost rekonstruirane pritlične stavbe poudarjajo dominantna dvokapna streha s 53° naklona z obojestranskima čopoma enakega naklona in lesena kritina. Na fasadah so funkcionalno razporejene odprtine.

Bavšica, hiša Bavšica 8 (foto: A. Ščukovt, 2017)

Belo pri Sv. Katarini, domačija Belo 1, preužitkarska hiša pred obnovo (foto: D. Pediček, 2014)

8 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 9999

Naselje: **Belo**

Občina: Medvode

Ime: **Belo pri Sv. Katarini – domačija Belo 1**

Naslov: Belo 1

Področje: E

Obdobje: 16. stoletje, 19. stoletje, 1827, 1858, druga svetovna vojna

Na Lenartovi domačiji v zaselku Belo pri Katarini, ki se omenja že leta 1498, so se v letu 2016 nadaljevala dela z obnovo fasadnega ovoja vrhkletne preužitkarske hiše z letnico nastanka 1827. Strešna kritina je bila zamenjana že leta 2014, ko se je nekoliko ustrežneje preuredil tudi lesen zatrepni gank. Tokrat so se lastniki s finančno pomočjo Občine Medvode odločili nadomestiti fasadne omete z ustrežnejšimi in času nastanka preužitkarske bajte primernejšimi. Tako so se v celoti odstranili cementni ometi s talnim zidcem, pokitale in utrdile so se zidne razpoke, na površine, pa sta se nanese tanek apneni omet, tudi na dimnik, in apneni belež. Zaradi v preteklosti zazidanih okenskih odprtih na vhodni fasadi je ta delovala nekako prazno, zato smo se odločili za izvedbo okvirja s sklepnikom in bazama iz ometa okoli vhodnih vrat. Glede na neustrezno višino temno rjavega cokla na začetni strani, ki je segal do višine pritličja, smo razmišljali, da cokla v temnejšem barvnem tonu sploh ne bi izvedli. Vendar se je izkazalo, da je nujno potreben. Na kletni strani smo ga tako le znižali in ga povezali s kamnito škarpo. Po odstranitvi neprimerne nazobčkanega lesenega opaža pod obema vzdolžnima strešnima napuščema se je opaž s širokimi deskami ravno zaprl. Vsa dela je uspešno opravil mag. Klavdij Zalar, restavrator iz Ajdovščine. Tudi obnova preužitkarske bajte v okviru domačije pomeni uspešno rekonstrukcijo nekdanje avtentične podobe domačije.

Belo pri Sv. Katarini, domačija Belo 1, zaključena obnova (foto: D. Pediček, 2016)

9 Maja Jerala, Blaž Orehek

EŠD: 23

Naselje: **Bled**

Občina: Bled

Ime: **Bled – arheološko najdišče grad**

Področje: A

V okviru arheoloških raziskav v obliki arheološkega dokumentiranja posledic žledoloma na območjih registriranih arheoloških najdišč na Gorenjskem je bilo raziskano večje območje naselbinskega in grobišnega značaja s prazgodovinskimi, zgodnesrednjeveškimi in delno rimskimi ostanki. Celotno območje evidentirane enote dediščine (EŠD 23) meri kar 35,2 ha, pri čemer je bil pregledan le južni del

Bled, arheološko najdišče grad, poškodba na prvi lokaciji z ostanki zunanega zidu oz. obzidja in estriha; pogled proti zahodu (foto: M. Jerala)

območja, torej grajski grič in vzpetina zahodno od njega ter prostor na ledinah Na sedlu in Na pečeh.

Na vzpetini zahodno od gradu smo z vsemi postopki dokumentirali vse poškodbe, razen tam, kjer je panj po odstranitvi debela zakril poškodovano površino in smo jo le prostorsko umestili. Večina poškodb je bila sicer na južnem pobočju vzpetine, ki pada proti jezeru, severno pobočje in sedlo do gradu nista bila poškodovana.

Kot slučajno najdbo smo na poti na grad s severovzhodne strani našli odlomek prazgodovinske keramike. Ob pregledu območja pod gradom ter na vzpetinah zahodno (domnevna poznoantična naselbina) in vzhodno od njega (ledina Na pečeh) smo ugotovili, da so kulturne plasti ali arheološke strukture poškodovane predvsem na dveh lokacijah. Prva lokacija je na robu zgornje terase na vzpetini zahodno od gradu, kjer so sicer dobro vidni zidovi poznoantične naselbine. Od tu so že predhodno znane poznoantične najdbe – zlatnik bizantinskega cesarja Herakleja in del lončene sklede, ki je bil najden med topografskim ogledom med koreninami izrivanega drevesa (glej Pleterski, Andrej, 2008, Zgodnjerednjeveška naselbina na Blejski pristavi, Najdbe. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 14, Ljubljana, str. 24; str. 17, T 1.3: 2). Na tej lokaciji je bil z izrivanim panjem odkrit del zidane strukture z ostanki estriha in kulturnimi plastmi z domnevno poznoantičnimi ali zgodnjerednjeveškimi najdbami. Predvidoma gre za obzidje naselbine na spodnji terasi, na katero se je navezovala hodna površina iz apnenega estriha. Hodna površina je skoraj v celoti uničena, zidana struktura pa v večji meri ni poškodovana in je bila le razkrita. Na nivoju pod estrihom je tudi prazgodovinska plast z odlomki prazgodovinske keramike. Domnevni objekt je verjetno nastal v poznoantičnem času, plast s prazgodovinskimi najdbami pa potrjuje prisotnost človeka na tem prostoru že v zgodnejših obdobjih.

Druga lokacija leži v skrajnem jugozahodnem vogalu nekdanjega grajskega parka, tik pod grajsko pečino, kjer je panj odkril ostanke parkovne ureditve z zidano zamejitvijo na zunanji strani spodnje terase. V humusni plasti smo našli tudi odlomke srednjeveške oz. novoveške lončenine.

10 Barbara Brezigar

EŠD: 25, 5287

Naselje: Bled

Občina: Bled

Ime: Bled – cerkev Marijinega vnebovzetja,
Bled – Blejski otok

Področje: A

Obdobje: neolitik, železna doba, zgodnji srednji vek,
srednji vek, prva polovica 16. stoletja, 1523,
zadnja četrtina 17. stoletja, prva polovica 18.
stoletja, druga polovica 20. stoletja

V sklopu ureditve cerkve in prezentacije arheoloških ostalin je bil ob zahodni steni male zakristije cerkve Marijinega vnebovzetja na Blejskem otoku predviden nov jašek za električno omarico. Mala zakristija je bila arheološko raziskana že leta 1964 pod vodstvom dr. Vinka Šribarja, vendar podatkov o ohranjenosti odkritega med takratnimi raziskavami ni oz. nam objavljena raziskava ne da dovolj natančnega vpogleda v odkrite arheološke ostaline. Da ne bi prišlo do morebitnih poškodb arheoloških ostalin in da bi preverili določene arhitekturne elemente romanske faze cerkve, se je izvedla ponovna arheološka raziskava. Med 17. 10. in 24. 10. 2016 jo je opravila ekipa podjetja Avgusta, d. o. o., pod vodstvom Draška Josipoviča in nadzorom konservatorjev Judite Lux in Milana Sagadina iz ZVKDS, OE Kranj.

Blejski otok je edini naravni otok pri nas. Na njem najdemo ostanke neolitske in železnodobne poselitve, zgodnjerednjeveško grobišče in ostanke več srednjeveških predhodnic v baročni cerkvi Marijinega vnebovzetja. Arheološka raziskava je bila izvedena v prostoru male zakristije ob južni steni apside cerkve Marijinega vnebovzetja. Izkopana je bila celotna notranja površina, skupno pribl. 7,3 m². Izkop je potekal ročno. Že plitko pod nasutjem se je na osrednjem delu prostora pojavila živoskalna osnova. V

Bled, cerkev Marijinega vnebovzetja, notranjost male zakristije (foto: J. Rupnik)

skalo sta bili vsekani dve grobni jami, ki ležita ob J temelju zakristije. Grobni jami sta orientirani vzhod–zahod in sta bili locirani izven vseh starejših faz cerkve. V eni od njiju so bile v zasutju odkrite kosti več oseb, pod katerimi je ležal delno ohranjen skelet, ki je bil očitno odkrit že med Šribarjevimi izkopavanji in puščen *in situ*. Pod njim so bili ostanki še enega skeleta. Kost, odkrite v polnilu grobne jame, so bile najverjetneje odkrite med Šribarjevimi izkopavanji in zasute nazaj na mestu odkritja. Antropološka analiza je pokazala, da so bili odkriti skeleta dveh žensk ter premešane kosti še ene ženske in enega ali dveh moških. Druga grobna jama leži tik ob prvi in je zapolnjena s temelji zakristije. Grobni jami sta bili na vzhodni polovici delno zapolnjeni s temelji zidu, ki je tudi presekale skelete. Ti temelji potekajo pod vzhodnim zidom male zakristije in so očitno del nekega starejšega objekta, ki ga Šribar omenja kot najverjetneje neko starejšo zakristijo (Šribar, V., 1965, Arheološka raziskovanja na Blejskem otoku, Varstvo spomenikov 10, 154–159).

Odkriti grobovi iz male zakristije so bili v času uporabe v skalo vsekani izven cerkvenega objekta. Vsebovali so več zaporednih pokopov, ki so bili delno izkopani že med Šribarjevimi izkopavanji, najgloblja dva pokopa pa sta bila očitno puščena *in situ*. Glede na način pokopa, orientacijo grobov in pomanjkanje pridanih predmetov ali delov noše pokopi niso ožje časovno opredeljivi. Teoretično bi ju lahko uvrstili v Šribarjevo četrto skupino grobov, ki so bili vkopani v živo skalo južno od prve cerkvice in so segali do prostora med južno stransko kapelo in malo zakristijo. Grobovi v tej skupini so bili praviloma brez najdb, vse grobne jame pa so orientirane V–Z, razen prve, ki je vkopana tesno ob lok apside cerkve iz 10. stoletja in ima orientacijo SV–JZ. Šribar grobišče na Blejskem otoku obravnava kot celoto, razen pete skupine pokopov, ki jih opredeljuje kot poznosrednjeveške, in vse najdbe iz grobišča opredeljuje kot ketlaške ter jih datira v čas od konca 8. do 11. stoletja, grobove brez pridakov pa razlaga s prevzemom krščanske vere. Grobišče naj bi trajalo do postavitve velike dvoladijske cerkve v 11. stoletju (Šribar, V., 1971, Blejski otok – oris zgodovine, 11, 30ss).

V SZ vogalu male zakristije smo odkrili z večjimi kamni zapolnjeno poglabitev oz. vsek v skalno osnovo, ki jo najverjetneje lahko enačimo z jamo oz. vsekoma za soho, ki jo Šribar poimenuje luknja za lesen steber (Šribar, V., 1965, Arheološka raziskovanja na Blejskem otoku, Varstvo spomenikov 10, 156).

V izravnalnih nasutih in polnilih so bile odkrite novodobne najdbe. V plasti rdeče ilovice, ki je bila na nekaterih mestih ohranjena tik nad geološko osnovo, smo odkrili posamezne odlomke prazgodovinske keramike, ki je ožje tipološko in kronološko neopredeljiva, ter odbitek iz zelenega tufa.

Ob zahodni steni zakristije ni bilo odkritih nobenih arheoloških ostalin, ki bi jih nameravani poseg lahko uničil, prav tako nismo zasledili nobenih sledov obdelave živoskalne osnove, ki bi nakazovali morebitne odstranjene arhitekturne elemente predhodnih faz cerkve, konkretno arhitekturne elemente romanske cerkve iz 12. stoletja, torej troladijske cerkve z dvema apsidama, tretja ladja pa se konča s pravokotnim zaključkom. Takšna oblika je nenavadna, zaradi česar se je preverjal morebitni ostanek tretje apside,

ki bi bil lociran ob zahodni steni zakristije. V nobenem dokumentiranem profilu ni bilo zaslediti ostankov tretje apside, prav tako ni bilo videti obdelav skalne osnove, kar bi nakazovalo obstoj temelja tretje apside.

Odkriti skeletni ostanki so bili po opravljeni antropološki analizi vrnjeni na njihovo prvotno mesto, celoten prostor pa je bil po navodilih restavratorjev zasut.

11 Katarina Odlazek, Jelka Kuret, Saša Dolinšek

EŠD: 25

Naselje: Bled

Občina: Bled

Ime: Bled – cerkev Marijinega vnebovzetja

Področje: UA, R

Obdobje: srednji vek, prva polovica 16. stoletja, 1523, zadnja četrtina 17. stoletja, prva polovica 18. stoletja, druga polovica 20. stoletja

Cerkev Marijinega vnebovzetja stoji na otoku sredi Blejskega jezera. Veliko baročno stopnišče na južni strani otoka vodi na vrh terasaste ploščadi, kjer se odpre pogled na enoladijsko cerkev z dvema stranskima kapelama in samostoječim zvonikom.

Svojo sedanjo baročno podobo je cerkev dobila konec 17. stoletja, manjše Mariji posvečeno svetišče pa je na otoku stalo že v 8. stoletju. Prvotna cerkev je bila kasneje večkrat prezidana in sprva romanske oblikovne značilnosti je sredi 15. stoletja zamenjala gotika. Vse predhodne stavbne faze cerkve so ohranjene in prezentirane pod tlakom, na gotsko obdobje pa spominjajo izjemne stenske poslikave v prezbiteriju, na katerih so upodobljeni prizori iz Marijinega življenja. Zadnji večji posegi so v cerkvi potekali sredi sedemdesetih let 20. stoletja.

V sklopu revitalizacije in obnove Blejskega otoka ter njegovih znamenitosti, ki ju v zadnjih letih kot upravljavec otoka izvaja Župnija Bled, je ZVKDS, Restavratorski center, na podlagi predhodnih raziskav za cerkev izdelal konservatorski načrt. Ta je služil kot osnova, na podlagi katere je spomladi 2016 potekala prva faza konservatorsko-restavratorske prenovne cerkve. Usmeritve, opredeljene v konservatorskem načrtu, so med drugim narekovale obnovo ometov, stenskih poslikav, lesenega in kamnitega stavbnega pohištva ter historične opreme s kiparskimi in slikarskimi umetniškimi deli.

Na začetku aprila so se pričela groba dela na notranjem ometu ter na kamnitem in lesenem stavbnem pohištvu. Premična umetniška dela (lesena oltarna plastika in prižnica ter oltarne slike na platnu in slike Križevega pota s pripadajočimi okvirji) so bila odpeljana v delavnice Restavratorskega centra, kjer bodo postopoma obnovljena. Po zaključku večjih del v cerkvi bodo vrnjena na izvorne lokacije.

Z notranjega ometa so bile odstranjene posledice neustreznih preteklih posegov in poškodb, nato je bila cerkev na novo prebeljena z apnenim ometom (dela je izvajalo podjetje Gnom

iz Ljubljane). Sočasno je potekala posodobitev električne napeljave (izvajalec Električne instalacije Zvone Levačič), ozvočenja (Itec Audio) in osvetlitve (Razkošje svetlobe), leseni okenski okvirji in krila pa so bili demontirani in odpeljani na restavriranje v delavnico (Bo Consulting). Konservatorsko-restavratorske posege na kamnitih okenskih okvirjih, policah in portalih iz tufa je ZVKDS, Restavratorski center, izvajal *in situ*, obnovljene pa so bile tudi kovane okenske mreže. Po končanih grobih delih so se pričeli posegi na gotških poslikavah v prezbitteriju, ki so vključevali predvsem odstranjevanje neprimernih preteklih posegov, nečistoč in preslikav, utrjevanje in kitanje poškodb, utrjevanje prhklih nosilnih ometov in barvnih plasti ter na koncu retuširanje. V začetku junija so bila dela v cerkvi večinoma zaključena. V oktobru so bile v južni, mali zakristiji izvedene dodatne arheološke preiskave (izvajalec Arheološke raziskave Avgusta), katerih namen je bil ugotoviti, ali je predhodna romanska triladijska bazilika morda imela tri apside. Pozicija tretje apside bi bila možna na južni strani, vendar arheološke raziskave niso potrdile njenega obstoja. Med izkopavanji sta bila odkrita dva skeleta, ki sta bila po opravljeni antropološki analizi opremljena z informativnimi tablicami in vrnjena na prvotno mesto.

Bled, cerkev Marijinega vnebovzetja, pogled proti prezbitteriju pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: Mirko Kunšič, 2016)

Bled, cerkev Marijinega vnebovzetja, pogled proti prezbitteriju po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Katarina Odlazek, 2017)

Medtem je v Restavratorskem centru potekala prenova pozlačenih lesenih okvirjev Križevega pota in baročne lesene prižnice, ki je bogato okrašena s pozlačenimi detajli. Najzahtevnejše je bilo dolgotrajno odstranjevanje sekundarnih nanosov pozlate, ki so bili ponekod nanesen v izredno debelem sloju, zaradi česar so se izgubili detajli na dekorativnih elementih. Prenova okvirjev je bila končana v decembru 2016, ko so bili okvirji ponovno nameščeni, vanje pa so bile začasno vstavljene tiskane kopije oljnih slik Križevega pota. Obnova baročne prižnice je bila zaključena aprila 2017, ko je bila prižnica v novi podobi postavljena nazaj na prvotno mesto v cerkvi.

Prenovili so tudi tri medeninaste lestence, ki so bili modernizirani z novo električno napeljavo. Dela je izvajal restavratorski atelje Mincina popravljavnica.

Spomladi 2017 se je pričela druga faza konservatorsko-restavratorske prenove cerkve.

Katarina Odlazek

Med arheološkimi in konservatorskimi deli v cerkvi, izvedenimi v letih 1962–1965, so na severni in južni steni prezbiterija pod beleži odkrili ostanke srednjeveške poslikave. Sondiranje leta 1965 (V. Snoj, T. Kvas) je pokazalo izredno kakovostne fragmentarno ohranjene freske, datirane v čas okrog leta 1470. Kasneje, januarja 1970, so bile freske tudi v celoti odkrite.

Cerkev ob posvetitvi leta 1465 še ni bila poslikana, saj je pod danes vidnim poslikanim ometom prvotni gotski omet z naslikanimi posvetilnimi križi. V baroku je bila cerkev močno prezidana, zato so se poslikave ohranile neskljenjeno in okrnjeno. Na severni steni so ohranjeni prizori iz Marijinega zgodnjega obdobja življenja. Na levem delu severne stene je v dveh vrstah upodobljen prvi del cikla z Joahimovo in Anino zgodbo. Zgoraj sta Oznanjenje materi Ani na njenem domu in Srečanje Joahima in Ane pri zlatih vratih, spodaj je prvi prizor uničen zaradi preboja zakristijskih vrat, na drugem je upodobljena Marija kot tempeljska devica, za katero je slikar uporabil predlogo po bakrorezu Mojstra E. S. (arhitektura v ozadju zelo podrobno posnema grafični list). Celotni desni del severne stene zavzema prizor z evharističnim Kristusom, stoječim pod gotsko arhitekturo, z angeli z orodji trpljenja ob straneh. Na južni steni je v treh vrstah upodobljen drugi del cikla, ki se čisto zgoraj začne s fragmentom Marijinega oznanjenja (od prizora je ohranjen le še spodnji del). V drugi vrsti je Marijino obiskovanje (tu je ohranjen le fragment oblačila levo od okna), drugi prizor je uničen zaradi preboja okna, nadaljuje se s Kristusovim rojstvom v obliki Marijinega čaščenja deteta in z Obrezovanjem. Spodaj je Predstavitev v templju, ki ji sledi nedorečen prizor pod oknom, za katerega ne vemo natanko, ali gre za Smrt pravičnega starca Simeona, potem ko je v templju vzel dete Jezusa v roke, ali za Jožefov sen pred begom iz Egipta. Sledi prizor, po Höflerju (Höfler, J. (1996): *Srednjeveške freske v Sloveniji*, 1. knjiga, Gorenjska, str. 69, Ljubljana, Družina, d. o. o.) prepoznani kot Marijino kronanje; med zadnjim restavratorskim posegom po odstranitvi sige se je izkazalo, da gre za prizor Marije, ki jezdi

na oslu z Jezusom v rokah (morda upodobitev Bega v Egipt). Slikar blejske poslikave je anonimen, vendar stilne analize kažejo, da se je izučil v delavnici Mojstra Bolfganga.

Med konservatorsko-restavratorskimi posegi leta 1970 so odstranili v baroku nanesen omet, ki je bil na južni steni debel od 5 do 8 cm. Okrog fragmentarno ohranjene srednjeveške poslikave so nanесли dekorativni omet, močno naključvano površino pa so zakitali in retuširali.

Posegi so se ponovno začeli maja 2016. Podroben pregled je razkril veliko razlik med poslikavo na severni in južni steni, tako po kvaliteti barvnih nanosov kot po stanju ohranjenosti in poškodbah. Na severni steni je bila barvna plast dokaj dobro ohranjena, pigmenti so bili dobro povezani z ometom, ki pa je bil gosto naključvan. Na južni steni je bilo naključvanin malo, vendar je bila poslikava slabše ohranjena zaradi mehanskega odstranjevanja beležev v preteklosti. Poleg nečistoč so jo prekrivali debelejša plast sige in ostanki beležev. Nekateri posegi iz leta 1970 so kvarili celoten videz poslikave. Dekorativni omet je bil povsem neustrezen, saj je bil nanesen v različno velikih zaplatah, ponekod čez poslikavo. Vidne so bile razpoke, sledi orodja in površinske nečistoče. Mesta naključvanin so bila zakitana z neustreznim ometom in barvno dopolnjena v pretemnem tonu, pogosto pa so segala tudi čez originalno poslikavo.

Sprva smo odstranili neustrezen omet iz leta 1970, ki je prekrival prvoten gotski omet z naslikanimi posvetilnimi križi, zatem pa še neustrezne plombe na mestih naključvanin. Utrjevanje obeh plasti ometa (prvotne in poslikane) ter robov fragmentov je potekalo sočasno z injektiranjem.

V dogovoru s posvetovalno komisijo je bilo odločeno, da se prezentirata obe plasti gotskega ometa na način, da se ju vizualno in nivojsko loči. Na prvotni plasti naj se ohranijo naključvanine, zakitajo in tonirajo naj se le večje poškodbe, medtem ko naj se na poslikani plasti naključvanine zakitajo in retuširajo, da ne bi motile celovitosti prizorov. Posvetovalna komisija je določila tudi način in stopnjo retuše, ki je omejena le na plombe.

Na severni steni smo ohranili sedem manjših plomb z rekonstrukcijami, od katerih smo dve večji prilagodili z retušo, ostale smo odstranili skupaj s plombami. Starejše retuše smo z južne stene odstranili v celoti, ker so segale čez originalno poslikavo in ponekod čez ostanke beležev in sige. Pri izvajanju retuš smo se prilagajali stopnji ohranjenosti barvne plasti na posamezni steni. Na severni steni smo na plombah izvedli tonsko podlaganje z barvami na osnovi apnenega veziva, finalizacijo pa v tehniki črtkanja z akvarelnimi barvami. Na južni steni smo zaradi močno poškodovane barvne plasti izvedli minimalno retušo. Plombe smo tonsko podložili z apnenimi barvami, nato pa smo s pikčasto retušo z akvarelnimi barvami imitirali strukturo ometa, ki je viden zaradi poškodovane barvne plasti.

Jelka Kuret

Bled, cerkev Marijinega vnebovzetja, detajl severne stene pred posegi (foto: T. Benedik)

Bled, cerkev Marijinega vnebovzetja, detajl severne stene med posegi – zakitane naključvanine (foto: J. Kuret)

Bled, cerkev Marijinega vnebovzetja, severna stena po posegih (foto: T. Benedik)

Bled, cerkev Marijinega vnebovzetja, detajl južne stene pred posegi (foto: J. Kuret)

Bled, cerkev Marijinega vnebovzetja, detajl južne stene po posegih (foto: J. Kuret)

Bled, cerkev Marijinega vnebovzetja, južna stena po posegih (foto: T. Benedik)

Štirinajst lesenih okvirjev križevega pota je v celoti pozlačenih. Sestavljeni so iz masivnega, bogato profiliranega okvirja podolgovate oblike, na zgornji stranici je vpeto fino rezljano rastlinsko okrasje, ki nekako tvori trikotno obliko. V osrednjem delu okrasja je v obliki medaljona prostor s številko postaje Križevega pota. Številke so v rimskem zapisu, napisane so kot gravura v kredno podlogo. Na okrasju se prepletata tehniki polirane in mat pozlate z gravurami. Konveksne oblike na okvirjih so sijajno zlatene, konkavne pa v tehniki mat pozlate. Zadnji zunanji robovi okvirjev so pobarvani z okrom.

Stilno bi Križev pot, ki ga sestavljajo okrasni okvirji s slikami na platnu, uvrstili v 19. stoletje. V tistem obdobju so bili slikani križevi poti zelo pogost pojav v slovenskih cerkvah. Upodabljajo štirinajstih postaj Kristusovega križevega pota.

Okvirji so bili nekaj let shranjeni v skladiščnih prostorih na otoku. V neprezračnem prostoru je bila slaba svetloba in preveč vlage. Tako so se ustvarili idealni pogoji za razvoj plesni in trohnobe. V preteklosti na okvirjih ni bilo izvedenih restavratorskih posegov. So pa na štirih okvirjih odstranili okrasje s križem, v okvirje pa namesto slik vstavili ogledala.

Konservatorsko-restavratorski posegi na okvirjih so potekali od 25. 2. do 23. 11. 2016, ko smo v okvirje vstavili začasne kopije slik in jih zmontirali na določeno lokacijo v zadnjem delu ladje pod korom.

Okvirji so bili v izredno slabem stanju. Leseni nosilec je bil na nekaterih delih zelo poškodovan zaradi lesnih škodljivcev, tako na delu okvirja, ki je iz lesa iglavca, kot na ornamentiki, ki je izdelana iz lipovine.

Dosti poškodb je na lesenem nosilcu in posledično kredni podlogi s pozlato povzročila rja, ki je nastala okrog kovinskih žičnikov, ki so že prvotno služili za pritrditev delov okrasnih profilov na okvirjih.

Kredna podloga je bila nanescena v zelo debelih plasteh. Na več delih je odpadla, skoraj povsod na delu okvirja je popokala, na nekaterih mestih pa je bila dokaj dobro sprijeta z nosilcem.

Manjkalo je osem križev in nekaj delov posameznih križev, dva ornamentarna dela in spodnja profilirana stranica enega okvirja. Manjkalo je tudi enajst gob in vseh štirinajst sulic.

Mere okvirja: 179 x 96 x 6,3 cm (višina okvirja je 127 cm, višina okrasja 52 cm, skupaj 179 cm), mere notranje odprtine: 110 x 78,7 cm.

Na površini pozlate sta bili plesen ter vezana in nevezana umazanija. Pri sondiranju smo ugotovili, da na okvirjih v preteklosti ni bilo posegov in da je na njih ohranjena originalna pozlata.

Najprej smo se lotili demontaže križev, gob in okrasja z okvirjev. Delo je bilo zahtevno in zamudno, saj so bili vsi deli pritrjeni z žičniki. Te smo v čim večji možni meri želeli odstraniti iz lesa, kar pa ponekod ni bilo mogoče, saj so bili nekateri žičniki že močno oslabei zaradi rje. Tiste, ki so ostali v lesu, smo premazali z antikorozivnim premazom.

Hrbtišče okvirjev smo odprašili z mehkim čopičem in sesalnikom za prah. Nato smo jih umili z vlažnimi krpami in finimi ščetkami. S pozlačenih površin okvirjev smo s čopiči odstranili nevezano umazanijo. Sledilo je postopno čiščenje vezane umazanije s pozlate s pomočjo emulzije z izooktanom.

Postopek smo ponavljali, dokler površina ni bila očiščena.

Manjše poškodbe in domodelacije smo izvedli z dvokomponentnim epoksidnim kitom. S pripravljenim kitom smo zapolnili poškodbe in ga ustrezno obdelali. Popolnoma uničene dele profilov smo lokalno zamenjali z novimi, in sicer tako, da smo zelo poškodovani del izžagali z vbodno žago in na njegovo mesto vstavili novega, izdelanega iz lesa. Manjkajoče dele križev, manjkajočih osem križev in dva ornamentarna dela s številkami postaj smo izdelali iz lipovega lesa. Manjkajoče dele so nam v grobem izdelali na mizarški kopirki, sledila je fina obdelava z rašplami in dleti.

Manjkajoče gobe smo odlili, manjkajoče sulice smo izdelali po analogiji. Izdelali smo kalup iz silikonskega kavčuka in kapo iz mavca. Za izdelavo odlitkov smo uporabili epoksidno smolo in polnilo.

Dopolnjene in rekonstruirane dele smo izolirali s premazom 20-odstotne vodne raztopine akrilne emulzije. Sledilo je nanašanje kredne podloge do nivoja originalne podloge. Podlogo smo obdelali s skalpelom, jo fino obrusili in odprašili. Nekatero okrasno profile in nekatere dele pozlate na ornamentalnem delu, na katerih je bila pozlata zelo poškodovana, smo fino obrusili, kredno podlogo pa utrdili z medijem za utrjevanje in tako poskušali v čim večji meri ohranjati originalne materiale na okvirjih.

Za dopolnjevanje manjkajoče pozlate smo uporabili rumeni in rdeči poliment, tako kot na prvotni pozlati. Rumenemu bolusu smo dodali več veziva, da smo povečali lepljivost, saj se položeni lističi zlata na teh delih niso polirali. Na dele okvirjev, kjer je bila pozlata polirana, smo na kredno podlogo nanесли rdeči poliment. Na novo nanesceni poliment smo spolirali z bombažno krpo in nanj nanесли zlate lističe. Polirane dele smo do visokega sijaja spolirali z ahatom. Na odrgnjene dele pozlate, kjer je bil poliment dobro ohranjen, smo nanесли zlate lističe in jih nežno spolirali. Ohranjeno polirano pozlato na okrasju smo rahlo prepilirali z ahati in tako osvežili sijaj.

Okvirje in okrasje smo zložili po številkah in jih spojili skupaj z lesenimi deščicami, ki so bile usidrane v utor. Na hrbitišču okrasja so bile vidne sledi, kjer sta bili nameščeni goba in sulica. Zmontirane dele smo privijačili z lesnimi vijaki. V okvirje smo začasno vstavili printe originalov, na katerih se bodo v bližnji prihodnosti izvajali konservatorsko-restavratorski posegi.

Vodja projekta: Katarina Odlazek, kons.-rest.; nosilka naloge in izvajalka posegov: Saša Dolinšek, višja kons.-rest., akad. rest.; konservatorji-restavratorji: Rok Dolničar, kons. rest., Laura Deisinger, Barbara Kogoj, dipl. akad. rest., Živa Brglez, dipl. akad. rest., Suzana Paškulin, rest. teh.; zunanji sodelavci: Mizarstvo Janez Novak, s. p., Restavratorstvo Legan, s. p.

Saša Dolinšek

Prižnico iz cerkve Marijinega Vnebovzvetja stilno in časovno uvrščamo v zreli barok (druga četrtina 18. stoletje). Stilno bi jo tako lahko uvrstili tudi v predrokokojsko obdobje. Avtor prižnice je neznan. Verjetno gre za izdelek ene od ljubljanskih delavnic, saj kaže izredno podobnost s prižnico iz uršulinske

cerkve v Ljubljani. Arhitektura je v celoti poslikana v tehniki marmorina, okrasje je zlateno v tehniki mat in polirane pozlate, na okrasju se pojavljajo okrasitve z bakrenimi listi. Konservatorsko-restavratorske posege na prižnici smo začeli novembra 2016. Prižnica je bila na prvi pogled v dokaj dobrem stanju, razen laka, ki je zelo potemnel. Med natančnejšim pregledom površine prižnice se je pokazalo, da ima najmanj dve barvni poslikavi in najmanj tri plasti kredne podloge s pozlato. Manjkalo je tudi nekaj delov rezljanega okrasja. Celotna demontaža prižnice je bila potrebna zaradi sanacije ostenja v ladji cerkve in zaradi kvalitetnejše izvedbe posegov na sami prižnici. Razstavljanje prižnice po posameznih delih je bilo težavno, še posebej zato, ker je bilo treba vse dele prižnice in delovni oder znesti iz cerkve do obale, vse skupaj naložiti na čoln in odpeljati po jezeru. Okoli prižnice smo z USB-ploščami in filcem zaščitili kamniti tlak. Postavili smo delovni oder in pričeli sistematično razstavljati prižnico od zgoraj navzdol. S strehe smo odstranili vse okrasje in sproti vsak del posebej označili. Demontaža strehe je bila zahtevna, saj je bila skozi vstavljena železna palica, ki je držala visečo streho in je bila fiksirana na profilu na steni. Ko smo streho sneli, smo odstranili poslikano steno in zavese v srednjem delu prižnice. Sledilo je odstranjevanje okrasja v spodnjem delu. Da bi lahko demontirali balkon, smo morali odstraniti lesene podnice na stojišču in kupolasti zaključek balkona z okrasjem. Na koncu smo odstranili še stopnice. Razstavljeno prižnico smo v prostorih Restavratorskega centra zaprli v nepredušno komoro, da smo izvedli anoksi postopek, ki je trajal nekaj tednov. Sledila sta sondiranje in odvzem vzorcev za analizo barvnih presekov. Arhitektura je bila enkrat preslikana. Pri prvotni in tudi pri kasnejši poslikavi so uporabili tehniko marmorina. Med obema poslikavama je bila najverjetneje majhna časovna razlika, saj na spodnji poslikavi ni bilo opaziti sledov prahu ali vezane umazanije. Prav tako sta bili plasti med seboj dobro vezani. Zavese baldahina in hrbtišča zlatenega okrasja na strehi baldahina so imeli štiri plasti poslikave. Prva preslikava je bila debela plast svetlo modre barve in druga močno rdeča. Figure v reliefih so imele tri plasti poslikave inkarnata. Notranjost balkona in ograje je bila prvotno premazana z barvo slonove kosti, kasneje so te dele prebarvali s pokrivnim oljnim belim premazom. Preslikava polikromacije je bila premazana z lakom iz naravne smole, ki je z leti zaradi oksidacije zelo potemnel. Na prvotni polikromaciji je bila tanka plast laka (najverjetneje šelak), razen na strehi baldahina na zgornji in spodnji strani (strop). Tudi marmorirana spodnja ploskev stopnišča prvotno ni bila lakirana. Na okrasju so bile nanese tri plasti različnih klejno-krednih podlog. Prvotna podloga je imela zelo tanko in trdo plast. Naslednji dve plasti klejno-kredne podloge sta bili nanese čez prvotno plast v dveh slojih. Najprej so nanese premaz iz najverjetneje gorske krede in močnejše koncentracije klejne vode, da se je bolje sprijela s podlago. Naslednji sloj je bil mehkejši, izdelan iz bolonjske ali bele krede, in je bil nanesen dokaj na debelo. Zaradi dveh kasnejših dokaj debelih plasti kredne podloge so fino rezljani ornamenta izgubili prvotno obliko. Površinske nečistoče so bile lahko odstranljive z vodo.

Nečistoče s hrbtišča smo odstranjevali s toplo vodo in mehko krpo oziroma spužvo. Zaplate iz gaze, ki so bile prilepljene s klejno vodo, smo odstranili z vlaženjem s toplo vodo. Na enak način smo odstranjevali tudi vse ostanke lepil.

Preslikave polikromacije so se na delih, kjer je bil prvotno nanesen zaščitni premaz, zlahka odstranjevale mehansko s skalpeli. Na mestih, kjer zaščitnega laka ni bilo, je bilo treba najprej mehansko odstraniti sloj zadnjega laka, nato pa postopoma odstranjevati preslikavo s kemičnimi pripravki. Preslikava je bila zelo trdoživa, zato je bilo treba sproti preizkušati različna polarna topila. Preslikave na polikromaciji smo odstranjevali mehansko s skalpeli in kemijsko z različnimi SSG-geli (butil acetat, DMSO, benzil alkohol ...). Na primer, na stropu strehe in na modrem marmorinu na strehi je bilo treba za odstranitev preslikave uporabiti SSG-gel z benzilalkoholom in acetonom ter nato še emulzijo s citratom pH 5,5 in izooktanom. Ker med barvnima plastema ni bilo nobene izolacije, vezivo v barvi pa je bilo vodotopno, je bila potrebna izjemna previdnost pri odstranjevanju preslikave. Marmorin rožnate barve se je zlahka očistil mehansko s skalpelom, saj je bil na tej površini prvotno nanos laka. Pokrivni premaz v belem tonu v notranjosti prižnice se je odstranjeval s pomočjo grelnika na toplem zraku in s strganjem s skalpeli in strgali.

Bled, cerkev Marijinega Vnebovzetja, okvirji križevega pota pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: Arhiv ZVKDS-RC)

Sledilo je precizno odstranjevanje klejno-krednih plasti do prvotne pozlate. Pri odstranjevanju drugotnih plasti podloge s pozlato so bili potrebni veliko časa ter izjemna natančnost in potrpežljivost, da smo ohranili čim več originalne površine. Zlatene površine so bile v vseh treh plasteh izvedene na poliment, zato so bile izjemno občutljive za vodo. Voda pa je tudi edino topilo, s katerim smo lahko odstranjevali drugotne kredno-klejne plasti. Ko smo odstranili preslikave in ostanke preslikav, smo hrbtišče in poškodbe lesenega nosilca utrdili z 10-odstotno akrilno smolo (Paraloid B72) v toluolu in Shellsolu A, nato smo utrjevali še s 15-odstotno akrilno smolo v toluolu. Odstopajočo kredno podlogo smo utrjevali z akrilnim medijem (Medium for consolidation, Lascaux). Najprej smo z vodo razredčen utrjevalec nanесли po celotni površini polikromacije in pozlate, da je stekel tudi v najmanjše razpoke in jih zapolnil. Odvečni medij smo odstranili z vato in acetonom. Sledilo je lokalno utrjevanje odpadlih in odstopajočih delov kredne podloge.

Sledila sta kitanje in domodelacija manjkajočih delov. Nekaterim delom okrasja je bilo treba izdelati večje odpadle in izgubljene dele. Konstrukcija strehe prižnice je bila

oslABLJENA, zato smo nekatere sestavne dele ponovno zlepili in jih pritrdili z lesenimi mozniki.

Z epoksidno maso (Araldit HV + SV) smo zapolnjevali razpoke in izletne luknjice ter modelirali manjše manjkajoče dele okrasja. Odvečno maso smo odstranjevali sproti. Rekonstrukcije manjkajočih delov okrasja smo izdelali iz poliuretanske pene.

Pred nanosom kredne podloge smo celotno polikromirano površino s kitanimi oziroma novo dodanimi deli vred premazali s 50-odstotno raztopino medija za utrjevanje (Medium for consolidation, Lascaux). Nato smo vse kitane in novo dodane dele še enkrat premazali s 25-odstotno emulzijo (Hydro ground, Lascaux). Sledilo je več nanosov kredne podloge na kitane in rekonstruirane dele ter na dele, s katerih je odpadla prvotna podloga. Kredno podlogo smo nanašali tako dolgo, da smo dosegli nivo prvotne kredne podloge. Sledili so porezovanje in oblikovanje novo nanesene podloge s skalpeli ter fino brušenje.

Celotno površino zlatenega okrasja in arhitekture smo pred naslednjimi posegi še enkrat očistili z emulzijo.

Pri izdelavi polimenta smo uporabili različne boluse, da smo

Bled, cerkev Marijinega Vnebovzjetja, okvirji z začasno vstavljenimi kopijami slik po zaključenih konservatorsko-restavratorskih posegih in montaži na steno v ladji cerkve (foto: S. Dolinšek)

Bled, cerkev Marijinega Vnebovzetja, odstranjevanje filmotvornih materialov, detajl stopnišča prižnice (foto: L. Deisinger)

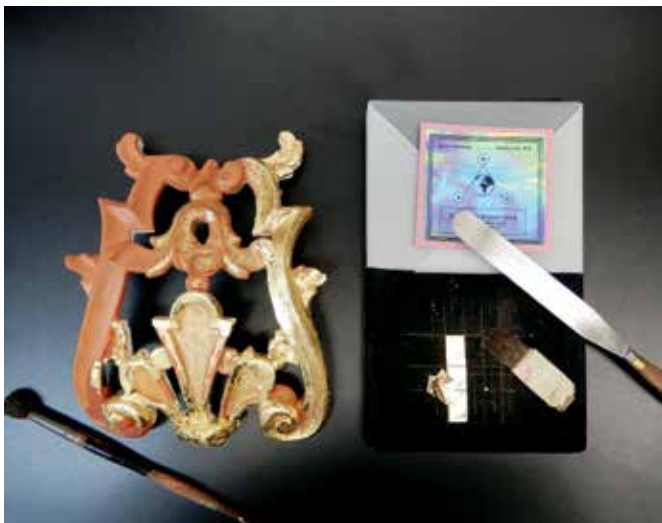
Bled, cerkev Marijinega Vnebovzetja, odstranjevanje klejno-krednih plasti do originala na okrasju prižnice (foto: S. Dolinšek)

Bled, cerkev Marijinega Vnebovzetja, prižnica pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: N. D. Kambič)

Bled, cerkev Marijinega Vnebovzetja, prižnica po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: S. Dolinšek)

Bled, cerkev Marijinega Vnebovzetja, polaganje lističev zlata na dopolnjen poliment na okrasju prižnice (foto: S. Dolinšek)

se tonsko čim bolj približali originalu. Na dele ornamentov, kjer smo na novo dopolnili manjkajočo kredno podlogo, smo v več slojih nanесли rdeč oziroma rumen poliment. Pri dopolnjevanju polimenta smo bili izjemno pazljivi, da smo do potankosti sledili prvotnim nanosom. Sledila sta dopolnjevanje in retuša pozlate. Tako kot pri bolusu je bilo treba tudi pri izbiri zlatih lističev upoštevati ton ohranjene pozlate, zato smo uporabili lističe Rosenoble Gold. Manjše poškodbe pozlate smo retuširali s školjčnim zlatom.

Bakrene površine smo večkrat premazali z 20-odstotno raztopino šelaka v etanolu. Sledila sta premazovanje površin z mixtionom in nato polaganje lističev bakra. Bakrene površine smo premazali z antioksidacijskim sredstvom. Za učinek stare bakrene površine smo na koncu nanесли še obarvano lazuro.

Na nekaterih delih arhitekture prižnice je bila polikromacija v zelo slabem stanju. Rekonstrukcijo smo izvajali na način polaganja črtic in z minimalno izvedbo detajlov. Retušo na arhitekturnih elementih smo izvajali s podlaganjem in finalnim črtkanjem. Retuširali smo s smolnimi barvami (Gamblin), ki smo jih reaktivirali z etilaktatom.

Montaža prižnice je potekala v obratnem vrstnem redu kot demontaža. Za izhodišče smo imeli ohranjen vzdan hrastov tram in dve vzdani kovani sidri, na kateri je bilo fiksirano stopnišče. Okrasje smo montirali na arhitekturo z vijaki, ki smo jih pustili vidne zaradi lažje odstranitve ob morebitnih posegih v prihodnosti.

Nosilka naloge in izvajalka posegov: Saša Dolinšek, višja kons.-rest., akad. rest.; konservatorji-restavradorji: Ana Oblak, mag. kons.-rest., Barbara Kogoj, dipl. akad. rest., Laura Deisinger, Suzana Paškulin, rest. teh., Mateja Kavčič, akad. slik., Rok Dolničar, kons.-rest., Vital Dolničar, kons.-rest.; zunanji izvajalec: Janez Novak, s. p.

Saša Dolinšek

12 Minka Osojnik

EŠD: 3565

Naselje: **Borjana**

Občina: Kobarid

Ime: **Borjana – cerkev Marije Snežne**

Področje: UA, R

Obdobje: zadnja četrtina 15. stoletja, okoli 1520

Pokopališka cerkev Marije Snežne v Borjani sodi med tipične manjše poznogotske cerkve Zgornjega Posočja, katerih glavna skupna značilnost je preprosta zunanjščina, podkrepljena s kvalitetnimi kamnoseškimi detajli in ohranjenimi srednjeveškimi slikarijami. Cerkev, ki je bila nekoč posvečena sv. Katarini, a se je v 19. stoletju patrociniij prenesel na novo zgrajeno župnijsko cerkev v vasi, je preprosta enoladijska stavba s petosminsko zaključenim prezbiterijem in preprostim zvonikom na preslico nad zahodno fasado. Ob južno stran cerkve je prizidana preprosta zakristija z enokapnico, celotna stavba je krita s korci. Notranjščini, sicer zelo skromno opremo, daje poseben pomen rebrasto obokan strop prezbiterija z zvezdasto-rombasto obočno shemo, ki ga je okoli leta 1520 v celoti poslikal Gian Paolo Thanner (ali Zuan Paolo Tonnar), poslikave pa se izpod beležev kažejo tudi na ladijski strani slavoločne stene. Stavba je z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Občine Tolmin razglašena za spomenik lokalnega pomena.

Cerkev je bila po potresu leta 2004 predvidena za popotresno statično sanacijo, ki se je izvedla v letu 2016. V projektni dokumentaciji so bili predvideni posegi: zunanje obbetoniranje temeljev, sistematično injektiranje zidov, izvedba vseh potrebnih jeklenih vezi, odvodnjavanje zalednih in meteornih vod, utrditev kamnitega oboka prezbiterija z zgornje strani in sanacija strehe. Ob prejetju vloge za izdajo kulturnovarstvenih pogojev oz. soglasja je zavod pričel sondiranje in izkazalo se je, da je bila prvotno poslikana tudi cerkvena zunanjščina. Na podstrešju zakristije je bil namreč pod strešnim vencem najden večji fragment dekorativne poslikave, ki je nekdaj krasila prezbiterij, na preostalih stranicah prezbiterija pa so bile odkrite gravure te poslikave, ki pa se je v dolgih stoletjih od nastanka do danes očitno sprala in uničila. Dekorativna poslikava na podstrešju zakristije se nadaljuje v steno, kjer se na zid prezbiterija že prisloni zid cerkvene ladje, kar kaže, da je bil nekoč prezbiterij za približno 60 cm višji od ladje. Vsekakor je ohranjeni fragment vseboval dovolj podatkov, da je bila mogoča rekonstrukcija te dekorativne poslikave prezbiterija, tako v smislu pravega kolorita, zaradi ohranjenih gravur na preostalih stenah, kot tudi v smislu prvotnih oblik in velikosti naslikanih šivanih vogalov. Sondiranje je potrdilo tudi, da v notranjosti ni ohranjenih drugih poslikav, razen tistih v prezbiteriju in na slavoločni steni, saj so bili ometi na stenah ladje že v celoti novejši.

Pred gradbenimi deli so bile preventivno utrjene poslikave v notranjščini na oboku prezbiterija, saj je bilo predvideno

Borjana, cerkev Marije Snežne, zunanjščina cerkve pred obnovo (foto: Simona Menoni)

Borjana, cerkev Marije Snežne, fragment dekorativne poslikave prezbiterja na podstrešju zakristije pred posegi (foto: Simona Menoni)

Borjana, cerkev Marije Snežne, zunanjščina cerkve po končani obnovi (foto: Brane Zbačnik)

gravitacijsko injektiranje razpok nad prezbiterijem. Kasneje se je med deli ugotovilo, da razpok nad obokom sploh ni, tako da injektiranje ni bilo izvedeno. Zaradi izvedbe horizontalnih vezi po celotnem obodu cerkve je bil snet v fresco tehniki naslikan del dekorativnega vzorca, ohranjen na podstrehi zakristije. Ta je v obdelavi v delavnici in bo vrnjen na prvotno mesto. Da bi bil po končani obnovi ta fragment viden, smo odstranili lesen strop v zakristiji, ostrešje enokapne strehe pa zaključili z mavčnimi ploščami na tak način, da bo poleg fragmenta freske viden tudi poslikani strešni venec prezbiterija.

Ker so bili prvotni ometi na zunanjščini kvalitetno ohranjeni, se je sistematično injektiranje izvedlo z notranje strani v ladji in zakristiji, prezbiterij pa se zaradi poslikav v notranjščini sploh ni injektiral. Tako so se fasade prezbiterija, zakristije in cerkvene ladje ohranile in restavrirale, razen vhodne fasade cerkve, ki je bila močno uničena, tako da so jo pod nadzorom vodje restavratorskih del mag. Andreja Jazbeca ometali izvajalci gradbenih del. Originalni ometi so se utrdili, manjkajoče površine pa so se dopolnile z apneno malto enake površinske strukture. Fasade so bile prebeljene s silikatnimi barvami. Rekonstruirani so bili obarvanje gotskega vhodnega portala, naslikani šivani robovi prezbiterija in dekorativni vzorec pod napuščem prezbiterija. Na južni fasadi cerkvene ladje sta bili evidentirani dve plasti povsem uničene poslikave. Vrhnja je opazna kot večja zaplata zravnanega ometa na sicer grobi površini fasade. Glede na vreze v ometu se predpostavlja dekorativni okvir z marmoracijo s pravokotnimi in krožnimi vstavki, po čemer bi lahko sklepali na Thannerejvo avtorstvo. Ostanek starejše plasti poslikave je bil opažen v spodnjem levem kotu vrhnje poslikave. Glede na strukturo ometov se sklepa, da so bila na mestu sedanjega okna v južni steni ladje prvotno vrata. Zazidana so bila verjetno v 18. stoletju, ko je bila prizidana zakristija. Ta je sedanjo obliko dobila verjetno v prvi polovici 20. stoletja.

Večji problem se je pojavil pri obbetoniranju objekta. Cerkev namreč delno stoji na živi skali, ki so jo morali obbetonirati skupaj z zidom, rezultat pa je bila precej široka betonska polica, ki je na JV delu prezbiterija segala celo do četrine višine cokla. Ker je bilo obbetoniranje skupaj z izvedbo horizontalnih vezi predpogoj za zadostno statično trdnost objekta brez injektiranja sten prezbiterija, smo na poseg pristali, beton pa na koncu zakrili s kamnito škarpno in nasutjem.

V sklopu obnove objekta je bila odstranjena lopa pred vhodno fasado, ki je slonela na kamnitih konzolah. Zaradi strmega terena in pomanjkanja prostora je bila namreč pred leti tik ob tej lopi sezidana mrliška vežica, s čimer je vhod v cerkev deloval preveč zasičeno. Starejša lopa se je odstranila in izveden je bil manjši in povsem lahkoten nadstrešek iz pleksi stekla.

Zaradi kompleksnega posega, ki spomeniško zaščitenemu objektu že v osnovi ne more biti prijazen, je bilo za korektno izpeljana dela potrebnega veliko sodelovanja med vsemi vpletenimi v obnovo in predvsem hiter odziv ob nastalih zapletih, ki jih seveda ni bilo malo. Pod nadzorom Igorja Stergarja iz Državne tehnične pisarne Bovec-Kobarid in v stalnem sodelovanju s konservatorji ZVKDS, OE Nova Gorica, so dela kvalitetno izvedli Gradbeno podjetje Posočje, d. o. o., Gras, d. o. o., in ZVKDS, Restavratorski center.

13 Ljubiša Milič

EŠD: 3568

Naselje: **Bovec**

Občina: Bovec

Ime: **Bovec – cerkev Device Marije v Polju**

Področje: R

Obdobje: gotika

Leta 2002 smo izvedli konservatorsko-restavratorski poseg na ostankih originalne gotske poslikave mojstra Jerneja iz Loke. Tega leta smo osvežili in utrdili originalno barvno poslikavo, zakitali večje in manjše poškodbe, injektirali vsa kritična mesta, dokončno zakitali na fino ter izoblikovali stike z originalom, tonsko poslikali zakitana mesta in jih retuširali s tehniko črtkanja ter barvno povezali manjkajoče dele originala.

Dve leti po opravljenih konservatorsko-restavratorskih posegih (leta 2004) je potres močno poškodoval objekt. Bile so vidne večje razpoke na ostenju in na originalnih poslikavah. Hude poškodbe na slavoločnem loku so ogrožale njegovo statičnost. Ker je bila nujno potrebna gradbena sanacija slavoločnega loka (predvidevalo se je odstranjevanje originalnih ometov in temeljnika cca. 50–80 cm v širino), je obstajala realna možnost, da se poškoduje naslikani gotski prizor Sv. trojica.

Po ogledu leta 2008 sem ugotovil, da je treba naslikano fresko na južni strani slavoločne stene v celoti sneti. Maja tega leta smo začeli primerne priprave na poseg snemanja freske s tehniko strappo. Ker stena ni bila dovolj suha, konservatorsko-restavratorskega postopka snemanja ni bilo mogoče začeti. Zato smo začeli steno segrevati s toplotnimi feni (topovi). Ko je bila stena v nekaj dneh ustrezno segreta, je bil izveden postopek aplikacije lepila in pomožnega nosilca (gaze) na lice freske. Sledili so nadaljnje segrevanje in izdelava stranskih kanalov, nato sušenje in ponovno nanašanje lepila in začasnih armatur.

Z nekaterih delov sem moral pazljivo odstraniti manjše koščke glajenca (intonacca), da bi ugotovil njegovo debelino (ometa in barvne plasti) ter ali je bila slika pred nanašanjem glajenca razpraskana oziroma naključvana. Ugotovil sem, da slika ni bila naključvana in da nanos glajenca ni debelejši od treh milimetrov (le ponekod do 5 mm), zato sem se odločil za postopek strappo in izdelavo primerne koletnega lepila kot osnove za začasno armaturo na originalni barvni plasti (vemo, da gosta klejna raztopina prodre le malo v belež, čvrsto pa se nanj prilepi). Pri močnem prepihu voda iz raztopine hitreje izpareva in klej se krči ter razpoka. Ker se na površini hitreje suši kot v notranjosti, se ob razpokah usloči in pri tem odtrga in povleče od glajenca barvno plast. Če primerjam z beleži – če bi bila freska slikana s tanko plastjo voska, kar pri starih stenskih temperah ni nobena redkost, se belež (omet) prav lepo in gladko odluči. Ker vemo, da je pri vsem tem najpomembnejše, da je klejna raztopina primerno močna in da se klej strdi, preden raztopina prodre temeljito

do glajenca, je treba pravočasno izvesti postopek strappo, preden se klej prisuši na glajenec.

Delo smo lahko nadaljevali šele v večernih urah. Po postopku sušenja je sledilo spodkopavne freske v spodnjem delu. Pri tem postopku je bilo ugotovljeno, da kljub sušenju poslikane stene lepilo ni zadosti penetriralo v globino, da bi omogočilo snemanje barvne plasti skupaj z ometom intonaco (zadnji zglajeni omet, na katerega se nanese originalna barva). Zaradi tega je bilo treba iskati alternativo. Ko se je lepilo dovolj močno oprijelo barvne plasti (v primernem trenutku, na katerega smo morali pozorno počakati), je bilo mogoče izvesti najzahtevnejši poseg snemanja stenskih poslikav – strappo. Pred dokončno odločitvijo in izvedbo je bil pred posegom v spodnjem delu freske najprej uspešno strapiran manjši fragment, nato pa je sledilo snemanje freske velikosti 4,1 m² v enem kosu.

Po končanih delih na terenu smo pričeli restavratorska dela v ateljeju: tonsko ojačitev in osvežitev barvnega originala, nanašanje primerne kazeinsko-apnene armature na hrbtišče, ravnanje in sušenje armature, lepljenje na nov (aluminijast)

nosilec, primeren za nadometno prezentacijo, nanašanje dekorativnega ometa in oblikovanje stikov v nivo originala, tonsko podlaganje in približanje originalni barvi, retuširanje s tehniko črtkanja in barvna rekonstrukcija dogovorjenih elementov.

Zaradi naročnikove želje po čim boljši barvni rekonstrukciji manjkajočih delov na originalni sneti gotski poslikavi je bila sklicana komisija glede dogovora o načinu in izvedbi barvnega povezovanja poškodovanih mest ter barvne rekonstrukcije manjkajočih delov, ki naj bi se ujemali z elementi originalne poslikave.

Povezava do videodnevnikarja:

Snemanje freske s tehniko strappo, 2008 | Bovec

<https://www.youtube.com/watch?v=TZC66gYG3z0>.

Bovec, cerkev Device Marije v Polju, nanašanje začasne (klejne) armature na originalno poslikavo (foto: V. Benedik)

Bovec, cerkev Device Marije v Polju, priprava na postopek odstranjevanja originalne snete freske z začasnega nosilca (foto: V. Benedik)

Bovec, cerkev Device Marije v Polju, lepljenje originalne snete freske na nov nosilec, pripravljen za prezentacijo (foto: L. Milič)

Bovec, cerkev Device Marije v Polju, stanje poslikave pred začetkom konservatorsko-restavratorskega postopka (foto: V. Benedik)

Bovec, cerkev Device Marije v Polju, retuširanje s tehniko črtkanja in delna barvna rekonstrukcija (foto: L. Milić)

14 Andrejka Ščukovt

EŠD: 10007

Naselje: **Bovec**

Občina: Bovec

Ime: **Bovec – trško jedro**

Naslov: Klanc 20

Področje: E

Obdobje: 20. stoletje

Nadstropna zidana stanovanjska hiša s poznosecesijskimi motivi na dvoriščnem in zatrepnem vhodnem pročelju, zgrajena v prvi četrtini 20. stoletja in po letu 1976 temeljito sanirana, stoji na zahodnem robu trškega jedra Bovec, v predelu Klanc.

Objekt je tlorisno izrazite pravokotne oblike, z lesenim ostrejšem, ki ga pokriva strma dvokapnica z obojestranskima čopoma. Večji strešni napušč ima objekt na vhodnem stranskem pročelju, kar sicer ni značilnost t. i. bovške hiše. Napušč ščiti stopnišče, ki vodi v nadstropje nekdanjega stanovanjskega objekta, kjer so danes zlasti spalni prostori. Poleg tega vhoda je v osrednji osi dvoriščne fasade vhod v pritličje objekta, kjer je prvotno stala mizarska delavnica; to je kasneje mizar Ivan Mihelič ml. preselil v hišo Klanc 37. Polbrata mizarja Ivan Mihelič ml. in Ciril Mihelič sta leta 1921 v Bovcu ustanovila Zadrugo vojnih oškodovancev, ki je sodelovala pri povojni obnovi naselja in pri izdelavi posnetkov obstoječih stavb ter izvedbi načrtov za obnovo poškodovanih hiš, kar je nadzoroval arhitekt Maks Fabiani.

Hiša Klanc 20 je bila v potresu v letih 1998 in 2004 močno poškodovana in šele leta 2016 se je pričela njena popotresna sanacija. Izvedeni so bili horizontalne vezi in sistematično injektiranje s cementno maso vseh nosilnih zidov. Sledili so podbetoniranje temeljev, rušenje močno poškodovanih predelnih sten, zamenjava dotrajane kritine z ravnimi vlaknocementnimi ploščami v sivi barvi ter barvanje lesenih delov stavbe. Pred pričetkom sanacije smo objekt sondirali. V pritličju in nadstropju je bila ugotovljena in dokumentirana šablonirana poslikava. Za prezentacijo poslikave se lastniki niso odločili, določen del je tudi ni bilo možno ohraniti zaradi injektiranja sten. Popotresno sanacijo je prevzelo podjetje Gras, d. o. o., Ljubljana s podizvajalci.

Bovec, hiša Klanc 20 pred obnovo (foto: M. Mihelič, Bovec, 2006)

Bovec, hiša Klanc 20 po statični sanaciji (foto: A. Ščukovt, 2017)

15 Andrejka Ščukovt

EŠD: 10007

Naselje: **Bovec**

Občina: Bovec

Ime: **Bovec – trško jedro**

Naslov: Trg golobarskih žrtev 49

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Enonadstropna večstanovanjska vogalna hiša, zgrajena v secesijskem duhu na začetku 20. stoletja, najverjetneje po prvi svetovni vojni, saj je bil med boji kraj skoraj v celoti porušen, stoji ob vходу na bovški glavni trg. V drugi polovici 20. stoletja je bil objekt večkrat predelan, tako notranjost kot fasade. Pritličje objekta je vedno namenjeno trgovski dejavnosti, v nadstropju pa so prostori za stanovalce, ki so jih še zlasti v drugi polovici 20. stoletja preurejali v apartmaje oz. sobe za turiste.

Bovec, Trg golobarskih žrtev 49 in 50 v prvi četrtini 20. stoletja (preslikava in foto: A. Ščukovt, 2007)

V osnovni je objekt pravokotnega tlorisa. Na zadnji fasadi je še pritlični prizidek. Glavno pročelje stavbe je orientirano na glavno cestno vpadnico. Objekt pokriva trikapna streha s kratkim ometanim napuščem. Glavno fasado krasijo v ometu izvedeni vratni in okenski okvirji, nadstropja delijo profilirani zidci, vogale pa šivani robovi. Hiša Trg golobarskih žrtev 49 je bila v potresih leta 1998 in leta 2004 poškodovana in statično sanirana. Za obnovo glavnega pročelja smo se zgledovali po fotografski dokumentaciji iz prve četrtine 20. stoletja.

Bovec, Trg golobarskih žrtev 49 po celoviti popotresni sanaciji (foto: A. Ščukovt, 2016)

16 Mojca Tercelj Otorepec

EŠD: 5292

Naselje: **Brdo**

Občina: Domžale

Ime: **Brdo pri Ihanu – domačija Brdo 1**

Naslov: Brdo pri Ihanu 1

Področje: E, U, R

Obdobje: prva polovica 19. stoletja

Jenetova domačija, Brdo pri Ihanu 1, stoji na hribu zahodno nad naseljem Brdo pri Ihanu. V pisanih virih jo avtorji uvrščajo v prvo polovico 19. stoletja, zgrajena je bila leta 1835 (Stražar, Stane, 1974: Stara hišna imena. Svet pod Taborom, Kronika Ihana, Ljubljana, Mladinska knjiga, str. 22–24) z gospodarskim poslopjem, stavbo svinjakov s kuhinjo, ovčnjakom, kozolcema toplarjema in hišno kapelico zaprtega tipa, posvečeno Brezmadežni. Kip je izdelal Franc Mrčun iz Bišč, ki je kapelico tudi poslikal. Po ustnem izročilu naj bi bila stavba hiša oskrbnika – gozdarja z gradu Krumperk. Pred pričetkom obnove z rekonstrukcijo je bila določena nova namembnost domačije. Stanovanjska hiša Brdo pri Ihanu 1 naj bi z obnovo postala vstopni objekt v nov konjeniški center na Brdu pri Ihanu.

V okviru domačije je bila pred prenovalo v celoti ohranjena stanovanjska hiša vrhlevnega tipa s tremi kamnitimi in klesanimi portali na južni strani, na severni strani pa je bil

ohranjen kamnit portal s preklado. Stavba je pozidana s kamnitim gradbenim materialom z opečnimi oboki v hlevu in kleti ter veži stanovanjskega dela. Tlorisno je podolgovate oblike in vkopana v breg. V vkopanem delu je na zahodni strani obokana klet, na vzhodni pa hlev. Stanovanjski del je zasnovan s tradicionalno nanizanimi notranjimi prostori: vežo, črno in belo kuhinjo, notranjima hišama, kamro in podstrešjem s streho dvokapnico s čopi, krito z bobrovcem. Na južni strani stavbe je bilo ohranjeno enoramno stopnišče; pri obnovi se je pokazalo, da je bilo prvotno dvoramno. Zunanje stene so bile pred obnovo gladko ometane in obarvane v rumeni barvi. Med sondažnimi raziskavami je bilo ugotovljeno, da je bila prvotna hiša obarvana v beli barvi, in odkriti sta bili poslikavi na zahodnem in vzhodnem robu stika sten, ki pa se pri obnovi nista ohranili. V notranjem delu je bilo več različnih beležev, tudi v tehniki poslikave z valjčki. Pri obnovi z rekonstrukcijo hiše se je najprej statično sanirala celotna stavba z zunanje strani, z notranje strani pa so se v hlevskem in kletnem prostoru utrdile stene. Dotrajano ostrešje so rekonstruirali in namestili na novo, prav tako tudi strešno kritino. V stanovanjskem delu so dotrajana lesena okna s polkni

Brdo pri Ihanu, domačija Brdo 1 pred obnovo, jugovzhod (foto: M. Tercelj Otorepec)

Brdo pri Ihanu, domačija Brdo 1, hiša po obnovi (foto: M. Tercelj Otorepec)

nadomestili z novimi po analogiji starih, kovane okenske mreže pa so ohranili. Ohranjene sestavine stavbnega pohištva s kamnitimi portali v kleti in hlevu s klesanimi detajli v obliki trutamore in živalskimi motivi bi morali po izdanih navodilih konservatorja le očistiti in restavrirati ter jih ponovno namestiti v stavbo. Investitor navodil ni dosledno upošteval. Portalom je dodal svoje elemente, ki ponazarjajo novo dejavnost hiše s konjenskim centrom, kar na neki način razvrednoti celotno stavbo. Stanovanjska stavba je bila sicer v celoti rekonstruirana in prenovljena. Varstveni vidiki in navodila službe za varstvo kulturne dediščine niso bili v celoti upoštevani, zato je hiša Brdo pri lhanu izgubila status kulturnega spomenika, ohranja pa se kot registrirana nepremična dediščina znotraj dediščinskega zgodovinskega območja Domžale – Spominski park revolucionarnih tradicij (EŠD 5297).

17 Borut Križ

EŠD: 9563

Naselje: **Brezje pri Trebelnem**

Občina: Mokronog - Trebelno

Ime: **Brezje pri Trebelnem – arheološko najdišče Šumenje – Log**

Področje: A

Obdobje: pozna bronasta doba, pozno rimsko obdobje

Višinsko naselje Šumenje, ki je bilo poseljeno v pozni bronasti dobi, je bilo v pozni antiki, v 3.–4. stoletju ponovno utrjeno (Breščak, D.: Podturn, VS 23, 1981, 274 str.). Celotno naselje prekriva mešani gozd. Severni rob, utrjen s kamnitim obzidjem, je bil ohranjen kot nizek, skromno viden temelj, ob katerem je potekala steza. V letu 2014 je bila strojno izvedena nova gozdna pot, ki je poškodovala arheološke plasti ter preoblikovala rob naselja. Poškodba je nastala na parc. št. 1293/36, k. o. Podturn.

Brezje pri Trebelnem, arheološko najdišče Šumenje – Log; nova gozdna pot je poškodovala severni rob naselja, utrjen s poznoantičnim kamnitim obzidjem (foto: B. Križ)

18 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 52

Naselje: **Brode v Poljanski dolini**

Občina: Škofja Loka

Ime: **Brode v Poljanski dolini – domačija Brode 2**

Naslov: Brode 2

Področje: E

Obdobje: 16., 17., 18., 19. stoletje

Na robu gručaste vasi Brode v Poljanski dolini stoji Vrbanova domačija, ki z bližnjimi kmetijami tvori izredno slikoviti vaški ambient. Danes jo sestavljajo nadstropna zidana hiša, kašča, kozolec in sušilnica za sadje, medtem ko je bil velik hlev s senikom za hišo leta 2010 porušen. Zasnova stanovanjske hiše je iz 16. oz. iz zgodnjega 17. stoletja, saj je že v urbarju iz leta 1560 omenjen priimek Vodnik. Hiša je takrat obsegala le današnji severni del – pritličje z obokano vežo in črno kuhinjo ter na drugi strani majhno klet in nad njo dve shrambi – kimnati ali čumnati. Iz tega časa sta ohranjena dva kletna okenska okvirja z robovi, prirezanimi na ajdovo zrno, kar je značilni gradbeni element 16. oz. 17. stoletja. Del hiše na jugovzhodni strani je bil v tem času verjetno pritličen in lesen, v drugi polovici 18. stoletja (na vojaškem zemljevidu iz let 1763–1787 je že vrisana v celoti zidana stanovanjska hiša v današnji tlorisni velikosti) so ga nadomestili z zidanim, pri čemer je na vhodni strani nastal fasadni zamik. Naslednja sprememba je bila pozidava nadstropja po celotni dolžini hiše, saj so njegove obodne stene tanjše in okenske odprtine drugačne. Morda se je to zgodilo leta 1813, saj je na dvoriščni fasadi ohranjen portal s to letnico. V zadnji gradbeni fazi, po letu 1824 (saj v franciscejskem katastru ta poseg še ni označen), so k hiši na jugozahodni strani dodali kamro, v sredinskem delu pa nadstropni prizidek s strešnim slemenom, pravokotnim na osnovno streho. Zaradi povezave med etažama je bil dodan lesen gank v nadstropju. Zadnji portal z letnico 1813 so takrat verjetno le prestavili na prizidek. V okviru domačije stoji podkletena enocelična zidana kašča s kasneje dodano leseno lopo. Slednja ima na jugozahodni strani pod stropom izvlečno napravo za sušenje žita, kar je že precejšnja redkost in posebnost. Tudi kaščo so zgradili verjetno v prvi polovici 19. stoletja (zarisana je na vojaškem zemljevidu iz let 1806–1869), ko so jo izločili iz stanovanjske hiše in postavili kot samostojni objekt. Vhod v pritlični del zidane kašče je po enoravnih kamnitih stopnicah skozi polkrožen kamnit portal. V notranjosti so ohranjene velike pregrajene skrinje za žito. Vhod v klet je po stopnicah iz lope. Tu je prostor za pridelke. Domačijo dopolnjujeta še lesen kozolec toplar s po dvema oknom na vsaki strani in letnico 1927, ki stoji na skrajnem jugozahodnem delu domačije, ter majhna zidana sušilnica za sadje na severozahodnem koncu domačije. Prenova domačije se je pričela že leta 2003, ko so lastniki zamenjali dotrajano kritino z ročno izdelanim betonskim špičakom na kozolcu in na novo prekrili tudi kaščo ter zamenjali obodne stene lope v podaljšku kašče. Sušilnici za

sadje so leta 2001 izdelali novo streho, ki pa ni bila izvedena po originalni, saj sta oba napuščta predloga. Po poplavih v Poljanski dolini leta 2014 je Ministrstvo za kulturo financiralo prenovo fasadnih ometov na sušilnici, pri čemer so se stari neustrezni cementni ometi nadomestili z apnenimi bolj grobe strukture. Po izselitvi zadnjih hišnih stanovalk leta

2008 in spremembi lastništva domačije se je nova lastnica odločila tudi za celostno prenovo stanovanjske hiše. V njej je želela urediti dve do tri stanovanjske enote, ki bi zadostile vsem sodobnim bivalnim potrebam. V začetku leta 2014 je zaprosila za kulturnovarstvene pogoje, na osnovi katerih je projektant Aleš Hafner, u. d. i. a., iz podjetja Gea Consult,

Brode v Poljanski dolini, domačija Brode 2, najstarejša južna stran hiše pred obnovo (foto: D. Pediček, 2014)

Brode v Poljanski dolini, domačija Brode 2, obnovljena dvoriščna stran s kaščo (foto: D. Pediček, 2016)

Brode v Poljanski dolini, domačija Brode 2, hiša po zaključeni obnovi (foto: J. Kos, 2016)

d. o. o., izdelal projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja. Prenova je intenzivno potekala med letoma 2014 in 2016. Najprej je bilo treba zgraditi kurilnico ob hiši in jo povezati s kletjo, ki za tako namembnost ni bila primerna. Ob tem smo morali žal odstraniti gotsko kletno okno, ohranili pa smo lesen strop in tlak iz mačjih glav v kleti. Nad kurilnico je tako nastala zunanja terasa, klet pa je ohranila svoj prvotni namen kot shramba Ostrešje se je nadomestilo z novim, saj je bilo v precej slabem stanju, obenem pa ga je lastnica želela v celoti izkoristiti za stanovanjsko namembnost. Po odstranitvi se je po obodnih zidovih izdelala horizontalna betonska vez. V nove strešine so se vgradili klasične frčade in strešno okno za osvetlitev kuhinje, v novih lesenih čelnih zatrepih pa se je povečala svetlobna odprtina. Pozidala sta se dva nova dimnika po vzoru starih. Uporabila se je enaka strešna kritina kot na ostalih objektih. Namestili so se linijski leseni snegolovi.

Florisna zasnova v pritličju je ostala enaka, le nekaterim prostorom se je spremenila namembnost. Ena od kašč je postala kopalnica, druga spalnica, nekdanja prvotna veža, kasneje kuhinja, je postala delovna soba, črna kuhinja z obokom in kuriščem pa veža. Hiša se je ohranila kot glavni hišni prostor, nekdanja prizidana kamra s prej porušenim stropom, ki ga namerno nismo rekonstruirali, pa je postala kuhinja z galerijo, odprto do ostrešja.

V ostalih etažah so predvidene samostojne bivalne enote ali apartmaji, do katerih je urejen dostop po stopnicah preko zunanjega ganka, ki se je rekonstruiral po starih fotografijah. Zasnova nadstropja bo nekoliko prilagojena novi namembnosti, najpomembnejši in najkvalitetnejši del nadstropja – stara kašča z izjemnim tramovnim stropom – pa se bo predelil v dva bivalna prostora. Vsa lesena okna so bila zaradi dotrajanosti nadomeščena z novimi macesnovimi in oljenimi okni različnih dimenzij in oblik. Pri profilaciji novih oken ter horizontalni in vertikalni delitvi se je sledilo izvornim vzorcem z izolativno zasteklitvijo. Tudi vsa notranja vrata in podboji so novi, saj originalni niso bili več ohranjeni. Fasadne omete smo uspeli delno ohraniti in restavrirati le na vhodni fasadi. Ostali ometi so bili preveč poškodovani in so že odpadli, zato so se odstranili, izvedli pa so se novi ometi iz gašenega apna in se prebarvali z apneno barvo. Vse fasadne površine so se sondirale (delo je opravila restavratorica Jerneja Kos) in pri tem so bile odkrite poslikave šivanih robov po obodu prvotnega objekta. Na vhodni fasadi so se delno restavrirale, večinoma pa rekonstruirale, prav tako delilni venec. Sondiranje okoli oken je pokazalo dekorativno poslikavo vlečenih robov na enem oknu. Poslikava s šablonami in valjčki je bila odkrita tudi v notranjosti na steni prvotne veže, ki je kasneje postala kuhinja, vendar se na željo lastnice ni prezentirala. Kovane mreže in polknice so se očistile z brušenjem (s peskanjem) in zaščitile z oljno barvo. Prav tako so se obrusili kamniti portal in vrata, tramovni strop v kašči in dva kletna okenska okvirja, ki sta kot dokument zgodnjega nastanka namenoma ostala neometana. Odstranjeni so bili tudi vsi originalni notranji ometi, razen sajastega na oboku črne kuhinje, in bili nadomeščeni z novimi apnenimi. V hiši so bile na novo izvedene vse vodovodne in električne instalacije kot tudi talno gretje pod keramiko in

opečnim tlakovcem. Zaključni poseg na zunanosti hiše je bilo v novembru 2016 restavriranje dveh fresk: Sv. Florjana na južni in Marije na vzhodni fasadi, ki sta nastali ob pozidavi nadstropja hiše, verjetno v prvi polovici 19. stoletja. Delo sta opravili restavratorici Jerneja in Mojca Kos.

Na kašči nam žal ni uspelo ohraniti starih apnenih ometov, saj jih je zidar v celoti preplastil in na cokol nanesel sušilni omet. Pred tem je bilo izvedeno še sondiranje, na osnovi katerega sta isti restavratorici rekonstruirali šivane robove na treh vogalih, prav takšne kot na stanovanjski hiši, naslikan vratni okvir in poslikavo okoli okna. Zaradi varnega dostopa do vhoda v kaščo, ker je v njej predviden javni program, je bilo treba preložiti in utrditi kamnite stopnice oz. pod njimi pozidati obok.

Pri načrtovanju prenove hiše je bilo v okviru obstoječih gabaritov možno s primernimi in domišljenimi tehničnimi rešitvami in ukrepi zadostiti vsem potrebam po sodobni bivalni funkciji in uporabi (umestitev sanitarij in kurilnice) sočasno z ohranitvijo najpomembnejših in najkvalitetnejših stavbnih elementov.

Zidarska dela na vseh objektih domačije je opravil zidarski mojster Kos iz podjetja Restavratorstvo in zidarstvo Kos, d. o. o., Vinharje 9, Poljane nad Škofjo Loko, restavratorska dela Jerneja Kos iz istega podjetja, tesarska in mizarska dela ter izdelavo stavbnega pohištva pa Tomaž Mrak, s. p., Brode 23, Škofja Loka.

Brode v Poljanski dolini, domačija Brode 2, kamra s porušenim stropom pred obnovo (foto: D. Pediček, 2013)

Brode v Poljanski dolini, domačija Brode 2, kamra s porušenim stropom po obnovi (foto: D. Pediček, 2016)

Brode v Poljanski dolini, domačija Brode 2, restavrirana freska sv. Florjana (foto: J. Kos, 2016)

19 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 52

Naselje: **Brode v Poljanski dolini**

Občina: Škofja Loka

Ime: **Brode v Poljanski dolini – domačija Brode 2**

Naslov: Brode 2

Področje: E

Obdobje: 16., 17., 18., 19. stoletje

Na severozahodnem robu vasi Brode v Poljanski dolini, v neposredni bližini Poljanske Sore, stoji v okviru Vrbanove domačije majhna zidana sušilnica za sadje. Leta 2001 jo je prejšnji lastnik neustrezno prenovil – izvedel novo streho in ometal s cementnimi ometi. Narasla Poljanska Sora je ob poplavih leta 2014 precej poškodovala fasadne omete, zato so te v celoti odstranili in nanegli nove z gašenim apnom v grobi strukturi. Dela je sočasno z obnovo Vrbanove domačije izvedel zidarSKI mojster Kos iz podjetja Restavradorstvo in zidarstvo Kos, d. o. o., Vinharje 9, Poljane nad Škofjo Loko.

Brode v Poljanski dolini, domačija Brode 2, sušilnica pred obnovo (foto: D. Pediček, 2014)

Brode v Poljanski dolini, domačija Brode 2, sušilnica po obnovi ometov (foto: D. Pediček, 2015)

20 Ajda Mladenovič, Katarina Žagar

EŠD: 56

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: Celje – arheološko najdišče Celje

Naslov: Celje, Glavni trg

Področje: R

Obdobje: pozna antika

Na Glavnem trgu v Celju so bili v letih 2013 in 2014 odkriti ostanki antičnih vil in srednjeveške stavbe (mestne orožarne). Med ostalinami so bili ohranjeni tudi trije poznoantični talni mozaiki, najdeni na dveh različnih lokacijah na trgu, ter dve plasti fresk na obodnih zidovih v eni od vil. V letu 2014 je bil eden od mozaikov dvignjen in konserviran v restavratorskih delavnicah ZVKDS, RC (mozaik GT I/D), dva mozaika antične vile (z oznakama GT II/A in GT II/B, od katerih izstopa prvi z bogato ornamentalno dekoracijo) pa sta ostala ohranjena in prezentirana *in situ*, saj je bila sprejeta namera o prezentaciji najdišča in gradnji razstavnega Paviljona za prezentacijo arheologije, v katerem so na ogled *in situ* ohranjene arheološke ostaline poznoantičnega in srednjeveškega obdobja, ki so bile konservirane in restavrirane v letu 2016. Obe plasti antičnih fresk sta bili v letu 2014 sneti in v restavratorskih delavnicah Pokrajinskega muzeja Celje konservirani in restavrirani. Mlajša plast bo v letu 2017 vrnjena na izvorno mesto fresk na zidu.

Obravnavanje dvignjenega mozaika

Mozaik, ki je bil načrtovan za dvig, je bil po odkritju temeljito dokumentiran; izdelane so bile izmere in ortofoto posnetki, kosi dvignjenega mozaika pa so bili prerisani na PVC-folijo z označbo posameznih mozaičnih kock z ustreznim odtenkom barve. Posamezni fragmenti so merili v dolžino od 10 do 150 cm. Glede na ohranjenost je originalna velikost celotnega mozaika ocenjena na 8 m².

Po dvigu je bila prva faza posega mehansko odstranjevanje nečistoč in originalne malte s hrbtišča mozaika, saj je bila prvotna antična malta delno prhka in brez veziva. Malto med mozaičnimi kockami smo ohranili, drugje pa jo odstranili mehansko s skalpeli, dleti in sesalnikom. Sledilo je ravnanje deformiranih fragmentov, kar je bilo doseženo z natapljanjem mozaične površine z acetonom. Topilo je zmehčalo vinilacetatno lepilo Mowilith, s katerim je bilo pred dviganjem mozaika prelepljeno lice. Ko so bili vsi fragmenti poravnani, so bili lahko ponovno sestavljeni v povezano celoto, ki je bila nato zaradi velikosti razdeljena na tri segmente.

Zaradi idejne *in situ* prezentacije celotnega mozaika je bil velik poudarek namenjen izbiri ustreznega nosilca, ki bi zagotovil lahkost, kompatibilnost in reverzibilnost ter ne nazadnje enostavno prenašanje in sestavljanje restavriranih fragmentov. V ta namen je na Zavodu za gradbeništvo Slovenije potekal razvoj lahkih malt na osnovi naravnega hidravličnega apna z mineralnim dodatkom mikrosilike in metakaolina, ki naj bi

izboljšala upogibno in tlačno trdnost. V malto je bilo dodano tudi reciklirano steklo (proizvoda Rondofil in Mikrosil). V prihodnosti bodo testirane tudi armirne mrežice in vlakna za dodatno izboljšanje trdnosti, rezultati pa uporabljeni pri nadaljnji konzervatorsko-restavratorski obdelavi dvignjenih mozaikov.

Na hrbtišča treh delov mozaika so bile tako nanesene nove plasti lahkih malt z mineralnimi dodatki. Nato sta sledili odstranjevanje začasne zaščite z lica mozaičnih kock in lepljenje vseh treh segmentov na nove lahke nosilce. Finalna obdelava je vključevala dopolnjevanje z dekorativnim ometom in retuširanje.

Sočasno z delom na mozaiku sta potekala tudi podrobno dokumentiranje in izvedba vektorizacije na podlagi predhodno obdelane fotografske predloge mozaika. S pomočjo računalniškega programa so bili dokumentirani položaj, barva in obris posamezne mozaične kocke. Označene so bile vse manjkajoče, odlepljene in zlomljene kocke ter poškodbe in plesni, ki so se pojavljale lokalno po celotni površini mozaika.

Na izvornem mestu mozaika na trgu je bila v letu 2015 nameščena kopija, medtem ko je restavrirani original na prenosnih nosilcih prezentiran v razstavišču Paviljona na Glavnem trgu.

Restavriranje mozaikov *in situ*

ZVKDS, RC, je poseg na dveh mozaikih in pripadajočih obodnih zidovih antične vile izvajal *in situ*. Za tovrstno ohranitev se je stroka odločila, ker je z gradnjo zaščitne arhitekture zagotovljeno primerno vzdrževanje. Tako sta mozaika znotraj arheološkega parka spoštovana v svojem arheološkem kontekstu, javnosti pa ponuja takšna oblika prezentacije tudi edinstveno doživetje in razlago. Oba mozaika sta bila v marcu 2014 začasno zaščitena z več plastmi gaze, prilepljene s topilom Mowilith, nato pa je bilo celotno najdišče zaradi načrtovane gradnje prekrito s plastmi filca in nasutjem zrnatega materiala. Odstranjevanje nasutja je potekalo v začetku leta 2016, ko je bil dograjen razstavni paviljon, ki je bil za javnost odprt septembra istega leta. Med odstranjevanjem začasne zaščite se je izkazalo, da je v obdobju gradnje paviljona prišlo do dodatnih poškodb, predvsem na mozaičnem polju z dekorativnim vzorcem. Nastali so večji dvigi in depresije, ponekod pa je prišlo tudi do odstopanja mozaične površine od podlage, kar je bilo opaziti kot premike in votle zvoke ob potrkavanju.

Odstranjevanje začasne zaščite je bilo izvedeno mehansko. Čeprav je zaradi vlažnega okolja ostalin gaza delno preperela ter postala mehka in elastična, so bile z lepilom prepojene plasti še dovolj čvrste, da je bilo mogoče sloje gaze odstranjevati v večjih kosih, brez uporabe hlapljivih topil. Sledilo je mokro čiščenje površine, s čimer so bili odstranjeni ostanki bioloških in anorganskih nečistoč. Postopek je bil izveden s čistilnimi gobami, plastičnimi krtačkami in raztopino sredstva za razkuževanje površin Asepsol v priporočenem odmerku. Postopek mokrega čiščenja je bil ponovljen štirikrat, saj je bil po končanju paviljona vzpostavljen sistem klimatizacije, z urejanjem mikroklima pa se je zaradi hitrejšega sušenja iz ostalin pretirano izločala vlaga. Prišlo je do močne aktivnosti

Celje, Glavni trg, poškodbe mozaika GT I/D *in situ* pred dviganjem, 2014 (foto: A. Mladenovič)

Celje, Glavni trg, črno-bel ornamentalni mozaik GT II/A po delnem odstranjevanju začasne zaščite, 2016. Vidni so dvigi in velika lakuna, ki je posledica drevesne korenine (foto: A. Mladenovič).

Celje, Glavni trg, mozaik GT I/D po odkritju, 2014 (foto: A. Mladenovič)

Celje, Glavni trg, delo na mozaikih in obodnih zidovih v polnem teku, 2016 (foto: A. Mladenovič)

Celje, Glavni trg, ponovno v celoto povezan mozaik GT I/D po konservatorsko-restavratorskih posegih, 2015 (foto: K. Žagar)

Celje, Glavni trg, ravnanje dvignjenih delov in umeščanje dislociranih teser, 2016 (foto: K. Žagar)

mikroorganizmov na mozaikih in zidovih v paviljonu, kar se je umirilo po daljšem obdobju delovanja klimatske naprave. Dvigov mozaične površine smo se lotevali lokalno; manjši so bili injektirani z mešanico kalcitne moke in hidravličnega apna, ki ima dobro obstojnost v vlažnih pogojih; na bolj poškodovanih mestih, kjer je prišlo do zlomov in zamikov, pa je bilo treba dele mozaika dvigniti in jih vrniti na utrjeno podlago. Posamezne tesere, ki so bile na nekaterih mestih močno pomešane, smo vstavili nazaj na pozicijo znotraj dekorativnega vzorca, posamične izpadle tesere pa so bile nadomeščene. Večje lakune na mozaični površini so bile zapolnjene z malto na osnovi hidravličnega apna v enem ali dveh slojih ter zaključene z dekorativnim ometom pod nivojem višine kockic, ki je bil z izbranim agregatom in dodatkom suhega pigmenta tonsko prilagojen mozaični površini. Na antičnih zidovih so bili izvedeni odstranjevanje prhklih ometov, mehansko čiščenje izvornih gradnikov in malt ter izrezovanje ostankov drevesnih korenin. Dva kosa pripravljanih slikovnih ometov sta bila sneta kot dokumenta antične tehnologije in obdelave površine. Za utrditev notranjosti zidov so bile v fuge zavrtane luknje večjega premera, vanje pa so bile nameščene cevke za injektiranje z večkratnim natapljanjem s pripravkom CaLoSil. Počeni in zdobljeni kamni so bili zlepljeni z dvokomponentnim lepilom Neostik. Za dopolnjevanje malte med gradniki in

fugiranje je bila uporabljena hidravlična apnena malta s kalcitnim peskom in dodatkom kremenčeve mivke, deli zidu, ki so bili močno poškodovani, pa so bili dopolnjeni s kamni. Na delu zidu z ohranjenimi opečnimi tubuli hipokavsta nam je z utrjevanjem in lepljenjem uspelo ohraniti enajst fragmentarno ohranjenih, močno poškodovanih zidakov. V dogovoru z odgovorno konservatoriko in Pokrajinskim muzejem smo med originalne tubule namestili tudi rekonstruirane zidake, ki so bili izdelani po originalih. Tako je obiskovalcu prikazan videz dela antičnega ogrevalnega sistema, saj se na tem mestu nismo odločili za rekonstrukcijo ometov. Konec leta 2016 so bili namreč izdelani novi apneni ometi na zidovih, na katere bodo v prihodnosti vrnjene tudi snete stenske poslikave.

Restavriranje dvignjenega mozaika: Katarina Žagar, Anja Novak.

Pri projektu restavriranja mozaikov *in situ* so sodelovali: Martina Lesar Kikelj, Ajda Mladenovič in Jelka Kuret (ZVKDS, RC, Oddelek za stenske slike in mozaike) ter zunanji sodelavci Katarina Žagar, Anka Batič, Tea Kregar, Barbara Kogoj in Anja Urbanc.

Dela na obodnih zidovih sta izvajala Robert Kuret (ZVKDS, RC, Oddelek za kamen in štukature) in zunanji sodelavec Matevž Sterle.

Izdelava ometov: Restavratorstvo in zidarstvo, Kos, d. o. o.

Celje, Glavni trg, mozaik po zaključku posegov, 2016 (foto: A. Mladenovič)

21 Milana Klemen, Danijela Brišnik, Marjana Krumpestar

EŠD: 55, 56, 11904, 27442

Naselje: Celje

Občina: Celje

Ime: Celje – staro mestno jedro, arheološko najdišče
Celje, mestni park, Savinjsko nabrežje

Področje: UR. KR., U, A

Obdobje: 19., 20. stoletje

Protipoplavni ukrepi ob Savinji z umestitvijo nove Splavarske brvi

V letu 2012 se je po več desetletjih prizadevanj začelo celovito urejanje poplavne problematike porečja Savinje, ki bo zagotavljalo poplavno varnost najbolj ogroženih urbanih središč tega območja, še posebej mesta Celje. Investitor Ministrstvo za kmetijstvo in okolje RS je s pooblaščenima podjetjema Nivo Eko, d. o. o., Žalec, in Hidrosvet, d. o. o., Celje, ob Savinji in njenih pritokih v širšem območju mesta začel graditi nove visokovodne zemeljske nasipe, podaljševati oz. nadviševati obstoječe nasipe, graditi nove armiranobetonske protipoplavne zidove, urejati posamezne odseke rečne struge, prav tako so bili oz. bodo nadvišani posamezni odseki cest in zamenjani nekateri obstoječi mostovi.

Ukrepi na širšem območju Celja so načrtovani na sotočju Savinje in Voglajne, v zavarovanem območju srednjeveškega mestnega jedra, ki se je formiralo na temeljih rimskodobne Celeie. Njena florisna mreža, vpeta v obzidje iz sredine 15. stoletja, se je kljub širitvi mesta v drugi polovici 19. stoletja v bistvenih potezah ohranila do današnjih dni.

Eden glavnih dejavnikov razvoja in rasti Celja je bila več kot dva tisoč let prav reka Savinja s pritoki, ki je v antičnem času tekla v dveh ločenih strugah, severno in južno od današnjega centra mesta, nato pa se je postopoma premaknila v obstoječo strugo. Znotraj zavarovanega območja Celeie je reka še posebno izjemno bogato arheološko najdišče, saj v njeni strugi že desetletja odkrivajo bogate najdbe tako drobnega antičnega materiala kot tudi izjemne najdbe keltskih srebrnikov, ki kažejo na obstoj keltske kovnice v neposredni bližini reke.

Struga reke Savinje je današnjo podobo dobila po regulacijah, prvi na prelomu iz 18. v 19. stoletje ter nazadnje v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja. Takrat je bila na levem rečnem bregu, na območju nekdanjih vrtov stare grofije in hiš na okopih na območju srednjeveškega obzidja, dokončno urejena javna parkovna površina z osrednjo drevoredno platanovo promenado in antičnim lapidarijem na prostem, poznana kot Savinjsko nabrežje. Ta zelena poteza je eden izmed najpomembnejših členov zelenega sistema mesta in ustvarja njegovo značilno vizualno podobo. Na drugem bregu reke, pod Miklavškim hribom, pa je bil v drugi polovici 19. stoletja urejen celjski mestni park, ki je še danes zgodovinski zeleni člen mestnega jedra in je pomemben del urbanistične zasnove mesta. Park ima prepoznavne sestavine svoje dobe: historično parkovno drevje, kostanjeve drevorede, osno

promenado, vodne in cvetlične rondoje ter ohranjene lokacije posameznih parkovnih objektov in pripadajoča gozdna pobočja, kjer so delno še ohranjena mreža sprehajalnih poti in lokacije nekdanjih razgledišč.

Stari del mesta in park sta bila več kot 40 let povezana z armiranobetonsko Splavarsko brvjo (ki je stala na mestu starejše), namenjeno peščem, ki pa tehnično ni bila več primerna za stoletne poplavne vode Savinje.

V tem delu mesta, večinoma na mestnem bregu Savinje in na Bregu, so bili izvedeni protipoplavni ukrepi lokalnega značaja: čiščenje rečne struge, novi visokovodni zemeljski nasipi, deloma armiranobetonski protipoplavni zidovi, nadvišanje sprehajalne poti na Savinjskem nabrežju, zamenjava Splavarskega mosta, ki povezuje Savinjsko nabrežje z mestnim parkom, ter posledično tudi denivelacija Partizanske ceste ob parku.

ZVKDS, OE Celje, je v juniju 2012 izdal kulturnovarstvene pogoje za protipoplavne ukrepe ob Savinji na območju naselbinskega kulturnega spomenika starega mestnega jedra Celja (EŠD 55), Savinjskega nabrežja (EŠD 27442), Mestnega parka Celje (EŠD 11904), območje obravnave pa je tudi znotraj arheološkega najdišča Celje (EŠD 56). Kulturnovarstveni pogoji so v bistvu povzeli smernice k prvotno načrtovanemu Občinskemu podrobnemu prostorskemu načrtu Savinja (OPPN) iz leta 2011, ki ga je izdelovalo podjetje RC Planiranje, d. d., Celje. Nato pa se je investitor odločil, da bo enoten OPPN razdelil v posamezne odseke vodotokov, za katere je ZVKDS podal kulturnovarstvene pogoje. Vzporedno s pripravo OPPN Savinja in kasneje s kulturnovarstvenimi pogoji je v oktobru 2009 zavod pripravil tudi predhodne smernice za natečajni projekt Mestne občine Celje za pridobitev arhitekturne urbanistične in konstrukcijske zasnove Splavarske brvi čez Savinjo.

Zaradi nekaterih novih tehničnih dejstev, ki so jih predstavili izvajalci, in po številnih usklajevanjih je zavod v juliju in avgustu 2012 pripravil dopolnitev že izdanih kulturnovarstvenih pogojev. Eden glavnih razlogov za dopolnitve je bila vključitev projektantov iz podjetja RC Planiranje, d. d., Celje, ki so na osnovi projektov za OPPN Savinja in natečajev za ureditev obrečnega prostora Savinje iz preteklosti pripravili krajinski načrt celovite ureditve Savinjskega nabrežja ter območja ob mestnem parku.

Kulturnovarstveni pogoji so temeljili na zahtevi po preišljenih in celostnih posegih na Savinjskem nabrežju in v mestnem parku, ki sta med glavnimi vedutami mesta. Zahtevano je bilo organsko umeščanje in oblikovanje zatravljenih protipoplavnih nasipov v kombinaciji z gabrovimi živimi mejami, uporabo armiranobetonskih zidov le v najnujnejših primerih in njihovo obsaditev s popenjalkami ter sočasno oblikovanje sprehajalnih poti in urbane opreme. Ob tem je zavod zahteval tudi varovanje vse obstoječe drevnine in grmovnic na Savinjskem nabrežju in v parku, še posebej vitalnih historičnih dreves in platanovega drevoreda. Obstoječa, oblikovno neprimerna ograja okoli lapidarija pred staro grofijo se je zamenjala s transparentno žičnato ograjo, obsajeno z živo mejo. Hkrati so se na tem mestu sanirale betonske stopnice s klančino. V prihodnje je načrtovana tudi zamenjava obstoječe raznolike urbane

opreme na Savinjskem nabrežju (svetilke, klopi, koši idr.) z oblikovno ustrežnejšo.

V okviru protipoplavnih ukrepov je Zavod v decembru 2012 pripravil tudi kulturnovarstvene pogoje za zamenjavo stare mostne konstrukcije Splavarske brvi, katere načrtovanje je prevzel prof. Peter Gabrijelčič s sodelavci. Zahteva kulturnovarstvenih pogojev je bila, da morata zasnova in oblikovanje nove brvi, vključno z izbiro materialov, odražati sodoben pristop, ki bo prilagojen značaju prostora in varovanih kvalitet naselbinskega kulturnega spomenika mestnega jedra Celja, območja Savinjskega nabrežja ter mestnega parka in pogledov nanje. Višinsko odstopanje med obema brežinama (upoštevajoč koti pešpoti na Savinjskem nabrežju oz. Partizanske ceste ob parku) se je rešilo z minimalnimi višinskimi premostitvami, iztek brvi v mestnem parku pa s krožnim potekom omogoča navezavo na glavno parkovno os, hkrati pa ne posega v obstoječo zasnovo poti in dreves. Ker pa je morala biti nova brv s svojo spodnjo ploskvijo načrtovana nad višino stoletnih voda, je bila sprejeta skupna odločitev, da se na mestni strani obstoječa sprehajalna pot počasi, kot klančina dviga na koto nove brvi in se tam priključi na ploščad pred mestno knjižnico, na parkovni strani pa se obstoječa Partizanska cesta spusti pod novo brv, tako da pešcem in kolesarjem ni več treba prečkati ceste.

Nova brv, postavljena leta 2014, omogoča tudi zasaditev manjkajočega dvorednega kostanjevega drevoreda vzdolž reke in ceste s sprehajalno potjo, najstarejšega parkovnega elementa iz časa po letu 1856, ki je hkrati z ureditvijo kolesarske steze načrtovana v letošnjem letu. Gre za prvo fazo prenove mestnega parka, sledila bo prenova fontane in glasbenega paviljona. Projekt prenove parka je v septembru 2011 izdelalo podjetje RC Planiranje, d. o. o., Celje, in ga je potrdil ZVKDS, OE Celje.

Ker so bili protipoplavni ukrepi načrtovani tudi v osrednjem, najbogatejšem in hkrati najboljčutljivejšem segmentu arheološkega najdišča Celje, kjer je na obrežju Savinje in v reki sami izpričan izjemen arheološki potencial, je bila v kulturnovarstvenih pogojih na območju izvedbe protipoplavnih nasipov in armiranobetonskih zidov zahtevana izvedba predhodnih arheoloških raziskav v obliki jedrnih vrtin. Tovrstne raziskave so bile zahtevane zaradi ogroženosti arheoloških ostalin z načrtovanimi gradbenimi posegi v prostor, predvsem v smislu pridobivanja podatkov o natančnejši vsebini in sestavi arheološkega najdišča, z možnostjo primerjanja stanja arheoloških ostalin pred morebitnimi kasnejšimi gradbenimi posegi in ob njih.

Arheološke raziskave na vseh lokacijah je izvedel Pokrajinski muzej Celje. Rezultati analize jedrnih vrtin so potrdili opažanja, da je bilo območje ob sotočju Savinje in Voglajne v preteklosti močno preoblikovano, najprej s preusmeritvijo toka Savinje, kasneje pa tudi s spremljajočimi protipoplavnimi dejavnostmi. Zmeren arheološki potencial je bil zaznan le med Savinjsko in Čopovo ulico. V gradbeni jami za podvoz v mestnem parku so bili odkriti arhitekturni ostanki antičnega stanovanjskega objekta, ki jih je Savinja odložila v sekundarni legi. Ob zidovih iz lomljenecv in posameznih oblic so bile odkrite tudi drobne najdbe – tegule, imbreksi, tlakovci ... V testni jami ob izteku Splavarske brvi v mestni park pa so bili

dokumentirani vodni sedimenti s posameznimi antičnimi najdbami.

Trenutno med vsemi deležniki še vedno potekajo usklajevanja glede izvedbe protipoplavnega nasipa v mestnem parku vzdolž Partizanske ceste, ki bi zagotovil zaščito športnih objektov v tem parku (ledna dvorana, teniška igrišča).

Celje, mestni park, arheološke raziskave pred temeljenjem nove brvi (foto: M. Klemen, 2013)

Celje, Savinjsko nabrežje med ureditvenimi deli (foto: M. Klemen, 2014)

Celje, Savinjsko nabrežje z zasaditvijo pred knjižnico (foto: M. Klemen, 2014)

Celje, Savinjsko nabrežje z novo brvjo (foto: M. Klemen, 2014)

22 Borut Križ

EŠD: 15572

Naselje: **Cerov Log**

Občina: Šentjernej

Ime: **Cerov Log – arheološko najdišče Camberk**

Področje: A

Obdobje: starejša železna doba

V mladem listnatem gozdu tik ob robu velikega peskokopa Camberk pri Cerovem Logu leži še neevidentirano prazgodovinsko grobišče, ki ga sestavljajo štiri dobro vidne, nepoškodovane zemljene gomile. Gomile ležijo na območju parc. št. 3281/5 in št. 3281/4, k. o. Gorenja Orehovica.

V tlorisu so okrogle oblike s premeri od 10 do 15 metrov in v višino merijo do dveh metrov.

(Gomila I – R = 14 m, v = 2 m; gomila II – R = 10 m, v = 1,5 m; gomila III – R = 15 m, v = 2 m; gomila IV – R = 11 m, v = 1,5 m)

Gomile ležijo na območju širitve peskokopa, zato je njihova takojšnja zaščita nujno potrebna.

23 Andrejka Ščukovt

EŠD: 25444

Naselje: **Čolnica**

Občina: Kanal

Ime: **Čolnica – zaselek**

Področje: E

Obdobje: 18.–20. stoletje

Čolnica je bila leta 2007 ustanovljena kot samostojno naselje z odcepitvijo od naselja Gorenja vas. Leži v Občini Kanal ob Soči, ob cesti Kanal–Lig, pod Kanalskim Kolovratom ter med rekama Idrija in Soča. Gručasta vas Čolnica obsega domačije z elementi beneškoslovenskega stavbnega oblikovanja. Starejše hiše so iz 18. in 19. stoletja, več pa je predelav iz novejšega časa. Na obravnavanem območju stoji deset stanovanjskih objektov s pripadajočimi gospodarskimi stavbami.

Investitor Občina Kanal je v letu 2015 oz. 2016 naselje pričel komunalno urejati, to je graditi vodovod, kanalizacijo za komunalno odpadno vodo in čistilno napravo. Projekt je bil izdelan v fazi PZI – projekt za izvedbo. V sklopu komunalne ureditve vasi je potekala tudi obnova obstoječega vodnega

Čolnica, vodni zbiralnik pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2015)

Čolnica, vodni zbiralnik po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2016)

rezervoarja, ki ga je leta 1917 ob izviri zgradila italijanska vojska. Črpališče vode oz. današnji vodovod za Čolnico se začne pri tem rezervarju, ki ga je bilo treba ustrezno urediti in opremiti s pripravo neoporečne pitne vode glede na pravilnik o oskrbi s pitno vodo. Poleg navedenega so bili pri rezervoarju sanirani kamniti deli fasade. Restavratorski posegi pa so bili opravljeni v trikotnem zaključku glavnega pročelja in so zajemali čiščenje površine z odstranjevanjem alg, mahovja in druge umazanije, utrjevanje razpok ometa in domodelacijo poškodovanih delov. V cementno malto vklesani napis: Impianti idrici – II armata – sezione Plava – MCMXVII je bil prav tako restavratorsko obnovljen.

24 Ajda Mladenovič

EŠD: 78

Naselje: Črna pri Kamniku

Občina: Kamnik

Ime: Črna pri Kamniku – cerkev sv. Primoža in Felicijana

Področje: R, UA

Obdobje: prva četrtina 16. stoletja

V dvoladijski dvoranski cerkvi sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom, ki slovi po znamenitih poznogotskih poslikavah, se je raziskovanje stanja poslikanih površin za namene konservatorsko-restavratorskega posega začelo že v letu 2014 (prim. Ajda Mladenovič, Poročilo o preliminarnih preiskavah na stenskih poslikavah, 2016, hrani ZVKDS, RC). Glavni razlog za začetek del na spomeniku je bilo dolgoletno opozarjanje stroke na nestabilnost poslikanih površin na severni in južni steni ladje zaradi razplastitve ometov (gre namreč za več plasti ometov iz različnih stavbnih gradbenih

Črna pri Kamniku, cerkev sv. Primoža in Felicijana, severna stena ladje pred posegom – opazno prašna površina in injektirne cevke starejšega posega (foto: A. Mladenovič)

faz) in njihovega odstopanja od nosilnega zidu, kar bi lahko sčasoma privedlo do večjih poškodb in odpadanja originalnega poznogotskega ometa s poslikavo. Sanacija votlih mest z nekonstrukcijskim injektiranjem med ometi na severni steni je bila načrtovana že konec osemdesetih let 20. stoletja. V izvrtane luknjice je bilo skozi omete vstavljenih več kot sto injektirnih cevk, vendar poseg ni bil dokončan, cevke pa so ostale.

Ekipa ZVKDS, Restavratorski center, je med letoma 2014 in 2016 dokončala v preteklosti začeti interventni poseg injektiranja, obenem pa izvedla podrobne analize stanja spomenika in več kot 200 m² njegovih poslikanih površin. V sodelovanju z zunanjimi izvajalci smo izvedli raziskave na poslikanih površinah severne in južne stene cerkvene ladje. S terestičnim laserskim skeniranjem sta bili detajlno dokumentirani zunanjščina in notranjščina cerkve z vso opremo, obenem pa so bili izdelani natančni ortofoto posnetki poslikave, ki so služili kot predloga za digitalno dokumentacijo stanja in posegov (DFG Consulting, d. o. o.). Podatke o arhitekturnih prezidavah in stanju ometov smo pridobili s termografskim pregledom sten (Terming termografija, d. o. o.). Na severni zunanjščini so se pokazale različne faze izgradnje cerkvene stavbe, ki so bile že dokumentirane v objavljenem umetnostnozgodovinskem gradivu, v notranjosti pa smo površine zidu ogreli s pihalnikom toplega zraka in tako pridobili pomembne informacije o odstopanju ometov.

Črna pri Kamniku, cerkev sv. Primoža in Felicijana, injektiranje skozi obstoječe razpoke ob eni izmed starejših plomb (foto: A. Mladenovič)

Na osnovi nameščenega merilno-nadzornega sistema so bili pridobljeni podatki o nihanju temperature in vlage v razdobju enega leta (Bor Markič, s. p). Stanje poslikave na obeh stenah je bilo natančno dokumentirano in fotodokumentirano, pri čemer so bila zabeležena votla mesta med ometi, poškodbe

Črna pri Kamniku, cerkev sv. Primoža in Felicijana; votla mesta med plastmi ometov so bila zapolnjena z injekcijsko maso CalXnova (foto: A. Mladenovič).

barvne plasti in sledovi preteklih restavratorskih posegov, ki so bili nato natančneje raziskani v sklopu historiata poslikave. Z analizami odvzetih vzorcev smo pridobili tudi informacije o uporabljenih materialih in tehnološki slikarski izvedbi. Na podlagi pridobljenih rezultatov je bila določena metodologija posega, ki je poleg injektiranja zajemal tudi odstranjevanje površinske umazanije in prahu z mehкими čopiči in Wishab gobicami.

Pred izvedbo injektiranja so bile testirane aplikacije različnih injekcijskih mas, med katerimi smo po nasvetu hrvaških kolegov preizkusili in kasneje izbrali nemški proizvod CalXnova (Deffner & Johann), injekcijsko maso na osnovi apnenega veziva, ki je bila razvita posebej za restavriranje stenskih slik. Poseg injektiranja je vključeval kombinacijo uporabe omenjene injekcijske mase in proizvodov CaLoSiL®

Črna pri Kamniku, cerkev sv. Primoža in Felicijana; zelo tanke plasti ometa in ozke razplastitve so bile injektirane z disperzijo CaLoSiL® (foto: A. Mladenovič).

Črna pri Kamniku, cerkev sv. Primoža in Felicijana, novo odkritje poslikanih sten pod gotskim baldahinom (foto: B. Kogoj)

(disperzije nano- in mikrodelcev apna v različnih alkoholih), uporabljenih glede na nivo in obseg razplastitev med ometi. Razplastitve so bile večinoma zapolnjene v zgornjih nivojih ležeče, premikajoče se plasti. Odstranjene so bile tudi injektirne cevke iz starejših restavratorskih posegov, vse injektirne luknjice pa so bile nato zakitane in lazurno retuširane tako, da so usklajene z lokalnimi toni (za vezivo pigmentov je bila uporabljena apnena voda). Večji del injektiranja je bil izveden na severni steni, kjer je zaradi konstantnega vlaženja in treh plasti ometov nastalo več razplastitev. V nadaljevanju se priporoča reden monitoring stanja poslikave.

Novo odkritje pod gotskim baldahinom

Med raziskavami smo naleteli na novo odkritje pod kamnitim gotskim baldahinom v južni stranski ladji. Baldahin je, tako kot obok cerkve, delo kamniške kamnoseške delavnice in je nastal nekje med sredino in koncem 15. stoletja. Postavljen je na visok podstavek, v katerem je pod oltarjem prostor za relikvije. Daljši steni te ozke celice, zavarovane s štirimi mrežami, sta poslikani. Čeprav sta zaradi kasnejših predelav v zgornjem delu delno uničeni, je prepoznaven osrednji motiv angelov s svečami ob krsti oz. sarkofagu. Poslikavo bi bilo treba ob priložnosti pregledati in analizirati njeno stanje, vendar je dostop do nje otežen, mogoč je le skozi loputo iz notranjega prostora baldahina, nad katero pa je postavljen baročni oltarček.

Sodelavci pri projektu: Martina Lesar Kikelj, Anita Kavčič Klančar (ZVKDS, RC, Oddelek za stenske slike in mozaike). Delovna ekipa zunanjih sodelavcev 2014–2016: Tea Kregar, Barbara Kogoj, Tina Jerin, Karmen Križančič, Lira Morina, Anka Batič, Neva Pološki.

Zunanje stene kapelice so bile v zadnjem stoletju večkrat nestrokovno obnovljene in beljene. Historični ometi so le delno ohranjeni, predvsem v notranjosti kapelice. Originalna poslikava je ugotovljena oz. ohranjena le še v niši, na sklepniških, stropu in v trikotnem čelu.

Konec leta 2015 je bližnji sosed samoiniciativno pričel obnavljati streho kapelice. S posegi je izvedel omet čez profilirani rob venca v trikotnem čelu. Zato smo zahtevali saniranje stanja. Kasneje so nam še pojasnili, da nameravajo kapelico na novo prebeliti in da bodo Del Nerijevo sliko na pločevino zamenjali z novo oljno sliko, ki jo je že naslikala domačinka. Vsa dela je naročil upokojeni črniški župnik. Investitorju smo predlagali restavriranje ohranjenih fragmentov poslikve, a se zaradi za njih visokih stroškov restavratorskih del za to ni odločil. Omogočil je le restavriranje poslikave na stropu kapelice, ki jo je opravil Uroš Obleščak. Za preostale stene smo zato pripravili barvno študijo. Močno korodirana slika na pločevini je shranjena v župnišču v Črničah.

Črniče, sondiranje poslikav v niši kapelice (foto: A. Ščukovt, 2015)

25 Andrejka Ščukovt

EŠD: 29022

Naselje: Črniče

Občina: Ajdovščina

Ime: Črniče – kapelica

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Večja zidana kapelica, posvečena Sv. trojici, stoji ob magistralni cesti Nova Gorica–Ajdovščina in zahodno pred Črničami, na križišču poti proti Ravnam in Taboru nad Črničami. Sodi v tip odprtih kapelic z nišo in je pozidana iz kamna. Simetrično dvokapno streho, pokrito s korčno kritino, poudarja profilirano trikotno čelo. Nišo kapelice krasi kamnita polica s profiliranim robom, v manjši meri kamen nadomeščajo recentne opečne planete. V niši stoji močno korodirana slika na pločevini z motivom Sv. trojice, ki jo je v času med obema vojnama naslikal goriški slikar in restavrator Clemente Costantino Del Neri (1865–1943).

Črniče, kapelica pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2015)

Črniče, kapelica po obnovi s sliko Sv. trojice v niši (foto: A. Ščukovt, 2016)

26 Gašper Rutar

EŠD:

Naselje: **Dekani**

Občina: Koper

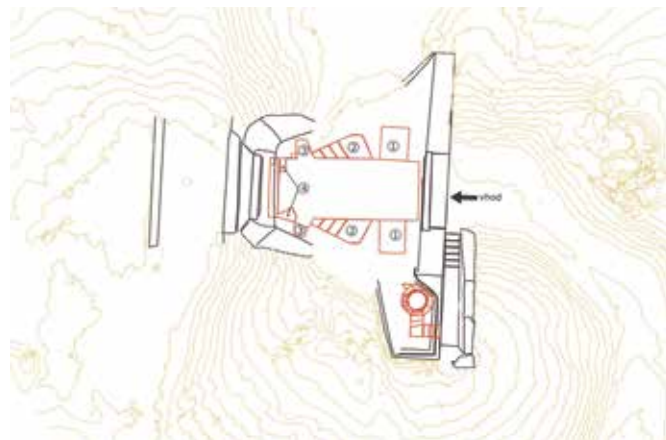
Ime: **Dekani – bunker iz druge svetovne vojne**

Področje: A

Obdobje: 20. stoletje, 1944

V okviru predhodnih arheoloških raziskav za območje obdelave občinskega podrobnega prostorskega načrta za povečanje območja industrijske cone Lama Dekani smo opravili tudi dokumentiranje železobetonskega bunkerja. Objekt ni zaščiten, v času snemanja je v njem najemnik hranil odvečno kramo. V okviru širitve industrijske cone bo objekt predvidoma porušen. Bunker smo dokumentirali z večslikovnim zajemom, s katerim smo izdelali teksturiran 3D-model, izdelan pa je bil tudi žični model oz. izris. Bunker je skozi desetletja doživel manjše predelave; zazidana je bila prednja lina in na novo je bil dozidan tudi glavni vhod. Bunker je bil zgrajen v okviru obrambne linije od prelaza Stelvio do Kvarnerja, ki so jo Nemci po ukazu Adolfa Hitlerja z dne 27. julija 1944 pričeli graditi zaradi možnosti morebitnega izkrcanja zaveznikov nekje na Jadranu. Linija je bila razdeljena na tri dele, njen vzhodni del je bil poimenovan Karststellung. Administrativno je območje med Gradežem in Puljem spadalo v Oberbauleitungen Istrien s sedežem v Trstu in se je delilo na Bauleitunge oz. gradbene odseke Gradež, Trst, Reka in Pulj. Utrjevanje obale med Gradežem in Puljem je potekalo v treh linijah. Prva je potekala v obalnem pasu, kjer so obstoječim italijanskim utrjenim položajem dodali nekatere nove. Druga je potekala preko večjih urbanih središč, tretja pa je zajemala obalno zaledje ob večjih prometnih križiščih in železniških progah.

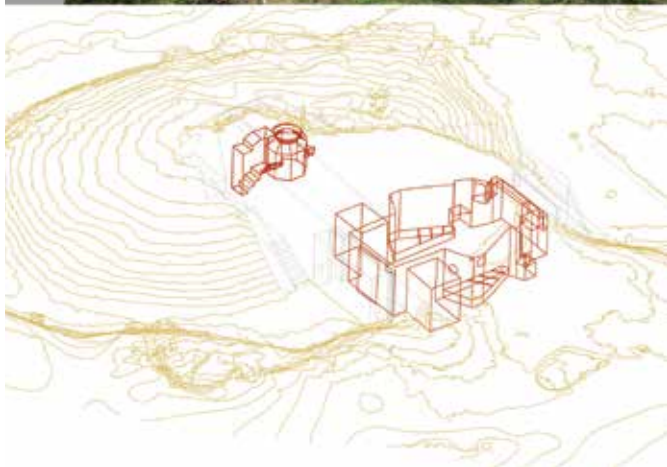
Del nemškega utrjevanja obalnega pasu je tudi dokumentirani topovski (artilериjski) bunker (Geschützstand oz. Panzerwerk) na parc. št. 1018/11, k. o. Škofije. Sestavljen je iz osrednjega topovskega položaja usmeritve vzhod–zahod,

Dekani, tloris bunkerja iz druge svetovne vojne (izdelava: G. Rutar)

pri čemer je strelna lina usmerjena na zahod, torej vzdolž ceste iz Dekanov do odcepa ceste proti Kopru in Škofijam. Na vzhodnem delu je vhod iz jarka, ki poteka vseokoli 20 m širokega okroglega nasutja, ki varuje osrednji zidani del bunkerja na vzhodni, južni in zahodni strani. Južno od vhoda poteka zunanje stopnišče, ki vodi do osmerokotnega prostora premera 1,4 m z okroglo odprtino na vrhu, ki je omogočala namestitev strojničnega gnezda ali kovinske kupole (npr. kupola PzKpfw II z 20 -milimetrskim topom).

Osrednji notranji del bunkerja je 6,9 m dolg, 2,8 m širok in 2,15 m visok prostor z več stranskimi razširitvami. Takoj ob vhodu, ki je na vzhodni strani, sta levo in desno 1,5 m globoki in 1,8 m široki kvadratni niši, ki segata od tal in se zaključita 25 cm pod stropom. Nadalje je na obeh straneh prisekana trikotna razširitev s kovinskimi režami, ki je vzdignjena 0,25 m nad nivo tal. Tako na vzhodni kot na severni steni sta večja zračnika premera 0,36 m. Strop je v celoti sestavljen iz kovinskih profilov, ponekod so nanj pritrjeni različni kavliji za obešanje. Proti zahodu sledi še krilna niša na obeh straneh tal, ki v višino in globino meri pribl. 0,6 m. S stropa pa se tik pred strelno lino spuščata še dve stopničasti betonski ojačitvi, ki sta prirezani po pribl. 0,75 oz. 1,3 m od tal. Glavna zahodna strelna odprtina meri 2,6 x 0,75 m, a je bila v kasnejšem času (verjetno v času uporabe JLA) zazidana, tako da so danes na tem mestu le tri manjše odprtine.

Dekani, 3D teksturiran model bunkerja iz druge svetovne vojne (zgoraj) in izris (žični model) spodaj (izvedba: G. Rutar)

27 Tonka Šoba

EŠD: 4599, 30363

Naselje: Dekmanca

Občina: Bistrica ob Sotli

Ime: Dekmanca – rimska naselbina Groblje, arheološko najdišče Groblje II

Področje: A

Obdobje: rimsko obdobje

ZVKDS, OE Celje, je v letu 2016 od investitorja Elektro Celje, d. d., prejel vlogo za izdajo kulturnovarstvenih pogojev za izvedbo projekta Kablovod 20 kV DV Srebernik vas – DV Dekmanca, parc. št. 304, 305/5, 305/6, 303/1, 305/1, vse k. o. Ples, in parc. št. 119/1, 120, 1437, 122/1, 1438/2, 114/4, 116, 69, 68, 1452/9, 67, 62, 63, 1452/10, 1438/1, 49, 48, 30/3, 27, 28, 25/1, 24/1, 23/1, 24/4, 23/2, 1448/2, 168/5, 168/8, 307/2, 1452/1, 168/9, 168/7, 168/2, 177, 176, 178, 181, 1441, 313, vse k. o. Dekmanca; gre za delen poseg v območju arheološkega kulturnega spomenika Dekmanca – rimska naselbina Groblje (EŠD 4599). Iz investitorjeve zahteve je izhajalo, da namerava položiti kablovod skupne dolžine 1580 m, ki bo povezoval DV 20 kV Srebernik vas in DV 20 kV Dekmanca. Na območju rimske naselbine Groblje so bili v sedemdesetih letih 20. stoletja odkriti površinski sledovi večjega antičnega naselbinskega kompleksa.

Na podlagi varstvenega režima, ki je zapisan v 9. členu Odloka o razglasitvi naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Šmarje pri Jelšah (Uradni list RS* (16. 3. 1990–20. 6. 1991), št. 35/90–1826) in določa, da so režimi varstva, posamezne omejitve in prepovedi ter razvojne usmeritve glede kulturnega spomenika in njegove neposredne okolice navedeni v skupnem elaboratu št. 02-133/1-88 z dne 3. 3. 1988, je ZVKDS, OE Celje, 27. 1. 2016 izdal kulturnovarstvene pogoje št. 35108-0013/2016-2 – TŠ. Za območje arheološkega najdišča rimska naselbina Groblje je določen varstveni režim I. stopnje, kar pomeni, da se na zemljišču ohranjajo kmetijske površine z običajnim načinom obdelave, prepovedani so globlji posegi v zemljo ali spreminjanje konfiguracije terena, izkopavanje panjev in skal, uporaba za namene, ki niso v skladu z estetsko pojavnostjo, znanstveno, kulturno in pedagoško vsebino spomenika ter odkopavanje, nasipavanje ali drugačni posegi v teren ter gradnja objektov vseh vrst, vključno z infrastrukturnimi in komunalnimi vodi itd. Izjemoma je ob predhodni pridobitvi KVP in KVS ali strokovnih podlag možno po predhodni arheološki raziskavi v robne dele varovanih površin locirati infrastrukturne objekte in komunalne vode, vendar rezultati raziskav lahko pomenijo spremembo projekta.

Ker je bila trasa predvidenega kablovoda umeščena na skrajni jugozahodni rob zaščitenega območja tik pod lokalno cesto, je ZVKDS odločil, da je predlagani poseg investitorja mogoč pod navedenimi kulturnovarstvenimi pogoji. Zahtevano je bilo, naj se na delu trase (parc. št. 30/3, k. o. Dekmanca), v približni dolžini 90 m predvidenega kabiranja, ki poteka znotraj območja arheološkega kulturnega spomenika,

opravijo predhodne arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave najdišča v obliki arheološkega testnega izkopa šestih ročno izkopanih testnih jam (1 x 1 x 1 m oz. do sterilne geološke osnove).

Arheološke raziskave je v skladu s kulturnovarstvenim soglasjem za raziskavo in odstranitev arheološke ostaline Ministrstva za kulturo RS št. 62240-88/2016/2 z dne 17. 5. 2016 opravilo podjetje Arhos, d. o. o. Iz poročila Arheološki testni izkop na lokaciji Dekmanca, na parc. št. 30/3, k. o. Dekmanca. EŠD 4599 Dekmanca – rimska naselbina Groblje, junij 2016 (Poročilo št. 12/2016; avtorja poročila Jerica Brečić, univ. dipl. arheologinja, in Slobodan Olić, univ. dipl. arheolog; v arhivu ZVKDS, OE Celje) je razvidno, da so bile na obravnavanem območju odkrite arheološke strukture (ruševina večje kamnite konstrukcije, katere obsega in debeline/globine ne poznamo) in številne arheološke najdbe (odlomki rimskodobne lončenine in gradbenega materiala). Sočasno s predhodnimi arheološkimi raziskavami in izvedenim konservatorskim nadzorom pa smo opravili monitoring širšega območja kulturnega spomenika. Ugotovljeno je bilo, da na širšem območju obstoječega območja arheološkega spomenika (izven meja varovanega območja) obstaja velik arheološki potencial, saj so bili odkriti številni odlomki lončenine (najverjetneje rimskodobne) in gradbenega materiala. Glede na odkrite najdbe lahko z gotovostjo trdimo, da se območje arheološkega najdišča širi še vse do manjšega potoka, ki se izliva v Sotlo, in leži severozahodno od obravnavanega območja, na kar nakazuje tudi ledinsko ime Groblje. Zaradi novo ugotovljenih dejstev smo območje, ki leži severno in severozahodno od varovanega območja, vpisali v Register nepremične kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo RS kot Dekmanca – arheološko najdišče Groblje II (EŠD 30363).

Na podlagi rezultatov predhodnih arheoloških raziskav ter terenskega ogleda kraja in predmeta predvidenega posega je ZVKDS, OE Celje, po uradni dolžnosti v skladu z 8. točko izdanih kulturnovarstvenih pogojev investitorju izdal dopolnjene kulturnovarstvene pogoje, v katerih je bilo predlagano, naj se zaradi prečenja arheološkega najdišča in območja s povečanim arheološkim potencialom kabliranje prestavi bodisi na drugo stran ceste ali v cestno telo, oz. še ustrežneje, naj se celotna trasa pomakne čim bolj jugozahodno od arheološkega najdišča. V primeru, da prestavitev trase kablovoda zaradi tehničnih in logističnih težav ne bi bila izvedljiva, bi bilo treba na celotni trasi predvidenega kablovoda v varovanem območju arheološkega najdišča opraviti nadaljnje arheološke raziskave. Zahtevano je bilo, naj se na območju odkrite ruševine opravijo arheološka izkopavanja na dolžini pribl. 3 m in širini 2 m, na preostalem delu trase pa arheološke raziskave ob gradnji, ki v primeru odkritja arheoloških ostalin, na podlagi dopolnitve KVP, preidejo v arheološka izkopavanja.

Investitor se je na podlagi rezultatov predhodnih arheoloških raziskav in po obrazložitvi ZVKDS, OE Celje, odločil za varianto prestavitve trase kablovoda. V tem primeru je bila skladno z usmeritvami varovanja kulturne dediščine (ki stremi k ohranjanju arheološkega zapisa v zemeljskih plasteh) omogočena ohranitev arheoloških ostalin *in situ*.

28 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 104

Naselje: Dol pri Medvodah

Občina: Medvode

Ime: Dol pri Medvodah – Dolinčkova domačija

Naslov: Dol 5

Področje: E

Obdobje: 17. stoletje, tretja četrtina 18. stoletja, 1765

Kmečka hiša »pri Dolinčk« sodi med najkvalitetnejše, že redko ohranjene objekte kmečkega stavbarstva iz 17. in 18. stoletja v širšem ljubljanskem prostoru in je najpomembnejši kulturni spomenik v Občini Medvode. Predstavlja značilen odvod alpske hiše, ki se pojavlja na loškem in deloma ljubljanskem območju. Gre za nadstropen, delno zidan, delno lesen objekt podolžnega tlorisa, z značilno alpsko tlorisno zasnovo, pri kateri gre za delitev desno od veže, ki jo zidan lok – »šipovnik« – deli od črne kuhinje, v bivalni del – leseno »hišo« – in levo od veže v gospodarski del – hlev – in v nadstropju v kaščo. Posamezni arhitekturni elementi na zidanem delu hiše – polkrožni portal s posnetimi robovi in gotsko oblikovano okno s polico – kažejo na čas nastanka verjetno v 17. stoletju, ko se prvič omenja tudi bližnja cerkev (1631). Leta 1765 je bila k zidanemu delu zgrajena lesena spodnja »hiša«, ki je tudi datirana z letnico na tramu, in zgornja »hiša«, ki pa je ostala nedokončana oz. je le prostor za shranjevanje. V nadstropju je ob delu vzdolžne vhodne fasade in ob čelni fasadi nastal lesen gank. Velikost hiše in kvaliteta gradnje zidanega dela pričata o takratnih premožnih lastnikih, saj je hiša nastala v času, ko je bila večina hiš ali v celoti lesenih ali pa so bile le pritlične, zelo redke pa so imele tudi mojstrsko oblikovano kamnoseško opremo, kot jo ima Dolinčkova hiša. Hiša je nekaj sprememb doživela tudi v 19. stoletju, ko so obokali hlev s travverzami in vežo s t. i. »češko« kapo in ko so bile na lesenem delu v bruna povečane okenske odprtine. Prvotna kritina je bila prav gotovo slamnata, v začetku 20. stoletja pa so jo verjetno nadomestili s cementnim špičakom.

Leta 2001 je bilo obnovljeno ostrešje, položena je bila nova kritina cementnega špičaka, rekonstruiral se je gank, zidani del pa saniral in utrdil z injektiranjem in delnim podbetoniranjem sten. Izveden je bil le grobi fasadni omet. Leseni del hiše z vertikalno položenimi brunji, katerega južna stran se je zaradi povečave oken v preteklosti in pod težo nadstropja in strehe že močno posedala, je bila ojačana z vgradnjo železnih sider.

Leta 2015 je Občina Medvode ponovno namenila nekaj sredstev za nujna vzdrževalna dela. Odstraniti je bilo treba lesene dotrajane podnice v veži, ki so se dvignile, utrditi nosilno konstrukcijo pod njimi in namestiti nove krtačene hrastove podnice (barvno čim bolj podobne originalnim). Odstranili smo motečo montažno predelno steno med vežo in črno kuhinjo, tako da je ostal viden le prvotni lok – »šipovnik«. Na podstrešju se je izdelala kovinsko-lesena konstrukcija, potrebna zaradi razbremenitve obokov in

Dol pri Medvodah, Dolinčkova domačija, odstranjena montažna stena med vežo in kuhinjo ter podnice (foto: D. Pediček, 2015)

Dol pri Medvodah, Dolinčkova domačija, obnovljena dvoriščna stran hiše z rekonstruiranimi okenskim okvirji (foto: D. Pediček, 2016)

Dol pri Medvodah, Dolinčkova domačija, novi zaključni ometi in oplesk na vhodni fasadi (foto: D. Pediček, 2016)

lesenega stropa pri prehodu do ganka. Betonske dvoriščne stopnice so bile že močno poškodovane in nevarne za hojo, zato jih je bilo treba domodelirati z novo betonsko maso, barvno in strukturno čim bolj podobno originalu. Dela smo nadaljevali v letu 2016 z izdelavo zaključnega sloja finega apnenga ometa na zidanem delu hiše, ki je leta 2001 ostal nedokončan. Delo je opravil restavrador mag. Klavdij Zalar, ki je pripravil vzorec po originalnem ometu, ohranjenem le še na enem okenskem okvirju. Izvedla sta se tudi rekonstrukcija ostalih profilnih okvirjev in apneni oplesk v barvnem tonu, določenem na osnovi sondiranja.

29 Minka Osojnik

EŠD: 9265

Naselje: **Dolenja vas**

Občina: Divača

Ime: **Dolenja vas pri Senožečah – cerkev Žalostne Matere božje**

Področje: UA, R

Obdobje: prelom 14. in 15. stoletja, tretja četrtina 15. stoletja, sredina 17. stoletja, 1642–1657, 1664, 19. stoletje, 1823, 1850

Cerkev Žalostne Matere božje je manjša gotška stavba, situirana v sklopu tabornega obzidja z ohranjenim okroglim obrambnim stolpom. Stoji na območju enega najstarejših protiturških taborov v Sloveniji, ki se je oblikoval na osnovah prazgodovinskega gradišča in kasnejše utrdbe okrog gotške cerkve Žalostne Matere božje. Dobro so ohranjeni stolp, del obzidja za prezbitarijem in staro pokopališče. Cerkev ima ob gotškem enopolnem prezbitariju ohranjeno še starejšo gotško ladjo, na kar opozarjajo zazidane okenske odprtine na južni fasadi, predvsem na severni fasadi pa se prvotni obseg ladje zazna tudi v različnem načinu gradnje. Celotna stavba je namreč zidana iz pravokotnih klesancev, s tem da so tisti na najstarejšem delu ladje nekoliko večji in pravilnejših oblik. Streha je v celoti prekrita s kamnito skrilasto kritino, ki je nad ladjo verjetno zaradi zamakanja »prelita« s cementno malto. V notranjosti celoten prezbitarij in slavoločno steno krasi kvalitetna poslikava iz časa okoli leta 1500, ki jo zaznamuje izrazita slogovna dvojnost med tradicionalno poslikavo na oboku, izvedeno v gotski tradiciji, in skoraj renesančno izvedbo poslikav na stenah. Naslikani prizori v Dolenji vasi sodijo med najkvalitetnejše srednjeveške poslikave na Primorskem. Cerkev in tabor s stolpom sta z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju občine Sežana razglašena za spomenika lokalnega pomena.

V začetku aprila 2016 smo od Krajevne skupnosti Senožeče prejeli dopis v zvezi z alarmantnim stanjem ometov in fresk v cerkvi in si objekt takoj tudi ogledali. Že na prvi pogled smo lahko ugotovili, da je stanje zares zelo kritično, saj je večina severne stene prezbitarija in delno tudi križnorebrastega oboka zaradi prisotnosti alg pozelenela, znamenja zamakanja pa so bila vidna tudi drugod. Največ alg je bilo na zgornjih

delih sten, kjer so v podločjih naslikani prizori iz Marijinega in Kristusovega življenja. V kritičnem stanju je bil predvsem prizor v levem podločju severne stene prezbiterijskega, kjer je upodobljeno Kristusovo rojstvo v obliki Marijinega čaščenja deteta. Samo upamo lahko, da je pod algami barvna plast še ohranjena in da bi se poslikave s hitrim in pravilnim saniranjem lahko rešile.

Vzrokov za alarmantno stanje v notranjščini je bilo več. Na stropu prezbiterijskega je bilo jasno vidno, da je zamakala streha, krita s skrlami, ki je bila v sedemdesetih letih sicer obnovljena, vendar ne pravilno. Med zadnjo obnovo so prej enotno streho ladje in prezbiterijskega spremenili tako, da je nad prezbiterijem streha sedaj nižja od strehe na ladji, s tem pa je nastal zob, kjer je očitno prihajalo do zamakanja. Na strehi je bila takrat izvedena tudi betonska plošča, ki pa ni v celoti prekrila več kot meter debelega kamnitega zidu cerkve, temveč se je zaključila nekje na njem, s tem pa je povzročila, da je ob deževju voda pronicala naravnost v zid. Nepravilno je bil izveden tudi odkap, saj je voda s strehe na nekaj mestih nad severno steno prezbiterijskega in cerkvene ladje namesto v žleb tekla naravnost po steni. Največji problem pa so bile neometane stene. Malta, s katero so bile zadelane fuge med klesanci, je večinoma propadla, tako da so v zidu zijale luknje, skozi katere je voda pronicala naravnost v steno. Dež na Krasu skoraj nikoli ne pada navpično, temveč poševno, z vetrom. Močenju sta še posebej izpostavljeni severna in vzhodna stran cerkve, ki sta obrnjeni proti burji.

Lokalna skupnost se je zavzela za rešitev spomenika, pridobila je že več predračunov za popravilo strehe prezbiterijskega in zunanjih sten ter za restavratorsko utrjevanje fresk v notranjščini. Poskrbela je za postavitev gradbenih odrov na zunanjščini, da se je streha lahko natančno pregledala. Po pomoč se je obrnila na Ministrstvo za kulturo, ki je odobrilo interventna sredstva za najnujnejša dela: popravilo strehe prezbiterijskega in obnovo zunanjih fasad. Zavod je opravil izris faz ometov na fasadah prezbiterijskega in severni fasadi ladje. Pred gradbenimi deli na strehi so bili opravljeni zaščitni konservatorsko-restavratorski posegi na poškodovanih ometih v notranjosti prezbiterijskega. Dela so bila izvedena predvsem na severni, močno poškodovani steni prezbiterijskega ter na južni steni tik za slavoločno steno in na slavoločni steni. Omet je bil utrjen s Calosilom, robovi odstopnih predelov so bili točkovno obšiti, tako da je bilo mogoče izvesti injektiranje s Calxnovno – suspenzijo apna v vodi. Barvna plast in podmehurjeni predeli so bili injektirani s Calxnovno, nekateri deli močno odstople barvne plasti pa utrjeni in lakune zakitane.

Z denarjem iz interventnih sredstev so se na severni fasadi ladje in vseh fasadah prezbiterijskega očistile stene, odstranili preperela malta in kasnejše neprimerno izvedene plombe (cementne) ter zapolnili stiki med klesanci z apneno malto (pod pritiskom), izvedlo pa se je tudi novo fugiranje sten. Na strehi prezbiterijskega se je zamenjala kamnita kritina, ob tem sta se izvedli nova hidroizolacija strehe in diletacija med streho ladje in prezbiterijskega (bakrena ploščevina in vodonepropustni sloj ometa). Delno se je zamenjala tudi kritina nad ladjo, in sicer ob stiku s streho prezbiterijskega v širini pribl. 60 cm. S tem se je preprečilo morebitno zamakanje vzhodnega zidu ladje na stiku s streho prezbiterijskega, zaradi česar so pred

zamakanjem varne tudi freske na slavoločni steni. Zamenjali so se tudi odtočne cevi in žlebovi prezbiterijskega.

Zaščitna konservatorsko-restavratorska dela je pod nadzorom zavoda izvedla Katarina Brezigar, s. p., iz Nove Gorice, streho je obnovilo Podjetje Konstrukcije, d. o. o., iz Sežane, fasade pa GNOM, d. o. o., iz Ljubljane.

Gradbena sanacija kamnite strehe, odkapa in zunanjih sten cerkve je predpogoj za ohranitev dragocenih srednjeveških poslikav v notranjščini, čim prej pa se bo treba lotiti tudi restavratorskih posegov na samih freskah.

Dolenja vas pri Senožečah, cerkev Žalostne Matere božje, stanje poslikav v prezbiteriju cerkve (foto: M. Osojnik)

Dolenja vas pri Senožečah, cerkev Žalostne Matere božje, pogled na obnovljeno streho prezbiterijskega s sanirano obrobo na stiku s streho ladje (foto: M. Osojnik)

30 Eda Belingar

EŠD: 27674

Naselje: **Dolenje pri Jelšanah**

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: **Dolenje pri Jelšanah – vas**

Naslov: Dolenje pri Jelšanah, parc. št. 479/3, k. o. Dolenje

Področje: E

Obdobje: 19.–20. stoletje

Na parceli na koncu vasi levo od glavne ceste skozi Dolenje, ki vodi iz Ilirske Bistrice proti Reki – na njej sta danes postavljeni hiši Dolenje 5 in 5a, domačini pa ji rečejo Na Polaćini –, je bil nekoč postavljen kamnit križ. Parcelam pod lokacijo križa in pod cesto na vasi rečejo Podkriž. Ob širitvi ceste skozi vas med obema vojnama se je križ razbil. Bil je namreč brez temelja in izdelan iz domačega, ne preveč kvalitetnega kamna. Zaradi del v bližini naj bi se tedaj prevrnil in razbil. Razbitine so nato ležale v Lipljanovem vrtu, ki meji na Polaćino, kasneje pa so jih Lipljanovi imeli shranjene pri novi hiši, Dolenje 9. V letu 2015 smo prejeli vlogo domačina Draga Čekade za izdajo napotkov za ponovno postavitve kamnitega križa. Ker se zanima za zgodovino, se je zavedal vrednosti križa, datiranega v leto 1641, in se je zaobljubil, da ga bo obnovil. Pred tem je že navezal stike s podjetjem Marmor iz Sežane in Božem Premrlom, ki je izdelal konservatorsko-restavratorski program (Osnutek 2. 6. 2006), kasneje pa se je obrnil še na ZVKDS.

Kratek opis stanja obravnavanega objekta

Opis povzemamo po konservatorsko-restavratorskem programu Boža Premrla.

Od nekdanjega kamnitega križa sta se ohranila razmeroma velika kosa slopa in križa. Štirioglatemu slopu s posnetimi robovi, ki se zgoraj končajo z ajdovim zrnom, je manjkal manjši spodnji del, ki je bil odlomljen. Na zgornji ploskvi je bil štirioglat trn za nadaljnjo vezavo s kapitelom, zalit s svincem. Slop ima napise oz. simbole na vseh štirih ploskvah. Na prednjem licu je v gornjem delu vklesana letnica 1641. Številke, ki jo sestavljajo, se vrstijo v dveh vrsticah v smeri, nasprotni gibanju urnega kazalca, in so vsakokrat zasukane za 90 °, tako da ponazarjajo krožno gibanje. Pod letnico je izbočeno izklesan monogram IHS, ki ima na prečki H-ja latinski križec s štirimi klinastimi žarki v pazduhah krakov, pod prečko pa tri stilizirane žeblje. Nižje je vrezan napis v treh vrsticah, ki ga po vsej verjetnosti sestavljajo okrajšave ali kratice IOS AH BSE. To pokončno kompozicijo napisov in simbolov sklepa v spodnjem delu izbočen ploščat latinski križec s pravokotnim podstavkom, na katerem je vrezan Andrejev križ. Ta ima na gornjem kraku poševni napisni trak, na vrhu pa nekakšno polkrožno avreolo iz žarkov klinaste oblike; štiri klinasti žarki so še v pazduhah njegovih krakov.

Na sredi levega lica slopa je podoben, nekoliko manjši izbočen križec, le da nima podstavka in je brez traka, žarki avreole pa so le črtno vklesani. Pod njim je še izbočena mrtvaška glava s

prekrižanimi kostmi. Na desnem licu je nekoliko više sklesan preprost latinski križec, pod njim pa samo obris mrtvaške glave. Serija križcev na licih slopa se končuje z Antonovim ali T-križem na hrbtni strani, ki je že v zgornji polovici slopa, na najvišjem mestu od vseh.

Torzo križa, ki ima izdelani obe lici, sestavljajo v celoti ohranjeni gornji in levi krak jabolokaste (krožne) oblike, od desnega in spodnjega kraka pa sta ostala samo približno polovična štrclja. Kraki imajo na licih širok izbočen rob, v pazduhah med njimi pa so sklesani drobni zobci, ki imajo na obeh licih vrezane po tri žarke.

Na prednjem licu križa je na sredi ploščat latinski križec s poševnim trakom zgoraj (tokrat v drugi smeri kot na slopu) in klinastimi žarki v pazduhah med kraki. Na obeh licih krožno razširjenih koncev krakov so sklesani grški križci s klinastimi kraki. Tudi na križu je vklesana letnica, njene številke pa so razporejene po vseh krakih. Na štrclju desnega kraka je ohranjen samo srednji ločni del šestice, na gornjem kraku je štirica, na levem zrcalnem pa sedmica. Manjka enka oz. tisočica z debela križa. Najverjetnejša se zdi letnica (16)47, ki jo dobimo, če spet beremo številke v smeri, nasprotni urnemu kazalcu, le da se tu začne branje od spodaj. Razen števk so vse opisane sestavine reliefne.

Drugo lice križa se razlikuje od prednjega samo po tem, da na njem ni letnice in da je osrednji križec brez napisnega traku. Na ohranjenem prečnem kraku je v predelu spodnjega roba naravna vboklina.

Slop je izklesan iz sivega enotnega apnenca, križ pa iz sivega apnenca s temnimi žilicami. Mere okrnjenega slopa so 158 x 28 x 28 cm, mere okrnjenega križa pa višina 5 cm, širina 50,5 cm in debelina 12,5 cm.

Opis konservatorsko-restavratorskih postopkov

Kamniti križ v Dolenjah je najstarejše tako kamnito znamenje na Bistriškem in na Primorskem sploh. Starejšo letnico nosi le kamniti križ sredi Narina, vendar je bil leta 1925 popolnoma predelan. Tudi opisani obliki letnic, posebno na slopu, sta velika redkost. Posebnost križa so krožno razširjeni konci krakov, ki so med primorskimi kamnitimi znamenji te vrste izjema, sicer pa se znamenje odlikuje še z obiljem simbolov na slopu in križu ter nerazrešenim okrajšanim napisom.

Čeprav znamenje ni bilo celo, je bilo ohranjeno v tolikšni meri, da smo se na pobudo in željo domačina, ki je dela tudi financiral, odločili za njegovo rekonstrukcijo, ki bi omogočila ponovno postavitve na primerno mesto. Naše mnenje je bilo, naj se kapitel, o katerem nimamo nobenega podatka, opusti, baza križa, ki naj bi je ta niti ne imel, naj bo čim bolj preprosta, manjkajoča kraka križa pa naj se dopolnita v osnovni obliki po zgledu ohranjenih dveh. Drago Čekada se je po predlogu Boža Premrla odločil tako za izdelavo baze kot kapitela, in to v kamnu (dopis Boža Premrla Dragu Čekadi, Restavriranje kamnitega križa v Dolenjah, 29. 4. 2015). Baza je v obliki nižje prisekane piramide, ki je najpogostejša oblika podstavka kamnitih križev. Kapitel, tudi ta kamnit, pa ustreza obliki slopa in znanim sočasnim kapitelom na primerljivih znamenjih na širšem območju.

Ohranjeni kosi križa so bili restavratorsko obdelani. Restavratorsko poročilo še ni podano. Ko so bila restavratorska

dela dokončana in slop spet prepeljan v Dolenje, je sam od sebe počil, tako da ga je bilo treba ponovno obdelati. Primerne lokacije za postavitev križa še niso našli, saj so lastniki parcele prvotne postavitve proti ponovni namestitvi križa, tako da je križ trenutno deponiran pri Dragu Čekadi, Dolenje 57a. Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo foto-dokumentirali.

Ocena uspešnosti konservatorskih posegov

Bazo in kapitel je izdelalo podjetje Marmor Sežana, grobo ju je obdelal Drago Čekada sam. Restavratorska dela pri domodeliranju križa in slopa je izvedel restavrator RC v Novi Gorici, Anton Naglost s sodelavci, dela je koordinirala in izvajala konservatorski nadzor etnologinja iste enote Eda Belingar.

Dolenje pri Jelšanah, križ pred pričetkom restavratorskih del (foto: E. Belingar, 2015)

Dolenje pri Jelšanah, prednje lice slopa pred pričetkom restavratorskih del (foto: E. Belingar, 2015)

Dolenje pri Jelšanah, kosi restavriranega križa so deponirani za hišo Dolenje 57a (foto: Eda Belingar, 2016).

31 Andrejka Ščukovt

EŠD: 4768

Naselje: **Dolenji Novaki**

Občina: Cerklje

Ime: **Dolenji Novaki – domačija Dolenji Novaki 5**

Naslov: Dolenji Novaki 5

Področje: E

Obdobje: 18., 19. stoletje

Na kmečkih hišah in gospodarskih objektih na Kobariškem, Tolminskem in Idrijsko-Cerkljanskem območju je bila do konca 19. stoletja slamnata kritina – poleg lesene in v Baški grapi tudi skrlnate – prevladujoča. Najdlje, vse do šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja, se je slamnata kritina ohranila na območju Trebuše, Zadlaščice, Baške grape, Šentviške planote, Vojskarske planote in Cerkljanskega hribovja.

Čprav sta oblika strehe in slamnata kritina le dva od elementov, ki arhitekturo soustvarjajo in oblikujejo, ima tovrstna kritina razvojni in pričevalni pomen. Danes so na Kobariškem, Tolminskem in Idrijsko-Cerkljanskem s slamo pokriti predvsem kulturni spomeniki. Slama, ki je nekoč veljala za skromno kritino in je imela simbolni pomen za neki

družbeni sloj, je po logiki modernih časov postala najdražja kritina, poklic slamokrovca pa eden od iskanih in cenjenih poklicev. Zaslugo, da se je na Kobariškem, Tolminskem in Idrijsko-Cerkljanskem območju ohranilo izročilo pokrivanja streh s slamo, gre pripisati tudi pokojnemu Avguštinu Šorliju z domačije pri Francu, Kneške Ravne 9, ki je večino prekrivanja streh s slamo »podedoval« in prenesel na sina Slavka. Z njuno pomočjo so bili številni objekti ponovno pokriti s slamo, kot

Dolenji Novaki, domačija Dolenji Novaki 5 pred zamenjavo slame na strešini glavne fasade (foto: A. Ščukovt, 2016)

Dolenji Novaki, domačija Dolenji Novaki 5 po zamenjavi slamnate kritine (foto: A. Ščukovt, 2016)

npr. kašča na domačiji Hum v Podmelcu, po neurju je bila sanirana slamnata streha kleti na Klobučarjevi domačiji v Tolminskih Ravnah, obnovljena je bila kritina na domači pajštvu – sušilnici sadja v Kneških Ravnah, sanirana je bila slamnata streha na Kosmačevi rojstni hiši v Slapu ob Idrijci in na hiši št. 18 v Dolenji Trebuši, zamenjana je bila dotrajana slama na Krtovi hiši v Gorenji Trebuši in na objektih domačije Kamlonarše v Dolenjih Novakih št. 5.

Slamnate strehe štirih objektov na domačiji Kamlonarše oz. Čufarjevi domačiji v Dolenjih Novakih obnavljamo glede na razpoložljiva finančna sredstva. Vzdrževalna dela se izvajajo na podlagi rednih ogledov stanja slame z namenom preprečiti zamakanje in morebitne potencialne poškodbe v notranjosti objektov, ki jih zaradi ohranjene zunanosti in originalne namembnosti uvrščamo med redko ohranjene stavbe v širšem prostoru. Tako nam je s pomočjo interventnih sredstev Ministrstva za kulturo dotrajano slamo uspelo zamenjati na stanovanjski hiši, zidani kašči, stelniku in hlevu. S slamo je tako treba prekriti le še vzhodno strešino toplarja, ki ga pokriva zdravju škodljiva azbestna salonitna kritina.

Nujna investicijska vzdrževala dela opravlja slamokrovec Slavko Šorli, ki s slamo objekte pokriva na podlagi lokalnega izročila, prakse in veščin. Posebnosti pokrivanja strehe s slamo namreč narekujejo naravni pogoji. Močni vetrovi, veliko padavin, slaba osončenost in veliko vlage zahtevajo debelejšo slamnato streho in močno vezavo škopnikov, naravnim razmeram pa je treba prilagoditi tudi tehniko oz. večino prekrivanja, ki se kot nenapisano pravilo prenaša iz roda v rod. Slamo so nekoč pridelovali doma, danes jo kupujejo. Tako je strehe najprej pokrivala doma pridelana mešana ržena in pšenična slama ržada (križanec med pšenico in ržjo) oz. domača vrste pšenice resinka. Slame za prekrivanje streh pa niso mlatili, da se ne bi zlomila, ampak so snope ročno otepali. Ko so prišle mlatilnice, so slamo le »švigali«. Slama, očiščena trave in plevla, se imenuje škopa, s srobotom pa jo povežejo v škopnik. Ta je težak okrog 30 do 40 kg in je lahko dolg od 70 do 130 centimetrov.

Prekrivanja se krovec loti tako, da najprej pripravi »ranto«, to je iz smrekovega lesa narejen pomični drog, ki je na ostrešje na obeh koncih privezan z vrvjo. Slamokrovec med prekrivanjem tako stoji na »ranti«. Prekrivanje s slamo se prične od spodaj navzgor. Škopniki se polagajo v vrsti, od roba z leve in desne proti sredini strehe. Pri delu si krovci pomagajo z različnimi ročnimi pripravami, npr. s steharskim kolom iz tisovega lesa, ki služi za pritrdjevanje lat. Škopnike pritrdijo s »pritskavkami«, latami iz jesenovega lesa, ki jih nato zavežejo z beko na strešne late (na domačiji pri Francu imajo tudi zanimivo dediščino gojenja bek). Nazadnje slamo zgladijo s pripravo v obliki deske, t. i. »steharsko lopato«. Nato na vrh strehe privežejo t. i. »pesti«, da voda odteka, kadar dežuje. Pesti so v vodi namočeni krajši snopi slame, ki jih obtežijo s po dvema latama, t. i. »vršnco«. Posebno pozornost posvetijo še izdelavi zatrepja, ki ga je treba izvesti pred prekrivanjem obeh strešin. Naveže se perut iz »pesti«, ki je vezana s srobotom na vzdolžno lato zatrepnega pročelja. Na tem mestu je slama skrbno spletena in obdelana tudi zato, da ima s slamo pokrita streha estetsko vrednost.

32 Nataša Lapanja Jazbec, Minka Osojnik

EŠD: 3782

Naselje: **Dolnja Košana**

Občina: Pivka

Ime: **Dolnja Košana – cerkev sv. Štefana**

Področje: UA, R

Obdobje: 10., 16., 17. stoletje, 1658, druga četrtina 18. stoletja, 1738, zadnja četrtina 19. stoletja, 1881–1883

Cerkev stoji v severnem delu vasi Dolnja Košana, znotraj cerkvenega obzidja, ki je ostanek nekdanjega protiturškega tabora. V Dolnji Košani, kjer je bil sedež pražupnije, je cerkev stala že v 10. stoletju. Osnova današnje stavbe sega v 16. stoletje, večje predelave so bile izvršene v 17. stoletju, ko je stavba dobila večino kvalitetnega kamnoseškega okrasja, značilnega za t. i. kraško renesanso. Današnja podoba je cerkev dobila med letoma 1881 in 1883, ko je bila podaljšana in povišana, njena zunanjščina pa poenotena v neorenesančnem slogu. Prezbitarij je leta 1944 poslikal Avgust Černigoj. Cerkev v Dolnji Košani, ki je danes poznana tudi po izredno velikih jaslicah, ki jih domačini vsako leto postavijo v severni kapeli, ladji in prezbitariju, je z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Občine Postojna razglašena za spomenik lokalnega pomena.

Po izvedeni obnovi zunanjščine se je župnija leta 2014 lotila obnove notranjščine, leta 2015 so bili sanirani temelji, izvedena je bila drenaža na severnem delu objekta ter restavrirane so bile Černigojeve poslikave v prezbitariju. Pri obnovi notranjščine so bile delno obnovljene elektroinstalacije in razsvetljava, odstranjeni so bili neprimerni leseni opaži v ladji ter preperel omet za njimi, cerkev pa je bila tudi na novo prebeljena po barvni študiji, ki jo je pripravil ZVKDS. Stene ladje in kapel so dobile enoten svetlo oker oplesk, brez progastega ornamenta sten v ladji in križev v kapelah, odstranjene so bile tudi proge v obliki križa na stropu ladje in kapel. Ohranili so se iluzionističen horizontalni venec zrcalnega stropa in dva iluzionistična »štukurana« okvirja na stropu ladje ter naslikana rebra na obokih kapel. S svetlejšim in enotnim novim opleskom so se poudarili kamnoseški detajli kot pomembna vrednota cerkve. V letu 2015 je bila izvedena drenaža in delno je bil obbetoniran temelj na severnem delu ladje. Ob izkopih je bil zahtevan arheološki nadzor v obliki arheološke raziskave ob gradnji, kar je izvedel arheolog Enej Filipidis, s. p. Odkriti so bili starejši zid, ki leži pravokotno na severno steno stavbe, in ostanki poškodovanih grobov.

Restavratorska dela na Černigojevih poslikavah v prezbitariju je izvedla Nataša Lapanja Jazbec, s. p., iz Svetega pri Komnu z ekipo. Pred restavriranjem sta bila opravljena pregled stanja poslikav in sondiranje. Postopke in smernice za obnovo je določil ZVKDS, OE Nova Gorica. Restavriranje je sovpadlo s 30. obletnico smrti slikarja Černigoja.

Dolnja Košana, cerkev sv. Štefana, notranjščina cerkve pred obnovo (foto: M. Osojnik)

Dolnja Košana, cerkev sv. Štefana, notranjščina cerkve po obnovi (foto: M. Bensa)

Poslikava je datirana na hrbtni strani glavnega oltarja, z izvirnim in duhovitim avtoportretom in pripisom »Naslikal svetišče v letu 1944 slikar A. Černigoj«. Tedanji župnik in domačini so tržaškemu slikarju, ki se je v teh krajih skrival pred vpoklicem v vojsko ali internacijo, nudili zavetje in skromen zaslužek. Pri slikanju košanskega prezbiterija se je Černigoj slogovno oprl na bizantinsko obdobje. Podlaga je oker (zlato), ki ponazarja Boga. Figure so nekoliko konstruktivistične, delujejo ploskovito. Celotna poslikava deluje nekoliko negotovo, saj je prezbiterij arhitekturno razgiban, slikar pa se ni prav znašel v prostoru. Po pripovedovanju domačinov je Černigoj naslikal tudi nekaj poslikav na domačijah, ki pa se žal niso ohranile.

Prezbiterij je poslikan v al secco tehniki. Verjetno gre za tempero in kombinacijo barv, ki so mu bile sploh na voljo v tistem času (morda kak pigment v prahu). Barvna plast je bila že skoraj brez veziva. Neustrezna je bila tudi podlaga že pri samem slikanju (stari beleži ipd.), kar je povzročilo luščenje, odpadanje, slab oprijem s podlago. Na nekaterih mestih je bila prisotna podmehurjenost. Po celotni slikovni površini in ob oboku so bile prisotne večje in manjše razpoke. Največ poškodb na poslikavi je nastalo pri ometanju pajčevin. Drug precej težaven problem so bile saje na barvni plasti, saj so v preteklosti cerkev ogrevali z mazutom, velike grelne odprtine pa so z močnim izpuhom poskrbele za masten, črn prah, ki se je sčasoma zajedel v vse stene.

Na začetku restavratorskega postopka so bili z barvne površine s čopiči nežno odstranjeni pajčevine in prah. Sledilo je utrjevanje barvne plasti z amonijevim kazeinatom. Figuralni prizori so bili dodatno utrjeni z večkratnim nanosom nanokalka, nato pa je bila barvna plast očiščena z amonijevim karbonatom. Poškodbe in razpoke so bile zapolnjene z apneno malto. Na S in J steni je bila s spodnjega pasu prizorov odstranjena stara električna inštalacija. Ta je bila tik pod ometom v zarjaveli železni cevi. Rja je prodrla na površino. Poškodba, ki je nastala pri odstranjevanju cevi, je odkrila tudi fragment baročne freske, ki se je prezentiral. Preostale poškodbe so bile zapolnjene z apneno malto. Avreole in drugo okrasje, npr. robovi rokavov in ovratniki na

figurah, so bili sekundarno premazani z bronzo. Ta je kaj hitro oksidirala in delovala na freskah precej neestetsko. Ko smo jo odstranili, smo ugotovili, da v originalu na teh mestih ni bilo pozlate, temveč intenzivno rumena barva (citron). Na koncu se je izkazalo, da v kontekstu poslikave od daleč deluje kot zlato. Pri prezentaciji poslikave se je sledilo originalu. Zakitane poškodbe in vrzeli so bile rekonstruirane v črtkani tehniki, ki je bila v danem primeru najbolj smiselna. Stene prezbiterija v pasu pri tleh so bile na novo prepleškane in barvno usklajene v zaključeno celoto.

33 Tomaž Fabec

EŠD: 3607

Naselje: **Dolnje Cerovo**

Občina: Brda

Ime: **Dolnje Cerovo – cerkev sv. Lenarta**

Področje: A

Obdobje: visoki srednji vek, pozni srednji vek, zgodnji srednji vek

Cerkev sv. Lenarta v Dolnjem Cerovem se v pisnih virih prvič omenja v poznem 15. stoletju. V 16. stoletju naj bi dobila nov prezbiterij, grajen v gotski tradiciji. Pisni viri poročajo, da je takrat okoli cerkve stalo dobro ograjeno pokopališče, poleg glavnega oltarja v prezbiteriju pa je cerkev imela še dva stranska oltarja. V vojnah med Beneško republiko in Avstrijo v letih 1616–1618 je bila razdejana, predvidoma v drugi polovici 18. stoletja pa so jo temeljito prenovili, ohranili prezbiterij, podaljšali ladjo, postavili troje novih oltarjev in uredili zunanjščino, pri čemer so pokopališče prestavili in ga uredili na zunanji, severovzhodni strani zidu, ki je obdajal cerkev. Pokopališče je bilo v uporabi za približno stoletje, nakar so ga v drugi polovici 19. stoletja prestavili izven vasi (Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska: Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija, Nova Gorica 2001; Alessio Stasi, Cerovo. Sledovi preteklosti, Cerovo 2005). Poleti 2014 so med arheološkim dokumentiranjem strojnih izkopov za nove temelje glavnega oltarja, ki ga je opravilo podjetje Avgusta, d. o. o., odkrili ostanke srednjeveške apside (t. i. »romanske apside«) ter večjega števila človeških skeletov. Ker jih v okviru predhodnih raziskav ni bilo možno raziskati, so bila dela prekinjena, odgovorna konservatorica pa je za območje prezbiterija predpisala odstranitev arheoloških ostalin do geološke podlage, izkop testne sonde na notranji strani »romanske apside« ter izvedbo geofizikalnih raziskav na območju cerkvene ladje.

Stanje območja raziskav, na katerem smo pričeli izkopavanja, se je v grobem ujemalo s tistim ob zaključku arheoloških raziskav leta 2014. Med zidom prezbiterija današnje cerkve in »romansko apsidno« so bile arheološke plasti že odstranjene do globine približno 1,25 m pod prvotnim tlakom prezbiterija. Na tej globini je ležal v celoti razkrit skeletni grob, kosti

Dolnja Košana, cerkev sv. Štefana, detajl Černigojevih poslikav pred obnovo – levo; detajl Černigojevih poslikav po obnovi – desno (foto: N. Lapanja Jazbec)

več skeletov pa so se nakazovale globlje v tleh. Na vzhodni polovici prezbiterja so bile arheološke plasti odstranjene v celoti do vrha »romanske apside«, na njenem vzhodnem (notranjem) delu pa do geološke podlage.

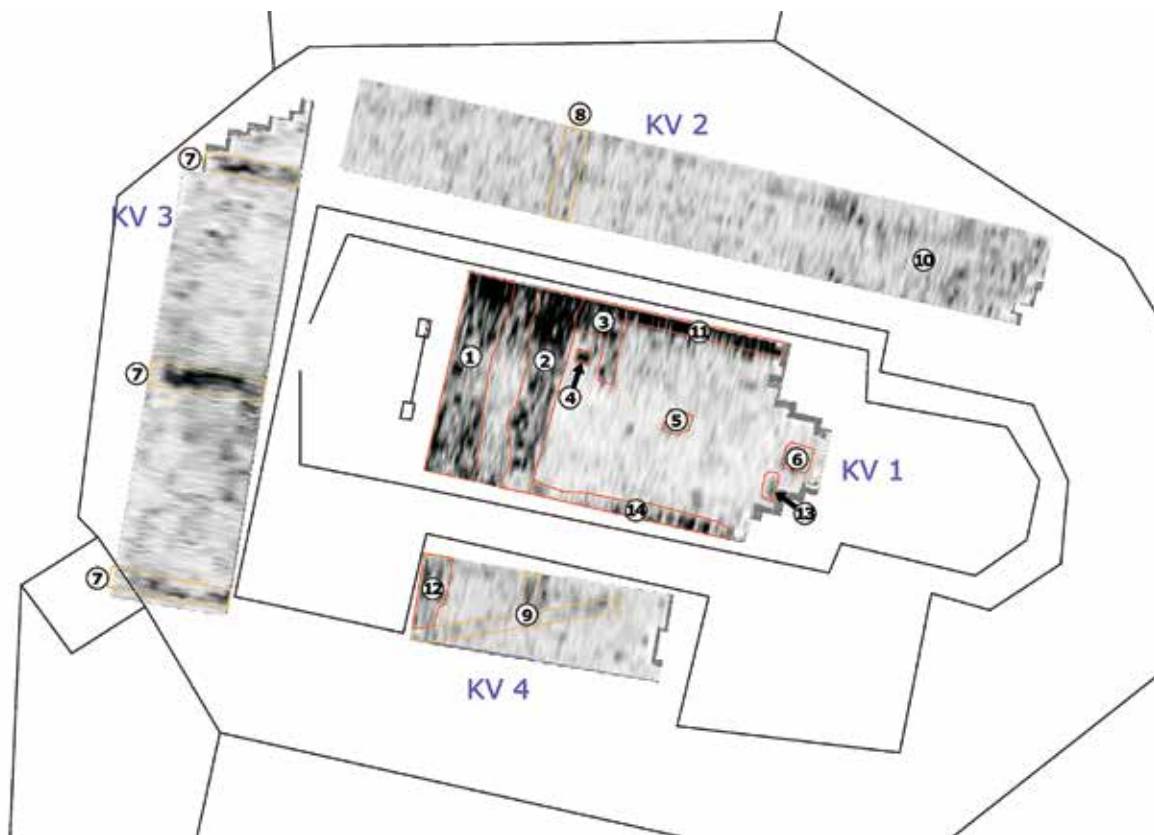
Podatki, pridobljeni med izkopavanji, kažejo, da je v 11.–13. stoletju (faza 1) na območju današnje cerkve najbrž stal zidan objekt, ki ga nismo mogli točneje opredeliti, saj je njegov rudiment ležal pod »romansko apsidno«. Zahodno od njega, a najbrž tudi drugje, se je širilo grobišče, od katerega smo skupno

Dolnje Cerovo, cerkev sv. Lenarta, grobova med »romansko apsidno« na desni in temeljem prezbiterja s konca 15. oziroma iz 16. stoletja (foto: Blaž Orehek)

odkrili ostanke 13 grobov. Grobovi so bili v tlorisu razporejeni v več nizih vzdolž omenjenega zidanega objekta. Pokojniki so bili v grobne jame položeni leže na hrbtno stran, z iztegnjenimi nogami in v nekaterih primerih s podlaktama na trebuhu. Skeleti so se ohranili le deloma, njihova proksimalna polovica je bila prekopana v času med 13. in 14. stoletjem med izkopom temelja za polkrožno »romansko apsidno«, ki so jo zgradili na mestu predhodnega zidanega objekta.

Temelj apside je bil grajen iz horizontalnih nizov večjih lomljenih peščenjakov. Ker je bil grajen v jarku, je bil brez pravega lica: kamenje nepravilnih oblik je bilo zloženo brez skrbi za zunanji videz in zaščito konstrukcije pred vplivom vremena, njena trdnost pa je bila dosežena z dodajanjem debelih plasti grobe malte. Širok je bil do 2 m, na zunanji (vzhodni) strani je bil globok do okoli 1,5 m, na notranji (zahodni), kjer se je naslanjal na že obstoječo kamnito strukturo, pa le okrog 0,5 m. Proti vrhu se je v preseku trapezasto ožil in je bil končno širok 1,5 m. Razloge za gradnjo tako globokega in širokega temelja gre najbrž iskati v strmem reliefu in nekompaktni konsistenci geološke podlage. Zid apside nad temeljem je bil grajen v »romanski maniri« iz grobo klesanih kvadrov peščenjaka, ki so bili med seboj vezani z nekoliko bolj prečiščeno apneno malto, z isto malto so bile prekrite (zaščitene) tudi fuge med kvadri. Sledov morebitnega ometa na licu zidu nismo odkrili. Od zunanjega lica zidu so se vsaj deloma ohranile štiri najnižje vrste kvadrov,

Dolnje Cerovo, cerkev sv. Lenarta, interpretacija georadarskih meritev. Prikaz na časovnih rezih (16 ns). Z rumeno je označena sodobna infrastruktura, z rdečo pa predmoderne strukture (izvedba: G. Rutar).

od notranjega pa le ena. Zid apside je bil širok okoli 0,9 m. Pokopavanje se je nadaljevalo tudi po izgradnji »romanske apside«. Iz časa 13.–15. stoletja (faza 2) smo odkrili 21 grobov, ki so podobno kot predhodni ležali približno v smeri vzhod–zahod, z glavami na vzhodni strani. Razporejeni so bili v vsaj dveh nizih vzdolž apside. Pokojniki so bili v grobne jame položeni leže na hrbtno stran, z iztegnjenimi nogami in pogosto s podlaktama na trebuhu (v nekaterih primerih prekrizanima). Trupla so bila po odložitvi v grobne jame zasuta z izkopano zemljino; predvsem glava – a včasih tudi ramena – je bila lahko obdana in prekrita s kamnitimi ploščami, zaradi česar ta del trupla ni bil zasut, temveč je ostal v »praznem« prostoru. V navadi je bilo privzdigovanje glav z zemljenimi podlagami – blazinicami, v enem od grobov pa tudi z blazinicami iz rezidualnih kosti. Pogled pokojnikov ni bil usmerjen proti nebu, temveč proti nogam oziroma proti vzhodu. Tako kot v 11.–13. stoletju tudi v teh stoletjih prilaganje pridakov ni bilo v navadi.

Večina grobov faze 2 je bilo vsaj deloma uničena med izkopom jarka za temelj novega prezbiterja, ki je bil v gotski tradiciji zgrajen proti koncu 15. stoletja ali verjetneje še v 16. stoletju. Raziskani del pokopališča je bil z izgradnjo prezbiterja vključen v notranjščino cerkve, zato se je pokopavanje na tem delu takrat končalo. Izračun najmanjšega števila pokopanih trupel je pokazal, da je bilo v času uporabe pokopališča na 6,5 m² veliki površini pokopanih več kot 60 ljudi.

Antropološka analiza skeletov je pokazala, da je v visokem in poznem srednjem veku pokopališče uporabljala ruralna skupnost, ki je bila močno podvržena intenzivnemu delu. Telesna struktura pokopane populacije je bila izrazito močna, kar velja tako za moške kot tudi za ženske in celo za otroke. Izrazita pritrdišča mišic na rokah, ramah in zadnjici ter prisotnost romboidne kotanje (fossa rhomboidea) na območju ramenskega sklepa govorijo o intenzivni uporabi ramen in rok zaradi kovanja.

Analiza starostne in spolne distribucije umrlih je opozorila na spremembe v »socialni strukturiranosti« družbe v času med visokim in poznim srednjim vekom. Če namreč predpostavljamo, da bližina pokopa ob najsvetejšem delu cerkve, apside (»ad sanctos«), odraža »privilegiran« socialni status pokojnika, lahko ugotovljamo, da je v poznem srednjem veku prišlo do premika k višjemu socialnemu statusu moških in otrok (moškega spola?).

Geofizikalne raziskave (georadar, sistem Mala Ramac X3M s 500-megaherčno anteno) so znotraj cerkvene ladje pokazale na ohranjenost zidov (temeljev), ki jih lahko povežemo s stavbnim razvojem cerkve. Najizraziteje sta bila zaznavna zidova debeline 1 m, ki potekata prečno v zadnji tretjini ladje. Sodita med najgloblje strukture, zaznane na lokaciji, z ocenjeno globino 1,5 m na južni in skoraj 2 m na severni strani, kar verjetno nakazuje tudi različno globino (flišne) podlage, na kateri je cerkev zgrajena. Eden od njiju se na južni strani najbrž nadaljuje tudi izven cerkvene ladje.

Pri raziskavi so poleg ekipe CPA ZVKDS enakovredno sodelovali še Tea Gerbec iz Goriškega muzeja ter Fabio Cavalli in Dario Innocenti iz antropološkega laboratorija akademije Jaufré Rudel di studi medievali iz Gradišča ob Soči.

34 Marta Bensa, Minka Osojnik

EŠD: 3708

Naselje: **Dolnji Zemon**

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: **Dolnji Zemon – cerkev sv. Mihaela**

Področje: R

Obdobje: tretja četrtina 17. stoletja, 1677, 19. stoletje

Cerkev sv. Mihaela stoji v severovzhodnem delu Dolnjega Zemona. Cerkev je bila, sodeč po arhitektonskih elementih, večkrat predelana, današnji videz pa je dobila v 19. stoletju. V tlorisu pravokotnemu prezbiteriju sledita ladja in lopa z zvončnico. Na portalu je letnica 1677. Glavni oltar je iz leta 1721, levi stranski oltar je večinoma lesen in iz druge polovice 19. stoletja, desni pa je kamnit, sicer skromen, a lep, čeprav v zadnjem času precej nestrokovno obnovljen. Cerkev je v Register kulturne dediščine vpisana kot dediščina. Poleti 2015 se je restavriral slika na platnu sv. Kancijana iz desnega stranskega oltarja v ladji cerkve. Delo je izvedla restavratorska delavnica Crma, d. o. o. Slika je bila pripeta z žebli na profiliran leseni nosilec, na katerem je bila v ozadju napisana letnica 1811. Med restavratorskim postopkom

Dolnji Zemon, cerkev sv. Mihaela, tabelna slika po snemanju novejšega platna (foto: M. Bensa)

odstranjevanja platna z nosilca se je odkrilo, da je nosilec v resnici lesena tabelna slika, na kateri je prav tako upodobljen rimski mučenik v vojaški opravi, sv. Kancijan z angeli, ki mu postavljajo lovorjev venček. Sklepamo, da je bila letnica 1811 napisana za mlajšo sliko sv. Kancijana, ko se je ta pripela na že »poslikano« leseno podlago. Tehnološko in ikonografsko je oljnata slika na platnu mlajša, medtem ko je prizor na leseni tabli izveden v temperi in je usklajen s figuraliko 17.–18. stoletja.

Slika sv. Kancijana se je očistila z vodnim gelom s sorazmernim 4-odstotnim amonijevim citratom in tenzida tween 20. Na robovih se je izvedlo podlaganje (angl. streep-lining) z lanenim platnom podobne strukture originalnega platna. Slika je bila pripeta na novo profilirano leseno podlago in zaščitena z matt varnish lakom v pršilu. Umazanija s hrbtišča tabelne slike se je očistila s čopiči in sesalcem ter z bazično vodno solucijo. Preventivno se je slika premazala z Borosolovo zaščito pred lesnimi insekti. Večje poškodbe lesa so se sanirale s postopnim nanašanjem tekoče smole Paraloid B72. Barvna plast se je počistila z bazično vodno raztopino z acetonom (pH 8,2). Pokitale so se poškodbe z akrilnim kitom in izvedla se je retuša z restavro barvami. Barvna plast v celoti se je premazala z matt varnish lakom v pršilu.

Kamniti kip sv. Mihaela, ki stoji nad vhodnim portalom, se je očistil z vodno paro. Kitanje manjkajočih delov se je izvedlo z apnom in kalcitnim peskom enake granulacije in barve kot original. Za utrjevanje je bil uporabljen nanokalk.

stanje fasadnega ometa in ugotovili, da je omet dotrajan in preperel ter da odstopa od podlage. V izredno slabem stanju je bila tudi fasadna dekoracija. Pred odstranitvijo in izvedbo novega ometa s fasadno dekoracijo je bil narejen posnetek obstoječega stanja na glavnem pročelju v merilu 1 : 20. Fasada objekta je bila slikana na podlagi zavodske barvne študije. Gradbena dela je opravilo podjetje Kokollari, d. o. o.

Dornberk, glavno pročelje domačije pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2015)

Dornberk, pročelje stavbe domačija Gregorčičeva ulica 45 po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2017)

35 Andrejka Ščukovt

EŠD: 20762

Naselje: **Dornberk**

Občina: Nova Gorica

Ime: **Dornberk – domačija Gregorčičeva ulica 45**

Naslov: Gregorčičeva ulica 45

Področje: E

Obdobje: 20. stoletje

Na južnem robu rečnega kolena reke Vipave, na njenem levem bregu v Spodnji Vipavski dolini, leži velika gručasta vas Dornberk. Zaradi reke objekti ležijo na dvignjenem svetu, da so zavarovani pred poplavami, ravnic ob Vipavi pa je namenjena kmetovanju, predvsem vinogradništvu in sadjarstvu.

Kmetija Baša leži na severovzhodnem robu naselja. Domačija obsega v obcestni niz postavljeni gospodarsko (tu je pred vojno delovala šola) in stanovanjsko stavbo. Na zadnji fasadi domačije je večje dvorišče z vodnjakom. Oba objekta sta pravokotnega tlorisa in etažna. Stanovanjska hiša obsega še mezaninsko podstrešje. Oba objekta prekriva korčna streha. Okna in vrata so v oseh. Glavna fasada stanovanjske hiše je obdelana z rustiko v ometu.

Mladi prevzemnik kmetije se je leta 2015 odločil, da bo obnovil fasado hiše in gospodarskega objekta ter zamenjal dotrajano stavbno pohištvo. V ta namen smo pregledali

36 Matjaž Mori

EŠD: 8120, 8712

Naselje: **Dvor**

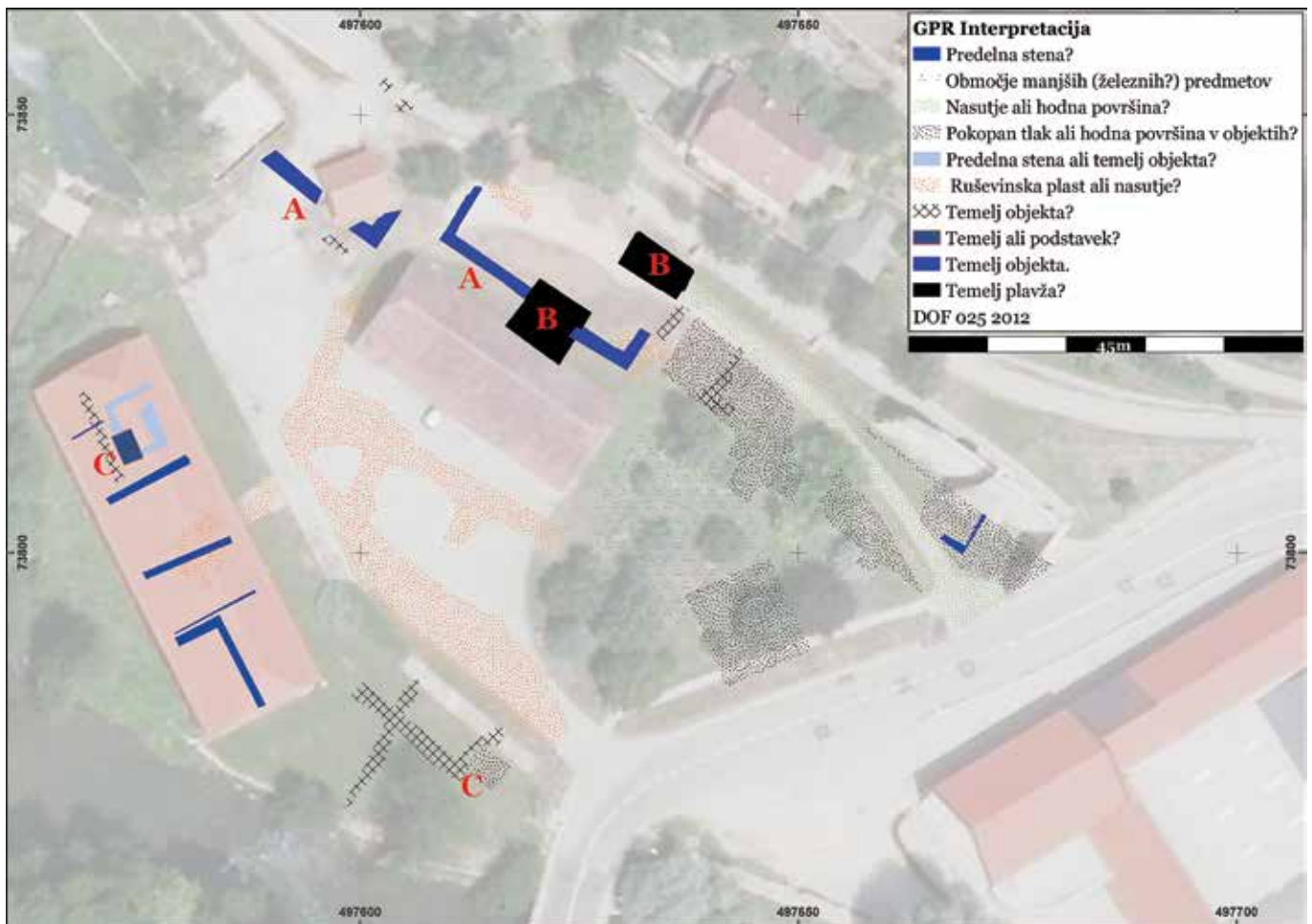
Občina: Žužemberk

Ime: **Dvor pri Žužemberku – območje Auerspergove železarne; Dvor pri Žužemberku – območje železarne, žag in mlinov ob Krki**

Področje: A

Obdobje: zadnja četrtnina 18. stoletja, 1796, prva četrtnina 19. stoletja, zadnja četrtnina 20. stoletja, 1993–1994

ZVKDS, CPA, je v novembru 2016 izvedel geofizikalne raziskave na območju Auerspergove železarne na Dvoru pri

Dvor pri Žuženberku, interpretacija georadarske metode; A: bolje ohranjeni temelji, B: temelji plavžev, C: močnejši planarni odboji (izvedba: M. Mori, 2016)

Žuženberku. Namen meritev je bil ugotoviti ohranjenost ostankov železarne za potrebe ureditve območja. Izmerjene so bile vse dostopne površine, vključno z notranjostjo ene od še stoječih stavb. Kljub namočenemu terenu je bilo mogoče prepoznati ostanke stavb na skoraj vseh izmerjenih površinah. Razen bolje ohranjenih temeljev dveh objektov (slika 2A) so ostanki stavb slabo ohranjeni, verjetno so iz različnih faz železarne. Prepoznali smo tudi temelje dveh plavžev (slika 2B) in dve manjši površini z močnimi planarnimi odboji v oziroma ob objektih, ki bi lahko bili tlakovane oziroma utrjene površine za postavitev strojev ali peči (slika 2C). kulturnovarstvenimi pogoji in bila uspešno zaključena junija 2013.

37 Andrejka Ščukovt

EŠD: 12783

Naselje: **Erzelj**

Občina: Vipava

Ime: **Erzelj – pokopališče**

Področje: E, UA

Obdobje: 19. stoletje

Prvotno je na erzeljskem Taboru, ki leži na pomembni strateški točki, stal grad sv. Mihaela, prvič omenjen leta 1351. Bil je v lasti oglejskega patriarha in v fevdu plemičev Edlingov. Sredi 15. stoletja so na najvišji točki griča Tabor, na mestu nekdanjega gradu, pozidali cerkev in nato zaradi turške nevarnosti ostanke grajskega obzidja preoblikovali v tabor. Sedaj so hranjeni le še cerkev in skromni ostanki obzidja. Kamniti material vhodnega obrambnega stolpa, ki so ga porušili šele nekaj let po drugi svetovni vojni, so uporabili za gradnjo okoliških hiš. Prvotno staro pokopališče s Tabora so leta 1860 postavili južno ob poti na Tabor.

Pokopališče, ki ga ograjuje kamniti zid, je oblikovano kot pravilen pravokotnik. Centralni vhod je poudarjen s pilastrijskim vhodom, ki ima na obeh bazah vklesan napis *Tu je delou – Andrej Slobič – Auber N 1 – MDCCC– LX, Tukei – je _apo – segnani – britof – Bogseu – smili se – saduseu – v. _čac – amen. Pilastrijski vhod zapirajo kovana vrata.*

Na severovzhodnem vogalu pokopališča stoji mrliška vežica, ki jo pokriva simetrična dvokapnica, pokrita s korci. Vhod v enovit prostor je skozi kamnit portal, zaključen z ravno preklado. Prostor je tlakovan s štokanimi kamnitimi ploščami pravilnih oblik.

Zaradi zagotavljanja bolj kakovostnega opravljanja pogrebnih storitev je Svet Krajevne skupnosti Erzelj naročil idejno zasnovo za postavitev nadstrešnice pred vežico. Izdelal jo je arhitekt Igor Premzl. Nadstrešnico je v oktobru 2015 izvedlo podjetje Remont, d. o. o., iz Ajdovščine. Zasnovana je kot preprosta lesena konstrukcija iz lepljenega lesa, ki ga ščiti prosojna lazura proti škodljivcem in zunanjim vplivom. Nadstrešnica je nižja od obstoječega objekta. Dvokapna korčna streha povzema obliko in naklon osnovnega objekta. Streha stoji na štirih stebrih. Dva izmed njih sta vpeta v

pokopališki zid, zaradi česar je bilo treba obstoječe kamnite zaključne plošče na zidu odstraniti ter jih nato po namestitvi in sidranju kovinskih ležišč za stebra ponovno namestiti na prvotno mesto. Tlak pod nadstreškom je iz rezanega kraškega kamna na utrjeni podlagi. Poleg nadstreška je bil del pokopališkega zida med vhodom in vežico očiščen ter ometan z apneno malto oz. peskom iz bližnjega peskokopa Štanjel.

38 Minka Osojnik

EŠD: 3645

Naselje: **Gabrovica pri Komnu**

Občina: Komen

Ime: **Gabrovica pri Komnu – cerkev sv. Petra**

Področje: UA, R

Obdobje: zadnja četrtnina 18. stoletja, 1780

Erzelj, mrliška vežica na pokopališču pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2015)

Erzelj, mrliška vežica na pokopališču po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2015)

Cerkev, ki stoji znotraj ograjenega pokopališča na severovzhodnem delu vasi, je bila zgrajena v 17. stoletju, v drugi polovici 18. stoletja pa je bila predelana v beneškem poznobaročnem stilu. Tristrano zaključenemu prezbiteriju, ki ima na južni strani prizidano zakristijo, sledi nižja pravokotna ladja z zvonikom ob južni strani glavne fasade. Oprema je večinoma poznobaročna, križev pot je med drugo svetovno vojno naslikal Tone Kralj, poslikava na stropu prezbiterija je nastala na prelomu 19. in 20. stoletja. Na severni steni prezbiterija je nad oltarjem naslikan prizor Križanega z Devico Marijo in sv. Janezom Evangelistom, v temenu oboka je v štukiranem okvirju Sveta trojica, okoli nje so razporejeni štirje evangelisti in Vstali Kristus. Strop ladje ima v štukiranem okvirju prizor Marijinega vnebovzvetja. Cerkev ni razglašena za kulturni spomenik, je pa v Register kulturne dediščine vpisana kot dediščina.

Januarja 2015 je župnik zavod prosil za smernice pri obnovi notranjega opleska. Ker se je že po prvem sondiranju sten ugotovilo, da so pod beleži starejše dekorativne poslikave, in ker je strop prezbiterija poslikan, je zavod poleg barvne študije izdal tudi kulturnovarstvene pogoje za obnovo poslikav. V pogojih je bilo določeno, da je treba pred obnovo notranjščine delno sanirati omete na zunanosti prezbiterija. Omet je namreč ponekod odpadel in posledično je zamakalo v notranjščini, zaradi česar so bile poslikave v prezbiteriju ponekod poškodovane.

Žal se je lastnik objekta lotil obnove, ne da bi upošteval kulturnovarstvene pogoje, nekaterih del so se lotili kar domačini sami. Kljub vmesnemu poskusu posredovanja odgovorne konservatorke-restavratorke, da bi se dela izvedla strokovno, so se posegi nadaljevali in tudi zaključili brez upoštevanja strokovnega mnenja. Rezultat so popolnoma neestetiko, skoraj groteskno obnovljene poslikave v prezbiteriju, ki so najboljši dokaz tega, da dela po principu »saj je delal zastoj« niso vedno najboljša oz. sploh sprejemljiva rešitev pri obnovi objekta kulturne dediščine.

Gabrovica pri Komnu, cerkev sv. Petra, pogled na strop prezbiteterija pred posegom (foto: M. Bensa)

Gabrovica pri Komnu, cerkev sv. Petra, detajl poslikave na stropu prezbiteterija po posegu (foto: M. Osojnik)

39 Minka Osojnik, Marta Bensa

EŠD: 3646

Naselje: **Goče**

Občina: Vipava

Ime: **Goče – cerkev sv. Andreja**

Področje: UA, R

Obdobje: tretja četrtina 14. stoletja, 1376, prva polovica 17. stoletja, 1608, 1630, tretja četrtina 18. stoletja, 1759

Goče so strnjeno pozidano naselje na griču med Krasom in Vipavsko dolino. Vas, ki jo z vseh strani obdajajo vinogradi, je grajena v obliki Andrejevega križa, v njenem središču pa stoji župnijska cerkev, posvečena ravno sv. Andreju. Cerkev obdaja zid, znotraj katerega je bilo nekoč pokopališče, posebnost tega zidu pa so do danes ohranjeni kar štirje kamnoseško oblikovani vhodi – t. i. portoni. Stavba je usmerjena proti jugovzhodu. V osi si sledijo tristrano zaključen prezbiterij, širša pravokotna ladja in zvonik pred glavno fasado. Vzdolž SZ stene je prizidek, v katerem so zakristija, kapela in stopnišče na pevski kor.

Cerkev, ki je v osnovi gotska stavba, je bila v času renesanse popolnoma prenovljena in spada skupaj s cerkvijo sv. Vida v Podnanosu med najlepše spomenike t. i. kraške renesanse. Prvič se omenja leta 1376, vendar je bila kasneje v požaru uničena in na novo pozidana v prvi polovici 17. stoletja. Edini vidni ostanki njene srednjeveške predhodnice so trije kamniti reliefi, vzdani na zunanjsčini. Zvonik oglejskega tipa pred zahodno fasado je datiran z letnico 1608. Cerkev z bogato baročno opremo je z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina razglašena za spomenik lokalnega pomena.

Celotna cerkev je bila v preteklih letih temeljito obnovljena: leta 2014 zvonik, leta 2015 streha ladje z ostrešjem in preostala zunanjsčina, v jeseni 2016 je bila prebeljena notranjsčina in restavrirane so bile dragocene baročne freske na stropu.

Te poslikave so delo Janeza Mihaela Liechtenreita oz. Liechtenreitterja, baročnega slikarja, ki se je rodil v slikarski družini 23. oktobra 1705 v Passauu na Bavarskem (Cevc, Emilijan, Lichtenreit. V: Enciklopedija Slovenije, gl. ur. Marjan Javornik, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002). Verjetno ga je umetniško ustvarjanje zaneslo v Gorico, kjer je leta 1780 tudi umrl. V Gorici je ohranjenih več njegovih del, edine do sedaj znane stenske poslikave pa so ravno v cerkvi sv. Andreja na Gočah.

Na oboku ladje si od vhoda proti prezbiteriju sledijo trije prizori. Prvi, manjši upodablja sv. Florijana, ki gasi gorečo hišo. Na njegovi levi sedi sv. Marija Magdalena, na desni sv. Marjeta Kortonska, obe zaveznici spokornikov. Na osrednji freski v ladji je Brezmadežna, ki obdana z žarki stoji na zemeljski obli, okoli katere se ovija ogromna kača, z levo nogo pa stopa na mesec. Ob njej stoji mali Jezus, ki s križem v rokah kačo zabada v žrelo. Nad osrednjim prizorom se

iz zlatih nebes prikazujeta Bog Oče in nad njim Sveti duh v obliki belega goloba. Celoten prizor obdajajo še angeli. Na tretji freski v ladji prav tako vidimo nebeški prizor med oblaki in angelci. Tudi tu je v središču Jezušček, tokrat sedeč na oblaku, ob njem so od leve proti desni razporejeni sv. Anton Padovanski, sv. Frančišek Ksaverij in sv. Jožef.

Verjetno najzanimivejša in najkvalitetnejša freska v cerkvi je Povelicanje sv. Andreja na stropu prezbiterja. Freska, ki je kompozicijsko izredno razgibana, je v spodnjem delu podpisana in datirana (»Michael Liechtenreitt pictus. AÑO 1759«). Kot se je pokazalo med zadnjo obnovo, je od vseh poslikav tudi najbolj poškodovana. Sveti Andrej se oprt na križ dviga proti nebu, spodaj ga podpirata dva angela. Levo sedi škof sv. Urh (zavetnik umirajočih), desno sv. Lenart (zavetnik jetnikov). Svetnikoma primerno so v spodnjem pasu upodobljeni še bolna ženska in dva jetnika.

Že po prvem pregledu fresk je bila razvidna odlična tehnologija poslikav, ki so bile umazane zaradi saj in površinsko poškodovane na poljih v secco tehniki. Sklepamo, da to ni bil edini opus stenskih slik tega mojstra. Seznanjenost s fresco tehniko in njeno odlično poznavanje sta usklajena s tehnologijo večjih freskantov 18. stoletja, kot je npr. Quaglio.

Prva faza čiščenja je bila izvedena z morsko spužvo in vodo za odstranjevanje površinske umazanije. Potem smo naredili obloge na poljih v fresco tehniki z 20-odstotno vodno raztopino amonijevega karbonata z arbocelom 1000, 200 in sepiolitom v razmerju 1 : 1, s časom aplikacije 45 minut. Rezultat je bil zadovoljiv, saj se je umazanija popolnoma odstranila. Na predelih, kjer je bila barva v secco tehniki bolj občutljiva na pH > 8, smo uporabili obloge z 10-odstotnim amonijevim bikarbonatom v arbocelu 1000, 200 in sepiolitom s časom aplikacije 30 minut. Freske smo utrjevali z nanokalkom ter retuširali s pigmenti in amonijevim kazeinatom.

Med obnovo zunanjsčine cerkve leta 2015 smo obnovili kamnite reliefe na prezbiteriju. Cementne madeže smo mehansko odstranili z gravirnimi svinčniki in skalpeli, reliefe smo utrjevali z nanokalkom ter jih pokitali s kalcitnim peskom in apnom.

Gradbena dela na zvoniku je izvedlo podjetje Konstrukcije, d. o. o., iz Sežane, na strehi Elita Nagode, d. o. o., iz Ajdovščine, okna je obnovil mizar Andrej Hudolin iz Vrhnike, elektroinstalacije je obnovil Pavel Skapin, s. p. Slikopleskarstvo Batič, d. o. o., iz Ajdovščine je poskrbelo za nov apnen oplesk notranjsčine in obnovo zunanjih fasad, pri čemer so v večjem številu sodelovali tudi domačini. Na pobudo župnije je ob koncu del ZVKDS, OE Nova Gorica, izdelal zgibanko o cerkvi, v kateri so predstavljena tudi vsa omenjena obnovitvena dela. Občina Vipava je sofinancirala obnovo strehe, za vsa preostala dela imajo zasluge lokalne skupnosti Goče, Lože in Manče, nepogrešljivi gonilni sili pri obnovi pa sta bila domačin Božo Fajdiga in župnik Ivan Furlan.

Goče, cerkev sv. Andreja, zunanjsčina cerkve po obnovi (foto: Majda Kunst)

Goče, cerkev sv. Andreja, detajl freske na stropu prezbiterja po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: M. Osojnik)

40 Andrejka Ščukovt, Andrej Jazbec

EŠD: 143

Naselje: **Gorenja Kanomlja**

Občina: Idrija

Ime: **Gorenja Kanomlja – domačija Gorenja Kanomlja 43, Šturmajce**

Naslov: Gorenja Kanomlja 43

Področje: E

Obdobje: 18., 19., 20. stoletje

Na uravnanim platoju in visoko nad desnim bregom potoka Kanomljica in skoraj na višini 700 m nad morjem stoji domačija Šturmajce. O velikosti in premožnosti Šturmajc govori ustno izročilo, saj naj bi pred prvo svetovno vojno na kmetiji živelo in delalo tudi do sedemdeset ljudi. Največja gospodarska vrednost kmetije sta bila gozd in živinoreja. Poleg kmetije v Sušeh so v Šturmajcah pridelali tudi največ žita. Čeprav se je do danes ohranilo le manjše število objektov, domačijski kompleks še danes oblikuje prostorsko zaključeno celoto, ki obsega ožjo okolico kmetije s hišo, kaščo, topolarjem, hlevom in garažo, nekoč preužitkarsko hišo, in iz leta 1982 novo stanovanjsko hišo. Dosedanji gospodar domačije Julijan Petrič in njegova žena Milka sta z vzdrževalnimi deli v stari hiši in z vključitvijo objekta v življenje vasi hišo in kaščo vrsto let uspešno vzdrževala in ohranila v sporočeni podobi. Za temeljito obnovo obeh objektov, ki ju je načel zob časa, pa sredstev nista mogla zagotoviti. Zato je na pomoč priskočila Občina Idrija ter hišo in kaščo odkupila za namenom, da se ohranita, obnovita in odpreta javnosti, saj obe predstavljata redko ohranjeno obliko domačije bogatega kmeta na območju Občine Idrija.

V primerjavi s stanjem na prelomu iz 18. v 19. stoletje je obseg domačije danes precej okrnjen. Na začetku 19. stoletja je v Šturmajcah stalo okrog štirinajst objektov, ki so v 20. stoletju zaradi pešanja gospodarske moči v glavnem propadli. Takrat se je namreč zmanjšal obseg kmetovanja, in mnogi objekti niso bili več potrebni. Vzdrževali niso tistih, ki so služili namestitvi delovne sile ali predelavi in shranjevanju pridelka, kot so npr. obe hiši za goste, mlin, kovačija, sušilnica sadja, kozolec, stelnik in t. i. zemljanke.

O stavbni zgodovini Šturmajc največ povedo stare karte. Najstarejši zaris domačije je zemljevid objektov iz leta 1819. Sledijo mu katastrske mape iz let 1823, 1869 in 1930. Največji razcvet je domačija doživela na prelomu iz 18. v 19. stoletje, za časa gospodarja Jakoba in Josephe Liker oziroma Jerneja in Jere Liker. To sovпада s časom gradnje klavž na potoku Ovčjaku in izkoriščanja gozdov za potrebe rudnika živega srebra v Idriji.

Stanovanjska hiša na domačiji Šturmajce po stavbnem volumnu in tlorisni zasnovi ne odstopa bistveno od okoliških objektov. Njena izjemnost je v ohranjeni notranjosti, opremljenosti in fasadni dekoraciji. Glede na stavbno tipologijo jo uvrščamo med kmečke dvorce. Hiša je zidana iz kamna in je pravokotnega tlorisa. Obsega klet, pritličje, nadstropje in podstrežje. Pokriva jo dvokapna streha, krita z opečnimi zarezni. Okenske odprtine v obliki pokončnega

pravokotnika so razporejene v oseh. Vhodna in zatrepna fasada sta štiriosni, zadnja je petosna. Okna so dvokrilna in deljena s horizontalnimi prečkami. Posebnost je tudi ta, da so okna notranja in zunanja; slednja so poleti lahko sneli. Večina okenskih odprtini ni več originalnih dimenzij, ampak so povečane z betonsko polico.

Hiša ima zagotovo dve gradbeni fazi. Po prvi varianti je njen tloris najprej obsegal približno severno polovico današnje hiše, tako da je bila stena med današnjo hišo in vežo južna zunanja stena takratne hiše. Objekt naj bi bil tudi za nadstropje nižji. Glede na stavbno tipologijo je sodil v tip vrhkletne hiše s strmo dvokapno streho, pokrito s slamo ali leseno kritino – šinklni. Na prelomu iz 18. v 19. stoletje so tloris hiše povečali, tako da so dozidali t. i. spodnjo hišo – izbo in kamro, nato pa so celoto povišali za nadstropje in podstrežje. Vsa tri pročelja je nato lokalni mojster poslikal v fresco tehniki. V nadstropju vzhodnega pročelja so vzpostavili še zunanjo komunikacijo – lesen balkon. Po drugi varianti naj bi v osnovi objekt obsegal današnje pritličje, ki so ga nato povišali v današnjem obsegu. Hiša je s freskami okrašena na treh pročeljih. Tri hišne vogale krasi tudi šivani rob. Na južni fasadi so naslikani Jezusov monogramom, letnica 1802 in nad okni cvetlični motivi. Po južni in zahodni fasadi tečeta pod napuščem še dekorativni venec in okrog 12 cm široka črta, ki deli nadstropje. Figuralni motivi imajo nabožno vsebino in upodabljajo sv. Florijana, Križanega, sv. Boštjana, Božjepotno devico Marijo in prizor iz legende o sv. Antonu Padovanskem ali t. i. Pričo iz pekla. Prizor iz legende o sv. Antonu Padovanskem je največja freska; v višino meri 173 cm, široka pa je 180 cm. Je likovna predstava, kako si je v tistem času preprost človek predstavljal sodno razpravo in plačilo za storjeno krivico, ter je tudi izbran način in opomin, kako so takratni ljudje gojili likovno in besedno kulturo, preden je prišel čas splošnega opismenjevanja. Slikarije so verjetno delo mojstra Franca Kobala, ki je bil rojen 12. 11. 1774 v Spodnji Idriji. Poslikal je več gospodarskih in stanovanjskih objektov. Njegova posebnost je, da je v vsakem nizu del upodobil Višarsko Mater božjo. Njegove freske so si podobne tudi po vrsti ornamenta, ki jih krasi. Prevladujejo žive barve: rumena, okra, rdeča in sivo črna, ki so v razmerju do belega apnenega zidu in lesenega stavbnega pohištva zelo učinkovite. Prizori so umeščeni v okvirje, ki jih obdajajo kartušno okrasje, rokokojaska mreža, vitice, cvetlice v vazi ter kite. Upodobitev Križanega meri v širino 150 cm, v višino pa 190 cm. Freska device Marije je visoka 190 cm, široka pa 135 cm.

V nadstropje južnega pročelja je vgrajena še kamnita plošča z letnico 1800, ki opozarja na čas povečanja hiše. Napis, vrezan v kamen, je slabo berljiv, pove pa nam osnovni podatek, da je bila hiša povečana leta 1800, ko sta v njej živela Jernej in Jera Liker.

1800 IERNILIKERIERAILIRTRZA ...

IERNI Jernej – LIKER Liker – IERA Jera – ILIRTRZA

Za potrebe celovite prenove hiše in kašče je bil leta 2008 izdelan konservatorski program (A. Ščukovt: Konservatorski program za obnovo hiše in kašče na domačiji Šturmajce, št. EŠD 143) in leta 2012 konservatorski načrt (V. Klančar: Konservatorski načrt, mapa 1, 2, 3 in Priloga 01 – Poročilo o opravljenih sondiranjih). Projektno gradbena dokumentacija

Gorenja Kanomlja, hiša Šturmajce 43 pred posegom (foto: A. Ščukovt, 2015)

Gorenja Kanomlja, hiša Šturmajce 43, zaključena prva faza restavriranja fresko poslikave (fotoarhiv: IKRA Marko Šinkovec, 2015)

Gorenja Kanomlja, hiša Šturmajce 43, izba pred obnovo (fotoarhiv: IKRA Marko Šinkovec, 2015)

Gorenja Kanomlja, hiša Šturmajce 43, izba po obnovi (fotoarhiv: IKRA Marko Šinkovec, 2015)

Gorenja Kanomlja, hiša Šturmajce 43, sanirana lončena peč (fotoarhiv: IKRA, Marko Šinkovec 2015)

PGD in PZI (0 – Vodilna mapa, št. 001/2013, 1 – Načrt arhitekture, 5 – Načrt strojnih inštalacij, E – Zasnova požarne varnosti stavbe, Načrt električnih napeljav in opreme), ki jo je izdelal Kolektor Koling, d. o. o., Arkova ulica 43, Idrija, odgovorna vodja projekta Polona Troha Kleindienst, u. d. i. a., upošteva oba dokumenta in je bila izdelana januarja 2013. V okviru projekta prakse konservatorstva arhitekturne dediščine »PratiCons«, Program čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013, katerega cilj je bil izboljšati pristop k varovanju in obnovi stavbne dediščine, izgradnji izobraževalnega mehanizma in izmenjavi praktičnih informacij, povezanih s tehnologijami ohranjanja, so bili na hiši v Šturmajcih izvedeni nujni investicijskovzdrževalni posegi, ki so obsegali konservatorsko-restavratorska dela v t. i. spodnji hiši oz. izbi, na podstrešju sanacijo dimnika lončene peči, utrjevanje vseh fresko poslikav in kamnite epigrafske plošče ter restavriranje počene zgornje kamnite preklade portala, ki vodi v klet.

V spodnji hiši je strop lesen. Sestavlja ga glavni stropnik, katerega naloga je premostiti prostor v sredini in hkrati nositi tramiče, plohe in deske, ki so z drugim koncem vpeti v zid. Glavni tram je v zahodno steno vpet z verigo. Tram je žlebasto

profiliran, enako so profilirani prečni nosilni tramovi. V stropu pri peči sta izvedeni še dve odprtini, »zračnk«, skozi kateri se je nekoč odvajal dim iz držala, v katero so zatikali deske za razsvetljavo. Z leti se je glavni tram povetil, zato je bil lesen strop v celoti ogrožen. Poleg statične konsolidacije stropnika, ki ga je bilo treba vpeti v novo ležišče nosilne stene, je bil restavriran tudi lesen strop, ki se je očistil in utrdil, nadomestili so se manjkajoči leseni deli, strop se je tonsko uskladil z originalom, kital in premazal s sredstvom proti črvom.

V kotu za vrati spodnje hiše stoji še večja lončena peč, ki se kuri iz črne kuhinje. Peč obdaja klop, ob zid pa je pritrjen »zdič« – sedež. Peč, ki deluje, je ponekod popokala, nekatere pečnice so bile dotrajane. Njena obnova je bila nujna zaradi vzdrževanja klime, saj hišo ogroža talna vlaga. Lončeno peč je bilo treba najprej razstaviti. Pečar je pečnice oštevilčil in jih nato demontiral. Manjkajoče pečnice smo imeli na razpolago, saj so jih ob zadnji obnovi peči naredili nekaj več na zalogo. Lončeno peč je nato pečar pozidal na novo, stare pečnice pa ponovno postavil na originalno mesto. Za vzdrževanje klime v hiši v času po obnovi lončene peči, ko se te še ni smelo polno kuriti, smo v objekt namestili razvlaževalec. Restavrirana je bila tudi lesena klop z zdičem, tj. les je bil zaplinit in nato zaščiten z zaščitnimi premazi proti črvom. Zaradi požarne varnosti je bila na dimniku ponovno izvedena kapa, ki so jo bivši lastniki pred leti odstranili, da so lahko okajevali mesnino.

Konservatorsko-restavratorska dela v izbi in na podstrešju je opravilo podjetje Amoret restavratorstvo – ohranjanje kulturne dediščine, d. o. o., lončeno peč je saniralo podjetje Pečarstvo Tomaž Jerko.

Še zlasti občutljiva in ogrožena je bila fresco poslikava na vseh treh pročeljih hiše. Freske bodo restavrirane v dveh fazah. V prvi so se že utrdile in zaščitile lokalne poškodbe na poslikavah, pulverizirale so se barvne plasti, konsolidirale so se poslikave, utrdili so se prhki ometi, injektirali in odstranili so se neustrezne kite, ometi in prezidave ter pokitale so se razpoke. V drugi fazi se bodo poslikave retuširale in fasada se bo barvno poenotila.

V letu 2015 so potekala konservatorska dela na poslikanih fasadah domačije Šturmajce. Opravljeni so bili kitanje poškodb in vrzeli v ometu z apneno malto, utrjevanje in injektiranje odstopnih ometov, utrjevanje barvne plasti poslikav z nanokalkom ter mehansko odstranjevanje recentnih in neustreznih ometov. Manjkajoči deli fasade so bili rekonstruirani v apneni malti. Med deli sta bila opravljena pregled in analiza objekta. Opravljen je bil preris ohranjenih štirih prizorov poslikave.

Stavba je enonadstropna. V južni polovici sta v vsaki etaži velika izba, ki jo tu imenujejo hiša, ter manjša in ozka kamra. V severni polovici so v pritličju obokana veža, kuhinja in več kleti, zgoraj pa sobe.

Zadnji večji gradbeni posegi so bili, kot je znano, opravljeni leta 1800, ko je stavba dobila sedanjo obliko. Pred tem stavba ni obsegala le severne polovice hiše, kot se je do sedaj domnevalo. Presledek v gradnji, ki je bil viden med pritličjem in prvo etažo severne polovice in se na polovici stavbe vertikalno spusti, se nadaljuje nad višino kletne etaže pod vsem južnim delom. Že prvotno je torej stavba imela enak tloris kot sedaj, vendar je bila pritlična in delno zidana,

delno lesena. Zidana je bila severna polovica stavbe, v kateri so veža s kuhinjo, kleti v pobočju hriba ter klet in podstavek pod hišo. Vsa ohranjena prvotna okna v tem delu so izdelana iz lehnjaka. Tega pri drugih oknih ni opaziti, verjetno pa so imela okvirje iz apnenca, kot se je ohranil le pri lini na južni fasadi stavbe. Stene hiše so bile prvotno lesene. Ob prezidavah leta 1800 so lesene stene odstranili in pozidali, dodali pa so še prvo nadstropje. Od stare izbe so ohranili kvaliteten lesen strop z masivnim profiliranim osrednjim stropnikom, kar so verjetno naredili brez njegove demontaže s podprtjem ter s sprotnim rušenjem in podzidavanjem sten. To pojasni vrsto nelogičnosti in posebnosti arhitekture. Če primerjamo stropa v spodnji in zgornji hiši, vidimo, da sta povsem različne izdelave. Strop v spodnji hiši je kvaliteten obrtnorezbarsko-tesarski izdelek, strop v zgornji hiši pa je običajen tesarski izdelek. Namesto profilacije so na stropnikih zgornje hiše le ravno pobrani robovi. Osrednji stropnik v spodnji hiši je vzdignjen tik nad srednjim od treh oken v severozahodni steni hiše in je obešen na verigo. Lesena hiša je imela verjetno v tej steni le dve okni, veriga pa je verjetno ostala še od posega iz leta 1800 in sedaj, vpeta višje v steni, služi za razbremenitev oboka nad oknom. Stropnik je tudi nekoliko prekratek, tako da je delno viden pravokoten konstrukcijski del, ki bi moral biti vgrajen. Strop zgornje hiše ima dva stropnika, ki sta normalno vzdignjena v steno med okni.

Stropniki spodnje in zgornje hiše se nadaljujejo v sosednji kamri, kar kaže na to, da sta bila to verjetno sprva enotna prostora. Celotno južno polovico hiše je torej prvotno tako zgoraj kot spodaj zavzemal en sam prostor. To je tudi skladno z izročilom, da so bile prvotno stopnice za v nadstropje v hiši. Odprtina za stopnice z loputo za njeno zapiranje in utori za ograjo so še ohranjeni v podu v zgornje kamre. Verjetno so bile ob zmanjšanju izb/hiš za pridobitev kamr stopnice premaknjene na sedanje mesto v vežo ob vhodu.

41 Andrejka Ščukovt

EŠD: 9764

Naselje: **Gorenja Trebuša**

Občina: Tolmin

Ime: **Gorenja Trebuša – kašča s kovačijo Gorenja Trebuša 89**

Naslov: Gorenja Trebuša 89

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Večja samotna kmetija z objekti cerkljansko-škofjeloškega stavbnega tipa leži dobrih deset kilometrov od razloženega naselja Vojsko nad Idrijo in okrog sedem kilometrov od jedra vasi Gorenja Trebuša. Na domačiji pri Brdarju stoji nadstropna zidana kašča z napravami za kovanje, ohranjenimi v pritličju. Nad kovačijo je enodelen prostor, ki je v osnovi služil za shranjevanje pridelka. Danes so v tem prostoru spravljene številni predmeti iz kmečkega vsakdana. Zbirko sestavljajo

skupine predmetov, ki jih je lastnica zbirala v bližnji okolici. Nekaj jih je tudi z Brdarjeve domačije. Predmeti so razvrščeni po oblikovni tipologiji in glede na njihovo uporabno vrednost. Leta 1998 je bila s kašče, ki ima strmo simetrično dvokapno streho, odstranjena zdravju škodljiva azbestna salonitna kritina in ponovno je bila nameščena slama. Vendar so škopniki po dobrem desetletju ponekod dotrajali, še zlasti na slamnatem vrhu in na obeh zatrepih. Leta 2011 je sredstva za sanacijo slamnate kritine zagotovila Občina Tolmin, delo pa je opravil slamokrovec Slavko Šorli iz Kneških Raven. Tako zastavljena sanacija, to je krpanje strehe z novo slamo, se ni obnesla. Leta 1998 je namreč streho s slamo prekril slamokrovec iz Prekmurja, z znanjem in značilnostmi prekrivanja s slamo iz domačega kraja. Ker v našem primeru niso bile upoštevane posebnosti in značilnosti izdelave slamnate strehe obravnavanega območja, ki jih narekujejo specifični naravni pogoji, kot so močni vetrovi in veliko vlage, pa vrsta in kvaliteta slame ter večšine in tehnike prekrivanja s slamo, je slama še naprej propadala, še posebno v zatrepu, kjer je bila namesto izvedenih pesti oz. kit kot zaščita položena deska. Zato se je lastnica odločila, da slamnato kritino odstrani in jo nadomesti z novo. Glede na to, da ima objekt še ohranjeno originalno ostrešje in za območje značilen strm naklon strehe, smo ji svetovali, naj objekt prekrije z opečnato kritino bobrovcem.

Gorenja Trebuša 89, kašča s kovačijo, pogled na dotrajano slamnato kritino (foto: A. Ščukovt, 2011)

Gorenja Trebuša 89, kašča s kovačijo po menjavi slamnate kritine z opečno (foto: A. Ščukovt, 2016)

42 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 9364

Naselje: **Goričice**

Občina: Cerknica

Ime: **Goričice – domačija Goričice 7**

Naslov: Goričice 7

Področje: E

Obdobje: tretja četrtina 18. stoletja, 1770, druga četrtina 19. stoletja, 1830

Kmečko domačijo pr Uleč, ki stoji v osrednjem delu majhnega zaselka Goričice na jugovzhodnem robu Cerknškega polja, sestavljata pritlična stanovanjska hiša s prizidano kaščo in svinjaki na jugovzhodni strani ter nadstropni hlev s skednjem. Stanovanjska hiša podolžnega tlorisa ima ob jugozahodnem delu obokano arkadno vhodno lopo, ki sloni na kamnitem podzidku s tremi stebri. Ustno izročilo pravi, da naj bi te stebre vgradili v hišo leta 1770, ko so barokizirali bližnjo cerkev sv. Štefana v Lipsnju in jih prenesli v Goričice. Iz tega podatka lahko sklepamo dvojje: da je bila hiša takrat v celoti zgrajena ali le predelana oz. preurejena in je njen nastanek še zgodnejši, saj je v neposredni bližini ohranjena tudi hiša pri Češnjevcu z letnico 1721. Vsekakor je do nekih posegov v hiši prišlo tudi leta 1830, ko je bil vgrajen kamnit polkrožni portal z letnico. Poševno postavljen vhod v hišo pod arkadami, ki vodi v prostorno kvadratno vežo, je tradicionalen motiv notranjskega arhitekturnega stavbnega tipa, za katerega je značilno prepletanje alpskih in primorskih stavbnih elementov.

Tlorisna zasnova je tradicionalna: strop prvotno obokane veže je raven in ometan, prav tako strop v hiši, medtem ko je v kamri ohranjen križnorebrasti obok. V delu gospodarskega dela hiše, ki je povezan z nadstropno kaščo, so se v pritličju ohranili obokani prostori, v nadstropju pa leseni. Četrti stebel je vzdignjen v nadstropju na prehodu lesenega ganka v kaščo. Okenske odprtine na stanovanjski hiši so bile po drugi svetovni vojni povečane. Tako hišo kot kaščo pokrivata simetrični dvokapni strehi, na katerih so leta 1909 zamenjali slamnato kritino z opeko.

Leta 2010 je bila domačija z odlokom razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena.

Čeprav v sklopu domačije stoji novejša stanovanjska hiša, se je lastnik odločil popraviti staro z željo, da si v njej uredi bivalne prostore. Leta 2011 je pridobil kulturnovarstvene pogoje za obnovo stavbnega ovoja, ostrešja in kritine. Ostrešje je bilo treba v celoti nadomestiti z novim, kar je izvedel Franc Turšič, s. p., iz Bezuljaka pri Begunjah pri Cerknici. Za kritino se je uporabil za te kraje značilni vlečeni opečni zareznik. Na osnovi izdelanega predloga likovne preнове stavbnega ovoja, ki ga je pripravila dr. Živa Deu s sodelavcem Andrejem Bučarjem, se je vgradilo novo stavbno pohištvo iz oljenega macesna, po obliki in dimenzijah primernejše od obstoječega. Zaradi slabega stanja lesa in nosilnosti se je gank v celoti nadomestil z novim, vključno s kopijami originalnih

vertikalnih lesenih elementov ograje. Prav tako so se na novo izdelala troja vrata, glavna hišna vrata pa se bodo ohranila in restavriral. Mizarska dela je izdelal Matjaž Debevec, s. p., iz Žerovnice pri Grahovem.

Leta 2015 se je obnova nadaljevala z izdelavo fasadnih ometov. Pred odstranitvijo ometa je Tjaša Pristov iz ZVKDS, OE Ljubljana, izvedla sondiranje barvnih plasti beležev in ometov na fasadi. Sondažne raziskave so pokazale večkratne predelave objekta (vključno z vidno prvotno zasnovo hiše iz 18. stoletja) in tri različne faze poslikave vogalnikov na čelni fasadi. Dokumentirani in izmerjeni so bili ostanki najbolj ohranjene poslikave in pripravljen je bil predlog rekonstrukcije vogalnikov, ki pa ga lastnik do sedaj ni upošteval. Po nanosu novega ometa so se rekonstruirali okvirji okoli okroglih lin na čelnih fasadah in dekorativne kare med okni in linami, okoli oken in na coklu pa se je uporabila siva barva, ne pa tudi linija venca, ki bi nakazovala prvotno zasnovo.

Prenova se nadaljuje v notranjosti, kjer se v pritličju v celoti ohranja obstoječi tlorisni raspored, le stavbno pohištvo se bo nadomestilo z ustrežnejšim. Ohranjen bo križni obok v kamri, v podstrešnem delu pa so predvidene nove bivalne površine.

Goričice, domačija Goričice 7 (foto: D. Pediček, 2010)

Goričice, domačija Goričice 7 (foto: D. Pediček, 2016)

43 Minka Osojnik

EŠD: 3786

Naselje: **Gornja Košana**

Občina: Pivka

Ime: **Gornja Košana – cerkev Marijinega obiskanja**

Področje: UA, R

Obdobje: sredina 17. stoletja, 1637, 1640–1666, prva četrtnina 18. stoletja, 1701, druga polovica 18. stoletja, konec 19. stoletja, začetek 20. stoletja

Marijina cerkev stoji na dvignjenem platoju v zidani ogradi sredi vasi Gornja Košana. Stavba je pravilno orientirana, od vzhoda si sledijo trostrano zaključen prezbiterij, širša pravokotna ladja z zvonikom na preslico nad vhodom ter odprta stebna lopa pred njim. Cerkev je bila omenjena leta 1464 (J. Hofler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska, Založba Viharnik, Ljubljana 2016, str. 119), sedanjo stavbo pa je za časa košanskega župnika Janeza pl. Rampelija v sredini 17. stoletja sezidal stavbar in kamnosek Janez Sever. Stavba je z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Postojna razglašena za spomenik lokalnega pomena.

Gornja Košana, cerkev Marijinega obiskanja, delno zazidana okenska odprtina in detalj novejših poslikav na steni za desnim stranskim oltarjem (foto: M. Osojnik)

Gornja Košana, cerkev Marijinega obiskanja, desni stranski oltar po restavriranju (foto: M. Bensa)

Cerkev ima poleg glavnega Marijinega oltarja še dva stranska oltarja, prislomljena na severno in južno stran ladje tik ob stiku s slavoločno steno. Levi je posvečen Žalostni Materi Božji, desni pa sv. Jožefu. Ta oltarja je dala župnija v zadnjih letih restavrirati.

Sondiranje je pokazalo, da sta bila stranska oltarja v dokaj slabem stanju, saj je klejno lepilo popustilo in ni več držalo delov skupaj, prisotna je bila črvojedost. Veliko manjših delov dekoracije je že manjkalo, mizi sta bili na delih, ki so se dotikali tal ali stene, strohnjeni, pribl. 40 odstotkov kredne plasti s poslikavo je že odpadlo. Oltarja sta imela le eno plast poslikave, pozlata je bila ponekod premazana z bronzo, trije kipi so bili že restavrirani (Pieta, sv. Katarina in sv. Barbara). Dokaj dobro so bili ohranjeni marmorini, slabše pa inkarnat in pozlata. Slika v desnem oltarju je bila preluknjana. Poleti 2015 je bila celotna cerkev zaplinjena proti lesnim škodljivcem. V jeseni so bili restavrirani kipi in vsa pozlačena dekoracija z desnega stranskega oltarja. Vsi deli so bili očiščeni, utrjeni, ohranjena polihromacija je bila restavrirana, drugod rekonstruirana. Vsa pozlata se je v čim večji možni meri ohranjala, preostala se je rekonstruirala in patinirala.

V letu 2016 je sledilo restavriranje obeh oltarnih nastavkov in oltarnih miz, ki so bili očiščeni, z njih so bili odstranjeni

zarjaveli tujki, nato pa so bili vsi deli statično sanirani z novimi lesenimi vezmi. Ohranjena poslikava je bila utrjena in retuširana, manjkajoči deli rekonstruirani. Dekorativni elementi so bili razstavljeni, očiščeni, restavrirani in ponovno zlepljeni v celoto. Vsa pozlata se je v čim večji možni meri ohranjala, preostala se je rekonstruirala in patinirala. Na koncu je bila sprednja stran oltarjev zaščiten z damar lakom, zadnja pa premazana z boraxovo raztopino.

Med demontažo obeh stranskih oltarjev je prišlo do zanimivih odkritij, ki dopolnjujejo dosedanje vedenje o leseni opreми, ki je v cerkvi. Za levim stranskim oltarjem je bila odkrita dokaj široka pravokotna stenska niša, zgoraj zaključena s potlačnim lokom. Na nasprotni steni se je po demontaži oltarja pokazala delno zazidana starejša okenska odprtina, ki je bila zgoraj verjetno polkrožno zaključena, levo od odprtine pa je delno ohranjena poslikava z motivom Križanja, sicer preprosto obrtniško delo, izvedeno »al secco«, verjetno s konca 19. ali začetka 20. stoletja.

Odgovor na vprašanje, kako se je mlajša stenska slikarija znašla za starejšim oltarjem, smo dobili že med demontažo oltarne mize. Na njeni hrbtni strani so bile namreč oznake, ki so nekomu služile kot pripomoček pri ponovni montaži, saj si je posamezne dele označil, na enem kosu je naredil celo skico s svinčnikom. Ker so bile podobne oznake najdene tudi na desnem stranskem oltarju, lahko sklepamo, da sta bila oba oltarja v to cerkev prenesena šele v 20. stoletju. Ujemanje marmorinov na stranskih oltarjih s tistimi na glavnem lahko razložimo z napisom na zadnji strani glavnega oltarja »Pino Vidav 30.8.1942 V Opičine« in s sondami, ki so potrdile domnevo, da je bil glavni oltar preslikan in z novo podobo prilagojen stranskima. Podrobnejši pregled glavnega oltarja sicer pokaže, da je bil v preteklosti večkrat predelan, kipi so delo dveh mojstrov iz različnih obdobij, tudi posamezni deli dekoracije na oltarju niso enotnega nastanka in videza.

Restavratorska dela je izvedel H'art, Zavod za umetnost, z Mrzlega Vrha nad Spodnjo Idrijo, pod vodstvom Mateje Ocepek, s sodelavci. V letu 2017 so predvideni za restavriranje še kipi in dekoracije z levega stranskega oltarja.

44 Katarina Udovč, Mitja Simič

EŠD: 7905, 11077 in 8757

Naselje: Gradac

Občina: Metlika

Ime: Gradac – območje gradu Gradac,
Gradac – grajski park,
Gradac – arheološko najdišče Gradaški okljuk

Področje: A, UR, KR.

Obdobje: prazgodovina, 19. stoletje

V naselju Gradac je Lahinja ustvarila svoj najizrazitejši okljuk, ki obdaja polotok s površino skoraj treh hektarjev. V tem prostoru, kjer ni strmih vrhov ali grebenov, so rečni okljuki že v prazgodovini nudili naravno zavarovane prostore za naselitev, prednosti takšne lege pa so izkoristili tudi srednjeveški

Gradac, območje gradu Gradac, prikaz arheoloških raziskav: sonde iz let 1993–1995 in 2016. Prikazane (poudarjene) so sonde z izkopano neolitsko in eneolitsko keramiko (karta: Robert Krempuš)

fevdalci. Grad se omenja že v 13. stoletju, kdaj natančno so grajski polotok začeli uporabljati tudi kot park, pa iz skopih zgodovinskih virov ne moremo razbrati. Vsekakor je bila v začetku 19. stoletja (franciscejski kataster) parkovna zasnova že takšna, kakršna se je v osnovnih potezah ohranila do danes. Območje gradu Gradac (EŠD 8757) ima status kulturnega spomenik državnega pomena in je v državni last.

Izrazito osno zasnovano je nekoč poudarjal dobrih 90 metrov dolg drevored. Prvotni drevored platan so v 20. stoletju prerastle smreke, ki so najverjetneje zrasle iz žive meje. Že tako načrt drevored je leta 2004 razdejal še silovito neurje, ki je polomilo vse smreke in tudi nekaj platan, tako da so od prvotnih dvajsetih ostale le štiri. Dolga leta načrtovana prenova drevoreda v skladu s konservatorskimi izhodišči se je zgodila v novembru 2016. Investitor Ministrstvo za kulturo je izvedbo rekonstrukcije drevoreda zaupal pooblaščenemu izvajalcu Arboretumu Volčji Potok. Za načrtovano prenovo drevoreda je bilo najprej treba odstraniti preostale štiri poškodovane platane, pred novimi posegi v tla pa so bile v skladu s kulturnovarstvenimi pogoji izvedene predhodne arheološke raziskave.

Predhodne arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave najdišča je na območju načrtovane obnove drevoredne osi, na zemljišču s parc. št. 1130, k. o. Gradac, v novembru 2016 izvedla ekipa ZVKDS, CPA. Na lokacijah manjkajočih platan je bilo izkopanih 19 testnih sond oziroma sadilnih jam od predpisanih 20. Relief pregledanega območja oziroma teren se postopoma spušča od severa proti jugu, proti reki Lahinji. Južni, najnižji deli okljuka so bili in so večkrat poplavljeni, kar se odraža tudi v stratigrafiji. Na severnem, zgornjem delu parka v TS 1 do TS 12 se geološka osnova pojavi večinoma na globini od 0,65 do 0,75 m, v osrednjem delu TS 13 do TS 16 na globini 0,85 do 0,95 m. Južno ležeče TS 17, 18, 19 in 20 so bile izkopane do globine od 0,9 do 1,05 m, v vseh je bila debela aluvialna plast, geološka osnova ni bila dosežena. V TS 18, 19 in 20 ni bilo arheoloških artefaktov. V bližini pregledanega območja so v devetdesetih letih prejšnjega stoletja že opravili arheološka sondiranja. Izkopali so naselbinsko plast in keramiko, ki sodi ali v lengyelsko ali lasinjsko kulturo. Domnevali so, da je bila naselbina nad koto 140 m nadmorske višine (slika 1) (MASON, P. F. J. 1995, Neolitska in eneolitska naselja v Beli krajini v Gradcu in izraba prostora v času od 5. do 3. tisočletja BC. – Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Sloveniji XXII. Ljubljana, 183–199). V 16 testnih sondah so izkopali 233 najdb. Najštevilčnejše je zastopana keramika s 142 odlomki. Devetdeset keramičnih odlomkov sodi v neolitik, 32 v eneolitik in 20 v novi vek. Poleg keramike je bilo odkritih tudi 15 odlomkov novoveške opeke, 9 kosov ožgane glin in 67 kosov žindre. V TS 1, TS 2, TS 5, TS 6, TS 7, TS 8, TS 9, TS 10 je bila najdena neolitska in eneolitska keramika. Omenjene testne sonde ležijo nad koto 140 m nadmorske višine ali na njej (slika 1), kar potrjuje domnevo, da je bila prazgodovinska naselbina na platoju, na najvišjem, ravninskem delu okljuka. V testnih sondah ni bilo gradiva iz rimske dobe, na osnovi česar sklepamo, da prostor v tem času ni bil poseljen. Območje je bilo znova poseljeno v srednjem veku, ko so z gradnjo gradu in njemu pripadajočih poslopj uničili in poškodovali neolitsko in eneolitsko naselbinsko plast.

Takoj po opravljenih arheoloških raziskavah je izvajalec del Arboretum Volčji Potok v testne sonde zasadil 20 drevorednih platan v skladu s konservatorskimi izhodišči. To so bila prva prenovitvena dela v gradaškem parku po letu 1996 in sploh prva načrtno izvedena rekonstrukcija parkovne zasaditve.

Gradac, grajski park, nova drevesa v drevoredu (foto: Mitja Simič, marec 2017)

45 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 13799

Naselje: **Hotovlja**

Občina: Gorenja vas - Poljane

Ime: **Hotovlja – Fortunov mlin in kozolec**

Naslov: Hotovlja 31

Področje: E

Obdobje: sredina 19. stoletja

Fortunov potočni mlin se je kot zadnji med nekdanjimi mnogimi te vrste ohranil ob potoku Hotoveljščica. Potok se je ob neurju leta 2014 spremenil v hudournik in močno poškodoval eno od zidanih sten. Voda, ki je drla skozi okno, je zalila ves še delujoči mlinski mehanizem z dvema paroma mlinskih kamnov in s stopami s štirimi pokončniki. Najprej je bilo treba ves inventar presušiti ter ponovno pozidati celotno dvoriščno steno. Ta je bila namesto z avtohtonim kamnom pozidana s sodobnim materialom, zaključni sloj ometa pa se je po strukturi prilagodil videzu preostalih fasad. Dela je opravil Zitko, Matej Dolenc, s. p., iz Javorjev nad Poljanami. Vsi leseni deli mlinskega mehanizma so bili po sušenju neuporabni. Želeli smo ohraniti vsaj del originalnega materiala, vendar smo po posvetu z mojstrom mizarjem, specializiranim za mlinski inventar, ugotovili, da to ni možno. Matjaž Debevc, s. p., Mizarstvo DMŽ, iz Žerovnice pri Grahovem je zato v celoti izdelal replike vseh elementov: preslico z jermenico in zobnikom, obode za kamen, nasipno korito, sejalni del, vzvode in pogone za pogon pajkla in stopnice na pod, originalni deli pa so na ogled v mlinu.

Hotovlja, Fortunov mlin in kozolec, poškodovana stena mlina (foto: D. Pediček, 2014)

Hotovlja, Fortunov mlin in kozolec, novo pozidana stena (foto: D. Pediček, 2015)

Hotovlja, Fortunov mlin in kozolec, notranjost mlina po poplavih (foto: D. Pediček, 2014)

Hotovlja, Fortunov mlin in kozolec, mojster Debevc ob novem nasipnem koritu (foto: D. Pediček, 2015)

46 Zdenka Salmič - Pungerčar

EŠD: 2581

Naselje: **Hotavlje**

Občina: Gorenja vas - Poljane

Ime: **Hotavlje – cerkev sv. Lovrenca, župnijski urad Trata – Gorenja vas**

Področje: R

Obdobje: neznano

Gre za delo, naslikano v tehniki olja na platnu, dimenzij 191,5 x 127 cm. Avtor in letnica nastanka slike nista znana, upodobitev predstavlja svetega Lovrenca in Kancijana. Sveti Lovrenc mučenec je upodobljen kot diakon s pravokotnim ražnjem in evangelijsko knjigo ter mučeniško palmo, sv. Kancijan pa kot vojak z mučeniško palmo v roki.

Restavratorski postopki so trajali od oktobra 2014 do junija 2016 z krajšimi in daljšimi prekinitvami, predvsem zaradi dela na drugih projektih. Slika je bila prinesena v delavnico in fiksirana na desko zaradi razpadajočega, deformiranega, mehansko poškodovanega in delno uničenega, umazanega, prašnega, od črvojedine napadenega in dotrajanega podokvirja. Nosilec slike, sešit iz treh kosov lanenega platna različne debeline, je bil v slabem stanju: naguban po vsej površini, z odtisom podokvirja na licu slike, ohlapen, z luknjami in raztrganinami ter s popolnoma razcefranin in uničenim spodnjim robom, tako da je bila slika brez zaključka. Hrbet slike je bil zelo umazan, poln pajčevine

in madežev neznanega izvora, na robovih tudi s številnimi madeži od korodiranih žebličkov. Grund je bil ponekod v zelo slabem stanju, predvsem zaradi deformacij in poškodb nosilca. V celoti gledano, je bila podloga po vsej površini slike razpokana, luščeča se, na posameznih delih je že v celoti odpadla. Barvna plast, naneseba kar na debelo, ponekod pastozno, je bila ponekod drobeča se, drugod popolnoma odluščena ali odrgnjena, povsod pa prepredena z množico širokih razpok dvignjenih robov. Verjetno je večji del poškodb nastal tudi zaradi deformacij, razvlečenosti in raztrganin nosilca. Poleg tega je bila barvna plast močno skrepenela, lisasta, umazana, z nekaj preslikavami in korekcijami samega avtorja. Lak je bil skrepenel, mat, poln razpok, prask in odrgnin ter močno umazan zaradi prahu in živalskih iztrebkov in popackan z madeži beleža.

Slika ni bila podvržena preiskavam in analizam, razen pogledu pri stranski svetlobi. Po demontaži dela podokvirja sta sledila razpraševanje lica slike z mehkim čopičem ter odstranjevanje umazanije in prahu s hrbtišča slike s pomočjo ščetke in sesalnika. Ker je bila slika močno nagubana, jo je bilo treba impregnirati z voščeno pasto in nato izravnati v nizkotlačni mizi. Postopek je bil ponovljen dvakrat, vendar določenega valovanja nosilca ni bilo moč odpraviti, verjetno zato, ker je nosilec na tem mestu sešit iz dveh kosov platna. Ker je manjkal spodnji rob slike po vsej širini, je bilo treba ustrezno pripraviti platneni vstavek oziroma podaljšek, ki je bil najprej tretiran s toplo klejno raztopino, nato pa še grundiran s klejno-krednim grundom in oblikovan tako, da se je po obliki skladal s poškodovanim robom in sliko podaljšal na logično dimenzijo. Slika je bila podlepljena na novo platno v nizkotlačni mizi s pomočjo voščene paste (1 kg čebeljega voska, 15 dag damar smole, 15 dag kolofonije in 15 dag elemi smole). Zaradi velikosti slike je postopek potekal v dveh fazah. Po tem postopku je bilo treba odstraniti odvečno lepilno maso z white špiritom ter preostalo nečistočo in moteče in neestetske preslikave, zlasti na zgornji polovici slike, z mešanico topil (etanol, voda, amonijak), ponekod tudi mehanično s skalpelom. Po tem postopku je bila slika

Hotavlje, slika Sv. Lovrenc in Kancijan, kitanje poškodb (foto: Z. Salmič - Pungerčar)

Hotavlje, slika Sv. Lovrenc in Kancijan, po restavriranju (foto: Z. Salmič - Pungerčar)

Hotavlje, slika Sv. Lovrenc in Kancijan, pred posegi (foto: Z. Salmič - Pungerčar)

nared za kitanje. Kit je bil narejen iz voščene paste, bolonjske krede, beljenega čebeljega voska in ustreznih pigmentov. Plombe so bile prilagojene ostali površini slike s pomočjo skalpela in topila (white spirit).

Po izolaciji zakitanih mest z 10-odstotno raztopino belega šelaka v špiritu je bila slika montirana na nov podokvir in lakirana z damar lakom. Temu je sledilo obsežno podlaganje retuš, zlasti na zgornji polovici slike (oblaki, nebo, pokrajina za figurama), nato pa kar obsežno retuširanje po vsej površini s številnimi rekonstrukcijami motiva in barvne površine (obrazov puttov in svetnikov, rok, oblačil, obuval, meča, oblakov, neba, ozadja oziroma pokrajine in rastlin). Na samem spodnjem robu slike je bila narejena popolna rekonstrukcija v smislu ohranitve celote in logičnega zaključka slike. Ker je avtor omenjene slike neznan, si je bilo nemogoče pomagati s sorodnim delom. Tako je bila rekonstrukcija izvedena po presoji restavradorja samega.

47 Suzana Vešligaj

EŠD: 6283

Naselje: **Hum pri Ormožu**

Občina: Ormož

Ime: **Hum pri Ormožu – vaško jedro**

Področje: U, E

Obdobje: 17., 18., 19. in 20. stoletje

Stara šola, zgrajena leta 1885, stoji v samem vaškem jedru vasi Hum pri Ormožu, ki z vrha griča ponuja pogled proti sosednjim Madžarski, Avstriji in Hrvaški.

Vas Hum pri Ormožu, ki se prvič omenja leta 1320 kot Culum in leta 1429 kot Chulben, je zasnovana kot razloženo slemensko naselje z gručastim jedrom vrh grebena z dominantno poznogotsko cerkvijo sv. Janeza Krstnika, nadstropno stavbo stare šole in manjšim deležem historičnega stavbnega fonda iz 18. in 19. stoletja ter z začetka 20. stoletja.

Občina Ormož se je kot lastnica odločila, da bo nekdanjo šolsko stavbo, ki je samevala že nekaj let, prenovila z namenom pridobiti več socialnih stanovanjskih enot. Ker stara šola stoji v območju registrirane nepremične dediščine Hum pri Ormožu – vaško jedro (EŠD 6283), je občina pridobila kulturnovarstvene pogoje ter kulturnovarstveno soglasje za pridobitev gradbenega dovoljenja za prenovo in ureditev okolice.

Tako so se februarja 2016 pričela gradbena dela. Glavnina posegov je zajemala predvsem preureditev notranjščine v več stanovanj. Ob tem se je ohranilo osrednje notranje stopnišče kot glavna komunikacija pritličja z nadstropjem. V okviru strokovnih smernic je bila sprememba namembnosti dovoljena pod pogojem, da se ne posega v zunanjo pojavnost stavbe. Ker je bila v prenovo vključena tudi zamenjava obstoječega zunanjega stavbnega pohištva, so potekala usklajevanja glede izdelave novih oken na podlagi ohranjenih starejših vzorcev in glede izdelave nekaterih vratnic po vzoru

obstoječih. Vratnice glavnega vhoda so bile v dokaj dobrem stanju, zato smo vztrajali, da se obnovijo. Pred izdelavo novega stavbnega pohištva in obnovo obstoječih vratnic glavnega portala so bile izvedene restavratske raziskave opleskov. Na osnovi izsledkov sondiranj smo določili vrsto in odtenek zaščitnega premaza. V projektu so bili predvideni tudi posegi v kletnih netlakovanih prostorih in urejanje drenaže. Že v samih strokovnih smernicah smo zahtevali arheološki nadzor zaradi morebitnih arheoloških ostalin. Pri nadzoru so bili najdeni ostanki glinenega stenskega premaza zunanosti lesenega objekta, ki je očitno stal v neposredni bližini stavbe stare šole v času pred njeno izgradnjo. Neposredne stavbne ostaline znotraj izkopnega polja niso bile odkrite, o objektu sklepamo zgolj posredno, na podlagi kosov glinenega stenskega premaza. Glede na stanje kosov glinenega premaza sklepamo, da je objekt pogorel. Datacija objekta ni bila mogoča.

Prva faza projekta, ki je zajemala zgolj prenovo notranjščine in izdelavo novega stavbnega pohištva, je bila zaključena konec leta 2016. V drugi fazi je predvidena obnova fasade in fasadne profilacije.

Gradbena dela je izvajalo podjetje VG5 iz Ljubljane. Stavbno pohištvo je izdelalo podjetje Žlahtič, proizvodnja, gradbeništvo, inženiring in trgovina, s Ptujem.

48 Eda Belingar

EŠD: 8459

Naselje: **Ilirska Bistrica**

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: **Ilirska Bistrica – mestno jedro**

Naslov: Ilirska Bistrica, Trg maršala Tita, parc. št. 1793, k. o. Ilirska Bistrica

Področje: E

Obdobje: 20. stoletje

Ob robu osrednjega mestnega trga je zraven knjižnice Makse Samsa zgrajen majhen pritlični objekt, nekdanja brivnica. Lastnik zemljišča je bil Aleksander Tomšič, lastnik mlina in žage, po domače Saša Ivetov. Leta 1932 so Italijani prekrili do tedaj odprto strugo Bistrice, ki teče čez trg, in trg imenovali Piazza Vittorio Emanuele III. Okrog leta 1920 se je v mesto z Opčin pri Trstu preselil Ivan Cubr, po rodu Čeh. Bil je glasbenik in brivec. Leta 1934 je kupil Ivetovo zemljišče in na mestu svinjakov sezidal poslopje brivnice. Poleg tega je bil še kapelnik bistriške pihalne godbe. V dvajsetih letih mu je posel dobro teklo. V takratnem časopisju zasledimo več oglasov, v katerih je povpraševal po pomočnikih. Eden izmed mladih, ki se je izučil pri njem, je bil tudi Ivan Kristan, doma iz okolice Pivke, ki je bil potem do upokojitve najemnik brivnice. Bil je tudi dolgoletni poveljnik gasilskega društva. Tedaj je postala brivnica center družabnega dogajanja v mestu. Može se v njej niso le brili, ampak so tudi brali časopise in se družili. Zadnji najemnik brivnice je bil Jože Vrh. Brivnica je delovala

nekako do devetdesetih let prejšnjega stoletja. Zadnji lastnik je bil Igor Cubr, Ivanov vnuk, ki je dokupil še kasneje zgrajeni prizidek ob brivnici, v katerem so prodajali zelenjavo, pozimi pa pekli kostanj. Banka je na licitaciji prodala oba prostora, kupila ju je občina, ki je izkoristila predkupno pravico, saj je nameravala celostno urediti trg in zemljišča okrog bližnje knjižnice.

Ilirska Bistrica, brivnica v obdobju med obema vojnama (arhiv ZVKDS, OE Nova Gorica)

Ilirska Bistrica, pred obnovo je brivnica kazala žalostno podobo (foto: E. Belingar, 2012).

Ilirska Bistrica, objekt nekdanje brivnice po obnovi (foto: E. Belingar, 2015)

Nekdanja brivnica obsega majhen pritličen prostor z ravno streho blagega naklona, prekrito s pločevino. Pročelje je oblikovano z veliko okensko in vratno odprtino, zaščiteno s kovinsko žaluzijo ter profilacijami v ometu v secesijski maniri. Levi in desni vogal sta se nad streho zaključila z zidnima slopoma s kroglama. Med njima so ob nastanku izdelali polkrožno zaključen rizalit, kasneje preoblikovan v ravno pozidavo med slopoma. Oprema brivnice ni ohranjena. Objekt je bil zaradi zamakanja, slabega vzdrževanja in zapoljenosti s kramo v zelo slabem stanju. Občina kot zadnja lastnica ga je nameravala urediti v sklopu urejanja celotnega trga. Leta 2015 smo prejeli projektno dokumentacijo za sanacijo objekta. V istem letu je občina tudi pričela dela. Odstranila se je pločevinasta streha in izvedla na novo. Predhodno so se zamenjali dotrajani leseni elementi strešne konstrukcije. Odstranili so se strohnele zidne obloge in tlak. Na novo so se izdelali izložbeno okno po zgledu obstoječega ter notranji in zunanji ometi, pri čemer so se ponovile vse profilacije na fasadi. Dotrajani prizidek se je odstranil. Obarvanje se je izvedlo po barvni študiji.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo foto-dokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelala restavratorica ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote, Eda Belingar. Gradbena dela je izvajala podjetje IPIL, d. o. o., iz Ilirske Bistrice.

49 Andrejka Ščukovt

EŠD: 29579

Naselje: **Jevšček**

Občina: Kobarid

Ime: **Jevšček – domačija pri Cendolu**

Naslov: Jevšček 14

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Livško je zaključena geografska enota, ki leži na prevalu med Kolovratom in Kukom ter povezuje Soško dolino z Beneško Slovenijo. Središče območja je vas Livek s številnimi zaselki. Preostala livška naselja so Avsa, Jevšček, Livške Ravne in Perati. Območje je od Kobarida oddaljeno dobrih sedem kilometrov. Kulturna in zgodovinska prepletenost Livškega s sosednjo Benečijo je izoblikovala značilno stavbarstvo, ki se je razvilo v samosvoj slovensko-beneški stavbni tip in način življenja na naši najzahodnejši meji. Danes tu stojijo redko ohranjene enonadstropne vrhkletne hiše, ki so še zlasti »izginile« z obnovo po potresu leta 1976.

Hiša na domačiji pri Cendolu z letnico 1868 je redko ohranjen objekt na lokalni ravni, ki ga opredeljuje gradnja iz kamna z lesenimi stavbnimi elementi. Hiša je nadstropna, fasade so opremljene s kamnitimi okenskimi okvirji, vhodno pročelje krasi zunanje stopnišče z gankom. Hišo pokriva asimetrična

streha, prvotno prekrita s korci. Objekt je bil v preteklosti vsaj dvakrat prezidan in ima danes tloris v obliki obrnjene črke L. Po celotni dolžini hiše je na severni strani prizidan gospodarsko-stanovanjski del. Hiša obsega dve kleti: v prvi je kokošnjak, druga je namenjena shranjevanju pridelka. Osnovni objekt ima v pritličju tri bivalne prostore: kamrco, kuhinjo in izbo. V recentno prizidanem zadnjem delu so shramba oz. prostor za spravilo orodja in svinjska kuhinja ter v nadaljevanju soba – kamrca za tete ali strice, koder je bil vhod iz izbe. V nadstropju ima hiša tri spalnice in senik. Pod streho je še neizrabljeno podstrešje. Kuhinja je bila opremljena z zidanim štedilnikom, vzdano kredenco, nov betonski tlak je bil narejen leta 1955. Takrat so iz kuhinje tudi odstranili ognjišče, ki je stalo ob skupni steni z izbo in od koder se je kurila lončena peč. Lončeno peč so iz izbe odstranili v istem času, kot so preuredili kuhinjo. Preostala oprema v izbi ni ohranjena, razen vzdane omarice. Pod in strop sta lesena.

Južna glavna fasada hiše je dekorativno oblikovana. Krasijo jo širok napušč z nekdanjimi poslikanimi planetami, gank z umetelno izdelano ograjo z letnico 1911 in z napisom »je naret M(?) C(Cendol) No 73« na notranji strani ograje ter na podu. Poleg

Jevšček, stanje hiše na Cendolovi domačiji pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2011)

Jevšček, hiša pri Cendolu po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2015)

ganka, ki se opira po vsej višini na naprej pomaknjeni del stavbe in na iz enega kosa izdelan kamnit slop z letnico 1868, ki gank nosi, hišo oblikujejo še v oseh razporejene okenske in vratne odprtine, obdane s kamnitimi in v ometu izvedenimi okvirji, vogalni kamni, kamnit in iz planet izveden tlak pred hišo ter kamnite in lesene zunanje stopnice.

Tradicionalni način življenja in z njim povezano stavbarstvo se odražata tudi v govorici gospodarskih objektov, ki so vedno pomembno dopolnjevali vsako domačijo. Gospodarski objekti posredujejo informacije, s čim so se na domačiji v preteklosti ukvarjali. Hlev, ki še vedno služi svojemu namenu, stoji v neposredni bližini hiše. Je samostojno stoječa stavba, zgrajena iz lokalnega kamna. Glede na analogije hlev datiramo v 19. stoletje. Pritličje objekta je namenjeno goveji živini, v nadstropju je senik. Hlev pokriva simetrična dvokapnica. Pomemben oblikovni element na objektu so dvojne kamnite stopnice. Hlev je bil nazadnje saniran okrog leta 1958, takrat so ga malenkostno povišali. Sestavni del domačije je tudi vodnjak »šteren«, ki je pravokotnega tlorisa. Vanj se s streh zbira deževnica. Podzemni del vodnjaka je zidan iz kamna in zalit s cementno malto. Vodnjak je leta 1932 postavil Anton Cendol, o čemer priča napis na sprednji strani vodnjaka.

Za potrebe rekonstrukcije in statične sanacije Cendolove stare hiše, ki je potekala v okviru naložbe ARSKTRP, obnova kulturne dediščine, ukrep 323, je bila leta 2010 izdelana projektna dokumentacija. Projekt, ki ga je izdelalo podjetje Rihtaršič arhitektura, Bojan Rihtaršič, s. p., iz Železnikov, je zajemal posege za rekonstrukcijo in ojačitev objekta. V času od izdelave projektne dokumentacije do pričetka izvedbenih del se je gradbeno stanje objekta močno poslabšalo. Porušil se je del zahodne stene, stena pod slemensko lego se je nevarno nagnila, porušila se je strešna konstrukcija, zaradi zamakanja sta zgnila oz. strohnela medetažna lesena stropna konstrukcija in tudi gank. Prav tako so bili v slabem stanju nosilni zidovi.

Glede na stanje je bilo zato treba odstraniti leseno ostrešje. Po ojačitvi zidane konstrukcije se je izvedlo novo ostrešje po zgledu dejanskega stanja in se prekrilo s korci, napušč nad vhodom pa se je okrasil z barvanimi planetami na letvah. Sledila je ojačitev sredinske stene hiše. Nato so se izvedli temeljenje, sistematično injektiranje vseh zidov, armiranobetonske horizontalne vezi, pozidava porušenih notranjih sten in preko lesenih stropnikov lesen opaz v dveh slojih. Zaradi dotrajanosti sta bila narejena tudi novo stavbno pohištvo in apneni fasadni omet. Gradbena dela je opravilo podjetje Velioski Naim iz Solkana. Okna, vrata in gank je izdelalo Mizarstvo Borut Cvar, Ljubljana.

50 Zvezdana Modrijan, Rok Klasinc, Mihaela Kajzer Cafnik

EŠD: 6883

Naselje: **Jurišna vas**

Občina: Slovenska Bistrica

Ime: **Jurišna vas – arheološko najdišče Ančnikovo
gradišče**

Področje: A

Obdobje: poznorimska doba, zgodnji srednji vek

Zavod za kulturo Slovenska Bistrica je bil pobudnik in vodilni partner v letu 2015 uspešno zaključenega projekta »ROJSTVO EVROPE, Ponovno prebujena arheološka najdišča – sodobna interpretacija dediščine kot temelj kulturnega turizma«. Projekt je bil delno sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj v okviru Operativnega programa teritorialnega sodelovanja Slovenija–Hrvaška 2007–2013. Njegov namen je bil ohraniti in revitalizirati arheološko dediščino omenjenih območij in s skupnimi čezmejnimi aktivnostmi opozoriti na enoten kulturni prostor, ki nas povezuje že od davnine. Kot vodilni partner projekta je Zavod za kulturo Slovenska Bistrica vsebinske aktivnosti usmeril na lokalno arheološko najdišče Ančnikovo gradišče, kjer je ob sodelovanju z ZVKDS, OE Maribor, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo, in zavodom Skupina Stik organiziral arheološke raziskave in več interaktivnih doživljajskih delavnic z arheološko tematiko. Ostali projektni partnerji so bili Razvojna agencija Kozjansko, ki je sodelovala z dogodki na Rifniku, Javni zavod KŠTM Sevnica z aktivnostmi na Ajdovskem gradcu (ob sodelovanju z ZVKDS, OE Celje), Muzej Prigorja z raziskavami na Kuzelinu pri Zagrebu in Muzej dediščine Varaždinske Toplice z dejavnostmi na najdišču Aquae Iasae. Raziskave na Ančnikovem gradišču pri Jurišni vasi so v sklopu tega projekta potekale med 4. 5. in 2. 7. 2015. Izvajal jih je konzorcij IZA-SSTIK (ZRC SAZU in Skupina STIK, zavod za preučevanje povezovalnih področij preteklosti in sedanosti). Vodja raziskav je bila dr. Zvezdana Modrijan, namestnik Rok Klasinc, kot zunanja strokovnjaka sta sodelovala Mira Strmčnik Gulič in dr. Slavko Ciglencečki. Izkopavanja je nadzorovala Mihela Kajzer Cafnik, odgovorna konservatorka ZVKDS Maribor.

Samo najdišče je že dolgo poznano. Dosedanje raziskave so pokazale, da sodi naselbina v 4. stoletje in prvo polovico 5. stoletja. Obdana je bila z obrambnim zidom, ki je že v celoti raziskan in prezentiran na južni strani ter delno na severni. Ob zidu so se vrstili leseni in zidani objekti (M. Strmčnik Gulič, S. Ciglencečki, Ančnikovo gradišče pri Jurišni vasi. Poznoantična in zgodnesrednjeveška naselbina na Pohorju. – Slovenska Bistrica 2003).

Cilj raziskav v letu 2015 je bil ugotoviti potek še neraziskanega odseka obzidja na severnem robu naselbine z namenom kasnejše prezentacije obzidja in celostne ureditve najdišča. Za potrebe prostorskega dokumentiranja in kartiranja smo vzpostavili relativni koordinatni sistem z izhodiščem x =

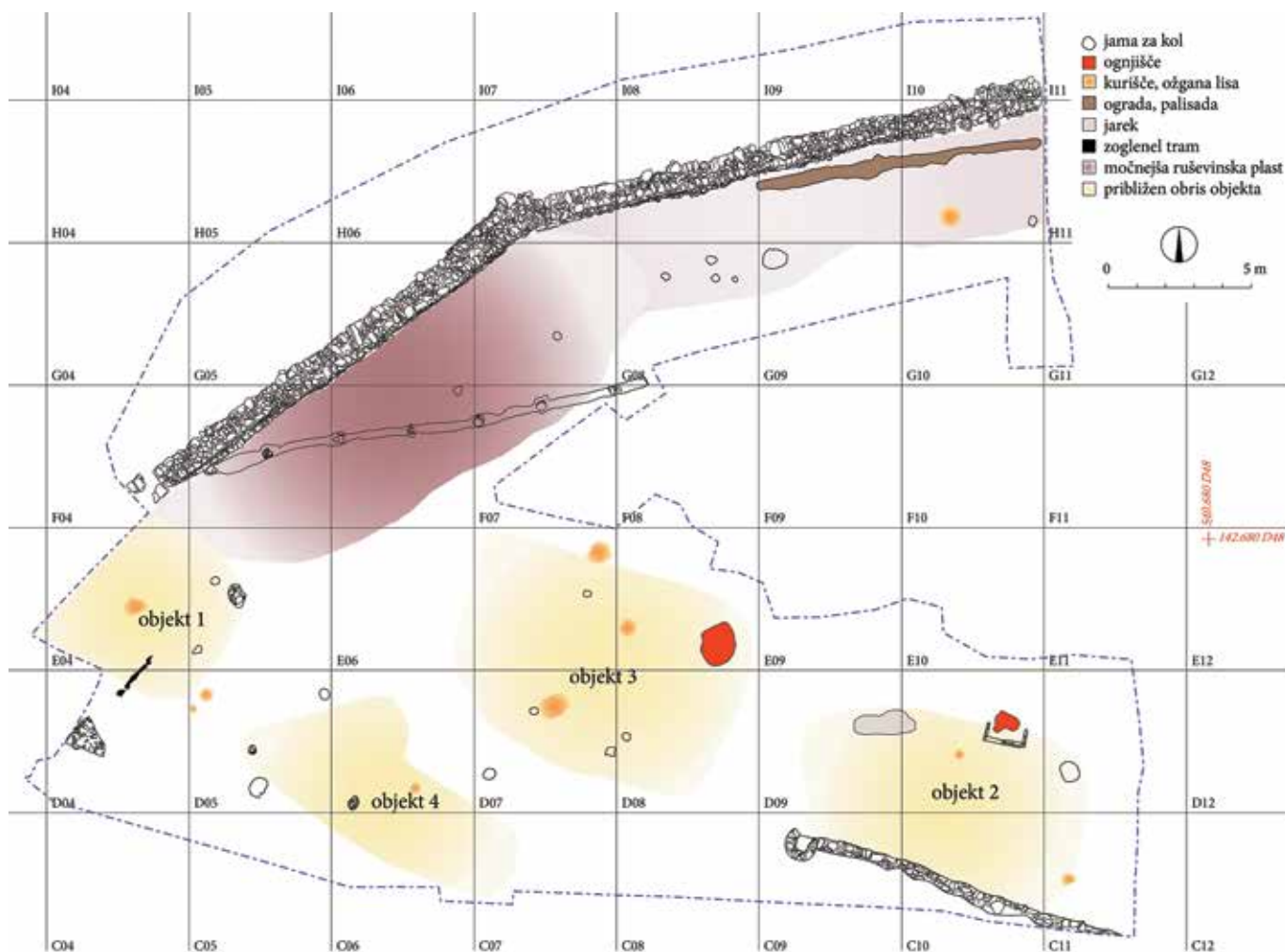
540624.214, y = 142655.402, z = 0 v Gauss–Kruegerjevem državnem koordinatnem sistemu (D48/GK) in orientacijo proti severu. Območje raziskave smo razdelili v mrežo kvadrantov v velikosti 5 x 5 m. Vse vsebine smo dokumentirali opisno, fotografsko in prostorsko. Prostorsko dokumentiranje je vključevalo uporabo totalne postaje Leica TC 307 in georeferencirane digitalne fotografije z interpretacijo. Skupno smo tako dokumentirali 50 fotoskic, 5 presekov in 7 stranskih pogledov. Za vse smo s postopkom »strukture iz gibanja« oz. računalniškega vida izdelali teksturirane 3D-modele,

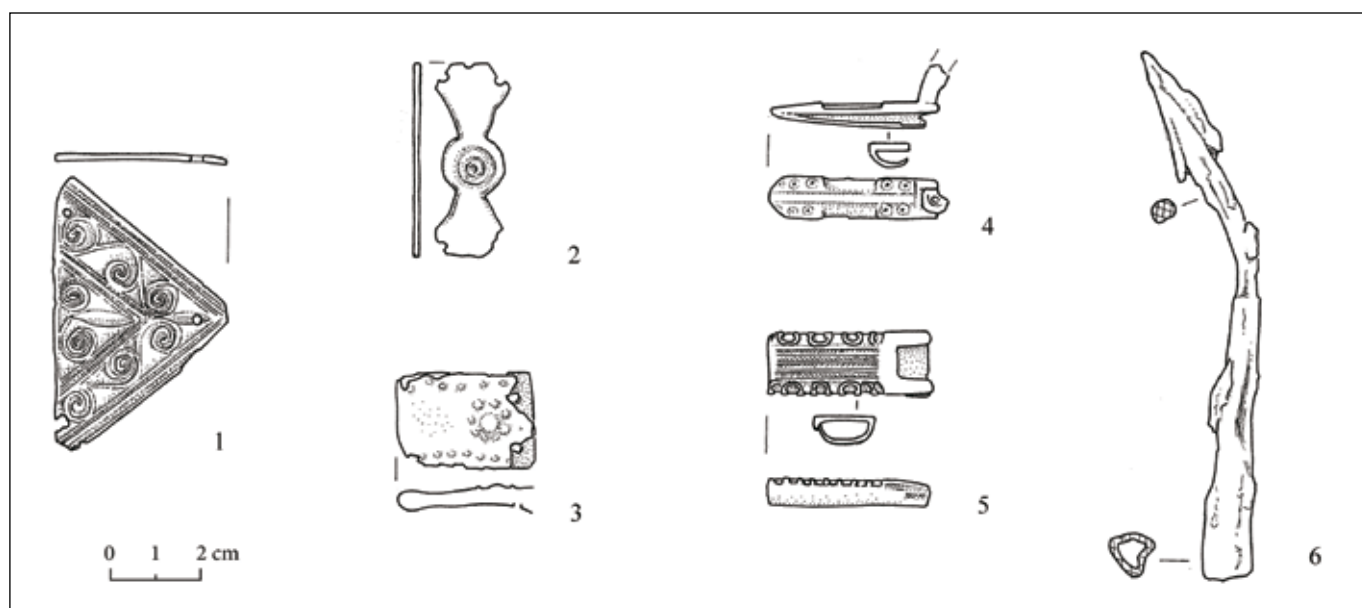
Jurišna vas, Ančnikovo gradišče z območji, izkopanimi pred letom 2015 (svetlejša), in izkopnim poljem leta 2015 (temnejša) (izdelal: R. Klasinc)

Jurišna vas, Ančnikovo gradišče, pogled na ruševinsko plast ob obzidju (foto: G. Babič)

Jurišna vas, Ančnikovo gradišče, načrt območja, raziskanega v letu 2015 (izdelal: R. Klasinc)

Jurišna vas, Ančnikovo gradišče, izbor kovinskih najdb (risba: N. Grum)

iz katerih smo izvozili ortofoto posnetke in avtomatsko generirane točke, ki smo jih kombinirali (in preverjali) še s točkami, izmerjenimi na terenu s totalno postajo. Uporabljali smo programsko opremo Agisoft Photoscan in CloudCompare. Dokumentiranje s totalno postajo je zajemalo izmere obrisov, višin ter profilov plasti in struktur, točkovne izmere najdb in vzorcev, izmere izkopnega polja in sond ter izmere kontrolnih točk (fototočk) za georeferenciranje fotografij in 3D-modelov. Meritve in vse georeferencirane fotografije smo procesirali v programu Autodesk AutoCAD.

Pred pričetkom raziskave smo odstranili gozd, ki je preraščal večji del predvidenega izkopnega polja. Ob poseku štorov nismo odstranjevali, saj so korenine segale v intaktne arheološke plasti. Arheološki izkop je potekal v celoti ročno, razen deponije predhodnih izkopavanj ter zgornjega dela zemljenega nariva, ki smo jih v soglasju z odgovornim konservatorjem odstranili strojno. Štore smo previdno obkopali, jim porezali korenine in jih nato kontrolirano izvlekli s pomočjo žične natege.

Izkopavanje smo pričeli v skrajnem jugozahodnem delu območja, predvidenega za raziskavo. Najprej smo očistili sonde preteklih raziskav ter dokumentirali njihove preseke. Nato smo izkopno polje razširili proti vzhodu in severu, kjer smo sledili ruševini obzidja. Izkazalo se je, da obzidje poteka proti severu dlje, kot je bilo predvideno, zato smo v dogovoru z odgovornim konservatorjem izkopno polje prilagodili novim razmeram.

Ob koncu izkopavanj smo območje izkopa posneli s kvadrokopterjem in iz tako pridobljenih fotografij izdelali nizkoresolucijski 3D-model končne situacije, namenjen za predstavitev najdišča (predavanja, razstave). Z uporabo prosto dostopnih lidarskih podatkov smo izdelali tudi model celotnega najdišča in bližnje okolice, ki je uporaben za nadaljnje analize in interpretacije najdišča.

Odkrili in raziskali smo del severnega kraka obrambnega obzidja in več objektov. Ugotovili smo, da od mesta, kjer so se zaključila izkopavanja leta 2010, obzidje poteka najprej v smeri proti severovzhodu, potem pa se nekoliko zalomi in usmeri bolj proti vzhodu. Na mestu zaloma je zid na zunanji strani okrepljen s kontraforjem. Širina zidu variira od 80 do 100 cm, v višino pa je zid ohranjen od ene do petih vrst. Zgrajen je bil iz zunanje in notranje linije večjih kamnov, med njima so bili manjši kamni. Za vezavo je bila uporabljena malta, ki se je ohranila le na nekaterih mestih. Opazna je razlika v gradnji posameznih odsekov, kar kaže, da je bil zid vsaj močno popravljan, če ne celo v enem delu povsem zrušen in postavljen na novo.

Na notranji strani prečno na zid poteka 30–40 cm širok jarek, ki smo ga sledili v dolžini 16 m. V njem je bilo odkritih 6 stojk, utrjenih s kamnitimi zagozdami. Jarek je ostanek lesene stene ali palisade.

Ob obzidju so bili odkriti ostanki več objektov. Objekt 1, ki je bil tik za vhodom delno raziskan že leta 2010, je bil postavljen na zavrano geološko osnovo. Ostali objekti ob obzidju so bili očitno grajeni s pomočjo lesenih platform, naslonjenih na zid, s katerimi so premoščali velik padec terena. Domnevamo jih lahko le na podlagi velike gostote najdb in močne žganinske plast.

Nekaj objektov je ležalo tudi v notranjosti. Za izgradnjo objekta 2, ki je bil delno raziskan že leta 2008, so najprej zavrano geološko osnovo, tako da je nastala umetna terasa, južno stranico terase pa so potem dodatno okreplili s kamnito škarpjo. Na tej terasi so se nato nizali objekti – objekt 3 je bil odkrit zahodno od objekta 2, še en objekt pa domnevamo v vzhodnem nadaljevanju izkopnega polja.

Vzhodno od objekta 1 je bil odkrit še objekt 4. S štirimi odkritimi objekti se je tako pokazala ureditev tega dela naselja v dveh terasah – objekta 1 in 4 na zgornji terasi ter 2 in 3 na spodnji.

Najdbe, odkrite v letu 2015, opredeljujejo naselje v konec 3. stoletja in v 4. stoletje. Odkritih je bilo precej predmetov, povezanih z rimsko vojsko: pasni okovi, fibule s čebuličastimi glavnicami, sulica. Te najdbe so bile pogostejše na predelu ob vhodu in ob obzidju, kar bi lahko kazalo na prisotnost manjše vojaške enote na tem mestu. Najdbe iz objektov v notranjosti ne kažejo tako močnega vojaškega značaja, med njimi prevladujejo orodja (brusi, noži, žage, šestilo ...).

Odkritih je bilo tudi nekaj kosov keramike, ki sodi v zgodnesrednjeveško obdobje. Kosi so bili najdeni sporadično na različnih delih izkopnega polja, brez izrazite koncentracije. Med izkopavanji smo, v skladu s smernicami projekta Rojstvo Evrope, veliko pozornost namenili promociji izkopavanj in ozaveščanju javnosti o pomenu najdišča. Objavljali smo notice in fotografije na družbenih omrežjih (Facebook, Twitter) in na spletni strani Skupine STIK ter priredili predavanje v okviru muzejske noči na gradu v Slovenski Bistrici. Tedensko smo izdajali poročila o poteku izkopavanj v obliki zloženik, ki so bile na voljo na več lokacijah v Slovenski Bistrici in na Ančnikovem gradišču. Tako posamezniki kot organizirane skupine so si lahko ogledali najdišče pod vodstvom dolgoletne raziskovalke Ančnikovega gradišča Mire Strmčnik Gulič, organizirali pa smo tudi akcijo Postani za en dan arheolog, s katero smo skupini navdušencev omogočili celodnevno izkušnjo dela na terenu. Terensko izkušnjo smo omogočili tudi nekaterim posameznikom iz Slovenije in tujine (Bolgarija, Slovaška), ki so se nam pridružili kot prostovoljci. Dva tedna smo gostili terensko prakso Oddelka za Arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pod vodstvom dr. Tine Milavec. Izkustveni oddelek Skupine STIK – Arheofakt je v sodelovanju z Zavodom za kulturo Slovenska Bistrica izvedel 4 arheološke izkustvene delavnice o življenju na gradišču v rimskem času. Za medijsko spremljanje dogajanja je bilo poskrbljeno z novinarsko konferenco, javljanjem Radia Maribor v živo ter več intervjuji in prispevki lokalnih televizijskih in radijskih postaj.

Po končanih arheoloških izkopavanjih sta skladno s kulturnovarstvenimi pogoji in dogovorom Občina Slovenska Bistrica in njen Zavod za kulturo izven zgoraj navedenega projekta poskrbela, da so bile še pred zimo (sredi novembra 2015) arhitekturne ostaline v maniri dosedanje prakse in izvedbe konservirane, gradbeno sanirane in prezentirane. Izvajalci so nato teren spomladi 2016 dokončno očistili, ustrezno uredili in zavarovali.

51 Eva Tršar Andlovic

EŠD: 210

Naselje: Kamna Gorica

Občina: Radovljica

Ime: Kamna Gorica – Langusovo znamenje

Področje: UA

Obdobje: na prelomu iz 18. v 19. stoletje

Pred rojstno hišo slikarja in freskanta Matjaža Langusa v Kamni Gorici stoji kapelica – t. i. Langusovo znamenje. V letih 1938–1940 so kapelo obnovili pod vodstvom konservatorja Mesesnela. Restavratorski posegi pred 70 leti so komaj vidni le na zunanji strani v zatrepih fasade. Ostalo je sprano ali do originalne poslikave ali do ometa. Prav tako ni videti retuš v notranjosti. Pred približno 10 leti je bila zamenjana streha, vendar je ta kljub temu zamakala. Langusova kapela je bila nekaj let v katastrofalnem stanju, zato jo je bilo treba celovito obnoviti. Po navodilih ZVKDS v prejšnjih letih so jo odkopali, ji prezračili temelje in uredili nov podzid. Odločili smo se za dveletni projekt z dvema zaključenima fazama dela.

V letu 2015 so bila zaključena naslednja dela: razsoljevanje sten kapele z amonijevim karbonatom, mehansko čiščenje, injektiranje odstopljenih delov ometa, utrjevanje originalne barvne plasti z nanokalkom, kitanje večjih in manjših poškodb ter rekonstrukcija delno odpadlih delov stebrov. Soli, ki so se izločale na površini, so razjedale omet ravno na sredini motivov. Poškodbe zaradi zamakanja na zgornjih predelih so bile zelo hude. Odstopljen omet na levi strani nad kapitelom levega stebra smo zato utrjevali s silikatno-apnenim premazom (Calosil 50), nato pa injektirali s pucolani injektirno maso (MasterInject 222).

V letu 2016 smo izvedli retuš in nekaj rekonstrukcij na vseh zunanjih in večini notranjih površnih. V originalu je bila vsa površina kapele pokrita s poslikavo. Na zunanji steni poligonalne kapelice je enajst motivov, od katerih je bil eden že v preteklosti odstranjen in zamenjan s sprano površino novega ometa. Spodnji motivi so naslikani v nekoliko poglobljenih nišah in občrtani z različnimi okvirji. Med sabo so ločeni s poslikanimi stebri. Zgornji niso poglobljeni in so naslikani brez okvirjev v različno oblikovanih zatrepih razgibane oblike strehe.

Barvno plast smo pred retušami dodatno utrdili preko japonskega papirja z nanokalkom in sproti kitali manjše poškodbe na vsakem motivu posebej. Originalno poslikavo smo nato prerisali na prozorno folijo, da bi lažje predvideli povezavo rekonstruiranih delov z originalnimi. Rekonstrukcije smo lahko izvedli, ker smo pridobili (INDOK) nekaj starih fotografij fresk iz petdesetih let prejšnjega stoletja. Sledilo je retuširanje originala, ki smo mu dodali še rekonstrukcije. Vmes smo več časa utrjevali z apneno vodo, saj so retuš narejene s pigmentom in apneno vodo. Ko se je površina nekoliko posušila oz. stabilizirala, smo vse skupaj premazali najprej s prozornim silikatnim premazom ESTEL 1000 in nato še z ESTEL 1100.

Kamna Gorica, Langusovo znamenje leta 2014, pred pričetkom del (foto: E. T. Andlovic)

Kamna Gorica, Langusovo znamenje leta 2017, po obnovi (foto: E. T. Andlovic)

Frontalna stran kapele ima v zatrepu motiv zadnje večerje. Zelo prhek omet je bilo treba močno utrjevati. Ob straneh kapele sta poslikana stebra, ki oponašata reliefno izklesan peraški tuf. Ta je spodaj v podzidu kapele in je nosilec zidanih delov stebrov. Na vsakem stebru je zlato rumena girlanda. Na obeh stebrih je iluzionistično naslikan kapitel z motivom angelskih glav. Obokano odprtino obrobja reliefno naslikan rob, ki ima na sredini oboka manjšo angelsko glavo. Desna stranska stena ima v spodnjem delu motiv krsta v reki Jordan, nad njim pa motiv sv. Andreja. Freska krsta je bila barvno najbolje ohranjena, samemu motivu pa je manjkala sredina. Tako so rekonstruirani glava Jezusa, Sv. duh in delno zgornji del telesa Janeza Krstnika. Na okvirju tega motiva je naslikana angelska glavica. V zatrepu so bile figure slabo vidne, nekaj je bilo tudi sekundarnega ometa z ohranjenimi poslikavami figur, ki so bile naslikane »al fresco«. (Predvidevamo, da je to najstarejši restavratorski poseg v poslikavo, in ne tisti izpred 70 let.) Stari del se je ohranil in retuširal. Tu je po analogiji dodan naslikan lesen križ. Stare fotografije ni bilo, je pa najden Steletov zapis o njem. Levi steber je bogato okrašen z naslikano vazo in šopkom rož ter zlato rumeno girlando in

naslikanim reliefom stilizirane kamnite rože in volut kapitela. Sledi prelom stranice v novo steno. Spodaj je niša z motivom Marije Sedem žalosti, upodobljene s sedmimi meči in trnjevo krono pri nogah. Delno je bila popravljena s sekundarnim ometom. Ta se je dobro držal, zato ga nismo odstranili. Barvno je bil original poslikave dobro ohranjen le v spodnjem delu, kjer sta zaključek obleke in trnjeva krona. Zaradi dobre stare fotografije in vidnih obrisov smo lahko rekonstruirali poslikavo. Nad nišo ni poslikave. Sledi nov prelom stene z zelo izpranim motivom z bronasto kačo iz stare zaveze, ki gleda proti hiši Langusovega rojstva. Ohranjeni so bili komaj zaznavna oblika bronaste kače, delno steber, spodnja ležeča figura in spodnji deli teles dveh figur. Po fotografiji je narejena rekonstrukcija. Nad nišo je dokaj dobro ohranjena figura Marije Magdalene, katere risbo smo retuširali in barvno osvežili ozadje. Naslednji prelom stene ima nišo poslikano z motivom Marije Brezmadežne z Jezusom v rokah in kroglo s kačo pod nogami. Tu je odpadel omet v srednjem delu Marijine figure, ostalo pa je bilo blede ohranjeno. Po črno-beli fotografiji smo manjkajoči del lahko rekonstruirali. Ostale dele smo povezali z retušo. Nad tem motivom je bil dokaj

Kamna Gorica, Langusovo znamenje, Krst v Jordanu in sv. Andrej (foto: E. T. Andlovic, 2017)

Kamna Gorica, Langusovo znamenje, Marija Brezmadežna in zgoraj sv. Alojzij (foto: E. T. Andlovic, 2017)

dobro ohranjen motiv svetnika Alojzija Gonzage (Vekoslav). Del ometa s pol obraza in rameni svetnika je odpadel. Ostala poslikava je bila slabo ohranjena. Risbo smo povezali na podlagi slabše ohranjene fotografije. Zadnji prelom stene ima nišo poslikano z motivom Kristusa s križem in Veroniko. Ta poslikava je bila zelo slabo ohranjena. Najdenih je le nekaj obrisov: obraz in krona ter noge Kristusa in noge Veronike. Rekonstrukcija je bila izdelana po zelo slabi fotografiji, vendar je dokaj verodostojna. Na okvirju tega motiva je naslikana angelska glavica. V zatrepu je motiv sv. Vida, ki ga kuhajo v loncu. Pred 70 leti je bil del freske že restavriran s sekundarnim ometom. Ta se je uničil, nekaj ga je tudi odpadlo. Na srednje slabi fotografiji je bila ohranjena nekoliko drugačna postavitev figur, zato smo krušljiv sekundarni omet zamenjali in ga rekonstruirali po fotografiji ter rekonstrukcijo povezali s precej izpranim originalom. Steber na desni je spet bogato okrašen z naslikanim šopkom, girlando in kapitelom. V notranjosti so štirje motivi: osrednji je velikonočni, na stropu je Marijino kronanje, desno je cvetna nedelja in levo nerazpoznaven motiv. Žal o slednjem ni bilo na voljo starih fotografij, zato je ta motiv ostal tak, kot je. Osrednji velikonočni motiv, s sv. monštranco in jagenjčkom ter množico angelov vseh velikosti, je bil na nekaterih delih komaj viden. S povezavo črt in retuše barv ter rekonstrukcijo dela oblakov je spet zaživel. Restavriran je tudi spodnji del oboka vhodne odprtine, kjer sta naslikana dva angela z girlandami cvetja v rokah. Struktura stene oboka je bila v zelo slabem stanju. Deževnica je izprala skoraj vse vezivo, zato je bilo potrebno veliko utrjevanja tako z nanokalkom kot z gostejšo apneno vodo. Rekonstruiran je tudi motiv družine pelikanov, obdanih z vencem iz zlato rumenih listov. Leta 2008 sta bili ohranjeni še dve tretjini tega motiva, za rekonstrukcijo pa smo uporabili fotografijo iz tistega časa.

Očitno oblika strehe že od samega začetka povzroča zamakanje sten. Robovi stikov so pred koncem del zopet popustili. Na stropu in stenah so se spet pojavili temne lise in soljenje ometa. Tako je bil del restavriranja notranjosti prenesen na leto 2017.

52 Mojca Tercelj Otorepec

EŠD: 26348

Naselje: **Kamnik**

Občina: Kamnik

Ime: **Kamnik – hiša Novi trg 5**

Naslov: Novi trg 5

Področje: E

Obdobje: 18., 19. in 20. stoletje

Na območju arheološkega spomenika lokalnega pomena Stari grad nad Kamnikom – arheološko območje (EŠD 9866) je z odlokom zavarovana tudi hiša Novi trg 5 – Logarjeva hiša, EŠD 26348 (Uradni list RS, št. 100/07). Zgodovinsko je bila stavba povezana s kriško graščino, sezidana je bila v

18. stoletju za namestitev skrbnika okoliških gozdov, zato je znana tudi kot logarjeva hiša. Med prvimi gozdarji v hiši je bila izpričana družina Benkovič, v drugi polovici tridesetih let je v njej živela družina Letnar. Benedikt Letnar je bil sprva gozdar pri Ireni Apfaltrer iz Križa. Pozneje je hišo odkupil gospodar Rusove domačije iz Šentvida pri Lukovici zaradi izkoriščanja gozdov (Klanšek 2011, 20).

Logarjeva hiša stoji na prevalu hriba tik pod Starim gradom nad Kamnikom, pod nekdanjo utrdbo Andeških grofov. Stavba je stegnjenega tipa z leseno kaščo na vzhodnem delu, zgrajeno iz brun, s simetrično dvokapno streho. Na zahodnem koncu je podkletena, v celoti je umeščena v skalnat teren. Osnovni gradbeni substanci sta kamen in les. V notranjosti je veža, ki se na severni strani zaključuje s črno kuhinjo s polkrožnim obokom. Ob veži je notranja soba (hiša) s štukaturnimi poudarki v obliki zrcalnega stropa in ohranjenimi tabernaklji s krušno pečjo. Na vzhodnem koncu sta novejša – bela kuhinja in lesena kašča. Hiša ima v celoti leseno stavbno pohištvo z rezljanimi masivnimi vrati v obliki ribje kosti. Fasada je izdelana iz zaglajenega ometa, na južni strani je na fasadi vzdana kamnita rozeta. Glavni vhod je poudarjen še s kamnitim portalom in pragom.

Obnova s prenovno in rekonstrukcijo je potekala s sofinanciranjem Republike Slovenije, Ministrstva za kulturo. S sodelovanjem Univerze v Ljubljani, Filozofske fakultete, Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, so bila izdelana konservatorska izhodišča za obnovo hiše v obliki diplomske naloge Barbare Klanšek (mentor: izr. prof. dr. Vito Hazler s sodelovanjem odgovorne konservatorke; vir: Klanšek, Barbara, 2011: Konservatorska izhodišča za obnovo hiše Novi trg 5, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo). Opravljene so bile predhodne arheološke raziskave in izvedena konservatorsko-restavratorska dela s sondiranjem sten ter snetjem kamnite rozete zaradi očiščenja in ponovne namestitve ob obnovi zunanjih ometov. Na podlagi vseh izvedenih upravnih postopkov se je obnova s prenovno začela leta 2013, skladno s projektom in konservatorskim nadzorom se je nadaljevala tudi v letu 2015. V celoti je bila ohranjena osnovna podkletena hiša z vežo in črno kuhinjo z obokom. Severna stena v črni kuhinji, ki je bila pred prenovno porušena, je bila ponovno pozidana z obstoječim kamnom. Fasada je bila obdelana z apnenimi ometi in obarvana. Vzhodni del stavbe z leseno kaščo je bil zaradi poškodovanosti lesa v celoti nadomeščen z novimi tesanimi bruni enakih dimenzij, kot so bila prvotna bruna. Kamniti tlak v črni kuhinji se je ohranil, zaradi izolacije tal je bil v tem delu ponovno nameščen. V veži je bil položen opečni nesvetleč tlakovec, oboje pa je bilo zafugirano. Na severni in južni strani stavbe so bila dotrajana lesena masivna vrata, narejena na način ribje kosti. Nova so bila izdelana po analogiji starih. Obnovljen je bil kamnit polkrožni portal na južni strani s kamnitim pragom ter urejena je bila podlaga za dokončanje poti proti hiši. Dokončno je bila obdelana tudi klet. V njeni notranjosti smo ohranili naravne skale, na katerih stoji celotna stavba. Ponovno je bila vzdana restavrirana kamnita rozeta na južni strani hiše.

Obnova s prenovno logarske domačije je bila gradbeno

zaključena leta 2014, konservatorsko pa v letu 2015. Od leta 2015 so se opravljala po večini zaključna dela ob domačiji in v njej, na primer na vzhodni strani je bila urejena čistilna naprava, pod arheološkim nadzorom je bil izkopan vodovodni jarek, dokončano je bilo stopnišče – dostop do kleti, nasuta je bila podlaga in utrjen je bil dostop do hiše na južni strani, delno je bila urejena okolica, vzidan je bil delno ohranjen kamnit portal z masivnimi lesenimi vrati na ribjo kost, analognimi prvotnim vratom. V notranjosti je bil nameščen kamnit tlak ob kurišču, položene so bile macesnove podnice

Kamnik, hiša Novi trg 5 pred obnovitvenimi posegi (foto: M. Tercej Otorepec)

Kamnik, obnovljena hiša Novi trg 5 (foto: M. Tercej Otorepec)

Kamnik, hiša Novi trg 5, kamnita rozeta pred prenovo – levo; obnovljena rozeta – desno (foto: M. Tercej Otorepec)

v spodnji hiši, kuhinji in kašči, urejene so bile sanitarije kot nova namembnost nekdanje kašče, pozidana je bila nova krušna peč v hiši, izdelane so bile lesene stopnice iz veže v podstrešni del. Na podstrešju sta urejena apartmaja, pod je iz lesenih podnic, streha na notranji strani je obdelana z opažem in narejenih je bilo še nekaj manjših popravkov. V nadaljevanju pričakujemo dela, ki zadevajo ureditev notranjih prostorov z opremo in ureditev okolice stavbe.

53 Albina Kržič

EŠD: 11796

Naselje: **Kamnik pod Krimom**

Občina: Brezovica

Ime: **Kamnik pod Krimom – kapelica nasproti hiše Kamnik pod Krimom 30 (kapelica Srce Jezusovo)**

Področje: R

Obdobje: začetek 20. stoletja

Kapelico Srca Jezusovega v Kamniku pod Krimom, ki stoji nasproti hiše Kamnik pod Krimom 30 (EŠD 11796), so postavili julija 1904 in vanjo umestili kip Srca Jezusovega. Prinesli so ga v slovesni procesiji iz župnijske cerkve, kjer so ga blagoslovili. (Prim. Kronika župnije Preserje za leto 1904.) Avtor kipa je »Fr. Ks. Tončič iz Kamnik /Gorenjska«. Signatura je na podstavku. Kip je bil predmet konservatorsko-restavratorskih posegov.

Mavčni kip Srca Jezusovega je velik 1,34 x 0,55 x 0,45 m. Na podstavku in lasišču je bil nosilec odlomljen. Na lasišču je bila vidna prisotnost nevezanih oblog, ptičjih iztrebkov in pajčevin. Barvna plast je na lokalnih mestih odpadla ali odstopala. Kovinski križ je močno potemnel. Na draperiji je bila imitacija pozlate.

Konservatorsko-restavratorske posege smo pričeli junija 2017. Kip smo najprej prepeljali v restavratorski atelje. Konservatorsko-restavratorske posege smo pričeli z grobim odstranjevanjem prahu in nečistoč. Sledilo je odstranjevanje nečistoč z barvne plasti. Površine smo nevtralizirani z nepolarnim topilom. Poškodovana mesta smo izolirali in dopolnili z identičnim materialom. Dopolnjena mesta je bilo treba strukturirati in prilagoditi originalni površini. Izolirali smo jih z naravno smolo, raztopljeno v topilu. Sledila sta podlaganje in retuša dopolnjenih mest v oljni tehniki. Zaradi vpliva svetlobe je na draperiji originalna barvna plast močno obledela in izgubila svoj prvotni ton, zato smo jo poudarili s tankim lazurnim slojem primernega odtenka. Kip smo lakirali z raztopino naravne smole v topilu. Zlatili smo ga z akrilno emulzijo in zlatimi lističi. V ateljeju smo ga pripravili na prevoz in ga namestili v cerkvi sv. Florijana v Kamniku pod Krimom. Usoda kapelice še ni znana.

Posege je izvedla konservatorica-restavratorica Albina Kržič v sodelovanju z ZVKDS, OE Ljubljana, odgovorno konservatorico Mojco Arh Kos.

Kamnik pod Krimom, kapelica nasproti hiše Kamnik pod Krimom 30, kip pred posegi (foto: A. Kržič, 2017)

Kamnik pod Krimom, kapelica nasproti hiše Kamnik pod Krimom 30, kip po posegih (foto: A. Kržič, 2017)

Kamnik pod Krimom, kapelica nasproti hiše Kamnik pod Krimom 30, stanje leta 2017 (foto: A. Kržič, 2017)

Leta 1976 je objekt močno poškodoval potres. Konec osemdesetih let 20. stoletja je bil dokončno celovito obnovljen. Leta 1990 so vanj pod strokovnim vodstvom ZVKDS, OE Nova Gorica, in Goriškega muzeja postavili muzejsko zbirko iz prve svetovne vojne. Kobariški muzej, z osnovno tematiko prve svetovne vojne na Kobariškem in v širšem prostoru, je od takrat obiskalo od 60 do 90 tisoč obiskovalcev na leto, in to iz kar 182 držav, in je tako eden najbolj obiskanih muzejev v Sloveniji.

Leta 1990 vgrajena okna z enojno zasteklitvijo so v zadnjih letih dotrajala in povzročila muzejskim prostorom velike toplotne izgube in s tem povezane visoke stroške ogrevanja. Poleg tega je bilo tesnjenje oken slabo, posebej na severni in zahodni fasadi. Med močnim dežjem je v prostore zamakalo, zato so v razstavnih prostorih oz. na stenah in podih nastale poškodbe. Za zamenjavo oken si je muzej prizadeval več let. Potem ko je Občina Kobarid leta 2016 v proračunu zagotovila sredstva za zamenjavo vseh oken, nekaj pa je primaknil tudi sam muzej, so bila nova okna izdelana v mizarški delavnici Mizarstvo Peter Koren, Kobarid. Termopanska okna so narejena glede na stari vzorec oken, okvirji so iz macesnovega lesa, okna so dvokrilna in deljena na polja. Prilagojeno staro kovano okovje pa je bilo vgrajeno v nova okna.

Kobarid, pogled na Mašerovo hišo oz. Kobariški muzej (foto: A. Ščukovt, 2017)

54 Andrejka Ščukovt

EŠD: 225

Naselje: **Kobarid**

Občina: Kobarid

Ime: **Kobarid – trško jedro, Kobariški muzej**

Naslov: Gregorčičeva ulica 10

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Večja nadstropna stavba, kmečki dvorec z letnico 1739, leži v jedru Kobarida, v stavbnem nizu v Gregorčičevi ulici. Objekt, sprva v lasti družin Peteani in Obreza, je nato postal last štirih generacij družine Mašera ter dom narodnega heroja in pomorskega častnika Sergeja Mašere.

55 Eda Belingar

EŠD: 228

Naselje: **Kobdilj**

Občina: Komen

Ime: **Kobdilj – ambient vaškega trga**

Naslov: Kobdilj 9

Področje: E

Obdobje: 19.–21. stoletje

Osrednji trg v Dolnjem Kobdilju, ki ga prečka cesta, ki se odcepi od ceste Štanjel–Sežana in vodi v Gornjo Branico in Vipavsko dolino, oblikujejo fasade nekdanjih kmečkih domačij. Med njimi izstopa domačija Kobdilj 9 z veličastnim dimnikom, ki se dviga nad manjšo spahnjenco. Izzidek na

tej fasadi je zabeležen že v franciscejskem katastru iz leta 1819. V spahnjenci je bilo ognjišče, datirano leta 1864. Zraven spahnjence je kasnejši prizidek, v katerem je bila velika krušna peč. Tu so poleg družine pekli kruh tudi drugi vaščani. Enkrat med letoma 1962 in 1969 je v prizidku gorelo in ob ponovnem prekritju so na mestu enokapne strehe, sprva skrlate, izvedli betonsko z nekoliko manjšim naklonom. Spahnjenca ima trikapno streho, krito s skrlami.

Leta 2013 je bila streha stanovanjske hiše potrebna sanacije. Zamenjali sta se obstoječa lesena strešna konstrukcija in kritina z enako novo, napušči so ostali leseni, za kar je bilo lastnici izdano kulturnovarstveno soglasje. Obenem se je naklon strehe izenačil s tistim na sosednji hiši, Kobdilj 9a, ki je s hišo Kobdilj 9 včasih sestavljala eno domačijo.

Rekonstrukcijo spahnjence z dimnikom in manjšega prizidka ob njej je lastnica pričela šele v letu 2015. Skrlata strešica je puščala vodo, dimnik pa je bil v slabem stanju. Dotrajani so bili tako nosilni kot dekorativni elementi, omet je bil preperel. Poškodovani dekorativni elementi tako v opiki kot

Kobdilj 9, domačija s spahnjenco in prizidkom iz leta 1962 (arhiva ZVKDS, OE Nova Gorica)

v kamnu in ometu so se izdelali na novo po zgledu obstoječih, na novo sta se prekrili tako strešica spahnjence kot strešica prizidka, obe s skrlami. Pri tem je bila na prizidku izvedena streha v prvotnem naklonu. Tudi dimnik je dobil novo korčno strešico, ometi so klasični apneni. Tako fasado kot dimnik so na novo pobelili.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo foto-dokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Konservatorski nadzor je izvajala etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar. Dela je izvajal mojster Ivan Praček iz Budanj.

Kobdilj 9, domačija pred rekonstrukcijo streh in obnovo dimnika (foto: E. Belingar, 2013)

Kobdilj 9, na dimniku so bili vsi poškodovani ali uničeni elementi po zgledu ohranjenih izvedeni na novo (foto: E. Belingar, 2015).

Kobdilj 9, obnovljene strehe in dimnik (foto: E. Belingar, 2017)

56 Minka Osojnik, Nataša Lapanja Jazbec

EŠD: 4054

Naselje: **Kobdilj**

Občina: Komen

Ime: **Kobdilj – cerkev sv. Gregorja**

Področje: UA, R

Obdobje: tretja četrtina 15. stoletja, 1463–1464, konec 19. stoletja

Štanjel je imel nekoč pokopališče okoli cerkve sv. Danijela, leta 1786 pa so ga uredili okoli cerkve sv. Gregorja, ki stoji vrh griča nekako na pol poti med Štanjelom in Kobdiljem. V osnovi še popolnoma gotska cerkev je bila prvič posvečena leta 1464, nato so jo onečastili Turki, drugič pa je bila posvečena leta 1481. V drugi polovici 18. stoletja je bila zapuščena in v veliki meri porušena, po letu 1879 pa so jo začeli postopoma obnavljati prav zaradi okoli nje stoječega pokopališča (vir: Mrliška knjiga vikariata Štanjel za leto 1884). Pokopališče je bilo v zadnjih letih precej povečano proti jugovzhodu, sezidana je bila tudi nova mrliška vežica. Na pokopališču je ob cerkvi grobnica družine Fabiani.

Kobdilj, cerkev sv. Gregorja, leseno rebro na oboku gotskega prezbiterja (foto: M. Osojnik)

Kobdilj, cerkev sv. Gregorja, notranjščina prezbiterja z rekonstruirano poslikavo reber in restavrirano fresko (foto: Eda Belingar)

Proti jugovzhodu orientirano cerkev sestavljata enopolni triosminko zaključen prezbitarij z mrežastim obokom in širša pravokotna ladja, ki se nad vhodno fasado zaključuje z zvončnico. Prezbitarij obtekata kamnit strešni venec in kamnit podzid, v njegovo južno stranico pa je vzdana reliefno oblikovana kamnita človeška glava. Iz časa gotike je ohranjen tudi vhodni šilastoločni portal v cerkev, ki ima profilirano ostenje posneto na ajdovo zrno. Cerkev je imela do leta 2011 prezbitarij višji od ladje in prekrit s skriljem, nekoliko nižja ladja pa je bila krita s korci. Ob zadnji večji obnovi zunanjščine, ko je bila cerkev tudi na novo ometana, so zidove ladje nekoliko dvignili in celotno cerkev prekrili z enotno dvokapnico, kritina je korčna.

Leta 2016 se je župnija s finančno pomočjo občine lotila obnove notranjščine. Predhodno sondiranje sten je pokazalo, da so tako v ladji kot tudi v prezbitariju pod recentnimi večinoma ohranjeni prvotni ometi. Ker je bilo sredstev premalo, da bi se prvotni ometi prezentirali, smo poskusili vse plasti v največji možni meri ohranjati. Zaradi preperelosti se je odbil ozek pas do 50 cm nad tlemi v prezbitariju in do 2 m v ladji, v višjih predelih pa se je omet ohranil in na novo prepleskal po barvni študiji zavoda. V prezbitariju je sondiranje pokazalo poslikana gotska rebra, preostale partije pa so bile brez poslikav. Originalna poslikava reber se je ohranila, vendar se zaradi pomanjkanja finančnih sredstev v tej fazi ni odkrila in prezentirala, temveč se je čez obstoječe opleske izvedel nov oplesk, ki originalno poslikavo posnema. V prezbitariju se je restavriral močno načeta freska s portretom papeža Gregorja na steni za oltarjem, ostale stene pa so se na novo prebelile. Med obnovo kamnitih gotskih reber se je izkazalo, da sta, verjetno kot posledica prejšnjih obnov, vsaj dve rebri v resnici leseni in z žebli pribiti v strop.

V ladji je bil izdelan nov lesen kor po vzoru starega, ki je bil v zelo slabem stanju, restavrirana je bila freska Polaganja v grob v temenu oboka. Po celotnem objektu je bila obnovljena električna napeljava, ki je bila izvedena podometno, trase smo predhodno sondirali.

Restavratorska dela je izvedla restavratorica Nataša Lapanja Jazbec iz Svetega pri Komnu, pri retuši freske na stropu ladje je pomagala akademska slikarka Polona Semenič. Podoba sv. Gregorja v prezbitariju je bila najprej mehansko in kemično očiščena umazanije, sekundarnih nanosov beležev in alg, razpoke so bile utrjene z Ledanom in pokitane z apneno malto. Celotna barvna plast je bila zaradi spulveriziranosti utrjena z amonijevim kazeinatom in nanokalom preko japonskega papirja, nazadnje pa retuširana v črtkani tehniki. Uokvirjena poslikava na stropu cerkvene ladje je bila v zelo slabem stanju. Enkrat je že bila neustrezno popravljena oz. kar prepleškana, na mestih, kjer je odpadla barvna plast. Tehnika poslikave (kombinacija tempere in olja) ni primerna za stensko poslikavo, kar je povzročilo obsežno luščenje barvne plasti. K temu je pripomogla tudi zanemarjenost cerkve pred posegi. Najprej se je poskusilo utrjevati z 8-odstotnim Aquasolom v alkoholu, vendar se ta način ni ravno obnesel. Sledilo je utrjevanje preko japonskega papirja z amonijevim kazeinatom, in sicer štirikrat. Retuša se je izvajala v črtkani tehniki s pigmenti in 5-odstotnim Taylosom.

57 Tina Nanut, Blaž Orehek

EŠD: 239, 235, 236

Naselje: **Koper**

Občina: Koper

Ime: **Koper – cerkev Marijinega vnebovzetja, Koper – mestno jedro, Koper – arheološko najdišče Koper**

Področje: A

Obdobje: pozna antika, pozni srednji vek, zgodnji novi vek

Arheološke raziskave v cerkvi Marijinega vnebovzetja v Koprju so bile izvedene na mestu predvidenega izkopa za ureditev škofovske grobnice, umeščene v prezbitarij stolne cerkve. Iz istega razloga sta bili na tem mestu dve manjši sondi izkopani že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, vendar zaradi odkritih arheoloških ostalin gradnja grobnice tedaj ni bila realizirana. Z izkopavanji smo raziskali območje v skupni velikosti 31,5 m², vanj sta bili vključeni tudi zasutji omenjenih sond. Raziskave so s prekinitvijo potekale od julija do oktobra 2015. Izvedla jih je ekipa ZVKDS, CPA, pod vodstvom Barbare Nadbath in namestnice vodje Tine Nanut. Konservatorski nadzor je izvajal Jaka Bizjak (ZVKDS, OE Piran).

Izkopavanja so razkrila več arheoloških faz, ki jih lahko glede na materialno gradivo in odkrito cerkveno arhitekturo umestimo v daljši časovni razpon, od pozne antike do srednjega oz. novega veka. Najstarejše, poznoantične kulturne plasti in strukture so sicer številne, toda le v manjših segmentih so ohranjene ob severnem robu izkopa, kjer jih vkopi kasnejših grobov niso povsem uničili. Na intenzivno poselitev raziskanega območja v poznoantičnem času nakazujejo dobro ohranjeni maltni estrihi, ognjišče s kamnitim popločenjem, jame in stojke, ki pa jih ni bilo mogoče povezati v smiselne celote. Materialno gradivo te faze nakazuje na časovni razpon 5. in 6. stoletja. Opustitev poznoantične poselitve je vidna kot plast temnega melja z ogljem, ki je prekrivala najmlajše strukture antične faze in je bila prav tako ohranjena le v manjših segmentih med vkopi grobov. Njen nastanek si kljub slabi ohranjenosti in pomanjkanju najdb skušamo razlagati kot posledico propadanja antičnega urbanega okolja v zgodnjem srednjem veku (?). Z nivoja te plasti je bilo vkopanih 17 (pozno)srednjeveških oz. novoveških grobov. Ti najverjetneje pripadajo delu grobišča ob romanski baziliki, ki je bila od kasnejših baročnih prezidav cerkvenega objekta bistveno krajša. Grobovi so bili zelo gosto razporejeni na celotni raziskani površini, grobne konstrukcije pa so se skorajda brez izjeme navezovala druga na drugo. Grobovi, ki so ležali najvzhodneje, so bili poškodovani ob gradnji prvega baročnega kora na začetku 18. stoletja. Za pokope te faze je značilno, da so bili pokojniki položeni prsto v grobno jamo, najverjetneje zaviti v mrtvaški prt in dosledno brez pridakov. Med odkritimi grobovi lahko ločimo takšne z več pokopi ali pa je šlo za pokope posameznikov. Pri grobovih z več pokopi so kostne ostanke starejših skeletov ob pokopu mlajših potisnili ob rob grobne jame, v nekaterih primerih so bile lobanjske kosti odbrane posebej in položene ob rob grobne jame.

Nasprotno pa so bili v grobovih z enojnimi pokopi skeleti skorajda v celoti ohranjeni. Grobne jame so imele preproste grobne konstrukcije, ki so jih sestavljale plošče peščenjaka, položene ob rob grobne jame, ali pa so bile te nameščene le na posameznih delih groba, npr. ob glavi ali nogah.

Po velikosti in številu pokojnikov izstopajo štiri grobnice, ki so imele grobne konstrukcije izdelane iz večjih obklesanih blokov peščenjaka, položenih drugega ob drugega brez uporabe maltnega veziva, lahko so bile tudi sezidane, pri čemer so za gradnjo uporabili manjše plošče peščenjaka, vezane s trdno apneno malto. Takšne razlike v gradnji grobnih konstrukcij najverjetneje nakazujejo na kronološke razlike, saj je gradnja grobnic iz peščenjakovih blokov značilna za zgodnejše obdobje (cfr. Zanier, K. 2011, Raziskave znotraj palače Baseggio na Kreljevi 6 v Kopru. – V: M. Guštin (ur.), Urbana arheologija Kopra, *Annales Mediterranei. Archaeologia urbana* 1, 139–146). Točne datacije posameznih grobov oz. celotnega grobišča ni mogoče podati, saj so bili pokojniki pokopani brez pridatkov.

Grobišče so prekrivala nasutja, ki glede na novčne najdbe sodijo v prvo polovico 17. stoletja. V ta čas sodi tudi maltni estrih, ki priča, da je bilo grobišče ob baziliki opuščeno že pred prvo barokizacijo cerkvenega objekta, torej pred začetkom 18. stoletja.

Z izkopavanji smo odkrili tudi ostaline cerkvene arhitekturne iz časa prenove stare romanske (gotizirane) bazilike, ki je potekala v prvi polovici 18. stoletja (Seražin, H. 2001, Arhitekturna prenova koprške stolnice v prvi polovici 18. stoletja. – *Acta Histriae* 9, 489–504.). Mednje sodi dobro temeljena apsida, odkrita že med sondiranji leta 1991, ki predstavlja eno izmed manj znanih gradbenih faz v stavbnem razvoju (barokizaciji) stolne cerkve. Zanj vemo, da je bila zgrajena med letoma 1720 in 1722. Ob izgradnji nove, daljše apside so notranjost prenovljenega objekta, torej prostor med starim romanskim in novim baročnim korom, nasuli z obsežnim nasutjem, s katerim so za pribl. 0,8 m dvignili tedanji hodni nivo, od katerega se je slabo ohranil maltni estrih. S tega nivoja sta bila vkopana oba grobova te faze. V preteklosti sta bila že prekopana, najverjetneje ob Massarijevi prenovi sredi 18. stoletja. V nasprotju s starejšimi pokopi sta bila pokojnika pokopana v leseni krsti in v oblačilih, saj so bili ostanki tkanine najdeni v obeh grobovih. Posebno bogata je morala biti grobna oprava pokojnika v grobu 2, v katerem so se ohranili manjši, toda razmeroma dobro ohranjeni kosi kakovostne tkanine rdečkaste barve ter podplat usnjenega obuvala. Lokacija grobov v bližini apside nakazuje na poseben status pokojnih.

Koper, cerkev Marijinega vnebovzvetja, pogled na grobne konstrukcije in apsida iz 18. stoletja v ozadju (foto: B. Orehek)

58 Gašper Rutar

EŠD: 239

Naselje: **Koper**

Občina: Koper

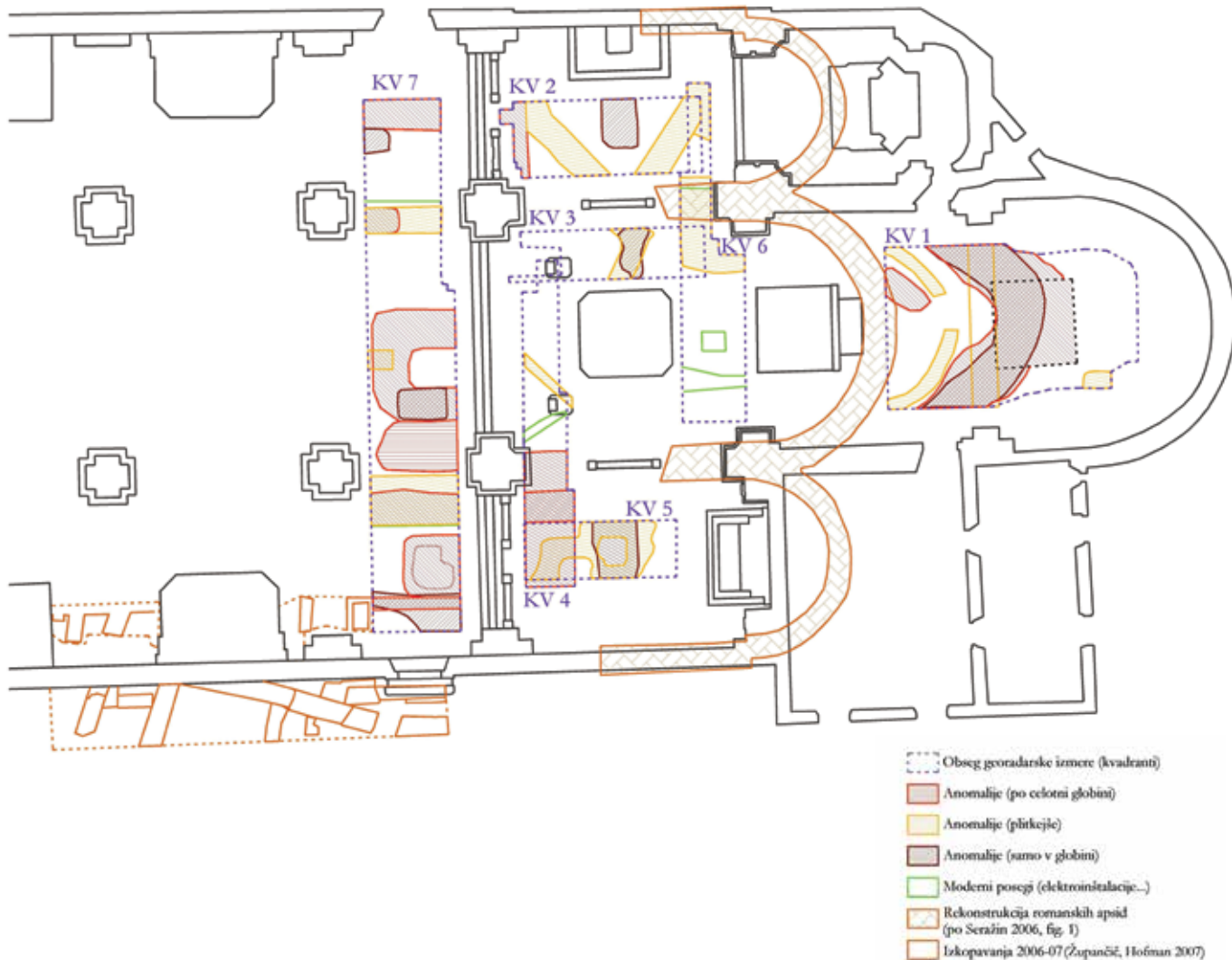
Ime: **Koper – cerkev Marijinega vnebovzetja**

Področje: A

Obdobje: rimska doba, srednji vek, novi vek

V maju 2014 so bile v cerkvi Marijinega vnebovzetja v Kopru izvedene georadarske raziskave. Zaradi cerkvene opreme in drugih fizičnih omejitev (stopnic ipd.) so bile raziskave omejene na prezbiterij in prednji del ladje ter razdrobljene na več kvadrantov. Na interpretaciji so prikazani skupki anomalij, ki v naravi predstavljajo preplet več struktur in

njihovih ruševin in vsaj deloma dajejo slutiti tudi potek struktur samih. Na celotnem območju raziskav so bili zaznani številni odboji, ki kažejo na obstoj pod površinskih ostankov (zidov, grobnic, tlakovanja), edino območje brez odbojev je del kvadranta 1 (KV1) vzhodno od sonde, izkopane leta 1991. Georadarska metoda med apsidno, zaznano z georadarsko metodo, in današnjo apsidno (pribl. 5 m razmika) ni zaznala nikakršnega odboja, kar pa je, kot kaže slika georadarskega profila, verjetno posledica sestave plasti tik pod tlakom in ne nujno odsotnosti arheoloških ostankov/struktur (pod njo). Glede na dosežene globine pri izkopavanjih leta 1991 (1,55 m), ne da bi dosegli sterilne plasti, je zelo verjetno, da gre za kasnejšo izravnavo (oz. nasutje) iz materiala (prezbiterij ima višjo lego od okolice). Glede na izkopane grobove na praktično vseh straneh nekdanje srednjeveške cerkve in glede na zgoraj omenjene naravne okoliščine je tudi na tem mestu mogoče pričakovati ostanke (pokopališča?) vsaj v globljih plasteh, čeprav jih georadar ni zaznal.

Koper, cerkev Marijinega vnebovzetja, interpretacija georadarskih raziskav z nekaterimi starejšimi izsledki (izvedba: G. Rutar)

59 Sanja Djokić, Luka Rozman

EŠD: 235 in 236

Naselje: **Koper**

Občina: Koper

Ime: **Koper – mestno jedro in
Koper – arheološko najdišče Koper**

Področje: A

Obdobje: zgodnji srednji vek, srednji vek, novi vek

V času od 3. 6. do 29. 10. 2016 so bile na podlagi kulturno-varstvenega soglasja MK RS 62240-130/2016/4 z dne 6. 12. 2016 in ob upoštevanju kulturnovarstvenih pogojev ZVKDS, OE Piran, št. 35104-630/2015/3 z dne 21. 1. 2016 na območju mestnega obzidja ob Bastionu v Kopru v sklopu gradnje objekta Javna kanalizacija na Vergerijevem trgu v Kopru izvedene predhodne arheološke raziskave v obliki arheološkega izkopavanja, arheološkega strukturnega pregleda in arheološke raziskave ob gradnji. Arheološke raziskave je opravila ekipa MAGELAN Skupine, d. o. o., pod vodstvom Luke Rozmana, univ. dipl. arheol., in namestnice Sanje Djokić, univ. dipl. arheol., ter ob pomoči strokovnih sodelavcev Špele Tomažinčič, univ. dipl. arheol., Marka Kota, mag. arheol., Roka Bremca, univ. dipl. arheol., in Tilna Podobnika, univ. dipl. arheol.

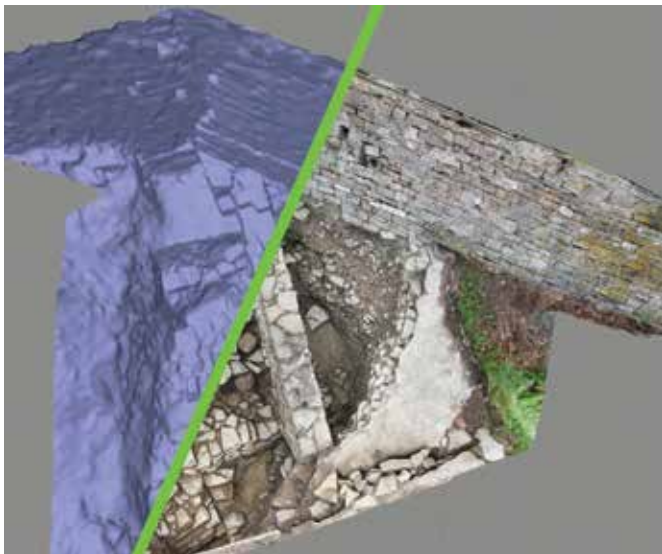
Rezultati raziskav so znotraj obzidja uspešno potrdili domnevni potek obzidnega zidu C iz 16. stoletja, ki se je na globini pribl. 3 m nadaljeval in segal v zahodni profil izkopnega polja IP 2. Obzidje je bilo prekinjeno z vrati oz. 1,7 m široko odprtino z jasno vidnim kamnitim pragom in ob straneh s spodnjim delom portala, utrjenim s kamnitimi bloki. Na vzhodni in zahodni strani sta se pravokotno na vhodni portal naslanjala zidova. Vsi zidovi so skupaj domnevno sestavljali t. i. stražni stolp sv. Mihaela, upodobljen na Finovem načrtu iz leta 1619. Del komunikacije, ki je z vrati v zgodnjenovoveškem obdobju povezovala življenje mestnega prebivalstva z zunanjim svetom, so sestavljale tudi kamnite stopnice znotraj stolpa, ki so se ohranile v dveh nivojih in so potekale vzdolž zidu v smeri S–J. Obzidni zid C, kot je mogoče domnevati po zgodovinskih virih, je bil deloma uničen najkasneje v 19. stoletju, ko je bil k njemu prizidan novoveški obzidni zid B.

Raziskave, ki so posegale v pobočje zunaj obzidnih zidov B in C, so odkrile suhozidni kamniti zid, ki je izpod zidu B v smeri proti severu potekal v dolžino pribl. 4,5 m. Zid, ki je bil verjetno podporni zid k obzidju ali pa verjetneje parcelna meja, je mlajši od zidu C in starejši od zidu B ali sočasen z njegovo izgradnjo v 19. stoletju. Sekal je ostaline starejšega objekta iz 16. stoletja oz. je bil postavljen nanje. Najverjetneje se zdi, da je ta objekt, glede na načrt koprskega obzidja, ki ga je leta 1619 izdelal inženir Giacomo Fini, predstavljal neke vrste komunikacijo oziroma pot iz mesta proti mandraču. Časovni okvir novoodkritih struktur potrjuje tudi drobno

Koper, območje arheoloških raziskav na Vergerijevem trgu (izdelava M. Kot)

keramično gradivo (16. stoletje). Arheološko ekipo je znotraj mestnega obzidja presenetilo odkritje treh grobov, ki segajo v jugozahodni profil izkopnega polja IP 2. Zaradi nevarnosti posipa peščenih modernih plasti iz profila je bil delno raziskan in izkopen zgolj grob G_1, za katerega se je izkazalo, da je vseboval človeške kosti najmanj štirih odraslih oseb in treh otrok. Grob je bil brez pridakov, v polnilu je bil zgolj en odlomek domnevno zgodnesrednjeveške keramike. Za točen časovni okvir je bila izvedena radiokarbonska datacija človeških kosti. Vzorca kosti sta bila datirana v časovni razpon 902 ± 45 BP in 1072 ± 45 BP. Velika verjetnost je, da se grobišče širi v notranjost mesta proti parku na Vergerijevem trgu, v širšem smislu pa ga lahko povezujemo z grobiščem, odkritim na pobočju zunaj severnega mestnega obzidja (vzhodneje na predelu zidov Z), ki so bili prav tako datirani v zgodnji srednji vek. Opravljene raziskave so z rezultati prispevale k osvetlitvi problematike utrjevanja severnega dela koprškega obzidja in z odkritjem grobišča odprle novo poglavje v razumevanju celostne podobe poselitve koprškega otoka. Vse novoodkritke strukture in grobne jame so bile po končanju raziskav ustrezno zaščitene s podlago iz filca.

Koper, izkopno polje 1 – fotorealističen 3D-model in 3D-model brez teksture (izdelava A. Lazar)

Koper, izkopno polje 2 – fotorealističen 3D-model (aksonometrična študija; izdelava A. Lazar)

60 Saša Dolinšek

EŠD: 247

Naselje: **Koper**

Občina: Koper

Ime: **Koper – Palača Kidričeva ulica 19**

Naslov: Pokrajinski muzej, Kidričeva ulica 19

Področje: R

Obdobje: 18. stoletje

Šest polikromiranih atrijskih klopi, prvotno iz Besenghijeve palače v Izoli, začasno hranijo v Pokrajinskem muzeju v Kopru. Klopi z datacijo nastanka v 18. stoletju so izjemno slikarsko delo neznanega umetnika in redko ohranjen primer tovrstnih klopi pri nas.

Dve manjši klopi sta bili v preteklosti v celoti restavrirani, saj sta bili na njih v celoti izvedeni retuša in rekonstrukcija manjkajoče poslikave. Štirim večjim klopem so v preteklosti dodali le manjkajoče dele lesene konstrukcije.

Zaradi zaščitnega premaza iz naravne smole, ki je močno podvržen škodljivim učinkom UV-svetlobe, je polikromirana površina klopi močno porjavela. Namen konservatorsko-restavratorskih posegov na klopah je bil odstranitev neustreznega laka in utrjevanje polikromacije.

Rezultat posega je zadovoljiv, saj so se na predmetih izvajali minimalni posegi. Polikromacija skupaj z lesenim nosilcem je utrjena in pripravljena na nadaljnje postopke, ki bi se morda v prihodnosti na lesenih klopah še izvajali.

Klopi so izdelane iz lesa iglavca. Sestavljene so iz kvadratnega podstavka in visokega ravnega naslonjala v obliki baldahina. Sedalna ploskev je dvžižna, v notranjosti podstavka je prostor za shrambo predmetov (mogoče blazin ...). Že samo ime pove, da so nekoč stale v atriju palače. Sedalni del je v spodnjem in zgornjem delu okrašen s profili. Na sredini so ob straneh po eno in spredaj dve polnili, zaključeni s profilno letvico. Oblika naslonjala nekako spominja na baldahin ali bogato zofo. Poslikava posnema draperijo, okrašeno z rastlinsko ornamentiko. V sredini je upodobljen grb. Dve klopi imata

Koper, Palača Kidričeva ulica 19, štiri atrijske klopi pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: S. Dolinšek)

Koper, Palača Kidričeva ulica 19, odstranjevanje filmotvornih premazov, detajl naslonjala klopi (foto: S. Dolinšek)

Koper, Palača Kidričeva ulica 19, glajenje odstopajoče kredne podloge z Leistrom preko Melinex folije, detajl manjše restavrirane klopi (foto: S. Dolinšek)

Koper, Palača Kidričeva ulica 19, manjša atrijska klop (polovica) po končanem konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: S. Dolinšek)

Koper, Palača Kidričeva ulica 19, atrijska klop (četrtina) po končanem konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: S. Dolinšek)

naslikan domnevno rimski grb (volkulja), drugi dve pa grb družine Besenghi (dve sireni na morju). Manjši klopi imata nižje naslonjalo in poslikavo z imitacijo draperije in rastlinsko ornamentiko.

Les so napadli lesni insekti (navaden trdoglavec), vendar ni bilo opaziti svežih izletnih luknjic in črvin. Predvsem v spodnjem delu podstavkov so bile vidne večje poškodbe lesenega nosilca zaradi izletnih luknjic in trohnobe. Na nekaterih delih naslonjal so bili vrezani razni podpisi, vreznine in luknje, nastale od kovinskih žeblicev. Konstrukcija klopi je bila v preteklosti obnovljena. Naslonjala lesenih klopi so sestavljena iz več horizontalno sestavljenih polikromiranih desk. Pri dveh že obnovljenih klopeh so te dele zlepili skupaj, vendar je zaradi neprimernih klimatskih pogojev v tem delu prišlo do večjih razpok. Zaradi neustreznih klimatskih pogojev je polikromacija s klejno-kredno podlogo tudi odstopala in se luščila.

Na novo je bilo vdelenih precej novih lesenih delov klopi, ki so ostali slikarsko neobdelani. Rezbarska obdelava novih kosov je bila ustrezna (razen nekaj manjših detajlov), vendar pa je bila neprimerno montirana s prekratnimi vijaki, zato je ponekod odpadla. Zaščitni lak, najverjetneje laneni firnež z dodatki, je zelo potemnel, zato je bila skozi debelo plast premaza poslikava slabo vidna.

V spodnjem delu je bila poslikava v slabem stanju, saj je bil ta del najbolj izpostavljen. Predvsem na sedalni ploskvi in spodnjih profiliranih letvah so ostali le še fragmenti polikromacije. Na polikromaciji štirih nerestavriranih klopi smo izvedli sondiranje laka in barvnih plasti. Ugotovili smo, da je ohranjena polikromacija prvotna. Po čiščenju umazanije in prahu na nepolikromiranih površinah smo opravili preizkuse topnosti zaščitnega premaza. Premaz je bil topen v polarnih topilih, vendar tako trdovraten, da se ga z zgolj zgoščenim topilom ni dalo odstraniti. Po nekaj poskusih smo ugotovili, da bomo morali za odstranitev laka uporabiti precej močno mešanico polarnih topil.

Polikromacija je na več mestih odstopala in se luščila, zato je bilo treba površino pred posegom odstranjevanja filmotvornih materialov utrditi. Utrjevali smo jo z akrilnim utrjevalcem (Medium for Consolidation, Lascaux), razredčenim z destilirano vodo v razmerju 1 : 1. Ker se je kredna podloga na več mestih strehasto dvigovala od lesenega nosilca, smo utrjeno odstopajočo kredno podlogo zalikali z grelno lopatico preko Melinex folije.

Za odstranjevanje zaščitnega premaza smo uporabili zgoščeno SSG-topilo na bazi acetona in benzil alkohola (z dodatkom Ethomeena C-25 in Carbopola EZ). Japonski papir smo uporabili zaradi lažjega odstranjevanja gela s površine.

Na utrjene površine smo na japonski papir nanašali gosto mešanico topil, ki smo jo po določenem času odstranili in obdelovano površino nevtralizirali z acetonom. Po odstranitvi laka je sledilo lokalno mehansko odstranjevanje manjših ostankov laka in umazanije. Polikromirano površino smo ponovno utrjevali (Medium for Consolidation, Lascaux). Neobdelane površine smo očistili, impregnirali s fungicidom in insekticidom (Borosol, Regeneracija Lesce) in utrjevali z 20-odstotno akrilno emulzijo (Sokrat 2804, Samson Kamnik). Večje poškodbe smo zakitali z dvokomponentno maso na osnovi epoksi smole in lesnega polnila (Araldit HV + SV, Samson Kamnik). Kitane dele smo obrusili in jih obarvali v tonu lesa.

Po posvetu z odgovornim konservatorjem smo novo vstavljene lesene elemente patinirali, da so se tonsko uskladili z originalnimi deli. Patinirali smo s pigmenti in akrilno emulzijo, s tem pa smo zaščitili tudi neobdelano leseno površino. Ob vsakem naslednjem postopku se lahko ti premazi obrusijo ali odstranijo z acetonom.

Dve manjši klopi sta bili pred leti restavrirani. Polikromacija je bila v celoti rekonstruirana. Zaradi neustrezne klime se je leseni nosilec skupaj s polikromacijo presušil in krčil. Na površini je nastalo več razpok, kredna podloga je odstopila od nosilca in se ponekod luščila. Na najbolj kritičnih delih se je kredna podloga strehasto dvignila od lesenega nosilca.

Površino klopi smo najprej očistili prahu in umazanije. Sledilo je utrjevanje s 50-odstotnim akrilnim utrjevalcem (Medium for Consolidation, Lascaux) v destilirani vodi, katerega lastnost je nizka viskoznost, dobra penetracija in dobra odpornost proti UV-svetlobi. Odstopajoče dele kredne podloge smo po utrjevanju pritrdili nazaj na leseni nosilec s pomočjo grelne lopatice in melineksa.

Na delih, kjer je polikromacija odpadla, smo nanесли kredno podlogo do nivoja in jo obrusili. Sledila je retuša dopolnjenih

delov polikromacije.

Po končanem posegu smo polikromacijo na klopeh zaščitili s premazom akrilnega laka (Transparent lack, semigloss, Lascaux).

Nosilka naloge in izvajalka posegov: Saša Dolinšek, višja kons.-rest., akad. rest., študentka: Barbara Dolinšek.

61 Eda Belingar

EŠD: 27460

Naselje: **Kopriva**

Občina: Sežana

Ime: **Kopriva – Pil pri Krepah**

Naslov: Kopriva, parc. št. 1847/4, k. o. Kopriva

Področje: E

Obdobje: 1901

Oba konca gručaste vasi Koprive, ki leži ob cesti Štanjel–Sežana, sta obeležena s kamnitima znamenjema, pilom pri Markotovih in pilom pri Krepah. Slednji je postavljen na severovzhodnem koncu tik ob cesti in prislonjen ob visoko škarpo, podporni, na suho zložen zid.

Zidano kamnito znamenje sestavljata zidano začelje in nastavek s polkrožno zaključeno nišo, katere okvir je portal s profiliranimi kapiteli in profiliranim pristreškom, ki sloni na širši kamniti menzi. Začelje se zaključuje z dvokapno korčno, na skrle položeno strešico v blagem naklonu. Na prednji strani pod nišo je na gladki sredinski napisni plošči napis

Hvaljen bodi Jezus Kristus!

*O vi vsi ki mimo greste
po potu, pomislite in pogledite,*

*če je kaka bolečina kakor
bolečina moja.*

Žal. pes. Jer. 1. 12

1901

Na stranskih dveh ploščah je klesan mrežast okrasni vzorec. Pil je zidan in ometan. Čez začelje teče profilirano izveden venec v ometu, ki se nadaljuje v isti višini čez nastavek z nišo. Znamenje je s prednje strani zamejeno z razpirajočim se ograjnim zidom, ki se na stiku z začeljem zaključuje s kamnitima pilastroma, postavljenima na kamniti zaključek zida. Vmesni tlak je iz klesanih kamnitih plošč s tlorisom v obliki trapeza. Zamejeni prostor pred kapelico je včasih prekrivala pergola iz ločno oblikovanega železa in žice, po kateri se je vzpenjala okrasna plezalka.

Znamenje je bilo zanemarjeno in v precej slabem stanju, ravno tako podporni zid, h kateremu je bilo prislonjeno. Zid je bil preraščen z bršljanom in je bil deloma že porušen. Strešica znamenja iz korcev in skrli je razpadala, ravno tako skrle strešnega venca. Kamniti deli so bili precej razmajani, preraščeni z algami in zamazani, omet je razpadal. Levemu kamnitemu pilastru je manjkala krogla. Napis na plošči je bil izpran.

V letu 2014 smo prejeli vlogo za obnovo znamenja. Podali

smo kulturnovarstvene pogoje in soglasje. V istem letu so domačini obnovili kamniti podporni zid, v letu 2015 pa še znamenje. Pred pričetkom del je restavrator Andrej Jazbec izvedel sondiranje beležev kapelice in podal svoje ugotovitve, ki so bile osnova za nadaljnjo obnovo in obarvanje tako fasade kot napisa. Klesane kamnite dele so očistili, poškodovane dele domodelirali, po utrditvi temeljev pa postavili na njihovo mesto. Odstranil se je tlak prostora pred znamenjem in ponovno postavil na njegovo mesto na predhodno učvrščeno podlago. Obnovil se je napis na plošči. Po dokončnih delih in postavitvi kamnitih detajlov na njihovo mesto so kapelico

Kopriva, pil pri Krepah pred pričetkom del (foto: E. Belingar, 2014)

Kopriva; domačini so dela nadaljevali na znamenju. Odstranjen je bil omet, očiščeni, restavrirani in domodelirani so bili kamniti detajli (foto: E. Belingar, 2015).

Kopriva; konec leta 2014 so domačini na novo pozidali podporni zid (foto: E. Belingar, 2014).

ometali in obarvali po barvni študiji. Nazadnje so domačini po svojem okusu uredili še okolico znamenja. Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelal restavrator ZVKDS, OE Nova Gorica, Andrej Jazbec, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar. Vsa dela so izvedli domačini sami, saj je v vasi več usposobljenih obrtnikov za tovrstna dela.

Kopriva; domačini so kapelico na koncu ometali, obnovili napis, izdelali strešico in kapelico obarvali (foto: E. Belingar, 2015).

62 Tanja Mesojedec

EŠD: /

Naselje: **Koprivnik**

Občina: Kočevje

Ime: **Koprivnik, slika Morska obala na Lošinju, Michael Ruppe**

Naslov: Zavod Nesseltal Koprivnik, Koprivnik 13

Področje: R

Obdobje: prva polovica 20. stoletja

Slika Morska obala na Lošinju iz zasebne zbirke je delo kočevskega slikarja in kiparja Michaela Ruppeja (1863–1951). Michael Ruppe je bil rojen v vasi Ovčjak na Kočevskem, ljudsko šolo je obiskoval v Koprivniku. Kot mladoletnega so ga poslali k stricu v Salzburg na delo. Šolal se je na Dunaju, v šoli za umetno obrt dunajskega muzeja Am Stubenring. Živel in ustvarjal je v Italiji, Nemčiji in Avstriji. Ukvarjal se je s stenskim slikarstvom, kiparstvom, grafiko in ilustracijo. Izkazal se je predvsem kot izkušen krajinar. Zaradi dolgoletnih zdravstvenih težav je Ruppe okoli leta 1910 kupil hišo na Malem Lošinju in je tam prebival do leta 1914. V to obdobje lahko uvrstimo sliko Morska obala na Lošinju, ki spada v slikarjevo zrelo ustvarjalno obdobje. Motiv slike je skalnata morska obala in morje ter svetloba, ki se odbija od morske gladine, in odsev rumene svetlobe na vrhovih skal.

Dimenzije slike so 41,5 × 55 cm.

Pri preiskavi smo ugotovili, da je nosilec slike lepenka iz lesne celuloze, ki je nestabilna in neprimerna za izdelavo oljne slike. Sama zaščita oziroma priprava nosilca je bila pomanjkljiva in ni zagotavljala kakovostne podlage za oljno barvo. Nosilec je bil premazan samo s klejno raztopino, ki ni zagotavljala kvalitetne izolacije nosilca od barvne plasti. Na hrbti strani nosilca so bile opazne spremembe barve in kvalitete, ki so posledica uporabe kemijsko nestabilnih dodatkov pri industrijski izdelavi ter vpliva svetlobe, temperature in vlage. Svetloba, tako naravna kot tudi umetna, lahko povzroči razgradnjo papirja in drugih organskih materialov. Občutljivost papirja za svetlobo je odvisna predvsem od sestave vlaken in se še poveča, če papir vsebuje lignin. Svetloba povzroča obledelost, porumenelost in potemnelost papirja.

Zaradi neustrezne priprave in slabe kakovosti nosilca, neustreznega ravnanja in hranjenja ter zaradi neustreznih klimatskih razmer je prišlo do nagubanosti oz. konveksne izbokline, ki je tudi vplivala na poškodbo barvne plasti.

Nosilec smo ravnali s postopkom kratkotrajnega in indirektnega vlaženja v zaprti komori in z obdelavo v nizkotlačni mizi s pritiskom in toploto (pribl. 40 °C). Postopek smo ponovili dvakrat in s tem odpravili konveksnost papirnatega nosilca. Pred tem smo s suhim čiščenjem odstranili površinsko nečistočo na hrbtne strani nosilca in s tem preprečili, da bi prodrla v strukturo papirnatega nosilca. Pred restavratorskim postopkom je bila slika pregledana z mikroskopom stereo-reskom z 20-kratno povečavo, ki je razkril kompleksne poškodbe na barvni plasti, kot so razpokanost povrhnjice, lokalno odstopanje zaradi poškodb klejne impregnacije in nečistoče, ki so nekoliko zakrile drobne poškodbe in odstopanje barvne plasti. Zaradi dvigov barvne plasti je bilo izvedeno lokalno utrjevanje z utrjevalcem na vodni osnovi. Odvečni utrjevalec je bil odstranjen, nato smo ravnali utrjena mesta v vakuumski mizi, ne da bi dodajali toploto. Opazne so bile tudi mehanske poškodbe še sveže barvne plasti, predvsem ob robovih slike zaradi neustreznega ravnanja.

Slika je nastala kot študija na terenu, na kar opozarjajo značilne poškodbe še sveže barvne plasti. Ker ni zaščitnega laka, je barvna plast direktno izpostavljena svetlobi, predvsem UV-žarkom, ki povzročajo segrevanje in fotokemične procese.

Odstranjevanje površinske umazanije je potekalo selektivno zaradi občutljivosti barvne plasti in nosilca slike. Testirana so bila različna sredstva za čiščenje. Suho odstranjevanje nečistoče je dalo nezadostne rezultate. Čiščenje na osnovi vode je bilo edino primerno zaradi občutljivosti barve za organska topila.

Površinska nečistoča je bila nadzorovano in optimalno odstranjena z 1-odstotno raztopino triamonijevega citrata in 1-odstotno raztopino natrijevega citrata v destilirani vodi.

Retuširanje se je izvajalo v dveh fazah. Podlaganje retuš se je izvajalo v rahlo svetlejših in hladnejših barvnih tonih od izvornika. Ker so bile nekatere poškodbe zelo majhne, smo izvedli tako imenovano popolno retušo.

Zaščitno lakiranje ni bilo izvedeno (na željo lastnika). Lastniku slike je priporočeno hraniti sliko pod zaščitnim steklom, ki ne sme direktno sloneti na sliki, ampak ga je treba

od nje ločiti s širokim paspartujem. Slika naj sloni na trdi hrbtne zaščiti, ki naj se utrdi na okvir in ne sme biti premična. Priporočeno je, da sta paspartu in hrbtne zaščita izdelana iz 100-odstotne tekstilne celuloze in sta brez kislin.

Michael Ruppe, Morska obala na Lošinju, odstranjevanje umazanije z lica slike (foto: T. Mesojedec)

Michael Ruppe, Morska obala na Lošinju, poškodbe barvne plasti na sliki (foto: T. Mesojedec)

Michael Ruppe, Morska obala na Lošinju, stanje slike po končanem restavratorskem postopku (foto: T. Mesojedec)

63 Tanja Mesojedec

EŠD: /

Naselje: **Koprivnik**

Občina: Kočevje

Ime: **Koprivnik, slika Krajina I, Michael Ruppe**

Naslov: Zavod Nesseltal Koprivnik, Koprivnik 13

Področje: R

Obdobje: prva polovica 20. stoletja

Slika *Krajina I* kočevskega slikarja in kiparja Michaela Ruppeja (1863–1951) je del zbirke zasebnega zbiratelja. To je druga slika, ki smo jo na pobudo zbiratelja restavrirali. Slika je izvedena na neprimernem nosilcu, brez podloge (grunda) in zaščitnega laka. Vse te tri prvine so bistvenega pomena za kakovostno ohranitev likovnega dela v prihodnosti. Namen konservatorsko-restavratorskega postopka je bil ravnanje in stabiliziranje nosilca slike s pomočjo kratkotrajnega vlaženja in ravnanja pod obtežitvijo, odstranjevanje površinske nečistoče z neagresivno metodo, lokalnim utrjevanjem poškodovane zgornje plasti furnirja in retuširanjem poškodb. Uspešno opravljen postopek ravnanja in ojačitve nosilca z letvicami, t. i. parketaža, na hrbtni strani, je povrnil stabilnost in estetsko vrednost slike.

Dimenzije slike so 52 x 73 cm.

Ob pregledu smo ugotovili, da je nosilec slike deformirana furnirna plošča, izdelana iz lihega števila furnirnih listov, zlepljenih med seboj pod približno pravim kotom. Furnirna plošča je triplastna (tripleks) in debela 0,4 cm. Pri poskusih topivosti lepila smo ugotovili, da je lepilo odporno proti vodi in stabilno. Furnirni nosilec je bil deformiran. Opaziti je bilo mogoče nekaj manjših mehanskih poškodb, kot so udrtine, praske in razpoke. Na hrbtni strani nosilca so bile prisotne nečistoče ter oksidacija (potemnjenost) furnirja zaradi vpliva svetlobe. Deformacija nastane predvsem zaradi prekomerne ali prenizke relativne zračne vlažnosti ali prekomerne vlažnosti v podlagi oziroma steni. Prisotnost lokalnega luščenja zgornje plasti furnirja ob robu slike je posledica neustrezne hrambe in tudi neustreznih klimatskih razmer. Zaradi vpliva svetlobe, temperature in vlage je prišlo do spremembe barve in kvalitete furnirnega nosilca. Našteti dejavniki lahko povzročijo počasno razgradnjo organskih materialov.

Kot je že bilo omenjeno, zgradba slike ni klasična. Manjkajoča kredno-klejna podloga negativno vpliva na nosilec in barvno plast slike, ker takšna podloga zagotavlja določeno vpojnost veziv v barvi in sprejemljivost barve in podlage. Ker pa je umetnik samo s tanko klejino raztopino izoliral nosilec, se barva ni zadostno oprijela podlage. Tenek nanos klejine raztopine ne zagotavlja kvalitetne izolacije nosilca od barvne plasti.

Oljna barvna plast je nanosena v tankih lazurnih in tudi pastoznih nanosih. Pri pastoznih nanosih je opazna razpokanost barvne plasti zaradi hitrega sušenja. Opaziti je bilo tudi lokalno odstopanje oz. luščenje barve od nosilca ter nekaj mehanskih poškodb, kot so odrgnine. Pri natančnem

Michaela Ruppe, *Krajina I*, odstranjevanje umazanije z lica slike (foto: T. Mesojedec)

Michaela Ruppe, *Krajina I*, izvedba parketaže na hrbtni strani furnirnega nosilca (foto: T. Mesojedec)

Michaela Ruppe, *Krajina I*, stanje slike po končanem restavratorskem postopku (foto: T. Mesojedec)

pregledu slike smo ugotovili, da je do luščenja barve prišlo pri pastoznih nanosih, ker ni ustrezne kredno–klejne podloge. Pri preiskavi smo ugotovili, da slika ni lakirana, kar je značilno za modernistično obdobje. Zaradi odsotnosti zaščitnega laka je bila barvna plast direktno izpostavljena biotskim in abiotskim vplivom. Direktna izpostavljenost umazaniji, svetlobi, predvsem UV-žarkom, ki povzročajo segrevanje in fotokemične procese, ter živalskim iztrebkom so dejavniki, ki so povzročili kompleksne poškodbe na površini slike.

Poseg se je pričel s snemanjem slike iz okvirja. Ko je bila slika sneta, smo se odločili za ravnanje nosilca z metodo kratkotrajnega vlaženja in ravnanja pod pritiskom. Ravnanje slike je potekalo od decembra 2011 do aprila 2012. Po končanem ravnanju smo sliko previdno očistili umazanije in mušjih iztrebkov. Pri tem smo pazili, da ne poškodujemo risbe, narejene z voščenko, ki je neposredno nanesa na barvno plast. Lokalne poškodbe (luščenje in odstopanje) furnirja smo lepili pod pritiskom in tako zravnali površino. Retuširanje se je izvajalo v dveh fazah. Podlaganje retuš se je izvajalo v rahlo svetlejših in hladnejših barvnih tonih od izvornika. Ker so bile nekatere poškodbe zelo majhne, smo izvedli tako imenovano popolno retušo. Sliko smo zaščitili z lakom, ki jo varuje pred negativnim vplivom umazanije in svetlobe.

64 Alja Fir

EŠD: 265

Naselje: **Kostanjevica na Krki**

Občina: Kostanjevica na Krki

Ime: **Kostanjevica na Krki – samostan**

Naslov: Grajska cesta 45

Področje: R

Obdobje: prva četrtina 20. stoletja, 1921

Slika Zaton življenja je zgodnje delo Toneta Kralja; od leta 1974 jo v svoji zbirki hrani Galerija Božidar Jakac Kostanjevica na Krki. Slika je umeščena na stalno razstavo del Toneta Kralja. V višino meri 87,7 cm in v širino 214,2 cm. Naslikana je v tehniki olje na platno, v spodnjem levem kotu je signirana in datirana (Tone Kralj 21). Pripadajoči okrasni okvir je originalen in je najverjetneje delo Toneta Kralja.

Konservatorsko–restavratorska dela so bila na Oddelku za štafelajno slikarstvo ZVKDS, Restavratorski center (vodja projekta mag. Barbka Gosar Hirci, kons.–rest. svetov.; naravoslovne preiskave: Petra Bešlegić, kons.–rest., Sonja Fister, kem. teh.; zunanja sodelavca: Alja Fir, kons.–rest., Janez Novak, s. p.; strokovna komisija: Goran Milovanović, muzejski svetovalec, Galerija Božidar Jakac, dr. Andrej Smrekar, muzejski svetnik, Narodna galerija), izvedena v letu 2016. Poseg smo začeli s pregledom umetnine, popisom in fotografiranjem stanja ter izdelavo zapisnika o stanju umetnine. Pri pregledu stanja umetnine smo ugotovili, da je bila slika v preteklosti podlepljena z voščeno–smolnim

lepilom. Originalno in podlepljeno platno sta bila toga in slabo napeta na neustreznem podokvirju.

Za sliko je značilen neenakomeren nanos podloge in barvne plasti. Na delih slike, ki podloge in barvne plasti nimajo, je vidno platno. Nanosi barvne plasti so raznovrstni, debeli in pastozni ter tudi tanki in lazurni. Detajli spiral so izvedeni z bronzo. Barvna plast je bila v relativno dobrem stanju. Lokalno so bile vidne manjše razpoke in ponekod odpadanje barvne plasti. Površina slike ni imela leska. Površinska umazanija je bila na svetlih delih lica vidna kot temna koprena. Ob spodnjem in zgornjem robu ter na drugih robovih so bili vidni ostanki voščeno–smolnega lepila, ki so bili sprijeti z umazanijo.

Pri pregledu slike s stransko svetlobo so bili dobro vidni raznovrstni nanosi barvne plasti, strukturiranost površine in deformacija tkanega nosilca zaradi slabe napetosti. Fotografija ultravijolične fluorescence je pokazala prisotnost premaza na licu slike. Pregled vzorcev, stratigrafija barvnih plasti in FT-IR so pokazali, da slika ni bila lakirana in da je bil premaz na licu na osnovi voska. Premaz je bil neenakomerno nanesen, pod njim je bila debela plast umazanije.

Preizkus odstranjevanja nečistoč je bil izveden z destilirano vodo, pufrom pH 5,5 in pufrom pH 7 z dodatkom citronske kisline. Tamponi so se obarvali rumeno, potrebna sta bila natapljanje in uporaba pritiska. Pred nadaljnjim sondiranjem je bilo treba poznati sestavine premaza in ugotoviti prisotnost umazanije pod premazom ter se zavedati, da gre za mlad oljni film. S postopkom smo želeli s čim manjšim poseganjem odstraniti tako vosek kot umazanijo pod njim. Sondiranje je bilo izvedeno z white spiritom, Shellsolom T, Shellsolom A in mešanico topil Shellsol T, aceton in isopropanol. Zaradi manjše potrebe po omakanju in uporabi pritiska ter glede na videz barvne plasti po izhlapitvi topila ter obarvanosti tampona so bile nečistoče odstranjene z Shellsolom A in vatnim tamponom, na rjavih območjih pa je bilo odstranjevanje nečistoč izvedeno z white spiritom. Različna nivojska struktura površine lica je zahtevala precizen pristop k odstranjevanju voska in nečistoč. Odstranjevanje je potekalo sistematično po barvnih področjih na napeti sliki, kar je omogočalo boljši vpogled v proces dela. Najprej so bile nečistoče odstranjene na svetlih območjih, kjer je bilo spremljanje odstranjevanja enostavnejše.

Pri pregledu originalnega in podlepljenega platna je bilo ugotovljeno, da je bilo izbrano platno za podlepljanje relativno podobno originalnemu. Na platnih ni bilo mehanskih poškodb, težave sta povzročala togost nosilca in vidno neenakomeren nanos lepila. Zaradi relativno dobrega stanja slike in načela minimalnega poseganja smo se sprva odločili, da ohranimo podlepljeno platno in samo stanjšamo plast voščeno–smolnega lepila. Odstranjevanje odvečnega lepila s hrbtišča je potekalo v nizkotlačni mizi, večji ostanki lepila na robu so bili odstranjeni mehansko s skalpelom. Na nizkotlačno mizo smo v zaporedju položili melinex, štiri plasti natronskega papirja, ki je služil kot pivnik, in polprepustno folijo Holytex. Sledila je slika, položena z licem navzgor, čez njo pa je bil položen silikoniziran melinex. Nato je bilo vključeno segrevanje na temperaturo 70 °C. Ko je bila temperatura dosežena, smo vklopili vakuum. Slika je

bila izpostavljena temperaturi 10 minut, nato se je ohlajala pod vakuumom. Pri postopku je bila odstranjena debela plast voščene smolne mase – plasti vpojnega papirja so bile prepojene, zato je bil postopek ponovljen. Pri ponovitvi se je še zmeraj izločilo veliko lepila. Lokalno je bilo opazno gubanje originalnega platna. Ker se je izkazalo, da se podlepljeno platno enostavno oddvoji od originalnega platna, smo se odločili, da platno odstranimo. Po odstranitvi podlepljenega platna se je izkazalo, da je bilo podlepljanje nepotrebno, originalni nosilec je bil dovolj močan in ni bil poškodovan. Slika je bila nato zravnana v nizkotlačni mizi.

Sledil je postopek odstranjevanja odvečnega voska na licu, ki smo ga izvedli s Shellsolom A, na temnih površinah je bil lokalno uporabljen white spirit. Na posameznih mestih je bil opazen pojav majhnih svetlečih pik, ki bi lahko bile posledica izločanja smole iz lepila. Točke so bile previdno odstranjene z acetonom. Pri odstranjevanju voska smo s površine sočasno odstranjevali tudi umazanijo. Na rjavih površinah ni bilo več pojava koprene.

Sliko smo sneli s podokvirja, robovi so bili zravnani z grelno lopatico. Zaradi prenapenjanja slike v preteklosti so bili poškodovani oziroma oslabljeni robovi slike, zato je bilo na robovih izvedeno tračno podlepljanje s filmom Beva 371 in lanenim platnom.

Originalni podokvir je bil nadomeščen z novim z distančnim robom, dvema prečnima letvama in zagozdami. Da bi zagotovili dodatno oporo originalnemu nosilcu in ker je format slike podolgovat, smo se odločili, da izvedemo slepo podlepljanje. Uporabili smo laneno platno, ga napeli na podokvir in premazali z akrilno emulzijo. Slika je bila na podokvir napeta s sponkami in tračno podlepljenim platnom, sponke so bile zato pričvrščene na hrbtno stran podokvirja.

Zaradi majhnega obsega poškodb na slikovni plasti smo za kitanje najprej preizkusili kredno-klejni kit. Ugotovili smo, da se je zadovoljivo oprijel površine. Na poškodbe je bil nanesen s čopičem in modelirko. Zaradi zaščite barvne plasti in povrnitve matiranega videza površine smo na lice s čopičem nanесли voščeno pasto. Retuša je bila izvedena v minimalnem obsegu na poškodovanih mestih z Gamblin Conservation Colours, ki smo jih otapljali s Shellsolom A. Majhna zakitana mesta so bila retuširana po metodi popolne retuše, na treh večjih poškodbah je bila izvedena retuša s črticami.

Po zaključnih posegih so bili robovi tračno podlepljenega platna, ki so segali preko podokvirja, s sponkami pritrjeni na podokvir. Robovi slike so bili zaščiteni s klejnim trakom.

Hrbtnišče je bilo zaščiteno z leseno ploščo, ki je bila pričvrščena z vijaki.

Kostanjevica na Krki, Galerija Božidar Jakac, Tone Kralj, *Zaton Življenja*, stanje po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: A. Fir)

65 Zoja Bajdè

EŠD: 4115

Naselje: **Kozaršče**

Občina: Tolmin

Ime: **Mengore – cerkev Imena Marijinega (slike: Križev pot)**

Področje: R

Obdobje: zadnja četrtina 15. stoletja, prelom 16. in 17. stoletja, druga četrtina 20. stoletja, 1928–1929 (slike iz leta 1931)

Sedanja podružnična cerkev Imena Marijinega na Mengorah je bila zgrajena v letu 1929 na ruševinah predhodnice, ki jo je porušila vojna vihra soške fronte. Načrte za novo cerkev, osnutke za poslikavo notranjščine ter stavbno in likovno opremo je izdelal slikar, kipar in grafik Tone Kralj. V okviru popotresne obnove Posočja, ki ga je prizadel potres junija 2004, je bilo v letu 2012 poleg sanacije cerkve in konserviranja–restavriranja poslikav za obnovo predvidenih tudi 14 oljnih slik Križevega pota. Slike dimenzij 65,5 × 58 cm so bile naslikane leta 1931, kot je na hrbtno stran prve postaje zabeležil sam slikar.

Kraljev Križev pot ni utrpel večjih poškodb neposredno zaradi potresa, temveč zaradi nevzdrževanja objekta po potresu (močno poškodovana je bila južna stena, voda je zamakala skozi ostreže na strop) in neustreznih klimatskih razmer. Slike so visele na stenah brez ustreznega odmika od zidu, kar je preprečevalo kroženje zraka in omogočilo neposredno prehajanje vlage iz stene v nosilec slike. S prostim očesom skoraj nevidne majhne in fine razpoke v slikovni plasti so se na vseh slikah lokalno razvile v resnejše poškodbe. Zaradi kombinacije vlage in temperaturnih nihanj je prišlo do dvigovanja, odstopanja in odpadanja slikovne plasti s platnenega nosilca slik. Naravno propadanje platna je pospešila dolgotrajno povišana relativna zračna vlažnost, saj je omogočila razvoj gliv in plesni. Na hrbtišču ene od slik je viden madež nekoč zmogčenega dela platna, na neki drugi sliki pa so vidni sledovi zatekanja kapelj. Propad slik so dodatno pospeševale še nečistoče, ki so se ujele med spodnjo letvijo podokvirja in nosilcem (kosi opleska in ometa, rastlinski in živalski ostanki), ter ptičji iztrebki in kapljice beleža tako na licu kot na hrbtišču slike.

Meja barvne plasti se na nekaterih slikah ni ujemala z robom podokvirja. Ponekod je barvna plast predstavljala zavihan rob, ponekod pa je bila na vidnem delu formata slike že vidna podloga. Da so bili obstoječi podokvirji sekundarni, so nam povedale tudi luknjice na robu slik, ki so ostanek pritrjenosti v preteklosti. Ker konstrukcijsko šibki podokvirji niso vsebovali sistema zagozd, s katerimi bi bilo mogoče uravnati napetost slik in distančni rob, so bila platna ohlapna in nekatera močno deformirana. To je slabo vplivalo na toge slikovne nanose, saj izredno redko tkano platno ni zagotavljalo stabilne opore slikovni plasti.

Tudi okrasni okvirji niso bili izvorni. Leta 1991, ko so bile

ukradene slike vrnjene, so jih uokvirili in ponovno namestili v cerkev. Da bi na slikah izvajali kake druge posege, nismo zasledili. Ker okvirji niso bili originalni, smo si pri njihovi obnovi privoščili nekaj več svobode. Poškodovano barvo okvirjev smo prekrili z novo barvo (Prisma color spray) in zamenjali v latinici izdelane samolepilne označbe postaj z rimskimi številkami, napisanimi z akrilno barvo (Liquitex®). Stanje slik z okrasnimi okvirji in brez njih smo popisali, fotografirali pri vidni in ultravijolični svetlobi. Pri tretji postaji smo opravili rentgensko radiografijo in preiskave (optično mikroskopijo presekov slikovnih plasti, infrardečo spektroskopijo s Fourierevo transformacijo in ramansko mikroskopijo), da bi določili materialno sestavo slike – avtorjevo tehnologijo slikanja. Sondiranje nelakirane barvne plasti pri iskanju primerne sredstva za odstranjevanje površinskih nečistoč je pokazalo, da je ta plast izjemno občutljiva za preizkušena čistilna sredstva na vodni osnovi. Voda ni topila podloge, je pa zaradi omakanja površine in zaradi mikrotrenja, do katerega pride pri čiščenju z vatnim tamponom, odnašala izredno tanek, skoraj lazurni nanos barve na predelih križanja dveh nitnih sistemov platna. Razlik med očiščeno in neočiščeno površino pa ni bilo videti. Na podlagi teh opažanj smo se odločili, da površinske nečistoče poskusimo odstraniti z mehko gobico (Wishab® Sponge); ta suha metoda se je izkazala za ustrezno.

Med postopkom je bila slika še na obstoječem podokvirju, zato smo nosilec podložili z desko in očistili vse stabilne dele barvne plasti. Ker so bili konservatorsko–restavratorski posegi v celoti opravljeni najprej na sliki tretje postaje, je bila metodologija čiščenja in nekaterih drugih postopkov pri vseh preostalih slikah nekoliko spremenjena. Nekatere od njih so bile namreč v slabšem stanju kot slika tretje postaje. Da bi občutljivo in poškodovano barvno plast čim manjkrat izpostavljali delovanju toplote, smo se odločili, da nepovezane površinske nečistoče najprej odstranimo s previdnim odsesavanjem in šele kasneje, po postopku utrjevanja barvne plasti, odstranimo preostale nečistoče sočasno z nanašanjem utrjevalnega sredstva.

Zaradi lokalno slabega stanja slikovnih plasti je bilo utrjevanje treba izvesti. Pri izbiri utrjevalca smo upoštevali dejstvo, da je barvna plast občutljiva za vodo, zato smo posegli po takem na osnovi nepolarnega topila. Utrjevanje na sliki tretje postaje je potekalo z nanašanjem 5–odstotne raztopine Plexisola P550–40 v white spiritu s čopičem, in sicer lokalno, le na predele odstopljene slikovne plasti. Reaktivacija utrjevalca in lepljenje slikovne plasti na platno sta potekala termično z uporabo grelne lopatice. Zaradi finih, drobnih razpok, ki potekajo skozi vse slikovne sloje in so posejane po celotni površini slike, smo se odločili, da izvedemo celostno utrjevanje slike. V nasprotnem primeru lahko zaradi krčenja in širjenja nosilca tovrstne poškodbe slikovnih slojev hitreje napredujejo, vse do stopnje odpadanja in izgube slikovnih plasti. Sliko tretje postaje smo zato sneli s podokvirja, s platna odstranili nevezane površinske nečistoče s krtačenjem s ščetko in odsesavanjem, trdovratnejše pa s skalpelom. Celotno hrbtno stran slike smo premazali z že omenjenim utrjevalcem.

Nekatere postaje so bile v mnogo slabšem stanju, zato smo

pri teh uporabili višjo koncentracijo utrjevalca. Preostale slike smo skozi lice slike najprej utrdili lokalno s 15-odstotno raztopino Plexisola P550-40. Po stabilizaciji slikovnih plasti smo po že zgoraj navedenem načinu očistili hrbtišče slik in premazali celotno sliko z nanosom 10-odstotne raztopine Plexisola P550-40 na hrbtišče slike. Nanesen utrjevalec smo s pomočjo nizkotlačne mize aktivirali s toploto ter z uporabo pritiska spojili odstopljene sloje s platnom. Slike so bile med obdelavo v mizi položene z licem navzdol, da se redko platno ni moglo vtisniti v tanko barvno plast. Utrditev platna je prvi preventivni postopek od niza treh, uporabljenih pri slikah, ki bi moral močno ublažiti odzivnost platna na vlago. Med izvajanjem omenjenega postopka so se obenem zravnale še deformacije nosilca. Ostanek odvečnega utrjevalca, skupaj s površinskimi nečistočami, je bil z lica slike odstranjen s pomočjo tamponov, prepojenih z 2,2,4-trimetilpentanom. Sanacija lokalnih poškodb nosilcev in ojačitev delov z odpadnimi slikovnimi sloji, razen pri tretji postaji, je sledila postopku utrjevanja slik. Drobne luknjice in raztrganine, nastale zaradi preperelosti nosilca, smo prekrili s plastjo namenskega papirja Lens Tissua in ga s filmom Beva® 371 prilepili na nosilec slike. Enako smo storili tudi na vseh delih nosilca, kjer na licu slike manjkajo slikovni sloji. Na ta

način smo zaprli redko tkano površino platna in onemogočili prehod kita na hrbtno stran slike pri postopku kitanja. Kit za dopolnitev manjkajočih delov barvne plasti vseh slik je bil pripravljen iz 20-odstotne raztopine Plexisola P550-40 v white spiritu z dodatkom bolonjske krede. Za uporabo sintetičnega veziva smo se odločili, da bi preprečili reakcijo kita na vlago in da bi bil ta manj zanimiv za mikroorganizme. Na površino manjkajočih delov slikovne plasti je bil kit nanesen z modelirko, nato pa mehansko stanjššan s skalpelom in tamponom, navlaženim z 2,2,4-trimetilpentanom. Pri večjih poškodbah je bila njegova površina rahlo strukturirana s pomočjo lesene paličice, namočene v 2,2,4-trimetilpentan, da smo imitirali strukturo tkanja. Zakitane površine so bile izolirane z 10-odstotno raztopino belega šelaka v etanolu. Ker so bili robovi vseh slik prekratki in nekateri neravno odrezani, slik ni bilo mogoče ponovno napeti na podokvirje. Zaradi tega smo jih podaljšali s platnenimi trakovi, ki smo jih prilepili z akrilnim lepilom (Lascaux® Acrykleber 498-20X). Robovi so bili v preteklosti tudi poškodovani zaradi pritrditev z žeblički in paličnimi sponkami ter so bili na vogalih prirezani, zato smo jih s postopkom hkrati tudi ojačali. Pred postopkom podlepljanja slike tretje postaje sta bila izvedena kitanje poškodb slikovnih slojev in podaljšanje robov

Mengore, cerkev Imena Marijinega, stanje prve postaje pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: D. Kunc, 2011)

Mengore, cerkev Imena Marijinega, stanje prve postaje po zaključenih konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Z. Bajdè, 2013)

slike. Čeprav konservatorsko-restavratorska etika nasprotuje nepotrebnim posegom, je bila odločitev za podlepljanje izjemno tankega in občutljivega nosilca, ki se po končanem konservatorsko-restavratorskem posegu vrača v nestabilno cerkveno okolje, smiselna. Tkanina za podlepljanje bo v takih razmerah poleg opore nosilcu omogočala še dodatno zaščito občutljivega hrbitišča. Izbran je bil torej kar najmanj invaziven postopek podlepljanja, ki v veliki meri zadošča principom minimalnosti vnosa materialov in reverzibilnosti posegov, poseg pa je zadovoljivo stabiliziral redko platno in ublažil odziv na nihanje vlage.

Uporabljena metoda podlepljanja nizozemskega restavratorja Josa Van Ocha z napršenim lepilom v slovenskem prostoru še ni razširjena, v našem ateljeju pa smo jo uporabili že drugič. Tokrat jo je uporabila Liza Lampič, dodiplomska študentka restavratorstva ALUO, ki se je z metodo seznanila med študijsko izmenjavo na Finskem. Namesto osnovnega akrilnega lepila je za lepljenje uporabila 8-odstotno raztopino Beva® 371 v petrolo z vreliščem 100–140 °C.

Stare neoriginalne in neprimerne podokvirje smo zamenjali z novimi. Ti so opremljeni z distančnimi letvami, ki onemogočajo stik nosilca slik z letvami podokvirjev in s sistemom zagozd, ki omogoča uravnavanje napetost slike, ko ta postane ohlapna. Pred morebitnimi napadi insektov in okužbami gliv so bili podokvirji zaščiteni z biocidnim sredstvom (Silvanolin®).

Pri slikah, ki so po tehnološki plati izredno občutljive, smo poleg najnujnih konservatorsko-restavratorskih posegov izvedli tudi preventivno zaščito, saj se vračajo v nenadzorovane klimatske razmere. Slike vseh postaj, razen tretje, ki je bila podlepljena, so bile napete na podokvirje po predhodno izvedeni t. i. metodi slepega podlepljanja. Gre za metodo, pri kateri na podokvir napnemo platno, ga zmočimo (z vodovodno vodo) in impregniramo (uporabili smo 7-odstotno raztopino zajčjega kleja v vodi); ko se platno dobro posuši, čezenj napnemo sliko. Na tak način zagotovimo dodatno oporo nosilcu slike in onemogočimo neposredno prehajanje vlage in usedanje nečistoč na nosilec slike. Vse slike so bile napete na podokvirje s paličnimi sponkami. Slike so pritrjene na zadnjo stran letev podokvirja čez dodane platnene trakove, tako da s pritrditvijo nismo poškodovali neposlikanega, napanjalnega roba slike.

Zakitana mesta so bila retuširana. Metodologija retuše na sliki tretje postaje je bila izvedena v prvi fazi na način monokromnega podlaganja z akvarelnimi barvami (Horadam® aquarell - Schmincke). Sledilo je lakiranje slike z voščeno pasto. Drugo fazo je predstavljala finalizacija s tratteggiem, ki je bila izvedena z barvami, za katere smo uporabili pigmente (Künstler pigmente - Schmincke), zamešane v kanadski balzam. Zgolj retuše so bile lakirane z voščeno pasto. Finalizacija ostalih postaj je bila narejena s pomočjo industrijsko pripravljenih, dobro kritnih barv za retuširanje na osnovi sintetične smole (Gamblin Artists color).

Zaradi občutljivosti barvne plasti na polarna topila (etanol in aceton) ter dejstva, da se bodo slike vrstile v nestabilno cerkveno okolje, so bile vse slike lakirane s tankim nanosom voščene paste, ki jo pripravljamo sami iz beljenega čebeljega

voska, carnauba voska in white spirita. Pasto smo še dodatno razredčili s topilom (1 del paste : 3 delom white spirita) in raztopljeno nanесли na barvno plast slik. Voščena pasta je v tem primeru ustrezna zaščita barvne plasti pred okoljskimi vplivi, saj je odstranljiva z nepolarnimi topili, ki ne poškodujejo barvne plasti, in ni sijajna, kar ustreza mat videzu barvne plasti.

Zadnjo stran vseh slik smo po končanih konservatorsko-restavratorskih posegih zaprli z vezano ploščo, ki blaži temperaturne in higroskopične spremembe, preprečuje nastajanje kondenza na hrbtu slike, onemogoča nabiranje nečistoč med spodnjo letvijo podokvira in nosilcem ter štiti sliko pred mehanskimi poškodbami. Impregnacija vezane plošče z biocidnim sredstvom preprečuje razvoj gliv in plesni. Varovanje slik na zgoraj omenjene načine lahko znatno zmanjša hitrost in stopnjo propadanja nosilca in je skoraj nujen preventivni ukrep za slikarska dela, ki se vračajo v neugodne pogoje.

Slike smo na ZVKDS, Restavratorski center, oddelek za štafelajno slikarstvo, prejeli 14. 11. 2011. Konservatorsko-restavratorska dela smo začeli 24. 1. 2012 in slike vrnili lastniku 10. 9. 2013. Pri projektu restavriranja Križevega pota so sodelovali notranji in zunanji izvajalci ZVKDS, RC. Naravoslovne preiskave: Sonja Fister, kem. teh., kons.-rest. sodel., dr. Katja Kavkler, viš. kons.-rest.; konservatorsko-restavratorske posege na slikah so izvedle: mag. Zoja Bajdè, viš. kons.-rest., mag. Sanela Hodžić, viš. kons.-rest., Liza Lampič, akad. rest., kons.-rest., Mateja Vidrajz, akad. rest.; in okrasnih okvirjih: Emina Frljak - Gašparović, viš. kons.-rest., akad. rest., mag. Barbka Gosar - Hirci, kons.-rest. svetov.

66 Eva Tršar Andlovic

EŠD: 283

Naselje: **Kranjska Gora**

Občina: Kranjska Gora

Ime: **Kranjska Gora – domačija Borovška cesta 63**

Naslov: Borovška 63, Kranjska Gora

Področje: UA

Obdobje: 18. stoletje

V Kranjski Gori na Borovški cesti 63 stoji Liznjekova domačija s hišo in gospodarskim poslopjem, zgrajena konec 17. stoletja. V 18. stoletju je dobila videz, kakršnega ima danes, s fresko, mejnim pasom med zidanim in lesenim delom stavbe in šivanimi vogali. Leta 1983 je bila spremenjena v etnološki muzej. Na fasadi hiše je propadala freska Kristusa Trpina, najdena v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Poleg freske so bili najdeni okrasni cofi, tri delno ohranjene številke in dva različna tipa šivanih vogalov. Takrat so številke, del cofov in fresko bolj ali manj samo konservirali oziroma zakitali in na freski izenačili plombe z zelenim ozadjem ter nekoliko rekonstruirali okvir. Ostalo poslikavo cofov in šivanih vogalov so rekonstruirali.

Kranjska Gora, domačija Borovška cesta 63, freska Kristus Trpin pred restavriranjem (foto: E. T. Andlovic)

Kranjska Gora, domačija Borovška cesta 63, freska po kitanju (foto: E. T. Andlovic)

Originalni deli ostalih poslikav in freska so s časom vedno bolj bledeli in se umazali s prahom, zato smo vse poslikane originalne dele ometa očistili in barvno osvežili. Na freski je po utrjevanju barvnih plasti z nanokalkom sledilo čiščenje s pulpo v amonijakovem karbonatu. Pri tem je prišlo iz stene veliko soli, zato je postala poslikava čisto siva. Potrebno je bilo večdnevno umivanje površine, da smo sliko spet lahko videli. Pri tem se je žal izgubilo nekaj originalne poslikave krvi po rokah in nogah figure. Sledila sta odstranjevanje nekaj manjših starih razrahljanih plomb in kitanje vseh luknjic in razpok. Samo ene razpoke nismo zakitali, ker poteka čez obraz in bi tako izgubili sledi poslikave obraza, ki so ostale le še v sencah ometa. Konture obraza so izstopile, ko smo s svinčnikom obrisali nekaj belin in jih s tem poudarili. Bela barva je pokazala trpeč izraz, črna pa lase. Z retušo mešanice pigmentov in apnene vode smo poudarili obrise. Po restavriranju okvirja, ozadja in stojnega odra s sramotilnim kamnom je figura bolj izstopila. Sledila sta restavriranje figure in retuša draperije. Na koncu smo delno rekonstruirali

kri in našli sledi poslikave verig, zato smo rekonstruirali tudi te. Pri tem smo si pomagali tudi s staro podobico z enakim motivom, na kateri je bila Kristusova figura v enaki pozi. Na zaključku smo fresko zaščitili s prozornim ESTEL silikatnim premazom.

Danes je izraz freske bolj razločen, kot je bil v času, ko se je freska odkrila, saj prej domačini niso vedeli niti, kaj freska sploh predstavlja. Lepo pa bi bilo, če bi muzej poskrbel še za čiščenje in oživljanje preostale fasade.

Kranjska Gora, Borovška cesta 63, freska po zaključenih konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: E. T. Andlovic)

Kranjska Gora, Borovška cesta 63, t. i. Liznjekova domačija po koncu del (foto: E. T. Andlovic)

67 Suzana Vešligaj

EŠD: 1220

Naselje: **Krapje**

Občina: Ljutomer

Ime: **Krapje – domačija Babič**

Naslov: Topolovci 2

Področje: E

Obdobje: druga polovica 18. stoletja

Domačija Babič stoji v jugozahodnem delu vasi Gornje Krapje, ob cesti Ljutomer–Veržej. Krapje se prvič omenja v otokarskem deželnoknežjem urbarju iz let 1265–1267. Od leta 1443 se Gornje Krapje ločuje od Spodnjega Krapja, saj naj bi po nekaterih zgodovinskih virih ločitev povzročila reka Mura, ki se je preveč približala vasi. Konec 17. in začetek 18. stoletja so vas večkrat oblegali kruci.

V vasi Gornje Krapje, ki predstavlja tip strnjene gručastega naselja, se je ohranil manjši osrednji trg z vaško lipo in vaškim vodnjakom. Ohranila se je večina prvotnih stanovanjskih hiš pritličnega gabarita in bogate fasadne profilacije iz 19. stoletja. Hiše s čelnimi fasadami sooblikujejo celoten osrednji vaški ambient. Dvorišča za stanovanjskimi hišami zapirajo gospodarska poslopja. Prav tako se je vse do danes ohranila tudi parcelacija, ki je berljiva v vseh katastrih.

Domačija Babič se tipološko uvršča med domačije v obliki črke L. V osnovi je sestavljena iz stanovanjske stavbe pritličnega in podolžnega tlorisa, ki se s petosno fasado spogleduje z vaškim trgom. Pravokotno se nanjo navezuje večje gospodarsko poslopje – hlev. Domačijsko dvorišče odkriva še niz gospodarskih poslopij, kot so drvarnica, skedenj in novejša poslopja za garažiranje kmetijske mehanizacije.

Domačija datira v 19. stoletje, kar potrjuje sam franciscejski kataster iz leta 1824. Njena takratna tlorisna podoba priča, da je prvotno obstajal samo en objekt v obliki črke L. Z drugačnim grafičnim vrisom so označeni verjetno predvideni novi objekti, ki jih ni mogoče natančno datirati. Vrisani so podaljšanje hleva, dozidava dveh objektov na dvorišču ter pozidava dveh samostojnih objektov južno od hleva. Glede na tlorisno obliko in lokacijo bi to lahko bila obstoječa skedenj in drvarnica.

Zaradi izjemnih stavbnih kvalitet je bila domačija Babič razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena na območju Občine Ljutomer (Uradno glasilo občine Ljutomer, št. 1/2008). Celoten stavbni fond domačije Babič je bil v dokaj slabem stanju. Že nekaj časa so lastniki iskali možnosti za njeno obnovo. Z razpisom Ministrstva za kmetijstvo, Ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja iz Programa razvoj podeželja 2007–2013, ukrep 323, se jim je ponudila priložnost pridobiti sredstva za obnovo stanovanjske hiše, hleva in skednja. V ta namen je ZVKDS, OE Maribor, izdal kulturnovarstvene akte, s katerimi se je zahtevala zakonsko predpisana izdelava konservatorskega načrta kot dela projektne dokumentacije za pridobitev gradbenega dovoljenja.

Po jasno definiranih izhodiščih prezentacije, podanih v

Krapje, domačija Babič, zahodno pročelje pred obnovo (foto: S. Vešligaj, april 2008)

Krapje, domačija Babič, zahodno pročelje po obnovi (foto: S. Vešligaj, maj 2015)

Krapje, domačija Babič, odkrita poslikava na okenski niši severne fasade pred obnovo (foto: S. Vešligaj, julij 2014)

Krapje, domačija Babič, obnovljena poslikava na okenski niši severne fasade (foto: S. Vešligaj, maj 2015)

konservatorskem načrtu, se je tako maja 2014 začela celovita obnova stanovanjske hiše, zunanjšine hleva in skednja. Prva faza obnove je obsegala naslednje posege na stanovanjski hiši: zamenjavo starega ostrešja z novim, izdelanim po vzoru obstoječega, prekrivanje strehe z novo opečno kritino zarezni bobrovec, rekonstrukcijo dimnikov, izvedbo kleparskih del, delno odstranitev, rekonstrukcijo in obnovo fasade s fasadno profilacijo, izdelavo novega zunanjega in notranjega stavbnega pohištva po vzoru prvotnega, zaščito novih ometov z barvnimi opleski, določenimi po predhodnih restavratorskih raziskavah, izvedbo ganka na dvoriščni fasadi po analogiji, tlakovanje ganka z opečnim tlakovcem ter izvedbo drenaže.

V času navedenih del, predvsem pri odstranjevanju ometov (notranjih in zunanjih), je bilo mogoče v grobih orisih slediti prvotni tlorisni zasnovi stanovanjske hiše. Tako je bila odkrita prvotna lokacija glavnega portala na severni obulični fasadi. Enaka pozicija zunanje komunikacije na obulični fasadi se je ohranila na hišni številki 9. Na tej fasadi smo pri odstranitvi lesenih polken na slepi okenski niši odkrili dokaj dotrajano poslikavo, ki spominja na motiv Sladkogorske Matere Božje. V soglasju z lastniki se je na podlagi strokovne odločitve začelo restavriranje poslikave. Prav tako smo se odločili, da bomo okensko nišo z odkrito poslikavo pustili odprto oz. da je ne bomo zapirali s polkni. Na željo lastnikov smo dovolili upodobitev sv. Florijana v zatrepu zahodnega pročelja v niši pod opečno rozeto.

V drugi fazi se je začela obnova mlekarne in hleva, ki se v obliki črke L stikata s stanovanjsko hišo. Posegi so tokrat potekali samo na zunanjšini. Tako se je izvedla zamenjava stare kritine z novo opečno kritino zarezni bobrovec, izvedena so bila vsa potrebna kleparska dela z namestitvijo žlebov in snegobranov, delno so se odstranili stari dotrajani ometi, ki so jih nadomestili novi, vgradili so se novi okenski okvirji na obstoječe okenske odprtine, izdelane so bile nove vratnice po analogiji.

Tretja faza je obsegala celovito obnovo skednja. Tudi v tem primeru se je izvedla zamenjava stare opečne kritine z novo, ki je obsegala tudi vsa kleparska dela z namestitvijo žlebov in snegobranov. Temu je sledila sanacija razpok na južni fasadi skednja ter obnova ometov. Po analogiji so bile izdelane nove vratnice na zahodni fasadi skednja. Prezentirane so bile prezračevalne opečne mreže s toniranjem v barvi opeke.

Celotno obnovo smo zaključili decembra 2014 s tlakovanjem dela domačijskega dvorišča ob stanovanjski hiši. Projekt obsežne obnove na domačiji Babič je potekal v skladu z izdelanim konservatorskim načrtom in bil temu primerno tudi uspešno zaključen. Ob tem je treba omeniti izjemno sodelovanje lastnikov in izvajalcev s strokovnimi sodelavci ZVKDS, OE Maribor. Tudi tokrat nam je uspelo ohraniti in obnoviti del izjemno bogate podeželske arhitekture iz prve četrtine 19. in z začetka 20. stoletja. Za uspešno zaključen projekt obnove gre zahvala lastnikom domačije, Zidarstvu in fasaderstvu Boštjan Durič iz Bodoncev, izvajalcu stavbnega pohištva Katji Koler Kampuš iz Gornje Radgone in izvajalcu restavratorskih del akademskemu slikarju Stojanu Graufu. Konservatorski nadzor obnove je vodila odgovorna konservatorica Suzana Vešligaj s sodelavci Brankom Ramšakom, Miranom Ježovnikom, Gorazdom Gerličem in Binetom Kovačičem.

68 Dejan Udovč, Katarina Udovč

EŠD: 30318

Naselje: **Kuzarjev Kal**

Občina: Novo mesto

Ime: **Kuzarjev Kal – arheološko najdišče**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, srednji vek

Kuzarjev Kal je vzpetina, ki na severozahodu omejuje novomeško kotlino. Na južnem, prisojnem pobočju je zasajena vinska trta, preostala pobočja so porasla z gozdom. Na ravnem, planotastem vrhu so manjša gručasta vas in kmetijske površine. Na zemljišču parc. št. 528/2, k. o. Prečna, je domačin našel železno tulasto sekuro iz starejše železne dobe. Pri obhodu oziroma preverjanju lokacije decembra 2015 smo na njivskih površinah s parc. št. 528/2, 556/1 in 535/1, vse k. o. Prečna, odkrili odlomke prazgodovinske, srednjeveške in novoveške keramike. Zaradi keramičnih odlomkov in sekire iz prazgodovine domnevamo, da je na tem območju razorana gomila, medtem ko so srednjeveški in novoveški odlomki posledica gnojenja in smetenja pokrajine. Eno izmed treh gomilam podobnih zemljenih tvorb okroglega tlorisa smo opazili na bližnjem travniku, dve pa v gozdu na zahodnem pobočju Kuzarjevega Kala.

69 Rado Zoubek

EŠD: 27972

Naselje: **Lancova vas**

Občina: Videm

Ime: **Lancova vas – rimskodobna naselbina**

Področje: R, A

Obdobje: rimsko obdobje

Fragmenti poslikanega ometa, sneti s treh notranjih sten rimskodobne zidane grobnice iz arheološkega najdišča Lancova vas, so bili konec oktobra 2015 prepeljani v delavnice ZVKDS, Restavratorski center Ljubljana (snemanje stenskih poslikav iz rimskodobne zidane grobnice; http://www.zvkds.si/sites/www.zvkds.si/files/uploads/files/article/zoubek_grobnica_ptuj_8_end_web_optimized.pdf /pridobljeno 15. 3. 2017/). Tu smo aprila in maja 2016 nadaljevali restavratorske postopke obdelave sprednje in zadnje strani snetih fragmentov.

S snetih fragmentov so bili odvzeti vzorci za določitev stratigrafije barvnih plasti, prepoznavanja uporabljenega veziva in vrste pigmentov ter sestave ometa. Vzorci so bili preiskani z optično mikroskopijo, spektroskopijo FT-IR in ramansko mikrospektroskopijo.

Pred odstranitvijo fleksibilnih opor, narejenih iz letvic vezane plošče, plasti poliuretanske pene in gaze na licu, prepojene z lepilom, je bilo treba stanjšati omet na zadnji strani ter ga nadomestiti z na novo izdelano nosilno armaturo.

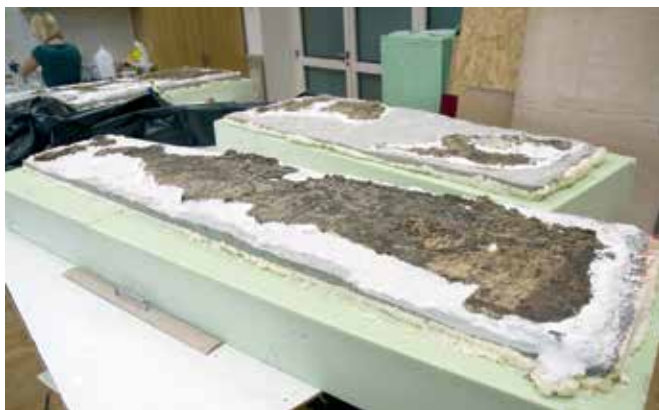
Hrbtno stran fragmentov smo najprej postopoma utrdili z nanodelci Ca(OH)₂ velikosti 150 do 250 nm (Calosil E25). Tako utrjeno hrbtišče smo izravnali z grobo apneno malto, na katero smo po izsušitvi nanесли še plast lahke malte z dodatkom armaturne mrežice. Po daljšem sušenju smo na to novo armaturo nanесли plast nizkoraztezne poliuretanske pene in vse skupaj zalepili na debelejšo Stirodur 2800C ploščo. Tako pripravljene plošče s fragmenti smo obrnili z licem navzgor ter postopoma mehansko odstranjevali letvice in poliuretansko peno do plasti gaz, prepojenih z lepilom. Lepilo in gaze smo previdno odstranjevali z acetonskim gelom.

Vsi restavrirani fragmenti so pripravljani tako, da jih je možno vgraditi tudi v morebitno prostorsko rekonstrukcijo najdene rimskodobne grobnice. Trenutno jih hranimo v depoju Restavratorskega centra.

Pri restavratorskih delih je sodelovala restavratorica Anja Urbanc, s. p.

Atelje ZVKDS, RC, Lancova vas, 2016, fragmenti iz rimskodobne zidane grobnice po končanih restavratorskih posegih, pripravljani za vgradnjo v sistem prezentacije (foto: R. Zoubek)

Atelje ZVKDS, RC, Lancova vas, fragment iz rimskodobne zidane grobnice, 2016, stanje po odstranitvi fleksibilnih opor in premazov z lica (foto: R. Zoubek)

Lancova vas, rimskodobna zidana grobnica, 2015, začetek postopka snemanja (foto: R. Zoubek)

Atelje ZVKDS, RC, Lancova vas, fragment iz rimskodobne zidane grobnice, 2016, odstranjevanje fleksibilnih opor z lica (foto: R. Zoubek)

70 Tonka Šoba

EŠD: 21811

Naselje: **Laško**

Občina: Laško

Ime: **Laško – hiša Mestna ulica 16**

Področje: UA, A

Obdobje:

ZVKDS, OE Celje, je prejel obvestilo, da želi investitor Občina Laško v objektu registrirane nepremične kulturne dediščine Laško – hiša Mestna ulica 16 (EŠD 21811), ki leži v območju registrirane nepremične kulturne dediščine Laško – trško jedro (EŠD 310) in Laško – arheološko območje trškega jedra (EŠD 12264), preurediti del prostorov kletne etaže v prostore Čebelarskega društva Laško. Dogovorjeno je bilo, da se bo v času priprave projektne dokumentacije zaradi ugotavljanja dopustnosti posegov v globino izvedlo sondiranje talnih površin kletne etaže. Ob ogledu območja predvidenega posega se je namreč izkazalo, da je nivo tlaka kletnega prostora na vzhodni strani objekta višji za pribl. 0,80 m od nivoja tlaka sosednjega prostora, zaradi česar se je predvidevalo, da se

je v fazi uporabe mizarske delavnice kletni prostor nasul do višine tlaka dvorišča pred objektom.

Hiša Mestna ulica 16 je vrhkletna podolžna in ozka stavba z dvokapno streho na čop, z dvoosnima stranskima fasadama in gankom, ki ga nosijo kamnite konzole in dva loka. Ohranjenih je več kamnitih portalov in zgodnjebaročni banjasti oboki.

Strnjeno trško jedro Laškega z začetki v 11. stoletju ima specifično ploskovito parcelacijo in zasnovno pozidave, prilagojeno konfiguraciji terena. Prvotna stavbna substanca, ki vsebuje pomembne fevdalne, trške in sakralne stavbe, je dobro ohranjena. Trško jedro leži na začetku dolinskega kota med Humom, Gabrnim, Žikovskim brdom in Podvinskim hribom, na levem bregu Savinje, pod gričem s starim gradom. Trško jedro Laškega je poselitveni prostor, kontinuirano izkoriščen od prazgodovine do novega veka. Posebno pogoste so rimskodobne najdbe, vendar točna lokacija rimske naselbine ni znana. Prazgodovinske najdbe so znane s prostora dvorišča hotela Savinja, rimske so koncentrirane v okolici cerkve in župnišča, srednje in novoveške najdbe po vsem jedru naselja.

Enote so varovane v prostorskih dokumentih Občine Laško z Odlokom o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega plana Občine Laško za obdobje od leta 1986 do leta 2000 in srednjeročnega plana Občine Laško za obdobje od leta 1986 do leta 1990 za Občino Laško – dopolnitev v letu 2002 (Uradni list RS, št. 86/01, 98/02) ter z Odlokom o spremembah in dopolnitvah prostorskih ureditvenih pogojev Občine Laško (Uradni list RS, št. 79/02, 45/03, 60/05, 96/05, 103/05, 104/06, 51/07, 2/08, 107/08, 33/09, 57/09, 54/11). Za arheološko območje trškega jedra je določen naslednji varstveni režim: »Raba tal na teh območjih mora biti takšna, da ohranja podzemne arheološke ostaline nepoškodovane (prepoved poseganja v zemeljske plasti z vsemi oblikami gradenj in kmetijskih operacij itd.). Pred vsakim posegom mora pristojna služba za varstvo kulturne dediščine opredeliti nadaljnje ukrepe, potrebne za ohranitev arheološke dediščine.«

Za potrebe preveritve dejanske situacije sta bili 8. 11. 2016 pod konservatorskim nadzorom ročno izkopani dve testni jami. Prva velikosti pribl. 1,30 x 1,60 m in globine pribl. 0,90 m je bila locirana ob južni steni kletnega prostora, druga velikosti 1,00 x 1,00 m in globine 0,90 m pa ob severni steni kletnega prostora tik ob vhodu v klet. Ugotovljeno je bilo, da pod betonskim tlakom in lesenimi deskami leži debela plast nasutja, ki prekriva starejši betonski tlak in stopnice, ki so služile za dostop z dvorišča v kletni prostor, ter luknjo za odtok vode. V izkopanih testnih jamah sicer niso bile odkrite arheološke strukture ali ostaline, pridobljeni pa so bili pomembni podatki o spreminjanju nivojev hodnih površin objekta v različnih časovnih obdobjih. Betonski tlak je na isti globini oz. nivoju kot tlak v sosednjem prostoru, s čimer je potrjena domneva, da so v obdobju vzpostavitve mizarske delavnice zaradi lažjega dostopa in uporabe kletni prostor nasuli do višine tlaka dvorišča pred objektom.

Laško, hiša Mestna ulica 16, pogled na izkopano testno jamo, v kateri so bile odkrite stopnice (foto: T. Šoba, 2016)

Laško, hiša Mestna ulica 16, lokacije izkopanih testnih jam (foto: T. Šoba, 2016)

71 Marvy Lah

EŠD: 7245

Naselje: **Lipica**

Občina: Sežana

Ime: **Lipica – Kobilarna Lipica**

Naslov: Lipica 5

Področje: UR. KR.

Obdobje: 16. stoletje

Kobilarna Lipica je od leta 1996 kulturni spomenik državnega pomena. Z več kot 400-letnim delovanjem je najstarejša priča organizirane konjereje v Evropi.

V Kobilarni Lipica varujemo kontinuiteto vzreje konj, ki je preživela do danes, in vse ostaline, ki so nastale za potrebe te osnovne funkcije. Edinstvena je tipična kulturna krajina, prva načrtovana melioracija pri nas, ki ni bila namenjena primarni rabi, to je pridelavi hrane, temveč ustvarjanju ugodnih pogojev za rejo konj (pridelava krme, vzgoja dreves za senco). Ohranjena lipiška kulturna krajina je posledica človekovega nepretrganega delovanja in znanja. Melioracija

je bila obsežna, spremembe so se zgodile na vizualni in ekološki ravni: sprememba reliefa, predvsem izravnavanje površja (zasipanje vrtač, navažanje prsti, čiščenje kamenja), sprememba v vegetacijskem pogledu in ne nazadnje ograditev 311 hektarjev velikega posestva z mogočnim suhozidom, ki ni običajen kraški zid, ampak širši, da ga konji in tudi živali od zunaj ne morejo preskočiti.

Tudi urbanizem je podrejen glavni dejavnosti. Glavna dostopna pot iz tržaške smeri pripelje pred najstarejši hlev oziroma dvorišče, ki ni imelo reprezentančne funkcije, ampak je bilo vadišče za lipicance, medtem ko sta grad in cerkev na prostorsko manj pomembnih lokacijah.

Vsi posegi so bili premišljeni in načrtovani v luči vzgoje plemenitih konj, nič ni nastalo naključno. Vzgoja je bila v vsej svoji zgodovini sodobna, sledila je novim spoznanjem in posodabljala dejavnost vzreje konj. Zaradi kontinuirane rabe se je ohranila do danes, predvsem pa je to živ spomenik. Nekoč cesarska kobilarna ni park ali vrt in ni javna zelena površina in niti ni kraška naselbina ali kraška kulturna krajina, temveč je območje s specifično historično rabo, ki še vedno determinira podobo kobilarne, je pomemben kulturni spomenik, ki predstavlja identiteto Krasa in širšega območja. To je naše izhodišče pri poseganju v ta specifični prostor. Presentacija, promocija prepoznanih vrednot na sodoben način brez bistvenega vpliva na osnovno rabo so prizadevanja službe varstva kulturne dediščine.

Podoba te specifične kulturne krajine v Lipici je najstarejša v Evropi in s tega vidika fenomen. Zato je danes kulturna funkcija kobilarne pomembnejša od historične in načrtovane v 16. stoletju, ki je bila predvsem vojaška.

Razumevanje kompleksnosti kulturnega spomenika je bilo ključno pri projektantih, ki imajo zasluge za kvalitetno izvedbo projekta COKL 3. Arhitekt Matej Mlač in njegovi sodelavci so predlagali kvalitetne in sodobne rešitve v skladu s kulturnovarstvenimi pogoji. Projekt COKL 3 je po dolgem času v Kobilarni Lipica omogočil razmislek, ki presega reševanje perečih problemov, iskanje samo najcenejših, začasnih rešitev. Omogočil je sanacijo in izboljšavo nekaterih stanj, zlasti v odprtem prostoru, kar bo pripomoglo k celostni podobi območja, obenem pa tudi k razumevanju razvoja in pomena kulturnega spomenika. Z vidika varstva kulturne dediščine izhodišče ni bilo rekonstrukcija, ampak zaščita objektov, ki danes niso več v funkciji osnovne dejavnosti, in sanacija tistih, ki so še v rabi, v celoti pa izboljšanje stanja kulturnega spomenika in osnovne funkcije.

Pri vsebinah, ki nimajo historičnih izhodišč, kot so svetila, klopi, koši za smeti, tlaki, ograje in drugi elementi, pa je služba varstva sledila zahtevi po poenotenju opreme, ki mora zadostiti predvsem funkcionalnosti ter mora biti dobro oblikovana in izdelana iz dobrih materialov ter seveda ne sme v nobenem pogledu izstopati. Nastali katalog izbrane opreme je obveza, ki smo jo deležniki določili tudi za območja znotraj kobilarne, ki niso bila predmet projekta oz. se bodo urejala pozneje.

Projekt je kontinuirano prizadevanje Kobilarne Lipica in službe varstva kulturne dediščine pri vzpostavljanju in ohranjanju kulturne krajine v funkcionalnem, ekološkem

in vizualnem smislu nadgradil s prezentacijo in sanacijo tudi drugih elementov in vsebin v krajini. Tako sta ledenici, ki nimata več utilitarne funkcije v kontekstu dejavnosti, gradbeno sanirani, vzpostavljena je zaščitna ograja in možnost dostopa za obiskovalce. Pri kalih, v katerih se konji še napajajo in zadržujejo in so tako tudi za obiskovalce zanimivi, pa je vzpostavljena možnost opazovanja konj iz neposredne bližine. Ureditev je zahtevala ustrezno zaščitno ograjo, možnost posedanja in drugo opremo. Sanirana je tudi obsežna betonska zbirna ploščad za vodo z dovodom do bližnjega kala.

Obsežno delo je bilo izvedeno tudi v drevoredih, konkretno na drevesih ter na ureditvi obdrevorednega prostora, z ograjami, robniki, zatravitvijo. Nadomeščenih je bilo 700 dreves. Dokončan je bil tudi v terasah oblikovan historični vrt ob gradu, ki je z vidika vrtnoarhitekturne dediščine sicer skromen, a bo primerno dopolnjeval grajski objekt. Tako se je zaključila dolgoletna prenova.

Število poti in stezic, ki so nepremišljeno nastajale v preteklosti na ožjem območju kobilarne, se je zmanjšalo, oblikovana pa je nova pot z možnostjo posedanja in opazovanja ambienta izven ožjega območja dejavnosti. Za sekundarne dejavnosti, ki bodo promovirale spomenik, je namenjena ureditev »trga« z novim popločenjem in drugimi elementi.

Objekt stare gostilne, ki stoji v jedru Kobilarne, med stavbo muzeja Lipikum in cerkvijo sv. Antona Padovanskega, z manjšim poletnim vrtom, je obnovljen in namenjen kulinaricnemu muzeju in gostinski dejavnosti.

Najpomembnejši del projekta pa je bila prometna sanacija. Ureditev, ki je dopuščala, da je lokalna prometnica Sežana-Loke vodila skozi tako pomemben spomenik, je bila z vidika vsebine in celovitosti spomenika nedopustna. Z rešitvijo, ki je na prvi pogled »nepraktična«, saj je bil promet preusmerjen na 5 km daljšo cesto, ki je v neposredni bližini, je že dosežen delni cilj, to je bistveno zmanjšanje avtomobilskega prometa skozi območje Kobilarne Lipica.

Predvideni posegi znotraj projekta COKL 3 so zaključeni, a v Kobilarni Lipica se dela nadaljujejo: sanirala in posodobila se bosta hipodrom in pokrita jahalnica, predvidenih pa je tudi še nekaj manjših intervencij.

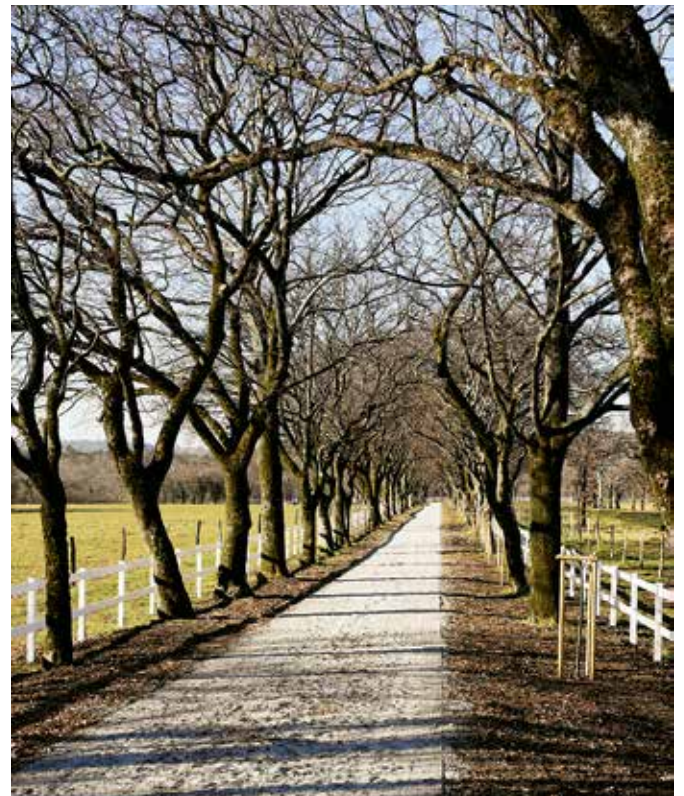
Kobilarna Lipica, obnovljen javni prostor (foto: M. Lah)

Kobilarna Lipica, kamnita klop za počitek turistov pri vodenih ogledih (foto: M. Lah)

Kobilarna Lipica, prezentacija ledenice in nova dostopna pot (foto: M. Lah)

Kobilarna Lipica, sanacija drevoredov in dosaditev dreves (foto: M. Lah)

Kobilarna Lipica, sanacija terasastega vrta ob graščini (foto: M. Lah)

Kobilarna Lipica, saniran suhi zid (foto: M. Lah)

Kobilarna Lipica, vzpostavljena kulturna krajina (foto: M. Lah)

72 Minka Osojnik, Saša Snoj

EŠD: 4878

Naselje: **Livek**

Občina: Kobarid

Ime: **Perati – cerkev sv. Petra**

Področje: UA, R

Obdobje: pozni srednji vek, sredina 16. stoletja, 1550, druga četrtina 18. stoletja, 1737

Cerkev stoji znotraj ograjenega pokopališča na severo-vzhodnem robu zaselka Perati nad Livkom v Občini Kobarid. V osnovi gotska stavba iz 15. stoletja je imela prvotno triosminsko zaključen, križnorebrasto obokan prezbiterij, ki je bil v celoti poslikan, in manjšo pravokotno ladjo, ki jo je verjetno zaključevala zvončnica nad zahodno fasado. Leta 1550 je bil cerkvi prizidan zvonik, v baroku je bila cerkvena ladja zvišana, prizidana je bila zakristija, v prezbiteriju so bila odstranjena gotska rebra in prostor je bil na novo poslikan. Avtor poslikav iz 18. stoletja je kobariški slikar Lukas Scharf. V ladji so bile na stropu ohranjene manj kvalitetne poslikave iz 19. in 20. stoletja. Freske v prezbiteriju so bile večinoma odkrite in delno restavrirane med letoma 2004 in 2006. Stavba je z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Tolmin razglašena za spomenik lokalnega pomena.

Objekt je bil poškodovan v potresu leta 2004, leta 2015 pa se je v sklopu popotresne sanacije Posočja pričela obnova, ki je predvidela sistematično injektiranje zidov, izvedbo vseh potrebnih jeklenih in armiranobetonskih vezi, sanacijo ostrešja in stropnih konstrukcij, sanacijo temeljev, sanacijo vlage v zidovih, zamenjavo zunanjih ometov in obnovo notranjosti zvonika. Za posege v tla je bil s kulturnovarstvenimi pogoji predpisan arheološki nadzor v obliki arheološkega dokumentiranja ob gradnji.

Sistematično injektiranje na cerkvi se je izvedlo z zunanje strani, na območjih poslikav, in sicer z maso, ki ne vsebuje sivega cementa, pod nizkim pritiskom in pod stalnim nadzorom konservatorjev-restavratorjev. Izvedene so bile nove horizontalne vezi, nato pa so bili rekonstruirani podstrešni venci po vzoru originalnih. Po injektiranju se je zunanjščina cerkve na novo ometala z apneno malto na apnenem obrizgu z dodatkom belega cementa, površina zaključnega finega apnenega ometa pa se je ročno zalikala. Pri izvedbi novih ometov so se ponovili vidni kamniti šivani vogali, ki hkrati nakazujejo prvotno višino cerkve. Zamenjalo se je kovinsko okno v vzhodni stranici prezbiterija, kjer so ohranjeni nastavki nekdanjega kamnitega gotskega okna s fragmentom delilnega stebrička. Izdelano je bilo novo leseno okno in bilo vstavljeno z zunanje strani ob nadzoru restavratorjev. Sredstev za rekonstrukcijo gotskega okna s primerno zasteklitvijo namreč ni bilo na voljo.

Po obodu objekta sta se izvedla enostransko obbetoniranje in podbetoniranje, temelji zvonika so bili utrjeni obojestransko. V okviru sanacije temeljev sta bili izvedeni tudi vertikalna

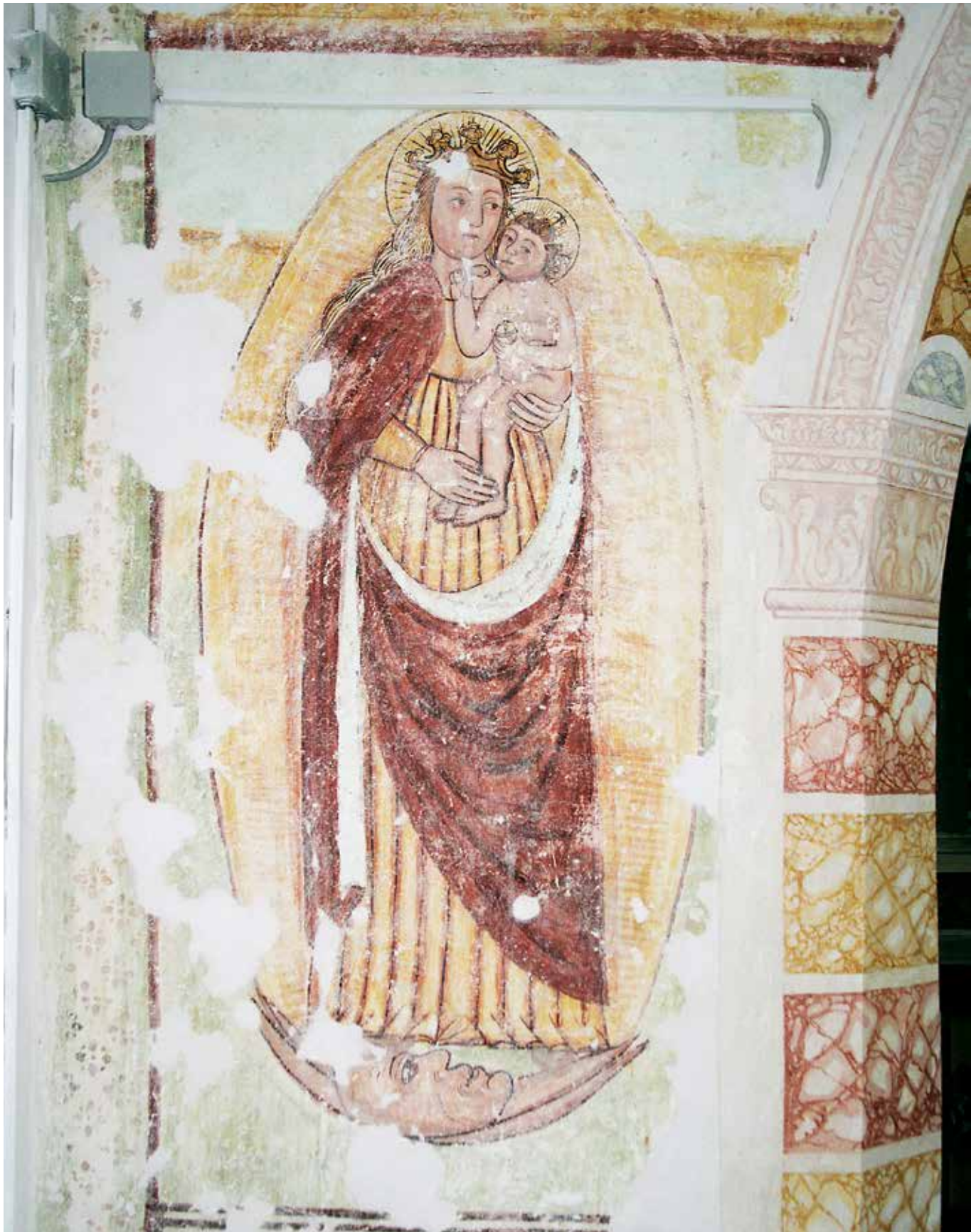
Perati, cerkev sv. Petra, gotska poslikava slavoločne stene po restavriranju (foto: V. Benedik)

in horizontalna hidroizolacija, urejen je bil nov sistem odvodnjavanja, ki je bilo speljano na parcelo pod cerkvenim zidom. Na nivoju tlakov je bila izvedena tudi hidrofobna bariera. Pri posegih v tla je arheološki nadzor izvajal arheolog tolminskega muzeja Miha Mlinar.

Obnovljeno je bilo ostrešje, na novo je bila prekrita streha, del ladje ob stiku z zvonikom se je namesto s korci prekril z barvno pločevino. Največji statični poseg je doživel zvonik, ki je imel poleg zgoraj opisanega v notranjosti izvedene armirane omete, na vrhu je bila izvedena nova armiranobetonska vez. Saniral se je tudi poškodovan delilni stebriček bifore na SZ

strani zvonika, ki je bil pred tem verjetno poškodovan med vstavljanjem in odstranjevanjem zvonov. Tlak pod zvonikom je bil oštevilčen in po posegu postavljen na prvotno mesto, poškodovani kamni so se nadomestili z novimi.

V notranjščini so se v letu po izvedenih posegih za sanacijo vlage v zidovih lahko začeli konservatorsko-restavratorski posegi v prezbitteriju in na slavoločni steni. Saniran je bil tudi močno poškodovan strop v ladji, kjer so se po predhodnem sondiranju in dokumentiranju poslikav ometi v celoti odstranili, sanirale so se deščice, strop se je na novo ometal, ob tem so se popravili poškodovani polkrožno zaključeni

Perati, cerkev sv. Petra, Marija z detetom v mandorli, stoječa na polmesecu (foto: S. Snaj)

Perati, cerkev sv. Petra, baročna poslikava na severni steni prezbiterja po restavriranju leta 2016 (foto: V. Benedik)

Perati, cerkev sv. Petra, zunanjščina cerkve po obnovi (foto: M. Osojnik)

horizontalni venci pod stropom. Notranjščina ladje je bila na novo prebeljena. Gradbena dela je izvajalo Gradbeno podjetje Posočje, d. o. o., iz Tolmina.

Konservatorsko-restavratorska dela na stenskih poslikavah v notranjščini cerkve je izvajala terenska ekipa Restavratorskega centra med letoma 2013 in 2016. Že konservirane baročne poslikave (OE Nova Gorica, v letih 2004–2006) s prizori iz legende o sv. Petru so se retuširale s finimi črtkami po zgledu delno izvedene retuše iz leta 2004. Odkril in konserviral se je del poslikav na ladijski strani slavoločne stene prezbiterja in konserviralo se je ostenje prezbiterja.

V zadnjem sklopu del, pričetih aprila 2016, se je izpod beležev in različnih izravnalnih malt dokončno odkrila gotska poslikava, razprostirajoča se čez celotno slavoločno steno. Freska ni bila naključna. Upodobljen prizor Marijinega oznanjenja je bil svežih barv (rumene, zelene in rdeče) in preprostih modulacij. Med dvema figurama, angelom s svitkom z latinskim napisom: Ave gracia plena in svetnico (domnevno Heleno), je upodobljena figura Marije na piedestalu, nad njo pa ptica – Sveti duh – ter na levi sveti Lovrenc z ražnjem. V spodnjem delu poslikave je na levi polovici Marija z detetom, ki stoji na polmeseču, ter na desni prizor Križanega.

Pretežni del časa, ki je bil porabljen za obnovo, je bil namenjen stabilizaciji slikovnih ometov in barvnih plasti: utrditvi posameznih slojev, injektiranju votlih predelov in odstranjevanju sige. Poslikava je bila v večji meri desalinizirana s celuloznimi oblogami amonijevega karbonata in kitana na nivo intonaca, ozirajoč se na barvo, teksturo in valovitost originalnega gotskega ometa.

V prezbiteriju je bilo konservirano ostenje prebeljeno in rekonstruiran je bil naslikan talni zidec. Konserviran in restavriran je bil tudi baročni del poslikave na oboku slavoločne stene. Na koncu sta bila izdelana poročilo o opravljenem posegu in grafični izris vseh lokacij postopkov.

Pri restavriranju so sodelovali Martina Lesar Kikelj (vodja del na stenskih poslikavah), Saša Snoj (koordinator del na terenu, grafična dokumentacija), Jerneja Kos, Mojca Kos, Petja Berginc, Zoran Flander, Anka Batič, Katarina Brezigar in Mateja Kavčič.

73 Petra Benedik, Jelka Kuret

EŠD: 329

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – arheološko najdišče Ljubljana, Slovenska cesta – antični tlak

Področje: R

Obdobje: rimsko obdobje

Jeseni 2015 so bili v okviru arheoloških raziskav ob prenovi Slovenske ceste v Ljubljani (sektor 4/2) odkriti prostori insule XIII tik ob glavnem kardu (Cardo Maximus). Ostaline

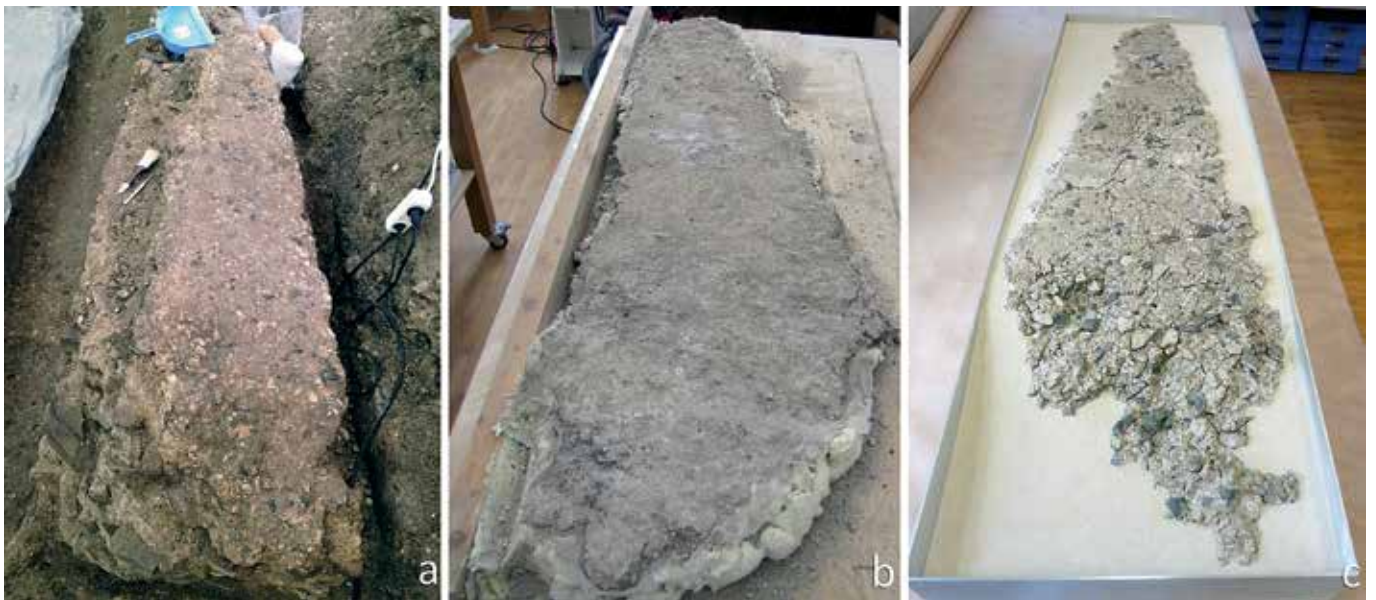
nakazujejo na to, da je bila insula skozi obdobja večkrat popravljena, v gradbeni fazi IIC (od druge polovice 1. stoletja do konca 2. stoletja) pa v celoti preurejena. Ob prenovi so v prostore položili tudi nove tlake, izdelane v tehniki opus signinum, ki je podobna današnjemu načinu tlakovanja, imenovanem terazzo. Tlaki se na prvi pogled med seboj razlikujejo predvsem po barvi in velikosti agregata. Narejeni so iz različnih vrst in oblik kamnin, opeke in apnenega veziva. Tovrstna dediščina je bila doslej redko muzealizirana. Zato smo se v sodelovanju z Mestnim muzejem Ljubljana (Muzej in galerije mesta Ljubljana) odločili za ohranitev in konserviranje treh tlakov (z oznakami 5008, 5009 in 5290) v obsegu, ki še omogoča muzejsko prezentacijo in hrambo v depojih. Dva tlaka, ki sta bila prevelika in pretežka za transport in obdelavo v ateljeju, smo razrezali na manjše kose. Za nadaljnje delo je bilo pomembno, da s konservatorsko-restavratorskimi postopki tlake čim manj dodatno obremenimo s težo dodanih materialov.

Izvedba konservatorsko-restavratorskih postopkov na tlakih se je začela že na samem arheološkem najdišču. S pohodne površine tlakov smo v grobem odstranili nečistoče, nanесли zaščitni facing in dodatno armaturo iz križno postavljenih letvic, vezanih s poliuretansko peno. Tlake smo nato od strani spodkopali, ločili od podlage, obrnili na armirano lice in s hrbitišča zaradi teže odstranili večji del ometa. V ateljeju Restavratorskega centra smo hrbitišče mehansko očistili in ga še dodatno stanjšali. Površino smo utrdili z raztopino koloidnega kalcijevega hidroksida (CaLoSil E 25), nanесли tanko plast zaščitne apnene malte in jo dodatno okrepili z lesenimi možničnimi palicami, ki skupaj s posteljico iz poliuretanske pene tvorijo lahko podlago za tlak. Tlak smo nato obrnili, odstranili začasno armaturo in facing ter s površine odstranili nečistoče in ostanke lepila.

Sledil je prenos tlaka na nov nosilec. Zelo pomembno je bilo, da je nosilec lahek in hkrati trden. Zato smo uporabili plošče s polnilom iz aluminijastega satovja debeline 30 mm (Alustep) in tankim, vendar trdnim aluminijastim okvirjem. Plošče so na spodnji strani dodatno utrjene z aluminijastimi distančniki, ki omogočajo tudi lažji oprijem pri prenosu posameznih kosov. Kose dveh razrezanih tlakov smo zaradi lažjega deponiranja in prenašanja prezentirali na ločenih nosilcih, ki se lahko sestavijo v celoto. Tlak št. 5290, ki je bil razrezan na šest kosov, smo prezentirali na dveh ločenih nosilcih, tlak št. 5008 pa na treh, zato se oba lahko po potrebi razstavita v celoti ali pa le delno. Prazen prostor med okvirjem in tlakom smo zapolnili z nizko raztezno poliuretansko peno (Tekapur Low Expansion) in nanесли tanko plast dekorativnega ometa. S to kombinacijo smo dosegli optimalno razmerje med težo in trdnostjo končnega izdelka. Posebno pozornost smo namenili stikom med razrezanimi kosi. Stike, ki so bili med rezanjem poškodovani, smo rekonstruirali z vstavljanjem posameznih kamenčkov v pokitana mesta in z retušo, ki imitira površino tlaka. S tem smo tlaku povrnilo prvotni enovit izgled. Posegi so podrobneje opisani v poročilu, ki ga hrani dokumentacija Restavratorskega centra.

Ljubljana, arheološko najdišče Ljubljana, Slovenska cesta, tlak številka 5008; a: tlak *in situ* (foto: Saša Snoj); b: med posegi – vidno je hrbtišče tlaka, ki je razrezan na tri kose (foto: Petra Benedik); c: končna podoba tlaka na treh ločenih nosilcih, ki se sestavijo v celoto (foto: Petra Benedik)

Ljubljana, arheološko najdišče Ljubljana, Slovenska cesta, tlak številka 5009; a: tlak *in situ* (foto: Saša Snoj); b: med posegi – vidno je hrbtišče tlaka (foto: Petra Benedik); c: končna podoba tlaka na novem nosilcu (foto: Petra Benedik)

Ljubljana, arheološko najdišče Ljubljana, Slovenska cesta, tlak številka 5290; a: tlak *in situ* (foto: Saša Snoj); b: med posegi – vidno je hrbtišče tlaka, ki je razrezan na šest kosov (foto: Petra Benedik); c: končna podoba tlaka na dveh ločenih nosilcih, ki se sestavita v celoto (foto: Petra Benedik)

74 Saša Dolinšek

EŠD: 330

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – Arhiv Slovenije

Naslov: Zvezdarska ulica 1

Področje: R

Obdobje: rokoko, 18. stoletje

Manjši oltar (mere: 200 x 175 x 35 cm, višina, širina, globina) iz kapele Gruberjeve palače (Arhiv Slovenije) je del bogato okrašene dvorne kapele. Zaradi ogrevanja prostorov in posledično suhega zraka je na oltarju začela odpadati in odstopati kredna podloga. Zaradi nastajanja kondenza se je zlatene površine oprijela umazanija, zato je oltar izgubil sijaj. V preteklosti so se na njem izvedle manjše obnove s premazi bronce, ki so z leti potemneli. Da bi se ustavilo nadaljnje propadanje, so se na oltarju izvedli konservatorsko-restavratorski posegi. S posegi smo minimalno posegali v original in ga ohranili v čim večji meri. Poškodovano pozlato smo dopolnjevali z zlatimi lističi na originalen poliment. Konservatorsko-restavratorski posegi na sliki na platnu so se izvajali na Štafelajnem oddelku Restavratorskega centra (Andreja Ravnikar, kons.-rest., akad. rest.). Konservatorsko-restavratorski posegi na oltarju in oltarni sliki so se izvajali v letu 2015.

Ljubljana, Arhiv Slovenije, oltar v kapeli pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: Arhiv ZVKDS, RC)

Pozlata je izvedena v kombinaciji tehnik mat in polirane pozlate. Lesen oltarni nastavek je nameščen na kamnito oltarno mizo. Je enodelen in daje videz velikega zlatega okvirja, okrašena z zlatimi žarki. V spodnjem delu je širši in ima vstavljene tri kanonske table ter po dva svečnika na vsaki strani. Ob straneh se oltar v spodnjem delu volutasto zaključči, na vrhu pa ima po eno zlato kupo s prizori puttov. Srednji del je zožan, v sredini je prostor za sliko.

V preteklosti je bil oltar obnovljen in predelan. Dva svečnika manjkata, odprtini, v kateri sta bila fiksirana, so zaprli z lesnim pokrovčkom. Na kupah manjka zaključek, najverjetneje v obliki hmeljevega cveta. Slika skupaj z zlatim okvirjem je kasnejšega izvora kot oltar. Leseni nosilec arhitekturnega dela je les iglavca, okrasje je izdelano iz lipovine. Les je v dokaj dobrem stanju. Nikjer na oltarju ni bilo opaziti izletnih luknjic insektov, zato zaplinjevanje ni bilo potrebno. Zaradi suhega zraka je ponekod v celih kosih odstopala in odpadala klejno-kredna podloga. Na stičnih delih lesenega nosilca so nastale razpoke. V preteklosti so oltar obnovili in odrgnjene dele pozlate premazali z bronco. V celoti so premazali volutasti zaključek v spodnjem delu in kupe ter manjše parcele oltarja. Na kupah in volutastem zaključku je bilo precej ostankov voska. Na celotni površini oltarja je bila plast umazanije, nastale zaradi ogrevanja prostora.

Oltar smo demontirali, odstranili žarke, svečnika in vazi ter zaščitili posamezne kose pred prevozom v prostore Oddelka za les na Restavratorskem centru. Demontirali smo sliko z okvirjem in jo predali oddelku za štafelajno slikarstvo na Restavratorskem centru. Sledila sta odstranjevanje prahu

Ljubljana, Arhiv Slovenije, sondiranje pozlate, detajl vaze z oltarja (foto: S. Dolinšek)

in mokro čiščenje hrbitišča. Na nepolihromirane dele smo preventivno nanесли insekticid/fungicid Borosol (Regeneracija Lesce). Opravili smo sondiranja na polihromaciji in ugotovili, da je bil v preteklosti oltar le delno obnovljen in je tako skoraj v celoti ohranjena prvotna pozlata. Čiščenje umazanije s pozlate je bil izjemno dolgotrajen postopek, saj je bilo treba zaradi občutljivosti pozlate delati postopoma. Uporabili smo emulzijo z izooktanom. Da bi se original čim bolje ohranil, smo odstranjevali premaz bronce z zgoščenim acetonom (Klucel H, Vivat). Ostanke voska smo odstranjevali mehansko, nato smo površino razmastili z white špiritom.

Ko je bila vsa površina pozlate očiščena premazov in umazanije, je sledilo utrjevanje kredne podloge in lesenega nosilca. Utrjevali smo z 20-odstotno akrilno emulzijo (Sokrat 2804, Samson Kamnik) v več nanosih. Odstopajoče dele kredne podloge smo zalepili nazaj na leseni nosilec. Ko je bila kredno-klejna podloga s pozlato utrjena, sta sledila kitanje z dvokomponentnim kitom na epoksidni osnovi z lesnim dodatkom (Araldit HV + SV, Samson Kamnik) in domodelacija manjkajočih delov. Iz lipovega lesa smo izdelali kopijo manjkajočih dveh svečnikov. Masivni zaključek na desnem

delu oltarja je bil slabo fiksiran, zato smo ga odstranili, očistili stične dele in ga ponovno montirali v ležišče.

Obrušene in obdelane dele kitanih delov smo izolirali. Sledilo je dopolnjevanje kredne podloge do nivoja originala. Na obrušeno in zglajeno kredno podlogo smo na delih, kjer je bilo treba dopolniti polirano pozlato, nanесли poliment. Mat pozlata je bila po vzoru prvotne tehnike izvedena s klejno vodo. Dele, kjer je bila pozlata zelo odrgnjena in poškodovana, bolus pa je bil ohranjen, smo osvežili z etanolom in nanj položili listič zlata (Dukaten doppelgold). Manjše retuše smo izvajal z zlatom v prahu in vezivom (gummi arabica). Spodnji del podstavka in volutasta zaključka smo v celoti osvežili, saj je bila prvotna pozlata zelo poškodovana. Polirano pozlato smo patinirali in obenem zaščitili s premazom rahlo toniranega damar sijajnega laka. Oltar smo prepeljali v kapelo Gruberjeve palače, na kraju samem zmontirali žarke in okrasne vaze ter oltar postavili nazaj na menzo. Vstavili smo tudi restavrirano sliko na platno.

Nosilka naloge in izvajalka posegov: Saša Dolinšek, višja kons.-rest., akad. rest.; konservatorke-restavtorke: Barbara Dolinšek, Laura Deisinger, Andreja Ravnikar, kons.-rest.

Ljubljana, Arhiv Slovenije, oltar iz kapele po končanih konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: N. D. Kambič)

75 Martina Lesar Kikelj

EŠD: 1978

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – cerkev Marijinega oznanjenja

Naslov: Prešernov trg 4

Področje: R

Obdobje: prva polovica 20. stoletja (1935)

V frančiškanski cerkvi Marijinega oznanjenja v Ljubljani je v začetku leta 2014 Restavratorski center ZVKDS pričel poseg obnove 600 m² stenskih poslikav na stropu prezbiterija, ki je trajal 17 mesecev, do sredine leta 2015. Banjasti obok je bil v letu 1935 poslikan s prizorom Marijinega vnebovzjetja. Poslikava je delo slikarja Mateja Sternena. To edinstveno monumentalno delo je izvedeno v tedaj aktualni impresionistični slikarski maniri pod močnim vplivom baročnega sloga (Dobida, Karel, Novo slikarsko veledelo: K Sternenovim freskam v frančiškanski cerkvi v Ljubljani, Mladika, letnik 17, št. 10, 1936, str. 389–390). Zaradi zlitja teh dveh slogov in zaradi tehnične dovršenosti je to kronsko delo slikarja.

Že v času obnove zadnje od šestih kapel v letu 2012 so bile izvedene preliminarne raziskave oboka, ki so omogočile dokaj natančno določitev metodologije dela za posege, načrtovane v nadaljevanju. Historiat poslikave (Mladenovič, Ajda, Poslikava Mateja Sternena na obokih frančiškanske cerkve v Ljubljani, tipkopis, 2015, hrani ZVKDS, RC), ki je nastajal vzporedno z njeno obnovo, naravoslovne raziskave ter sama izvedba posegov na poslikavi so dokazali, da je bila kapela nedotaknjena vse od nastanka in da smo prvi restavratorji, ki smo na oboku izvedli konservatorsko-restavratorski poseg.

Pred začetkom del je ekipa DFG Consultinga na podlagi natančnih izmer prezbiterija s tehnologijo terestričnega laserskega skeniranja izdelala gabaritne načrte za potrebe planiranja postavitve delovne ploščadi. Gradbeni strokovnjaki iz podjetja VIBA, d. o. o., so pripravili načrte odrske konstrukcije, tehnična ekipa RC ZVKDS pa je v mesecu dni postavila zelo zahtevne odre v 20 m visokem prezbiteriju. Oder s tremi pohodnimi površinami in sistemom prezračevanja je bil v začetku aprila 2014 postavljen tako, da je omogočal prost dostop do Lorietske kapele in nemoteno opravljanje bogoslužnih obredov ter ni zastiral pogleda na takrat že obnovljeni glavni oltar Francesca Robbe.

Tehnološko izredno dobro izvedeno slikarsko delo je zaradi površinske umazanije močno potemnelo, manjši del je bil poškodovan zaradi zatekanja vlage ob stiku strehe in zvonikov, po celotni površini stropa pa so se razširile plesni.

V prvem mesecu določena metodologija dela je sprva narekovala odstranjevanje prašno-sajaste obloge na originalni poslikavi z mehкими čopiči. Ker so poskusi občutljivosti posameznih pigmentov za vodo pokazali odlične rezultate, je nadaljevanje zajemalo čiščenje celotne površine z mehкими ščetkami in vodo. Kjer se je poleg osnovne fresco tehnike pojavljala secco poslikava, smo predele dodatno predhodno

utrtili z nanoapnom in amonijevim kazeinatom.

Naravoslovne analize so pokazale dokaj visoko vsebnost soli, zato smo se odločili za kemično čiščenje z oblogami amonijevega karbonata, kar je plesen, ki je bila posuta po celotni poslikavi, še dodatno upravičila. Plesni so bile tako površinsko odstranjene. Strokovnjaki s področja mikrobiologije so na podlagi vzetih vzorcev podali mnenje, da popolna dezinfekcija ni mogoča, vendar pa bodo spore, ki so delno še ostale v notranjosti poslikave, ob primernem vzdrževanju (zračenje, ustrezno temperiranje, vzdrževanje celotne stavbe ...) mirovale. Po odstranitvi oblog je bil zaradi rahlega pojava bele koprene kljub spiranju z vodo potreben dodaten nanos oblog amonijevega karbonata. Koprena je bila tako odstranjena, barve pa so zasijale. Zaradi dvakratnega nanosa je bilo tako tretiranih skupaj več kot 1000 m² površin. Na nekaterih problematičnih predelih smo dodatno uporabili metodo čiščenja z izmenjevalnimi smolami (kationske in anionske smole) v različnih podpornih sredstvih (geli, celulozna kaša).

Zaradi dobre ohranjenosti tehnično odlično izvedene Sternenove poslikave je bila retuša izvedena le v manjšem obsegu. Izbira retuše je bila glede na uveljavljene etične standarde prilagojena posameznim predelom poslikave. Na ozadju in arhitekturi, ki je zaradi debelejših, bolj pastoznih nanosov barve ob nastanku in posledično večjega upraševanja pigmentov zaradi vsebnosti soli vidno spremenila strukturo, je bil način retuširanja drugačen od tistega na figuraliki. Figure so bile ob nastanku izvedene s posebno natančnostjo, pigmenti so bili položeni tanko in prosojno, tako da je vlažen omet popolnoma vsrkal barvne nanose, ki so se zaradi impresionistične tehnike prepletli v edinstveno zlitje svetlih tonov prosejajočega ometa in nanesenih pigmentov. Na podlagi analognega gradiva, ohranjenih barv pod plastjo močno poškodovanega predela na stiku prezbiterija in ladje ter vidnih ostankov vrezin v svež omet rekonstrukcija ni povzročala večjih težav in je bila omejena le na manjši predel. Predhodno izvedene študije na papir in platno (pripravil Simon Arnšek) so komisiji omogočile lažjo odločitev glede načina izvedbe rekonstrukcije na poškodovanem mestu.

Obsežnejše obnove stenskih poslikav, med katere sodi tudi obnova Sternenovih poslikav v prezbiteriju, običajno ne zajemajo le konservatorsko-restavratorskih posegov, ki jih določimo na začetku projekta na osnovi preliminarnih raziskav, temveč razvojno naravnani program, ki sega tudi na druga področja in se dotika vseh projektov s sorodno problematiko.

Znotraj projekta smo tako v prid izboljšanja rezultatov izkoristili večje število spremljajočih raziskav. Kot pomembno in na stenskih poslikavah v kapelah cerkve prvič uporabljeno raziskavo smo v sodelovanju z Oddelkom za materiale Zavoda za gradbeništvo v proces vključili preverjanje vrednotenja učinkovitosti različnih utrjevalcev *in situ* (Culher, In-Situ Study of the Consolidation of Wall Paintings Using Commercial and Newly Developed Consolidants, 2016). Učinek utrjevanja smo preverili z dvema nedestruktivnima in eno mikrodestruktivno metodo: metodo merjenja prehoda ultrazvočnih valov (USV), metodo preverjanja površinske trdote in metodo, ki omogoča oceno konsistence

materiala in globino utrjevanja na podlagi kontinuiranega in neposrednega merjenja sile vrtnja (DRMS).

Za ugotavljanje in nadzor barvnih sprememb pred postopki in po njih smo uporabili kolorimetrijo. Izrednega pomena za kvalitetno izvedbo in ne nazadnje tudi jamstvo za izvedeno delo je izvajanje merilnega nadzornega sistema spremljanja nihanja relativne vlage in temperature v prostoru pred projektom in med njim ter po njegovem zaključku. Sistem meritev je bil nameščen ob začetku projekta in je zajemal podatke s površine in notranjosti stene ter iz zraka v obdobju enega leta. Spremljanje meritev nam je omogočilo vrednotenje posameznih odstopanj uporabe nekaterih restavratorskih metod in nam ponudilo odgovor, zakaj določen kemični poseg v nekem časovnem obdobju projekta (poletni/zimski čas) ne deluje po pričakovanih kljub popolnoma enaki izvedbi in aplikaciji restavratorskih materialov. Potrdilo se je dejstvo, da je še kako pomembno upoštevanje osnovnih klimatskih pogojev (temperatura, vlaga ...), ki jih za kvalitetno učinkovanje zahtevajo posamezni restavratorski materiali. Poleg ultravijolične (UV) fotografije in termografije smo uporabili prenosni USB-mikroskop za nadzor izvedenih poskusov in endoskopsko kamero za določitev velikosti in globine razpok. Na slavoločni steni smo v sodelovanju z Oddelkom za konstrukcije, odsekom za stavbe in potresno inženirstvo Zavoda za gradbeništvo, montirali sistem za določitev aktivnosti razpok, na podlagi rezultatov pa načrtovali nadaljnjo sanacijo, ki je predvidela injektiranje s kompatibilno maso. Za potrebe dokumentiranja je bil narejen 3D-posnetek celotnega prezbiterija ter ortofoto posnetek (DFG Consulting), na podlagi katerega je bil razvit ustrezen pregledovalnik za dokumentiranje stanja pred posegom ter vseh izvedenih postopkov na stenskih poslikavah (Snoj, Saša, Razvoj programa za dokumentiranje stanja in konservatorsko-restavratorskih posegov na stenskih poslikavah večjega obsega, Konservator-restavrator, Povzetki strokovnega srečanja, 2015, str. 77).

Pred koncem projekta, ki je bil izveden v dogovorjenem časovnem okviru, so bili restavrirani tudi vitraži na oknih v prezbiteriju. Pod nadzorom Restavratorskega centra in odgovornega konservatorja ZVKDS, OE Ljubljana, je delo izvedlo podjetje Prolet, d. o. o.

Pred končno demontažo odra je bila sklicana zaključna strokovna komisija za nadzor in spremljanje projekta, ki so ji bila predstavljena vsa izvedena dela. Sledila je demontaža zgornjega dela odra skozi okensko odprtino preko strehe. Preostanek odra je bil odstranjen skozi glavni vhod cerkve. Projekt je bil zaključen junija 2015 (20 metrov nad tlemi, kjer je Matej Sternen naslikal svoje veledelo, objavljeno: 4. junij 2015 ob 6.49 Ljubljana – MMC RTV SLO).

Pri obnovi poslikav je sodelovala ekipa restavratorjev ZVKDS, RC: Martina Lesar Kikelj, vodja projekta, Karmen Križančič, Saša Snoj, Anka Batič, Špela Klarič, Mateja Kavčič, Natalija Ambrožič, Katja Guček, Jerneja Kos, Mojca Kos, Dejana Majstorovič, Uroš Arnšek, Simon Arnšek, Katja Pohl, Alja Fir, Anika Grabec, Katarina Žagar, Sebastjan Starec. Poleg restavratorske ekipe je znotraj projekta sodelovalo tudi večje število zaposlenih z različnih oddelkov ZVKDS, RC.

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, pogled na najbolj uničen del poslikave na stiku prezbiterija z zvonikom pred posegom (foto: Tine Benedik, arhiv RC ZVKDS)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, preliminarnе raziskave v letu 2012; odvzem vzorcev, poskusi občutljivosti pigmentov na vodo (foto: Saša Snoj, arhiv RC ZVKDS)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, preliminarnе raziskave v letu 2012; odvzem vzorcev, poskusi občutljivosti pigmentov na vodo (foto: Saša Snoj, arhiv RC ZVKDS)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, preliminarnе raziskave v letu 2012; odvzem vzorcev, poskusi občutljivosti pigmentov na vodo (foto: Saša Snoj, arhiv RC ZVKDS)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, odstranjevanje prašno-sajaste obloge (foto: Karmen Križančič, arhiv RC ZVKDS)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, odrska konstrukcija s sistemom prezračevanja ter sistemom meritev temperature in relativne vlage (foto: M. Lesar Kikelj, arhiv RC ZVKDS)

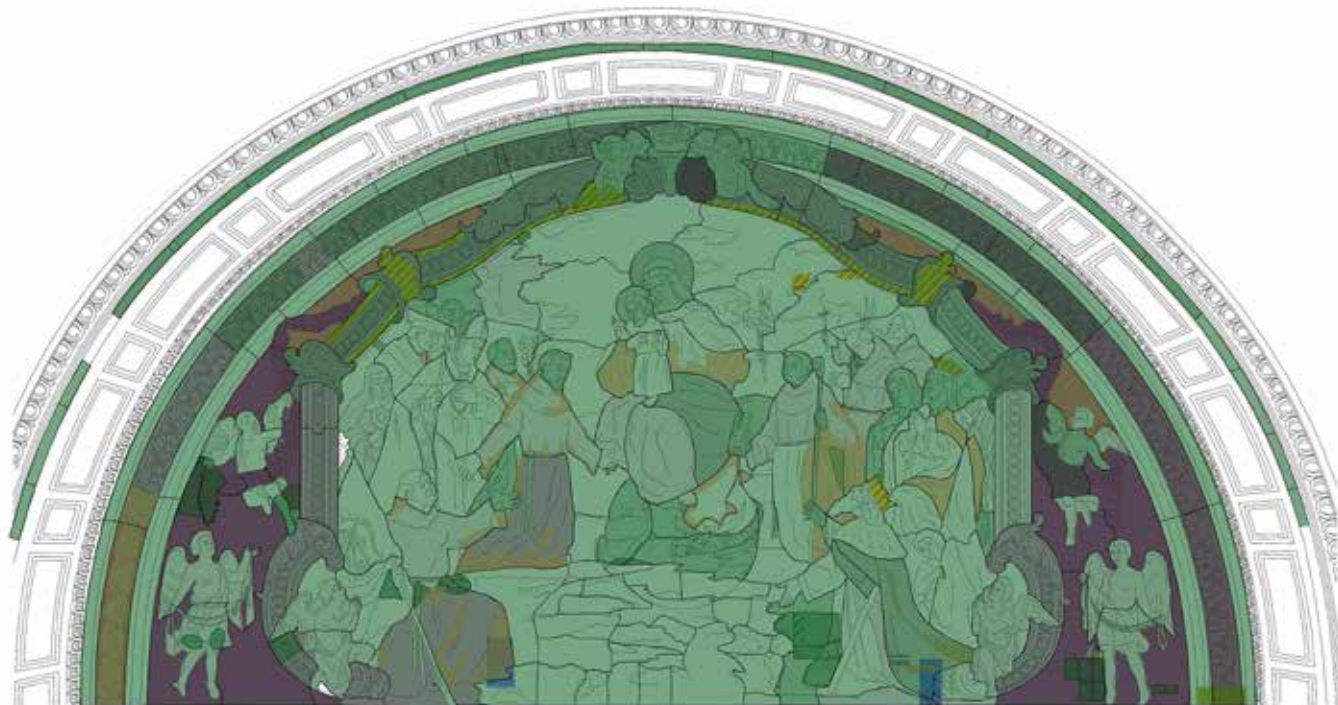
Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, nanašanje oblog amonijevega karbonata; odstranjevanje plesni, čiščenje in utrjevanje barvne površine (foto: M. Lesar Kikelj, arhiv RC ZVKDS)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, določanje metodologije dela na začetku projekta (foto: Karmen Križančič, arhiv RC ZVKDS)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, nanašanje oblog amonijevega karbonata; odstranjevanje plesni, čiščenje in utrjevanje barvne površine (foto: M. Lesar Kikelj, arhiv RC ZVKDS)

Legend

POST_KEM POST_KEM kationske smole AKAZ - amonijev kazeinat AOKS - amonijev oksalat
 ACAR10 - AMMONIUM CARBONATE 10% CATR - CATION RESINS EDTAAKAR - edta v amonijevem karbonatu X - drugo

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, dokumentiranje izvedenih postopkov na severni steni prezbitarija (arhiv ZVKDS)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, nekaj dodatnih spremljajočih raziskav (DRMS, USV, USB, kolorimetrija ...) (foto: M. Lesar Kikelj, arhiv ZVKDS RC)

Ljubljana, cerkev Marijinega oznanjenja, pogled na celoten Sternenov poslikan obok v prezbitoriju po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: Tine Benedik, arhiv ZVKDS, RC)

76 Liza Lampič

EŠD: /

Naselje: **Ljubljana**

Občina: Ljubljana

Ime: **Ljubljana – ikona**

Naslov: zasebna last

Področje: R

Obdobje: predvidoma 19. stoletje

Slika neznanega avtorja in datacije Marija z otrokom je bila z Oddelek za štafelajno slikarstvo ZVKDS, Restavratorski center, ki se večinoma srečuje s slikami na tkanih nosilcih velikih formatov, svojevrsten izziv.

Delo, naslikano v oljni tehniki na leseno podlago, je kazalo poškodbe, ki so bile posledica neprimerne okolja, pa tudi neustreznih preteklih konservatorsko-restavratorskih rešitev. Nosilec slike je bila deska tangencialnega reza v velikosti 40,5 x 29,8 cm, prvotno v enem kosu, na hrbtu ojačana z dvema prečnima letvicama. Togost pritrditve, ki je onemogočala prosto gibanje lesa ob spremembah vlage v okolici, je vodila do razpok in navpičnih zlomov deske. Del nosilca je bil skoraj povsem ločen od celote, lepilo, ki je letvici pritrjevalo na

hrbtišče, pa je oslabelo, zato je bila enovitost slike že močno ogrožena. Strukturo lesa je ogrozil tudi napad ksilofagnih insektov, ki pa ob pričetku konservatorsko-restavratorskega posega niso bili več dejavni. Posledice nestabilnosti nosilca so se kazale tudi na licu slike: toga kredno-klejna podloga z barvno plastjo gibanju lesa ni mogla slediti, kar je povzročilo pojav izrazitih strehastih dvigov, odstopanja in odpadanja podloge z barvno plastjo ter nastanek obsežnih območij manjkajoče slikovne plasti. Površina slike je bila premazana s toniranim zaščitnim lakom, ki se je zalezal v drobne razpoke v barvni plasti, prisotne po celotni površini. Lak je imel neenakomeren sijaj, bil je odrgnjen in popraskan, ponekod pa je tudi odstopal od barvne plasti, se luščil in odpadal.

Na umetnini je bilo videti sledove prejšnjih konservatorsko-restavratorskih posegov: prečni letvici sta bili na hrbtišče najverjetneje dodani kasneje, poškodovana mesta pa so bila izdatno dopolnjena s kitom, ki je zaradi dimenzijskih sprememb lesa začel izstopati in odpadati. Kitana območja so bila poretuširana, prav tako nekatere praske in nepokitane poškodbe barvne plasti.

Po začetnem popisu in dokumentiranju umetnine ter le najnujnejšem sondiranju površine, ki ga je dovoljevala krhka barvna plast, je bila ta zaščitena in lokalno utrjena. Desetodstotna raztopina akrilne smole Paraloid B72 v toluenu je bila na mesta oslABLJENE pritrjenosti barvne plasti in strehastih dvigov nanesena s čopičem in injekcijsko brizgo. Pri izbiri

Marija z otrokom, lice slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: L. Lampič)

Marija z otrokom, hrbtišče slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom (foto: L. Lampič)

uporabljenega utrjevalnega sredstva je bila odločilna predvsem njegova lastnost, da ni vplivalo na toniran zaščitni lak, poleg tega pa so njegove termoplastične lastnosti omogočale izjemno previdno ponovno pritrditev dvignjene slikovne plasti na nosilec s pomočjo grelna lopatice (70 °C). Barvna plast je bila pred nadaljnji postopki dodatno zaščitena s kosi tankega specialnega papirja, na površino prilepljenimi s kožnim klejem (4-odstotna raztopina). Prečni letvici sta bili po predhodnem mehčanju klejnega lepila z vodo previdno odstranjeni s hrbtišča s pomočjo skalpela, ostanki lepila in vodotopni rjavkast premaz pa so bili zatem odstranjeni z različnim majhnim orodjem v kombinaciji z rahlim vlaženjem. Deska, ki je bila na dveh mestih počena, je po odstranitvi prečnih letvic razpadla. Zaradi naravnega gibanja lesa in posledično nastalih deformacij je bila oblika deske ob primerni poravnavi stikov konveksno zaobljena. Trije deli nosilca so bili ponovno zlepljeni z ribjim klejem (40-odstotna raztopina), za ohranitev primerne oblike med sušenjem lepila pa je bila deska začasno fiksirana in ustrezno obtežena. Les je bil nato utrjen, kar je bilo na delih, ki so jih napadli lesni insekti, izvedeno lokalno z injekcijsko brizgo (10-odstotna raztopina Paraloida B72 v toluenu), na hrbtno stran pa je bil isti utrjevalec v raztopinah treh različnih koncentracij, od šibkejše proti močnejši (5-, 7,5- in 10-odstotna raztopina v toluenu), nanesen s čopičem. Sledilo je nameščanje parketaže na hrbtišče nosilca, ki je bila izdelana v sodelovanju z Janezom Novakom (Mizarstvo Janez Novak, s. p.). Utori iz bukovega lesa, katerih oblika je

bila z brušenjem prilagojena ukrivljenosti lesene deske, so bili na nosilec prilepljeni z epoksidnim lepilom Araldit 427, vanje pa sta bili umeščeni prosto gibajoči se prečni letvici. Tovrsten sistem lesu omogoča raztezanje in krčenje. Zaščita lica in ostanki utrjevalnega sredstva so bili nato odstranjeni. Stratigrafija barvnih plasti zaradi finančnih omejitev ni bila izvedena, s sondiranjem pa ni bilo mogoče priti do gotovega zaključka o številu slojev zaščitnega premaza, njegovi starosti ter morebitni originalnosti in pigmentiranosti katerekoli od slojev. Kljub očitnemu vplivu starega laka na videz slike se je za najvarnejšo in najbolj etično odločitev izkazala njegova ohranitev. Večje razpoke v lesu so bile zapolnjene z epoksidnim kitom Araldit 427, manjkajoča barvna plast pa je bila dopolnjena s kredno-klejnim kitom, katerega površina je bila prilagojena okoliški, nazadnje pa izolirana (10-odstotna raztopina šelaka v etanolu).

Format in namembnost slike sta narekovala izvedbo popolne retuše, katere podlaganje je bilo izvedeno v gvaš tehniki, njena finalizacija pa z barvami Gamblin Conservation Colors. Za prilagoditev sijajnosti filma je bil omenjenim barvam dodan urea-aldehidni smolni lak, ki se v barvah pojavlja kot medij. Retuša je v zadnji fazi vključevala tudi posnemanje tonalitete in vzorca razpok ohranjenega potemnelega in razpokanega laka. Površina slike je bila zaščitena z voščeno pasto, ki v prihodnosti ne bo omejevala konservatorjev-restavratorjev pri odločitvah, ali ohraniti ali odstraniti zgornje ali katerekoli nadaljnje plasti zaščitnega premaza.

Marija z otrokom, hrbtišče slike po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: L. Lampič)

Marija z otrokom, obseg poškodb barvne plasti, viden po končanem kitanju (foto: L. Lampič)

Marija z otrokom, lice slike po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: L. Lampič)

77 Pavla Peterle Udovič

EŠD: 14362

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – kolišče Ilovica

Naslov: Ižanska cesta 150, parc. št. 506/10, 509/9 – del, k. o. Karlovško predmestje

Področje: A

Obdobje: neolitik, bakrena doba, bronasta doba, železna doba

Območje raziskav leži zahodno od hiše na Ižanski cesti 150 v Ljubljani oz. na parc. št. 506/10 in 509/9 – del, vse k. o. Karlovško predmestje, ki sta v Registru kulturne dediščine znotraj enote Ljubljana – kolišče Ilovica (EŠD 14362). Enota je na vzhodu omejena z Ljubljanico, zahodno z Ižansko cesto, na severu z Dolenjsko cesto in na jugu z južno ljubljansko obvoznico. Na tem območju so bile v preteklosti odkrite bronaste sekire, šila, osti. Najdbe sodijo v časovni razpon od mlajše kamene dobe do železne dobe.

Zaradi predvidene gradnje stanovanjske hiše Zaplotnik na omenjenih parcelah so bile predpisane predhodne arheološke raziskave v obliki treh strojno izkopanih testnih jarkov v skupni velikosti 3 x 1,5 m za določitev vsebine in sestave najdišča.

Raziskavo je 24. julija 2015 izvedla ekipa ArheoVeda pod vodstvom mag. Pavle Peterle Udovič, univ. dipl. arheologinje. Konservatorski nadzor je opravila pristojna konservatorica ZVKDS, OE Ljubljana, Mija Topličanec, univ. dipl. arheologinja. Testni jarki so pokazali precej enostavno stratigrafijo območja. Geološko osnovo predstavlja jezerski sediment (SE 003 iz TJ 1, SE 007 iz TJ 2, SE 010 iz TJ 3, SE 014 iz TJ 4). Nad njo leži naplavinska plast s 70 % organskega materiala (SE 006 iz TJ 2 in SE 013 iz TJ 4). V SE 013 je bil pobran kos domnevno obdelanega lesa s sledovi obsekavanja (slika 1). Nad to plastjo je bil v TJ 2 na globini med 0,40 in 0,45 m odkrit deblak (SI-81). Slednjega, naplavinsko plast (v TJ 2 in 4) in polžarico (v TJ 1 in TJ 3) je prekrivala mlajša naplavinska plast z 80 % organskega materiala (SE 002 iz TJ 1, SE 005 iz TJ 2, SE 009 iz TJ 3, SE 012 iz TJ 004). Na današnji hodni površini na teh parcelah je vrt, v času raziskav že prepraščen s travo (SE 001). Novo odkriti deblak (SI-81) leži 400 metrov severneje od sotočja Ljubljanice in Ižice ter 230 m vzhodneje od struge Ljubljanice. Hrastov deblak (določitev vrste lesa je opravil dr. Tom Levanič, vodja oddelka za prirastoslovje in gojenje gozda na Gozdarskem inštitutu Slovenije) je obrnjen z dnom navzgor in leži v smeri severovzhod–jugozahod (slika 2) na nadmorski višini 287,7 m. Njegovo dno je široko 90 cm, visok oz. globok je 29 cm. Vrh stranice je debel 1,1 cm. Sledovi izdelave niso ohranjeni, saj je zunanja površina preperela. Zaradi slabe ohranjenosti in visoke temperature (do 31 °C) ga nismo izkopali v celoti, dokumentiran je le v dolžini 2,90 m. Kljub temu smo želeli odkriti premec in krmo ter ugotoviti približno dolžino deblaka, zato smo v dogovoru s

pristojno konservatorico povečali število sond na štiri. Sonde smo umestili severovzhodno (TJ 3) in jugozahodno (TJ 4) od testnega jarka 2. Z jarki nismo naleteli na premec in krmo, zato smo ugotovili le okvirno dolžino, ki meri manj kot 12 oz. 10 m.

Vzorec deblaka je bil poslan na radiokarbonsko datacijo, ki jo je opravil laboratorij BETA Analytic iz Miamija (raziskavo je po prijaznem posredovanju mag. Mirana Eriča financiral Zavod za varstvo kulturne dediščine, za kar se iskreno zahvaljujemo). Rezultat analize je 2500 ± 30 BP (BETA-427161), kar deblak datira v sredino 8. stoletja pr. n. št. oziroma v čas prehoda iz pozne bronaste dobe v starejšo železno dobo.

Ljubljana, kolišče Ilovica, Ižanska cesta, dno deblaka v TJ 2, pogled proti jugozahodu (foto: P. Peterle Udovič)

78 Barbka Gosar Hirci, Sanela Hodžić

EŠD: 374

Naselje: Ljubljana

Občina: Ljubljana

Ime: Ljubljana – Narodna galerija Slovenije

Naslov: Puharjeva ulica 9

Področje: R

Obdobje: barok

Giulio Quaglio, Pietà, inv. št.: NG 1114

V poročilu so izpostavljeni konservatorsko-restavratorski postopki, ki so ključno vplivali na estetski videz umetnine. Poudarek je na odstranjevanju površinske umazanije, ostankov starih lakov, retuš, preslikav. Poročilo se zaključuje z opisovanjem metodologije rekonstruiranja in retuširanja. Kljub temu je treba navesti, da je bila slika celostno obravnavana in da so bili izvedeni vsi konservatorski postopki, ki so bili potrebni za stabiliziranje stanja poškodovanega nosilca, od tanjšanja neustreznega premaza na hrbtni strani do utrjevanja, saniranja lokalnih poškodb, podlepljanja in napenjanja slike na nov podokvir.

Konservatorsko-restavratorski posegi na sliki so se začeli v letu 2015 v okviru priprave nove postavitve slikarske zbirke Narodne galerije. Likovno delo, ki je bilo pripisano slikarju Giuliju Quagliu, je po novejših odkritjih pripisano Antoniju Bellucciju (atribucija je podana v članku, ki je v tisku – Matej Klemenčič, Enrico Lucchese, Ferdinand Šerbelj: Pietà Antonija Belluccija za Schellenburgov Križev oltar pri ljubljanskih frančiškanih, Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. LII, 2016). Slika z naslovom Pietà je naslikana v oljni tehniki na platno, ki meri v višino 144 cm, v širino pa 177,5 cm. Slika je last Narodne galerije in je zabeležena pod inventarno številko NGS 107.

Nosilec slike je gosto tkano laneno platno, sestavljeno iz dveh kosov, ki sta sešita v horizontalni smeri. Platno je bilo slabo pritrjeno na podokvir. Zarjavele in manjkajoče žeblice so v preteklosti na določenih mestih nadomestili s paličnimi sponkami. Zaradi slabega ravnanja s sliko in hranjenja v neustreznih pogojih so se pojavile številne poškodbe. Zaradi ohlapnosti se je nosilec dotikal križa in obrobnih letvic podokvirja. Vidne so bile tako lokalne konkavne in konveksne deformacije kot tudi vogalna nagubanost. Poškodbe nosilca so se izraziteje opazile pri stranski svetlobi. Na določenih delih so bile prisotne tudi raztrganine in vidna je bila preperelost platna. V zgornjem levem vogalu je velik kos nosilca manjkal.

Poškodbo so v preteklosti slabo sanirali. Zadnja stran slike je bila premazana z debelejšim rdečkasto rjavkastim premazom, ki je bil izredno trd. Analiza odvzetega vzorca je pokazala vsebnost železooksidnega pigmenta. Premaz je povzročil, da je nosilec postal z leti tog in neelastičen. Ob levem in spodnjem robu sta bila opazna nepremazana pasova v širini okrog 15 cm. To lahko pripisujemo možnosti, da je bila slika nekoč napeta na drugačen podokvir. Kot je vidno

že iz samega motiva, so sliko v preteklosti močno obrezali. Spodnji rob slike je bil v zelo slabem stanju, na hrbtni strani so ga prekrivale številne zaplate, na katerih so bile opazne manjše luknjice, zelo podobne izletnim luknjicam insektov. Spodaj desno je bila prilepljena nalepka z inventarno številko Narodne galerije. Na levi strani so bile vidne sledi bele barve, ki jih lahko pripisujemo beležu.

Slika je bila napeta na neoriginalen lesen podokvir, ki ni omogočal raztezanja platna. Izdelan je bil iz tanjših obrobnih in nekoliko debelejših sredinskih letvice. Stanje podokvirja je bilo zelo slabo. Ker ni imel distančnega robu, se je platno dotikalo površine letvic. Te so bile okužene z insekti, kar je bilo vidno po številnih izletnih luknjicah. Najbolj je bila poškodovana zgornja letvica podokvirja, ki je bila popolnoma požrta in je imela tudi mehanske poškodbe. V preteklosti je bil zgornji desni vogal ojačan z lesenim kotnikom. Nanj in na levi zgornji vogal sta bili montirani kovinski obešalni kljukici. Tkani nosilec slike je podložen s podlogo, ročno naneseno v nekoliko tanjšem sloju, tako da je ponekod opaziti zrnatost strukturo platna. Podloga je pigmentirana v rdečkastem tonu. Ker je v vezivu poleg kleja prisotno tudi olje, gre za mastno ali emulzijsko podlogo, kar za obdobje nastanka slike ni nenavadno. Že v 16. stoletju so se slikarske podloge začele spreminjati in razvijati. Vasari leta 1550 omenja, da poleg ostalih sestavin olje in svinčevo bela ohranjata platno fleksibilno. V začetku 17. stoletja se je uporaba sivkastih in rdeče-rjavkastih oljnih podlog zelo razširila. Olje kot dodatek k podlogam omejuje vpojnost veziva iz oljnih barv. Stanje podloge na sliki Pietà je bilo slabo. Ob robovih in na območju poškodb nosilca je podloga odpadla skupaj z barvno plastjo. Razpokanost je bila opazna po celotni površini. Razmiki med razpokami slikovnih plasti so bili na spodnjem robu slike manjši. Mreža razpok je bila tu gostejša kot na preostalih delih slike. Kjer platno zadaj ni bilo premazano z rdečo snovjo, so bile razpoke slikovnih plasti gostejše in robovi tudi bolj dvignjeni.

Poslikava je bila nanesena v enem ali dveh slojih. Slikar je za rdeče, rjave in črne barvne pigmente uporabljal lazure. Paleta pigmentov je sestavljena zelo raznovrstno, vendar gre za tipičen baročen nabor barv. Siva draperija pod Kristusom vsebuje svinčevo belo, ogljikovo črno, minij in svinčevo kositrno rumeno. Svetlo modra draperija žalujoče Marije je naslikana dvoslojno. Čeprav se sloja po videzu razlikujeta, pa so bili uporabljeni pigmenti enaki: svinčeva bela, ultramarin in cinober. Za inkarnat je slikar med drugimi uporabil tudi svinčevo belo, cinober in hematit. Vezivo pigmentov je olje. Stanje barvnega sloja je slabo. Razpokanost je prisotna po celotni površini lica slike. V spodnjem delu, kjer hrbtna stran slike ni premazana z rdečo snovjo, je stanje poslikave nekoliko slabše. Robovi razpok so močno dvignjeni. Zaradi slabega stanja na robovih nosilca so na tem delu obsežnejša območja, kjer se slikovne plasti luščijo in ponekod odpadajo. Na modri draperiji desnega angela so bila dokazana območja preslikav. Ta so najobsežnejša v teminah draperije. Zanimivo je dejstvo, da med originalno modro poslikavo in preslikavo ni bil zaznan sloj laka, kar bi lahko nakazovalo na čiščenje v preteklosti. Na drugih predelih je bil lak z vsebnostjo olja ohranjen le v sledovih. To dejstvo potrjuje tudi odrgnjenost

barvnih plasti. Verjetno so za čiščenje uporabili neustrezno metodo. Z ultravijolično in tudi z vidno svetlobo so bili vidni ostanki starega laka v obliki otočkov. Ti so bili temnejše rjavkaste barve in relativno enakomerno razporejeni po celotni površini slike. Otočki laka so na motivu oblikovali čuden vzorec, ki je motil berljivost ponekod zelo enakomernih in intenzivnih barvnih odtenkov (inkarnat Jezusa, modra Marijina draperija).

Površina lica slike je bila onesnažena s prahom in umazanijo neznanega izvora. Postopek površinskega čiščenja se je izvajal sistematično po kvadratkih in upodobljenih oblikah. Sledilo je odstranjevanje starega laka. Izopropanol gel, ki se je pri sondiranju pokazal kot optimalno sredstvo za odstranjevanje laka, je bil na lice slike nanesen čez specialni papir. Slednji je preprečil, da bi se ostanki gela nabirali v razpokah slikovnega sloja. Po petih minutah delovanja na lak je bil papir skupaj z gelom odstranjen. Sledilo je čiščenje površine, najprej s suhim vatnim tamponom, nato še z izopropanolom. Učinkovitost odstranjevanja laka se je preverjala z ultravijolično svetlobo. Večina ostankov starega potemnelega laka in preslikav je bila uspešno odstranjena z vodnim topilom in mehansko s kožnim skalpelom. Nekatere trdovratnejše preslikave so bile odstranjene le mehansko s kožnim skalpelom šele po postopkih utrjevanja. Odstranjevanje površinske umazanije, ostankov laka, preslikav in retuš je v mnogih pogledih povezano z rekonstruiranjem in retuširanjem. Navedeni postopki, če so kakovostno izvedeni, lahko dopolnjujejo poškodovano likovno delo.

Za rekonstrukcijo velja, da je upravičena le v primerih, ko poznamo točno analogijo manjkajočega dela in ko ta izrazito moti percepcijo likovnega dela. V praksi se največkrat izvaja s tehnologijo, ki se uporablja za retuširanje. Na sliki Pietà sta bila manjkajoča dela motiva na takšnih mestih in v tolikšnem obsegu, da so bile informacije okoliškega originala zadostne in opravičljive za njihovo izvedbo. V zgornjem levem vogalu je rekonstruiranje nekoliko olajšalo dejstvo, da avtor ni naslikal veliko detajlov. Ker je bila slika na tem mestu v preteklosti tudi surovo odrezana, je zgornji del glave angela za vedno izgubljen. Manjkajoči del motiva je bil zapolnjen tako, da se je logično nadaljevala risba oblakov, kril in spodnjega dela glave angela. Pri tem so se upoštevale barve in modulacija okoliškega originala. V spodnjem desnem vogalu je bilo treba rekonstruirati tri manjkajoče prste na Jezusovem desnem stopalu. V veliko pomoč je bilo ohranjeno levo stopalo, ki je upodobljeno v podobni poziciji. Z računalniškim programom Photoshop je bil ohranjeni del levega stopala zrcalno obrnjen in se je umestil v manjkajoči del desnega. Izdelana računalniška skica je bila odlično vodilo pri izvedbi rekonstrukcije in se je ob dokončanju obsega rekonstrukcije izkazala kot optimalna rešitev.

Za podlaganje manjkajočih delov barvnih plasti tako pri izvedbi prve faze obeh rekonstrukcij kot tudi pri retuširanju so bili uporabljeni gvaši, ki so se nanašali izključno na svetle barvne tone. Temnejšim smo se izognili, saj je rdeči ton bolusa ustrezal koloritu pri finaliziranju retuš. Praksa v naših ateljehih je, da se podlaganje v večini primerov zaključí z vmesnim nanosom sijajnega damarjevega laka. Monokromatične retuše z gvaši tako potemnjijo in se sijaj

Slika Pietà pred konservatorsko-restavratorskimi posegi pri navadni svetlobi

Slika Pietà pred konservatorsko-restavratorskimi posegi pri ultravijolični svetlobi

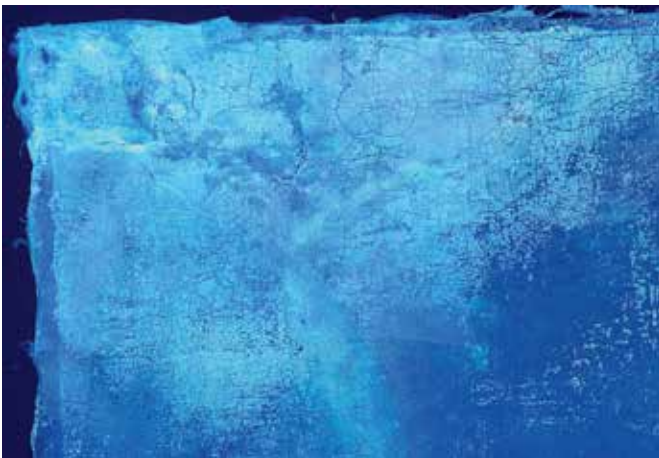
Slika Pietà pred konservatorsko-restavratorskimi posegi pri stranski svetlobi

Poškodbe v zgornjem levem vogalu pri navadni osvetlitvi

Kitanje kot predpriprava na retušo v zgornjem levem vogalu

Poškodbe v zgornjem levem vogalu slike pri ultravijolični svetlobi

Podlaganje kot priprava na finalno retuširanje v zgornjem levem vogalu

Poškodbe v zgornjem levem vogalu pri stranski osvetlitvi

slike po celotni površini izenači. Vmesni lak ustvari tudi izolacijski sloj med originalom in finalnimi retušami, ki so bile na sliki Pietà izvedene z Gamblin Conservation Colors. Barve na osnovi smole Laropal A 81 so se redčile s Shellsolom A in nanašale na manjkajoča območja barvne plasti v obliki tankih črtic v različnih smereh, upoštevajoč smeri

avtorjevih potez. Popolna retuša je bila dosežena z uporabo pikic in lazur. Tehnika omogoča popoln približek originalu, tako na območjih manjših retuš kot tudi v primeru obeh rekonstrukcij.

Kot zaključni lak je bil uporabljen damar lak. Izdelan je bil iz naravne smole in dvojno rektificiranega terpentina (1 del smole in 3 deli topila). Finalno lakiranje je bilo izvedeno v specialnem lakirnem prostoru. Tu je mogoče sliko lakirati navpično. Slika se obesi na za to pripravljene kovinske kaveljčke. Za sliko so filtri, ki vsrkajo odvečen lak. Za filtri pa so ventilatorji, ki jim je mogoče uravnati moč odsesavanja. Lak se nanaša na sliko s kompresorsko pištolo (proizvajalec SATA), na kateri je mogoče uravnati šobo – torej obliko pršenja in moč brizganja. Pri lakiranju slike Pietà je bila uporabljena razpršena oblika brizganja in pritisk 2 bara. Z enakomernim odmikom od slike je bil lak nanesen najprej v horizontalni, nato še v vertikalni smeri po celotni površini. Nanesen je bil v dveh slojih. Med posameznimi nanosi se je moral popolnoma posušiti. Pri močno poškodovanih slikah se popolna zasičenost in enakomeren sijaj površine dosežeta z nanašanjem več slojev laka.

Izdelava računalniške skice za izvedbo rekonstrukcije

Končna rekonstrukcija

Računalniška skica

Poškodovani detajl slike pred konservatorsko-restavratorskim posegom

Postopno rekonstruiranje

Detajl slike po konservatorsko-restavratorskem posegu

Slika Pietà po konservatorsko-restavratorskih posegih (vir za vse fotografije EŠD 374: Oddelek za štafelajno slikarstvo, Restavratorski center ZVKDS)

79 Andreja Ravnikar

EŠD: 374

Naselje: **Ljubljana**

Občina: Ljubljana

Ime: **Ljubljana – Narodna galerija Slovenije;
Janez Šubic, Portret očeta**

Naslov: Puharjeva ulica 9

Področje: R

Obdobje: pozno 19. stoletje, 1880

Ob postavitvi nove stalne zbirke v Narodni galeriji v Ljubljani v začetku leta 2016 je bil v okviru projekta z naslovom Osnovni konservatorsko-restavratorski posegi na zbirkah nacionalnih galerij, muzejev in pokrajinskih muzejev, ki ga je v svoji redni dejavnosti s podporo Ministrstva za kulturo izvajal Restavratorski center ZVKDS, na sliki Janeza Šubica Portret očeta izveden celosten konservatorsko-restavratorski poseg. Določeni postopki, predvsem odstranjevanje laka in retuš, so odpirali številna vprašanja glede upravičenosti odstranjevanja in minimalnosti posega v galerijski predmet.

Slika na platnu je naslikana v domnevno oljni tehniki (mere brez okrasnega okvirja: 105 x 74 cm) in je evidentirana pod inventarno številko Narodne galerije NG S 434.

Ob natančnem pregledu in popisu platnenega nosilca smo ugotovili, da je bilo njegovo stanje zadovoljivo in da so bile poškodbe v preteklosti že sanirane. Celotno hrbtišče je bilo utrjeno z voščeno smolno maso, kar je bila v preteklosti ustaljena praksa. Platno je bilo v spodnjem delu slike precej nagubano, v zgornjem delu pa so bile vidne spremembe v strukturi barvne plasti, značilne za slike, ki so bile izpostavljene previsoki temperaturi. Mehurjenje barvne plasti je bilo verjetno posledica uporabe previsoke temperature ob preteklem impregniranju hrbtišča z voščeno smolno maso. Pri pregledu z UV-lučjo je bil viden debel nanos laka. Vzrok za neenakomeren sijaj površine lahko pripišemo velikemu obsegu starih retuš in drobni razpokanosti laka. Z osvetlitvijo slike od zadaj je bilo vidnih nekaj manjših pretrganin in raztrganina platna. Ob začetnih analizah stanja slike in opravljenih raziskavah je pozornost pritegnil velik obseg retuš, kar bi v praksi nakazovalo na precejšnje poškodbe slikovne plasti pod njimi. Potemnel in razpokan lak na površini ter strukturne spremembe barvnega sloja so sliki dajale neenoten sijaj, kar navadno pomeni odločitev za odstranjevanje laka in nanos novega. Ob pregledu rentgenskih posnetkov posameznih

Ljubljana, Narodna galerija, Janez Šubic, Portret očeta, UV-fotografija stanja pred posegom (foto: A. Ravnikar)

Ljubljana, Narodna galerija, Janez Šubic, Portret očeta, UV-fotografija stanja po odstranjevanju laka in retuš (foto: A. Ravnikar)

detajlov je bilo nato ugotovljeno, da poškodbe slikovne plasti le niso bile tako obsežne, zato so bile retuše ponekod neutemeljene. Po predhodnih analizah in preizkusih različnih sredstev za čiščenje so bile z lica slike z vodo odstranjene nečistoče. Rezultati sondiranja so pokazali, da je barvna plast slike izredno občutljiva za topila, predvsem čisti aceton. Ker je bilo lak treba odstraniti zaradi porumenelosti, razpokanosti in neenakomernega nanosa ter prevelikega obsega retuš, so bile za odstranjevanje uporabljene različne mešanice topil – acetona, absolutnega etanola in izooktana. Ker je bilo brez nadaljnjih raziskav nemogoče ugotoviti, ali gre pri odstranjevanju laka za retuše ali celo za originalne pigmente, smo se odločili, da laka na težavnih predelih ne odstranjujemo v celoti, ampak ga le stanjšamo. Na predelih svetlih barvnih tonov zaradi vsebnosti obstojnejših belih pigmentov ter pri najbolj očitnih retušah je bilo s polarnimi topili mogoče popolnoma odstraniti lak, ne da bi poškodovali barvno plast, medtem ko je bila na občutljivejših temnih predelih možna le uporaba mešanice topil z znižano polarnostjo, ki je omogočila le postopno tanjšanje laka.

S čistim acetonom je bil lak, glede na celotno površino slike, odstranjen selektivno, torej le na najsvetlejših delih inkarnata in bele očetove srajce. Mešanica topil izooktana in acetona (IA 5) je bila uporabljena na brezrokavniku pod plaščem, nad očetovo desno ramo in delno tudi na desni rami (plašč). Mešanica IA 6 je bila uporabljena predvsem ob robovih,

Ljubljana, Narodna galerija, Janez Šubic, Portret očeta; neenakomeren sijaj površine je rezultat številnih retuš in drobne razpokanosti laka (foto: A. Ravnikar).

mešanica IA 8 pa v osrednjem delu. Najočitnejše preslikave so bile odstranjene z acetonom, ostale pa so se odstranile hkrati ob odstranjevanju laka z mešanicami z nižjo polarnostjo. Delna odstranitev laka s površine slike ohranja tonsko harmonijo in avtentično podobo. S tem sicer dosežemo estetsko ugodje, vendar pa omejimo možnost za nadaljnje raziskave in vpogled v originalen kolorit slikarja. S praktičnega vidika je skoraj nemogoče ohraniti le eno plast laka, saj se lak nikoli ne topi enakomerno. V takšnih primerih bi morali površine z lazurami poenotiti z okolico. Selektivno odstranjevanje se skuša približati umetnikovi nameri z doseganjem enotnosti površine slike in s subtilnim ohranjanjem staranega videza. Na sliki Portret očeta sta bili na različnih predelih uporabljeni obe metodi, saj je svetel inkarnat očeta izrazito kontrasten v primerjavi s temno opravo in ozadjem slike. Svetli deli so po odstranjevanju potemnelega laka spet zasijali. Slika je pridobila globino in svetlost, hkrati pa je postal viden tudi precejšen delež originala, ki je bil prej skrit za retušami. Manjkajoča barvna plast je bila nato dopolnjena z novimi retušami v manjšem obsegu. Lahko bi se sicer lotili reševanja slike na način konserviranja, torej reševanja najnujnejših strukturnih poškodb, a ker je slika hkrati tudi predmet občudovanja obiskovalcev galerije, skoraj ne moremo mimo tega, da bi močno poškodovana plast laka onemogočila gledalcu vpogled v originalen, a z vplivi časa spremenjen kolorit slike.

Ljubljana, Narodna galerija, Janez Šubic, Portret očeta, stanje slike po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: A. Ravnikar)

80 Eda Belingar

EŠD: 15919

Naselje: **Lokev**

Občina: Sežana

Ime: **Lokev – ambient cerkve sv. Mihaela**

Naslov: Lokev 199

Področje: E

Obdobje: 19.–20. stoletje

V letu 2016 je Občina Sežana na hiši Lokev 119 nadaljevala v letu 2010 začeta dela (Varstvo spomenikov, poročila 47/10. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2012, str. 107–110). Hiša je bila Liletova, v njej je živela nona Viktorja Žiberne, ki jo je podedoval po drugi svetovni vojni, a je kasneje sezidal hišo v Sežani in se odselil, hišo v Lokvi pa prodal Krajevni skupnosti, ta pa Občini Sežana. Do osemdesetih let prejšnjega stoletja je v njej živela njegova mama, po njeni smrti pa je bila hiša prazna. V pritličju skrajno desno je bila med obema vojnama pekarna, v nadstropju pa

Lokev, ambient cerkve sv. Mihaela, stavba v letu 2010 (foto: E. Belingar, 2011)

Lokev, ambient cerkve sv. Mihaela, na novo izdelana fasada s prezentiranimi novima odprtinama (foto: E. Belingar, 2016)

so bila stanovanja. Pekarno je vodil neki Italijan iz Furlanije, ko pa mu je posel propadel, je odšel.

V letu 2016 je bila izdelana nova fasada. Po odstranitvi ometov sta se na glavni, obcestni fasadi razkrili dve prej zametani odprtini, opremljeni s kamnitima okvirjema. Manjša z robovi, prirezanimi na ajdovo zrno, je v nadstropju med drugim in tretjim oknom, gledano z leve, režasto okno v pritličju pa je desno od glavnih vhodnih vrat. Obe sta se prezentirali, s tem da je odprtina v nadstropju ostala zazidana. Obenem se je jasno pokazala prizidava skrajno zahodne enote, ki ima vhod na glavni fasadi. Okna v nadstropju in mansardi so ostala na svojem mestu. Kamnite okvirje so le očistili, poškodovane pa restavratorsko obdelali. Okna brez obrob so opremili s kamnitimi okvirji. Na čelni, zatrejni fasadi, kjer je bil včasih vhod v pekarno, se je prezentirala le kamnita preklada, ker pokončnika nista bila ohranjena, odprtina pa je ostala zazidana. V pritličju glavne fasade so oblikovno in dimenzijsko poenotili skrajni dve okenski odprtini levo od glavnih vhodnih vrat. Fasada se je izvedla do tal in se pobelila po izdelani barvni študiji. Spodnji del fasade se bo zaradi morebitnega poškodovanja pri zunanji ureditvi naknadno pobarval z drugo barvo.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, prišlo je do novih, zgoraj opisanih ugotovitev. Barvno študijo je izdelal restavrator RC iz Nove Gorice Andrej Jazbec, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar. Gradbena dela je izvajalo Komunalno stanovanjsko podjetje, d. d., iz Sežane.

81 Minka Osojnik

EŠD: 3632

Naselje: **Magozd**

Občina: Kobarid

Ime: **Magozd – cerkev sv. Ane**

Področje: Področje

Obdobje: druga polovica 15. stoletja, zadnja četrtina 18. stoletja, 1797

Cerkev stoji na samem, na vzpetini južno pod vasjo Magozd, v senci mogočnega Krna. Gotska podružnična cerkev iz druge polovice 15. stoletja je sicer majhna in oblikovno zelo preprosta, vendar predstavlja kvaliteten ambient in pomembno krajinsko veduto. Stavba je pravilno orientirana, sestavljena je iz tristrano zaključenega prezbiterija in nekoliko širše pravokotne ladje, ki jo na zahodu zaključuje zvonik na preslico. Nad vhodom v cerkev je vzdignjena kamnita plošča s še komaj vidnimi reliefi treh obrazov. O izvoru in jasnejši vsebini oz. prvotni funkciji te plošče ni ničesar znanega, je pa že na prvi pogled jasno, da je v zelo slabem materialnem stanju in da bi bila nujno potrebna zaščitnega konservatorsko-restavratorskega posega. Prezbiterij krasita dve šilasto zaključeni okni, v notranjosti pa obok prepredajo

Magozd, cerkev sv. Ane, zunanjščina cerkve po obnovi (foto: B. Zbačnik)

gotska rebra, ki imajo ohranjeno arhitekturno poslikavo. Med rebri je v poljih ohranjena tudi figurativna poslikava, ki pa je novejša in večinoma prebeljena. Največji zaklad cerkve je lesen poznorenesančni oltar iz 17. stoletja, ki je bil leta 2000 restavriran v okviru Popotresne obnove Posočja.

Objekt je z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Občine Tolmin razglašen za spomenik lokalnega pomena.

Cerkve sv. Ane je bila poškodovana že v potresu leta 1998 in sanirana leto kasneje. V okviru takratne popotresne obnove se je objekt sistematično injektiral s cementno malto, montirane so bile vertikalne protipotresne vezi, vgrajena so bila jeklena rebrasta sidra preko kamnitih gotskih reber v obokan kamnit strop, izdelani so bili tudi armiranobetonski zidni venci, ki so prekrili manjše kvadratne zračne odprtine pod simsom. Izdelani so bili novi cementni ometi po celotnem objektu, razen v prezbiteriju, ki je poslikan, izvedli so se novo ostrešje in streha ter odtočne cevi in žlebovi. Hidroizolacija se ni izvedla, prav tako ne drenaža in odvodnjavanje. Posledice take sanacije so bile kmalu vidne v prekomerno navlaženih zidovih, zaradi nekvalitetno izvedene strešne konstrukcije in strehe pa je bilo zaradi vlage močno poškodovano tudi ostrešje. Obnova leta 1998 je na objektu pustila slabe posledice tudi v samem videzu, saj so zunanjščino majhne gotske stavbe močno kazili novi debeli cementni ometi, ki niso sledili obliki kamnite gradnje.

Cerkve je bila v okviru popotresne obnove Posočja ponovno

obnovljena v letu 2016. Za izvedbo so bili predvideni: sanacija vlage v zidovih z izvedbo drenaže, klasične vertikalne hidroizolacije in hidrofozne bariere v nivoju tlaka, izvedba primerne odvodnjavanja, zamenjava cementnih ometov z apnenimi oz. sušilnimi, sanacija ostrešja in izvedba prezračevane strehe. Dela je izvedlo podjetje Zidarstvo Konec Dejan, s. p., iz Volč v jeseni 2016. Kot je bilo predvideno, sta se sanirala streha in ostrešje, ki je bilo na stiku z zvončnico povsem nagnito, na novo so se naredile prezračevalne odprtine pod strešnim napuščem. Na predlog nadzornega iz Državne tehnične pisarne se niso izvedle drenaža in zračne kinete, ker objekt stoji na vzpetini in okoli njega v bistvu skoraj ni ravnega terena, saj je brežina takoj za njim in posledično vsa voda odteka stran. S predlogom smo se strinjali, saj smo predvideli, da bistvene razlike pri reševanju vlage v stenah ta poseg ne bi prinesel. Izvedla se je hidrofozna bariera v nivoju tlakov, sanirala se je razpoka med obstoječim pločnikom in kamnitim zidom, na lokaciji vertikalnih odtokov so se izdelale kamnite obloge brežine v betonski podlagi, s čimer se je zmanjšala hitrost vode in s tem možnost erozije. Sanirali so se tudi ometi v notranjščini in na zunanjščini, vendar je bil grobi omet na zunanjščini tako trd, da ga ni bilo mogoče v celoti odstraniti in se je večinoma čezenj izvedel nov apneni zaglajeni omet. Dejansko smo pri obnovi ometov več pozornosti namenili estetskemu izgledu kot pa samemu materialu, saj so bile stene že sistematično injektirane s cementno malto.

S tokratno popotresno obnovo je bilo na objektu odpravljenih kar nekaj napak, ki so bile posredna oz. v marsičem kar direktna posledica prejšnje obnove. Ob že drugi obnovi objekta v okviru Popotresne obnove Posočja je ZVKDS izpostavil problem celostne prezentacije spomenika, ki je z izvedenimi gradbenimi deli saniran proti vlagi, zaradi drugače izvedenih zunanjih ometov pa je vsaj delno tudi estetsko izboljššan. Velika škoda pa je, da se že ob drugi obnovi celotnega objekta v obdobju dvajsetih let še vedno ni zaščitila in očistila kamnita plošča nad vhodnim portalom. Tudi ta plošča je del zunanjih fasad objekta, zaradi njene majhnosti in slabe ohranjenosti pa restavratorski poseg na njej ne bi pomenil večjega finančnega podviga. Prav tako bi bilo treba poskrbeti, da se celostno obnovi tudi notranjščina, kjer bi se lahko odkrila in restavriral prvotna gotška poslikava kamnitih reber v prezbiteriju. Žal za ta dela ni bilo predvidenih sredstev.

82 Saša Dolinšek

EŠD: 431

Naselje: **Maribor**

Občina: Maribor

Ime: **Maribor – grad**

Naslov: Lukavci 17

Področje: R

Obdobje: barok

Lesena polikromirana plastika je delo enega naših največjih baročnih kiparjev Jožefa Strauba. Upanje, Vera in Ljubezen pomenijo v krščanstvu Božje kreposti. Kiparsko so plastike izjemno kvalitetno in bogato rezbarsko delo. Dodano vrednost jim dajeta bogata pozlata in slikarsko odlično izvedena prvotna polikromacija. Predvsem leseni plastiki Upanje in Ljubezen imata globoko vrezane veke na očeh, značilne za Jožefa Strauba. Plastike so bile del velikega glavnega oltarja v cerkvi svetega Jožefa v Studencih. Oltar je leta 1750 izdelala delavnica mariborskega rezbarja Johana Strauba. Stranska oltarja in prižnico je v šestdesetih letih 18. stoletja izdelal rezbar Jožef Holzinger. Leta 1899 so kasnejši upravljavci lazaristi glavni in stranska oltarja zamenjali z novimi. Prižnici so prizanesli in jo pustili v cerkvi. Straubovi kipi z glavnega oltarja so se ohranili in so del stalne zbirke v Pokrajinskem muzeju v Mariboru.

Namen konservatorsko-restavratorskega posega je bil konserviranje lesene polikromirane plastike. Leseni nosilec je bil dobro ohranjen, vendar precej presušen. Na več mestih so bile v lesu večje in manjše vzdolžne razpoke. Kredna podloga je na več mestih odstopala in odpadla od lesenega nosilca. Na celotni površini je bila plast vezane umazanije. Pozlata je bila na nekaterih mestih novejša, prvotna pa precej odrgnjena. Inkarnat je bil dvakrat preslikan z oljnimi premazi. V preteklosti so bili kipi dvakrat obnovljeni, nazadnje leta 1968. Med posegom se je pokazalo, da je v veliki meri ohranjena prvotna poslikava inkarnata, zato smo se s strokovno

komisijo odločili, da kipe prezentiramo v prvotni podobi.

Na plastikah smo z inkarnatov in pozlate vzeli vzorce ter jih dali v analizo v laboratorij Naravoslovnega oddelka Restavratorskega centra. Vzorci, odvzeti z različnih delov pozlate in inkarnata, so pokazali, da je imel inkarnat tri poslikave. Prvotna poslikava inkarnata je imela rumenkasto podlogo, ki vsebuje kalcijev karbonat in proteinsko vezivo (klej). Na površini podloge je nanosen transparenten sloj izolacije (klej). Sledi prvotna poslikava s slojem laka iz naravne smole. Za vezivo je bilo uporabljeno sušeče se olje. V vseh treh barvnih plasteh so odkrili prisotnost kovinskih karboksilatnih soli (mil), ki so produkt reakcije posameznih pigmentov in sušečih se olj. Prvotna barvna plast vsebuje svinčevo belo in cinober.

V večji meri so bili povsod na površini plastik vezani umazanija in iztrebki insektov, ki jih je bilo treba odstraniti mehansko s skalpeli. Vstavljenih je bilo veliko manjkajočih delov na plastikah, predvsem prstov na rokah in nogah ter delov angelskih kril. Vstavljeni manjkajoči deli so izvrstno rezbarsko delo, zato smo jih pustili na kipih.

S površine lesenih plastik smo najprej odstranili nevezano umazanijo. Sledilo je odstranjevanje vezane umazanije s polikromacije plastik s puferno raztopino (citrat pH 5,5). Za čiščenje umazanije s pozlate smo uporabili emulzijo z izooktanom. Ko smo z vseh površin odstranili umazanijo, smo na inkarnatih izvedli sondiranje preslikav. Prvotna izolacija v rumenkasto zelenem tonu je bila tako gladka, da so se ob mehanskem dotiku od nje odluščile vse tri plasti poslikave. S testiranjem več topilnih mešanic smo ugotovili, da se preslikave odlično odstranjujejo s SSG-gelom na osnovi acetona in benzil alkohola. Izpirali smo z acetonom. Sledilo je postopno odstranjevanje preslikav. Poslikave obrazov so bile pri vseh kipih v odličnem stanju, nekaj manj ohranjenega originala je bilo na nogah in rokah. Vse rekonstrukcije so izdelane iz lipovega lesa. Utrjevali smo s 5- do 15-odstotno raztopino Paraloida B72 v toluenu. Odstopajočo kredno podlogo smo omakali z 10-odstotno raztopino akrilnega utrjevalca (Medium for consolidation, Lascaux) in jo zalikali nazaj na leseni nosilec. Po utrjevanju sta sledila kitanje in domodelacija manjkajočih delov z dvokomponentnim epoksidnim kitom. Na volutastem podstavku angela smo morali na novo zlepiti lesene dele. Obrušen in odprašen kit ter leseni nosilec, na katerih je sledilo dopolnjevanje kredne podloge, smo izolirali z akrilno emulzijo. Na kitane dele in dele z manjkajočo podlogo smo v več slojih nanegli kredno podlogo do zelenega nivoja. Sledila sta porezovanje in fino brušenje novo nanese kredne podloge. Površino lesenih plastik smo dobro odprašili. Na dopolnjeno kredno podlogo, kjer je manjkalo del polirane pozlate, smo nanegli rdeč poliment in zlate lističe, ki smo jih spolirali z ahatom. Dele, kjer je manjkala mat pozlata, smo po vzoru originala premazali z rumenim polimentom.

Na dodane dele prstov nog in rok na plastikah (restavriral in rekonstruiral jih je Blatnik, 1968) smo nanegli oker podlago, na kateri smo v tehniki tratteggio nanašali smolne barve. Rekonstrukcijo in retušo polikromacije smo izvajali v tehniki tratteggio s smolnimi barvami Gamblin, ki smo jih reaktivirali z etil laktatom. Po končani retuši smo površine inkarnata še dvakrat prelakirali z akrilnim lakom. Leseno

plastiko smo prepeljali nazaj v muzej in jo postavili na njeno mesto v razstavnem prostoru muzeja.
 Vodja projekta in izvajalka posegov: Saša Dolinšek, višja kons.-rest., akad. rest.; konservatorica-restavratorka: Laura Deisinger.

Maribor, Pokrajinski muzej, leseni plastiki Vera in Ljubezen pred konservatorsko-restavratorskimi posegi (foto: S. Dolinšek)

Maribor, Pokrajinski muzej, lesena plastika Vera po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Irena P. Kacafura)

Maribor, Pokrajinski muzej, lesena plastika angela adoranta pred konservatorico-restavratorskimi posegi, detajl (foto: S. Dolinšek)

Maribor, Pokrajinski muzej, lesena plastika Ljubezen po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Irena P. Kacafura)

Maribor, Pokrajinski muzej, odstranjevanje preslikav, detajl plastike Vera (foto: S. Dolinšek)

Maribor, Pokrajinski muzej, lesena plastika angela adoranta z vinsko trto po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Irena P. Kacafura)

Maribor, Pokrajinski muzej, lesena plastika angela adoranta z žitnim klasjem po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Irena P. Kacafura)

83 Vlasta Čobal Sedmak

EŠD: 9027

Naselje: **Maribor**

Občina: Maribor

Ime: **Maribor – minoritska cerkev**

Naslov: Vojašniški trg 2

Področje: R

Obdobje: druga polovica 18. stoletja

V okviru projekta Prenova minoritske cerkve v Mariboru so se v letu 2015 ob celoviti gradbeni prenovi izvajala konservatorsko-restavratorska dela. Predmet obravnave so stenske poslikave v cerkveni notranjščini.

Podoba cerkve minoritskega samostana sega v čas zadnje barokizacije (leto 1772), ko je največ sprememb doživel prezbiterij. Njegov celovito poslikani strop obdaja prefinjeno polnoplastično štukaturno okrasje, ki v zaključkih zaokroža štiri poslikane medaljone in se nadaljuje okrog okenskih niš ter spušča po stenah navzdol. Naslikani prizor prikazuje čudodelno podobo Matere Milosti in kaže njeno čaščenje tako v nebesih kot na zemlji. V spodnjem desnem kotu zasledimo signaturo avtorja Josepha M. Göblerja z letnico 1771. V dobrih 200 letih po razpustu samostana poslikava v prezbiteriju ni bila nikoli restavrirana niti prepleskana ali ometana in je pred pričetkom konservatorsko-restavratorskih del kazala sorazmerno dobro ohranjenost. Žal to ni veljalo za poslikave v cerkveni ladji, kjer so bile slikarije (posvetilni križi, naslikana oltarna kulisa in dekorativno cvetlično okrasje) prekrite z recentnimi beleži, zelo poškodovane in ohranjene zgolj fragmentarno.

Na oboku prezbiterija smo restavratorji podlago, ki je bila ob začetku restavratorskih del izredno prhka, sistematično utrdili z nanodelci kalcijevega karbonata. Odstopajočo barvno plast, ki je izvedena v mešani apneni tehniki (fresco buono in fresco secco), smo lokalno zalepili na nosilec z amonijevim kazeinatom. Površino smo očistili trdovratne umazanije z ionsko izmenjevalnimi smolami in oblogami amonijevega karbonata, pri čemer smo postopke čiščenja kombinirali in izbirali glede na specifično lokacijo. Med postopkom čiščenja smo naleteli na težavo, saj je že utrjena barvna plast začela ponovno odstopati od nosilca. Z redkim apnenim medijem smo jo ponovno zlepili s podlago. Poškodbe ometa smo izravnali s fino apneno malto, pripravili podlago in izvedli barvno retušo v tratteggio tehniki.

Z ohranjenih fragmentov poslikav v cerkveni ladji (posvetilni križi, naslikana oltarna kulisa, dekorativno cvetlično okrasje) smo mehansko s skalpeli odstranili sekundarne beleže. Ostanke umazanije smo očistili s kationskimi in anionskimi smolami. Omet, ki je kazal zelo slabo vezivnost, smo utrdili s številnimi nanosi Calosila, medtem ko smo barvno plast utrjevali z nanokalkom in amonijevim kazeinatom. Votle predele smo injektirali z apneno maso, razpoke površine in poškodbe pa zakitali

Maribor, minoritska cerkev, naslikana oltarna kulisa med odkrivanjem (foto: V. Čobal Sedmak)

Maribor, minoritska cerkev, naslikana oltarna kulisa po restavriranju (foto: V. Čobal Sedmak)

na nivo originala. Zaradi enovitega videza fragmentarno ohranjene poslikave v cerkveni ladji barvne retuše nismo izvajali.

Končna prezentacija poslikav je izvedena na podlagi mnenja strokovne komisije (V. Čobal Sedmak, mag. B. Kovačič, dr. S. Menoni, dr. I. Sapač, mag. R. Zoubek in A. Zupan), ki se je glede na specifično odločila za različen pristop. V cerkveni ladji, kjer so ohranjeni le fragmenti, se barvna retuša ni izvajala. Na eni strani je odločitev posledica dejstva pomanjkljivih podatkov na mestih poškodb, na drugi strani pa smo v zaokroženi prostorski enoti z enakim pristopom dosegli harmoničen videz ostankov poslikav, ki na določenih predelih zaradi svoje majhnosti dobivajo dokumentarno noto.

Nasprotno se je na poslikavi stropa prezbiterija retuša izvedla v celoti, saj so bile poškodbe manjše, sama lokacija pa z zaključnimi arhitekturnimi elementi predstavlja harmonično celovito pojavnost.

Konservatorsko-restavratorska dela so potekala sočasno z gradbeno prenovo objekta, kar pomeni, da je bila med izvedbo potrebna velika mera razumevanja in usklajevanja

vseh akterjev. Le tako so namreč lahko dela potekala nemoteno in so bila zaključena v predvidenem roku šestih mesecev od sredine januarja do julija 2015).

Restavratorska dela je izvajal ZVKDS, Restavratorski center. Vodja projekta sem bila Vlasta Čobal Sedmak z ekipo sodelavcev, ki so jo sestavljali: Marina Anžič, Nika Arnuš, Dalia Bone, Jernej Jakomin, Tina Jerin, Benjamin Korošec in mag. Nastja Nylander.

Maribor, minoritska cerkev, obok prezbiterja, poslikava pred restavriranjem (foto: V. Čobal Sedmak)

Maribor, minoritska cerkev, cerkvena notranjščina po končanih delih (foto: V. Čobal Sedmak)

Maribor, minoritska cerkev, obok prezbiterja, poslikava po restavriranju (foto: V. Čobal Sedmak)

84 Maja Bricelj, Gašper Rutar, Nika Veršnik

EŠD: 9562, 29925, 30306, 30307

Naselje: **Metlika**

Občina: Metlika

Ime: **Metlika – arheološko območje Metlika, arheološko območje Bočka III, arheološko območje Mestni log, Sodji Vrh – arheološko območje Rupce**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, rimsko obdobje, srednji vek, novi vek

1. faza predhodnih arheoloških raziskav (izvedba ETP) na območju DPN državne ceste Maline–Metlika–Črnomelj, dopolnitev

Ekipa ZVKDS, Centra za preventivno arheologijo, je v septembru 2015 izvedla ekstenzivne terenske preglede na območjih dopolnitve osnovne trase za državni prostorski načrt za tretjo razvojno os – južni del: odsek 2 od priključka Maline do MMP Metlika in priključka Črnomelj jug –, za katero je CPA v letu 2013 izvedel predhodne arheološke

Metlika, arheološko območje Bočka III, pogled na arheološko najdišče (foto: M. Bricelj)

Metlika, arheološko najdišče Metlika, odlomek rimskodobne lončenine in žlindre z najdišča (foto: N. Veršnik)

raziskave. Delo je potekalo pod nadzorom odgovornega konservatorja ZVKDS, OE Novo mesto, mag. Uroša Bavca, univ. dipl. arheologa.

Odkrili smo 1209 najdb, od tega 2 odlomka rimskodobne in 49 odlomkov srednjeveške lončenine, 3 kose ožgane gline, 9 kosov žlindre in kar 67 kosov železove rude (bobovca), kar kaže na nahajališča omenjene rude v okolici. Arheološko indikativni kosi se koncentrirajo na lokacijah v Metliki in njeni okolici. Tako smo znotraj koridorja DPN določili pet območij zavarovanih arheoloških območij oz. razširitve že obstoječih najdišč: 1. Metlika – arheološko območje Mestni log (EŠD 30306, rimskodobna in srednjeveška lončenina, ožgana glina, žlindra), 2. Metlika – arheološko najdišče Metlika (razširitev EŠD 9562; ledina Obrh in Vejer; rimskodobna in srednjeveška lončenina, ožgana glina, žlindra), 3. Metlika – arheološko najdišče Metlika (razširitev EŠD 9562; ledina Čurile; prazgodovinska in srednjeveška lončenina, ožgana glina), 4. Metlika – arheološko območje Bočka III (razširitev EŠD 29925; srednjeveška lončenina, žlindra) in 5. Sodji Vrh – arheološko območje Rupce (EŠD 30307; srednjeveška lončenina). Na območju Črnomlja pa v tej fazi raziskav nismo našli sledov arheološke poselitve.

85 Matjaž Mori, Gašper Rutar, Nika Veršnik

EŠD: /

Naselje: **Mirna**

Občina: Trebnje

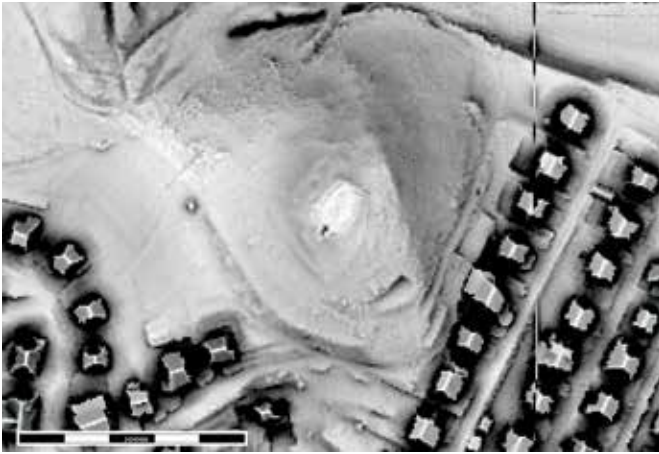
Ime: **Mirna, Roje**

Področje: A

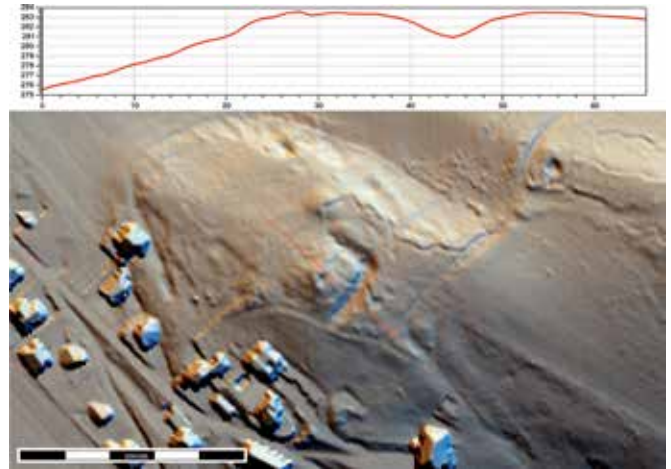
Obdobje: srednji vek

ZVKDS, CPA, je v letu 2015 izvedel interpretacijo posnetkov zračnega laserskega snemanja na območju obdelave državnega prostorskega načrta za DC 2 x 110 KV Trebnje–Mokronog–Sevnica, v okviru katere je bila identificirana točka z arheološkim potencialom na 307 m visokem vrhu Roje severno od Mirne (D48/GK: 505282, 90292). Na lidarskem posnetku je bil prepoznan pravokoten plato velikosti 16 x 22 m (Mori, M. 2015, Poročilo o arheološki interpretaciji zračnega laserskega snemanja na območju DC 2 x 110 kV Trebnje–Mokronog–Sevnica. ZVKDS, CPA). Ogled lokacije je bil opravljen 2. 8. 2016. Rob platoja zamejuje izrazita ježa, ob kateri tečejo skoraj povsem zasuti vojaški jarki. Na jugozahodnem robu platoja je okoli 3 x 6 m velik in okoli 1 m globok vkop, verjetno prav tako vojaški, a veliko bolje ohranjen od jarkov. Ob stenah tega vkopa je med zemljo opaziti slabo ohranjene drobce malte in opeke. Na osrednjem delu platoja, kjer je ponekod na površini opaziti razkrajajočo skalno podlago, je bil odkrit del dna lonca, ki ga datiramo v srednji vek.

Konfiguracija terena skupaj z ostanki malte in srednjeveškim loncem kažejo, da je na vrhu pričakovati slabo ohranjene ostanke srednjeveškega objekta.

Mirna, Roje, pravokoten plato, viden na lidarskem posnetku (vir: MOP in ARSO, izvedba M. Mori, 2016)

Mirna, Zapuže, lidarski posnetek s presekom mote (vir: MOP in ARSO, izvedba M. Mori, 2016)

86 Matjaž Mori, Gašper Rutar

EŠD: /

Naselje: **Mirna**

Občina: Trebnje

Ime: **Mirna, Zapuže**

Področje: A

Obdobje: srednji vek

ZVKDS, CPA, je v letu 2015 izvedel interpretacijo posnetkov zračnega laserskega snemanja na območju obdelave državnega prostorskega načrta za DC 2 x 110 KV Trebnje–Mokronog–Sevnica, v okviru katere je bila identificirana točka z arheološkim potencialom na zaključku manjšega grebena severno od vasi Zapuže (D48/GK: 505812, 89372). Na lidarskem posnetku je bila prepoznana zemljena mota velikosti 20 x 20 m, s severovzhodne in jugovzhodne strani obdana z okoli 10 m širokim jarkom, ki je ponekod globok tudi do 3 m (Mori, M. 2015, Poročilo o arheološki interpretaciji zračnega laserskega snemanja na območju DC 2 x 110 kV Trebnje–Mokronog–Sevnica, ZVKDS, CPA). Oglad lokacije je bil opravljen 2. 8. 2016. Privzdignjen osrednji del je močno poškodovan zaradi vanj vkopanih vojaških jarkov in položajev, a še vedno izstopa iz okolice. To je še posebej opazno na straneh, kjer masivni obrambni jarek otežuje dostop s sicer višjega terena vzpenjajočega se grebena. Od drobnih najdb je bilo v posutih profilih vojaških jarkov mogoče opaziti le ostanke malte.

Vas Zapuže je v pisnih virih prvič omenjena leta 1343 (Kos, M. 1975, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), Ljubljana, 755.). V neposredni bližini stoji tudi graščina Zapuže (EŠD 25192), ki je bila pozidana leta 1578, že leta 1436 pa je bil v Zapužah omenjen dvor, ki ga je v celjski fevd dobil Jurij Minndorfer (Jakič, I. 1997, Vsi slovenski gradovi. – Ljubljana, 383). Zemljena mota z obrambnim jarkom bi lahko predstavljala zgodnejšo fazo fevdalnega dvora pred izgradnjo graščine Zapuže.

87 Katarina Udovč, Luka Rozman

EŠD: 30348, 2041

Naselje: **Mirna Peč**

Občina: Mirna Peč

Ime: **Mirna Peč – arheološko najdišče Sv. Kancijan in Mirna Peč – cerkev sv. Kancijana**

Področje: A

Obdobje: zgodnji srednji vek, 16. stoletje

Župnija v Mirni Peči je bila ustanovljena na začetku 12. stoletja in sodi med prafare. Zaradi vse pogostejših vpadov Turkov so na začetku 16. stoletja okoli cerkve zgradili obzidje – tabor, kar upodablja tudi skica J. Klobučariča. Ruševine obzidja so bile vidne vse do leta 1856, ko so jih uporabili za gradnjo šole (zdaj v sklopu starega župnišča). V času obnove oziroma dograditve cerkve med prvo svetovno vojno (od 1914 do 1917) so izmerili in izrisali linijo taborskega obzidja (načrt hrani Škofijski arhiv), vendar so ga prve arheološke raziskave, opravljene leta 2016, dopolnile z novimi podatki. Med drugo svetovno vojno so italijanski vojaki okoli cerkve kopali vojaške rove, leta 1944 pa je topovsko obstreljevanje močno poškodovalo cerkev. Predvidevali smo, da je odnašanje kamenja za gradnjo, kopanje rovin in obstreljevanje močno poškodovalo in uničilo temelje tabora, zato smo pred arheološkimi raziskavami območje zemljišča s parc. št. *71, 616, 617 in 2886/12, vse k. o. Mirna Peč, pregledali z georadarsko raziskavo (intenzivno), ki jo je opravilo podjetje Arhej, d. o. o.

Raziskava je nakazala več linij zidanih struktur in severozahodni stolp taborskega obzidja. Rezultate je ekipa arheološkega biroja Magelan skupine, d. o. o., preverila z izkopom strojno-ročnih testnih sond zahodno od cerkve. V testni sondi 2 (vel. 2 x 1 m) bližje cerkvi smo takoj po odstranitvi utrditvenega nasutja na globini približno 0,6 m odkrili ostanke pokojnikov v sekundarni legi oz. ostaline nekdanjega pokopališča. Pokopališče so uporabljali od začetka 12. stoletja pa do preselitve na današnjo lokacijo leta 1825.

Območje pokopališča znotraj taborskega zidu je bilo močno poškodovano z novodobnimi vodi, med katere uvrščamo meteorno kanalizacijo, strelovode, cisterno za olje, električno napeljavo in vodnjak. V sondi 1 (vel. 2 × 6 m) so 0,30 m pod današnjo hodno površino odkrili obzidje širine od 0,8 do 1 m, vezano z malto, ki je v globino segalo do 1,30 m. V isti sondi smo pod taborskim obzidjem in zunaj njega odkrili slovansko grobišče. Prva grobna jama v razširjeni sondi 1 je bila orientirana v smeri Z–V. Po poglobitvi smo prepoznali še najmanj dva grobova enake usmerjenosti. Vsi so bili vkopani v sterilno geološko osnovo.

O grobišču in pokojnikih sta za zdaj največ podatkov razkrila grobova, ki sta ležala vzdolž severnega in zahodnega profila. Kislost prsti, s katero sta bili grobni jami zasuti, je v dobršni meri botrovala uničenju skeletov. Od obeh skeletov se je ohranilo nekaj lobanjskih kosti in odlomki dolgih kosti. V prvem grobu smo ob lobanji odkrili tri prdatke, in sicer bronast grozdasti uhan z lokom iz žice ter dva ulita bronasta obsenčna obročka, v drugem pa sta bila prav tako ob lobanji evidentirana bronasta obsenčna obročka ter srebrn prstan ob desni golenici. Grobišče na podlagi odkritega uvrščamo v 11. stoletje. Glede na dejstvo, da smo na 15 m² izkopali dva

zgodnesrednjeveška grobova, dokumentirali pa še nadaljnjih osem, odkritje grobišča potrjuje domnevo strokovnjakov, da je mirnopeška župnija starejša od prve omembe v pisnih virih. V dopolnitvi kulturnovarstvenih pogojev je ZVKDS na območju grobišča zahodno od cerkve predpisal arheološka izkopavanja, znotraj obzidja na območju opuščenega in zaradi novodobnih infrastrukturnih vodov močno poškodovanega grobišča pa arheološko dokumentiranje ob gradnji, pri čemer gradbeni posegi niso smeli preseči globine 0,40 m. Območje slovanskega grobišča (parc. št. 617, k. o. Mirna Peč) bo treba še izkopati, zato so tu do nadaljnjega prepovedani vsi gradbeni posegi. Raziskave se bodo zaradi pomanjkanja finančnih sredstev opravile v sklopu druge gradbene faze.

V avgustu 2016 smo dokumentirali temelje oziroma linijo taborskega zidu nepravilne pravokotne, skoraj trapezne oblike. Linija zidu je bila na južni strani uničena, na zahodni in severni strani pa ponekod prekinjena z vodovodom, optičnim kablom in strelovodom. Vodovod je poškodoval tudi stolp (slika 1). Po končanem arheološkem dokumentiranju je sledila prezentacija taborskega zidu, ki je trenutno še v fazi izvajanja. V dogovoru z investitorjem, projektantom in ZVKDS bomo prezentirali taborski zid z metodo rekonstrukcije v

Mirna Peč, cerkev sv. Kancijana z okolico med arheološkim dokumentiranjem ob gradnji. Na fotografiji je vidno taborsko obzidje (foto: skupina Magelan, d. o. o.).

tlaku. Presentacija v tlaku se je izkazala za najprimernejšo, saj gre za manjši poljavni prostor pred cerkvijo z omejeno funkcionalno površino. Na južni strani se teren zlagoma spušča proti poplavni ravnici Temenice, na severni strani ga omejuje lokalna cesta Mirna Peč–Dobrnič, na vzhodni pa staro župnišče.

Mirna Peč, arheološko najdišče Sv. Kancijan, nakit iz 11. stoletja, obsenčni obročki in grozdasti uhan iz žice (foto: skupina Magelan, d. o. o.)

88 Božena Hostnik

EŠD: 25132

Naselje: Nova Cerkev

Občina: Vojnik

Ime: Nova Cerkev – marof na župnijskem posestvu Nova Cerkev 19

Naslov: Nova Cerkev 19

Področje: E

Obdobje: začetek 19. stoletja

Nadstropno, nepodkleteno, v celoti zidano gospodarsko poslopje s prislonjenim kozolcem je pravokotnega tlorisa. V manjši zasnovi je vrisano že v franciscejskem katastru iz leta 1825, na podstrešnem tramu pa je bila letnica 1890, ko je bilo poslopje obnovljeno po požaru. V preteklosti so bili v pritličju konjski in goveji hlev ter svinjak, v nadstropju pa je bil prostor za krmo. Konjski hlev se je pred 30 leti spremenil v mizarsko delavnico. Streha je nesomerna dvokapnica s čopoma, krita z bobrovcem. Fasada je skromno členjena, z opečnimi mrežami pa so bila dekorirana okna na južni fasadi. Po zasnovi in dimenzijah marof spada med največje gospodarske objekte na celotnem območju celjskega ZVKDS. Izpričuje nam način življenja in gospodarjenja v preteklosti. Prvotno je spadal pod cerkveno posest, nato pa ga je odkupil večji kmet in gostilničar.

Objekt stoji znotraj varovanega naselja Nova Cerkev (Nova Cerkev – trško naselje, EŠD 12183), ki je prvič omenjeno leta 1236. Čeprav ima lastnosti kulturnega spomenika, je varovan kot kulturna dediščina, saj Občina Vojnik leta 2002 ni upoštevala podanega predloga za razglasitev za kulturni spomenik lokalnega pomena.

Na objektu so bila v letu 2016 končana obnovitvena dela, ki imajo zanimiv historiat. Omenjeno je že bilo, da Občina Vojnik objekta ni želela razglasiti za kulturni spomenik lokalnega pomena, saj je zaradi svojih interesov leta 2003 brez vednosti takratnega lastnika podala vlogo za rušitev objekta ter idejno zasnovo novogradnje modernega objekta, namenjenega trgovini s kmetijskimi stroji. Vloga za rušitev je bila nato podana še dvakrat v imenu lastnika, ki je podlegel pritisku krajanov, češ da zaradi kmetijske dejavnosti smrdi v naselju. Potrebni je bilo kar nekaj dopisov (celotna korespondenca obsega 66 enot), sklicana je bila strokovna komisija, Ministrstvo za kulturo je podalo svoje mnenje o tem, da rušitev ni primerna, zvrstilo se je kar nekaj statičnih mnenj – vse z namenom, da se prepreči rušitev. Dogovori in pritiski na zavod so trajali do leta 2011, ko so po smrti lastnika dediči prodali poslopje podjetniku, čigar namen pa je bila obnova poslopja in ne rušitev.

Kulturnovarstvene pogoje za obnovo smo prvič podali leta 2011. Namen lastnika je bil spremeniti poslopju namembnost iz kmetijske v obrtno z ohranitvijo osnovnih gabaritov in zunanje podobe. Obnovitvena dela so potekala od leta 2012 do leta 2016. Celotno obnovo je lastnik financiral sam, saj je

Nova Cerkev, marof na župnijskem posestvu Nova Cerkev 19 pred obnovo (foto: B. Hostnik, 2006)

Nova Cerkev, marof na župnijskem posestvu Nova Cerkev 19 po obnovi (foto: B. Hostnik, 2017)

njegov projektant za en dan zamudil rok za prijavo na razpisu Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano – ukrep 323. Dela so obsegala celovito sanacijo pritličnih prostorov – nekdanjega hleva, vključno s statično obnovo sten, sanacijo in delno rekonstrukcijo opečnih obokov, izsuševanje ometov, drenaže, ostrejša, kritine ... V nadstropju je sredi obnovitvenih del prišlo do spremembe v projektu. Prvotno naj bi se stene samo sanirale, vendar je lastnik z meritvami dokazal, da sta severna in zahodna stena prepojeni s fekalijami. Strinjali smo se, da se steni porušita ter v istih gabaritih ponovno pozidata. Žal lastnik ni upošteval kulturnovarstvenega pogoja, da je opečne prezračevalne mreže na oknih treba rekonstruirati. Namesto tega je mreže nakazal s kovinskimi palicami. Zaradi nove namembnosti je bilo tudi dovoljeno, da se streha na vzhodni strani odpre z večjimi okenskimi in balkonskimi odprtini, vendar pa naklon in dimenzija strehe ostaneta nespremenjena. Klasično izveden fasadni omet je upošteval skromno okensko členitev in delilno členitev na zahodni fasadi.

Dela so bila zaključena konec leta 2016. Objekt sedaj dobiva novo namembnost. V pritličju so frizerski salon, pisarne, predvideni sta še pošta in trgovina. V nadstropju je svoje prostore dobil vrtec Montessori, na podstrešju pa lastnik ureja muzejsko zbirko prevoznih sredstev. Zbirka obsega stare sani, kočijo, kolesa, mopede in nekaj avtomobilov.

Kar nekaj let trajajoč projekt je zaključen z uspešno gradbeno obnovo in ohranitvijo gabaritov. Njegova spremenjena namembnost pa je odsev sedanjega časa. Gospodarska dejavnost sredi naselja ni več primerna in zaželen, je pa zato nova namembnost pomembna obogatitev za Novo Cerkev.

89 Borut Križ, Petra Stipančič

EŠD: 8710

Naselje: **Novo mesto**

Občina: Novo mesto

Ime: **Novo mesto – arheološko najdišče Marof, Kapiteljska njiva, mestne njive v Novem mestu – Kapiteljska njiva**

Področje: A

Obdobje: pozna bronasta doba, starejša železna doba

V letu 2015 smo z do štirinajstčlansko delovno ekipo izkopal 350 m² veliko površino grobišča Kapiteljska njiva, na kateri zavarovalna arheološka izkopavanja nepretrgoma potekajo že skoraj tri desetletja. Leta 2015 smo našli 2 žgana žarna groba iz pozne bronaste dobe in 26 starejšeželeznodobnih skeletnih grobov, ki jih lahko uvrstimo kar v šest gomil, od katerih sta vsaj dve izkopani le v manjši meri. Delo je potekalo po ustaljeni metodi z ročnim izkopom kvadrantov velikosti 4 x 4 m na zahodnem predelu grobišča, kjer smo z izkopom nadaljevali delo preteklega leta. Izkopno polje smo razširili po pobočju, ki se tu močno prevesi proti zahodnemu vznožju Kapiteljske njive. Pri letošnjih delih smo izkopal tudi

ostanke bunkerja iz druge svetovne vojne z množico drobnih predmetov in ostankov gradbenega materiala. Gradnja vojaških utrdbenih objektov je posegla tudi v prazgodovinske plasti in poškodovala večje število starejšeželeznodobnih grobov, saj smo med naboji in ostalimi predmeti iz druge svetovne vojne našli tudi nekaj prazgodovinskih predmetov. Pri letošnjem zaključku terenskih del pa smo opazili še vsaj štiri grobne lise, ki se nadaljujejo v neizkopani profil in jih v tej izkopavalni sezoni nismo raziskali. Žal z letošnjim zavarovalnim posegom nismo našli meje grobišča, saj se grobovi nadaljujejo po celotni širini pobočja Kapiteljske njive proti zahodu.

V letu 2015 smo raziskali in dokumentirali 2 pozno-bronastodobna žarna grobova in 26 starejšeželeznodobnih skeletnih grobov, ki pa so sodili kar v šest različnih gomil: v gomile XIII, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII in XLIX, ter ostanke lesenega bunkerja z množico gradbenih členov in drobnih najdb iz časa druge svetovne vojne.

Bunker je bil vkopan dober meter v globino, imel je lesen pod, ohranile pa so se tudi stojke za pokončna bruna, ki so podpirala lesene stene, ki pa se niso ohranile. Tla so bila prekrita s črepinjami okenskih stekel, z množico tulcev in nabojev, z deli valovite kritine, z ostanki električnih žic. Našli pa smo tudi dve vojaški porciji, železno vedro in bencinski sod ter večjo železno loputo.

V letu 2015 smo izkopal dva pozno-bronastodobna žarna grobova. Grob 293 KŽG je bil močno poškodovan z oranjem. Lončena žara je bila v zemlji ohranjena le v spodnjem delu, zgornji deli so bili odorani. V grob 294 KŽG, ki je ležal dober meter pod površjem, pa je bila položena lončena žara s stožčastim vratom, prekrita z lončeno latvico.

Skeletni grobovi iz starejše železne dobe so v tlorisu pravokotne grobne jame, ki v dolžino merijo od 80 do 300 cm, v širino pa od 40 do 120 cm. Ker so bila nasutja zemljenih gomil odorana, globine grobov v gomili niso bile več določljive, od današnje površine pa so bili grobovi vkopani od 20 do 110 cm v globino. V nekaj grobovih najdb ni bilo, v ostalih pa so prevladovali lončeni pridatki, med kovinskimi pa je bilo največ izdelkov iz železa. Odsotnost najdb pripisujemo roparjem, ki so grobove oplenili že kmalu po pokopu.

Nobena od gomil, ki jih raziskujemo na Kapiteljski njivi v Novem mestu, navzven ni več vidna, čeprav so bile v času nastanka visoke kar nekaj metrov. Stoletna kmetijska obdelava njiv, ki ležijo na prazgodovinskem grobišču, in denudacija sta dodobra sploščili in izravnali monumentalne zemljene gomile, tako da šele po sistematičnem arheološkem izkopu, ko se pojavijo grobne lise na podlagi njihove lege, ter po razporeditvi grobov in njihovih medsebojnih odnosih določimo pripadnost posamezni gomili. Grobovi posamezne gomile ležijo razporejeni v enega ali več koncentričnih krogov. Težave z določitvijo pripadnosti posamezni gomili nastopijo na območjih, kjer so gomile ležale tesno druga ob drugi ali pa so se delno celo prekrivale.

GOMILA XIII

Večji del gomile smo izkopal že leta 2004, dva grobova leta 2014, letos pa še grobova XIII/10 in XIII/11, s čimer je ta gomila izkopana v celoti. Grob XIII/11 je bil že izropan,

saj smo v njem našli le en prazgodovinski lončen odlomek, grob XIII/10, ki je v tlorisu meril 260 x 100 cm in v katerem se je ohranila sled lesene »krste«, pa je vseboval lončeno posodo, železen nož in valjast, kamnit brus z luknjico. Oba v letošnjem letu najdena grobova lepo dopolnjujeta krožno razporeditev grobov te gomile.

GOMILA XLV

Gomila je vsebovala še enajst ohranjenih grobov in je edina, ki smo jo v tej izkopavalni sezoni v celoti raziskali. V tlorisu okrogle oblike je v premeru merila 10 m. Na osrednjem mestu v gomili je ležal grob XLV/11, ki je bil tudi najstarejši med vsemi. V grobu, ki je meril 265 x 85 cm, so ležali štirje pridatki: železen nož in obroček, kamnit brus z luknjico ter okrašena lončena posoda s stožčastim vratom. Posoda je oblikovana in okrašena enako kot posoda v bronastodobnem žganem grobu, ki časovno sodi v osmo stoletje pr. n. št. Med ostalimi grobovi te gomile po številu pridatkov izstopa grob XLV/5. Vseboval je tri lončene posode, od katerih je bil večji lonc grafitiran, dve narebreni bronasti zapestnici, nekaj steklenih jagod in ločno vozlasto fibulo, izdelano iz železa in brona. Večina najdenih grobnih pridatkov v tej gomili sodi v zgodnejša obdobja starejše železne dobe.

GOMILA XLVI

Manjša gomila je ležala med gomilami XIII, XVI in XLV. Ohranilo se je le pet grobov, od katerih smo v letošnjem letu izkopali dva. V obeh grobovih so ležale le lončene posode, ki jih časovno uvrščamo na konec sedmega stoletja pr. n. št. Gomila sodi med manjše, saj njen premer znaša le 8–9 m, predmeti v ostalih, že prej izkopanih grobovih pa enako kot letos izkopani sodijo v starejši del starejše železne dobe.

GOMILA XLVII

V tej gomili z dokaj »razpršenimi« grobovi smo izkopali le tri grobove s skromnimi grobnimi pridatki. Grobovi te gomile so ležali med gomilami XIII, XLV, XLVI in XLVIII. Grobovi obravnavane gomile so sicer maloštevilni in dokaj plitvo vkopani, kar bi lahko navajalo na misel, da so bili ostali grobovi, ki so bili še bolj plitvo vkopani, uničeni z oranjem njive. Redki arheološki predmeti, najdeni v teh grobovih, gomilo postavljajo v starejši del starejše železne dobe.

GOMILA XLVIII

Gomilo, ki leži v severozahodnem vogalu našega izkopnega polja, je delno prizadela gradnja recentnega bunkerja. V že prekopani zemlji, ki je ležala v območju bunkerja, smo ob ostankih predmetov iz druge svetovne vojne našli tudi prazgodovinsko železno sekuro, bronasto fibulo in lončena vretenca. V letošnjem letu smo raziskali tri grobove te gomile, ki se med seboj dotikajo in delno tudi sekajo. Ob njih pa smo opazili še dve grobni lisi, ki se nadaljujeta izven našega izkopnega polja v še ne raziskano območje grobišča. Njihove vidne ostanke smo prekrili in zaščitili s plastično folijo ter jih zasuli z zemljo. Največji od treh izkopanih grobov, grob XLVIII/3, je v tlorisu meril 300 x 110 cm in je poleg lončene posode vseboval še železen nož in šilo. Predmeti ga časovno opredeljujejo v začetna obdobja starejše železne dobe.

Sočasen je tudi grob XLVIII/1 s pokopom ženske, ki so ji v grob priložili lončeno vretenca in tedaj moden železen nakit: dve zapestnici in ločno fibulo ter stekleno ogrlico. Pridatek tretjega groba je bila le lončena posoda.

GOMILA XLIX

Najbolj jugozahodno ležeča gomila je v naše izkopno polje segla le z manjšim delom, večina gomile leži v še neraziskanem delu grobišča. V letu 2015 smo izkopali pet skeletnih grobov, nad katerimi so ležali še strelski jarki, izkopani v času druge svetovne vojne. Kaže, da so posegli tudi v prazgodovinske grobove, saj smo v njihovih zasutjih poleg predmetov in tulcev nabojev iz vojnih časov našli še odlomke prazgodovinskih lončenih posod in bronasto čolničasto fibulo.

Največji grob v tej gomili, izkopan v letu 2015, je grob XLIX/4, ki je v tlorisu pravokotne oblike meril 300 x 110 cm. Grobni pridatki, pravokotna železna pasna plošča, železen nož in nekaj nedoločljivih železnih predmetov nakazujejo moški pokop, v nasprotju z grobom XLIX/5, v katerega je bilo priloženo značilno gradivo, ki grob opredeljuje kot ženski pokop. Poleg dveh lončenih posod in lončenega vretenca je grob vseboval še dve narebreni bronasti zapestnici, dve narebreni bronasti nanožnici, bronasto fibulo ter ogrlico iz drobnih steklenih in jantarnih jagod. Predmeti v grobovih te gomile sodijo tako na začetek starejše železne dobe kakor v njeno razvito in končno fazo, zato lahko z gotovostjo trdimo, da je bila gomila v uporabi nekaj stoletij, vsaj od konca 7. stoletja do 5. stoletja pr. n. št.

Večina grobov na tem delu grobišča je dokaj starih (zgodnja starejša železna doba), vendar se pojavljajo tudi grobovi mlajše faze starejše železne dobe, kar dokazuje, da je bil ta predel Kapiteljske njive kot pokopališko območje še vedno zelo intenzivno uporabljan v vsej starejši železni dobi.

V letu 2016 smo z do šestnajstčlansko delovno ekipo izkopali in raziskali 530 m² veliko površino grobišča. Izkopali smo 10 žganih žarnih grobov iz pozne bronaste dobe in 21 starejšezeleznodobnih skeletnih grobov, ki sodijo kar v štiri gomile, od katerih sta dve, ki smo jih začeli raziskovati v preteklem letu, izkopani v celoti. Od ostalih dveh gomil pa smo raziskali le nekaj grobov. Delo je potekalo po ustaljeni metodi z ročnim izkopom kvadrantov velikosti 4 x 4 m na zahodnem predelu grobišča, kjer teren dokaj strmo pada in kjer smo z izkopom nadaljevali delo preteklega leta. Delo oziroma odvoz izkopane zemlje na deponijo, ki leži na vrhu hriba, je bil zaradi strmega zemljišča dokaj težaven in zamuden. Izkopno polje smo razširili po pobočju, ki se tu močno prevesi proti vznožju Kapiteljske njive. Grobovi so se pojavili po vsej površini, starejšezeleznodobni skeletni grobovi so vkopani v krogu in tvorijo gomile, poznobronastodobni pa so ležali le na južnem delu izkopnega polja. Pri letošnjih delih smo v celoti izkopali ostanke enega bunkerja iz druge svetovne vojne z množico drobnih predmetov in ostankov gradbenega materiala, drugega pa smo izkopali le delno, saj leži na robu našega izkopnega polja. Gradnja vojaških utrdbenih objektov je posegla tudi v prazgodovinske plasti in poškodovala večje število starejšezeleznodobnih grobov, saj smo enako kot v preteklem letu med naboji in ostalimi predmeti iz druge

svetovne vojne našli nekaj prazgodovinskih predmetov. Z letošnjim zavarovalnim posegom nismo našli meje grobišča, saj se grobovi nadaljujejo po celotni širini pobočja Kapiteljske njive proti zahodu.

Globina izkopa je znašala od 25 do 150 cm, ko se pojavi sterilna, gruščnata geološka osnova, v katero so bile vkopane grobne jame. Raziskali smo 530 m² veliko površino prazgodovinskega grobišča, ki pa se po pobočju nadaljuje proti zahodu.

Bunker je bil vkopan dober meter v globino, imel je lesen pod, kjer so ležali množica tulcev in nabojev, ostanki električnih žic, jedilni pribor, dva bajoneta, različni korodirani železni predmeti in vojaška porcija. Presenetili so nas bogato okrašeni, veliki in številni členi keramične peči.

Med desetimi poznobronastodobnimi žarnimi grobovi, ki smo jih izkopal v letu 2016, je bila večina močno poškodovana z oranjem. Lončene žare so bile v zemlji ohranjene le v spodnjem delu, zgornji deli so bili odorani. Ohranila so se le masivna dna in manjši deli ostenja. V grobu 295 KŽG je ležala lončena žara, napolnjena z žganino, v kateri pa so ležale steklene jagode, verižica iz bronastih členov, kamnit odbitek in poškodovan predmet iz bronaste žice. Ohranjen je bil le spodnji del žare, zgornji je bil odoran. V grobovih 298 KŽG, 300 KŽG in 302 KŽG so se ob lončenih žarah ohranili tudi deli lončenih latvic, v grobu 304 KŽG pa je bila v lončeno žaro položena tudi lončena amfora.

Skeletni grobovi iz starejše železne dobe so v tlorisu pravokotne grobne jame, ki v dolžino merijo od 80 do 345 cm, v širino pa od 40 do 120 cm. Ker so bila nasutja zemljenih gomil odorana, globine grobov v gomili niso bile več določljive, od današnje površine pa so bili grobovi vkopani od 20 do 110 cm v globino. V nekaj grobovih najdb ni bilo, v ostalih pa so prevladovali lončeni pridatki, med kovinskimi pa je bilo največ izdelkov iz železa.

Gomile, ki jih raziskujemo na Kapiteljski njivi v Novem mestu, navzven niso več vidne, saj jih je stoletna kmetijska obdelava njiv, ki ležijo na prazgodovinskem grobišču, dodobra sploščila in izravnala. Določimo in opredelimo jih lahko šele po sistematičnem arheološkem izkopu, ko se pojavijo grobne lise.

GOMILA XLVIII

V letošnjem letu smo izkopal večji del gomile, saj smo v letu 2015 izkopal le tri grobove. Leta 2016 smo raziskali 15 grobov, tako da je ta gomila izkopana v celoti. Štela je še 18 grobov, kar pa gotovo ni celotno število pokopov, saj je bil pretežni del gomile, ki leži na precej strmem pobočju, z oranjem odnesen. Grobovi ležijo vkopani v krogu s premerom 15 m, le grob XLVIII/11 je bil vkopan v centralnem delu gomile. Območje gomile je bilo zelo sploščeno, tako da so se ohranili le grobovi, ki so bili skozi plašč gomile vkopani v sterilno osnovo. Menimo, da je to razlog, da na severozahodnem delu gomile grobov nismo našli, globina izkopa do sterilne geološke osnove pa je bila le četr metra. Med petnajstimi, v letu 2016 izkopanimi grobovi gomile XLVIII je bil največji grob XLVIII/15, ki je v tlorisu meril 345 x 110 cm. Železna sulična ost ga opredeljuje kot moški pokop. Moški je bil pokopan tudi v centralnem grobu, v grobu XLVIII/11, kjer so pokojniku

priložili lončen pivski servis, ki ga sestavljajo večja posoda, v kateri je še manjša posodica s presegajočim ročajem, ter manjši ukrivljen železen nož in bronasta igla z zavito glavico. Zato lahko z gotovostjo trdimo, da je ta grob, ki ima centralno mesto, tudi najstarejši grob v gomili XLVIII in hkrati tudi eden najstarejših pokopov pod gomilo na Kapiteljski njivi.

GOMILA XLIX

V letu 2015 smo izkopal pet skeletnih grobov, nad katerimi so ležali še strelski jarki, izkopani v času druge svetovne vojne. Predmeti v grobovih te gomile sodijo tako na začetek starejše železne dobe kakor v njeno razvito in končno fazo, zato lahko z gotovostjo trdimo, da je bila gomila, ki je v premeru merila dobrih 10 m, v uporabi nekaj stoletij, vsaj od konca 7. stoletja do 5. stoletja pr. n. št.

GOMILA L

V tej gomili z dokaj »razpršenimi« grobovi smo izkopal le dva grobova s skromnimi grobnimi pridatki. Grobovi te gomile so ležali JZ od gomile XLIX na skrajnem JZ robu izkopnega polja in so bili dokaj plitvo vkopani, kar bi lahko navajalo na misel, da so bili ostali grobovi, ki so bili še bolj plitvo vkopani, uničeni z oranjem njive. Arheološki predmeti, najdeni v grobu L/1, gomilo postavljajo v starejši del starejše železne dobe. Grob L/2 pa pridatkov ni vseboval.

GOMILA LI

Gomila leži JZ tik ob gomili XLVIII in se je celo dotika. Izkopali smo le en grob, ki nedvomno sodi v to gomilo. Grob XLVIII/18 bo treba arbitrarno opredeliti, saj leži tako, da lahko sodi v eno ali drugo gomilo. V KV-Ž XL pa smo naleteli na še eno grobno liso, ki se nadaljuje v bližnji profil in sodi v isto gomilo. Grobno liso smo prekrili in zaščitili s plastično folijo in jo zasuli z zemljo.

Večina grobov na tem delu grobišča je dokaj starih (zgodnja starejša železna doba), vendar se pojavljajo tudi grobovi mlajše faze starejše železne dobe, kar dokazuje, da je bil ta predel Kapiteljske njive kot pokopališko območje še vedno zelo intenzivno uporabljan v vsej starejši železni dobi.

Novo mesto, Kapiteljska njiva, izkopno polje 2015, zračni posnetek z izkopanimi grobovi (foto: B. Križ)

Novo mesto, Kapiteljska njiva, izkopno polje 2106, zračni posnetek (foto: B. Križ)

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob XLV/5, bronasta vozlasta fibula z železno peresovino ter ostanki pooglenelega lesa v grobu (B. Križ)

Novo mesto, Kapiteljska njiva, ostanki okrašene lončene peči v bunkerju iz druge svetovne vojne (foto: B. Križ)

90 Tanja Mesojedec

EŠD: 2080

Naselje: **Novo mesto**

Občina: Novo mesto

Ime: **Novo mesto – cerkev sv. Lenarta**

Naslov: Frančiškanski trg 1

Področje: R

Obdobje: prva polovica 20. stoletja

Frančiškanska cerkev sv. Lenarta v Novem mestu je bila zgrajena v drugi polovici 15. stoletja (1478–1487). Leta 1664 je cerkev pogorela s streho, stropom, oltarji in klopmi vred. Novomeški kanonik in pisatelj Matija Kastelec (1620–1688), ki se je ukvarjal tudi z arhitekturo, je tedaj zasnoval načrt za obok, zunanjščino in zvonik cerkve. V naslednjih desetletjih so cerkvi prizidali še kapele. Leta 1866 so po načrtih Italijana Pascolija predelali glavno fasado cerkve v slogu nove gotike. Prezbitერი je v letih 1885–1886 poslikal Simon Ogrin, ladjo pa leta 1902 Matija Koželj. Banjasti obok ladje je Koželj razdelil v tri polja in pas nad korom. V ta polja je plastično naslikal gotska rebra. Iz križišč teh reber in iz posameznih kotov rastejo potem pravilno v gotskem slogu stilizirani listnati okraski.

Leta 2010 so bile prvič opažene razpoke na stropu ladje, stiku oboka in zahodne stene ter na zidovih kapele na severni steni cerkve. Razpoke so se širile in pojavljale so se nove. Zaradi tega so bile izvedene geotehnične raziskave s sondažnim vrtanjem in geotehnično poročilo. Geotehnično poročilo o izvedenih raziskavah temeljnih tal ob cerkvi št. 2661/2011 je pripravilo podjetje INI, d. o. o., iz Ljubljane. V poročilu je navedeno, da razpoke na objektu niso posledica geološko geomehanskih razmer. Istega leta je podjetje Spina, d. o. o., Novo mesto, izdelalo projekt za izvedbo statične sanacije cerkve. Leta 2013 je omet nad korom odstopil od nosilca in del ometa je odpadel. Upoštevajoč izsledke opravljenih raziskav, so bili izvedeni naslednji sanacijski ukrepi:

1. medsebojna povezava zidov z jeklenimi vezmi,
2. konstrukcijsko injektiranje razpok in popravilo ometa ob razpokah,
3. odvod meteorne vode s strehe kapele v ponikovalnico.

Leta 2013 smo začeli konservatorsko–restavratorska dela. Do poškodb na stropni in stenski poslikavi je prišlo zaradi rahlega posedanja SZ vogala cerkve in kapele ter odmikanja vrha zahodne stene. Na podlagi sondažnih raziskav smo ugotovili zelo globoke razpoke, poleg tega pa tudi, da gre za tri plasti ometov iz različnih obdobj (skupna debelina je bila od 5 do 8 cm). Plasti ometov so bile razpokane in so odstopale od nosilca. Razpoka med nosilcem in najstarejšim ometom je bila ponekod globoka do 7 cm. Tudi opečna zidava na stropu je bila v zelo slabem stanju, saj se je malta, ki je vezala opeko, drobila in krusila oziroma ni imela vezivne sposobnosti. Zaradi tega je prišlo do izpadanja posameznih opek iz obokanega stropa.

Pri konservatorsko–restavratorskem posegu smo želeli

predvsem ohraniti vse tri omete. Na prvem, najstarejšem ometu je prisotnih več plasti apnenih beležev v beli barvi. Srednji omet je poslikan v secco tehniki in ponekod odstopa od spodnjega beleža in je plitvo naključno. Podatkov o avtorstvu in času nastanka nimamo. Zadnji, najmlajši omet v ladji je v letih 1885 in 1886 poslikal Simon Ogrin (stene) in leta 1902 Matija Koželj (strop).

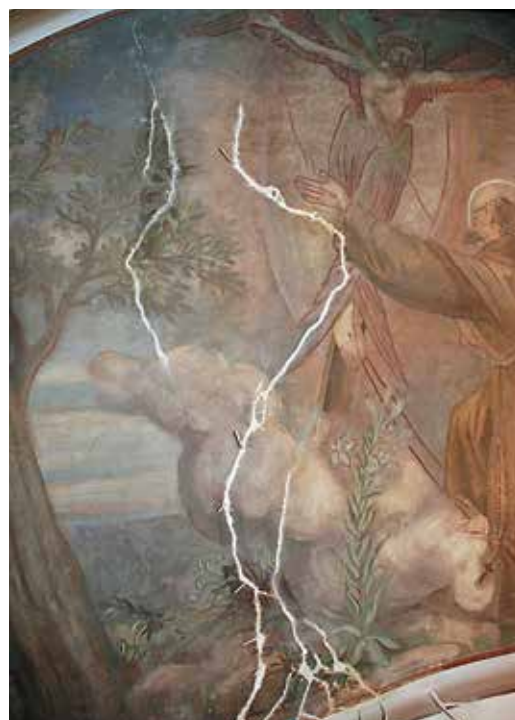
Po podrobnem pregledu ometov smo ugotovili, da so bili v preteklosti že večkrat izvedeni različni posegi. Med drugim smo odkrili tudi dve injektirni plombi. Pri takratni sanaciji poslikave niso retuširali, temveč so prebelili original. Dokumentiranih virov o takratni sanaciji stropnih ometov nimamo. Dejstvo je, da so stropni in stenski ometi odstopili od nosilca na več mestih in je strop zaradi tega rahlo povešen. Najbolj poškodovani so bili ometi nad korom, zato so jih gradbeni delavci začasno podprli. Med posegom smo jih dodatno točkovno podprli, jih injektirali (nekonstrukcijsko injektiranje) in podpore nato odstranili. Zaradi slabe konstrukcije stropa sidranje ometa na opečni nosilec ni bilo izvedljivo, zato smo uporabili nizkoraztežno poliuretansko peno. Peno smo točkovno vbrizgavali samo na najbolj povešenem delu stropa. Potrebovali smo lahko, hitro sušече lepilo, da smo dosegli močno točkovno povezanost med nosilcem in ometi. Manjše razpoke smo injektirali z Ledanom TBI in TCI plus, ki sta na osnovi hidravličnega apna, ter Röfixovo injektirno malto na osnovi hidravličnega apna. Injektirne mase iz gašenega apna in kalcitne moke (Calplex CP) nismo uporabili zaradi velikega deleža vode, saj je pri predhodnem preizkusu voda iz apnene injektirne mase razmočila zelo suhe omete, ki so nato postali mehki in drobljivi.

Večje manjkajoče zaplate ometov smo rekonstruirali z Röfixovo apneno malto (Röfix 675, Röfix 380) in mrežico za ojačitev ometa, manjše razpoke pa smo zapolnjevali s klasično apneno malto z apnenčevim agregatom. Za manjše retuše smo uporabili metil-hidroksietil celulozno vezivo (Tylose MH 300). Za rekonstrukcijo večjih površin (predvsem beleža) smo uporabili Röfixovo apneno barvo in različne pigmente.

Pri projektu so sodelovale Alja Fir, Eva Drašak, Julija Zupan, Karmen Župevec, Tea Skupek in Tadeja Kajzar Trajkovski.

Novo mesto, cerkev sv. Lenarta, rekonstrukcija apnenih ometov (foto: T. Mesojedec)

Novo mesto, cerkev sv. Lenarta, kitanje poškodb (foto: T. Mesojedec)

Novo mesto, cerkev sv. Lenarta, poškodbe ometov na obokanem stropu, detajl (foto: T. Mesojedec)

Novo mesto, cerkev sv. Lenarta, nekonstrukcijsko injektiranje ometov (foto: T. Mesojedec)

91 Matija Plevnik, Danijela Brišnik

EŠD: 3439

Naselje: **Orehovec**

Občina: Šmarje pri Jelšah

Ime: **Orehovec pri Zibiki – cerkev sv. Janeza Krstnika**

Področje: UA, A

Obdobje: prazgodovina, srednji vek, 16.–18. stoletje

Podružnična cerkev sv. Janeza Krstnika je barokizirana poznogotska cerkev, ki jo obdaja pokopališko obzidje. Sestavljajo jo zvonik, daljša pravokotna ladja, ki ima na severni in južni stranici prizidano enako visoko kapelo z zaobljenimi vogali, ter ladji sledeč nekoliko ožji in nižji prezbiterij z zakristijo na njegovi severni strani. Glavni oltar, ki je iz zadnje četrtine 17. stoletja, sodi v skupino t. i. zlatih oltarjev, stranska baročna oltarja v kapelah in prižnica pa so iz druge četrtine 18. stoletja. Kapasti kupoli obeh kapel krasi iluzionistična poslikava s prizori iz življenja sv. Antona Padovanskega (severna kapela) in iz življenja sv. Martina (južna kapela), delo slikarja Josepha Waitenhillerja.

V objektu je leta 1926 izbruhnil velik požar, leta 1974 pa je potres močno poškodoval cerkev in delno porušil vzhodno steno zakristije. Popotresna sanacija je obsegala le najnujnejša popravila, zato so bile vse do zadnjih posegov opazne večje razpoke na stenah in obokih.

V začetku leta 2015 smo od investitorja prejeli vlogo za izdajo kulturnovarstvenih pogojev za statično sanacijo objekta. Župnija je v vlogi navedla, da se zaveda nujnosti obnove propadajoče cerkve, vendar sama zaradi slabe finančne situacije ni zmožna izvesti potrebnih del. Po rednem terenskem monitoringu ter ogledu geologa in statika smo ugotovili, da je objekt v skorajda derutnem stanju. Največjo težavo sta povzročali sama konfiguracija in nestabilna sestava terena, zaradi katerega se je celoten objekt posedal. Na stenah in obokih so nastale razpoke, preklani so bili konstrukcijski lok, v temeljih se je nagnil zvonik in v cerkvi se je na več mestih močno posedel kamniti tlak. Na vzhodnem delu cerkve so se kazale razpoke, ki so kazale na nagibanje in posedanje celotnega objekta. V notranjščini je bila poleg posedlega tlaka opazna močna prisotnost vlage, na več mestih je odpadal omet. Notranja oprema (oltarji in prižnica) je bila močno ogrožena. Zvonik se je zaradi posedanja opazno nagnil in obstajala je nevarnost nenadnega porušenja.

Na osnovi poročila statika in geologa so bili izdani kulturnovarstveni pogoji, na njihovi osnovi pa je bila izdelana projektna dokumentacija (geološke raziskave, PGD in PZI) za nujna statično-sanacijska dela na objektu. Sočasno je investitor na Ministrstvo za kulturo RS naslovil vlogo za dodelitev nujnih interventnih sredstev za kulturno dediščino in pozneje sredstva tudi pridobil. Sanacijski posegi na objektu so potekali pod konservatorskim nadzorom Matije Plevnika in Aleša Plevčaka, arheološke raziskave sta nadzorovali in koordinirali Danijela Brišnik in Tonka Šoba, nad izvedbo celotnega projekta pa je skrbno bdel nadžupnik in naddekan Andrej Grobelnik.

Pred samo statično sanacijo smo izmerili vlažnost notranjščine objekta. Na osnovi rezultatov smo določili objekt z identično vlažnostjo, kjer naj bi začasno deponirali razstavljeno cerkveno opremo cerkve sv. Janeza Krstnika. Restavrator Miha Legan je vso cerkveno opremo fotodokumentiral ter jo nato razstavil in prepeljal v drug objekt. Celotno ostenje objekta je sondiral restavrator Aleš Sotler, rezultati sondiranja pa so pokazali, da pod recentnim opleskom ni bilo sledov starejših poslikav.

Statična sanacija je obsegala temeljenje na pilotih, ki so segali do nivoja nosilnega sloja (na osnovi geomehanskega poročila v povprečju pribl. 7 m pod terenom). Več kot 60 pilotov je bilo izvedenih v parih na obeh straneh nosilnih sten. Obstoječi pasovni temelji so bili obbetonirani z armiranobetonsko vezjo, obe vezi pa sta bili na mestu pilotov med seboj povezani. Na ta način se je teža objekta preko novih gred prenesla na pilote. Oboki in nosilne stene so bili povezani in ojačani s kovinskimi zategami. Izvedlo se je tudi injektiranje večjih razpok. Prva faza nujnih zaščitnih del je obsegala tudi izvedbo notranje in zunanje drenaže ter odvod meteornih voda. Pozitivni učinki teh posegov so se pokazali že pred drugo fazo sanacije (izsuševanje).

V notranjosti objekta je bil nadzorovano odstranjen kamniti tlak, ki je bil deponiran ob cerkveni gospodarski objekt. Po odstranitvi tlaka v notranjščini se je začela prva faza nujnih sanacijskih del, ki je zajemala celovito statično sanacijo cerkve. Sočasno so se izvajale tudi arheološke raziskave, ki jih je izvajalo podjetje Arhej, d. o. o., iz Sevnice pod vodstvom Matjaža Novšaka. Raziskave, ki so se pričele kot arheološke raziskave ob gradnji, so kmalu prerasle v arheološka izkopavanja. Geomehanska sonda ob severni kapeli za preverjanje sestave tal (ki je bila izvedena brez prisotnosti arheologa) je kazala, da naj bi bil teren ob cerkvi umetno izravnano s pribl. 2 metra debelimi nasutji in zato brez arheološkega potenciala, a se je ob južni kapeli in ob prezbiteriju žal izkazala za napačno.

Arheološke raziskave so se izvedle v 1,5 do 2 metra širokem pasu (potrebem za izvedbo drenaže in pilotov) ob zunanjih stenah cerkve in v celotni njeni notranjosti. Ob arheološkem nadzoru gradbenih posegov je izvajalec arheoloških raziskav dela ustavljal ob pojavu arheoloških ostalin. Če so bile te ogrožene, so bile opravljene raziskave, vendar zaradi problematike zagotavljanja statične stabilnosti samega objekta niso bile vedno izvedene do sterilne geološke osnove. Gradbeni posegi so bili v veliki meri prilagojeni čim večjemu ohranjanju arheoloških ostalin *in situ*. Tam, kjer bi z načrtovanimi piloti neposredno posegali v novo odkrite arhitekturne ostaline v notranjosti cerkve, je bila statika ponovno preračunana, piloti pa so bili umeščeni v prostor, tako da negativnih posegov v arhitekturne ostaline ni bilo. Prav tako je bilo zaradi odkritja grobov ob cerkvi nekaj pilotov v soglasju s statikom minimalno prestavljenih s prvotno načrtovane lokacije.

Skupaj je bilo ob cerkvi in v njej (v južni kapeli) dokumentiranih 122 grobov. Če je del groba segal izven pasu raziskav, je bil izkop razširjen in grob v celoti raziskan; če pa je bil grob vkopan dovolj globoko in je bil izven direktnega gradbenega posega, je bil dokumentiran in ustrezno zaščiteno

z geotekstilom in drobnim nasutjem peska. Grobovi so zaradi pomanjkanja drobnega gradiva časovno težko opredeljivi, med najdbami ni zaslediti pridatkov, starejših od 17. stoletja. Skeletni ostanki pokojnikov so bili po opravljeni antropološki analizi in končani sanaciji notranjosti cerkve pietetno pokopani v tleh severne kapele. Dostop do njih je za morebitne nadaljnje strokovne analize možen preko talne lopute.

V notranjosti cerkve je poleg grobov v južni kapeli, odtisov vertikalnih stebrov z ostanki oglja in plasti s prazgodovinsko keramiko izpričanih več gradbenih faz, med katerimi izstopajo temelji pravokotne stavbe. Zidovi v današnji cerkveni ladji so grajeni iz večjih lomljencev širine 0,78–0,85 metra. Zid je v smeri obstoječega prezbiterija prekinjen v dolžini 1,57 metra. Objekt je bil dokumentiran le površinsko in s prečno arheološko sondo, v kateri je bil odkrita zidana baza za podporni steber. V smeri proti današnjemu prezbiteriju je bil odkrit pribl. 0,60 metra širok jarek, iz katerega so bili kamni iztrgani; izvajalec arheoloških raziskav ga opredeljuje kot apsido ter celotno arhitekturo interpretira kot tloris manjše starejše cerkve. Novo odkrite arhitekturne ostaline so bile po strokovni odločitvi, da ne bodo prezentirane *in situ*, zaščitene z geotekstilom in nasutjem drobnega peska, podlaga za izvedbo novega tlakovanja pa je bila izvedena s podložnim betonom. Ta omogoča primerno stabilnost novega tlakovanja in enostavno vgrajevanje brez armaturne mreže in brez vibracijskih strojev, hkrati pa je omogočen tudi enostaven eventualen kasnejši dostop do arheoloških ostalin.

Med drobnim gradivom prevladujejo svetinjice, križci, rožni venci, steklene jagode in žebliji, nekaj pa je tudi odlomkov novoveške keramike. Posebnost med gradivom so odlomki prazgodovinske lončenine v južni kapeli, ki kažejo na sled močno poškodovane prazgodovinske naselbine; arheološki izvajalec jo okvirno umešča v pozno bronasto dobo oz. v čas od 13. do 8. stoletja pr. n. št.

Izvajalec arheoloških raziskav je o poteku raziskav že pripravil končno poročilo z analizo gradiva in antropološko analizo skeletnih ostankov (Matjaž Novšak 2017, Poročilo o arheoloških raziskavah ob statični sanaciji podružnične cerkve sv. Janeza Krstnika v Orehovcu pri Zibiki s prispevki Tamare Leskovar, Mateja Pekovška, dr. Tomaža Verbiča, Iris Bekljanov Zidanšek, dr. Petre Vojakovič, dr. Andreja Šemrova, Roberta Erjavca, Jerice Brečić, Boruta Plohla, Jašarja Skorupana in Jožeta Lorberja).

Druga faza obnove je obsegala menjavo poškodovanih ometov z novimi ometi, slikopleskarska dela, popravilo strehe, menjavo stavbnega pohištva (okna), polaganje novega kamnitega tlaka in ponovno pozidavo treh oltarnih menz s postavitvijo nerestavriranih oltarjev in prižnice na prvotno mesto. Vse do višine okenskih parapetov se je, po predhodnem sondiranju, izvedel sanirni omet.

Objekt je statično saniran, preprečen je vdor vlage, ostenje v notranjščini je sanirano in opleskano, kvalitetna oprema cerkve pa bo morala na restavratorsko-konservatorske posege še počakati.

Orehovec pri Zibiki, cerkev sv. Janeza Krstnika, pogled na del grobišča ob cerkvi (foto: M. Plevnik, ZVKDS, OE Celje)

Orehovec pri Zibiki, cerkev sv. Janeza Krstnika, stanje notranjščine pred obnovo (foto: M. Plevnik, ZVKDS, OE Celje)

92 Manica Juvan

EŠD: 2236

Naselje: **Petkovec**

Občina: Logatec

Ime: **Petkovec – cerkev sv. Hieronima**

Področje: R

Obdobje: 19. stoletje

Konservatorsko-restavratorski posegi na štirinajstih slikah križevega pota v cerkvi sv. Hieronima

Opis stanja pred posegi

Na vseh štirinajstih slikah na platnu (velikosti 49 x 38,5 cm) so bili v preteklosti (verjetno v šestdesetih letih 20. stoletja) izvedeni obnovitveni posegi. Tehnologija posegov je bila neprimerna, kar je povzročilo še dodatne težave pri konservatorsko-restavratorskem postopku. Podatkov o času nastanka in avtorstvu slik nisem pridobila. Najverjetneje so delo avtorja, ki izhaja iz Layerjeve delavnice. Trinajsta postaja je delo drugega avtorja kot ostale.

Leseni podokvirji niso bili originalni. Najverjetneje so bili zamenjani pri zadnjem posegu. Bili so v dokaj slabem stanju, konstrukcijsko nestabilni, črvojedni, v vogalih brez zagozd, onesnaženi in prašni. Na hrbtiščih platnen za podokvirji se je nabrala različna nesnaga. Platna so bila zadovoljivo napeta in prašna. Originalna lanena platna so bila na vseh slikah redko tkana, tanka, močno poškodovana, skoraj na vseh slikah pretrgana in preperela (delovanje vlage, fizične poškodbe), na nekaterih slikah (IV., V. postaja) iz dveh kosov, vertikalno šivana (levo od sredine). Pritrjenost platna na podokvirje je bila slaba, žebliji so bili zarjaveli. Na nobeni od slik ni bilo vidnih napisov. Na II., IV., VII., X., XI., XIV. postaji je bil spodnji rob zaradi delovanja vlage in fizičnih poškodb močno poškodovan in skoraj v celoti pretrgan, pasovi v širini približno 4 do 10 cm so manjkali. Na sredini II. postaje je manjkal del originalnega platna v velikosti pribl. 15 x 7 cm.

Večina originalnih platnen je bila v celoti podlepljenih (s sintetičnim vezivom) z novim platnom. Vezivnost med originalnim in podlepljenim platnom je bila izredno močna. Podlepljena platna so bila ponekod utrjena še z riževim papirjem. Na platna je nanesen tanjši sloj kredno-klejne podloge, ki je ponekod odpadla hkrati z barvno plastjo. Poškodbe barvnih slojev v oljni tehniki in podloge so bile vidne po vsej površini. Skoraj vse slike so bile lokalno močno prekrita s sintetičnim kitom in preslikane. Retuše so potemnele.

Pred zadnjim obnovitvenim posegom so bile slike verjetno zelo poškodovane in raztrgane, ponekod so manjkali deli temeljnika. Na večini slik so bile na mestih poškodb lokalno nanesele debele plasti sintetičnega kita, ki je bil naguban, odstopal je od temeljnika in ni bil izravnani z originalno poslikavo. Domnevati je mogoče, da so bile pri zadnjem čiščenju odstranjene tudi plasti poslikave. Originalne barvne plasti v oljni tehniki so bile dokaj stabilne, krušljive zlasti na predelih raztrganin, močno onesnažene, ponekod

skrepenele, predvsem na delih, kjer so nanesele v zelo tankem sloju. Debeli nanosi preslikav so bili vidni na skoraj vseh slikah, ponekod so se luščili in so bili bistveno slabše kvalitete od originalne poslikave (pregled slik pod UV-svetlobo). Na barvno plast je bila neenakomerno nanesele debela plast laka, ki je močno potemnela. Na površini laka so bili površinska umazanija, mušji iztrebki in prah, na nekaterih postajah pa sivkasta koprena.

Potek posega

Odstranjevanje podlepljenih platen: vezivo (najverjetneje sintetično), ki je bilo nanesele na podlepljeno platno, je imelo izredno močno vezivnost, zato je bilo razslojevanje izredno problematično. Zaradi poškodb in krušljivosti barvnih plasti ter grunda je bilo na nekaterih slikah potrebno predhodno utrjevanje lica z voščeno smolno maso in riževim papirjem. Ker bodo slike v neustreznih klimatskih razmerah, je bila med celotnim postopkom konserviranja uporabljena dublirna masa. Pri odstranjevanju podlepljenega platna s hrbtišča slike je bilo lice slike tako zaščiteno. Po odstranitvi podlepljenih platen je bilo potrebno mehanično čiščenje hrbtišča (s skalpelom). Plast veziva je bila izredno trda in močno sprijeta z originalnim platnom. Na mestih poškodb in manjkajočih delov je bilo treba odstraniti star sintetični kit.

Po odstranitvi nečistoč s hrbtišča slik se je zaradi stabilizacije barvne plasti in grunda hrbtišče platna lokalno utrdilo z voščeno smolno maso, poškodovani in preluknjani predeli pa so se še dodatno utrdili z riževim papirjem. Z lica slike je bilo nato treba odstraniti rižev papir in voščeno smolno maso. Izsledki sondiranja so pokazali, da je za odstranjevanje starega, porumenelega laka najprimernejši alkohol. Zaradi debelih nanosov (najverjetneje šelaka) je bilo treba lak odstranjevati postopno, v več fazah. Testi topnosti so pokazali, da je za odstranjevanje nečistoč (po odstranitvi laka) najprimernejša blaga raztopina amonijaka v vodi, ponekod z dodatkom acetona in alkohola. Koncentracija in razmerje topil sta bila prilagojena vrsti nečistoč.

Skoraj vse slike so bile lokalno močno prekritane in preslikane. Odstranjevanje starih preslikav in kita je bilo izvedeno mehansko s skalpelom. Površina slik je bila izjemno neenakomerna, lokalno valovita in razpokana, zato je bilo potrebno ravnanje v podtlačni mizi. Ker so bila originalna platna nekaterih slik zelo poškodovana (večji manjkajoči deli), je bilo treba namestiti vstavke novega grundiranega platna. Poškodbe so bile predhodno fiksirane s podlepljenim riževim papirjem. Po namestitvi so bili ustrezni deli platen ponovno fiksirani z riževim papirjem. Slike so bile nato konservirane in podlepljene z novim platnom z voščeno smolno maso po ustaljenem postopku v podtlačni mizi. Kitanje poškodb se je izvedlo s klejno-krednim grundom, izolacija kita s šelakom (zaradi poroznosti plomb). Podlepljene slike so se napele na nove podokvirje, lakirale so se ročno z damar lakom. Retuša in delna rekonstrukcija sta bili izvedeni v oljni tehniki, po predhodnem podlaganju prvih barvnih plasti sta se izvedli v tehniki črtkanja, nadgrajeni z lazurami. Na delih slik, kjer so bila vstavljena nova grundirana platna, je bilo treba izvesti rekonstrukcijo. Po retuši so se slike lakirale z damar saten lakom.

Petkovec, cerkev sv. Hieronima, detajl, nanosi kita, preslikave in sivkasta koprena pred posegi (foto: M. Juvan)

Petkovec, cerkev sv. Hieronima, detajl, vstavek novega grundiranega platna (foto: M. Juvan)

Petkovec, cerkev sv. Hieronima, poškodbe pred posegi (foto: M. Juvan)

Petkovec, cerkev sv. Hieronima, X. postaja, stanje po posegih (foto: M. Juvan)

93 Barbara Brezigar

EŠD: 4779

Naselje: Pivka

Občina: Pivka

Ime: Pivka – arheološko območje Kerin

Področje: A

Obdobje: pozna bronasta doba, železna doba

Zaradi rekonstrukcije oz. izgradnje vodovoda in vodohrana v Pivki so bile na območju spomenika Pivka – arheološko območje Kerin (EŠD 4779) izvedene predhodne arheološke raziskave v obliki arheoloških raziskav ob gradnji. Potekale so 21., 22. in 29. 3. 2016 ter 18. in 19. 8. 2016 vzporedno z izkopom jarka za vodovod, ki je deloma potekal po že obstoječih vodih, deloma pa je bil narejen na novo. Pregledana sta bila trasa vodovoda v dolžini 200 m ter izkop za vodohran v velikosti 35 × 24 m na zemljišču s parc. št. 3998/2, 3998/1, 4000/1, 4004, 4006, 4012/1, vse k. o. Radohova vas. Raziskavo je opravilo podjetje Avgusta, d. o. o., pod nadzorom konservatorke Patricije Bratina iz ZVKDS, OE Nova Gorica.

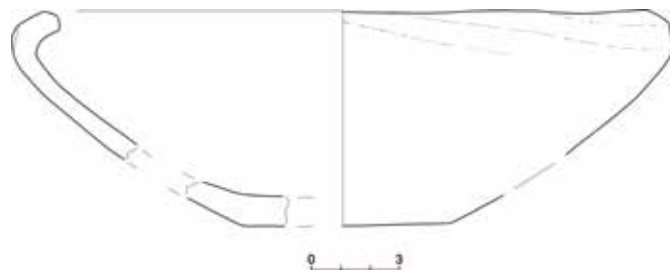
Predvidena trasa jarka za izgradnjo oz. rekonstrukcijo vodovoda poteka po zahodnem pobočju hriba, na robu varovanega območja, kjer so bili v preteklosti ob menjavi stebrov za elektriko že odkriti odlomki prazgodovinske lončenine (Bratina 2001, 139 Pivka, Kerin – gradišče, Varstvo spomenikov 38 – Poročila, 83–84).

Med opravljeno raziskavo smo odkrili, da je stratigrafija na pobočju hriba Kerin relativno enostavna, saj je pod plastjo ruše plast humusne zemljine debeline večinoma od 20 do 50 cm, pod njo pa leži apnenčasta skalna osnova. Na določenih odsekih se geološka podlaga znižuje, pojavijo se depresije v skalni osnovi, v katerih se je nabrala debelejša plast sterilne rdečkaste ilovice. V plasti tik nad skalno osnovo je bila na dveh mestih odkrita prazgodovinska keramika, ki pa je v plasti ležala sporadično, brez arheološkega konteksta. Na enem mestu je bilo odkritih več odlomkov keramične latvice s poševno fasetiranim uvihanim ustjem. Latvice so dolgo obstojne keramične posode, ki se pojavljajo na širšem geografskem prostoru. Oblika s poševno fasetiranim ustjem in rameni se pojavlja od pozne bronaste dobe do konca starejše železne dobe.

Glede na relativno majhno količino prazgodovinskih najdb na območju raziskave in glede na kontekst najdb lahko domnevamo, da prazgodovinska in tudi kasnejša poselitev na ta prostor ni segala in so najdbe na tem mestu posledica erozije pobočja, morda tudi gradbenih posegov (vodovod, vodohran, postavitve električnih stebrov) višje v pobočju.

Opis:

Dvajset odlomkov temno rjavo do črno žgane latvice. Uvihano ustje in rame latvice je poševno fasetirano, dno ravno; rek. premer 20,5 cm, rek. višina 7,3 cm.

Pivka, zahodno pobočje Kerina, latvica (risba: B. Brezigar)

94 Eda Belingar

EŠD: 26863

Naselje: Pivka

Občina: Pivka

Ime: Pivka – trško jedro

Naslov: Pivka, Pot na Orlek 2

Področje: E

Obdobje: 19.–20. stoletje

Na robu trškega jedra Pivke, ki se je v današnji podobi izoblikovalo po zgraditvi reške proge in v obdobju med obema vojnama, stoji stavba Pot na Orlek 2. Na tem mestu je v takratnem Št. Petru leta 1855 nastala prva šola. V šentpetersko šolsko občino so takrat sodile še Petelinje, Radohova vas, Hrastje in Gradec. Šolsko poslopje so zgradili na nekdanjem Čelharjevem zemljišču, ki ga je prav za ta namen kupil Janez Kalister, rojen v Slavini. Ta se je od nešolanega kmeta s prodajo domačih pridelkov in po preselitvi v Trst naglo povzpел med najbogatejše tržaške meščane in postal ugleden velepodjetnik, veleposestnik, ladjar in mecen. Bil je vsestranski dobrotnik in je številne donacije namenil domačim krajem. Zidanje sta prevzela G. Žele in J. Kristan za 1650 goldinarjev. Največ zaslug za uspešno izvedeno delo je imel vladni zastopnik V. Murnik. Šola se je leta 1885 razširila v dvorazrednico, šolsko poslopje so adaptirali in nadzidali za eno nadstropje. Vsi stroški so tedaj znašali 4000 goldinarjev. Šestnajstega novembra 1885 je šolsko poslopje blagoslovil župnik Ivan Podboj in naslednji dan so že začeli pouk v obeh razredih. Prvi učitelj je bil Ivan Koh (Postojnsko okrajno glavarstvo. Postojna: R. Šeber, 1889, str. 33, 34), bolj urejene čase pa je šola dočakala s prihodom učitelja Mihaela Kalana. Prvotni objekt je na vzhodni strani današnjega vrtca. Kasneje so bila v njem urejena stanovanja. V času med obema vojnama so Italijani dozidali nekoliko višje poslopje proti zahodu in tako povečali zmogljivosti šole. Danes objekt služi potrebam enote Mavrica Vrtca Pivka.

Občina Pivka se je odločila objekt energetske sanirati. Na projektno dokumentacijo smo v letu 2012 izdali kulturnovarstveno soglasje. Ker občina ni bila uspešna na razpisu za sofinanciranje nameravanih del, se je v letu 2015 prijavila na razpis Ministrstva za infrastrukturo in prostor za sofinanciranje sanacije ovoja stavbe – sanacija je vključevala

izvedbo toplotne izolacije fasade, menjavo oken in izvedbo toplotne izolacije stropa proti neogrevanemu podstrešju – ter sredstva pridobila. Dela so se izvajala v okviru Operativnega programa razvoja okoljske in prometne infrastrukture za obdobje 2007–2013, šeste razvojne prioritete Trajnostna raba energije, prve prednostne usmeritve Energetska sanacija javnih stavb. Operacija je delno financirala Evropska unija iz Kohezijskega sklada.

Namen občine je bil predvsem prekriti dotrajano streho, vendar za to ni imela dovolj sredstev. Razpis je pogojeval izvedbo neprekinjenega ovoja stavbe, in potrebnih je bilo veliko ur usklajevanj, da smo dosegli kolikor toliko sprejemljivo rešitev, ki je ohranila bistvene značilnosti zgodovinske stavbe. Ohranili so se obstoječi prvotni gabariti objekta vrtca, medtem ko so se recentni prizidki (kot npr. vhodna lopa, zunanje stopnišče na vzhodni strani ...) preoblikovali oz. odstranili. Vzpostavila se je prvotna členitev fasade nekdanjega stanovanjskega poslopja z okenskimi odprtini. Po namestitvi toplotne izolacije na fasade se je ohranila členitev fasade z delilnimi zidci in poudarjenimi izstopajočimi deli oz. so se ti ponovno vzpostavili tam, kjer so bili odstranjeni; ravno tako so se ponovno vzpostavili profilirani strešni napušči in profilirano izvedeni detajli fasade.

Historično izpričana kritina na nižjem delu je bila opečna, gladek polkrožni korec, na višjem delu pa so bile ravne sive eternitne plošče. Ker teh pri sanaciji zaradi zagotovitve zadostne toplotne izolativnosti ob ohranjanju obstoječega lesenega ostrešja ni bilo možno namestiti, je bila za kritino kot edina energetska in statično ustrezna izbrana jeklena pocinkana pločevina s toplotno izolacijo na notranji strani.

Vztrajali smo pri namestitvi lesenega stavbnega pohišstva. Pri tem je imel nižji, nekdanji stanovanjski del škatlasta dvokrilna okna, pri čemer je bilo vsako krilo deljeno v tri polja z navadnimi šipami, višji del, nekdanja šola, pa je imel okna deljena v obliki črke T. Ohranjali smo osnovno oblikovanje lesenih oken na obeh objektih.

Pri barvanju fasade smo bili v dilemi, kako obarvati objekta iz različnih obdobj. Odločili smo se za poenotenje zaradi že tako različnega oblikovanja samih objektov.

Opis izvedenih del povzemamo po spletni strani Občine Pivka (<https://www.pivka.si/objava/18903>, 11. 4. 2017):

»Po odstranitvi obstoječe dotrajane salonitne kritine so se zamenjali poškodovani oz. dotrajani posamezni deli lesene strešne konstrukcije z novimi enakih dimenzij. Vgrajena je bila nova strešna kritina, sestavljena iz montažnih ognjevarnih izolacijskih strešnih panelov. Zgornja površina v obliki korca je jeklena pocinkana pločevina debeline 0,6mm, ki je zaščiten – finalno obrizgana s svetlo sivo barvo. Na notranji strani pločevine je toplotna izolacija iz poliuretana debeline 6 cm, spodnja stran panela je iz barvane pocinkane pločevine debeline 0,6 mm. Nova streha zajema tudi novo sleme, grebene, žlote, snegolove, obrobe, žlebove, odtočne cevi, dimniške obrobe, zidne obrobe, čelne stranske zapore panelov in ostale kleparske elemente. Pod strešnimi paneli (med špirovci in pod njimi) se je vgradila dodatna toplotna izolacija debeline 15 cm. S spodnje strani oz. na podstrešju je izvedena zapora toplotne izolacije z mavčno kartonskimi ploščami. Izvedena so tudi potrebna slikopleskarska dela.

Fasada

Dela so obsegala sanacijo obstoječe fasade ter izdelavo novega izolacijskega ovoja. Zaradi pravilne izvedbe ovoja je bilo treba odstraniti star steklen vetrolov pred glavnim vhodom v objekt in odstraniti kovinsko požarno stopnišče. Novo, t. i. kontaktno fasado sestavlja ustrezna toplotna izolacija debeline 16 cm ter nov zaključni sloj. Nova fasada, ki je svetlo zelene barve z belimi poudarjenimi elementi in tremi nevpadljivimi steklenimi nadstreški nad glavnimi vrati, je izdelana po barvni študiji, ki jo je izdelal in pri tej sanaciji zahteval Zavod za varstvo kulturne dediščine iz Nove Gorice.

Pivka, Pot na Orlek 2, stavba današnjega vrtca na razglednici iz leta 1935 (arhiv ZVKDS, OE Nova Gorica)

Pivka, Pot na Orlek 2, stavba vrtca pred energetska sanacijo (foto: E. Belingar, 2012)

Pivka, Pot na Orlek 2, po izvedbi sanacijskih del (foto: E. Belingar, 2016)

Stavbno pohištvo

V sklopu del so bila zamenjana vsa okna in vrata na fasadi. Tudi pri tem je bilo treba upoštevati pogoje Zavoda za varstvo kulturne dediščine, zato so vgrajena okna in vrata lesena. «

Postopke obnove smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelal restavrator RC iz Nove Gorice Andrej Jazbec, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar. Gradbena dela je izvajalo podjetje NGD, d. o. o., iz Ljubljane.

95 Tomaž Fabec

EŠD: 4777

Naselje: Planina

Občina: Postojna

Ime: Planina – arheološko najdišče Stari grad

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, rimska doba, srednji vek

Arheološko najdišče Stari grad pri Planini leži na grebenu (700,6 m nadmorske višine) med Planinskim in Unškim poljem, na severnem robu t. i. Rakovške uvale. Na Starem gradu (Hasberg) so dobro vidni obrambni nasipi naselbine

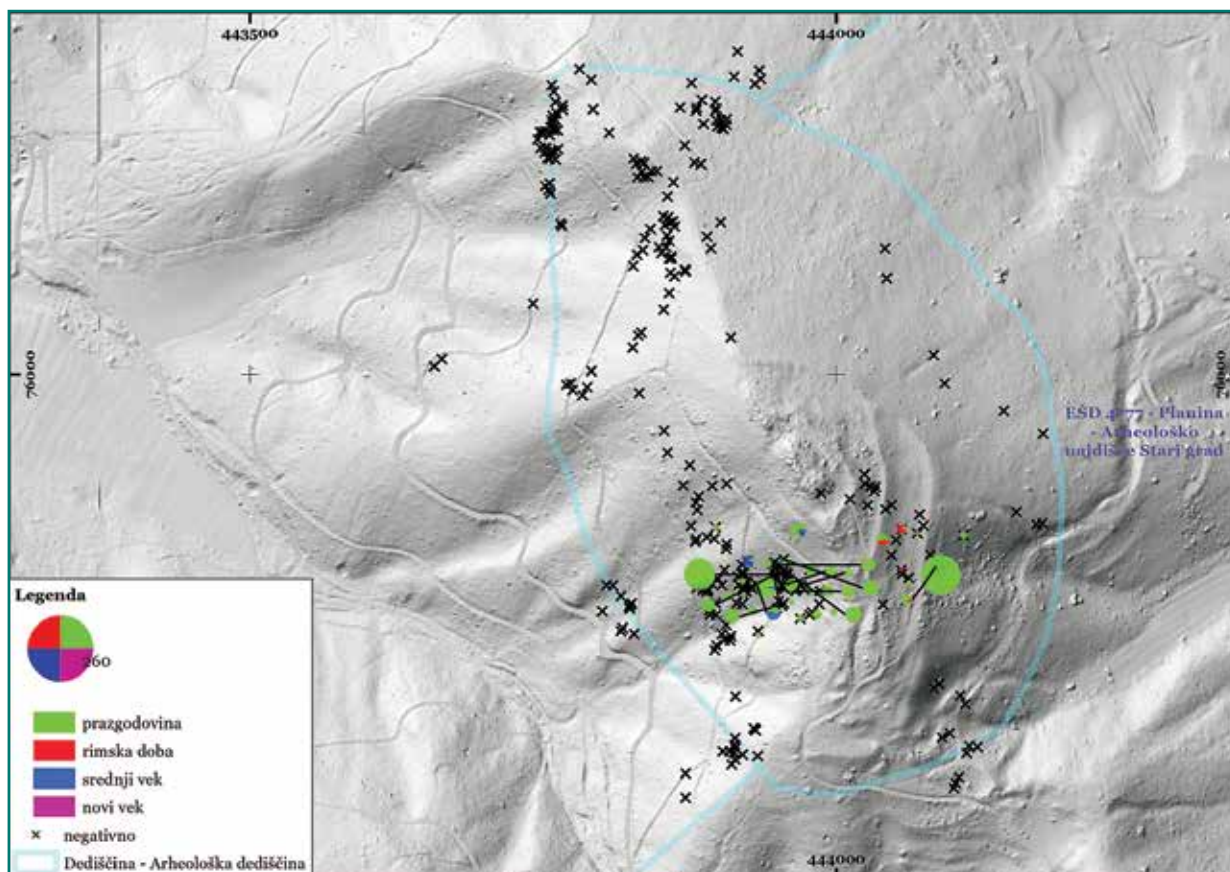
iz železne dobe, jedro naselbine pa naj bi bilo uničeno z romanskim gradom, ki je bil opuščen že pred letom 1500. Arheološko gradivo dokazuje intenzivnejšo poselitev kraja tudi v zgodnjem in poznem rimskem obdobju.

Stari grad je bil v zadnjih desetletjih močno poškodovan med gradnjo televizijskega oddajnika na njegovem vrhu in med ureditvijo gozdarskih poti, ki so bile na novo speljane po jugozahodnem pobočju griča. Najdišče je prizadel tudi žledolom leta 2014, ko so se pod težo ledu številna drevesa podrla, ob tem pa so izruti panji dvigovali tla in za seboj puščali kraterjem podobne kotanje.

Zaradi naštetega in zaradi Interventnega zakona za odpravo posledic žleda, s katerim so bile odpravljene ovire v postopkih, ki bi oteževale opravljanje nujnih ukrepov za obnovo infrastrukture in sanacijo gozda, je bilo treba preveriti stanje na terenu in ugotoviti stopnjo poškodovanosti ter na podlagi tega omogočiti določitev smernic varovanja in sanacije prizadete nepremične dediščine.

Predvsem na strmih pobočjih so se drevesa podirala kot domine, zaradi česar je lokalno prišlo do pasovnega podrtja skoraj vseh dreves. Podiranje je najbolj prizadelo strmo jugozahodno pobočje griča, na vzhodnem delu pa je bilo podrtih dreves manj. V celoti smo evidentirali 287 jam, ki so nastale zaradi dviga panjev dreves. Od teh smo v 40 primerih odkrili in dokumentirali posamezne najdbe, na 9 lokacijah pa tudi arheološke plasti in strukture.

Pridobljeni podatki kažejo, da je bila arheološka dediščina

Planina, arheološko najdišče Stari grad, lokacije poškodb zaradi žledoloma na lidarski podlagi (izvedba: Matjaž Mori)

najbolj prizadeta na vrhnjem jugozahodnem pobočju griča ter na južnem delu terase na vzhodni strani vrha, kjer smo v jamah podrtih dreves odkrili tudi velike količine prazgodovinskih predmetov (predvsem odlomke lončenine, a tudi živalske kosti in kovinske predmete). V dveh primerih sta podrti drevesi poškodovali zidove srednjeveške utrdbe. Do poškodb je prišlo tudi med razširitvijo ceste zaradi popravila TV-oddajnika na vrhu Starega gradu.

Na 40 lokacijah poškodb smo odkrili skupno 492 najdb, od tega 391 odlomkov keramike. V največjem številu je zastopana prazgodovinska (poznobronastodobna) keramika s 372 odlomki, sledita rimska keramika z 11 odlomki in poznosrednjeveška keramika s 4 odlomki. Med keramiko so daleč najbolj zastopani odlomki lončenine, med katerimi so tudi večje črepinje velikih prazgodovinskih shrambenih posod, prisotni pa so tudi deli svitkov in kosi ožgane gline. Med ostalimi najdbami gre omeniti žrmlje, brusni kamen ter številne živalske kosti in zobovje.

Zastopanost in distribucija najdb zelo verjetno odražata čas in prostor intenzivnejše poselitve Starega gradu. Glede na to je videti, da je bila lokacija najintenzivneje poseljena v prazgodovini. Preseneča dejstvo, da smo veliko večino najdb odkrili na dokaj omejenem območju izven obrambnih nasipov naselbine. Ležale so na strmih pobočjih žleba na skrajnem jugozahodnem delu najdišča ter na zunanjem pobočju osrednjega dela zunanjega nasipa na vzhodni strani naselbine. Možno je, da distribucija najdb odraža območja smetišč naselbine. Jame podrtih dreves znotraj gradišča so bile pretežno arheološko negativne. Na »bivalni« terasi med nasipoma na vzhodnem delu naselbine smo odkrili le posamezne prazgodovinske črepinje, le na tem območju pa smo dokumentirali tudi rimskodobno lončenino.

Sanacija gozda in odvoz lesa do časa izvedbe terenskih raziskav še nista bila opravljena. Predvidevamo, da bodo zaradi naklona tal in težke dostopnosti terena za odpravo posledic žledoloma narejene nove vlake in poti, kar ogroženost arheološke dediščine na Starem gradu le še stopnjuje.

polkrožne enostavne vhodne odprtine z lesenimi vrati. Bivalni del sestavljajo le veža, obokana črna kuhinja, kamra in hiša. Streha je nesimetrična dvokapnica, ki pokriva stransko lopo. Lastnik je pridobil kulturnovarstvene pogoje in soglasje ter gradbeno dovoljenje za rekonstrukcijo celotnega ostrešja; to je marca 2016 tudi izvedel. Višina kapi, širina napuščev, naklon strešin, širina izstopajočega lesenega zatrepa na čelni fasadi, oblika čelnega in začetnega zatrepa ter drvarnica pod podaljšano strešino so v celoti posneli obstoječe stanje. Izvedena je bila le betonska vez, ki ni bila predvidena in ki je spremenila proporce fasadne višine v odnosu do zatrepa. Položeni so bili kritina iz sivega betonskega špičaka in linijski leseni snegolovi. Po zaključku tesarskih del se je lastnik odločil še za obnovo fasadnih ometov. Dela je tudi tukaj zelo kvalitetno opravil restavrador mag. Klavdij Zalar iz Ajdovščine. Precej starega apnenega ometa je bilo še dobro ohranjenega, tako da smo ga odstranili le v manjšem obsegu okoli okenskih odprtin (te so bile v preteklosti že zamenjane z novim neustreznim stavbnim pohištvom, pri čemer so odstranili zunanja okenska

Podgora pri Hotavljah, hiša Podgora 11 pred obnovo (foto: D. Pediček, 2014)

Podgora pri Hotavljah, hiša Podgora 11, injektirane razpoke in grobo pokrpan omet, pripravljen za nanos finega ometa (foto: D. Pediček, 2016)

96 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 16993

Naselje: **Podgora**

Občina: Gorenja vas – Poljane

Ime: **Podgora pri Hotavljah – hiša Podgora 11**

Naslov: Podgora 11

Področje: E

Obdobje: prva četrtina 19. stoletja, 1812

Majhna, skoraj kvadratna kamnita vrhkletna kajžarska hiša stoji v naselju Podgora ob cesti iz Gorenje vasi do Žirov. Na hišnem tramu je ohranjena letnica 1812. Do vhoda s preprostimi lesenimi portalom vodijo enoramne stopnice, dva ločena vhoda v kletne prostore pa sta s čelne strani skozi

krila ter namestili škatle in polknice) in zidnih razpok. Te so se injektirale z apneno malto. Celoten novi betonski venec je bilo treba ostrugati zaradi oprijema apnenega ometa. Fini omet, kot rekonstrukcija apnenega ometa po vzoru originalnega, se je nato nanesele na dve fasadi, dve (manj vidni) sta ostali v grobi strukturi kot v originalu. Ob sondiranju je bil odkrit prvotni grobi cokol na čelni fasadi in ob stopnicah, ki smo ga tako le restavrirali. Z lesenega portala se je odstranila sekundarna lesena maska in pod njo se je pokazal originalni portal, ki pa skupaj z vrati še čaka na restavriranje.

Podgora pri Hotavljah, hiša Podgora 11, rekonstruiran cokol in fasade, pripravljene za apneni oplesek (foto: D. Pediček, 2016)

Podgora pri Hotavljah, hiša Podgora 11, novo ostrešje in kritina (foto: D. Pediček, 2016)

97 Andrejka Ščukovt

EŠD: 5062

Naselje: **Podmelec**

Občina: Tolmin

Ime: **Podmelec – kašča pri domačiji Podmelec 49**

Naslov: Podmelec 49

Področje: E

Obdobje: 18. stoletje, 1723

Kašča na domačiji Hvala v zaselku Hum v Podmeltu je ena najstarejših datiranih kašč na Tolminskem. Letnica nastanka 1723 je vrezana v nadstropju v bruno nad vhodnimi vrati. Leseni deli kašče stojijo na kamniti osnovi. Deske so križno vezane. Streho pokriva simetrična dvokapnica. Kritina je slama. Notranjost kašče v pritličju in v nadstropju je enocelična. Kašča je še vedno v uporabi.

V okviru popotresne obnove Posočja je bila leta 2000 statično utrjena kamnita osnova kašče in obnovljeni so bili njeni zunanji in notranji ometi. Proti insekticidom so bili zaščiteni še leseni deli. Novembra 2007 je bila desni strešini zamenjana dotrajana slama. Slama na levi strani strehe je bila takrat še v dobrem stanju.

Na podlagi spremljanja stanja objekta in slamnate kritine smo leta 2014 ugotovili, da so škopniki na levi strešini in slamnati vrh dotrajali. Zato smo 2. 10. 2014 lastnici izdali kulturnovarstveno soglasje za zamenjavo dotrajane slame, Ministrstvo za kulturo pa zaprosili za interventna sredstva, ker smo predvideli, da bo v kratkem prišlo do zamakanja in potencialnih poškodb lesenih delov objekta. Sredstva so bila odobrena in oktobra 2015 je lokalni slamokrovec zamenjal dotrajano kritino. Odstranil je slabe škopnike in nekaj zginitih lat – »prtiskavk«. Sledila je na levem zatrepu izdelava t. i. peruti in kite, nato pa sta se na podlagi izročila in prakse prekrivanja slamnatih streh, značilnih za Tolminsko, streha in nazadnje sleme prekrila s slamo. Izvajalec del je bil Slavko Šorli, Kneške Ravne 9, Most na Soči.

Podmelec, kašča pri hiši 49 med prekrivanjem strehe s slamo (foto: A. Ščukovt, 2015)

Podmelec, kašča pri hiši 49 po obnovi slamnate strehe (foto: A. Ščukovt, 2015)

98 Barbara Klanšek

EŠD: 4584

Naselje: **Podolševa**

Občina: Solčava

Ime: **Podolševa – gospodarsko poslopje domačije Podolševa 20**

Naslov: Podolševa 20

Področje: E, T

Obdobje: sredina 19. stoletja

Macesnikovo gospodarsko poslopje stoji v naselju Podolševa v Občini Solčava. Visokogorska domačija leži na strmem pobočju ob panoramski cesti južno od gore Olševe, kjer ima predvsem gospodarsko poslopje dominantno lego v prostoru. Poslopje, ki datira v sredino 19. stoletja, sestavljata dve delno zidani, delno leseni vzporedno postavljeni gospodarski poslopji, ki sta med seboj povezani z dvema mostovžema, zaradi česar površina streh daje vtis četverokotnika. Gospodarski poslopji sta v pritličnem delu namenjeni živini (hlev za govejo živino, kokošnjak in svinjak), v zgornjih prostorih so kašča, mizarska delavnica, senik in prostori za shranjevanje kmetijskih strojev, podstrešje pa je namenjeno spravilu sena.

Objekt ima poleg etnološkega tudi izjemen tehniški pomen, saj s številnimi ohranjenimi napravami (žaga venecijanka, drvossek, žitni mlin, vejnik, smrekosek, vitel za spravilo sena s pobočja in za spravilo hlodov ter pogon za oranje) priča o načinu življenja na visokogorski samooskrbni kmetiji. Naprave so sprva delovale na vodni pogon preko manjših koles, med seboj povezanih z jeklenimi žicami ali jermenicami, ki jih je poganjalo glavno vodno kolo. Kasneje je vodni pogon nadomestila električna energija. Naprave trenutno niso več v uporabi, vendar so, razen glavnega vodnega kolesa, ki se je podrl, dobro ohranjene.

Objekt je bil zaradi izjemnega etnološkega in tehniškega pomena, ki pričata o načinu življenja na kmetiji, leta 1999 zaščiten z Odlokom o razglasitvi gospodarskega poslopja na Macesnikovi domačiji v Podolševi za kulturni

spomenik državnega pomena. Poleg ohranjene fotografske dokumentacije iz šestdesetih let 20. stoletja ZVKDS, OE Celje, hrani tudi kopijo elaborata Šole za arhitekturo v Ljubljani, ki je objekt dokumentirala v letih 1994 in 1995. Elaborat vsebuje podroben opis objekta in naprav, fotodokumentacijo ter posnetke obstoječega stanja, ki omogočajo morebitno rekonstrukcijo.

Podolševa, gospodarsko poslopje domačije Podolševa 20, Macesnikovo gospodarsko poslopje (foto: B. Klanšek)

Podolševa, gospodarsko poslopje domačije Podolševa 20, obnovljen jugozahodni del spodnjega gospodarskega poslopja in južna strešina južnega mostovža (foto: B. Klanšek)

Podolševa, gospodarsko poslopje domačije Podolševa 20, zamenjana strešna kritina na severni strešini južnega mostovža (foto: B. Klanšek)

Na gospodarskem posloplju so se v zadnjih tridesetih letih v sodelovanju z zavodom že izvedla nujna vzdrževalna dela, ki so obsegala obnovo najbolj poškodovanih delov fasade govejega hleva in izvedbo novih ometov v njegovi notranjosti med letoma 1987 in 1990 ter zamenjavo dotrajane strešne kritine na delu gospodarskega posloplja v istem časovnem obdobju (HAZLER, Vito. Etnološka dediščina, ljudska arhitektura: Podolševa. Varstvo spomenikov, 1989, letn. 31, str. 280, in HAZLER, Vito. Etnološka dediščina, ljudska arhitektura: Podolševa. Varstvo spomenikov, 1990, letn. 32, str. 213–214, in HAZLER, Vito. Etnološka dediščina, ljudska arhitektura: Podolševa 20. Varstvo spomenikov, 1991, letn. 33, str. 269–270) in nato v letih 1998 in 1999 (arhiv ZVKDS, OE Celje), ko so investitorji za menjavo strešne kritine na spodnjem (vzhodnem) gospodarskem posloplju pridobili finančna sredstva Ministrstva za kulturo. Druga dela se na objektu in domačiji do leta 2016 v sodelovanju z zavodom, razen restavratorske obnove kapelice leta 1990 (HAZLER, Vito. Etnološka dediščina, ljudska arhitektura: Podolševa 20. Varstvo spomenikov, 1991, letn. 33, str. 269–270), niso izvajala. Septembra 2016 so se nato ponovno pričela vzdrževalna dela dotrajane strešne kritine. Z novimi žaganimi macesnovimi deskami sta se prekrila jugozahodna strešina spodnjega (vzhodnega) gospodarskega posloplja in južni mostovž. Objekt je sicer dobro vzdrževan in v dobrem gradbenem stanju, vendar je kljub temu potrebna nujna zamenjava dotrajane strešne kritine tudi na zgornjem (zahodnem) posloplju in na severnem mostovžu, obenem pa bo treba sanirati severni mostovž, ki je zaradi preperelega lesa in povešenih nosilcev gradbenostatično ogrožen. Obstaja namreč nevarnost tega dela z ostalim delom posloplja pa lahko porušitev povzroči poškodbe tudi na zgornjem in spodnjem gospodarskem posloplju (JEŽOVNIK, Miran. Poročilo o ogledu gospodarskega objekta domačije Podolševa 20. ZVKDS, OE Maribor, 2016, št. poročila 35107-0896/2016/2 JEM).

99 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 8103

Naselje: Poljane nad Škofjo Loko

Občina: Gorenja vas - Poljane

Ime: Poljane nad Škofjo Loko – Gostilna na Vidmu

Naslov: Poljane nad Škofjo Loko 27

Področje: E

Obdobje: tretja četrtina 18. stoletja, 1763, 19. stoletje, 1840

Mogočna kmečka Gostilna na Vidmu stoji v jedru naselja Poljane. Fasade so členjene s pilastri in baročnimi okenskimi okvirji ter kovanimi mrežami. Portal iz belega peščenca ima v sklepniku letnico predelave 1840, na hišnem tramu pa je ohranjena letnica nastanka 1763. V kletih in prtiličju je ohranjenih veliko obokanih prostorov, kamnitih portalov in lesenih tramovnih stropov. Osrednji kletni prostor ima

za Poljansko dolino značilen podporni kamniti steber na sredini. Celotna kletna etaža, vključno z vinskimi kletmi, je bila zalita z vodo, obnovil pa se je najkvalitetnejši prostor. Odstraniti je bilo treba ves poškodovan omet in ga na novo izvesti s sušilnim grobim in finim ometom. Dela je izvedlo Zidarstvo Božnar iz Bukovega vrha pri Poljanah.

Poljane nad Škofjo Loko, Gostilna na Vidmu, zatrpana klet po poplavih (foto: D. Pediček, 2014)

Poljane nad Škofjo Loko, Gostilna na Vidmu, obnovljen prostor z novimi stenski ometi (foto: D. Pediček, 2015)

Poljane nad Škofjo Loko, Gostilna na Vidmu (foto: D. Pediček, 2006)

100 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 9699

Naselje: Poljane nad Škofjo Loko

Občina: Gorenja vas – Poljane

Ime: Poljane nad Škofjo Loko – rojstna hiša slikarjev Šubic

Naslov: Poljane 70

Področje: E

Obdobje: 18. stoletje, sredina 19. stoletja

Rojstna hiša slikarjev Janeza in Jurija Šubica ali Štefanova hiša, kot ji rečejo Poljanci, je postavljena v strmo brežino ob stari cesti skozi Poljane. V današnji obliki je nastala verjetno okoli leta 1858 ali 1859, ko se je oče Štefan Šubic priženil k hiši »Pod skalo« ali »pri Kisovcu« in dozidal stanovanjsko nadstropje. V pritličju je uredil slikarsko, rezbarsko in podobarsko delavnico, ki je bila ena najpomembnejših delavnic druge polovice 19. stoletja na Slovenskem in je pod njegovim vodstvom delovala vse do njegove smrti leta 1884.

Hiša je enonadstropna, saj je s ceste vhod v klet, podstrešje zadaj pa je na višini terena. Ima dva konstrukcijska dela. Stanovanjski del ima obokane kleti, pritličje, nadstropje in podstrešje. Streha je dvokapnica s čopoma in velikim napuščem nad vhodno fasado. Kritina je betonska. Drugi del, nekdanji hlev in senik, kasneje garaža, je za etažo nižji, ima klet, pritličje in podstrešje. Vhod v stanovanjski del je v srednji osi skozi pravokoten kamniti portal z rezbarsko izdelanimi vratnicami. Nad vhodom je balkon. Okna so dvojna, osno razvrščena, v pritličju bolj pokončnih oblik kot v nadstropju, dvokrilna, predeljena v šest steklenih polj. Tako okna kot balkonska odprtina nad glavnim vhodom imajo profilirane okenske preklade in police iz ometa. Tlorisni zasnovi pritličja in nadstropja sta dokaj tradicionalni – veža s (črno) kuhinjo v nadstropju, hiša, kamra in dodatni prostori. V spodnji hiši je ohranjen lesen tramovni strop, v nadstropju so stropi ometani. Hiša je bila 40 let prazna, in ker je dediči niso mogli vzdrževati, so jo leta 2001 prodali Občini Gorenja vas – Poljane, ki je v njej želela urediti lokalni muzej s stalno zbirko, likovno galerijo in spremljajoče muzejsko-kulturne dejavnosti. Leta 2001 je bil sprejet Odllok o razglasitvi za kulturni spomenik lokalnega pomena, leta 2004 je bil izdelan konservatorski program in leta 2006 projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja za rekonstrukcijo in spremembo namembnosti, ki ga je izdelal Miroti, d. o. o., Dunajska 21, Ljubljana, projektantka Alenka Golob. Leta 2007 se je pričela prva faza obnove, ki jo je izvajalo podjetje Tehnik iz Škofje Loke. Dela so obsegala sanacijo in hidroizolacijo temeljev, sanacijo konstrukcijskih elementov – injektiranje kletnih zidov in prvega nadstropja, drenažo in odvodnjavanje. V letih 2008–2010 so se dela nadaljevala z obnovo elektro- in strojnih instalacij, tlakov, notranjih ometov, fasade, stavbnega pohištva, stopnic, balkonov in ograj ter z izvedbo nove strešne konstrukcije, saj je bila obstoječa statično neprimerna za novo vsebino večnamenske dvorane. Položena je bila nova strešna kritina ročno izdelanega

cementnega špičaka z linijskimi lesenimi snegolovi.

Večina notranjih stenskih ometov se je zaradi dotrajanosti in izvedbe instalacij odstranila in izvedli so se novi ometi, razen na kletnih obokih in v muzejskem nadstropju. Prav v kletih, namenjenih galerijskim prostorom, sta vlaga in posledično odstopanje ometov, in to kljub uporabi sanirnih ometov, povzročala največ težav. Rešitev smo našli v namestitvi sekundarnih stenskih panelnih oblog z odmikom od sten.

V kletih in v delu pritličja so bili položeni opečni tlakovci, drugje lesene podnice, ki so se pričele na podstrešju in v pritličju že kmalu po montaži zvijati in pokati zaradi nestrokovno izvedenega dela in slabega materiala. V hiši v pritličju smo jih tako že nadomestili.

Na celotnem objektu so bila restavrirana stara okna, ki so bila zaradi ogrevanja na novo zatesnjena, in obnovljen je bil oplesk. V zatrepnih stenah so se izdelala nova okna. Tone Bohinc, ki je dela na stavbnem pohištvu tudi opravljal, je predhodno izdelal projekt obnove stavbnega pohištva. Izdelani so bili nova notranja vrata v prizidku, replika balkonskih vrat v nadstropju, kletna vrata ter vrata v prizidek, ki so bila izdelana iz starega hrastovega lesa po vzoru nekdanjih. Glavna vhodna vrata, ki so izjemen Šubičev rezbarski izdelek, je restavrirala Nuška Kambič Dolenc iz Restavratorskega centra. Odstranjenih je bilo kar šest plasti oljnih premazov, ki so rezbarijo zalivali, da ni bila več razpoznavna. Ker je bilo les treba zaščititi, so se odločili za prekrivno oljno barvo v enem od najdenih rjavih odtenkov, ki se je uporabil tudi za okna, balkonske ograje in nekatere nove lesene dodatke v hiši. Obnovljen (speskan) je bil tudi portal iz loškega konglomerata, iz enakega kamna pa nadomeščen betonski prag. Obnovljene so bile okenske mreže.

Fasadni ometi so bili dokaj ohranjeni le v nadstropju, odstraniti je bilo treba le betonske in druge neustrezne plombe in jih nadomestiti z ustreznim ometom. Profilirane okoli oken so se domodelirale s šablonskim vlečenjem. Omet na kletni etaži se je odstranil do osnove in izvedel se je nov omet z grobim špricem. Na novo so bili ometani napušči oz. strešni venci ter obe zatrejni steni. Na osnovi sondiranja smo se odločili za enoten barvni ton za fasadne površine ter za belo barvo za strešni zidec in sivo za cokel.

Ker je bil del nadstropja predviden za muzejsko postavitve, se je v originalno strukturo minimalno posegalo oz. se je ta struktura le konservirala. Restavratorsko sondiranje je že leta 2008 odkrilo ohranjene stenske poslikave v vseh prostorih. V letih 2014 in 2015 je restavrator mag. Klavdij Zalar s sodelavci izvajal restavriranje stenskih in stropnih šablonskih poslikav v 4 prostorih – hiši, kamri, veži in knjižnici. V hiši je prezentirana najmlajša faza s sočasno rozeto, ki je za vrati datirana z letnico 1905, v veži je predstavljena druga od štirih faz – rjav oplesk z rjavim špricanjem ter mrežo modrih linij, na stropu pa siv oplesk in opečnata rozeta, v kamri se je prezentirala zadnja poslikava, v knjižnici pa se je odstranila najmlajša faza in prikazala najzgodnejša, ki je najbolj celovita s stropno rozeto. Pri vseh poslikavah se je ohranilo nekaj originala in izvedlo nekaj rekonstruiranih poslikav s šablonami.

Vsa vrata, vratni podboji, zidne omarice in ograja so se samo očistili in le konservirali. Lesene podnice so se odstranile, popravila se je podlaga in podnice so bile vrnjene na isto

mesto. Lončeno peč, ki ogreva tako hišo kot kamro, smo na novo zatesnili in popravili. Kasnejše plombe na sajastem oboku črne kuhinje so se zamazale s sajami, dodala se je vsa potrebna oprema.

Ves ohranjen inventar, ki ni izviral le iz hiše (skrinje, stoli, kredence, omare, postelje), last zadnjega lastnika, je bil popisani in dokumentiran ter odpeljan na zaplinjevanje v Restavratorski center. Izdelan je bil načrt njegove postavitve po sobah. Koncept ureditve muzejskega dela v nadstropju in prostorov v pritličju se je z leti obnove spreminjal, saj je bila prav v tem času od Zorke Šubic odkupljena zbirka (900 predmetov) iz zapuščine Mirka Šubica, slikarja, grafika in utemeljitelja sodobnega restavratorstva na Slovenskem, z originalnimi deli ostalih Šubicev. Zato se je izdelala nova interpretacija te dediščine, ki je od septembra 2015 na ogled javnosti. V kleti so galerija, muzejska trgovinica in infotočka, v pritličju je predstavljena rezbarska delavnica, kjer potekajo demonstracije postopkov slikarstva, rezbarstva in restavratorstva, v nadstropju pa so predstavljeni bivalno okolje druge polovice 19. stoletja ter knjige, slike, pisma in osebni predmeti iz zapuščine Šubicev.

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic pred začetkom del (foto: D. Pediček, 2004)

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic po zaključeni obnovi (foto: D. Pediček, 2016)

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic, obnovljena veža v kleti (foto: D. Pediček, 2016)

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic, restavrirana vrata (foto: D. Pediček, 2010)

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic, »hiša« v pritličju pred posegi (foto: D. Pediček, 2004)

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic, »zgornja hiša« z rekonstruirano stensko poslikavo (foto: D. Pediček, 2016)

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic, »hiša« z novo vsebino (foto: D. Pediček, 2016)

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic, rekonstruirana stenska poslikava v enem od prostorov nadstropja (foto: D. Pediček, 2015)

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic, »zgornja hiša« pred posegi (foto: D. Pediček, 2004)

Poljane nad Škofjo Loko, rojstna hiša slikarjev Šubic, muzejska postavitve v črni kuhinji (foto: D. Pediček, 2016)

101 Manca Omahen

EŠD: 9601

Naselje: **Postojna**

Občina: Postojna

Ime: **Postojna – arheološko najdišče Sovič**

Naslov: parc. št. 1621/1 in 1621/4, k. o. 2490 Postojna

Področje: A

Obdobje: pozna bronasta doba, železna doba, rimsko obdobje

Hrib Sovič, ki se dviga neposredno nad naseljem Postojna, je zaščiten kot arheološka dediščina (EŠD 9601). S hriba so bile do sedaj poznane prazgodovinske, rimske in srednjeveške najdbe, vidni pa so tudi obrambni nasipi (Bavdek, A. 2006, Postojna – arheološko najdišče Sovič. v: Varstvo spomenikov 39–41 – poročila, 153–154). V 12. stoletju je bil na Soviču sezidan grad Adelsberg, ki je bil dokončno opuščen po požaru leta 1689 (Jakič, I. 1995, Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem).

Na hribu je Občina Postojna v letu 2016 izvajala prenovu tamkaj stojišč treh vodnih zbiralnikov. V sklopu te prenove je bilo treba med zbiralniki napraviti nove cevne povezave,

pri čemer je bilo treba ob izkopu za cevne povezave izvajati arheološki nadzor ob gradnji. Dela so potekala med 1. 9. in 28. 9. 2016 na parc. št. 1621/1 in 1621/4 (k. o. 2490 Postojna). Izvajala jih je ekipa podjetja Avgusta, d. o. o., pod vodstvom Draška Josipoviča, univ. dipl. arheol. Nadzor nad arheološkimi deli je izvajala Patricija Bratina, univ. dipl. arheol. (ZVKDS, OE Nova Gorica).

Izkop smo razdelili na tri dele. Prvi del (skupna dolžina jarka 33,5 m, širina do 2,5 m) je potekal po strmi makadamski poti na južnem pobočju Soviča, od najstarejšega vodnega zbiralnika, ki je bil zgrajen v času Avstro-Ogrske, navzgor do naslednjega zbiralnika, zgrajenega v času italijanske okupacije. Drugi del (skupna dolžina 54,2 m, povprečna širina jarka 2,5 m) je sledil nadaljevanju te makadamske poti od drugega zbiralnika navzgor do ravnega platoja, ki se razprostira okoli tretjega zbiralnika, zgrajenega v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Arheološka raziskava prvega in drugega dela se je izvajala vzporedno s strojnim izkopom. Pri tem so bile poleg recentnih plasti, povezanih z gradnjo zbiralnikov, zabeležene tudi kolutivne plasti (SE 27 v prvem in SE 12 v drugem delu; debelina do 0,36 m), ki so vsebovale redke prazgodovinske in rimske najdbe.

Tretji del (skupna dolžina 46,4 m, povprečna širina 2,2 m) je potekal od začetka ravnega platoja do vhoda v tretji zbiralnik. Takoj na začetku platoja je strojni izkop zadel na veliko količino prazgodovinske keramike. Z izkopom arheoloških plasti smo nadaljevali ročno.

Celotna površina platoja je bila prekrita z nasutjem iz apnenčevih lomljencev (SE 13; debelina 1,8 m), ki je nastalo ob gradnji najmlajšega zbiralnika. Pod njim je bila v zaplatah med apnenčevimi skalami ohranjena plast humusa (SE 14 = 38, 47, 50; debelina do 0,28 m), ki predstavlja hodni nivo v času pred gradnjo zbiralnika. V plasti so bile pomešane prazgodovinske, rimskodobne in recentne najdbe. Pod plastjo humusa so bile na začetku ravnega platoja v apnenčevi skali odkrite tri vdolbine, ki so morda antropogenega nastanka (SE 16 – dokumentirana le v profilu, SE 30 in SE 31; globoke okoli 0,3 m). V zapolnitvi vdolbin je bila odkrita velika količina keramike iz pozne bronaste dobe.

V nadaljevanju izkopa v smeri proti vhodu v najmlajši vodni zbiralnik je bila pod plastjo humusa v zaplatah med skalami ohranjena rjava kulturna plast (SE 23, 48, 51, 54; debelina do 0,36 m). Vsebovala je najdbe iz 1. stoletja pr. n. št., med katerimi so prevladovali kosi amfor tipa Lamboglia 2. V teh plasteh sta bili najdeni tudi certoška fibula X. vrste (na tem mestu verjetno v sekundarni legi) in fibula vrste Idrija Ia1. Fibula vrste Almgren 18a2 pa je bila odkrita v zapolnitvi recentnega jarka za napeljavo, ki je presekal te plasti prav tako v sekundarni legi. Med zanimivejše najdbe sodijo še žeblički za rimska vojaška obuvala in železna sulična ost.

Na manjšem delu izkopa je bila pod kulturno plastjo odkrita plast rimskodobnega nasutja iz drobnih apnenčevih kamnov (SE 43; debelina do 0,3 m). Pod tem nasutjem je bila naravna plast olivno rjave peščene gline (SE 45). V površini te plasti je bila vtisnjena poškodovana fibula vrste Jezerine.

Na severnem koncu izkopa so rimskodobne kulturne plasti izgubile. Namesto tega je bil pod plastjo humusa odkrit

del prazgodovinskega objekta. Objekt je zavzemal oglato vdolbino v skali, tla pa so bila izravnana s kosi apnenca in peščenjaka (SE 55, 56; debelina do 0,28 m). Objekt je bil po opustitvi zapolnjen z rjavo plastjo (SE 49; debelina do 0,15 m). Keramika, odkrita v objektu, po prvih ocenah sodi v starejšo železno dobo.

Postojna, arheološko najdišče Sovič, lokacija raziskav (vir <http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/>; avtor Janez Rupnik)

Postojna, arheološko najdišče Sovič, certoška fibula na mestu odkritja (foto: M. Berginc)

102 Tomaž Fabec

EŠD: 9601

Naselje: **Postojna**

Občina: Postojna

Ime: **Postojna – arheološko najdišče Sovič**

Področje: A

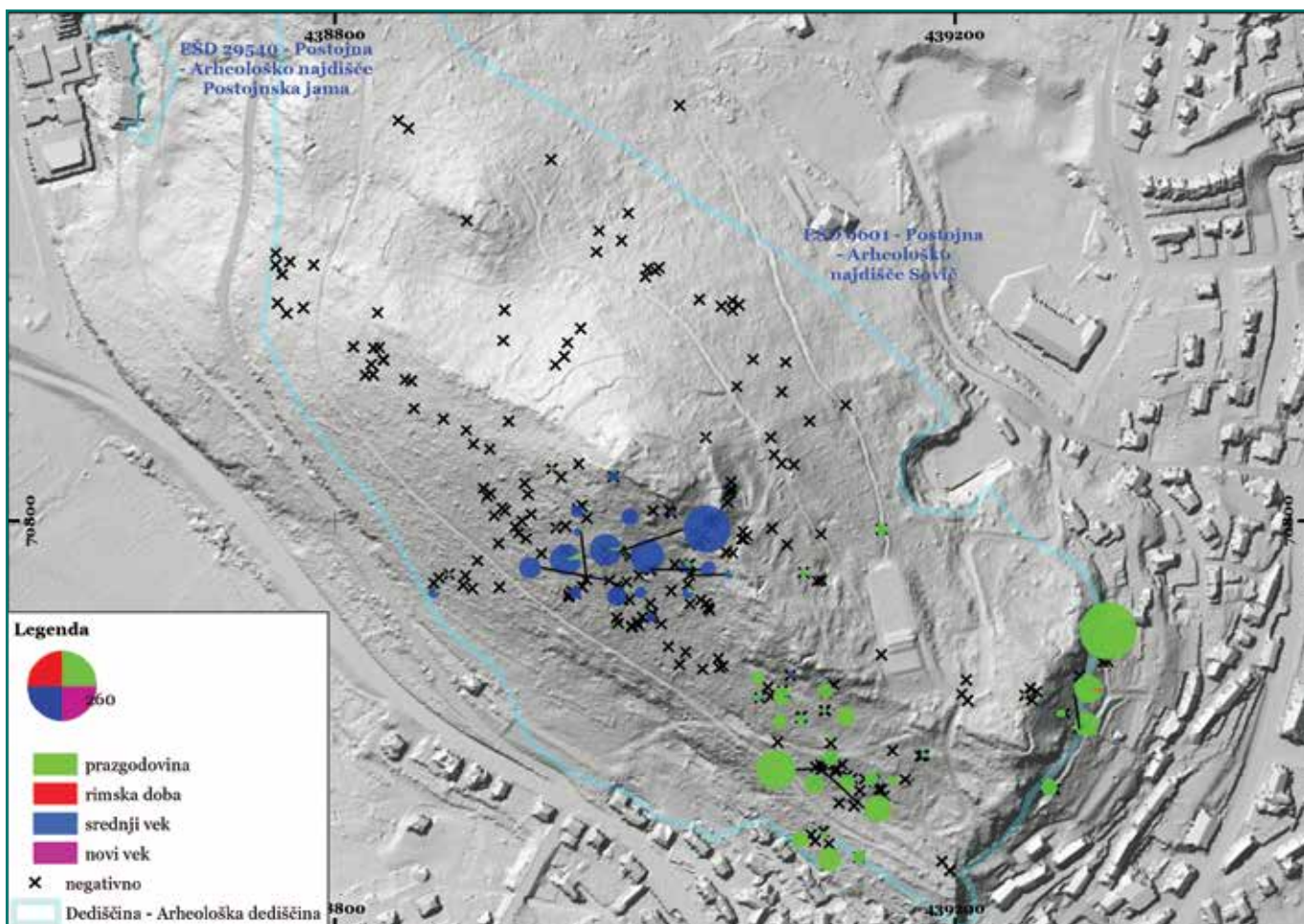
Obdobje: prazgodovina, rimska doba, srednji vek, novi vek

Na griču Sovič severno nad Postojno je v prazgodovini stalo prazgodovinsko gradišče. Sovič je bil poseljen tudi v antiki in srednjem veku, ko je bil na njem zgrajen grad Arensperch. Grič je bil močno zaznamovan v 20. stoletju med gradnjo vojaških in civilnih struktur, nazadnje pa v letih 2014 in 2015, ko so bile zaradi odprave posledic žledoloma po njem speljane nove poti za dostop gozdarske mehanizacije. Pod težo ledu se drevesa niso le lomila, temveč so se tudi podirala. Izruti panji so dvigovali tla in za seboj puščali kraterjem podobne kotanje. Zaradi naštetega in zaradi Interventnega zakona za odpravo posledic žleda, s katerim so bile opravljene ovire v postopkih, ki bi oteževale opravljanje nujnih ukrepov za obnovo infrastrukture in sanacijo gozda, je bilo treba preveriti stanje na terenu in ugotoviti stopnjo poškodovanosti ter na podlagi tega omogočiti določitev smernic varovanja in sanacije prizadete nepremične dediščine.

Na Soviču smo v celoti evidentirali 234 jam, ki so nastale zaradi dviga panjev podrtih dreves (slika). Od teh smo v 53 primerih odkrili in dokumentirali arheološke ostaline, predvsem posamezne najdbe, v nekaterih primerih pa tudi arheološke plasti in strukture. Podiranje dreves je najbolj prizadelo strmo jugozahodno pobočje griča, na severnem in vzhodnem pobočju je bilo podrtih dreves manj. Zaradi odvoza nalomljenega in podrtega lesa, ki je v času naših raziskav še potekal, so bile po najdišču speljane nove gozdarske poti. Nekatere med temi so sledile že obstoječim in so bile le dodatno razširjene, druge pa so bile speljane na novo.

Pridobljeni podatki kažejo, da je bila arheološka dediščina najbolj prizadeta na južnem in jugovzhodnem pobočju griča, kjer smo v jamah podrtih dreves odkrili tudi velike količine prazgodovinskih ter visoko- in poznosrednjeveških drobnih najdb (odlomke lončenine, živalske kosti, kovinske predmete idr.). Podrta drevesa so v 5 primerih razkrila strukture, ki so predvidoma arhitekturni ostanki srednjeveške utrdbe. Ruševine gradu Arensperch so bile poškodovane na jugovzhodnem delu utrdbe. Zid naj bi zrušilo podrto drevo, gozdarji pa so ga dodatno poškodovali med odstranitvijo debla in ureditvijo poti na grad, ki je bila speljana prav čez novo nastalo vrzel.

Koncentracija prazgodovinskih najdb na jugozahodnem in vzhodnem vznožju kote 625,4 (JV pobočje Soviča) jasno kaže, da je bila takratna poselitev osredotočena na tem delu najdišča. Na dnu vzhodnega vznožja kote 625,4 je bila speljana nova pot za odvoz lesa, zaradi česar je prišlo tudi do uničenja prazgodovinskih plasti, ki smo jih dokumentirali na zahodnem preseku izkopa, približno 1,2 m globoko pod tlemi.

Postojna, arheološko najdišče Sovič, lokacije poškodb zaradi žledoloma na lidarskem posnetku (izvedba: Matjaž Mori)

Prazgodovinske ostaline – najdbe in najbrž tudi plasti – smo odkrili tudi v izkopu za novo pot severozahodno od strelišča na vzhodnem pobočju Soviča.

Na 53 lokacijah smo odkrili skupno 1123 najdb, od tega 1013 odlomkov keramike. V največjem številu je zastopana prazgodovinska (železnodobna) keramika s 609 odlomki, sledijo visoko- in poznosrednjeveška keramika s 401 odlomkom ter novoveška keramika z 2 odlomkoma. Pojavljajo se predvsem odlomki lončenih posod, med prazgodovinskimi najdbami pa smo odkrili tudi dele svitkov in kose ožgane glin. Med ostalim drobnim gradivom so zastopani kovani železni žebliji, kovinska zaponka, del bronaste pločevine, kos svinca, kos novodobnega gradbenega materiala in številne živalske kosti. Najdbe odražajo intenzivnost poselitve najdišča v prazgodovini, predvsem v železni dobi, ter v visokem in poznem srednjem veku, ne pa v rimskem obdobju, čeprav so bile leta 2016 na območju kote 625,4 odkrite zgodnjeantične ostaline (raziskave podjetja Avgusta, d. o. o.).

103 Eda Belingar

EŠD: 30238

Naselje: **Postojna**

Občina: Postojna

Ime: **Postojna – grobnica rodbine Jurca**

Naslov: Postojna, pokopališče, parc. št. 1161/1, k. o. Postojna

Področje: E

Obdobje: prva četrtina 20. stoletja, 1910

Tik ob prehodu na novejši del pokopališča je ob zid starejšega dela prislonjena grobnica rodbine Jurca. Fran Jurca, postojnski »veletržec in veleposestnik«, je dal grobnico postaviti za svojo ljubljeno ženo Fani, rojeno Kolar, ki je leta 1906 umrla za kapjo. Rodbina Jurca je pripadala postojnskemu »meščanstvu po premoženju, ki je živelo v trdo zidanih, celo jako elegantnih stavbah«. (Čeč Dragica, Postojna okoli leta 1909. Postojna, upravno in gospodarsko središče. Postojna: Galerija 2; Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009,

str. 71). Med njimi je zavidanja vredna postala rodbina Jurca, zlasti Fran, ki se je po dograditvi svoje vile leta 1906 na mestu dvorca Adlershofen, ki ga je predhodno porušil, pustil imenovati graščak. Vila Jurca je ostala v rokah rodbine vse do nacionalizacije po drugi svetovni vojni, leta 1951 pa so vanjo iz spodnjega postojnskega dvorca preselili sodišče.

Tako opis objekta kot opis stanja povzemamo po projektni dokumentaciji za obnovo grobnice, ki jo je leta 2012 pripravil Tomaž Biščak, u. d. i. a., Energetika B.B., s. p., iz Postojne.

Grobnica je zgrajena v klasicistični maniri, motivno pa sledi krščanski in klasični mitologiji. Reprezentativnost grobnice, ki je obogatena s kipom, poslikavami in številno nagrobno plastiko, poudarja pomembnost umrlih članov rodbine Jurca. Grobnica, zidana iz polne opeke in ometana z notranje in zunanje strani, je sestavljena iz osrednjega in dveh manjših stranskih delov, kar se odraža tudi na fasadah. Vhodni del grobnice, obrnjen proti zahodu, obdajata z leve in desne strani stebra na tridelnih stopničastih kamnitih podstavkih. Podaljšana baza stebrov je bogate štukaturne izvedbe in po vsej verjetnosti vstavljena kot prefabriciran izdelek italijanskega izvora. Prevladujoči motiv štukatur so rože, antične posode in draperije, ki se spletajo po celotnem obsegu stebrne baze. Kapitela korintske izvedbe sta dekorirana z bogato rastlinsko plastiko.

Skozi vhodna vrata se vstopi neposredno v osrednji prostor grobnice, ki ga zaznamuje kamniti talni pokrov grobnice. Vhodna vrata so dvokrilne izvedbe s fiksnim polkrožnim delom nad njimi. V vsako krilo sta vpeti snemljivi vitražni stekli.

Stranska dela grobnice sta od glavnega ločena z notranjima pilastro na vzhodni in zahodni strani grobnice in nimata posebnih poudarkov razen nagrobnih plošč z imeni umrlih in letnicami rojstva ter smrti. Na severni in južni steni sta okni z zanimivo vitražno dekoracijo.

Nad osrednjim delom grobnice je izvedena kupola, ki ima v vrhu odprtino, skozi katero se vidi zunanja lesenakonstruksijska zasnova, prekrita s svinčeno pločevino. Zaključek kupole predstavlja podaljšana okvirna lesena konstrukcijska zasnova, kapa, ki na vrhu nosi križ. Svinčena kritina je izvedena tudi nad ravnima strehama stranskih delov.

Poslikavo, ohranjeno na betonski stropni konstrukciji kupole nad samo grobnico mavzoleja, je izdelal leta 1910 Maksimiljan Gaspari (Slovenski biografski leksikon. Drugi zvezek. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1926). Poslikava sledi arhitekturni zasnovi kupole in predstavlja štiri motive.

Osrednje mesto v grobnici je zavzemal kip žalujoče pokojnikove žene z otrokom, ki ga je kipar Svetoslav Peruzzi izklesal v letih 1908 in 1909. Gre za vrhunsko kiparsko delo. V marmorju sta upodobljeni figuri naravne velikosti. Kipar je v tem času opustil svojo dotedanjo slikovito nemirno modelacijo in se oprijel novoklasicistične smeri. Pri figurah je poenostavljal površine, opuščal nadrobnosti in obnavljal idealistično tradicijo klasicizma. Čeprav je Peruzzi za takšno figuralno skupino lahko našel vzor med drugim tudi v nemški nagrobni plastiki poznega 19. stoletja, odlikuje njegovo delo izredna subtilnost. Antikizirajoča, »brezčasna« draperija, s katero sta pokriti figuri, in očitno oslABLJENI realizem pri njunih portretih na

svoj način posredujeta med svetom živih in med povzdignjeno sfero umrlih. Mlada ženska in deček sta s povešenim in zadržim pogledom predana tihemu žalovanju, njena simbolična gesta izpovedovanja vere pa ponuja krščansko tolažbo (Sonja Žitko, Nagrobna plastika na Slovenskem. Zbornik za umetnostno zgodovino, letnik 33, številka 33 (1997), str. 52). Kip je bil iz grobnice pred leti zaradi možnosti poškodovanja odstranjen in nameščen v pokopališko kapelo.

Tla grobnice so obložena z mozaičnimi keramičnimi ploščicami.

Nad vhodom v grobnico je v temnem kamnu vgraviran napis **RODBINA FRANCA JURCE**. Napis je z obeh strani polkrožno zaključen z rožnatim motivom, levo in desno od napisa, simetrično nad stebrnim kapitelom, pa je še profilirano izbočen krog na kvadratni podlagi s trikotno vdolbenimi zaključki na štirih vogalnih straneh kroga. Nad zadnjim segmentom arhitrava je bogato profilirana čelna plastika. Stranska dela grobnice sta oblikovno podrejena osrednjemu delu. Okoli grobnice je nameščena nizka ograja.

Grobnica je bila v precej slabem stanju zaradi nevzdrževanja. Poleg tega je veliko škode povzročila meteorna voda, saj je bila strešna kritina poškodovana in preperela, spoji in zaključki niso tesnili. Posledično je dotrajala tudi lesena strešna konstrukcija. Del lesene strešne konstrukcije kupole je bil tako poškodovan, da je bila vprašljiva nosilnost predvsem južnega dela kupole. Zatekanje vode se je skozi strešno konstrukcijo nadaljevalo do notranje betonske kupole, in posledice so bile posredno vidne na poslikavi notranje strani kupole, zlasti v močno poškodovanem 40-centimetrskem pasu na spodnjem delu. Ta del je bil močno načet in preplasten s stenskimi algami. Zaradi nasičenosti z vlagjo so odpadli tudi določeni deli ometa, na katerem je izvedena poslikava. Vdor meteornih vod v notranjost objekta pa je bil prisoten tudi na stranskih delih grobnice. Krili vhodnih vrat sta bili povešeni, okni pa dotrajani. Zunanost objekta je bila v nekoliko boljšem stanju, predvsem zaradi večjega števila kamnitih elementov. Kljub temu so površinske obdelave kamnitih elementov potemnele ali spremenile barvo zaradi prisotnosti vlage, ponekod so se pojavile razpoke in celo odpadli so deli kamnitih segmentov, npr. nad vhodnim vratnim okvirjem, na zunanjem pilastru na severni strani vrat, timpanonu na severni strani, zaključnem arhitravu na zahodni strani, južni kamniti venčni obrobi, okenskem kamnitem okvirju na južni strani ... Površinska obdelava kamnitih elementov se je marsikje izgubila, prav tako pa je bilo komaj še razbrati vgraviran napis na osrednjem delu arhitrava. Štukaturni elementi stebrov, lovorjevih vencev in okrasne plastike na vrhu arhitrava so bili dobro ohranjeni, vendar so zaradi vlage ponekod precej spremenili barvo in potemneli, opazni so bili tudi sledovi alg in lišajev. Bolj so bili poškodovani polkrožni štukaturni elementi na vogalnih stranskih delih grobnice. Najbolj so bili dotrajani ometi, ki so odpadli, tako da je bila vidna opečna osnova. Korozija je močno načela tudi zunanjo kovinsko ograjo, ki obkroža severno, zahodno in delno južno stran objekta.

Pobude za obnovo grobnice segajo v leto 1997, ko smo prejeli prvo vlogo. Želja po obnovi je ponovno vzklikala leta 2006. V letu 2012 smo prejeli natančno projektno dokumentacijo za obnovo grobnice, a do realizacije ni prišlo vse do leta 2015,

Postojna, grobnica rodbine Jurca pred obnovo (foto: E. Belingar, 2012)

Postojna, grobnica rodbine Jurca, prekrivanje strehe s pločevino (foto: E. Belingar, 2016)

ko je Občina Postojna v okviru projekta HERA – Trajnostno upravljanje turizma in dediščine Jadrana prejela zagotovilo o potrebnih sredstvih. Obnova je bila zaključena v letu 2016. Cilj obnove je bil povrniti objektu čim izvirnejšo podobo ob ohranjanju prvobitnih elementov in zamenjavi dotrajanih z enakimi novimi.

Streha grobnice se je razkrila in v celoti se je izdelala nova lesena strešna konstrukcija kupole, dodatno se je vgradila paroprepustna folija, izvedel se je zračni kanal s pomočjo distančnih letev in vgradil se je nov opaž, na katerega se je položila pločevinasta kritina.

Postojna, grobnica rodbine Jurca, restavrirana in zaključena celota poslikave notranjosti kupole (foto: Nataša Lapanja Jazbec, 2016)

Postojna, grobnica rodbine Jurca, obnovljena notranjost grobnice s kipom matere z otrokom (foto: E. Belingar, 2016)

Postojna, grobnica rodbine Jurca po zaključku del (foto: E. Belingar, 2017)

Notranjost objekta se je najprej osušila. Za reševanje dviga kapilarnih vod so se obodni zidovi injektirali s sušilno maso. Objekt se prezračuje skozi okna in skozi rešetke na kapi na vrhu kupole. Stene so na novo ometane z apnenimi ometi. Betonski profilirani venec na spodnjem dnu kupole je bil na nekaterih mestih poškodovan, zato sta se izdelala kalupni odlitek in zalitje v originalno obliko ter se je finalno obdelala površina. Okoli objekta se je izvedla drenaža.

Vsi železni elementi, jeklene traverze, okenski in vratni okvirji, vratne mreže in ograja so se odmontirali in očistili ter z njih odstranile posledice korozije. Poškodovane elemente, listnate in rožnate motive pri ograji, je kovač po zgledu ohranjenih izdelal na novo. Manjkajoči vitražni elementi oken so se vgradili na novo, ustrezno so se popravile tudi kovinske spone med steklenimi elementi vitraža. Vzorci in barve na vitražnih steklih sledijo izvedbi na obstoječih. Vitražni elementi vhodnih vrat so bili ohranjeni. Kovinski okvirji so se le naravnali. Poškodovani štukaturni elementi na notranjih pilastrih in vogalnih zaključkih iz mavca so se izdelali na novo. Restavratorsko so se obdelali kamniti elementi zunanščine in obnovil se je napis nad vhodnimi vrati.

Poslikavo v notranjosti je obdelala restavratorka Nataša Lapanja Jazbec s sodelavko Julijano Božič. Sledi poročilo nosilke teh del:

Stenska poslikava v grobnici Jurca je bila v zelo slabem stanju. V grobnico je dlje časa zamakalo, zato je prišlo do hudih poškodb. Opazni so bili odpadanje ometa, podmehurjenje, alge, izpiranje veziva iz malte, posledično odpadanje barvne

plasti in izločanje soli na njeni površini. Najprej je bilo treba utrditi barvno plast z amonijevim kazeinatom. Sledila je sanacija ometa predvsem na spodnjem delu poslikave. Na mestih, kjer je bil omet popolnoma preperel, sva ga s sodelavko odtolkli, mehurje injektirali z Ledanom in večkrat premazali z nanokalkom, kar je dobro utrdilo barvno plast in omet. Površino, prekrito z algami, sva večkrat premazali z algicidom. Poškodbe in manjkajoče dele sva pokitali. Soli na površini sva ponekod odstranjevali s kationskimi smolami + taylose. Sledila je retuša. Figuralne prizore v tehniki črt in pik, ozadje, to je nebo, sva obdelali z gobico, obrobe prizorov pa sva pobarvali. S sredstvi, ki so bila na voljo, in z restavratorskimi posegi nama je uspelo poslikavo prezentirati v smiselno in estetsko celoto. Grobnica se je obarvala po barvni študiji. Na koncu se je v nišo oltarja prenesel kip matere z otrokom, ki ga je prejšnji župan z dopisom prepustil v upravljanje enemu od posrednih potomcev rodbine, tako da ne vemo, kakšna bo njegova nadaljnja usoda.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so nad pričakovanimi. Poslikave sta restavriral Nataša Lapanja Jazbec s sodelavko Julijano Božič. Barvno študijo je izdelal restavrador RC iz Nove Gorice Andrej Jazbec, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar. Gradbena dela je izvajalo podjetje Gradbeništvo Franc Novak, s. p., iz Imenj podizvajalci.

104 Eda Belingar

EŠD: 19381

Naselje: **Postojna**

Občina: Postojna

Ime: **Postojna – stara bolnišnica**

Naslov: Postojna, Vilharjeva ulica 12

Področje: E

Obdobje: 19.–20. stoletje

Pod današnjo cesto proti Postojnski jami je bila zgrajena nekdanja bolnišnica. Zaradi slabih higienskih razmer in močne prometne poti proti Italiji so se v teh krajih večkrat pojavile nalezljive bolezni v obliki epidemij. Tako so v letih 1788, 1790, 1802 in 1807 v Postojni razsajale črne koze, ki so pobrale veliko število otrok. Leta 1855 pa so vojaki, ki so se vračali iz Lombardije, na postojnsko območje zanesli kolero, ki je zahtevala več kot 400 žrtev. Med ljudstvom je bilo veliko praznoverja, razširjena sta bila vražarstvo in mazaštvo. V nekaterih vaseh so bile babice, ki niso bile samo pomočnice pri porodih, ampak so tudi zdravile ljudi. Bolezni in nosečnost so spoznale po urinu. Same so varile in pripravljale zdravila in mazila. Prvi zdravnik na postojnskem območju, ki je zapisan v matični knjigi, je bil dr. Hermagor Zachini, ki je umrl leta 1791. Glede na tako stanje zdravstva na postojnskem območju sta se začeli pojavljati želja in zahteva po bolnišnici (<http://www.bolnisnica-po.si/sl/zgodovina>. 7. 4. 2017).

Leta 1846 so Postojnčani cesarju Ferdinandu I. poslali prošnjo, naj podpre gradnjo bolnišnice. Šele leta 1852 pa je zdravnik dr. Vesel nabral 2636 goldinarjev prostovoljnih prispevkov za bolnišnico. Tej vsoti je prispevala 2500 goldinarjev še vdova Winkler, katere moža je pri obisku Postojnske jame zadela kap in je umrl. Za tako nabrani denar je postojnska občina kupila nekdanjo Antončičevo hišo, poslopje s staro hišno številko 202, ki stoji poleg danes že nekdanje postojnske porodnišnice. Po zapisu v župnijski kroniki naj bi postojnski župan Vičič, ki je umrl leta 1899, poleg omenjene hiše sezidal novo, modernejšo bolnišnico. Vendar pa so bili prostori kar nekaj let prazni. V letu 1904 naj bi v bolnišnico prišle usmiljene sestre, ki naj bi skupaj z dr. Erženom opravljale zdravstveno službo. Leta 1908 je dal Fran Arko, načelnik zdravstvenega zastopa, sezidati večji prizidek. Bolnišnico, v kateri je bilo 15 postelj, so tako razširili še za 26 postelj in pridobili operacijsko sobo. Leta 1929 so bolnišnico, poimenovano Obča bolnica cesarja Franca Jožefa I., Italijani preimenovali v Ospedale civile Vittorio Emanuele III. Po letu 1945 se je imenovala Bolnišnica za ženske bolezni in porodništvo. Po koncu druge svetovne vojne je bila v stavbi splošna bolnišnica (Dopis Notranjskega muzeja, 17. 10. 2010).

Nekdanja bolnišnica je enonadstropna hiša s strmo streho in arkadnim vhodom, ki se na jugozahodno stran v nadstropju odpira s tremi, kasneje predelanimi okenskimi odprtinami. Na isti fasadi je vzdana napisna plošča z letnico 1851. Naknadno je bil na tej fasadi urejen tudi dostop v nadstropje. Zadnja fasada se na sredini razširi z izzidkom s sanitarijami.

Ostale fasade so oblikovane utilitarno.

V letu 2016 smo prejeli vlogo Občine Postojna kot lastnice stavbe, da želi prekriti stavbo ter zamenjati stavbno pohištvo in izdelati novo fasado z namenom postopne ureditve nadstropja za potrebe Društva tabornikov RKV in Združenja slovenskih katoliških skavtov, ZKSS Steg Postojna 1, ki sta dela tudi financirala.

Strehi se je ohranil obstoječi gabarit. Kot kritina so se uporabili opečni bobrovci. V nadstropju jugozahodne fasade so se odprle prvotne okenske odprtine. Opremile so se z lesenimi škatlastimi okni, izdelanimi po zgledu edinega prvotnega, ohranjenega na desni strani jugozahodne fasade. Žal se na novo niso opremile odprtine pritličja z arkadnim vhodom, ki so v uporabi zasebnega podjetnika. Fasada še ni izvedena. Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelala restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar. Mizarska dela je opravil Klemen Korenč, s. p., iz Logatca.

Postojna, stara bolnišnica pred izvedenimi deli (foto: E. Belingar, 2015)

Postojna, stavba stare bolnišnice po prekritju strehe in namestitvi novega stavbnega pohištva v nadstropju (foto: E. Belingar, 2016)

105 Eda Belingar

EŠD: 13742

Naselje: **Predjama**

Občina: Postojna

Ime: **Predjama – domačija Predjama 3**

Naslov: Predjama 3

Področje: E

Obdobje: 19.–20. stoletje

Jedro vasi Predjama, ki mu domačini rečejo Dulen konc in je predstavljalo ekonomsko bazo gradu, se je razvilo med gradom in kapelo Žalostne Matere Božje, ki sta sprva kot edini dominantni definirali meje možnega razvoja vasi. V tem pogledu izstopajo domačije Predjama 3, Predjama 4 in Predjama 5, ki so imele po pripovedovanju pred novjšimi predelavami enake gabarite in tlorisno zasnovo. Vse tri so bile prvotno brez gospodarskega dela, štale. (Na domačiji Predjama 3 so uredili štalo v manjšem prostoru ob hiši. Tudi na domačiji Predjama 5 so štalo naknadno prizidali. Porušili so zahodno fasado in zgradili tanjšo ter ob njo postavili štalo. Na domačiji Predjama 4 pa so prizidali manjši samostojen objekt na dvorišču.)

Domačija Predjama 3 je pritlična stegnjena domačija nekdanjega manjšega kmeta s strmo dvokapno streho, krito z zarezniki in čopoma. Do časa med obema vojnama je imela slamnato streho. Vhod v osrednji prostor, kuhinjo, je pod napuščem. Zadnja fasada je vkopana v breg. Prvotna zasnova hiše je bila dvodelna. Hiša je obsegala dva prostora, kuhinjo in sobo. Pod Italijo so hišo proti zahodu malo podaljšali, tako da so pridobili še eno sobico. Takrat so ob vzhodno steno prislonili tudi štalico, prekrito z enokapno, proti vzhodu padajočo streho. Na dvorišču pred hišo so imeli manjši lesen hlev za prašiče s straniščem. Na južni fasadi sta eno veliko tridelno in eno dvodelno okno. Zahodna fasada ima eno pravokotno leseno okno z leseno mrežo. Zatrep zahodne fasade je lesen, izdelan iz pokončnih desk. Reže med njimi so prekrile z ožjimi letvicami. Hišo so leta 2006 prekrili na novo, in to z isto kritino, ter jo začeli preurejati z namenom ureditve manjše gostilne.

V letu 2015 je lastnik pričel urejati okolico hiše. Ker leži domačija na vizualno izpostavljeni točki, čisto na robu naselja nasproti Predjamskega gradu, je bilo treba najti dovolj diskretno, a funkcionalno rešitev. Dvorišče je z zahodne strani zamejeno z visokim podpornim zidom, ki je bil deloma nekvalitetno zidan s kamnom, deloma je bil betonski. Obenem je bilo treba na tej strani vzpostaviti ograjo. Odločili smo se za betonsko varianto kot nadaljevanje podpornega zidu z ometano površino, obdelano enako kot fasada domačije, da bi tako poenotili videz. Lastnika nam je uspelo prepričati, da je površino platoja med podpornim zidom in vaško potjo le nasul s kamnitim drobljencem, saj si je želel površino tlakovati, vendar zaradi ostre klime in neravnega terena nismo našli ustrezne rešitve. Tako je lastnik tlakoval le pločnik pred hišo in asfaltiral manjšo površino ob klancu

pred hišo, ki jo je namenil spravi lu drv.

Postopke smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Konservatorski nadzor je izvajala etnologinja OE Nova Gorica Eda Belingar. Dela je izvajal lastnik sam.

Predjama, domačija Predjama 3, dvorišče hiše pred pričetkom del (foto: E. Belingar, 2011)

Predjama, domačija Predjama 3, urejanje dvorišča in podpornega zidu (foto: E. Belingar, 2015)

Predjama, domačija Predjama 3, dvorišče in ograja dvorišča po zaključku del (foto: E. Belingar, 2016)

106 Eda Belingar

EŠD: 569 Predjama – grad Jama,
7583 Predjama – vaško jedro

Naselje: **Predjama**

Občina: Postojna

Ime: **Predjama – domačija Predjama 5**

Naslov: Predjama 5

Področje: E

Obdobje: 20.–21. stoletje

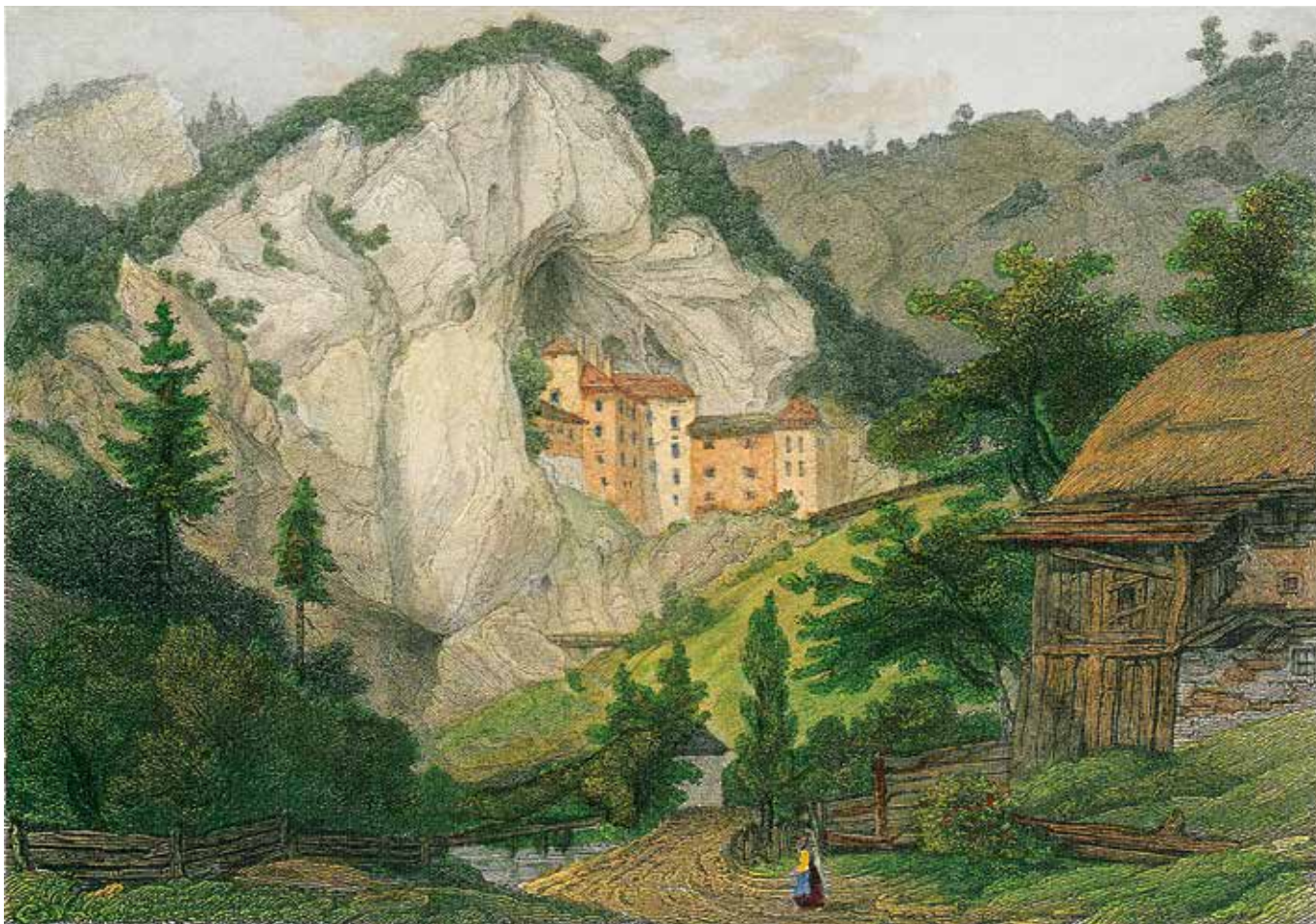
Ob spodnjem delu poti, ki vodi k potoku Lokva, stoji pritlična hiša. Družina Petrovih se je preživljala z majhno kmetijo. Hiša je bila dvoprostorna. Vstopilo se je naravnost v kuhinjo, ki je imela še do začetka petdesetih let 20. stoletja ognjišče kot ena zadnjih v vasi. Do takrat je bil v kuhinji tudi banjast obok. Desno od nje je bila hiša, dnevni prostor, kjer je vsa družina tudi spala. Hiša je bila krita s slamo še do nekako leta 1924, ko jo je z bobrovci prekril ded sedanjega lastnika. Pred hišo je izvedel širok podstrešk, pod katerim so na lesenem kolu sušili fižol in v kite spleteno turščo, koruzo. Pod streho je bil prostor za spravilo

sena in stelje, na podu. Manjšo štalco, štalco, so pozidali desno pred hišo, za njo pa so imeli kamro s krušno pečjo in kuriščem v kuhinji. Pod tlemi v kamri je bila luknja za spravilo pridelkov. Štalco so menda leta 1937 (ta letnica je bila zarisana v ometu nad oknom na njeni južni fasadi) proti zahodu podaljšali z manjšim prizidkom z enokapno streho. Hiša je imela in še ima ob vzhodno steno prislonjen manjši hrm za spravilo krompirja in pese. Leseno šupo za spravilo voza, pluga in drugega orodja so imeli postavljeno ločeno, čez potok Lokva.

Hišo so zaradi dotrajanosti porušili in na njenem mestu leta 1992, zgradili ravno takšno, pritlično z mansardnim delom, v isti širini kot prvotno, le nekoliko krajšo. Streha je navadna dvokapnica z manjšim naklonom kot prejšnja, krita z opečnimi bobrovci. Ohranili so ob breg prislonjen hrm, ki je krit z ravno streho.

V letu 2015 je začel lastnik na mestu skrajšanega dela domačije graditi lopo. Na prejeti projekt smo izdali kulturnovarstveno soglasje, a izvedba nato ni v celoti sledila potrjenemu projektu. Odstopanje je vidno predvsem pri strehi, pri kateri naj bi bili izvedeni kratki napušči in strmejši naklon. Na fasadi je bila predvidena izvedba lesene obloge po lokalnem vzoru, vratne odprtine pa naj bi bile zaprte z vrati.

Postopke smo fotodokumentirali. Doseženi rezultati niso v celoti v skladu s pričakovanimi, do novih odkritij ni prišlo.

Predjama, domačija Predjama 5 na upodobitvi Chapuya iz leta 1856
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Grad_Predjama_1856.jpg, 6. 4. 2017)

Predjama, domačija Predjama 5, stanovanjska novogradnja in lopa (foto: E. Belingar, 2015)

107 Eda Belingar

EŠD: 13740

Naselje: **Predjama**

Občina: Postojna

Ime: **Predjama – domačija Predjama 13**

Naslov: Predjama 13

Področje: E

Obdobje: 19.–21. stoletje

Vas Predjama ne kaže neke urejene naselbinske slike, saj je postavitev hiš v prostor definirala sam teren, ki se dviga od potoka Lokva proti gradu. Gradnje so se takov več primerih morale prisloniti ob breg in izkoristiti ne ravno razkošen razpoložljivi prostor. V samem jedru vasi, zraven grajske kašče in gostilne, stoji nekdanja domačija velikih kmetov in veleposestnikov Severjevih, ki so živeli od prodaje lesa iz svojih gozdov. Domačija obsega stanovanjski in gospodarski del s hrami, štaljo, šupo in skednjem pod isto streho ter levo na dvorišču prizidano kaščo. Pod Bukovjem so imeli Severjevi tudi svojo žago. Od tam so razžagane deske vozili v Trst. Domačija je bila od sedemdesetih let prejšnjega stoletja nenaseljena. Nazadnje je v njej živel stric očeta sedanjega lastnika.

Domačija z daljšim stanovanjskim in gospodarskim poslopjem pod enotno streho in manjšim zalomljenim delom zajema odprto dvorišče, na spodnjem robu utrjeno s podpornim zidom. Vhod v bivalne prostore, ki obsegajo manjši del nadstropja, je na vzhodni zatrejni fasadi skozi trikotniško zaključen portal, izdelan v ometu in datiran z letom 1910, zaprt z lesenimi vrati. Stanovanjski del je obsegal manjšo kuhinjo, ki so jo kasneje predelili, da so dobili še vežo ter v nadaljevanju špajz, z oknom, ki se odpirata na dvoriščno stran, in dve sobi. V pritličju pod stanovanjskim delom sta bila hrama za pridelke, pa tudi prostor s krušno pečjo. Gospodarski del je bil obsežnejši, saj so imeli na kmetiji več glav živine, pa tudi konje. Zahodna fasada ima le dve okrogli odprtini v zatrepu. Severna fasada je do nadstropja vkopana v breg. V nadstropnem delu,

po vsej dolžini nadkrite s širokim lesenim nadstreškom, se odpirajo odprtine v prostore z gospodarsko funkcijo: skedenj, prostor za spravilo kmetijskih strojev ter šupo za vozove.

Na dvoriščni, južni fasadi so okenske in vratne odprtine v neurejenih oseh. Prvotne odprtine so opremljene z ravnimi kamnitimi okvirji. V pritličju si sledijo od leve proti desni manjše kvadratno okno, večja ravna vrata z okvirjem v ometu, ki so vodila v štaljo, manjše kvadratno okno, dve nekoliko večji kamniti okni s kovinsko mrežo, ravna kamnita vrata v hram. Skrajno desni vogal pritličja je podprt z večjim kamnom, ki služi kot temelj. V nadstropju si sledijo od leve proti desni večje pravokotno leseno okno z enokrilno leseno polknico, dve manjši pravokotni okni z dvokrilnima polknoma na loputke, tri velika pravokotna okna z okvirjem v ometu. Na skrajnem levem vogalu je bila prizidana kašča z velikimi lesenimi vrati na desni strani pritličja, v nadstropju na levi strani pa je pravokoten portal z okvirjem v ometu in letnico 1905 na prekladi ter kovanimi vrati. Lesene stopnice vodijo na podest, katerega ograja je kovana mreža okna, pod njim pa so zazidana kamnita pravokotna vrata. V pritličnem delu so imeli kotel za žganjekuho, kamor so vozili kuhat sadje iz vse vasi. »Čakali so v vrsti, da so prišli na vrsto.« Južna stran prizidka ima v pritličju večje kvadratno okno s kovano mrežo in eno kamnito stranico, v nadstropju pa kvadratno kamnito okno s kovano mrežo.

Streha je strma dvokapnica, krita je bila z betonskimi zarezniki s čopoma na zatrepnih fasadah. Streha kašče je ravno tako strma, s trikotnim zaključkom na južni strani. Napušči na vseh fasadah, razen na severni fasadi ter na dvoriščni fasadi kašče, so krajši, ravni, izvedeni z deskami. Omet na južni in vzhodni fasadi je bil gladek, zelenkasto obarvan, brez talnega zidca. Vzhodna fasada ima v ometu izvedena šivana robova in delilni zidec v ometu med pritličjem in nadstropjem. Zadnja in zahodna fasada ter fasade kašče so grobo zaribano ometane.

V letu 2013 je sedanji lastnik pričel pridobivati ustrezna dovoljenja za obnovo gospodarskega dela domačije. Veliko časa smo posvetili usklajevanju projekta s kulturnovarstvenimi pogoji, saj predloženi dokument sploh ni upošteval kvalitete obravnavanega objekta, hkrati pa je vanj vnesel popolnoma tuje in nepotrebne elemente. To je bilo nesprejemljivo tudi zato, ker je lastnik v nekdanjem gospodarskem delu predvidel ureditev informacijskega centra in dveh ločenih muzejskih zbirk, v nadstropju zbirko orožja, opreme in osebnih predmetov iz časa prve svetovne vojne, v pritličju pa zbirko, posvečeno lovski tematiki in življenju v gozdu, danes imenovani Muzej Stara dama. To je za seboj povleklo tudi namestitev varovalnih mrež na vse odprtine. Po potrditvi projekta in pridobitvi gradbenega dovoljenja je lastnik leta 2015 pričel obnovo ob ohranjanju gabaritov. Odstranjen je bil zunanji dostop v nekdanjo kaščo. Lesena vhodna vrata v pritličje kašče so bila nadomeščena s steklenimi, na novo je bila vzpostavljena nova notranja komunikacija med pritličjem in nadstropjem gospodarskega dela. Gabariti strehe so ostali isti, zamenjali so se le dotrajani nosilni elementi ostrejša in kritina. Obstoječa medetažna lesena konstrukcija nad nadstropjem je v celoti ohranjena in dopolnjena s sekundarnimi lesenimi stropniki in spuščanim stropom iz mavčnokartonskih plošč na spodnji strani. Na novo je bilo izdelalo tudi stavbno pohištvo po vzoru ohranjenega in

ob ohranjanju obstoječih odprtih. Vsi leseni stavbni elementi so izredno kvalitetni. Namesto zareznikov opečne barve, predvidenih in potrjenih v projektu, so po projektantovih navodilih namestili zareznike opečno sive barve.

Stene so tako v notranjosti kot na zunanjščini na novo ometali in obarvali po izdelani barvni študiji na osnovi sondaž prvotnega obarvanja. Sprva je lastnik pustil določene dele kamnitega, sicer lepo zidanega zida neometane, a nam ga je uspelo prepričati, da jih je nato v celoti ometal. Urejena je bila tudi okolica objekta. Na dvorišču je bil izveden prani beton, obnovljen je bil podporni kamnit zid in na robu dvorišča so bila na mestu odmrlih sadnih dreves posajena mlada drevesa iste vrste, slive.

Obenem smo v letu 2015 prejeli vlogo krajevne skupnosti Bukovje, v okvir katere sodi tudi vas Predjama, da bi radi na dvorišče Severjeve domačije postavili repliko katapult, ki jo je izdelalo društvo Kašča v sodelovanju s podjetjem Postojnska jama, ki upravlja tudi grad Jama. Katapult je služil kot rekvizit pri uprizorjanju legende o Erazmu Predjamskem oz. o obleganju gradu Jama leta 1484. Ker sta upravljanje in transport katapulta nerodno in nevarno opravilo, je bila želja krajevne skupnosti, da bi katapult v času, ko ni v rabi, namestiti na dvorišču domačije, kjer bi bil na ogled obiskovalcem. Pobudo smo zavrnili, saj katapult z namembnostjo domačije nima nobene povezave, je iz povsem drugega časovnega in družbenega konteksta, ne nazadnje pa je tudi prevelik in bi na dvorišču zanj zmanjkalo prostora, saj je bila tu predvidena postavitve miz za obiskovalce muzeja. Pridobili smo še strokovno mnenje dr. Tomaža Lazarja iz Narodnega muzeja Slovenije. Ugotovil je, da se replika predjamskega katapulta od srednjeveških originalov in strokovno podprtih rekonstrukcij loči po več bistvenih konstrukcijskih značilnostih. Najbolj problematična je že dvojna zasnova orožja z dvema vzvodnima ročicama, pritrjenima na prečno os. Takšna konstrukcija po njegovem mnenju ni podprta z avtentičnimi zgodovinskimi viri in zanjo ni logičnega praktičnega razloga. Dr. Lazar je naštel še nekaj nedoslednosti, npr. kolesa, ki so pritrjena na podstavke, dimenzije orožja in neprimerne proporce. Zaradi naštetih razlogov je repliko zavrnil kot neverodostojen približek srednjeveškemu katapultom. Ugotovil je, da je njegova uporaba v turistične namene za gledalce bržkone atraktivna, vendar pa ne more zadostiti kriterijem stroke, če bi želeli javnosti prikazati avtentično podobo srednjeveškega oblegovalnega orožja. Ob tem je navedel še en zadržek, in sicer, da o obleganju gradu Jama leta 1484 ni pisnih virov, da pa zgodovinski podatki, ki obstajajo, govorijo o tem, da naj bi grad oblegali z ognjenim orožjem in da je bil katapult, tribok, leta 1484 že zelo zastarelo orožje, saj so v oblegovalni oborožitvi v slovenskem in širšem evropskem prostoru tedaj že dolgo prevladovali topovi. Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo v celoti fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanjem, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelala restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar. Gradbena dela sta izvajala podjetje GRM Marko Rovtar, s. p., iz Skrilj in Filipčič, d. o. o., iz Sežane.

Predjama, domačija Predjama 13, daljše stanovanjsko gospodarsko poslopje pod enotno streho. Vhod v stanovanjski del je na zatrepnem pročelju (foto: E. Belingar, 2012).

Predjama, domačija Predjama 13; dotrajane dele lesenega ostrešja gospodarskega dela so menjali z novimi ob ohranjanju obstoječega gabarita (foto: E. Belingar, 2015).

Predjama, domačija Predjama 13, domačija po dokončanih obnovitvenih delih gospodarskega dela in odprtju muzeja (foto: E. Belingar, 2016)

108 Eda Belingar

EŠD: 13745

Naselje: **Predjama**

Občina: Postojna

Ime: **Predjama – grajski mlin**

Naslov: Predjama 6

Področje: E

Obdobje: 19.–20. stoletje

V skrajno severozahodnem delu Postojnske kotline v zatrepu dolinice, po kateri teče potok Lokva, ki tu pod navpično steno, imenovano Soline, ponikne v podzemlje in priteče ponovno na dan v izvirih Vipave, leži vas Predjama. K vasi sodi še na bližnje sleme nekoliko umaknjen zaselek Pristava, kjer naj bi po izročilu grajski imeli skednje (Anton Požar, rojen leta 1954, Predjama 5, Petrovi). Najstarejša datirana hiša v vasi je grajska kašča, ki nosi na polkrožnem kamnitem portalu s sklepnikom letnico 1676.

Kot navaja kurat Franc Rupnik, župni kaplan med letoma 1922 in 1928, ki je napisal Zgodovino hrenoviške župnije, ima vas tako svoje ime kot znamenitost po gradu Jama, je vas pred Jamo. Predjama se z imenom Jama kot goriška posest v zvezi s spori Goriških grofov z oglejskim patriarhom prvič omenja leta 1274. Kot del oglejske gastaldije je bila sedež gospodstva s posebnim sodiščem (Krajevni leksikon Slovenije, Zahodni del Slovenije, str. 262). V drugi polovici 14. stoletja je prešla v roke Habzburžanov. Po letu 1484, ko naj bi umrl Erazem Lueger, kar Rupnik izpelje iz slovenskega poimenovanja luogar oz. logar, bolj znan kot Predjamski, so grad upravljale ženske potomke Logarjevega rodu. Za njimi je Jama kot zastavnino prejel Adam pl. Purgstall iz Ljubljane. Ta je k prvotnemu gradu prizidal nekaj novih poslopij ter prve stavbe pod njim v dolini potoka Lokva: grajska mlina in žago, napravil je jez, ki je zadrževal vodo za pogon (v Postojnskem okrajnem glavarstvu, 1889, navajajo, da je imela Predjamska graščina mlin in dve žagi v Grapi; slednji sta rezali le knežji les; str. 58). Ostanke teh naprav so bili vidni še leta 1935.

Mlin je imel na Lokvi jez pred mostom, ki vodi čez reko. Takoj za mostom je bila speljana voda mlinščice k mlinu, ki je imel 2 m padca in je gonil eno mlinsko kolo. Mlin je zgrajen iz klesanega kamna in je imel spodaj 2 kamna, belega in črnega, ter napravo za ješprenj. V zgornjem nadstropju je bilo stanovanje za mlinarja. Mlin je imel le majhno kapaciteto in je dnevno zmllel le okrog 100 kg žita. Obratovati je nehal že leta 1926, predvsem zaradi velikih dajatev.

Sedanji lastnik je nadstropno enocelično poslopje nekdanjega grajskega mlina, ki je bil brez mlinskega mehanizma, prenovil in preuredil v počitniški apartma. Poslopje je krito s strmo dvokapno streho iz bobrovcev. Pravokotna kamnita portala sta datirana z letnicama 1919 in 1897. Leta 2015 smo prejeli vlogo lastnika za prekritje strehe zaradi dotrajanega ostrejša. Leta 2010 je bila v Predjami stoletna poplava, voda je tedaj mlin v celoti prekrila. Ob izvedbi nameravanih del smo pogojevali popravek v preteklosti neustrezno izvedenih

posegov prejšnjega lastnika. Izvedeni so bili krajši napušči ter odstranjeni leseni opaži v zatrepu.

Postopke smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Konservatorski nadzor je izvajala etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar.

Predjama, grajski mlin, poslopje po prekritju strehe (foto: E. Belingar, 2017)

109 Eda Belingar

EŠD: 573

Naselje: **Prem**

Občina: Ilirska Bistrica

Ime: **Prem – vas**

Naslov: Prem 40

Področje: E

Obdobje: 20. stoletje

Na Premu, slemenski vasi v Brkinih, stisnjeni med grajsko in cerkveno poslopje, tik ob okroglem grajskem stolpu stoji manjša pritlična stavba z dvokapno streho, nastala v začetku 20. stoletja, t. i. Memonova hiša. Po drugi vojni je v njej bivala družina Memon, ki jo je z različnimi prizidavami in predelavami priredila svojim potrebam in okusu. Leta 2000 so jo nameravali rekonstruirati oz. porušiti in ponovno pozidati v prvotnih gabarutih, a do realizacije ni prišlo. Leta 2009 je občinski svet sprejel sklep, da se za potrebe ureditve gradu odkupita stavbišče in sadovnjak.

Leta 2015 smo prejeli vlogo nove lastnice, Občine Ilirska Bistrica, ki je nameravala hišo z rekonstrukcijo prilagoditi novi namembnosti, potrebam TIC in delovanju pogodbene pošte. S tem so dosegli, da bo grad Prem lahko odprt vse dni,

saj bi bili sicer stroški obratovanja tako za eno kot za drugo dejavnost previsoki.

Hiši so odstranili recentni prizidek ter parapetno steno na vzhodni strani; slednjo so deloma pozidali na novo. Na novo so prekrili streho z opečnimi korci ob ohranjanju kratkih napuščev, zamenjali so kleparske izdelke ter stavbno pohištvo. Učvrstili so temelj, kajti hiša stoji na dokaj nestabilnem terenu. Obenem je bilo treba utrditi tudi stene, jih na novo ometati in prebeliti. Na novo so namestili ograjo terase, ki je enaka tisti, ki se pojavlja v okolici grajskega poslopja, izvedli

so tlak in peščeno nasutje v okolici objekta, uredili zunanjo osvetlitev ter poslopje predali novemu namenu.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelala restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar. Gradbena dela je izvajalo podjetje IPIL, d. o. o., iz Ilirske Bistrice.

Prem, posnetek iz obdobja med obema vojnama (arhiv ZVKDS, Nova Gorica)

Prem, hiša po pričetku obnove v letu 2015, ko so že odstranili prizidek (foto: E. Belingar, 2015)

Prem, Memonova hiša po ureditvi TIC in pošte (foto: E. Belingar, 2016)

110 Miran Ježovnik, Simona Menoni Muršič

EŠD: 583

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Ptuj – grad

Področje: UA, A

Obdobje: druga polovica 17. stoletja

Ko je leta 1656 Valter grof Leslie od zagrebških jezuitov, ki so bili v finančni stiski, kupil gosposčino Gornji Ptuj (stala je na mestu sedanje stavbe Prešernova ulica 29), so se pričela renesančna obnovitvena, predvsem utrdbeno gradbena dela v okviru ptujskega grajskega kompleksa. Ta so se sicer pričela že v prvi polovici 16. stoletja in se nadaljevala v sredino 17. stoletja (utrdbeni načrti mesta Ptuja: Tobias Creitzaller, 1644; Martin Stier, 1657), vendar pa se je šele z omenjenim Valterjem grofom Lesliejem pričelo novo gradbeno in stilno obdobje v razvoju grajskega kompleksa, saj je grad v času baroka zaradi zmanjšanja nevarnosti turških vpadov izgubljal svojo fortifikacijsko funkcijo in se postopoma spremenil v podeželsko rezidenco in sedež zemljiškega gospodstva. Pričele so se obsežne baročne predelave, ki so grajskemu kompleksu dokončno dale sedanjo značilno trikotno zasnovo, s katero obvladuje južno veduto mesta pod seboj.

Kot že rečeno, so italijanski gradbeni mojstri že v drugi polovici 16. in prvi polovici 17. stoletja srednjeveško silhueto grajskega kompleksa obogatili z renesančno umirjenostjo in uravnoveženostjo, Valter grof Leslie pa je pri svojih prizadevanjih za prenovu upošteval njihove dosežke in s svojimi nasledniki dopolnil njihov koncept, tako da je ptujski grad postal usklajen, arhitekturno zanimiv in ubran sestav bivalnih, gospodarskih in obrambnih poslopij ter parka. Potem ko je bil poleg drugih gradbenih del leta 1664 pozidan novi vzhodni stolp, ki so ga zaključili z gloriato z razgledom na ptujsko okolico, je dobil zahodni (stari) stolp protiutež na vzhodni strani, silhueta z južne strani pa je pričela dobivati sedanjo značilno trikotno kompozicijo. Da bi uskladili videz vzhodne grajske ploščadi z zahodno, so nato leta 1665 pozidali še manjkajoči del eskarpastega obzidja na vzhodnem robu vzhodnega grajskega platoja. S tem so zabredli v spor z meščani, ki so jim s to gradnjo zaprli dostop do opazovalnega stolpa s kapelo sv. Pankracija, ki je stal v bližini novozgrajenega vzhodnega grajskega stolpa (Branko Vnuk, Gradbeni posegi na ptujskem gradu v času rodbine Leslie, Rodbina Leslie, Iz kraljestva Stuartov v Habsburško cesarstvo (ur. Tatjana Štefanič), Ptuj 2009, str. 50–67). Ravno ta del obzidja je že pred podorom v februarju 2015 v nadzidanem delu kazal večjo razpoko, s čimer se je uresničevalo in naposled uresničilo opozorilo, ki ga je 7. februarja 2014 lastniku Ministrstvu za kulturo RS podal ZVKDS, OE Maribor (Miran Ježovnik, Poročilo o ogledu obzidja gradu na Ptuj, EŠD 583, 7. februar 2014): »Splošno gradbeno stanje obzidja in obrambnih stolpov je slabo, saj so poškodbe in deformacije že velikostnega razreda, ki ogrožajo njihovo lokalno stabilnost! Obnova je nujno potrebna, sicer

bo škoda in strošek kasnejše obnove še bistveno večji, pa tudi sanacijski posegi bodo precej zahtevnejši!«

Februarja 2015 se je torej porušil del južnega obzidja pred vzhodnim delom »konjušnice«. Za potrebe dostopa do vzhodnega stolpa, neovirane uporabe dvorišča pred »konjušnico« in varnosti prebivalcev pod vzhodnim obzidjem je bilo treba izvesti sanacijo obzidja v segmentu med lomom na vzhodni strani in še nepoškodovanim delom v smeri zahoda. Projekt sanacije obzidja in strokovni projektantski nadzor je opravilo podjetje IRGO CONSULTING, D. O. O., iz Ljubljane z odgovornim projektantom Nedžadom Mešičem.

Popolna odstranitev poškodovanega dela obzidja in globok izkop na zaledni strani obzidja sta se izvajala pod strogim nadzorom arheologov. Po zaščitnih arheoloških raziskavah, ki jih je pod vodstvom Evgena Lazarja, univ. dipl. arh., izvajal CPA ZVKDS, se je izvedel novi oporni zid, in sicer na masivno temeljno gredo kot klasični težnostno-konzolni podporni zid z armiranobetonsko stabilizacijsko konzolo na zaledni strani. Zaradi potrebe po odvajanju zaledne vode se je izvedla drenaža nad temeljem in nad konzolo, morebitna zbrana voda pa ima izlive preko barbakan na sprednjo stran. Sprednja stran novega armiranobetonskega podpornega zidu se je po končanih delih obložila z rabljeno opeko v debelini polnega formata opeke (s sidranjem v armiranobetonski zid)

Ptuj, grad, obzidje po podoru (foto: S. Menoni Muršič)

Ptuj, grad, obzidje po rekonstrukciji (foto: M. Ježovnik)

in v obstoječem vzorcu ohranjenega dela opečnega obzidja. Na vrhu opornega zidu se je izvedel ograjni zid iz deponiranih kamnov in opeke po vzoru obstoječega starega zidu, sam zaključek pa je izdelan iz opeke, pozidane z elastično vodotesno malto. Opečna obloga zidu, ograjni zid in njegov zaključek so bili zaščiteni s silikonskim vodoodbojnim premazom. V konservatorski ekipi je poleg odgovorne konservatorske sodeloval še višji konservator Andrej Magdič, ki je izvajal arheološki nadzor, za gradbeno področje pa je skrbel višji konservator Gorazd Gerlič, vsi OE Maribor.

111 Simona Menoni Muršič

EŠD: 6575

Naselje: **Ptuj**

Občina: Ptuj

Ime: **Ptuj – hiša Dravska ulica 15**

Naslov: Dravska 15

Področje: UA

Obdobje: 17. stoletje, 19. stoletje

Za mestno obrobje značilna enonadstropna hiša iz 17. stoletja je v osnovi ohranila vse svoje prvobitne značilnosti in kvalitete, ki so jih kasnejši funkcionalni posegi, s fasado iz 19. stoletja vred, deloma spremenili, še posebej novodobne okenske odprtine v pritličju, ki so spremenile tektoniko hiše. Hiša na dravski ulici 15 sodi zaradi svojih arhitektonskih kvalitete in značilne vpetosti in vključenosti prostostoječe hiše v mestni, sicer obrobni prostor, med pomembnejše hiše

starega mestnega jedra. Pritličje čelne fasade definira kamnit portal s strojarskim grbom v temeniku z inicalkami in letnico 1684. Ker ima hiša stanovanjski namen in je povsem v zasebni lasti, ni bilo mogoče spremeniti organizacije notranjih prostorov, ki bi lahko narekovali odpiranje portala, ki vodi v križnogrebenasto obokan pritlični prostor. Prav tako sondažne raziskave zaradi uničenja pritličnih zidov med vgradnjo velikih oken v povojnem času niso odkrile morebitnih historičnih odprtih pritličja, zaradi česar je sledila odločitev, da se bodo pritlična okna oblikovala po načelu tektonike hiše, in sicer v ritmu okenskih odprtih nadstropju.

Mehansko čiščenje in konzerviranje kamnitega portala je izvajal Beno Korošec, s. p., gradbeno-zidarska dela, ki so vključevala obnovo ometov in profiliranega delilnega venca, zaključena jeseni 2016, pa je izvajalo podjetje Janez Murko, s. p., in sicer z materiali na bazi apna podjetja Röfix. Lesena okna s sodobnim tesnjenjem je naredilo Mizarstvo Branko Horvat, s. p., v konservatorski ekipi je poleg odgovorne konservatorke sodelovala še konservatorsko-restavratorska svetovalka Vlasta Čobal Sedmak, za gradbeno področje je skrbel višji konservator Gorazd Gerlič, vsi OE Maribor.

Zasebni investitor Smiljan Gabrovec je s pomočjo subvencije Mestne občine Ptuj, namenjene obnovi nepremične kulturne dediščine v mestnem jedru zasebnih lastnikov, objekt, katerega spomeniških kvalitete in častitljive zgodovine zaradi dotrajanosti fasad in predelav v 20. stoletju laična javnost bržkone ni poznala, obnovil do te mere, da je zasijal z vso elegantno historično pojavnostjo, ob tem pa nekoliko dvignil ugled Dravske ulice, ki bodisi zaradi posegov brez vednosti in usmeritev ZVKDS bodisi zaradi propadajočih objektov v njenem zaledju izgublja historično prepričljivost in privlačnost.

Ptuj, hiša Dravska ulica 15 pred prenovi (foto: S. Menoni Muršič) in po prenovi (foto: Vlasta Čobal Sedmak)

112 Simona Menoni Muršič

EŠD: 6568

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Ptuj – hiša Murkova ulica 2

Naslov: Murkova ulica 2

Področje: UA

Obdobje: 16. stoletje, 1884, 1911

Mogočna dvotraktna hiša na vogalu Murkove ulice in Mestnega trga na Ptujju kaže v detajlih dobro ohranjeno neorenesančno podobo iz leta 1911, vendar je v osnovi iz 16. stoletja.

Dvornadstropna hiša s tremi osmi na čelni in štirimi na stranski fasadi ter vogalnim dvornadstropnim konzolnim pomolom s piramidalno strešico z barvnimi glaziranimi strešniki se ponša z bogato plastično razčlenjeno in ornamentirano fasado s prevladujočimi neorenesančnimi elementi. Leta 1884 so enonadstropni obulični fasadi namreč preoblikovali v maniri severne renesanse in ju bogato razčlenili z rustiko, figuralno in ornamentalno okrašenimi okenskimi obrobami, pilastrskim glavnim portalom in z razgibanim strešnim čelom vrh plitkega rizalita na vzhodni strani objekta. Na začetku dvajsetega stoletja so stavbi nadzidali drugo nadstropje in na fasadah ponovili starejšo členitev, prav tako so ohranili strešino z vsemi dekorativni elementi (vogalni stolpič z ročno izdelanimi tribarvnimi glaziranimi strešniki in z bakrenim dekorativnim zaključkom, frčade z glaziranimi strešniki, bakrenimi detajli, kamnitim čelom na čelni fasadi itd.). Tako faza s konca 19. stoletja kot tudi faza prezidave na začetku 20. stoletja sta se k sreči tudi dokumentarno dobro ohranili, saj so ohranjeni arhivski načrti (tlorisi, prerezi, izris čelne fasade) takratnega stanja in vanje vrisani posegi za nadzidavo v letu 1911. Siceršnji arhivski viri kot najstarejšo omembo objekta izpričujejo letnico 1551, povezano z napisom Mathias Steiner Gebäu am Naideck 1551. V obdobje 16. stoletja pa je že na prvi pogled kazalo datirati čokat portal iz peščenjaka na zahodni fasadi objekta, ki ga je neorenesansa pretanjeno vkomponirala v segmentno sklenjen pilastrski portal, izveden v ometu z datacijo 1884 v grbu (in z napisom: Arbeit Adeli Bildung macht frei) na temenu portala, ki ga podpirata grifona. Da gradbena zgodovina objekta sega vsaj v 16. stoletje, razkriva tudi portal iz peščenjaka na levi strani obravnavanega, ki je vodil v prvotno samostojen objekt, skrit pod današnjo preobleko enotne hiše. Združena tvorita enotno atrijsko dvorišče, ki je bilo glede na arhivske načrte že leta 1911 pokrito. Ob berljevih arhitekturnih elementih starejših gradbenih faz so številne odkrile tudi celovite konservatorsko-restavratorske raziskave notranjščine, ki jih je izvedla mag. Nastja Nylaander, akad. rest. Med restavratorsko raziskavo vogalnega pomola sta se ob najdbi profilirane kamnite poličke in restavratorskem čiščenju na čelni strani pomolnega nadstropja vzdanih plošč z grboma iz belega marmorja razkrili imeni Tomaža Ritzingerja (Tomen Ritzinger) in zgoraj omenjenega Matije Steinerja (Mattes Steiner), pod njima pa je tekel napis, ki ga zaradi statike

(betonska ojačitev pomola, predvidoma iz zadnje faze prenove v sedemdesetih letih) ni bilo mogoče prezentirati. Ne glede na navedeno, grba z arhivsko izpričanimi imeni potrjujeta datacijo hiše v 16. stoletje.

Od umetnostnozgodovinsko zanimivih detajlov na zunanščini objekta velja omeniti še na južni strani pomola vzdian relief pelikana, ki s svojo krvjo hrani mladiče, na vzhodni pa rozete, od neorenesančne preobleke hiše pa dekorativne betonske figure atlantov pred okenskimi okvirji in ženske figure s krili v obliki fasadnih arabesk, katerih mednožja so v preteklosti sekundarno prekrili z lesenimi »figovimi listi«. Zanimiv je tudi podatek, da so bila kljub senčenju s takrat aktualnimi lesenimi roletami, glede na arhivske fotografije, vsa okna zastekljena s šesterokotnimi stekelci, torej v podobi renesančnih butzen. Ob tem se je ob iskanju arhivskih podatkov o hiši razkrilo, da so v Pokrajinskem muzeju Ptuj Ormož ohranjena notranja krila nekdanje škatlaste zasteklitve vogalnega pomola, in sicer z izjemno kvalitetno poslikavo v grisaille z motivi t. i. Landsknechtov, za katere lahko najdemo neposredne predloge v grafikah t. i. nemške renesanse Hansa Sebalda Behama (oz. v kopijah Jörga Breua).

Ob opisu objekta je treba navesti, da so novodobni posegi (načrti iz leta 1975), ko so notranjost hiše adaptirali za prodajalno Peko, nedvomno močno posegli v oblikovno celovitost objekta. Takrat so zelo popreprostili strukturirano rustiko pritličja in z velikimi, grobo betonsko uokvirjenimi izložbenimi odprtini uničili njegovo osno razdeljenost, ob tem pa uničili starejše gradbene elemente v strukturah zidov, s preoblikovanjem odprtini v enaki maniri in mnogimi prezidavami pa degradirali tudi atrij in prostore hiše.

Zaradi navedenih umetnostnozgodovinskih kvalitet in enotno oblikovane, v mestu domala edinstvene zunanje preobleke v stilu severne renesanse, pa tudi dominantne lege na zahodni strani novoveškega Florjanovega trga je objekt z Odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Ptuj (Uradni vestnik občin Ormož in Ptuj št. 35/89) pod št. 2.2.2.050 Ptuj – Murkova ulica 2 (EŠD 6568) razglašen kot kulturni spomenik lokalnega pomena, ob tem pa leži v območju naselbinskega spomenika lokalnega pomena Ptuj – mestno jedro (EŠD 580) in v vplivnem območju kulturnega spomenika državnega pomena Ptuj – grad (EŠD 583), razglašenega z Odlokom o razglasitvi Gradu Ptuj za kulturni spomenik državnega pomena (Uradni list RS št. 81/99), s čimer je hiša pravno podvržena varstvenim režimom iz navedenih odlokov.

Ohranjena spomeniška substanca in konservatorsko-restavratorske raziskave so glede na navedeno na zunanjem ovoju objekta narekovale prezentacijo faze objekta iz leta 1911 s številnimi dekorativnimi detajli tako na strehi kot tudi na fasadah objekta, pri čemer je bilo postavljeno izhodišče čim večja ohranitev primarne substance. Poseben izziv je bila izvedba novega kritja frčad in vogalnega pomola, ki so bili izvorno pokriti z žal povsem dotrajano ročno žgano barvno glazirano opeko, katere treh odtenkov ni bilo mogoče najti na tržišču, prav tako ne njihove specifične oblikovanosti. Pripravljenost za sodelovanje v iskanju primerljivih barvnih tonov je pokazalo podjetje Tondach Slovenija, d. o. o., iz Križevcev pri Ljutomeru, prav tako pri delno ročni izvedbi

specifičnega zaključka strešnikov stolpiča in povsem ročni izdelavi manjših strešnikov frčad. Za slemena smo uporabili na podstrešju ohranjene primarne barvne slemenske strešnike, manjkajoče pa za ponovno uporabo pazljivo sneli pri odstranjevanju kritine. Vso originalno barvno kritino smo po prekritju z novimi strešniki deponirali na podstrešju objekta. Ob tem je bila, ob pripravljenosti investitorja Silva Ambroža, da z obnovo sledi čim korektnější prezentaciji neorenesančne podobe objekta, sprejeta odločitev, da pri prezentaciji vogalnega stolpiča sledimo njegovi avtentični podobi. Zaradi tega je bila izvedena zasteklitev stolpiča s šesterokotnimi stekelci s svinčnimi šipkami z barvnim robom. Za rob vitraja

Ptuj, hiša Murkova ulica 2 pred prenavo (foto: Silvo Ambrož)

naj bi bilo uporabljeno katedralno barvno steklo purpurne barve, osrednji del pa naj bi bil iz antik stekla, vendar je zaradi investitorjeve odločitve brez vednosti konservatorja zdaj celotna zasteklitev izvedena s katedralnim steklom brez prečnih svinčenih šipk. Vso specialno zasteklitev je izvajal Vitražni atelje Ferdinand Stajnik, s. p., iz Cvena. Prav tako so se ohranili in restavrirali vsi avtentični pločevinasti elementi na strehi (bakreni izlivniki, kovane konzole, bakreni strešni zaključki), novi žlebovi in lovilniki vode iz patiniranega bakra na čelni strani fasade pa so izdelani po vzoru ohranjenega originala na ulični strani hiše.

Zahtevna gradbeno-obnovitvena dela, zaključena pozno jeseni leta 2015, je izvajalo podjetje GP PROJECT ING podjetje za gradbeništvo in inženjering, d. o. o., s Ptuja, ki je povsem sledilo konservatorskim izhodiščem in bilo pripravljeno iskati rešitve v zagotavljanju trajnosti (skriti pločevinasti elementi na strehi, izvedba vlečenih profilov s šablonami ...), ki ne izključuje korektnih konservatorskih prezentacij objekta. Zidarska dela so se izvajala z materiali podjetja Röfix na bazi apna, gradbeni nadzor je izvajala Mateja Eržen, s. p., Inženjering, gradbeni nadzor in svetovanje, projektantsko pa je nad izvedbo obnove stavbnega ovoja bdela arhitektka Polona Lipičnik, s. p. V konservatorski ekipi je poleg odgovorne konservatorke intenzivno sodelovala še konservatorsko-restavratorska svetovalka Vlasta Čobal Sedmak, nad gradbenimi vprašanji pa je bdel višji konservator Gorazd Gerlič, vsi OE Maribor. Restavratorske posege, ki so vključevali ne le kamnita portala

Ptuj, hiša Murkova ulica 2 po prenavi (foto: Vlasta Čobal Sedmak)

in strešno čelo, marveč tudi številne elemente na fasadi, je izvajal akad. restavrator Dejan Pfeifer.

Investitor je v letu 2016 nadaljeval obnovo, ki je v prvi fazi zajela čiščenje utilitarnih dvoriščnih prizidkov; ta dela so se izvajala brez vednosti in soglasja pristojnega ZVKDS, OE Maribor, po njihovi zaustavitvi pa naj bi se nadaljevala po projektu mariborskega arhitekta Janka Zdravca, ki je prejudiciral sodobnejši pristop pri obnovi dvoriščnih prizidkov, atrija in notranjščine objekta. V letih 2017 in 2018 se predvidevata celovita obnova in adaptacija objekta za poslovno-stanovanjsko namembnost. Dopusčeni bodo sodobnejši arhitekturni pristop in preoblikovanje v zadnjih posegih degradiranega pritličja objekta ter čiščenje grajenih anomalij v njem.

Ptuj, hiša Murkova ulica 5 med obnovo (foto: N. Nylaander)

113 Simona Menoni Muršič, Nastja Nylaander

EŠD: 6571

Naselje: **Ptuj**

Občina: Ptuj

Ime: **Ptuj – hiša Murkova ulica 5**

Naslov: Murkova ulica 5

Področje: UA

Obdobje: 17. stoletje, 19. stoletje

Vogalna hiša, ki je v osnovi srednjeveškega izvora in je bila predelana v 17. in 19. stoletju, pomembno sooblikuje ulični ambient. Ima bidermajersko fasado s profiliranim mejnim in podstrešnim zidcem ter profiliranimi okenskimi obrobami s parapeti in čeli.

Investitorja Una Watts in Christopher Reich sta se zaradi velike vlažnosti pritličnega prostora najprej lotila sanacije tega. Benjamin Korošec, s. p., mag. Nastja Nylaander, akad. rest., in dipl. lik. ped. Jernej Jakomini so s sten odstranili recentne omete z veliko vsebnostjo sivega cementa do opečno-kamnitega nosilca, opečni banjast obok z oprogami pa je bil že ob zadnji sanaciji s peskanjem očiščen ometov in prezentiran kot opečni obok. Na vzhodni steni prostora je bila odkrita gotska pozidava s šilastoločno sklenjeno stensko nišo in fragmentom gotskega ometa. Na Z steni sta bila odkrita še okenska špaleta in del ostenja prehoda na Aškerčevo ulico. Zaradi historične pričevalnosti vzhodne stene sta investitorja izkazala interes po prezentaciji te stene brez ometa; steno so izvajalci impregnirali s protektinom za opečno-kamnite nosilce. Na ostalih stenah so izvedli gotski zaglajen omet v razmerju 1 : 3, s čimer je bila zagotovljena parapropustnost plasti ometa, med drugim v prepričanju, da bosta investitorja začela sanirati tudi zunanje fasade, a sta to namero žal opustila. Vlaga v prostoru se je doslej izkazala za uspešno sanirano. Na oboku in delno na stenah v pritličnem prostoru na dvoriščni strani so izvajalci v konservatorsko-restavratorskih raziskavah odkrili dekorativno šablonsko poslikavo, ki so jo zgolj očistili sekundarnih plasti beležev.

114 Benjamin Korošec, Simona Menoni Muršič

EŠD: 6572

Naselje: **Ptuj**

Občina: Ptuj

Ime: **Ptuj – hiša Murkova ulica 7**

Naslov: Murkova ulica 7

Področje: UA

Obdobje: 15. stoletje, prva četrtina 20. stoletja

Hiša Murkova ulica 7, z mlajšo secesijsko oblikovano fasado, na osnovi še ohranjenih arhitekturnih elementov datira v 15. stoletje. V pritličju se je na pročelju hiše ohranil kamnit okvir šilastoločnega gotskega okna. Po parcelaciji sodeč, je k hiši spadalo tudi nekdanje gospodarsko poslopje oziroma objekt, ki danes sodi v drugo ulico, Aškerčevo 2.

Po izselitvi trgovine spomladi 2016 iz pritličnega in dveh za stopničko nižjih t. i. kletnih prostorov, v katera lahko dostopamo tudi iz stranske Aškerčeve ulice je Mestna občina Ptuj začela sanacijo pritličja in kleti. Stene vseh prostorov so bile v večji meri obdane s sekundarnimi mavčnimi ploščami, za katerimi so bili ometi z veliko vsebnostjo sivega cementa, ki so zadrževali vlago v stenah in na njih, zaradi česar se je ta čutila že v zraku. Po odstranitvi plošč se je izkazalo, da bi bilo stene pred sanacijo treba temeljito izsušiti, ker pa se je v prostore že kmalu po začetku sanacije hotel preseliti Zavod za turizem Ptuj, jih je bilo treba sanirati v kratkem časovnem roku.

Zaradi verjetnosti odkritja historičnih ometov, poslikav in arhitekturnih elementov iz različnih zgodovinskih obdobj je sanacija terjala restavratorski pristop. Po predhodnem fotodokumentiranju in pretrkavanju obstoječih stropnih in stenskih ometov so se določile lokacije za izvedbo restavratorskih sond. Sondiranje se je izvedlo v skladu z restavratorskimi standardi. Najprej so bile odstranjene vse plasti recentnih beležev in sekundarnih nanosov vse do ometa, nato so se na nekaterih mestih izvedle gradbene sonde, pri katerih je bil odstranjen ves omet vse do prvotnega nosilca – kamna ali opeke. Omet je bil večinoma cementen,

Ptuj, hiša Murkova ulica 7, kletni prostor med posegi (foto: S. Menoni Muršič)

in ker pri sondiranju niso bili odkriti pomembni historični ometi ali poslikave, je bilo odločeno, da se odstrani ves stenski omet in nadomesti z apnenim, ki bi prostorom omogočal večjo parapropustnost.

Pri odstranjevanju cementnih ometov je bilo v pritličju stavbe odkritih dvoje kamnitih portalov iz sivega peščenjaka, na zahodni steni stavbe pa kamnito pozidan zid, ki je najstarejši, srednjeveški del zgradbe. Kamniti zid se vzdolž zahodne stavbne osi nadaljuje v kletne prostore, kjer zaključuje šilastoločno pozidano opečnato klet. Stopnišče, ki vodi v kletne prostore, steče skozi kamniti portal iz rumenega peščenjaka, ki je zaradi porezanega roba prav tako srednjeveškega izvora, a sta žal ohranjeni samo njegovi špaleti. Glede na najdbe so bili investitorju predlagani naslednji posegi:

- izvedba apnenih ometov (priprava malte v razmerju 1 : 3) v pritličju objekta s predhodnim apnenim obrizgom (predlagan dnevni nanos apnene malte na stene naj bi bil 1,5 cm, vendar se glede tega lastnik in investitor nista strinjala, saj sta bila časovno omejena, zato je izvajalec gradbenih del HERMES GP, d. o. o., sam določal količino dnevnega nanosa ometa);
- barvanje stenskih površini z apnenim beležem;
- nizkotlačno čiščenje (peskanje) opeke v kletnih prostorih in njeno utrjevanje z vodnim steklom ter čiščenje vseh kamnitih elementov s peskanjem;
- prezentiranje kamnite stene z obnovljenimi fugami v izvedbi z apneno malto in utrjevanje s Calosilom E25;
- utrjevanje kamnitih elementov s Calosilom E25.

Lastnik in investitor sta se strinjala s predlaganim, vendar je pri izvedbi apnenih ometov nastopil problem zaradi prevelikega dnevnega nanosa apnene malte; zaradi debeline ometa (ponekod tudi do 7 cm dnevno) se bodo v prihodnosti najverjetneje pojavljali zračni žepi. Tudi za predhodno izsuševanje vlažnih in plesnivih sten ni bilo časa. Apneni belež se je tako že v kratkem času po izvedbi začel luščiti na zahodni steni, saj apneni omet pri takšni debelini in vlagi nima časa za ustrezno karbonizacijo. Opeka v kletnih prostorih je bila po

Ptuj, hiša Murkova ulica 7, pritlični prostor med posegi (foto: Beno Korošec)

Ptuj, hiša Murkova ulica 7, pritlični prostor po posegih (foto: S. Menoni Muršič)

končanem peskanju očiščena z vakuumskim sesalnikom in zaščitena z vodno-steklenim premazom. Kamniti zid, vrata in portal so bili po končanem peskanju zaščiteni in utrjeni z večkratnimi nanosi Calosila E25.

Konservatorsko-restavratorske raziskave in dela na kamnitih elementih je izvajal Benjamin Korošec, s. p., konservatorski nadzor pa sta opravljala odgovorna konservatorka in višji konservator Gorazd Gerlič. Vsa elektro- in druga inštalacija se je skrila v že predhodno s cementnim estrihom degradirano talno površino, na katero se je v obeh kletnih prostorih kot talna obloga apliciral opečni tlakovec, v pritličju pa se je ohranil leseni pod. Kljub neveščemu izvajalcu apnenih ometov se je izkazalo, da je bila odločitev zanje pravilna, saj je vlaga v prostorih uspešno sanirana. V letu 2017 se predvideva tudi sanacija zunanjih ometov s hidrofobno prekinitvijo vleka talne vlage, zaradi česar upamo, da bo vlaga v objektu dolgoročno sanirana.

115 Simona Menoni Muršič

EŠD: 6613

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Ptuj – hiša Slovenski trg 9

Naslov: Slovenski trg 9

Področje: UA

Obdobje: 18., 19. stoletje

Enonadstropna osemosna stavba iz 18. in 19. stoletja stoji v strnjem zazidalnem nizu in s svojo bogato klasicistično oblikovano fasado pomembno soustvarja tržni prostor. Zalomljen tloris objekta je že pred izvedbo konservatorsko-restavratorskih raziskav beležev in ometov, ki sta jih izvajala restavratorka mag. Nastja Nylaander in Beno Korošec, s. p., dajal slutiti, da imamo v gradbeni substanci objekta srednjeveško gradbeno jedro; to se je z raziskavami tudi potrdilo. Na mestu zaloma se je namreč odkril žal slabo ohranjen del šivanega roba in fasadne poslikave, ki jo lahko ohlapno datiramo v srednji vek. Zaradi slabe in fragmentarne ohranjenosti smo se odločili, da poslikave ne prezentiramo, ampak konserviramo pod plastjo apnenega ometa, odločitev pa je narekovala tudi enovitost ene izmed lepših klasicističnih fasad z dekorativnimi opečnimi fasadnimi reliefi v mestu. Okenske osi imajo namreč nad okni in pod njimi pokončna in vzdolžna ovalna polja z reliefi alegorij slikarstva, kiparstva, kovaštva in arhitekture.

Objekt je v lasti Mestne občine Ptuj, obnavljati pa sta ga začela Podjetje za stanovanjske storitve Ptuj, ki upravlja stanovanja v lasti občine, in Mestna občina Ptuj. Investitor je sprva narekoval zgolj obnovo dotrajanega dela podstrešnega venca, vendar smo ga med pogajanji postopoma prepričali v obnovo celotne čelne fasade objekta. Za celovito prenavo in adaptacijo oziroma revitalizacijo objekta za poslovne ali elitne stanovanjske potrebe – tudi dvorišče in predvsem

notranjščino namreč odlikujejo številni kvalitetni spomeniški elementi – žal ni bilo možnosti.

Konservatorsko izhodišče je bilo, po izvedbi sondažnih raziskav, ohranitev fasade skupaj s fasadno profilacijo v čim večjem obsegu (rustika, pilastri, delilni in podstrešni venec ...), obnova z materiali, kompatibilnimi s historičnim načinom gradnje (na osnovi apna), ter restavriranje opečnih reliefov na fasadi. Slednje je zajemalo odstranjevanje recentnih plasti do same terakote, stabilizacijo odstopljenih predelov terakote ter domodeliranje in zapolnitev lakun in končno retušo. Restavriran je bil tudi kamniti portal (utrjevanje in rekonstrukcija manjkajočih delov z reparaturno maso za peščenjak podjetja Samson Kamnik).

Obnovitvena dela, zaključena pozimi 2016, je z apnenimi materiali podjetja Rōfix izvajalo gradbeništvo Janez Murko, s. p., gradbeni nadzor je izvajal predstavnik Podjetja za stanovanjske storitve Ptuj Aleksander Ržen. V konservatorski ekipi je poleg odgovorne konservatorke sodelovala še konservatorsko-restavratorska svetovalka Vlasta Čobal Sedmak, restavratorska dela pa sta izvajala mag. Nastja Nylaander, akd. rest., in Beno Korošec s. p.

Ptuj, hiša Slovenski trg 9, opečni relief pred posegi (Nastja Nylaander)

Ptuj, hiša Slovenski trg 9 po posegih (foto: Vlasta Čobal Sedmak)

Ptuj, hiša Slovenski trg 9, opečni relief po posegih (Nastja Nylander)

116 Simona Menoni Muršič

EŠD: 580

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Ptuj – mestno jedro

Naslov: Muzejski trg 3

Področje: UA

Obdobje: srednji vek, 19. stoletje

Pritlični stanovanjski objekt z gospodarskim delom, ki je ležal v območju naselbinskega kulturnega spomenika lokalnega pomena Ptuj – mestno jedro (EŠD 580) in v vplivnem območju kulturnega spomenika državnega pomena Ptuj – grad (EŠD 583) ter v območju kulturnega spomenika lokalnega pomena Ptuj – arheološko najdišče Levi breg (EŠD 9155), smo glede na tipologijo objekta uvrščali med primestne, kmečke hiše. Zaradi želje investitorke Miroslove Korošec po porušitvi objekta je Gorazd Gerlič, univ. dipl. ing. grad., na podlagi oglada podal Poročilo o splošnem gradbenem stanju objekta, št. dokumenta: 35107-0709/2013/3, z dne 8. 9. 2014. V njem je ugotovil, da je splošno gradbeno stanje objekta slabo, vendar se ga da obnoviti s splošnimi gradbenimi metodami. Na podlagi ugotovitev in osnovnih usmeritev za prenovo je investitorka naročila izbranemu projektantu izdelavo projekta idejne zasnove obnove objekta. Vendar pa je posnetek stanja razkril upravičeno domnevo o rašččnosti objekta, saj je bila iz njega razberljiva očitna razlika v debelini zidov in nivoju tal vzhodnega in zahodnega dela na videz enotne arhitekture. Izvedene so bile preliminarne konservatorsko-restavratorske raziskave gradbene substance in ometov, ki so razkrile, da je gradnja v vzhodnem delu objekta bodisi kamnita bodisi kamnito-opečna (mešana), na severni steni vzhodnega prostora pa se je pod recentnimi ometi odkril zalikan apneni omet. Na podlagi najdb se je postavila teza, da objekt v tem delu lahko izhaja še iz srednjega ali zgodnjega novega veka. Že konec leta 2014 so bili na podlagi ugotovitev izdani kulturnovarstveni pogoji za prenovo stanovanjskega objekta z gospodarskim delom in širšim območjem, februarja 2016 pa na podlagi PGD-dokumentacije za rekonstrukcijo, spremembo namembnosti objekta Muzejski trg 3, vključno z ureditvijo širšega območja in gospodarskega poslopja, ki ga je izdelal Projekta inženiring Ptuj, d. o. o., tudi kulturnovarstveno soglasje.

Izhodišče za obnovo je prejudiciralo obveznost izvedbe arheološke raziskave ob gradnji, ohranitev obodnih zidov objekta, odstranitev neustreznih (»špric«) in dotrajanih ometov in izvedbo novega ometa glede na izsledke sondažnih raziskav, ob tem pa obnovitev skope fasadne dekoracije v zahodnem, novjšem delu hiše. Posebno pozornost smo namenili vzhodnemu delu objekta, kjer smo dopuščali prezentacijo starejše srednjeveške oziroma zgodnjenovoveške faze objekta. Pri popravilu strešne konstrukcije smo pogojevali ohranitev višine slemena, naklona ali širine strešnega napušča brez strešnih oken, saj je za izrabo podstrešja dovolj svetlobe iz oken na čelu objekta, ter pri obnovi pogojevali

uporabo sodobnih elementov v najmanjšem možnem obsegu. Hiša ima namreč ob poti na grad zaradi dominikanskega samostana zelo izpostavljeno lego.

Spomladi 2016 je dela pričelo podjetje GP PROJECT ING, Podjetje za gradbeništvo in inženiring, d. o. o., s Ptuja, vendar je pri pričetku gradbeno-sanacijskih del, ki so zajemala tudi kampadno podbetoniranje objekta, prišlo do porušitve dela severnega zidu. Izkazalo se je, da je gradbeni material v zelo slabem stanju in da vezivo nima več vezne funkcije. Pri odkrivanju objekta je prišlo do številnih večjih razpok, ki so ogrozile stabilnost objekta. Zaradi tega so se vsi statično nestabilni zidovi porušili ter dozidali na novo v obstoječih gabaritih. Pri nadaljnji gradnji objekta in gospodarskega poslopja smo poskušali slediti izvornemu videzu objekta tudi v detajlih.

Čeprav smo izgubili objekt, ki sam po sebi sicer ni bil razglašen za spomenik, je pa v svoji substanci skrival gradnjo po vsej verjetnosti še srednjeveškega izvora, lahko sklenemo, da nam je v dani situaciji uspelo ohraniti vsaj ambientalno pojavnost objekta z gospodarskim delom, ležečega v spomeniško najbolj izpostavljenem območju grajskega griča. Po izgradnji objekta je vsa nadaljnja zidarska dela izvajalo podjetje Cvetko gradnje, Cvetko Matjaž, s. p., s Ptuja, ki je skupaj z investitorkino pripravljenostjo slediti navodilom ZVKDS, OE Maribor (Gorazd Gerlič, univ. dipl. inž. grad., Vlasta Čobal Sedmak, akad. kip., Andrej Magdič, univ. dipl. arh., Miran Krivec, univ. dipl. ing. kraj. arh., in Simona Menoni Muršič, univ. dipl. um. zgod.), ustvarilo pojavnostno zgledno rekonstruirano spomeniško območje.

Ptuj, Muzejski trg 3, pred rekonstrukcijo (foto: S. Menoni Muršič)

Ptuj, Muzejski trg 3, po rekonstrukciji (foto: S. Menoni Muršič)

117 Simona Menoni Muršič

EŠD: 6525

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Ptuj – stara pivovarna

Naslov: Slomškova ulica 18

Področje: UA

Obdobje: 1815

Nadstropna, enkrat zalomljena osemosna vogalna stavba v uličnem nizu je v gradbeni substanci sestavljena iz dveh starejših objektov. Današnja bidermajerska podoba objekta iz leta 1815 z dvokapno pivovarniško pultno streho za sušenje ječmena in z opečnimi lunetami z žanrskimi prizori nad okni pritličja je tako kvalitetna, da pri prenovi zunanjšega plašča objekta ni bilo dvoma o njegovi prezentaciji. V nekdanji pivovarniški hiši, ki tradicijo pivnice nadaljuje še danes, je bil v 19. stoletju kazino. Posebej pomenljivi so omenjeni polkrožni reliefi iz gline, ki so vzdani nad pritličnimi okni. Na njih so upodobljeni prizori vojakov godcev, vojakov pri igranju biljarda in vojakov za pivskim omizjem, pri čemer njihov pomen ni le umetnostnozgodovinski, marveč tudi zgodovinski, saj upodobitve slikovito govorijo o življenju Ptuja v prvi tretjini 19. stoletja. Vedeti je namreč treba, da je na nasprotni strani ulice nekoč stala t. i. Mala kasarna, porušena leta 1905, vojaki pa so se radi zadrževali v gostišču blizu svojega domovanja.

Objekt je v lasti Mestne občine Ptuj, obnovo pa sta začela Podjetje za stanovanjske storitve Ptuj, ki upravlja stanovanja v lasti občine, in Mestna občina Ptuj. Z obnovo fasad in strehe ter dvoriščne atrija je nekdanja pivovarna zasijala v polni luči spomeniškega pomena. Konservatorsko izhodišče je bilo ohranitev in obnova ohranjenih stavbnih elementov (kamniti portal, profilacija na fasadi, lunete ...), poseben poudarek pa je bil tudi na strehi objekta. Vedeti je namreč treba, da mesto Ptuj zahteva čisti konservatorski pristop pri prezentaciji strešin, te so namreč izpostavljene in vidne iz več delov mesta (pogled z ulice, gradu, z nasprotnega bregu Drave ...) ter so sestavni del identitete mesta. Obravnavana strešina ima poleg pultne strehe na čelni in dvoriščni strani objekta z lesenimi loputami tudi tri manjše frčade in dimnike, streha pa skupaj s fasado soustvarja poglede iz osrednjega ptujskega trškega prostora. Ta je resda nastal šele po porušitvi omenjene t. i. Male kasarne, prostor pa je v letu 2018 predviden za celovito prenavo, zaradi česar je bil poudarek na korektnosti konservatorskih odločitev toliko večji. Zaradi navedenega in lokalnim oblastem večkrat izražene težnje po izrabi opečne kritine, ki je bila sneta ob prenovi dominikanskega samostana na Ptuj in je deponirana na mestnem odlagališču odpadkov Gajke, vendar ni bila dotrajana, je bila sprejeta odločitev pokritja strehe z rabljeno kritino. Tako je pivovarniška streha zasijala z že pridobljeno patino, kar skupaj z dobro izvedbo detajlov prispeva h kvalitetni, spomeniško korektni prezentaciji objekta.

Enako dosledno kot na čelni strani objekta smo konservatorskim izhodiščem sledili tudi na dvoriščni strani objekta. Na enem izmed gospodarskih delov objekta smo ohranili nekaj stare kritine, s katero smo želeli ohraniti vsaj del primarne strešne vedute, vendar se dimenzije (dolžina in debelina) stare in nove kritine ne ujemajo. Na Slovenskem je praktično nemogoče ohranjati stare strešnike in jih mešati z novo kritino, kar je navada v primerljivih mestih v tujini in bi pravzaprav moral biti standard tudi v mestnih jedrih, kot je v osnovi srednjeveško jedro Ptuja. Zaradi navedenega postopoma izgubljammo historično kvaliteto t. i. pete fasade mesta, saj povsem posodobljene, nove strešine, s ponekod novimi strešnimi konstrukcijami in industrijsko izdelanimi strešniki ne morejo nadomestiti historičnih strešin.

Ptuj, stara pivovarna pred prenavo (foto: S. Menoni Muršič, 2015)

Pa vendar, v danih razmerah konservatorske stroke in kulturne politike na Slovenskem smo pri prenovi zunanjsčine objekta dosegli optimalen rezultat. Zahtevna gradbeno-obnovitvena dela, zaključena pozno poleti 2016, je izvajalo podjetje GP PROJECT ING, Podjetje za gradbeništvo in inženiring, d. o. o., s Ptuja, ki je povsem sledilo konservatorskim izhodiščem. Zidarska dela so se izvajala z apnenimi materiali podjetja Rõfix, pri čemer je gradbeni nadzor izvajal predstavnik Podjetja za stanovanjske storitve Ptuj Aleksander Ržen, v konservatorski ekipi je poleg odgovorne konservatorke sodelovala še konservatorsko-restavratorska svetovalka Vlasta Čobal Sedmak, za gradbeno področje je skrbel višji konservator Gorazd Gerlič, vsi OE Maribor.

Pred gradnjo je tudi spomeniško varstvo prejudiciralo sodoben nadstrešek v dvoriščnem atriju, ki bo nadomestil nekdanjega neestetsko vrinjenega med dvoriščne trakte objekta. Izhodišče pri tem namreč je, da naj se novo loči od starega, vendar naj se oblikovno harmonizira s spomeniško substanco občutljivega historičnega mestnega tkiva. Restavratorskim posegom na portalu iz peščenjaka in restavratorski obravnavi opečnih lunet (mehansko čiščenje, utrjevanje, kitanje in domodeliranje manjših poškodb) z žanjskimi prizori v sklopu obnove bidermajerske fasade na čelni strani objekta, ki jo je izvajal akad. restavrator Dejan Pfeifer, bo v prihodnjem letu sledila še restavratorska obnova vhodnih vrat, s katero bo objekt zasijal v zeleni spomeniški prezentaciji. Žal pa se pri prenavah objektov v dani situaciji srečujemo le s posegi na zunanjem plašču, družbeno mestno duhovno ozračje še ni doseglo težnje po celostnih prenavah in adaptacijah oziroma revitalizacijah objektov za poslovne ali elitne stanovanjske potrebe.

Ptuj, stara pivovarna po prenavi (foto: Vlasta Čobal Sedmak)

118 Simona Menoni Muršič

EŠD: 6626

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Ptuj – hiša Ulica heroja Lacka 1

Naslov: Ulica heroja Lacka 1

Področje: UA

Obdobje: srednji vek, 17.–18. stoletje, 1902

Ambientalno pomembna hiša, zgrajena na prehodu iz 17. v 18. stoletje, je bila nadzidana konec 19. stoletja. Poleg dvoetažnega vogalnega pomola, ki je v substanci še baročen, pročelje v pritličju poudarjajo rustika in kamnite izložbene odprtine, ki obstopajo kamnit, potlačeno polkrožno oblikovan portal z letnico 1828 na temeniku. Medtem ko se zunanja fasada kaže v umirjeni eleganci brez pretirane členjenosti, hišo odlikujejo notranje arkadno dvorišče in elementi iz zgodnjega 20. stoletja. Iz križno obokane veže na arkadni hodnik namreč vodi enoramno stopnišče, ki v gradbenem razvoju objekta – skupaj z zasteklitvijo hodnika v prvem in drugem nadstropju, šablonsko poslikavo stopnišča, terazzo tlakom in kovano ograjo – sodi v zadnjo gradbeno fazo, datirano v leto 1902. Renesանčni, baročni in historicistični elementi so bili ob ogledu atrija pred prenovo do te mere degradirani s posegi, ki niso bili usklajeni s pristojno konservatorsko službo (neustrezne okenske in vratne odprtine v pritličju in drugem nadstropju, plastično stavbno pohištvo, vzpostavitev terase v drugem nadstropju, ob kateri se je pojavilo zamakanje, nadometne inštalacije – vodovodne cevi, slepi vodi, kabelske napeljave, klimatske naprave itd., itd.), da so bile spomeniške kvalitete atrija povsem zabrisane.

Investicijo obnove notranjega atrija z vežo in stopniščem so financirali zasebni lastniki objekta in Podjetje za stanovanjske storitve Ptuj, ki upravlja stanovanja v lasti Mestne občine Ptuj. Glede na omejena finančna sredstva je bilo odločeno, da se bo stopniščna poslikava konzervirala pod tanko plastjo apnenega ometa, poznorenesančni kamniti stebrički, baročni kamniti portali in v konservatorsko-restavratorskih raziskavah najdeno srednjeveško kamnito okno s porezanim robom pa se bodo restavriral in prezentirali, prav tako vsi kovani in kovinski elementi (kovana ograja, vratnice iz tolčenega železa itd.). Med načrtovanjem sanacije atrija se je tudi izkazalo, da je steber, ki nosi obe polji oboka severnega dvoriščnega zidu, zid nad obokoma z ograjnim zidcem, stebričke arkadnega hodnika, križni obok prvega in drugega nadstropja ter del strešne konstrukcije, očitno popustil in se diferencno posedel. Zaradi navedenega je bil potreben poseg vpenjanja stene arkadnega hodnika k objektu, saj je bila ta v statično precej slabem stanju. Poseg smo poskušali zastaviti čim manj moteče za pojavnost celotnega atrija. Po navodilih ZVKDS (predlog sanacije je pripravil konservatorski svetnik Miran Ježovnik, u. d. i. g., PZI – Statično presojo za ojačitev arkadnega hodnika z načrtom gradbenih konstrukcij pa Projekta inženiring, d. o. o, Trstenjakova 2, Ptuj) sta se pri srednjih stebrih izdelala ograjna

Ptuj, hiša Ulica heroja Lacka 1 med prenovo (foto: S. Menoni Muršič)

Ptuj, hiša Ulica heroja Lacka 1 po prenovi (foto: Vlasta Čobal Sedmak)

slopa iz armiranega betona in se sidrala v steno. Po izvedeni povezavi arkadne stene z notranjo in po predhodni izvedbi podperne konstrukcije stebrov in obokov sta se izpahnjena stebrička poravnala v vertikalo in se skupaj z ostalimi kamnitimi elementi restavriral. Prav tako so se po sanaciji zatekanja v severovzhodnem delu terase (izvedene brez nadzora pristojne konservatorske službe) v drugem nadstropju objekta odpravili vzroki za vzpostavitev nadstrešnice iz polikarbonatnih plošč na nivoju pritličja, ki je močno posegla v pojavnost atrija, zaradi česar smo ta tujek lahko odstranili. Pri prenovi smo se po tehtnem premisleku odločili, da se odstrani dotrajana zasteklitev atrijskega hodnika prvega nadstropja, medtem ko se zasteklitev drugega, ki je v uporabi, ohrani. Predvideli smo tudi odstranitev vseh nedelujočih vertikalnih odtočnih cevi, električnih vodov in inštalacij itd. z dvoriščnih fasad. Zaradi vsega navedenega in zaradi umestitve zunanjih enot klimatskih naprav na enotno, najmanj izpostavljeno mesto na fasadi je prej kaotično dvorišče zaživelo v novi luči, polni bogate spomeniške preteklosti.

Gradbeno-obnovitvena dela, ki jih je izvajalo Gradbeništvo Goričan, Nejc Goričan, s. p., so bila zaključena pozno jeseni 2016. Izvajala so se z apnenimi materiali podjetja Röfix. Gradbeni nadzor investitorja je izvajal predstavnik Podjetja za stanovanjske storitve Ptuj Aleksander Ržen, v konservatorski ekipi je poleg odgovorne konservatorske sodelovala še konservatorsko-restavratorska svetovalka Vlasta Čobal Sedmak, gradbeno področje pa je pokrival višji konservator Gorazd Gerlič, vsi OE Maribor. Restavratorska dela na kamnitih elementih je izvajal Benjamin Korošec, s. p., končno retušo na domodeliranih mestih pa mag. Nastja Nylaander akad. rest.

119 Simona Menoni Muršič

EŠD: 16778

Naselje: Ptuj

Občina: Ptuj

Ime: Ptuj – hiša Vošnjakova ulica 11

Naslov: Vošnjakova ulica 11

Področje: UA

Obdobje: zadnja četrtina 19. stoletja

Junija 2015 so bili izdani kulturnovarstveni pogoji za spremembo namembnosti in rekonstrukcijo pritličja stavbe za prostore Evangelijske binkoštna skupnosti Ptuj, pri čemer je obnova narekovala tudi vzpostavitev dvoranskega prostora za opravljanje verskih obredov na nekdanjem odprtem atriju hiše. Objekt je registriran kot nepremična kulturna dediščina Ptuj – hiša Vošnjakova 11 in leži v območju naselbinskega spomenika lokalnega pomena Ptuj – mestno jedro (EŠD 580) in v vplivnem območju kulturnega spomenika državnega pomena Ptuj – grad (EŠD 583). Gre za kvalitetno stavbo iz zadnje četrtine 19. stoletja s petosno glavno neorenesančno fasado s poudarjeno centralno osjo, ki v notranjosti kaže sledove starejših gradenj.

Ptuj, hiša Vošnjakova ulica 11 pred posegom (foto: S. Menoni Muršič)

Ptuj, hiša Vošnjakova ulica 11 po posegu (foto: S. Menoni Muršič)

Ptuj, hiša Vošnjakova ulica 11 po posegu (foto: Vlasta Čobal Sedmak)

Konservatorsko izhodišče obnove fasade je bilo, da je omete z vso profilacijo treba obnoviti in pobarvati po sondažnih raziskavah in natančnih navodilih konservatorja-restavratorja. Obnova poškodovanih delov ometa in oplesk sta se izvajala z materiali, kompatibilnimi s historičnim načinom gradnje, pri čemer sta tako ulična kot dvoriščna fasada poslopja v nizu po vzdrževalno-sanacijskih delih ostali nespremenjeni, saj obnovitveni posegi v preteklosti vanje niso bistveno posegali. Ravno nasprotno je bilo z nekdanjim atrijskim dvoriščem objekta, ki je bilo v preteklosti deležno degradirajočih posegov (prekrito s polikarbonatnimi ploščami, betonski estrih), izvedenih brez vednosti pristojne konservatorske službe. Atrijski del objekta je bil izvorno odprt prostor, v skladu s primarnim tlakovanjem dvorišč historičnega mestnega jedra Ptuj, predvidoma tlakovan z mačjimi glavami. Obnova atrija za novo namembnost je bila s stališča varovanja kulturne dediščine dopustna z zagotovitvijo takšnih posegov, ki bodo valorizirali neustrezne posege v preteklosti in kljub novi namembnosti ohranili značaj nekdanjega odprtega dvoriščnega prostora. Predpogoj za adaptacijo atrija za funkcijo obrednega prostora evangelijske binkošne skupnosti je bil zaradi v preteklosti izvedenih posegov brez soglasja Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Maribor, torej dopusten v luči celostnega ohranjanja dediščine s sklopom ukrepov, s katerimi se zagotavljajo nadaljnji obstoj in obogatitev dediščine, njeno vzdrževanje, obnova, prenova, uporaba in oživiljanje.

Zaradi navedenega in zaradi dejstva, da atrij ni vedutno izpostavljen (pogled z gradu), je bila izvedba predlagane zasteklitve atrija z mrežo iz lepljenih nosilcev in kaljenega stekla dopustna, pogojevana pa je bila definicija talnih površin in tlakov v atrijskem delu objekta po historični konotaciji (definicija atrijskega hodnika in nekdanjega odprtega dvoriščnega prostora) in z materiali, ki posnemajo primarno tlakovanje (kot npr. tlak iz porezanih in poliranih mačjih glav), pri čemer smo med pogajanja z investitorjem pristali na izvedbo terazza. V notranjščini objekta je bil dopuščen sodobnejši pristop k adaptaciji objekta, saj je ta zavarovan kot kulturna dediščina, kar omogoča ohlapnejši režim varovanja. Obnova, zaključena jeseni 2016, je bila izvedena po projektu projektantskega podjetja MIPIS – Irena Mesarič, s. p., Projektiranje, nadzor ter svetovanje v gradbeništvu, Breg 20, Majšperk, konservatorsko-restavratorski nadzor je izvajal konservatorski svetnik mag. Bine Kovačič, obnovitvena in adaptacijska dela pa je v celoti investirala Evangelijska binkoštna skupnost Ptuj.

120 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 594

Naselje: **Puštal**

Občina: Škofja Loka

Ime: **Puštal – domačija Puštal 74**

Naslov: Puštal 74

Področje: E

Obdobje: 16. stoletje, druga polovica 18. stoletja, 1755, prva četrtina 20. stoletja, 1908, tretja četrtina 20. stoletja, 1960

Skoraj ob vsakem ekstremnem deževju na območju Poljanske in Selške doline ter Škofje Loke so bile kleti v Nacetovi domačiji v Puštalu poplavljene. Tako je bilo tudi v oktobru 2014. Voda je v vseh štirih kletnih prostorih povzročila škodo predvsem na apnenih ometih do višine enega metra, na štirih kletnih lesenih vratih in na zunanji dvoriščni fasadi.

Puštal, domačija Puštal 74, klet pred obnovo (foto: D. Pediček, 2014)

Puštal, domačija Puštal 74, klet po obnovi ometov (foto: D. Pediček, 2015)

Sanacijo apnenih ometov je izvedel Gnom, d. o. o., Litijska cesta 67, Ljubljana. Odstranil se je le uničen in slab omet, izvedli so se dvoslojni apneni ometi z vročo malto, zadnji sloj je bil zalikan z zidarsko žlico in prilagojen ohranjeni površini, vsi stiki novega ometa z ohranjenim ometom so bili detaljno obdelani. Vse površine so bile beljene z apnenim beležem.

Vsa vrata je bilo treba najprej presušiti, nato očistiti, konstrukcijsko popraviti, speskati kovinske dele ter na koncu patinirati in premazati z voskom. Stopniščna vrata, ki so bila že sekundarna, so se nadomestila z novimi ustrežnejše oblike. Delo je opravil Matija Hiršenfelder, s. p., Stara Loka 152, Škofja Loka.

Puštal, domačija Puštal 74, kletna vrata pred obnovo (foto: D. Pediček, 2014)

Puštal, domačija Puštal 74, vrata po obnovi (foto: D. Pediček, 2015)

121 Albina Kržič

EŠD: 21387

Naselje: **Rakitna**

Občina: Brezovica

Ime: **Rakitna – kapelica Lurške Matere Božje**

Področje: R

Obdobje: začetek 20. stoletja

Kapelica Lurške Matere Božje na Rakitni je bila zgrajena leta 1940. Gre za zaprti tip kapelice. Na kamnito ploščo je vrezan napis, da jo je »v zaupanju na Marijo sezidal I. KR. 35, L. 1940«. V notranjosti kapelice stoji mavčni kip Lurške Matere Božje na lesenem podstavku, ki je bil predmet konservatorsko-restavratorskih posegov. Na hrbtni strani podstavka smo našli napis: »Kip Prenovljen 19. 6. 1965. Kovačič A.«

Mavčni kip Lurška Mati Božja je velik 0,645 x 0,165 x 0,195 m. Barvna plast je po celotnem kipu odstopala in se drobila. Kip je bil preslikan. Oči so inkrustirane. Na lesenem delu podstavka je barvna plast obledela in odpadla. Na podstavku so bile

Rakitna, kapelica Lurške Matere Božje, stanje pred posegi (foto: A. Kržič, 2017)

vidne ožganine, ki so najverjetneje posledica neprimerno postavljenih sveč. Na kipu so bile vidne nevezane obloge in pajčevine. Na draperiji je bila imitacija pozlate.

Konservatorsko-restavratorske posege smo pričeli v avgustu 2017. Kip smo najprej prepeljali v restavratorski atelje. Konservatorsko-restavratorske posege smo pričeli z grobim odstranjevanjem prahu in nečistoč. Sledilo je odstranjevanje nečistoč z barvne plasti. Površine smo nevtralizirali z nepolarnim topilom. Poškodovana mesta smo izolirali in dopolnili z identičnim materialom. Dopolnjena mesta je bilo treba strukturirati in prilagoditi originalni površini. Mesta smo izolirali z naravno smolo, raztopljeno v topilu. Ker je bil kip preslikan, smo v spodnjih plasteh našli prvotni ton draperije in ga prezentirali, saj je bila preslikava v zelo slabem stanju. Sledila sta podlaganje in retuša dopolnjenih mest v oljni tehniki. Slikovno plast smo lakirali z raztopino naravne smole v topilu. Predele inkarnata smo voskali. Zlatili smo z akrilno emulzijo in zlatimi lističi.

Kip smo v ateljeju pripravili na prevoz in ga namestil v kapelico. V kapelici smo močno korodiran lesteneč in kovinska sidra stabilizirali z antikorozivnim premazom.

Posege je izvedla konservatorica-restavratorica Albina Kržič v sodelovanju z odgovorno konservatorico z ZVKDS, OE Ljubljana, Tatjana Adamič.

Rakitna, kapelica Lurške Matere Božje, stanje po posegih (foto: A. Kržič, 2017)

122 Eva Tršar Andlovic

EŠD: 606

Naselje: **Rateče**

Občina: Kranjska Gora

Ime: **Rateče – vas**

Naslov: Rateče 86

Področje: UA

Obdobje: 18. stoletje

Gostilna Šurc v Ratečah je že stoletja postaja na romarski poti k Višarski Mariji, zato so ji v 19. stoletju naslikali fresko božjepotne Marije.

Freske v preteklosti niso nikoli v celoti prekrili, so jo pa večkrat popravljali. S stare fotografije, narejene v petdesetih letih prejšnjega stoletja, smo ugotovili baročno obliko freske, a že takrat je bilo okrasje okvirja prekrito z beleži. Kasneje so freski prebarvali še lok (najmanj s šestimi plastmi) in ji dali pravokotno obliko. Ko so v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja zaradi povečave oken na staro fasado nanесли novo, freske pred tem niso očistili, zato so okolico poslikave prekrili z ometom. Tako je bila obrobljena z debelim nanosom novejšega ometa, ki je prekril tudi del freske. Freska je dobila nekakšno nišo, ta pa je stisnjena med nekoliko prevelika okna. Na samem motivu freske je bilo opravljeno večje število restavratorskih posegov. Zanimivo je, da so se prepletali tako strokovni restavratorski postopki nanosov barv s črtkanjem kot naivni premazi ploskev. V resnici pa pred popravljanjem poškodb freska ni bila nikoli očiščena prejšnjih premazov niti niso nikoli pogledali, zakaj manjka del okvirja.

Da bi freska dobila svojo pravo obliko in barvo, smo jo v letu 2016 začeli restavrirati. Najprej je bilo treba prikazati okvir freske, ki je skrit pod novim ometom, kolikor to dopušča bližina okna ob strani, in zgoraj dodati nekaj zraka freski s polkrožnim zaključkom. Pri tem so se na vrhu polkroga pokazale cvetlične obrobe, ki so bile skrite že najmanj sto let. Sledila sta utrjevanje barvnih plasti z nanokalkom ter čiščenje z nanosom pulpe in amonijevega karbonata. Po izpiranju se je del sekundarnih premazov očistil še mehansko s skalpelom. Po čiščenju je prišla na vrsto zamenjava nekaterih starih plomb, kvalitetne stare plombe pa so ostale. Na levi strani je bila večja plomba obarvana z napačno barvo, in čeprav je bila kvalitetno izdelana, se je z nje odstranila apnena povrhnjica in se na novo zakitala. Spodnji del (15 cm) je imel večinoma same plombe. Večina teh je bila odstranjena, saj je bilo v desnem kotu spodaj prisotno tudi nekaj soli. Vse manjše površine plomb na oblačilu Jezusa so ostale.

Ob čiščenju se je pokazalo, da sta obraza Marije in Jezusa najbolj originalna in da sploh nista tako naivno naslikana, kot sta delovala pred čiščenjem premazov. Slikar je znal s hitrimi potezami senčiti oči. Na obrazih so se tako zapolnile le bele praznine. Poleg rož nad okvirjem in osenčenih oči so se pokazali ostanki oblakov, ki jih višarska Marija trenutno ni imela. Oblaki so se konstruirali. Iskali smo tudi ostanke letnice. Levo je zaradi plombe manjkala št. 1, a je

Rateče, hiša Rateče 86, freska božjepotne Marije pred pričetkom del (foto: E. T. Andlovic)

Rateče 86, freska božjepotne Marije po kitanju (foto: E. T. Andlovic)

Rateče 86, restavrirana freska božjepotne Marije (foto: E. T. Andlovic)

Rateče 86, obnovljena freska krasi gostilno Šurc (foto: E. T. Andlovic).

bila ohranjena številka 8. Po čiščenju se je pokazala letnica 1857. Sprva nismo nameravali poudariti rdečega plašča Marije, vendar pa smo se po pregledu starih podob Višarske Marije in starejših fotografij naše freske odločili, da se delno rekonstruira tudi okrasje obeh oblek.

Retuše so bile izvedene s črtkanjem površin, da bi ohranili zračnost ploskev in občutek stare površine. Uporabila sta se apnena voda in pigment v prahu. Na koncu smo fresko premazali s silikatnim premazom ESTEL 1000 in nato še z ESTEL 1100, ki delno odbija vlago.

Hiša sama ni zaščitena, ker so jo predelali in dozidali, je pa zaščitena v okviru vasi Rateče, kjer je še nekaj podobnih objektov s freskami.

Po ustnem izročilu naj bi pri obnovi vaške cerkve takratni gospodar Andrej Peternej kupil cerkvena vrata in jih vgradil v novo hišo. Lesena vhodna dvokrilna vrata so na zunanji strani iz hrastovega lesa, z notranje strani pa so uporabili macesnov les. Na zunanji strani so vratna krila razdeljena v tri polja in bogato rezljana z rastlinskimi oz. pleteninastim ornamentom. Vrata so bila prebarvana v zeleno barvo, njihova originalna barva je rdečerjava. Vrata so imela večje poškodbe v spodnjem delu, les je bil ponekod še preperel, moker in črviv. Lastnica domačije je zavod zaprosila za restavriranje. Restavratorska dela je opravil Anton Naglost, Restavratorski center, in sicer čiščenje, utrjevanje originalnih delov, mizarsko obdelavo poškodovanih delov, impregnacijo in dopolnjevanje originalne barvne plasti. Očiščeno in prebarvano je bilo tudi vratno okovje.

123 Andrejka Ščukovt

EŠD: 25695

Naselje: **Ravne pri Cerknem**

Občina: Cerkno

Ime: **Ravne pri Cerknem 3 – Domačija Kramež**

Naslov: Ravne pri Cerknem 3

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Gručasta domačija idrijsko-cerkljanskega stavbnega tipa Kramež v Ravnah pri Cerknem obsega hišo, topalar, hlev in lasten vodni vir s cisterno. Stoji ob poti v severnem delu naselja. Njene stavbne zasnove so z začetka 19. stoletja oz. preloma iz 18. v 19. stoletje. Ob širitvi stanovanjske hiše leta 1832 je bil tu tudi odkrit vhod v Ravensko jamo.

Ravne pri Cerknem, domačija Kramež, vhodna vrata hiše št. 3 pred restavratorskimi posegi (foto: M Stupar)

124 Andrejka Ščukovt

EŠD: 25346

Naselje: **Ravnica**

Občina: Nova Gorica

Ime: **Ravnica – korita in kal Na vodi**

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Vas Ravnica leži dobrih deset kilometrov severovzhodno od Nove Gorice in pod hribom Škabrijel. To območje so zaznamovali predvsem dogodki iz prve svetovne vojne, ko so v 11. soški bitki Italijani poskušali na vsak način zavzeti hrib Škabrijel. Ta je bil namreč zadnji oporni steber obrambe, saj bi njegova izguba pomenila, da je napadalcem odprta pot na Trnovsko planoto, v Vipavsko dolino, v Postojno in tudi v Trst. V vasi in njeni bližnji okolici je tudi več izvirov vode, ki so jih predniki na različne načine izkoristili za potrebe v gospodinjstvu ali za napajanje živine. Vodna zajetja so preurejali v vodnjake, napajalna korita, perišča in kale. Med prvo svetovno vojno pa je vojska za lastne potrebe nekatere od njih obnovila. Eden izmed teh leži jugozahodno od jedra vasi Ravnica. Po ustnem izročilu so leta 1865 izvir najprej zajeli izpod skale v kamnito korito. Med prvo svetovno vojno so ga preuredili madžarski vojaki Huzarji. Dodali so še dve betonski koriti: prvo za napajanje živine, drugo je bilo perišče – perivnik s površino za odlaganje perila in pripomočkov za pranje. Odvečna voda pa je odtekala v naravno kotanjo nepravilne ovalne oblike, ki so jo izkoristili za kal za napajanje živine. Nad izvirom je v skalo vklesana še spominska plošča v madžarskem jeziku. Ploščo so restavratorji restavrirali dobro leto pred pričetkom investicijsko-vzdrževalnih del.

Vsi objekti v spomeniškem območju izpričujejo dediščino, povezano z načinom življenja kraja v različnih časovnih obdobjih, in so dragocen dokument časa, prostora in gospodarstva vasi Ravnica. Območje korit in kala, domačini ga imenujejo Na vodi, saj vode ne zmanjka niti v največji suši, je bilo vrsto let zanemarjeno. Krajevna skupnost Ravnica je

zato dala pobudo za sanacijo območja. Občina Nova Gorica je naročila izdelavo projektne dokumentacije arhitekturnemu podjetju Kreadom; to je pripravilo celostno ureditev z minimalnimi posegi, ki bodo poustvarili čim bolj naravno, za obiskovalce poučno okolje.

Sanacija območja Na vodi poteka v dveh fazah. V prvi je bilo območje najprej očiščeno vegetacije, nasutij, očiščena so bila korita in na ustrežnejše mesto je bil premeščen ekološki otok. Zaradi dotrajanosti je bila obstoječa škarpa odstranjena in zgrajen je bil nov kamnit zid v neposredni bližini izvira. Sledili so popravilo kamnitih stopnic, čiščenje betonskih površin korit, ureditev dotoka vode v korita, izdelava odtokov, popravilo odkrušenih delov korit, zamenjava pločevinastega pokrova in vgradnja litoželeznih rešetk. Gradbena dela je opravilo podjetje Komunala iz Nove Gorice, izbrano na javnem natečaju Mestne občine Nova Gorica.

Druga faza obnove bo zajela območje kala in naj bi bila realizirana v letih 2017 in 2018.

Ravnica, korita in kal na vodi pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2015)

Ravnica, korita in kal na vodi po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2016)

125 Minka Osojnik, Andrej Jazbec

EŠD: 3604

Naselje: **Reka**

Občina: Cerkno

Ime: **Reka – cerkev sv. Kancijana**

Področje: UA, R

Obdobje: zadnja četrtina 16. stoletja, 1596, 18. stoletje

Cerkev sv. Kancijana stoji na griču nad vasjo Reka in je pravilno orientirana. Trostrano zaključenemu prezbiteriju in ladji je na jugu prizidana manjša zakristija, na zahodu pa zvonik. Ladja in prezbiterij sta poznogotska (začetek 16. stoletja – sodeč po freskah), zvonik je baročen, zakristija pa verjetno iz 19. stoletja. V notranjščini je cerkev baročno preurejena, oltar je kamnit z lesenimi kipi.

Sicer majhna cerkev je pomembna zaradi celovito ohranjene zelo slikovite zunanjsčine, ki večinoma kaže še popolnoma poznogotsko podobo. Poleg freske sv. Krištofa na južni steni ladje so namreč poslikani še šivani robovi na prezbiteriju in na zahodnih vogalih ladje ter obrobe zazidanih gotskih oken na prezbiteriju, vidni pa so tudi ostanki bordure pod strešnim vencem na severni steni prezbiterija. V notranjščini so bili v sklopu sondiranja pred izdajo kulturnovarstvenih pogojev za obnovo cerkve odkriti naslikan posvetilni križ na levi strani slavoločne stene v ladji in poslikave simbolov nad tremi zazidanimi gotskimi okni: nad jugovzhodnim in osrednjim vzhodnim oknom sta bili najdeni šestlistni rozeti, simbola sonca, na temni in svetli krožni podlagi, nad severovzhodnim oknom pa križ. Ob rozeti je bila nad osrednjim oknom odkrita še letnica 1519.

Cerkev je Državna tehnična pisarna v okviru Popotresne obnove Posočja predvidela za statično sanacijo nosilne konstrukcije. Izdelana je bila projektna dokumentacija za rekonstrukcijo (izdelal jo je Projekt, d. o. o.), na katero je zavod izdal kulturnovarstvene pogoje; v teh je predpisal ohranitev vseh pomembnih spomeniških lastnosti objekta, kot so poslikave in originalni ometi, ter arheološki nadzor ob gradnji, določeno pa je bilo tudi, da je pred pričetkom del treba izvesti nekaj zaščitnih konservatorsko-restavratorskih del na objektu. Po prvotnih zapletih glede financiranja teh del se je po postavitvi odrov na srečo izkazalo, da so ometi na zunanjsčini v celoti bistveno boljše ohranjeni, kot smo predvidevali, ter se odločili, da se bodo ohranili in restavratorsko obnovili. Dela na ometih in poslikavah je kot podizvajalec prevzel ZVKDS, RC, pod vodstvom mag. Andreja Jazbega, zavod pa je izvajal nadzor tudi nad vsemi preostalimi deli na objektu.

V sklopu statične sanacije so bili izvedeni:

- linijsko injektiranje razpok v zidovih, na delih poslikav z maso, ki ne vsebuje cementa;
- vgradnja sistema horizontalnih vezi po celotnem objektu, pri čemer se je izvajalec v največji možni meri izognil delom s poslikavami;
- sistematično injektiranje vseh zidov s cementno

- injekcijsko maso s hidrofobnim dodatkom oz. z maso brez vsebnosti cementa na območju prezbiterija in freske sv. Krištofa; injektiranje se je izvedlo le z notranje strani;
- obbetoniranje in podbetoniranje temeljev z izvedbo horizontalne hidrofobne bariere in klasične vertikalne hidroizolacije in drenaže;
- zamenjava ostrešja cerkve ter vseh kritin in žlebov;
- obnova vseh ometov in poslikav (razen freske sv. Krištofa);
- izvedba novega betonskega stopnišča pred vhomom v cerkev.

Reka, cerkev sv. Kancijana, pogled na cerkev pred obnovo (foto: M. Osojnik)

Restavratorska dela so zajela fasade cerkvene ladje in prezbiterija. Tri zazidana gotska okna na vzhodnih stranicah prezbiterija so bila z zunanje strani do sredine zidu odprta. Pri tem so bili najdeni fragmenti originalnih gotskih reber in podpornih slopov oboka prezbiterija ter morda delci nekdanjega gotskega slavoloka. Na vseh so ostali sledovi nekdanje dekorativne poslikave. Na fasadi nad gotskimi okni so bili opaženi skromni sledovi poslikave. Utrjeni in pokrpani so bili originalni ometi. Pri tem se je površinska struktura rekonstruiranih delov prilagajala strukturi originalnih ometov. Opravljeno je bilo kitanje drobnih poškodb. Fasade so bile prebeljene s tremi plastmi apnenega beleža. Arhitekturna poslikava cerkvene ladje in prezbiterija je bila retuširana s pigmenti in amonijevim kazeinatom, ki je bil nato fiksiran z Estelom 1000. Rekonstruirana je bila tudi bordura pod vencem prezbiterija. Odkriti in restavrirani in retuširani so bili simboli nad okni v prezbiteriju. Ker se iz ohranjenih sledov ni dalo sklepati, kakšni simboli so bili nad okni na fasadah prezbiterija, so se ponovili tisti iz notranjščine.

Cerkev sv. Kancijana je s statično sanacijo pridobila ne samo v gradbenem smislu, temveč tudi v spomeniškovarstvenem, saj nam je, predvsem po zaslugi dobrega sodelovanja med vsemi vpletenimi v obnovo, uspelo korektno prezentirati skoraj vse vrednote, zaradi katerih je objekt razglašen za spomenik lokalnega pomena. Cilj, da se objekt statično sanira, hkrati pa se ohranijo njegove spomeniškovarstvene lastnosti, in želja po tem, da se ob obnovi poskrbi tudi za

Reka, cerkev sv. Kancijana, pogled na cerkev po obnovi (foto: M. Osojnik)

primerno prezentacijo, ni bila prioriteta samo delavcev ZVKDS, OE Nova Gorica, in ZVKDS, RC, temveč tudi župnika Zorana Zornika, odgovorne projektantke Teje Savelli iz Projekta, d. o. o., arheologa Tolminskega muzeja Mihe Mlinarja in odgovornega nadzornika iz Državne tehnične pisarne Bovec - Kobarid Zvoneta Hrena. Veliko zaslug za kvaliteto izpeljana dela ima tudi podjetje GRAS, d. o. o., s podizvajalci, saj so delavci pod vodstvom Martina Hauschena ves čas obnove dosledno upoštevali navodila zavoda, poleg tega pa so ob vsakem nastalem zapletu poskrbeli, da smo pri njegovem reševanju sodelovali tudi konservatorji. Takega sodelovanja si želimo tudi v prihodnje.

126 Andrejka Ščukovt

EŠD: 11057

Naselje: **Robidišče**

Občina: Kobarid

Ime: **Robidišče – ambient stanovanjskih in gospodarskih objektov**

Področje: E

Obdobje: 20. stoletje

Prizadevanja, da bi v Robidišče pripeljali tekočo pitno vodo, so se pričela leta 1934. Traso vodovoda so Robidiščani načrtovali od zajetja izpod hriba sv. Ivanca, ki leži na italijanski strani. Vendar so se temu uprli prebivalci bližnje vasi Montefosco (Črni Vrh). Zahtevali so, da vodno zajetje zgradijo tudi za njihove potrebe. Preko prefektore v Vidmu so Montefosčani dosegli, da so gradnjo ustavili, nato pa so se za izgradnjo vodovoda z Robidiščani pravdali kar štiri leta. Sodišče je razsodilo v prid obema strankama, in sicer, da ima pravico do vodnega zajetja vas Montefosco s 60-odstotnim deležem vode, Robidišče pa s 40-odstotnim deležem. Zrisati je bilo treba nov načrt zajetja s tremi vodnimi prekat. Voda iz zajetja je najprej pritekala v srednji prekat, od tu pa se je prelivala v desnega za potrebe Montefosca in v levega za Robidišče. Cevovod, ki Robidišče z vodo napaja še danes, je dolg 2725 metrov. Voda je v vasi najprej napajala več vaških korit. V središču vasi, danes pri glavnem koritu, so leta 1938 vodi tudi postavili obeležje. V robidiške hiše pa je voda pritekla šele po letu 1976.

Krajevna skupnost Breginj je že leta 2013 želela izvesti sanacijo vaškega korita, ki stoji pred hišo Robidišče 14, t. i. »črno kuhinjo«, saj se je vanj zaletel avtomobil in ga poškodoval. Poleg korita so načrtovali še sanacijo kamnitega stebra – spomenika vodi – in pa obnovo historičnega kamnitega tlaka, ki je bil zaradi kasnejših preplastitev z asfaltno prevleko uničen; obnova naj bi se izvedla na način, ki je bil v preteklosti na obravnavanem območju že uporabljen.

Napajalno korito s spomenikom vodi stoji v današnjem ambientu vaškega središča. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev je krajevna skupnost skupaj z Občino Kobarid načrtovala obnovo v letu 2014, a se je ta zavlekla v leto 2016 in še vedno ni zaključena. V prvi fazi je bilo zaradi prevelikih

poškodb na obstoječem betonskem koritu izvedeno novo napajalno korito. Saniran je bil še pripadajoči vodovodni jašek z odtokom odpadne vode iz korita. Sledila je izvedba historičnega tlaka v območju korita in kamnite mulde na južni strani vaškega ambienta. Pred pričetkom predvidenih del smo sondirali ohranjenost obstoječega historičnega tlaka. Izkazalo se je, da star tlak ni ohranjen, zato smo na osnovi dokumentarnih fotografij izbrali material ter naročili oblikovanje in izvedbo tlakovanih površin. Kljub konservatorkinemu prizadevanju in prizadevanju odgovorne projektantke arh. Jasmine Šavli replika polaganja historičnega tlaka ni bila v celoti upoštevana.

Robidišče, korito in spomenik vodi po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2016)

127 Božena Hostnik

EŠD: 626

Naselje: **Rogatec**

Občina: Rogatec

Ime: **Rogatec – Muzej na prostem Rogatec**

Naslov: Ptujška cesta 23

Področje: E

Obdobje: konec 20. stoletja

Muzej na prostem Rogatec predstavlja življenje in delo kmetov in obrtnikov v 19. stoletju in na začetku 20. stoletja z območja Rogatca, predvsem s pobočij Boča, Donačke gore in Maclja. Obsega petnajst različnih prenesenih ali rekonstruiranih objektov, ki so vsak zase spomenik določenega tipa stavbe in njene funkcije. Muzej je redka in izjemna celota in je s svojo prezentacijsko funkcijo izjemen za Slovenijo. Varovan

Rogatec, muzej na prostem, osnovno ogrodje za gradnjo oboka (foto: B. Hostnik, 2016)

Rogatec, muzej na prostem, glinen sloj nad prepletom (foto: B. Hostnik, 2016)

Rogatec, muzej na prostem, ogrodje oboka (foto: B. Hostnik, 2016)

Rogatec, muzej na prostem, končan obok (foto: B. Hostnik, 2016)

Rogatec, muzej na prostem, preplet oboka (foto: B. Hostnik, 2016)

Rogatec, muzej na prostem, pripomoček za butanje tal (foto: B. Hostnik, 2016)

je z Odlokom o razglasitvi Muzeja na prostem Rogatec za kulturni spomenik državnega pomena (Uradni list RS, št. 81/99, 66/01).

V muzeju redno potekajo obnovitvena dela v okviru letnega investicijskega vzdrževanja. Tako sta se v letu 2014 iz nabora rednih vzdrževalnih del obnovila vodnjak – čaplja in zunanja lesena ograja z vstopno ploščadjo ter se je izvedel nov vhodni objekt z informativno tablo. V letu 2015 so se izvajala obnovitvena dela na strehah; gospodarsko poslopje in kozolec sta se prekrila s slamo (dela je izvajal A. Golner, Slamnata streha.si). Zaradi neprimerno izvedenih zaključkov na zatrepih je izvajalec moral strehi popraviti. Ob vstopu v muzej na prostem pa se je na bližnjem parkirišču uredilo parkirišče za avtodome.

Najobsežnejši poseg v muzeju pa je bila leta 2016 obnova oboka v črni kuhinji. V decembru 1993 je zagorela Šmitova hiša. Streha in ostrešje sta bila poškodovana in treba ju je bilo v celoti zamenjati. Ob takratni sanaciji se je na novo zgradil tudi obok nad črno kuhinjo. Zaradi dotrajanosti oboka in posledično zaradi tega prevelike zakajenosti v črni kuhinji je bil izveden celovit poseg obnove. Izbrani izvajalec z ekipo A. Golner je obok najprej razdril, nato pa iz namočenih vrbovih vej, ki so se lažje krivile, sestavil novo ogrodje. Tega je nato prepletel s tanjšimi vrbovimi vejami. Na koncu je ves obok po spodnji in zgornji strani preplastil z glino. Ob gradnji oboka se je za nekaj centimetrov povečala odprtina za dimnik, da bi dim lažje izhajal.

Po končani gradnji oboka so se obnovila še ilovnata tla v muzejskih prostorih. Najhuje so bila poškodovana ob vhodu. Poškodovani sloj so izvajalci odstranili in ga nadomestili z novim; tega je bilo treba še nekaj časa močiti z vodo ter ga z lesenim hlodom z držali butati ob tla, da je dosegel primerno trdoto.

128 Matjaž Mori

EŠD: 30453

Naselje: **Sečovlje**

Občina: Piran

Ime: **Sečovlje – arheološko območje Sv. Peter**

Področje: A

Obdobje: srednji vek

ZVKDS, CPA, je v oktobru in novembru 2016 izvedel geofizikalne raziskave na območju državnega prostorskega načrta za podaljšanje letališke steze na Letališču Portorož. Ob analizi historičnih virov območja DPN Letališče Portorož sta bili identificirani dve točki arheološkega potenciala: lokacija cerkve sv. Petra in lokacija rimskodobnega grobišča z žganimi grobovi. Cerkev sv. Petra je zarisana na karti iz 16. ali 17. stoletja (Žagar, Z. 1992, Salt – making on the northeastern coast of the Adriatic sea. V: Z. Žagar (ur.), Museum of salt-making/Salzgartenmuseum. Maritime Museum, Sergej Mašera Piran) ter razvidna kot toponim v franciscejskem

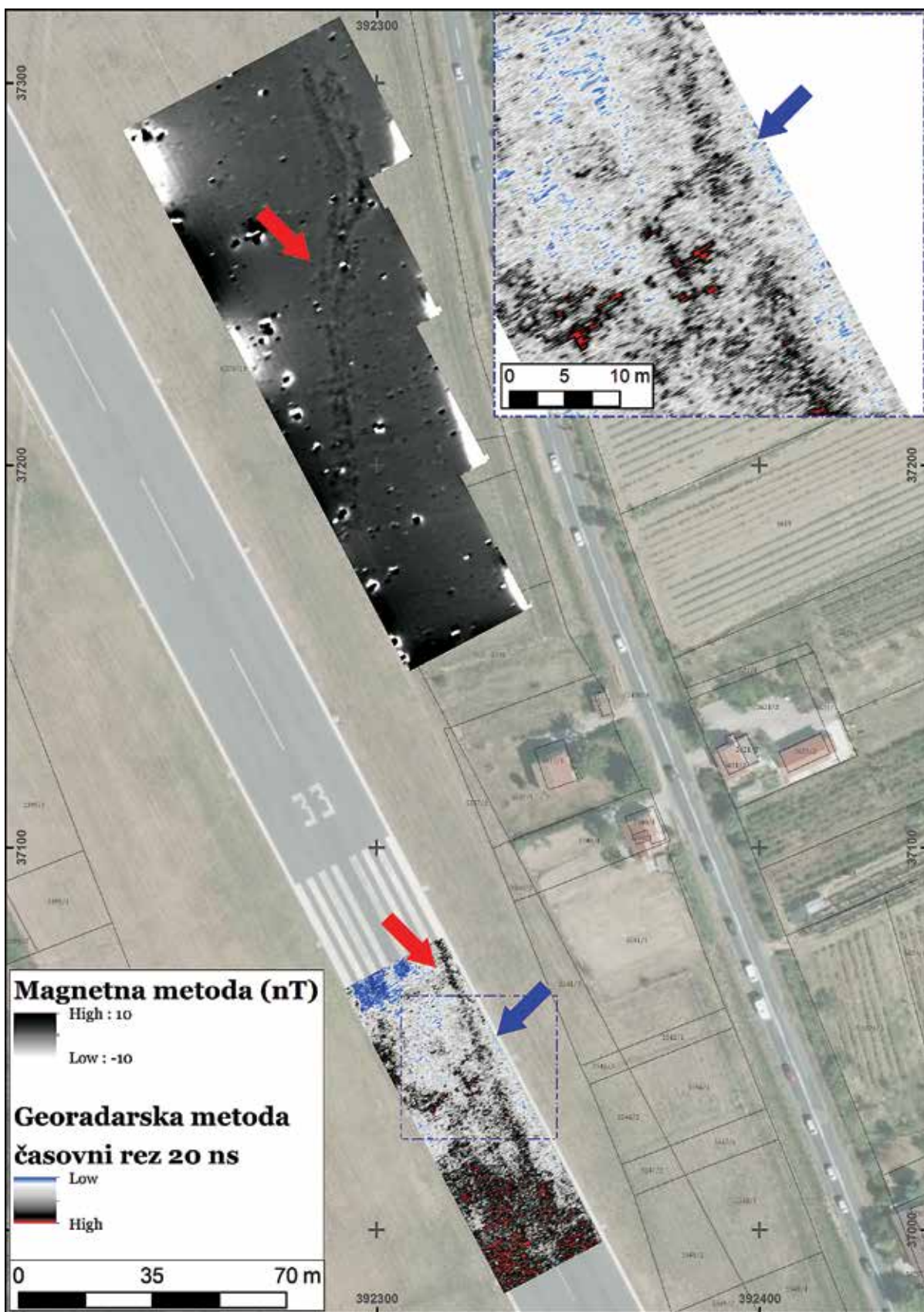
katastru. Ob gradnji ceste proti Pulju in regulaciji Dragonje so našli nekaj rimskodobnih žganih grobov, ki naj bi bili na globini 2,5 m. Grobovi naj bi bili uničeni ob gradnji ceste (Klokočovnik, I. 2015, 2. Geografski oris. – V: G. Rutar, I. Klokočovnik, Ocena arheološkega potenciala območja DPN za letališče Portorož, ZVKDS, CPA).

Namen geofizikalnih raziskav je bil ugotoviti, ali se rimskodobni grobovi širijo tudi zahodno ob cesti, ter določiti natančno lokacijo in stanje ohranjenosti ostankov cerkve sv. Petra.

Na območju grobišča so bile opravljene meritve z magnetno metodo. Glede na izpričano globino ostankov je bil negativen rezultat pričakovan, vendar ne izključuje prisotnosti grobov na globini izven globinskega dometa metode, ki je okoli 1,5 m. Na širšem območju toponima Sv. Peter so bile opravljene meritve z magnetno, georadarsko in geoelektrično upornostno metodo. Zaradi visoke podtalnice rezultati geoelektrične upornostne metode niso bili izpovedni. Podtalnica je negativno vplivala tudi na rezultate georadarske metode, razen na območju na letališki stezi, kjer smo prepoznali močnejše odboje, ki so verjetno odziv na ostanke objekta velikosti okoli 12 x 7 m. Severovzhodna stranica je na rezultatih videti polkrožna, vendar je to lahko zgolj posledica uničenosti ostankov. Ocenjujemo, da so temelji oz. zidovi ohranjeni do okoli 0,5 m, pojavijo se na globini okoli 0,75 m in so deloma poškodovani z vkopom za infrastrukturo. Na časovnih rezih 20 in 25 ns je vidna linearna anomalija močnejših odbojev, ki so verjetno odziv na strugo ali jarek, zapolnjen z grobim nasutjem, morda na utrditev poti. Linearna anomalija poteka preko ostankov objekta, vendar odnos med njima iz rezultatov ni jasen.

Na rezultatih magnetne metode so prevladovale anomalije, ki jih povezujemo z manjšimi železnimi predmeti na površini in tik pod njo. Povišan arheološki potencial pripisujemo le šibkim pozitivnim vrednostim, ki se vijejo od juga proti severu območja. Glede na obliko in vrednosti anomalij se zdi verjetno, da gre za zasuto strugo ali jarek, manj verjetno pa za nasutje poti, morda povezano z linearno anomalijo na rezultatih georadarske metode.

Za lokacijo cerkve sv. Petra je bila na podlagi rezultatov historične analize in geofizikalnih raziskav predlagana priprava predloga za vpis v Register nepremične kulturne dediščine.

Sečovelje, arheološko območje Sv. Peter; z modro so označeni močnejši odboji na globinskem rezu 20 ns, verjetno odziv na ostanke objekta. Linearni anomaliji na magnetni in georadarski metodi sta označeni z rdečo (izvedba M. Mori, 2016).

129 Tomaž Fabec

EŠD: 25710

Naselje: Sela na Krasu

Občina: Miren – Kostanjevica

Ime: Sela na Krasu – gradišče Podgrac

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, 20. stoletje

Prazgodovinsko gradišče Podgrac (ledinsko ime Podrác) leži na koti 251 (Mlake) severovzhodno od Sel. Ima le delno ohranjen obrambni nasip, ki se mu komaj da slediti okoli vrha in ki oklepa prostor okoli 100 x 60 m. V času prve svetovne vojne je bilo najbrž močno poškodovano. Sodi med neraziskana gradišča.

S spletnimi prostorskimi pregledovalniki smo ugotovili, da sta bila pred približno desetletjem v vrtači na parc. št. 927, k. o. Sela na Krasu, znotraj arheološko zavarovanega območja gradišča opravljena večji izkop in odvoz zemlje. Med ogledom vrtače smo na območju izkopov odkrili nekaj odlomkov prazgodovinske lončenine ter človeške kosti, ki so tičale iz profila izkopa. O odkritjih je bila obveščena odgovorna konservatorica ZVKDS, OE Nova Gorica, univ. dipl. arheologinja Patricija Bratina, konservatorska svetovalka, ki je izpeljala postopek za izvedbo predhodnih arheoloških raziskav – arheološkega dokumentiranja uničenja in arheološkega testnega izkopa. Raziskave, pri katerih so poleg ekipe ZVKDS, CPA, sodelovali tudi antropologi laboratorija akademije Jaufré Rudel di studi medievali z Gradišča ob Soči, smo izvedli septembra 2016.

Z izkopom in odvozom zemlje je bil odstranjen pretežni del sedimentne zapolnitve vrtače, kljub temu smo v profilih izkopa odkrili sledove prazgodovinske in novoveške poselitve ter predvsem ostanke iz časa prve svetovne vojne.

Prazgodovinsko uporabo prostora dokazujejo razpršene črepinje bronastodobnih keramičnih posod v do 80 cm debeli plasti tal, ki je ležala približno pol metra pod površjem dna vrtače. Morebitnih ostankov hodnih površin ali struktur v njej nismo odkrili, predvidevamo lahko le, da so najdbe sled aktivnosti izvennajdiščnega značaja. Arheoloških najdb iz časa od železne dobe do novega veka v vrtači nismo odkrili. V novem veku so njeno dno obdelovali, predvidoma takrat so si na južni strani dna uredili tudi apnenico. Do izrazitih posegov je v vrtači in okolici prišlo v letih 1916 in 1917, ko je tod potekala prva bojna linija med italijansko in avstro-ogrsko vojsko. Prostor je bil prilagojen vojaškim potrebam in razrit zaradi eksplozij topovskih granat, s katerimi sta obe strani skušali prebiti sovražne linije. V teh bojih je padlo na tisoče vojakov, med katerimi so nekatere v naglici pokopali v zaslinih grobovih. Eden od teh grobov se je deloma še ohranil na robu izkopa na dnu vrtače. V njem so ležali ostanke med 22 in 25 let starega moškega višine okoli 1,68 m. Po kovinski zvezdici na spodnjem delu rokava suknjiča sklepamo, da je bil moški podporočnik (ufficiale sottotenente) italijanske vojske, ki so ga oblečenega v uniformo, pod katero je nosil

srajco z manšetnimi gumbi, pokopali skupaj z osebnimi predmeti. Sledovi travmatskih poškodb na kosteh kažejo na možnost, da je bil vojak smrtno ranjen na več mestih, na levi roki in desni rami, morda pa tudi na glavi.

Na seznamih mrtvih italijanskih častnikov, ki so padli na območju odseka fronte med Selami na Krasu in Koritami, smo doslej odkrili le dva podporočnika, za katera je kraj smrti zapisana kota 251 (Italijani so jo preimenovali v »Quota innominata«). Prvi je Sicilijanec Bartolomeo Mandina, pripadnik brigade Lario, drugi pa Antonio Di Cesare iz Abrucev, pripadnik brigade Bologna. Prvi je bil ob smrti star 29, drugi pa 26 let. Ali so odkriti posmrtni ostanke dejansko pripadali enemu od njiju, bodo pokazale nadaljnje raziskave (npr. ugotovitev sledov barve na ostankih ovratnika, kjer bila označena pripadnost določeni brigadi), ki jih načrtujemo v sodelovanju z drugimi institucijami.

Sela na Krasu, gradišče Podgrac, posmrtni ostanke padlega italijanskega podporočnika (foto: Blaž Orehek)

130 Tina Britovšek, Otmar Kovač

EŠD: 11257, 2251, 9261

Naselje: Semič

Občina: Semič

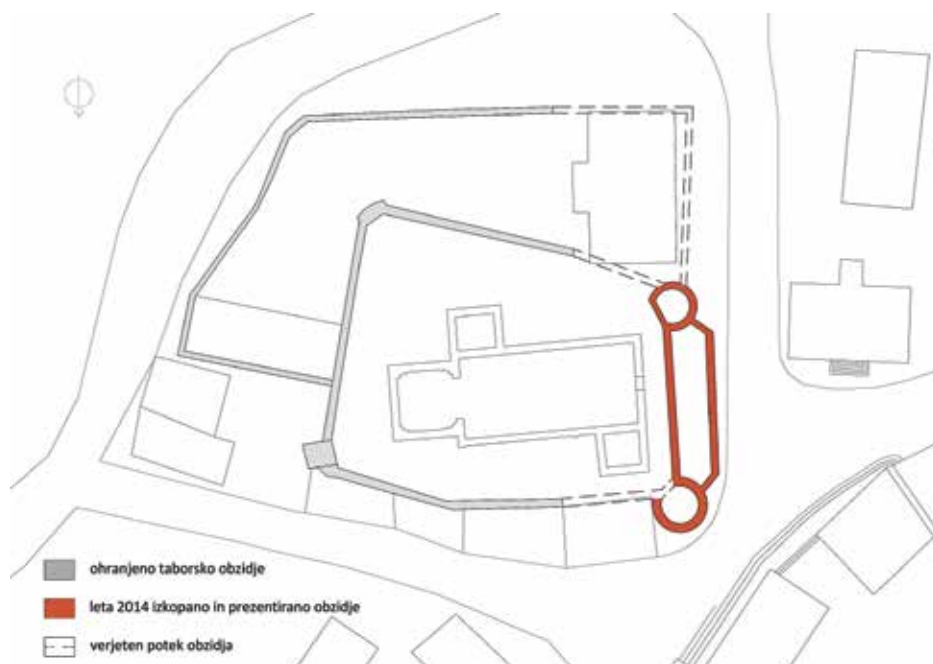
Ime: Semič – območje tabora, Semič – cerkev sv. Štefana, Semič – trško jedro

Naslov: Semič, parc. št. *1/1, *2, obe k. o. Semič

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, srednji in novi vek

Protiturški tabor v Semiču je zajemal cerkev sv. Štefana s pokopališčem in župnijska poslopja. Na podlagi arhivskih virov datiramo njegov nastanek najkasneje v leto 1526, to je v čas pogostih turških vpadov v Belo krajino, ki so se začeli leta 1408. Tabor je imel dve liniji kamnitega obzidja. Potek obzidja je dobro viden v franciscejskem katastru iz leta 1824. Zunanja linija je potekala okrog župnijskega dvorišča in se naslonila

Protiturski tabor v Semiču (izdelala: M. Ana Kranjc, 2014)

Semič, dobro ohranjeni ostanki tabora, odkriti med arheološkimi izkopavanji (foto: O. Kovač, 2014)

Semič, v tlaku nakazan potek dveh linij taborskega obzidja z dvema okroglima stolpoma (foto: F. Aš, 2015)

na zahodno stran starega župnišča, ki je bilo tako vključeno v obrambni sistem tabora. Del župnišča je predstavljal tudi jugozahodni okrogli stolp, ki je prvotno branil vhod v tabor ter povezoval notranjo in zunanjo linijo obzidja. Notranjo linijo obzidja so zgradili okrog župnijske cerkve. Vanjo sta bila vpeta še dva stolpa. Na severozahodni strani so vhod v tabor utrdili z okroglim stolpom, na najbolj izpostavljeni severovzhodni strani pa s kvadratnim stolpom. Semič – območje tabora (EŠD 11257) je bil leta 2003 razglašen za kulturni spomenik z Odlokom o razglasitvi Območja tabora v Semiču za kulturni spomenik lokalnega pomena (Uradni list RS, št. 114/03–5017).

Ob zemeljskih delih, povezanih z urejanjem trškega jedra v Semiču leta 2014, je ZVKDS, OE Novo mesto, izvajal strokovni konservatorski nadzor. Ob nadzoru so bili na platoju pred župnijsko cerkvijo sv. Štefana, na parc. št. *1/1, *2, obe k. o. Semič, odkriti dobro ohranjeni ostanki protiturškega tabora. Da bi njegove ostaline strokovno dokumentirali, ovrednotili in ohranili, je podjetje Arheoterra, d. o. o., iz Ljubljane na površini 456 m² izvedlo arheološka izkopavanja. Tik pod površjem so odkrili ostanke dveh linij kamnitih obrambnih zidov, ki se zaključujeta v dveh stolpih. Severozahoden stolp, katerega premer je 6,95 metra, je bil močno poškodovan zaradi izgradnje vodnega zbiralnika, zidovi jugozahodnega stolpa s premerom 6,15 metra pa so bili ohranjeni do višine 1,70 metra. Debelina zidov, vezanih z apnom, je bila od 80 do 100 centimetrov. Med obema stolpoma so odkrili tudi vhod v tabor, ki je bil prezidan s številnimi kasnejšimi zidovi. Jugozahodni stolp je prvotno branil vhod v tabor, kasneje pa je postal sestavni del župnišča. Staro župnišče s pripadajočim stolpom so leta 1938 porušili, na njegovem mestu pa zgradili novega.

Ob cerkvi sv. Štefana so našli 17 grobnih jam in več ostankov človeških kosti. Večina odkritih skeletov je bila obrnjena v smeri vzhod–zahod. V grobovih je bilo več kot sto svetinjic in mnogo jagod rožnih vencev. Zaenkrat še ne vemo, kdaj je pokopališče nastalo, lahko pa bi se to zgodilo najkasneje ob osnovanju samostojne semiške župnije leta 1338. Na pokopališču so pokopavali vsaj do leta 1646, v času, ko je v Semiču razsajala kolera in so mrtve začeli pokopavati pri podružnični cerkvi Sv. duha v Selih. Med arheološkimi izkopavanji so odkrili južni potek pokopališčnega zidu, ki je bil kasneje izenačen z zunanjo linijo obrambnega zidu.

Pod jugozahodnim stolpom so se ohranili plast z odlomki srednjeveške keramike (11.–13. stoletje) in nekaj fragmentov prazgodovinske lončenine, zato lahko domnevamo, da je bil prostor Semiča poseljen že zelo zgodaj.

Večino odkritih zidov smo ohranili, ustrezno zaščitili in zasuli s zemljo. Danes so ostanki najdenih struktur pred župnijsko cerkvijo predstavljeni v tlaku. Leta 2015 je bila na območju prezentacije protiturškega tabora postavljena informacijska tabla.

131 Božena Hostnik

EŠD: 649

Naselje: Skomarje

Občina: Zreče

Ime: Skomarje – hiša Skomarje 30

Naslov: Skomarje 30

Področje: E

Obdobje: začetek 19. stoletja

Skomarska hiša, ki ima lastnosti kulturnega spomenika, stoji v vasi Skomarje, ki spada med najvišje ležeče slovenske vasi s še vedno prevladujočim kmečkim prebivalstvom. Skomarska hiša je delno lesena, delno zidana hiša, z masivno čopasto skodlasto streho. Hiša ima na nosilnem tramu v notranjosti »hiše« letnico 1803, vrisana je tudi v franciscejskem katastru iz leta 1824. Predstavlja prehodni tip med poznosrednjeveško dimnico in razvojno naprednejšo hišo s črno kuhinjo. Vzhodni del hiše z glavnim vhodom je grajen iz tesanih brun, ki se na vogalih povezujejo z utori na lastovičji rep, zahodni del in temelji na južni strani pa so zidani iz kamna in beljeni z apnom. Somerno dvokapna streha s čopi je prekrita s skodlami (»šikelni«, tudi »šinklni«), žlebovi so leseni.

Hiša je pomembna posebej zaradi dimnične tradicije gradnje, ki je najbolj razvidna in ohranjena v veliki kuhinji, katere tloris je v obliki črke L, saj se v prostor zariva notranji vogal »hđše«. V prostor pomaknjeno kamnito ognjišče ima masiven »klobuk« z veliko dimnično pečjo, ki se nadaljuje v sosednjem prostoru »hđjši« s krušno pečjo. Stavba je prvotno obsegala prostorno vhodno lapo (vežo), »kujhno« (kuhinjo), »hđšo« (bivalno sobo, poznano tudi kot »hišo«), »štđjblc« (sobo – spalnico) in »prešnc« (prešnico) z leseno stiskalnico za sadje. Okoli leta 1900 je bila hiša desno od vhodne veže po celotni stranski fasadi povečana za en prostor (ki je sedaj namenjen kuhinji).

Skomarjani so pred 20 leti žalostno opazovali, kako sredi vasi propada nekdanja Štrucova hiša, obenem pa so čutili odgovornost, da poiščejo prostor za predstavitev del ljudskega pesnika Jurija Vodovnika (1791–1858) (https://sl.wikipedia.org/wiki/Jurij_Vodovnik), saj njegova hiša ni bila več ohranjena. Po smrti zadnje lastnice Štrucove hiše so sklenili, da hišo, ki jo je odkupilo podjetje Comet iz Zreč, namenijo predstavitvi muzeja kmečke stavbne arhitekture, Vodovnikovega dela in kulturni dejavnosti (HAZLER, Vito. Poročila o konservatorskih delih na posameznih objektih kulturne dediščine: Skomarje. Varstvo spomenikov, ISSN 0350-9494, 1992, letn. 34, str. 298).

Večja obnovitvena dela so na objektu potekala med letoma 1993 in 1994. Hiša je bila potrebna temeljite obnove, od temeljev do zamenjave poškodovanih brun, ostrejša in strešne kritine. V notranjosti so se sanirali tlaki in stene z ometi. Ponovno se je rekonstruirala stenska poslikava s cvetnim motivom (original hranijo v Swatycometu). Zaradi spremenjene namembnosti objekta (iz bivalnega v muzejskega) se je spremenila streha na severni strani iz polne

čopaste strehe v streho z delnim čopom. S tem posegom je podstrešje postalo bolj funkcionalno. Glavnino obnovitvenih del je izvedel tesarski mojster Ivan Podgrajšek iz Zlakove nad Zrečami s sodelavci, po etnološko-konservatorski plati pa je obnovo vodil in nadzoroval dr. Vito Hazler (HAZLER, Vito. Štrucova hiša na Skomarju: kulturna dediščina in njeni lastniki. Naša žena, ISSN 0350-9737, jan. 1996, št. 1, str. 10). Obenem je takrat mag. Igor Cvetko intenzivno zbiral gradivo o Juriju Vodovniku (Cvetko, Igor, Jest sem Vodovnik Juri, o slovenskem ljudskem pevcu 1791–1858, Partizanska knjiga, Slovenske Konjice, Kulturna skupnost občine, 1988). Obnovljeno hišo je leta 1996 svečano odprl predsednik republike Milan Kučan, blagoslovil pa mariborski škof dr. Franc Kramberger.

Po 20 letih uspešnega sodelovanja med lastnikom objekta Swatycometom in KUD Vladko Mohorič je prišel čas za obnovo. Te je bila potrebna predvsem streha iz skodel. Na vzhodni strani so bili za slabo stanje strehe krivi vremenski pogoji, na zahodni pa veliko drevo, ki je metalo senco na streho in s tem povzročalo propad lesene kritine. Obnovitvena dela so bila načrtovana dolgoročno, saj je bil prvi sestanek na Občini Zreče skoraj leto dni pred začetkom del. Na osnovi kulturnovarstvenih pogojev za menjavo strešne kritine so lastniki poiskali ustreznega izvajalca za prekritje strehe (izvajalec Peter Kos), ki je delo opravil skladno s konservatorskimi navodili: kritje z odklanimi (ne žaganimi) smrekovimi skodlami, izvedeno po vzoru dosedanjega kritja. Ob zaključku del na stehi pa smo se odločili še za popravilo poškodovanih apnenih ometov na zahodni in južni fasadi objekta (izvajalec Franci Zorko).

Oktobra 2016 je bila v hiši zaključna prireditve ob 20-letnici prve obnove, 225-letnici rojstva ljudskega pesnika Jurija Vodovnika in 810-letnici prve pisne omembe Zreč. Ob tej priložnosti so na prireditvi poleg ZVKDS sodelovali vsi nekdanji partnerji, izvajalci del, kulturno društvo in vaščani. Končna ugotovitev je bila, da je Skomarska hiša v dveh desetletjih z množico kulturnih prireditev postala nedvomno kulturni dom in osrednje družabno srečališče – srce Pohorja.

Skomarje, hiša Skomarje 30 po obnovi strehe (foto: B. Hostnik, 2016)

132 Tomaž Fabec

EŠD: 654

Naselje: **Slavina pri Postojni**

Občina: Postojna

Ime: **Slavina pri Postojni – arheološko najdišče Gradišče**

Področje: A

Obdobje: pozna bronasta doba, mlajša železna doba, zgodnja rimska doba

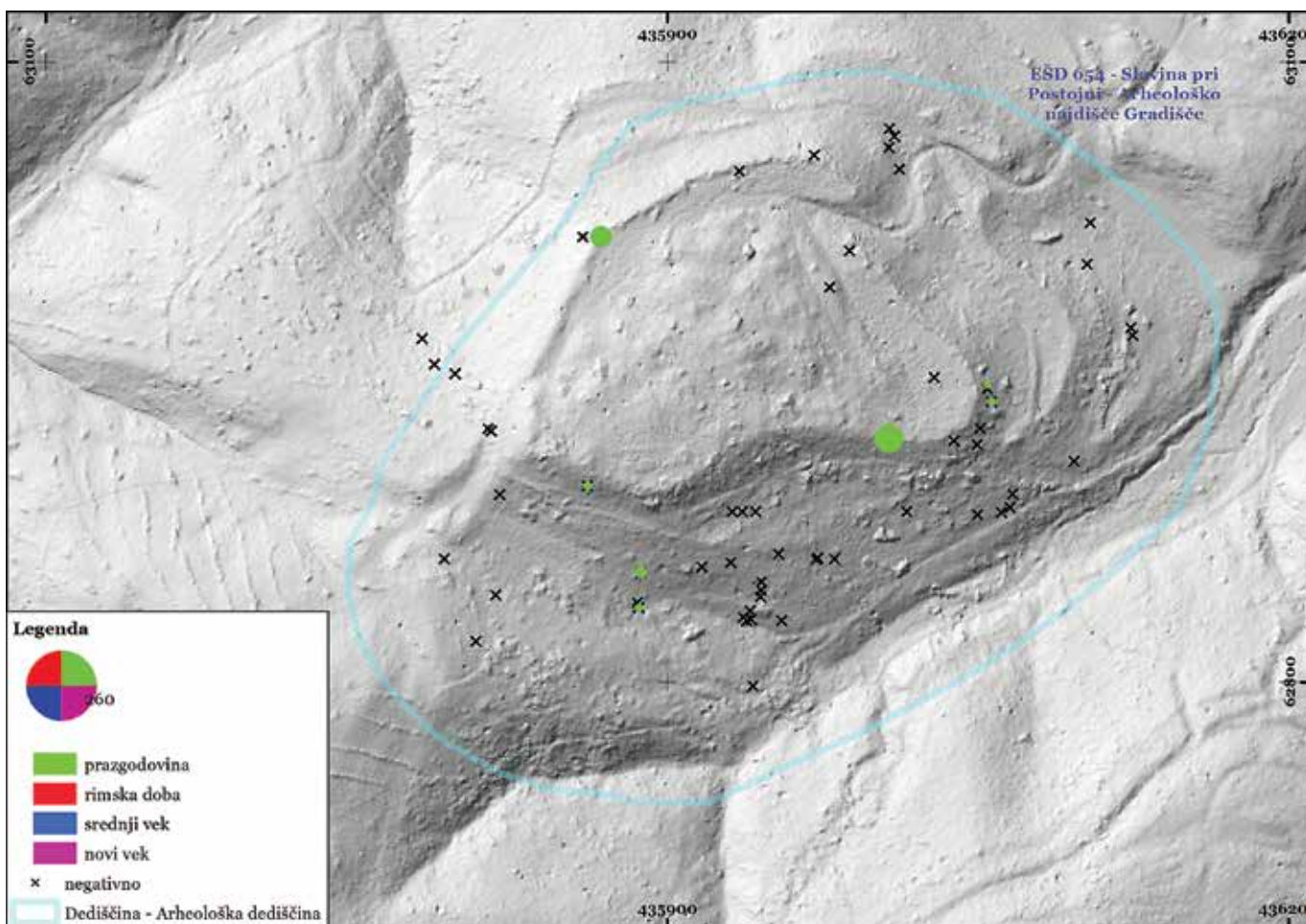
Gradišče pri Slavini oz. Ambroževo gradišče leži na terasasto preoblikovanem griču (635 m nadmorske višine) jugozahodno od vasi Slavina. Obdaja ga danes še lepo viden obrambni nasip, ki naj bi segal v železno dobo, čeprav naj bi se življenje na gradišču začelo že v mlajši bronasti dobi. V poslednjem obdobju intenzivne poselitve, v avgustejskem času, so bile na gradišču zgrajene preproste, v tla vkopane stavbe. Občasno naj bi bilo gradišče poseljeno do 4. stoletja (Horvat Jana, 1995, Notranjska na začetku rimske dobe: Parti pri Stari Sušici, Ambroževo gradišče in Baba pri Slavini. – Arheološki vestnik 46, 177–216).

Leta 2014 je na arheološko zavarovanem območju gradišča žled podrl številna drevesa, ob tem pa so izruti panji dvigovali tla in za seboj puščali kraterjem podobne kotanje. Zaradi tega in zaradi Interventnega zakona za odpravo posledic žleda, s katerim so bile odpravljene ovire v postopkih, ki bi oteževale opravljanje nujnih ukrepov za obnovo infrastrukture in sanacijo gozda, je bilo treba preveriti stanje na terenu in ugotoviti stopnjo poškodovanosti ter na podlagi tega omogočiti podlage za določitve smernic varovanja in sanacije prizadete nepremične dediščine.

Predvsem na strmih pobočjih so se drevesa podirala kot domine, zaradi česar je lokalno prišlo do pasovnega podrtja skoraj vseh dreves. Podiranje je najbolj prizadelo strma pobočja griča, le na njegovem severnem in predvsem osrednjem delu je bilo podrtih dreves manj. V celoti smo evidentirali 58 jam, ki so nastale zaradi dviga panjev podrtih

Skomarje, hiša Skomarje 30 pred obnovo (foto: B. Hostnik, 2015)

Slavina pri Postojni, arheološko najdišče Gradišče, lokacije poškodb zaradi žledoloma na lidarski podlagi (izvedba: Matjaž Mori)

dreves. Od teh smo le v 7 primerih odkrili in dokumentirali posamezne arheološke najdbe, tako da lahko predvidevamo, da je žledolom le v omejenem obsegu poškodoval tamkajšnjo nepremično arheološko dediščino. Arheološke najdbe smo odkrili le v jamah podrtih dreves, ki so rasla na nasipu okoli gradišča, ter v dveh jamah na vznožju južnega pobočja griča. Drobne najdbe so bile v celoti prazgodovinske, med njimi je bilo 21 odlomkov lončenine, 2 dela svitkov ter 2 kosa hišnega lepa.

Rezultati opravljenih raziskav ne kažejo na tako intenzivno in dolgotrajno poselitev Gradišča, kot bi jo glede na znane najdbe (npr. Horvat, Jana, 1995, Notranjska na začetku rimske dobe: Parti pri Stari Sušici, Ambroževo gradišče in Baba pri Slavini. – Arheološki vestnik 46, 177–216; Urleb, Mehtilda, 1975, Gradišča v pivški kotlini. – Ljudje in kraji ob Pivki, str. 64–73) sicer lahko pričakovali.

Sanacija gozda in odvoz lesa do časa izvedbe terenskih raziskav še nista bila opravljena. Predvidevamo, da bodo zaradi naklona tal in težke dostopnosti terena za odpravo posledic žledoloma izpeljane nove vlake in poti, kar ogroženost arheološke dediščine na Gradišču le še stopnjuje.

133 Tomaž Fabec

EŠD: 4796

Naselje: **Slavina pri Postojni**

Občina: Postojna

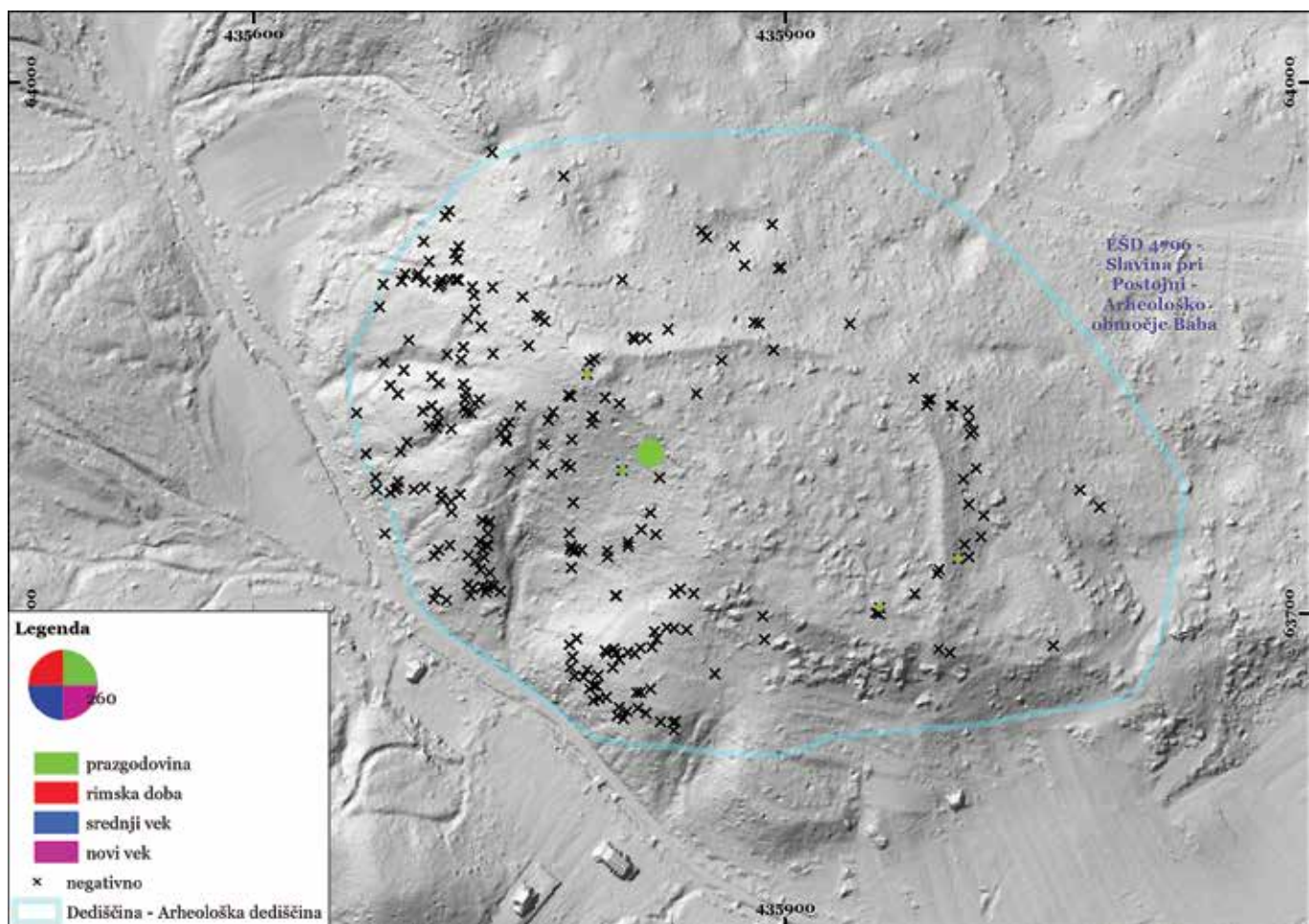
Ime: **Slavina pri Postojni – arheološko območje Baba**

Področje: A

Obdobje: pozna bronasta doba, železna doba, rimska doba

Gradišče na Babi (610 m nadmorske višine), severozahodno od vasi Slavina pri Postojni, naj bi bilo poseljeno v pozni bronasti ter v železni in rimski dobi. Širilo naj bi se po celotni planoti na vrhu griča, ki jo je obdajal danes še lepo viden obrambni nasip.

Leta 2014 je na arheološko zavarovanem območju gradišča žled podrl številna drevesa, ob tem pa so izruti panji dvigovali tla in za seboj puščali kraterjem podobne kotanje. Zaradi tega in zaradi Interventnega zakona za odpravo posledic žleda, s katerim so bile odpravljene ovire v postopkih, ki bi oteževale opravljanje nujnih ukrepov za obnovo infrastrukture in

Slavina pri Postojni, arheološko območje Baba, lokacije poškodb zaradi žledoloma na lidarski podlagi (izvedba: Matjaž Mori)

sanacijo gozda, je bilo treba preveriti stanje na terenu in ugotoviti stopnjo poškodovanosti ter na podlagi tega omogočiti določitev smernic varovanja in sanacije prizadete nepremične dediščine.

Predvsem na strmih pobočjih so se drevesa podirala kot domine, zaradi česar je lokalno prišlo do pasovnega podrtja skoraj vseh dreves. Podiranje je najbolj prizadelo zahodno in jugozahodno pobočje Babe (slika), najmanj je bila prizadeta planota na vrhu Babe, ki jo pretežno prekrivajo travniki v zaraščanju. V celoti smo evidentirali 246 jam, ki so nastale zaradi dviga panjev podrtih dreves. Od teh smo le v petih odkrili in dokumentirali arheološke ostaline (predvsem posamezne najdbe), zato lahko predvidevamo, da je žledolom le v omejenem obsegu poškodoval tamkajšnje arheološko dediščino. Drobne arheološke najdbe smo odkrili v 4 jamah na ruševini nasipa gradišča, le v eni pa tudi na položnem območju znotraj gradišča. Skupno smo odkrili 15 odlomkov prazgodovinske lončenine, kos železove rude in 2 živalski kosti. Rezultati opravljenih raziskav ne kažejo na tako intenzivno in dolgotrajno poselitve Babe, kot bi jo glede na znane najdbe (npr. Horvat, Jana 1995, Notranjska na začetku rimske dobe: Parti pri Stari Sušici, Ambrožovo gradišče in Baba pri Slavini. – Arheološki vestnik 46, 177–216) lahko pričakovali.

Sanacija gozda in odvoz lesa do časa izvedbe terenskih raziskav še nista bila opravljena. Predvidevamo, da bodo zaradi naklona tal in težke dostopnosti terena za odpravo posledic žledoloma izpeljane nove vlake in poti, kar ogrožena arheološke dediščine na Babi le še stopnjuje.

134 Gašper Rutar

EŠD:

Naselje: **Slovenija**

Ime: **Slovenija – evidenca letalskih razbitin druge svetovne vojne**

Področje: A

Obdobje: 20. stoletje, 1943–1945

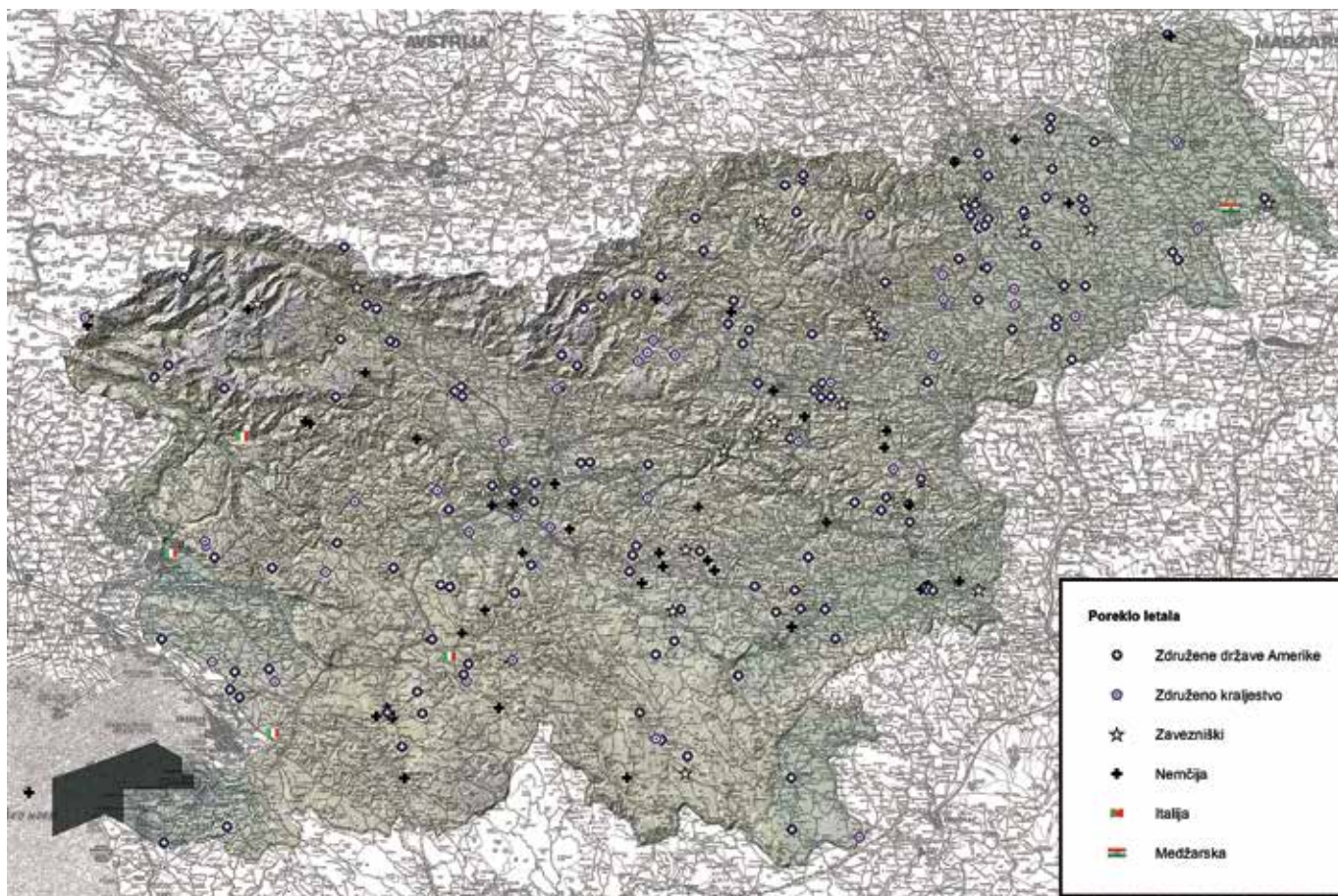
V seriji korakov, storjenih v zadnjih letih, ki sledijo spremembam pojmovanja in dojemanja arheološke dediščine in arheoloških ostalin ter sočasnim spremembam zakonodaje s tega področja (ZVKD-1), smo v letu 2015 sistematično obdelali enega izmed segmentov proučevanja

vojaških konfliktov 20. stoletja, in sicer lokacije letalskih razbitin na območju celotne Republike Slovenije. Sestavljena je podatkovna baza lokacij, kjer bi zaradi okoliščin (strmoglavljenje) lahko pričakovali arheološke ostaline. Tako pridobljeni podatkovni sloj je uporaben pri interpretaciji rezultatov (najdb) terenskih pregledov, kjer je možna najdba manjših kosov letalskih razbitin, ki bi bile lahko opredeljene le kot moderno smetenje. Ravno tako pa omogoča tudi ciljno strokovno arheološko terensko raziskovanje posameznih lokacij letalskih razbitin. Seznam letal z datumi sestrelitve, serijskimi številkami izdelave letal ipd. lahko v prihodnje služi tudi pri interpretaciji objektov premične dediščine (tj. delov letal), ki so v velikem številu ostali po vaseh v drugotni uporabi (kot posode, orodje, strešna kritina, deli oblek ipd.), številni deli pa se pojavljajo tudi pri zbiralcih.

V podatkovni zbirki so obravnavana letala, ki so strmoglavila na ozemlju Slovenije v času druge svetovne vojne, od septembra 1943, ko je bilo zabeleženo prvo strmoglavljeno letalo, pa do maja 1945. Strmoglavljena letala so, poleg letalcev samih, pritegnila pozornost vseh vojaških enot na zemlji, prav tako pa tudi okoliškega prebivalstva. Viri bolj izpričujejo usodo letalcev, manj pa usodo samih letal, kar je ob množici letal, ki so dnevno »padala« z neba, po svoje razumljivo. V vsakem primeru je iz ohranjenih pričevanj jasno, da so letalske razbitine nedvomno »ustvarile« precej več objektov

premične dediščine, kot pa je danes lokacij strmoglavljenih letal, kjer bi še lahko pričakovali odkritje večjih ostankov letala in jih skladno z zakonom tudi obravnavali kot arheološke ostaline. Vsako letalo je namreč takoj po padcu služilo kot dobrodošla zakladnica raznovrstnega materiala. Uradne oblasti (enako tudi partizani, četniki in domobranci) so najprej poskušale rešiti gorivo, strelivo in orožje, kar pa je ostalo, je bilo prepuščeno domačinom, ki so iz ostankov izdelovali številne predmete vsakdanje rabe (posode, orodje, obleke itd.). Po grobi oceni skupna teža sestreljenih letal, brez dodatnega tovora (streliva, bomb ipd.), presega 2500 ton. Največji bombniki s težo več kot 16 ton aluminija, železa, jekla, bakra ipd. so v času splošnega pomanjkanja postali pravi rudniki materiala, kar je dobro dokumentirano in razvidno tudi v številnih ohranjenih poročilih.

V podatkovni zbirki je trenutno zajetih 142 ameriških, 50 nemških, 42 britanskih in 23 drugih zavezniških letal (kot zavezniška so opredeljena tista letala, za katera ni dovolj podatkov pripadnosti ali pa ki pripadajo zračnim silam, ki so se pri nas redkeje pojavljale, npr. SAAF, AAF ipd.) ter 4 italijanska in 1 madžarsko letalo. Baza predstavlja izhodišče za nadaljnje delo, saj se bo seznam v prihodnosti spreminjal. Poročila, ki so vhodni podatek, so namreč včasih nasprotujoča si ali nezanesljiva, prav tako pa poročilo o sestrelitvi letala s strani protiletalske obrambe npr. pri Mariboru, v katerem

Pregledna karta letalskih razbitin druge svetovne vojne na ozemlju Slovenije (izdelava: G. Rutar)

ni dodatnih informacij, še ne pomeni, da je letalo tudi zares padlo v bližini Maribora oz. sploh na ozemlju Slovenije. Velik delež navedb sestavljajo sestreljena letala, katerih tip ali model ni naveden, včasih je vpisano kvečjemu, ali je šlo za bombnik ali lovsko letalo. Med znanimi tipi pa je največ, kar 37 bombnikov B-24 Liberator, sledi 34 letočih trdnjav Boeing B-17, 19 ameriških lovcev North American Aviation P-51 Mustang (v več različicah), 17 nemških lovcev Messerschmitt Bf 109, 11 ameriških lovcev Lockheed P-38 Lightning, 7 britanskih lovcev Supermarine Spitfire, 7 britanskih srednjih bombnikov Vickers Wellington, 6 britanskih bombnikov Handley Page Halifax, 5 ameriških lovcev Republic P-47D (Thunderbolt), 3 nemški jurišniki Ju87 (štuka), 2 britanska dvomotorna težka lovca/bombnika Bristol 156 Beaufighter TF X, ter po 1 ameriški lovec Curtiss P-40 Warhawk (oz. Kittyhawk), nemški bombnik Heinkel He 111 H 3, nemški bombnik Junkers Ju88A-4, italijanski lovec Macchi (model neznan) in italijanski lovec Savoia Marchetti (model neznan). Morebitne ostanke letalskih razbitin lahko pričakujemo na mehkih tleh, kot so npr. barjanska. Lokacije, ki imajo največ potenciala, so na Ljubljanskem barju, Cerkniskem jezeru ter v rekah in morju (če sta v slovenskih teritorialnih vodah). Ostanke so možni še na odročnih, težko dostopnih krajih (npr. v pogorju Kanina in pod Rjavino – glej <http://zbiralci.com/forum/viewtopic.php?t=508>, s slikami delov tega letala v lasti zbiralcev), od koder so domačini (in kasneje zbiralci) sicer prav tako odnašali ostanke, a zaradi odročnosti vendarle ne vseh. Omeniti velja še lokacije Kravji Lom, Loška dolina, in Podvin, pri katerih je izrecno navedeno, da se je letalo zarilo globoko v zemljo.

zaradi požarne varnosti prostostoječim zidanim dimnikom, nekdanj tipičnim za Trento. Preužitkarska hiša je pravokotnega tlorisa, pokriva jo dvokapnica. V njeni notranjosti je dvoceličen bivalni prostor. Zaradi opuščeni in več potresov je bil objekt v slabem gradbenem stanju. Leta 2013 je pričel lastnik objekt obnavljati. Najprej je statično saniral nosilne in notranje stene. Sledila je izvedba nove lesene strehe, ki jo je pokril z značilno leseno kritino – deskami. Vgrajeno je bilo še novo stavbno pohoštvo in izveden je bil apnen fasadni omet iz soške mivke.

Soča, Soča 51, preužitkarska hiša (foto: A. Ščukovt, 2015)

135 Andrejka Ščukovt

EŠD: 9966

Naselje: Soča

Občina: Bovec

Ime: Soča – domačija Soča 51

Naslov: Soča 51

Področje: E

Obdobje: 19., 20., 21. stoletje

Domačija Soča 51, V mlinu, leži na desnem bregu potoka Vrsnik in na platoju pod cesto, ki pelje proti zaselku Vrsnik, ter v bližini sotočja potoka Vrsnik z reko Sočo. V bližini so še Mala korita Soče, ki so naravna znamenitost in so približno 100 metrov dolga, do 6 metrov globoka in v najožjem delu komaj 1 meter široka.

Domačija V mlinu se je izoblikovala sredi 19. stoletja. V gruču obsega leseno drvarnico, pod lesenim paviljonom žago venecijanko, viseči most oz. brv čez Vrsnik in stanovanjsko hišo, ki je v breg prislonjena zidana vrhkletna t. i. bovška hiša, popotresno sanirana leta 2001.

Tik ob stanovanjski hiši stoji preužitkarska hiša. To je v breg potisnjen pritličen objekt, z zidanimi in lesenimi stenami ter

136 Tanja Mesojedec, Anka Batič, Katja Pohl

EŠD: 9569

Naselje: Soteska

Občina: Dolenjske Toplice

Ime: Soteska ob Krki – vrtni paviljon Hudičev turn

Področje: R

Obdobje: konec 17. stoletja

Vrtni paviljon Hudičev turn je osrednji motiv grajskega parka dvorca Soteska, ki so ga zgradili grofje Gallenbergi v 17. stoletju na temeljih stolpastega dvora iz 15. stoletja. Danes so od dvorca ostale ruševine, vrtni paviljon pa je dobro ohranjen in s svojo tlorisno zasnovo štiriperesne deteljice svojevrsten spomenik zgodnjebaročne arhitekture. V notranjosti je v celoti bogato poslikan z iluzionistično zasnovanimi poslikavami delavniškega kroga nizozemskega mojstra Almanacha. Poslikava je bila izvedena v mešani tehniki fresco bouno in secco.

Čezmerna vlaga v zidovju in neprimerna raba prostora sta povzročili obsežnejše in trajne poškodbe na poslikavi, najbolj je prizadet spodnji del severne in severozahodne stene zaradi izločanja soli na površini ometa. Stanje poslikave se z višino izboljšuje.

Soteska ob Krki, vrtni paviljon Hudičev turn, stanje poslikave na severni steni pred posegom (foto: T. Mesojedec)

V preteklosti je bilo izvedenih nekaj manjših poskusov sanacije in konzervacije stenske poslikave, delno nekonstrukcijsko injektiranje ometov, sanacija večjih poškodb v samem ometu in delno utrjevanje barvne plasti. Septembra 2016 je konservatorsko-restavratorske postopke na objektu pričela ekipa oddelka za stensko slikarstvo Restavratorskega centra ZVKDS v sodelovanju z ZVKDS, OE Novo mesto. Obravnavane so bile stenske poslikave v pritličju objekta z obsegom približno dvesto kvadratnih metrov z motivom iluzionistične kompozicije vodnjakov in portalov na ostenju in prizorom Ugrabitev Ganimedea iz antične mitologije na stropnem oboku.

Pred posegom so bile izvedene naravoslovne preiskave. Potrdile so uporabo secco tehnike slikanja, prisotnost soli v steni in na površini (sulfatov, karbonatov, nitratov, magnezijevih in kalcijevih ionov z večjo koncentracijo do višine enega metra poslikav) ter prisotnost različnih vegetacij (kvasovk bele barve, zeleno modrih plesni, najverjetneje iz roda *Aspergillus*, ter črnih plesni, najverjetneje iz roda

Soteska ob Krki, vrtni paviljon Hudičev turn, stanje poslikave po posegu (foto: K. Pohl)

Stachybotrys) (povzeto po: Dr. Andreja Padovnik, Poročilo naravoslovnih preiskav stenskih poslikav v Hudičevem turnu, Ljubljana 2016).

Posegi so se začeli z mehanskim odstranjevanjem večjih zaplat cementnih ometov in zakitanih razpok z neustreznimi apnenimi ometi. Starejše plombe so bile odstranjene v celoti zaradi drobljivosti strukture in neprilagojenega nivoja, mlajše plombe (predvsem na severni steni) pa zaradi povečane kristalizacije soli na površini. Velike cementne plombe pri vходу so bile popolnoma odstranjene do zidave, ohranjena oz. stanjšana je bila le cementna plomba nad vhomom, ki sega globoko v zgradbo nosilca.

Med odstranjevanjem starih plomb so se mehansko s skalpeli odstranjevali sekundarni opleski in drugi premazi z barvne površine, z manjšimi dleti in kladivi pa cementne brizge. Odstranjevanje lokalnega pojava sige je zajemalo kemično mehčanje površine in delo z drobnimi električnimi dleti in brusilci. Postopek je bil delno uspešen.

Sledilo je lokalno utrjevanje in injektiranje odstoplih plasti ometa od nosilca. Postopek je bil obsežnejši na stropu, ki je bil na več mestih sistematično injektiran z maso na osnovi apna za obnovo zgodnjih objektov CaXnOva.

Izvedeno je bilo testno odstranjevanje soli s kemijskimi oblogami. Pri testiranju sta bila uporabljena amonijev karbonat v celulozni pulpi in kationska izmenjevalna smola. Kljub dobrim rezultatom odstranjevanja soli z amonijevim karbonatom je bilo odločeno, da se postopek izvede v ugodnejšem letnem času zaradi metodologije dela in manjše vlažnosti v steni.

Večji obseg del je zajemal plombiranje poškodb in razpok v ometih. Izvedena je bila obsežna rekonstrukcija zaplat ometov debeline od 5 do 8 cm. Za večino rekonstruiranih ometov in majhnih poškodb sta bila uporabljena gašeno apno in agregat različne velikosti in barve. Tradicionalna apnena malta je bila najprimernejša na delih z manj vlage. Na severni steni, kjer je bila vsebnost vlage v steni zelo velika, je bil po testiranju različnih malt nanesen sanirni material Kemasan (Kema). Za popravilo velike poškodbe nad vhodnimi vrati je bila uporabljena masa hidravličnega gašenega apna in agregata zaradi večje trdnosti ometa.

Uporaba različnih apnenih malt pri zapolnjevanju poškodb na poslikavah v Hudičevem turnu je postala dobro izhodišče za nadaljnjo temeljitejšo raziskavo in obravnavo tovrstnih materialov na lokacijah z različno vsebnostjo vlage. Na podlagi testiranja in opazovanja rezultatov med delom na obravnavanem objektu se trenutno že izvajajo kontrolirani poskusi z različnimi apnenimi maltami na Oddelku za stensko slikarstvo in Oddelku za naravoslovne raziskave Restavratorskega centra ZVKDS. Obenem so bili v Hudičevem turnu za nekaj mesecev postavljeni merilniki vlage in temperature za spremljanje sprememb v dodanem apnenem ometu. Sodelavci: Karmen Križančič, Mateja Kavčič, Maja Ivanišin. Odgovorni konservator: Tomaž Golob, kons. svet., ZVKDS, OE Novo mesto.

137 Mihaela Kajzer Cafnik, Primož Predan, Dunja Salecl

EŠD: 15300

Naselje: **Spodnja Polskava**

Občina: Slovenska Bistrica

Ime: **Spodnja Polskava – gomilno grobišče Velenik**

Področje: A

Obdobje: rimska doba

V zvezi z obsežno obnovo vodovodnega omrežja med črpališčem Šikole in vodohranom Črnc v občinah Slovenska Bistrica in Kidričevo so bile že v letu 2008 predpisane vzporedne arheološke raziskave ob gradnji. Kljub temu sta naročnik in gradbeni izvajalec dela pričela brez izbranega arheološkega izvajalca in zagotovljene vzporedne raziskave, zato smo na aktivnem gradbišču v začetku leta 2015 (deloma seveda tudi izven varovanih arheoloških najdišč) nemudoma posredovali. Investitor se je nato dogovoril z izbranim arheološkim izvajalcem (PJP, d. o. o., iz Slovenske Bistrice) in sprožil postopek pridobitve soglasja Ministrstva za kulturo. Ker je aktivni gradbeni projekt potekal v okviru evropskega financiranja, je izbrani arheološki izvajalec takoj po zagotovitvi naročila storitve začel raziskavo. Arheološka dela so bila zato izjemoma in v dogovoru s pristojno konservatorsko službo izvedena še pred izdajo kulturnovarstvenega soglasja za raziskavo in odstranitev arheološke ostaline (po 31. členu Zakona o varstvu kulturne dediščine), hkrati pa zaradi neprijavljenega pričetka gradbenih del in etapne izvedbe niso bila izvedena na celotnem območju (kar je razvidno tudi iz poročila o raziskavi: Poročilo o arheološkem nadzoru zaradi obnove vodovodnega omrežja na trasi ČP Šikole–VH Črnc, P. Predan in D. Salecl, PJP, d. o. o., Slovenska Bistrica, februar 2016).

Trasa obnovitve vodovodnega omrežja je potekala po več območjih arheoloških najdišč (Šikole – arheološko najdišče Med cestami, EŠD 15557; Stražgonjca – arheološko najdišče Dolge njive, EŠD 15556; Stražgonjca – arheološko najdišče Lavše, EŠD 15554; Ptuj – rimska cesta Celeia–Poetovio, EŠD 6511; Pragersko – rimska cesta Celeia–Poetovio, EŠD 6886; Gaj pri Pragerskem – arheološko najdišče Žutreki, EŠD 15553; Pragersko – arheološko najdišče Zadruga, EŠD 20165; Spodnja Polskava – rimska cesta Celeia–Poetovio, EŠD 15301; Spodnja Polskava – prazgodovinsko gomilno grobišče Velenik, EŠD 15300; Pokošje – gomila Velenik, EŠD 6904), pri čemer je bila arheološka spremljava izvedena šele od enote Ptuj – rimska cesta Celeia–Poetovio proti najdišču Pokošje – gomila Velenik na zahodu.

Vzporedne arheološke raziskave ob gradnji so potekale v več etapah v odvisnosti od dinamike gradbenih del med 27. 1. in 17. 7. 2015. Raziskavo je vodil univ. dipl. arheol. Primož Predan, strokovni nadzor pa sva izvajala pristojna konservatorja arheologa ZVKDS, OE Maribor, Mihela Kajzer Cafnik in Andrej Magdič.

Rezultati raziskave so bili predvsem zaradi obnovitvenih del

na obstoječi in torej večinoma v preteklosti že pozidani trasi vodovoda pričakovano razmeroma skromni. Posebej pa je vredno poudariti najdbo velikega obdelanega marmornega bloka v izkopu za vodovodne cevi na območju najdišča Spodnja Polskava – prazgodovinsko gomilno grobišče Velenik. Gradbeni jarek je tod potekal vzdolž obstoječe makadamske poti proti vodohranu pri vrhu Velenika in se je ožjemu območju gomil izognil. Najdba marmornega bloka med strojnim izkopom jarka je bila tako bolj ali manj naključna, spomenik je ležal v geoloških zemljenih plasteh brez vsakega drugega arheološkega konteksta. Ker torej ni bil najden v prvotni legi, ga za zdaj tudi ne moremo z gotovostjo pripisati niti grobišču niti polizdelku iz rimskodobnih kamnoseških delavnic, o katerih že dolgo domnevamo in jih pričakujemo na današnjem območju Velenika, ob rimski cesti med pohorskimi kamnolomi marmorja in mestom Poetovio. Marmorni blok, morda del nagrobne edikule, meri v višino 113 cm, širino 5 cm, in v debelino 37 cm. Struktura je slabo ohranjena, močno so erodirane predvsem stranske in zadnja stranica, zabrisan je tudi relief. Poškodba na spodnjem delu je nastala ob strojnem izkopu. Sprednja stran spomenika je torej reliefno okrašena. Znotraj preprostega okvirja je frontalno upodobljena moška figura z glavo, obrnjeno v desno. Obraz je povsem uničen, pričeska je gladka, lasje padajo na čelo. Moški je bos in oblečen v tuniko, ki sega do kolen. Stoji v rahlem razkoraku, desna noga je obrnjena v desno. Leva roka je iztegnjena ob telesu, desna pokrčena in privzdignjena. V obeh rokah nekaj drži, vendar je zaradi slabe ohranjenosti težko razpoznavati kaj. Na podlagi primerjave s podobnim reliefom iz Soprona (Scarbantia; glej UBI ERAT LUPA, Nr. 9301: <http://www.ubi-erat-lupa.org/monument.php?id=9301>) predvidevamo, da v levici drži prtiček (mappa), v desnici pa nekakšno posodo, morda vrč. To sta atributa služabnika, ki je svojemu gospodarju asistiral pri žrtvovanju ali pa stregel za mizo.

Na zgornji in spodnji ploskvi marmornega bloka so ohranjene konstrukcijske luknje. Na sredini zgornje je vidna večja, plitkejša pravokotna vdolbina, ki je verjetno služila kot luknja za dvigovanje. V zgornjem levem in spodnjem desnem kotu spodnje ploskve pa sta manjši, globoki kvadratni luknji, s katerima je bil blok z železnimi spojkami pritrjen na grobno konstrukcijo.

Spodnja Polskava, gomilno grobišče Velenik, zgornja ploskev marmornega spomenika (foto: B. Tušek)

Spodnja Polskava, gomilno grobišče Velenik, relief na sprednji strani spomenika (foto: B. Tušek, JJP, d. o. o.)

138 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 12406

Naselje: **Stara Vrhnika**

Občina: Vrhnika

Ime: **Stara Vrhnika – kašča pri hiši Stara Vrhnika 45**

Naslov: pri hiši Stara Vrhnika 45

Področje: E

Obdobje: prva četrtina 19. stoletja, 1814

Kašča, z domačim imenom Lukacova, stoji stisnjena med dvoje cest v naselju Stara Vrhnika, ki se prvič omenja leta 1444. Hiša, ki ji je pripadala, je že davno izgubila svojo prvotno podobo, na portalu pa je nosila letnico 1846. Podkletena, v breg zidana enocelična kašča kvadratnega tlorisa naj bi po

ustnem izročilu nastala leta 1814. Vhod v zgornji del, ki ima ohranjen lesen strop, je skozi križno obokano arkadno lopo, pokrito z enokapno streho, vhod v obokano klet pa skozi polkrožno odprtino z lesenimi vrati.

Lastnica, ki želi kaščo ohraniti zanamcem in jo nameniti za turistično promocijo kraja, je že leta 2013 pridobila kulturnovarstvene pogoje in soglasje za vzdrževalna dela – predvsem za obnovo ostrešja in zamenjavo dotrajane kritine ter obnovo ometov. Po natančnem pregledu smo ugotovili, da je ostrešje precej slabo ohranjeno in ga je treba v celoti nadomestiti z novim. Dela so se lotili domači vaški mojstri in kljub izrecnim navodilom o načinu izvedbe po odstranitvi starega ostrešja izvedli betonski venec po obodu in zmanjšali strešni naklon kašče, ki je tako dobila popolnoma drugo podobo. Več sreče je bilo pri obnovi ometov, saj je t. i. Šola prenove v letu 2015 na njej izvedla delavnico sanacije apnenih ometov. Najprej se je izvedla drenaža z odvodnjavanjem, nato pa odstranjevanje nečistoč s površin apnenega ometa, utrjevanje in obšivanje ohranjenih zaplat ometa, zapolnjevanje manjših poškodb na površini, apneni obrizg in grobi omet z malto iz žganega apna ter na koncu zaključni sloj in izenačevanje starih in novih delov fasade. Sponzor delavnice je bil Gnom, d. o. o., Litijška cesta 67, Ljubljana. Nedokončano ostaja zaprtje zatrepnih delov z lesenim opažem.

Stara Vrhnika, kašča pri hiši Stara Vrhnika 45 pred obnovo (foto: D. Pediček, 2009)

Stara Vrhnika, kašča pri hiši Stara Vrhnika 45 po obnovi (foto: D. Pediček, 2015)

139 Simona Menoni Muršič

EŠD: 24677

Naselje: **Stoperce**

Občina: Majšperk

Ime: **Stoperce – župnišče**

Naslov: Stoperce 11

Področje: UA

Obdobje: 19. stoletje

Pritlična podkletena stavba s stebriščno poudarjenim vhodom je krita z opečno dvokapnico s celostranskimi čopi. Zgrajena je bila v 19. stoletju, objekt pa stoji v naselju, južno od cerkve. Zavod za varstvo kulturne dediščine, OE Maribor, je 27. 3. 2015 prejel vlogo za izdajo kulturnovarstvenih pogojev za obnovo fasade, kar je pomenilo poseg v enoto nepremične kulturne dediščine Stoperce – župnišče, EŠD 24677. Zavod je zahteval ohranitev primarne substance ometov (razen cementnega talnega zidca) v največjem možnem obsegu, pri čemer je kot dopustno opredelil parcialno odbijanje zgolj povsem dotrajanih ometov in njihovo nadomestitev z novimi v načinu gladko zaribanega ometa brez »faž« (vodil), ob tem pa obnovitev vse fasadne dekoracije z materiali, kompatibilnimi s historičnim načinom gradnje.

Po izdanem kulturnovarstvenem soglasju smo na uvodnem sestanku z izbranim izvajalcem in predstavnikom župnije sv. Antona Puščavnika Stoperce, župnikom Cirilom Čušem, vnovič podali (tudi pisno) izhodišča za obnovo fasade. Kljub temu smo po obvestilu investitorja o menjavi izvajalca na terenskem ogledu ugotovili, da so ometi skupaj z vso fasadno dekoracijo že v celoti odbiti. Z novim izvajalcem del Zidarstvom Kodrič Milan, s. p., je mag. Bine Kovačič, konservatorsko-restavratorski svetnik ZVKDS, OE Maribor, uskladił nadaljevanje del za kar se da korektno izvedbo fasade, ki bi se čim bolj približala dokaj kvalitetni primarni podobi župnišča. Pomanjkljivosti so se izkazale pri izvedbi šivanih vogalov, ki so bili prvotno izvedeni s tanko plastjo ometa in ob robovih definirani s črno gravuro, in podstrešnemu vencu, barvanju kamnitih elementov itd., ob tem pa je nenadomestljiva izguba originalne substance. Streha objekta je bila obnovljena že leta 2014, prav tako neskladno s podanimi konservatorskimi izhodišči.

Stoperce, župnišče pred prenovo (foto: S. Menoni Muršič)

Stoperce, župnišče po prenovi (foto: S. Menoni Muršič)

140 Pavla Peterle Udovič

EŠD: 9475

Naselje: **Straža**

Občina: Straža

Ime: **Straža pri Novem mestu – arheološko najdišče Gorenja Straža**

Naslov: Gradiška ulica 24, parc. št. 106/3, 120/3, k. o. Gorenja Straža

Področje: A

Obdobje: starejša železna doba

Straža je dolgo naselje, ki večinoma leži ob južnem pobočju Straške gore, v dolini reke Krke med Sotesko in Novim mestom. Arheološko najdišče Gorenja Straža, ki leži na levem bregu reke Krke, predstavlja gradišče nižinskega tipa, v katerem so bile v preteklosti odkrite prazgodovinske talilne peči (Knez, T., 1975, Gorenja Straža. – Arheološka najdišča Slovenije, 220 str.) in deponije odpadnega materiala, ki je nastalo pri taljenju železove rude (Mason, Ph., Sakara Sučević,

M., in Pinter, I., 2006, 289. Straža. – Varstvo spomenikov 39–41, 199). Arheološko zaščiteno območje je na severnem delu omejeno z železniško progo Novo mesto–Straža, na jugu z reko Krko in na vzhodu z regionalno cesto II. reda (R2 1203), ki povezuje Sotesko in Novo mesto.

Zaradi predvidene novogradnje nezahtevnega objekta – nadstreška za avtomobil ob hiši Gradiška ulica 24 v Straži – so bile predpisane predhodne arheološke raziskave v obliki ročne testne sonde v velikosti 1 x 1 m za določitev vsebine in sestave najdišča. Raziskavo je izvedla ekipa ArheoVeda 16. junija 2016 pod vodstvom mag. Pavle Peterle Udovič, univ. dipl. arheologinje. Konservatorski nadzor je opravila pristojna konservatorica ZVKDS, OE Novo mesto, mag. Katarina Udovč, univ. dipl. arheologinja. Ob prihodu na območje raziskave smo ugotovili, da je predvideni nadstrešek že stal vzhodno od stanovanjske hiše. Zato smo se odločili, da sondo umestimo čim bližje postavljenemu objektu na manj degradiran del zemljišča, severno od hiše.

V testni sondi so bile dokumentirane štiri stratigrafske enote. Najstarejšo predstavlja rumenkasto rjava geološka osnova s kosi železove rude (SE 004). Nad njo je bila rjava 17 cm debela rjava kulturna plast z odlomki keramike, kosi žlindre, železove taline in drobci oglja (SE 003). Kulturno plast je prekrivala 22 cm debela nekdanja ornica (SE 002) z drobci oglja, odlomki keramike, kosi novoveške opeke, žlindre in taline ter z železnimi predmeti. Današnja hodna površina je vrt (SE 001). V plasti so bili odkriti odlomki keramike, kosi opeke, železova ruda in žlindra.

Na podpovršinsko pregledanem območju z metodo ročno izkopane testne sonde je bilo pobranih 213 artefaktov. Večina so odlomki keramike: lončenina, svitki in vijček (61 %). Med lončenimi najdbami prevladujejo prazgodovinski (98 %). Nekaj manj je žlindre (13 %) in taline (12 %) ter železove rude (9 %). V manjšem številu so bili odkriti kosi opeke (4 %) in železni predmeti (1 %). V kulturni plasti (SE 003) je bilo odkritih 110 odlomkov lončenine, 4 odlomki svitkov, 1 vijček, 14 kosov žlindre, 19 kosov taline in 13 kosov železove rude, kar predstavlja 76 % vseh najdb, odkritih v sondi.

141 Mojca Tercelj Otorepec

EŠD: 13778

Naselje: **Studenc pri Krtini**

Občina: Domžale

Ime: **Studenc pri Krtini – vas**

Področje: E

Obdobje: 20. stoletje

Enojni kozolec s plaščem z domačim imenom Grdavov kozolec stoji na travniku na zahodnem območju naselja Studenc pri Krtini. Sodi v območje Poletnega gledališča Studenc. Kulturno društvo Miran Jarc iz Domžal, ki vodi Poletno gledališče, se je v letu 2015 odločilo za obnovo kozolca s sodelovanjem Občine Domžale in s sredstvi, pridobljenimi

na javnem razpisu za obnovo kulturne dediščine na tem območju. Z obnovo je Kulturno društvo Miran Jarc, Škocjan pri Domžalah, želelo poudariti vlogo kozolca na začetku delovanja Poletnega gledališča, saj se je prva predstava z igro V Ljubljano jo dajmo odigrala leta 1949 prav pod kozolcem. Prvotno je tu stal kozolec toplar s štirimi okni s podaljšanim enojnim kozolcem. Skozi leta se je njegova podoba spreminjala, tako da se je do danes ohranil enojni kozolec s tremi okni (štanti) s pokritim plaščem. Pokriti del danes služi potrebam Gasilskega društva Studenec.

Enojni kozolec je Kulturno društvo Miran Jarc iz Domžal v letu 2015 s sodelovanjem Občine Domžale, Tesarstvom Justin iz Tunjic pri Kamniku in ZVKDS, OE Kranj, obnovilo kot samostojno stavbo. Na novo je bila izdelana streha, zamenjane so bile dotrajane prečne late med okni, izdelani so bili temelji pod kamnitimi podstavki ter prekriti z zemljo. Stebre kozolca so ponovno opasali v kamnite vidne podstavke, za oporo pa so bili ponovno uporabljeni in nameščeni prvotni oporniki.

Studenec pri Krtini, Grdavov kozolec s plaščem pred obnovo (foto: M. Tercelj Otorepec)

Studenec pri Krtini, obnovljeni enojni Grdavov kozolec ob Poletnem gledališču Studenec (foto: M. Tercelj Otorepec)

142 Andrejka Ščukovt

EŠD: 30188

Naselje: Šempas

Občina: Nova Gorica

Ime: Šempas – grob Venceslava Beleta

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Venceslav Bele (1887–1938) je bil rimskokatoliški duhovnik, pesnik, pisatelj, publicist, kulturni delavec, literarni in umetnostni zgodovinar. Rodil se je v učiteljski družini. Osnovno šolo je obiskoval v Gradnem v Brdih, študij je nadaljeval na nemški gimnaziji in bogoslovju v Gorici. Posvečen je bil 26. julija 1911. Kaplanoval je v Črničah in na Tolminskem, od leta 1922 do smrti pa je bil župnik in dekan v Kanalu. S pisanjem se je ukvarjal že kot dijak, bil je avtor številnih člankov in literarnih del. Po vojni se je uveljavil kot odličen organizator šolskega, verskega in gospodarskega življenja na Goriškem. Umril je 19. decembra 1938. Pokopali so

Šempas, grob Venceslava Beleta pred restavratorskimi posegi (foto: A. Ščukovt, 2015)

ga na pokopališču v Šempasu.

Leta 2014 je bil Beletov grob oz. nagrobni spomenik ovrednoten na podlagi estetskega, likovnega, avtorskega, zgodovinskega in družbenega merila. Pripravili smo predlog za vpis nagrobnega spomenika v Register kulturne dediščine, in Ministrstvo za kulturo ga je 1. 6. 2014 z odločbo št. Rkd-03-15-00024-03-0 v register tudi vpisalo.

Nagrobnik na grobu Venceslava Beleta, pomembne osebnosti v domačem kraju in širšem primorskem prostoru, je modernistično oblikovan. Ima obliko kapelice, izdelan je iz belega kamna, v katerega je na obeh stranicah vrezan križ. V niši je poslikava Križanega, delo Toneta Kralja.

Leta 2015 smo na pobudo Krajevne skupnosti Šempas pridobili dve ponudbi za restavratorsko-konservatorska dela na Beletovem nagrobniku, saj je kamen in poslikavo načel zob časa. Za restavratorsko obnovo nagrobnika je bila izbrana Marina Gruden, ki je dela opravila jeseni istega leta. Obsegala so čiščenje kamnitih oblog, peskanje, utrjevanje in kitanje kamna. Kraljeva poslikava Križanega je bila najprej očiščena nesnage, nato so bile utrjene barvne plasti in pokitane vrzeli, nazadnje pa sta bili izvedeni barvna rekonstrukcija in njena zaščita.

Šempas, grob Venceslava Beleta po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2016)

143 Andrejka Ščukovt

EŠD: 24951

Naselje: Šempas

Občina: Nova Gorica

Ime: Šempas – vaško jedro

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje

Večja zidana kapelica stoji na severozahodni strani vaškega jedra Šempasa in na robu nekdanjega parterno urejenega baročnega vrta bližnje podeželske vile – Monarijevega dvorca. Franciscejski kataster iz leta 1822 nam kaže, da je kapelica takrat že stala. Po ustnem izročilu naj bi jo postavili v spomin na konec epidemije kuge v Šempasu, saj naj bi se prav na tem mestu ustavila strašna mora. Na podlagi tega lahko sklepamo, da znamenje na tem mestu stoji od konca 17. stoletja.

Kapelica je pravokotnega tlorisa, pokriva jo dvokapna streha z značilno primorsko korčno kritino in na slemenu postavljenim križem. Polkrožno zaključeni vhod v kapelico krasita v ometu izvedena profilirana ramenska sklepника. Kapelica sodi po tipologiji med kapelice odprtega tipa z nišo, v kateri so vrsto let stali razpelo – Križani, ki naj bi izhajal iz porušene cerkve na Cirjah v Šempasu – ter kipca sv. Petra in sv. Pavla oz. sv. evangelistov Janeza in Mateja.

Šempas, kapelica pri cerkvi po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2016)

Kapelica je bila konec leta 2015 na pobudo KS Šempas in pod strokovnim vodstvom ZVKDS, OE Nova Gorica, obnovljena. Saniran je bil slab omet, ostrugani so bili recentni beleži in glede na barvno študijo so bile poslikane stene, pred kapelico pa je bil postavljen kamnit tlak, ki je prvotno stal v šempaški stari šoli. V niši stoji nova lesena podoba Križanega, ki je delo domačina Milana Mužine.

144 Barbara Brezigar

EŠD: 764

Naselje: Šilentabor

Občina: Pivka

Ime: Šilentabor – arheološko najdišče

Področje: A

Obdobje: železna doba, rimska doba, zgodnji srednji vek, srednji vek, druga polovica 15. stoletja, 1471

Zaradi gradnje vodovodnega sistema v Šilentabru so bile na območju spomenika Šilentabor – arheološko najdišče (EŠD 764) izvedene predhodne arheološke raziskave v obliki arheološke raziskave ob gradnji in arheološkega testnega izkopa. Raziskava je potekala v obdobju med 2. 6. in 1. 9. 2016 vzporedno z izkopom jarka za vodovod. Predvidena trasa jarka za izgradnjo vodovodnega sistema poteka po obstoječi dostopni cesti na Šilentabor, ki prečka oba obrambna prazgodovinska nasipa ter poteka med hišami v vasi. Raziskavo je opravilo podjetje Avgusta, d. o. o., pod vodstvom mag. Draška Josipoviča. Konservatorski nadzor je opravila pristojna konservatorica ZVKDS, OE Nova Gorica, Patricija Bratina.

Območje raziskav leži znotraj območja varovanega kulturnega spomenika Šilentabor – arheološko najdišče, ki se razprostira na vrhu vzpetine Šilentabor na širšem območju vasi Tabor nad Knežakom. Na platoju na vrhu vzpetine je bilo prazgodovinsko gradišče z ohranjenim dvojnimi obrambnimi nasipom na položnejši južni oz. vzhodni strani. Med nasipoma je bila odkrita antična nekropola. Z najdbami je dokazana kontinuiteta poselitve od železne dobe do visokega srednjega veka. Leta 1471 je na vrhu grebena, ki je z dveh strani dobro naravno zavarovan, na položni strani pa je zavarovan s prazgodovinskimi nasipi, Bernardin pl. Raunach na cesarjev ukaz dal zgraditi grad s protiturškimi taborom. Grad je bil v 18. stoletju uničen. Izkop za vodovod se ne približa območju razvalin gradu.

Šilentabor je skalnat hrib, apnenčasta geološka podlaga se na več mestih kaže že na površini. Izkop za jarek za vodovodne cevi je potekal po obstoječi asfaltirani cesti in makadamskih poteh med hišami v vasi. Skalna osnova se pojavlja na različnih globinah, lahko zelo plitko pod površino z vmesnimi naravnimi poglobitvami. Večinoma so bile v zgornjem delu izkopa peščene in zemljene nasute plasti starejših hodnih površin ali izravnave. V posameznih depresijah v naravni skalni podlagi pa smo naleteli na debelejšje zemljene plasti in plasti z večjo količino ostrorobega kamenja in zemljine

ter s premešanimi najdbami iz različnih obdobj, ki smo jih interpretirali kot ruševinske plasti. Večina odkritega drobnega gradiva je srednjeveškega in novoveškega izvora, dobljene pa so bile tudi posamezne rimskodobne in prazgodovinske najdbe. V eni od naravno nastalih poglobitev v matični podlagi hriba je bila debelejša plast z več rimskodobnimi najdbami – odlomki amfore, keramika in lok fibule vrste Alesia, ki je datirana v čas 1. stoletja pr. n. št. V isti plasti so bili odkriti tudi odlomki poznosrednjeveške in zgodnjenovoveške keramike, kar kaže na premešanost.

Izkop preko obeh nasipov je prav tako potekal po obstoječi cesti, ki je že v preteklosti na tem mestu presekala prazgodovinska nasipa. Dokumentiran je bil profil izkopa, ki pa ni jasno pokazal morebitnih ostankov nasipov, kar nakazuje, da sta bila nasipa na tem mestu dokončno odstranjena pri gradnji ceste; to je ugotovila že N. Osmuk leta 1989 (Osmuk, N., 1989, Šilentabor. Varstvo spomenikov 31, 214). Testna jama, izkopana na mestu predvidenega vodohrana na travniku ob cesti pred vodom v vas na parc. št. 2796/4, k. o. Parje, je bila arheološko negativna, skalna osnova se je pojavila na globini od 10 do 30 cm.

Opis

Lok in tečaj fibule tipa Alesia (noga in igla nista ohranjeni). Bronasta ali medeninasta pločevina, os železna. Lok trikotne oblike, pri glavi širok, proti nogi se zoži. Okras trikotnikov vrezan. Tečaj je narejen z zavojem okoli železne osi navzdol in navznoter. Ohranjene dimezije: višina 4,5 cm, maksimalna širina 2,4 cm, debelina 0,08 cm.

145 Eda Belingar

EŠD: 9121

Naselje: Škocjan pri Divači

Občina: Divača

Ime: Škocjan pri Divači – hiša Škocjan 8

Naslov: Škocjan 8

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Na robu osrednjega vaškega trga v neposredni bližini cerkve sv. Kancijana stoji pritlično poslopje stare šole z dvokapno korčno streho, ki se je z isto višino nadaljevala še na niz sosednjih hiš Jakopinove domačije in ki na zatrejni strani prehaja v trikapnico. K cerkveni strani se odpira z vhodnimi vrati in velikimi okenskimi odprtini z okvirji v kamnu. Ob zatrejni fasadi stoji kamnit komunski vodnjak iz 19. stoletja. Stavba ima dvoprostorno zasnovo, pri čemer je v franciscejskem katastru iz leta 1819 zarisana le manjša enota, danes stična z vodnjakom.

Pri prenovi v letu 1996 po načrtih podjetja Projekt Gorica je bila stavba dvignjena za 80 centimetrov. V notranjosti so bile izvedene nove stopnice in izkoriščena je bila podstreha. Nad ohranjenimi starimi okni so bila v oseh tik pod napuščem

izvedena manjša okna. Sleme enako oblikovane strehe je bilo nekoliko višje kot pri domačiji v nadaljevanju niza. Okenske odprtine so opremili z novimi lesenimi, a neustrezno izvedenimi okni. Prostore v objektu uporablja Turistično društvo Škocjan.

Zaradi precejšnjih deformacij in razpok na ostrešju in zidovju mansarde je bila potrebna prenova ostrešja. V devetdesetih letih izvedena nadzidava je bila zelo nekvalitetna. Tedaj se je objekt porušil do višine stropne konstrukcije nad pritličjem. Nad njim je bila izvedena armiranobetonska konstrukcija. Objekt so tedaj nadvišali, tako da je bil pozidani kapni zid mansarde visok 1,55 m. Obodni zid mansarde je bil zidan z dvojnimi modularnimi zidakom z vmesno toplotno izolacijo. Leseno ostrešje so prekrivali opečni korci na lesenem opažu. Izvedena konstrukcija ostrešja je bila preobremenjena, zaradi tega se je začel obodni zid nagibati navzven, streha pa nižati v slemenu. Na zidovju so nastale številne razpoke, prišlo pa je tudi do nagiba zidu ter do pomika na stiku med ploščo in zidom.

Ob sanaciji strehe je bilo predvideno nadvišanje objekta še za 40 cm. Projektno dokumentacijo smo prejeli v obravnavo že v letu 2009, a je Občina Divača kot lastnica obnovo začela

še v letu 2015. Odstranilo se je ostrešje ter porušil se je del zidu mansarde do stropne plošče tam, kjer je bil najbolj deformiran. Po pozidavi porušenega dela zidu sta se izvedla poravnava vrha zidu in nadvišanje. Na notranji strani se je izdelala protipotresna vez. Nato so se zaradi lažje obremenitve vgradili jekleni strešni nosilci, jeklena slemenska lega in leseno ostrešje. Za kritino so se uporabili gladki opečni korci, spodaj in zgoraj polkrožni. Ohranil se je prvoten skrlat napušč. Obenem se je na novo prebarvalo pročelje. Po dokončanju del je turistično društvo na zatreпно fasado dalo izdelati napis. Ker ta, tak kot je, tja ne sodi, smo pri lastniku objekta, Občini Divača, večkrat posredovali, naj se vzpostavi prejšnje stanje, a do danes, v aprilu 2017, napis še ni odstranjen.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v celoti v skladu s pričakovanimi, do novih odkritij ni prišlo.

Gradbena dela je izvajalo podjetje Plan invest, d. o. o., iz Portoroža. Barvno študijo je izdelala restavratorka ZVKDS, OE Nova Gorica, Marta Bensa, dela je koordinirala in izvajala konservatorski nadzor etnologinja iste enote Eda Belingar.

Škocjan pri Divači, hiša Škocjan 8, stavba pred prekritjem strehe (foto: E. Belingar, 2012)

Škocjan pri Divači, hiša Škocjan 8, stavba po prekritju strehe ter barvanju pročelij (foto: E. Belingar, 2015)

Škocjan pri Divači, hiša Škocjan 8, fotografija iz obdobja med obema vojnama (original hrani Pierpaolo Sonnoli)

146 Eda Belingar

EŠD: 30258

Naselje: Škocjan pri Divači

Občina: Divača

Ime: Škocjan pri Divači – mlin v Uknah

Naslov: Škocjan, parc. št. *35, k. o. Naklo

Področje: E

Obdobje: 18.–19. stoletje

Tik pred ponorom reke Reke v Škocjanske jame so na levem bregu ruševine nekdanjega mlina, ki je pripadal rodbini Mahorčič iz Naklega, po domače Bzkovim, »kjer je bil doma Jože Mahorčič, ki je kot vaški župan dal 1884 Škocjansko jamo v zakup sekciji Kustenland Nemško-avstrijskega planinskega društva v Trstu. Ta mlin so prodali tržaškemu magistratu v zvezi z načrti za napeljavo vodovoda v Trstu.« (France, Habe: Reka – dolina mlinov in žag. Reka Timav, Podobe, zgodovina in ekologij kraške reke. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990, str. 245.) Nekoliko višje nad mlinom je bilo manjše stanovanjsko poslopje, kjer je kot mlinar občasno živel Cerkvenik z Gradišča, Trenta ali nekdo od Trentavih z ženo, in sicer v času sezonskega mletja žita. S seboj naj bi imel tudi nekaj ovac in koz.

Pod Italijo so nameravali zaježiti reko Reko, da bi s tem pridobili pitno vodo za Trst. Tako je Italija odkupila tudi Bzkov mlin. Po drugi svetovni vojni je mlin od države odkupil Žnidarčič iz Betanje, Malnarjev, od njega pa Republika Slovenija. Danes je v upravljanju Parka Škocjanske jame.

Do mlina se od domačije Matavun 8 ter iz Naklega spuščata s suhim zidom obdani poti. Po zapornici, z lesenimi plohi prekritih kamnitih blokih, je pot vodila mimo mlina čez reko Reko na desni breg, kjer so bili še drugi mlini.

Od nekdanjega mlina so ohranjeni le obodni zidovi iz kamna grajene stavbe. Bil je prvi izmed mlinov v t. i. dolini mlinov pred vstopom reke Reke v Škocjanske jame. Ruševine mlina so bile v slabem gradbeno-statičnem stanju. Določeni deli objekta, streha in medetažne konstrukcije so bili porušeni. Opazne so bile razpoke, od katerih so nekatere resno ogrožale nosilno stabilnost objekta. Objekt je bil v zadnjih letih večkrat v celoti poplavljen. Tako je bila spodnja etaža zasuta z rečnimi nanosi in zemljino, ki je bila težko prehodna in zaraščena. Od obstoječih zidov sta bila najbolj prizadeta zidova severne in vzhodne fasade, najboljše ohranjena pa je bila južna stran. V notranjost mlina se je lahko vstopilo s severne, zahodne in vzhodne strani, pri čemer za odprtino na severni strani ni prav jasno, ali je prvotna ali je nastala s porušenjem stene. Edina okenska odprtina je na južni fasadi. Odprtine v pritličju zahodne fasade so služile potrebam mlinskih mehanizmov.

Park Škocjanske jame je nameraval objekt zaščititi pred propadom. Tako smo v letu 2015 prejeli dokumentacijo za rekonstrukcijo objekta v opazovalnico narave. Predvidena je bila izvedba minimalnih gradbenotehničnih posegov, s katerimi bi okrepili kamnito konstrukcijo ob ohranjanju florisnih in višinskih gabaritov ruševine ter vanjo namestili neodvisno konstrukcijo, ki bi služila novi namembnosti.

V letu 2016 se je pričela gradbeno-statična sanacija za utrditev ruševin. Predhodno je bila odstranjena invazivna vegetacija, očiščena je bila preperela apnena malta in izpraznjeno je bilo pritličje. Ob tem so se razkrili kamniti tlak, utori konstrukcijskih elementov in mlinskih mehanizmov. Pred postopkom injektiranja zidov so bile očiščene razpoke in odprtine ter ponovno zapolnjene z malto, za katero se je uporabila mivka iz okolice objekta. Odločili smo se za prezentacijo ohranjenega videza zidov s širokim zastičenjem. Vrhovi zidov so ostali v dejanski obliki, le utrjeni. Temelj k reki obrnjene fasade se je utrdil z betonsko peto, katere vrh se je obzidal s kamnom. V višini prve etaže se je namestila jeklena konstrukcija iz kortena, ki hkrati služi kot statična vezava. S tem se je zaključila prva faza obnove.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim. Glede na dolgotrajno zapuščenost objekta je bilo nepričakovano odkritje relativno ohranjene notranje nosilne strukture za mlinski mehanizem. Konservatorski nadzor je izvajala etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar. Gradbena dela je izvajalo podjetje Lesnina MG oprema, d. d., iz Ljubljane s podizvajalci.

Škocjan pri Divači, mlin v Uknah, posnetek mlina iz leta 1900, ko je bil prekrit z lesenimi deskami. Na vzpetini, ki je na desnem bregu Reke, je kašča, ki je sodila k mlinom pod njo. Vanjo je mlinar spravljaj presežke žita in moke. Tu je bilo blago varno tudi pred visokimi vodami (Arhiv ZVKDS, OE Nova Gorica).

Škocjan pri Divači, ruševine mlina v Uknah pred pričetkom del (foto: E. Belingar, 2015)

Škocjan pri Divači, mlin v Uknah, zaključek prve faze, učvrstitve objekta (foto: E. Belingar, 2017)

Škocjan pri Divači, mlin v Uknah, notranjost (foto: E. Belingar, 2017)

147 Eda Belingar

EŠD: 4996

Naselje: **Škocjan pri Divači**

Občina: Divača

Ime: **Škocjan pri Divači – vas**

Naslov: Škocjan pri Divači, parc. št. 730, k. o. Naklo

Področje: E

Obdobje: 19. – 20. stoletje

V oktobru 2016 je v Parku Škocjanske jame potekala delavnica v okviru Šola prenove, posvečena suhemu zidu in suhozidni gradnji kot večini zidanja na suho. Gre za zidanje s kamenjem, ki so ga dobili s trebljenjem in trganjem iz zemlje, ko so to pripravljali za polja, vinograde, sadovnjake ali travnike. Kamni se zlagajo brez veziva, malte, zida se na suho; ob razumevanju skladnje nastajajo različni tipi trdnih kamnitih gradenj.

Ker za gradnjo suhega zidu ne potrebujemo nič drugega kot le kamenje, so suhozidne konstrukcije prisotne po vsem svetu od najstarejših dob pa do danes. Tudi v Sloveniji lahko zasledimo suhozidne gradnje od Gorenjske do Dolenjske, od Krasa do Istre. Prav na slednjih dveh območjih suhi zidovi najbolj zaznamujejo krajino.

Na Krasu so zidanje na suho začeli domačini oživljati v devetdesetih letih 20. stoletja. Po letu 2000 so tu začeli akcije obnov in demonstracij tehnike suhozidne gradnje. Nekako sočasno je prišlo tudi do institucionalnega odkritja te tedaj že skoraj pozabljene dediščine. V letu 2011 je zaživel projekt Kras2011 kot plod skupnih naporov posameznikov izvedencev suhozidnih konstrukcij, lokalnih organizacij, ki delujejo na področju kulturne in naravne dediščine, ter Fakultete za arhitekturo. Konec leta 2012 sta Javni zavod Park Škocjanske jame in ZVKDS, OE Nova Gorica, začela sodelovati v projektu Living Landscape, Živa dediščina Krasa, ki se je zaključil aprila 2015. Osrednja tema zanimanja je bil prav kraški suhi zid v vseh njegovih različicah. Izvedenih je bilo več praktičnih

izobraževalnih delavnic tako za otroke kot za odrasle, ki so bile množično obiskane. Leta 2015 je bilo ustanovljeno Partnerstvo za ohranitev in popularizacijo kraške suhozidne gradnje, ki organizira in izvaja delavnice tako učenja gradnje kot spoznavanja njene tipologije na Krasu.

V letošnjem letu je bila suhozidna gradnja kot večšina zidanja na suho vpisana v register nesnovne kulturne dediščine Slovenije. Obenem smo se v letu 2016 pridružili skupini sedmih evropskih držav, ki je pripravila in v marcu 2017 oddala serijsko nominacijo za vpis suhozidne gradnje na reprezentativni seznam UNESCOVE nesnovne dediščine človeštva.

Na praktičnem delu delavnice smo obnovljali deloma porušen zid Jakopinove njive pred pokopališčem v Škocjanu. Čeprav je bilo z zidu že pred delavnico odstranjeno rastje, ki ga je preraščalo, je bil zid precej prepreden s koreninami in zasut z zemljo, ki jo spira z bližnje ceste, tako da je več časa vzela priprava na suhozidno gradnjo, torej odstranjevanje porušenega zidu in njegovo čiščenje, kot ponovna pozidava. Zid je bil prvotno zaključen z večjimi kamni, ki so bili položeni prečno po njegovi širini. Žal jih je ostalo na prvotnem mestu bolj malo. Ker so bili ti kamni lepše oblike, hkrati pa najlažje dostopni, so jih ljudje porabili ob raznih gradnjah.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Dela so izvajali udeleženci Šole prenove.

Škocjan pri Divači, rušenje dotrajanega zidu in priprava terena za ponovno pozidavo (foto: E Belingar, 2016)

Škocjan pri Divači, ponovno pozidan del zidu z odprtino za odtok vode ob tleh (foto: E. Belingar, 2016)

148 Eda Belingar

EŠD: 4996

Naselje: Škocjan pri Divači

Občina: Divača

Ime: Škocjan pri Divači – vas

Naslov: Škocjan pri Divači, parc. št. 750/10, k. o. Naklo

Področje: E

Obdobje: 19., 20. stoletje na starejših osnovah

Vas Škocjan, razglašena kot spomenik državnega pomena, stoji na velikem naravnem mostu, na jugu omejenem z breznom Okroglica. Osrednji vaški trg je po svoji namembnosti odprt javni prostor, ki ga definirajo okoliške stavbe, večina od njih je prvotno imela tudi javno funkcijo: nekdanja kaplanija, šola, cerkev, vaški vodnjak. Gre za večji prostor, kjer so nekoč potekale in ob posebnih priložnostih še potekajo razne prireditve in kjer se ljudje srečujejo in družijo. Odprt prostor sredi vasi je bil v preteklosti center dogajanja, zato je moral biti večji in primerno urejen. Izoblikoval se je skozi stoletja, saj so tu našli sledi različnih obdobij, od prazgodovine ter rimske dobe in protiturškega obdobja do današnjega časa. Pomemben oblikovalec tega prostora je tudi komunski vodnjak, postavljen na nekoliko dvignjen plato ob zatrepu stare šole. Najmarkantnejšo kuliso trga oblikuje na vzhodni strani v osnovi gotška cerkev sv. Kancijana s samostojno stoječim zvonikom, postavljena v cerkveno obzidje z delno ohranjenimi stolpi in pilastrsko oblikovanim vhodom.

Krajevna skupnost Škocjan in Občina Divača sta se odločili trg urediti, da bi bil uporaben tako za domačine kot za obiskovalce, tudi zato, ker se je ponudila priložnost koriščenja sredstev Evropske unije iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP) in sredstev Republike Slovenije. V letu 2011 smo prejeli projektno dokumentacijo, v letu 2015 pa so se dela začela. Glede na občutljivost obravnavanega prostora odločitev o ureditvi ni bila nič kaj lahka. Končno smo sprejeli sklep, da je trg možno tlakovati, seveda po predhodno izvedenih arheoloških raziskavah.

Predhodno so se obnovile in dodale infrastruktura, kanalizacija in čistilna naprava, urejeno je bilo odvodnjavanje. Samih načinov ureditve in interpretacije tlakovanja trgov poznamo v konservatorski stroki veliko. V tem primeru smo potrdili projekt ureditve osrednjega vaškega trga v Škocjanu in izdali kulturnovarstveno soglasje, saj je avtorska rešitev upoštevala kulturnovarstvene pogoje oz. zahteve stroke. ZVKDS se je v primeru obnove vaškega trga v Škocjanu odločil, da trg ostane uporaben javni prostor. Obnovljeni so bili najbolj poškodovani deli zidu okoli cerkve sv. Kancijana. Obenem so se s ponovno kamnito pozidavo odpravili nestrokovni posegi, ki so bili v preteklosti izvedeni na cerkvenem zidu. Na zahtevo turističnega društva se je ob stavbi stare šole z zidom izvedel manjši zamik, ki ga uporabljajo ob raznih prireditvah. V letu 2015 smo izdelali Predlog obdelave kamnitih elementov pilastrskega portala zidu okoli cerkve. Predlagani

poseg je predvideval ohranjanje originala v čim večji meri in odstranitev recentnih cementnih vložkov. Vrhnji del, kapa, se je na novo izdelal iz kamna s prilagojeno strukturo in obliko originala oz. ohranjene kape na drugem pilastru. Del med novim in starim kosom, okrušeni del baze in odlomljeni del na robu stebra so se plombirali. Zahtevano je bilo, naj ima plomba ustrezno, originalu prilagojeno površinsko strukturo s primernim barvnim tonom, medtem ko se je luknja v kamnu, ki je primarnega izvora in kot taka del originala, ohranila. Pred pričetkom del so bile zahtevane še predhodne arheološke raziskave, ki jih je v skladu z izdanimi kulturnovarstvenimi pogoji zavoda izvedla ekipa Arheja, d. o. o., iz Ljubljane. Med raziskavami so bile v neposredni bližini današnje cisterne vodnjaka odkrite strukture, starejši tlak, ostanek kamnite obrobe oziroma temelj stavbe, ki kažejo na drugačno zasnovo škočjanskega trga v starejših obdobjih. Dodatna raziskava je potrdila prisotnost stavbe na mestu današnjega vodnjaka, in odkrite strukture so se potem tudi prezentirale v obnovljenem vaškem tlaku v istem materialu, a drugačne površinske obdelave. Tlak se je izvedel z 10 cm debelimi ploščami repenskega apnenca z žgano zgornjo ploskvijo, ki je najprimernejši za zunanjo rabo, pri čemer je dolžina plošč poljubna. Celoten trg po dolžini prečka linija kamnitih plošč z vdolbljeno zgornjo ploskvijo. To je kanaleta, ki zajema meteorne vode, da odteka skozi reže v poseben kanal pod ploščami. Vmesni prostor med tlakovano površino in stavbami okrog trga se je zatrivil. Ohranila so se tudi obstoječa drevesa in ob robu trga se je na novo uredilo odčitavalno mesto za elektriko v na novo pozidanem kamnitem zidu. Tlakoval se je tudi dostop pod zvonikom s trga do vhodnih vrat cerkve.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo v celoti fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim. V neposredni bližini današnje cisterne vodnjaka so bile odkrite strukture, ki so zabeležene že v franciscejskem katastru iz leta 1819. Pri restavriranju kamnitih elementov pilastrskega vhoda je sodeloval restavratorsko-konservatorski tehnik Anton Naglost. Odgovorna konservatorica ZVKDS, OE Nova Gorica, je dela koordinirala in opravljala konservatorski nadzor. Izvajalec del je bil Plan invest, d. o. o., iz Portoroža s podizvajalci Andrejem Filipčičem, s. p., iz Šmarij pri Sežani in podjetjem Marmor Sežana, d. d.

Škočjan pri Divači, razglednica trga iz časa ok. leta 1905. Okrog vodnjaka je še ograja (<https://www.kamra.si/mm-elementi/item/cerkev-v-skočjanu-ok-1905.html>, 7. 4. 2017).

Škočjan pri Divači, tlakovanje dostopne poti s trga do cerkve sv. Kancijana (foto: E. Belingar, 2015)

Škocjan pri Divači, ponovno pozidavanje dela kamnitega zidu pri cerkvi po namestitvi že restavriranih pilastrov (foto: E. Belingar, 2015)

Škocjan pri Divači, dokončan pilasterski vhod pred cerkvijo (foto: E. Belingar, 2015)

Škocjan pri Divači, tlakovan vaški trg s prezentirano površino nekdanje stavbe na mestu današnjega vodnjaka (foto: E. Belingar, 2016)

149 Eda Belingar

EŠD: 4996, 4997, 4998, 9107, 9122, 9111

Naselje: Škocjan pri Divači, Betanja, Matavun

Občina: Divača

Ime: Škocjan pri Divači – vas, Betanja – vas,
Matavun – vas, Betanja – domačija Betanja 2,
Matavun – domačija Matavun 8,
Matavun – domačija Matavun 10

Naslov: Matavun 1, Matavun 1a, Matavun 3a, Matavun 3b,
Matavun 3c, Matavun 5, Matavun 7, Matavun 10,
Betanja 2, Betanja 4, Betanja 5, Škocjan 1

Področje: E

Obdobje: 19.–20. stoletje na starejših osnovah

Park Škocjanske jame je tudi v letih 2015 in 2016 objavil javni razpis za razdelitev nepovratnih sredstev prebivalcem v regijskem parku Škocjanske jame, na katerega se je prijavilo več upravičencev. Za ta namen sta bila v letu 2012 pripravljena katalog smernic za posege (Eda Belingar, Darja Kranjc, Katalog arhitekturnih detajlov za izvedbo del v vaseh Betanja, Škocjan in Matavun, sofinanciranih iz dela sredstev JZ PŠJ za leto 2012. Nova Gorica, Škocjan, 2012) in barvna študija fasad za vse objekte znotraj parka (Anton Naglost, Andrej Jazbec, Miran Cencič, Eda Belingar, Betanja, Škocjan, Matavun, študija obarvanja fasad. ZVKDS, OE Nova Gorica. Nova Gorica, 2012). Razpis JZ PŠJ na podlagi Odredbe o razdeljevanju dela sredstev JZ PŠJ omogoča sofinanciranje nakupa, izdelave, montaže ali popravila elementov lokalne avtohtone arhitekture oziroma materialov, namenjenih lastnikom nepremičnin v regijskem parku Škocjanske jame. Katalog je bil zamišljen kot pripomoček s pojasnili domačinom, katera dela, ki so sofinancirana, je možno izvesti in na kakšen način.

Matavun 7, vodnjak pred hišo pred obnovo (foto: E. Belingar, 2014)

Matavun 7, obnovljen vodnjak (foto: E. Belingar, 2017)

Betanja 5, gradnja podpornega zidu na domačiji (foto: E. Belingar, 2015)

Betanja 5, podporni zid po zaključku del (foto: E. Belingar, 2015)

Na objektih znotraj parka so bili izvedeni manjši posegi, premo sorazmerni dodeljeni višini sofinancerskih sredstev. Tako je bilo na nekaj objektih na mestu dotrajanega stavbnega pohištva nameščeno novo leseno (Matavun 1a, Matavun 3a, Matavun 4, Matavun 10), tlakovana so bila dvorišča (Betanja 4, Matavun 1, Matavun 3a, Matavun 3b, Matavun 3c, Matavun 7), izvedeni so bili novi ometi in popravljena je bila poškodovana fasada (Matavun 1, Betanja 4), obnovljeni so bili mejni kamniti suhi zidovi (Betanja 2, Matavun 3a), postavljen je bil podporni zid (Matavun 3b, Matavun 3c, Betanja 5, Škocjan 1), popravljeno je bilo ostrežje in zamenjana je bila strešna kritina (Matavun 1a, Matavun 3c, Matavun 5, Matavun 7, Matavun 8a, Matavun 10), s kamnitimi okvirji so bile opremljene okenske in vratne odprtine (Betanja 5) in obnovljen je bil oklep vodnjaka (Matavun 7).

Oklep, nadzemni del vodnjaka pri hiši Matavun 7, je iz neobdelanega lokalnega kamna in zidan z apneno malto kakih 70 cm visoko, okroglega tlorisa, zaključuje pa se s kamnitim obročem iz dveh kosov. Zidan oklep so ometali z notranje in zunanje strani, da bi bil trajnejši. Obroč ni imel le okrasne funkcije, ampak je tudi preprečeval vodi, da bi izpirala malto med kamni, hkrati pa je nudil čvrstejšo oporo za vleko vrvi ali verige ob kalanju. Gre za najstarejšo obliko oklepov, ki se pojavlja na kmečkih dvoriščih na Slovenskem. Omet oklepa pri hiši Matavun 7 je bil dotrajan, zato so se domači odločili izdelati novega apnenega. Obenem so okolico vodnjaka tlakovali s kamnitimi ploščami.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Dela je koordinirala in izvajala konservatorski nadzor etnologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Eda Belingar.

ZVKDS, RC, je v letu 2013 na pobudo loškega muzeja na prebeljenih stenah kapele izvedel sondiranja in raziskave. Rezultati raziskav, ki so kazali na ohranjenost poslikav po celotnem ostenju, so bili podlaga za obsežen konservatorsko-restavratorski projekt, ki je bil izveden v letih 2014 in 2015 in je vključeval odkrivanje in konserviranje-restavriranje poslikav v kupoli kapele. Poslikave na stenah pod kupolo pa so še skrite pod beleži in čakajo na nadaljevanje in zaključek konservatorsko-restavratorskih del v prihodnjih letih.

Ikonografska shema poslikav

Kapela ima osemkotni tloris premera pribl. 10 m, višina ravnega ostenja je 7,5 m, prostor je zgoraj zaključen s kupolo, višina celotnega prostora je 13 m. Kvadratura vseh poslikanih površin je približno 360 m², od tega je figuralnih poslikav pribl. 60 m², ostalo pa so dekorativno poslikane površine in beli delilni venci. Celotno ostenje je poslikano z dekorativno poslikavo, ki poudarja arhitekturno členitev prostora. V to členitev so premišljeno vključeni figuralni deli poslikav. V okroglem polju na vrhu kupole je naslikan nadangel Mihael, ki kot poglavar božje vojske (v Stari zavezi poimenovan kot vojskovodja nebesnih čet) in premagovalec zla bdi in kraljuje nad celotnim prostorom. Na obočnih poljih osemkotne kupole so v okroglih medaljonih naslikane personifikacije sedmih krščanskih kreposti: vere, upanja, ljubezni, srčnosti (moči), zmernosti, razumnosti, pravičnosti. V osmem medaljonu (nad vhodnimi vrati) je latinski napis: »NIHIL NOCEBUNT DEO NOBISCVM HOSTILIA BELLA«, kar v približnem prevodu pomeni: »Nič nam ne bo škodovalo v sovražnih vojnah, če je Bog z nami«. V rdečih črkah kronograma je skrita rimska letnica nastanka poslikave: 1915. Idejna zasnova poslikave kupole se kaže kot humanističen in verski odgovor na grozote prve svetovne vojne.

V spodnjem delu ostenja si na treh stenah sledijo prizori iz Stare in Nove zaveze ter prizor iz takratne sedanosti. Levo od oltarja je naslikan starozavezni prizor ozdravljenja Tobita, sledi novozavezni prizor Marijinega oznanjenja, na zadnji steni nad vhodom pa vidimo dve gojenki uršulinskega zavoda z angelom varuhom ter veduto Škofje Loke iz tistega časa.

Tehnologija poslikav

Naravoslovne raziskave vzorcev barvne plasti in ometa so pokazale, da so bile poslikave v kapeli izvedene v treh različnih tehnikah. Dekorativni deli poslikave so bili naslikani v apneni tehniki, figuralni deli v kupoli (sedem kreposti in nadangel Mihael) v tehniki voščene tempere, figuralne poslikave na stenah kapele pa v tehniki jajčne tempere. Vsaka od teh tehnik se je na vplive okolja v kapeli (vlago, temperaturo, beljenje ...) skozi čas odzivala drugače. To je imelo za posledico različne vrste poškodb, kar pa je zahtevalo tudi različne konservatorsko-restavratorske pristope pri odstranjevanju beležev in nečistoč. Barvna shema prikazuje uporabo različnih tehnik, ki se ujema z ikonografsko razdelitvijo poslikav.

Pretekli posegi v kapeli, stanje in poškodbe poslikav

Med drugo svetovno vojno je bila kapela gradu opustošena, vsa cerkvena oprema je bila uničena ali odpeljana. V letu 1959

150 Anita Kavčič Klančar

EŠD: 739

Naselje: Škofja Loka

Občina: Škofja Loka

Ime: Škofja Loka – grad, stenske poslikave v kapeli loškega gradu

Naslov: Grajska pot 13, Škofja Loka

Področje: R, UA

Obdobje: 1915

Škofjeloški grad, ki je bil kot dominantna stavba srednjeveške Škofje Loke zgrajen v 14. stoletju, je bil v preteklosti večkrat predelan. Zadnje večje prezidave je bil deležen v letih 1890–1915, ko so grad kupile uršulinke in ga dale za potrebe vzgojnega zavoda in šole v celoti prenoviti. V sklopu te obnove je bila prenovljena tudi grajska kapela, ki jo je v letu 1915 po naročilu uršulink v celoti poslikal ljubljanski slikar Anton Jebačič. Obsežne figuralne in dekorativne poslikave (360 m²) z religiozno in humanistično tematiko so bile v letih po drugi svetovni vojni v celoti prebeljene in tako skrite očem javnosti za nadaljnjih šestdeset let.

(po izselitvi iz gradu moškega kazensko-poboljševalnega doma), ko se je v grad preselil Loški muzej, je bila kapela v celoti »preurejena«. Vse poslikave so bile prebeljene z oker in belim beležem, v prazen prostor so bili nameščeni baročni oltarji iz porušene dražgoške cerkve. Vsi štirje oltarni nastavki so bili v tem času restavrirani. Obenem so bila zazidana

Škofja Loka, grad, postavev začasnega premičnega odra ob sondiranju poslikav v kapeli (foto: A. Kavčič Klančar, arhiv ZVKDS, RC)

Škofja Loka, grad, sondiranje poslikav v kupoli (foto: Ajda Mladenovič, arhiv ZVKDS, RC)

velika okna kapele, izdelani so bili novi tlaki in napeljana je bila elektrika (Železnik, Milan: Škofja Loka. V: Varstvo spomenikov 1960/61, Ljubljana, 1961, str. 164). Ob tem je bil poškodovan tudi del poslikav. V sicer stabilnem apnenem ometu so nastale manjše poškodbe okoli okenskih odprtin, večje pa zaradi napeljave elektrike in montaže svetil v kapeli. Barvna plast, ki je bila v celoti prekrita z beleži, je bila precej uničena. Na delih, naslikanih v apneni tehniki, so največ težav povzročali zatrdeli, zasigani beleži, ki so bili zelo težko odstranljivi. Pod njimi je ostal tanek sloj nečistoč, zaradi katerih je bila celotna poslikava potemnjena. Barvna plast, ki je bila izvedena v apneni tehniki, je bila zelo stabilna. Na predelih, naslikanih v jajčni in voščeni temperi, pa je bila vezivnost barvne plasti zelo oslABLJENA. Posamezni delci so že odpadli, barva se je ponekod luščila, ponekod je bila uprašena.

Izvedba konservatorsko-restavratorskega posega

Po opravljenih raziskavah je bil v letih 2014 in 2015 izveden obsežen projekt odkrivanja in restavriranja poslikav v kupoli. Ta je poleg raziskav in dokumentacijskega dela vključeval fazo odkrivanja poslikav izpod beležev, postopke čiščenja in utrjevanja ter zaključno fazo kitanja in retuširanja poškodovanih delov poslikav v kupoli kapele.

Poslikave v kapeli so bile v letu 1959 v celoti prebeljene. Naravoslovne raziskave so pokazale, da je bil za beljenje uporabljen industrijski apneni belež z dodatki. Zaradi čezmerne vlage v zidovju in prostoru so se ti beleži skozi desetletja trdno sprijeli z originalno barvno plastjo, del beležev je zasigal. Zato je bilo odkrivanje, pa tudi čiščenje zelo oteženo. Po številnih poskusih odstranjevanja zatrdelih in zasiganih beležev se je kot najuspešnejša izkazala metoda z uporabo minirotacijskih brusilnikov (Dremel), ki smo jo kombinirali z uporabo skalpelov, vlaženjem sten ter s kemijskim mehčanjem z izmenjevalnimi smolami. Metodo smo prilagajali glede na stanje zasiganosti in sprijetosti beležev na posameznih stenah.

Po odstranitvi beležev se je pokazalo, da je celotna poslikava potemnjena in umazana. To stanje je bilo opaženo že leta

Škofja Loka, grad, delno odkrit prizor poslikav (SV stena kapele) z gojenkama, angelom varuhom in veduto Škofje Loke v ozadju (foto: Vid Klančar, arhiv ZVKDS, RC)

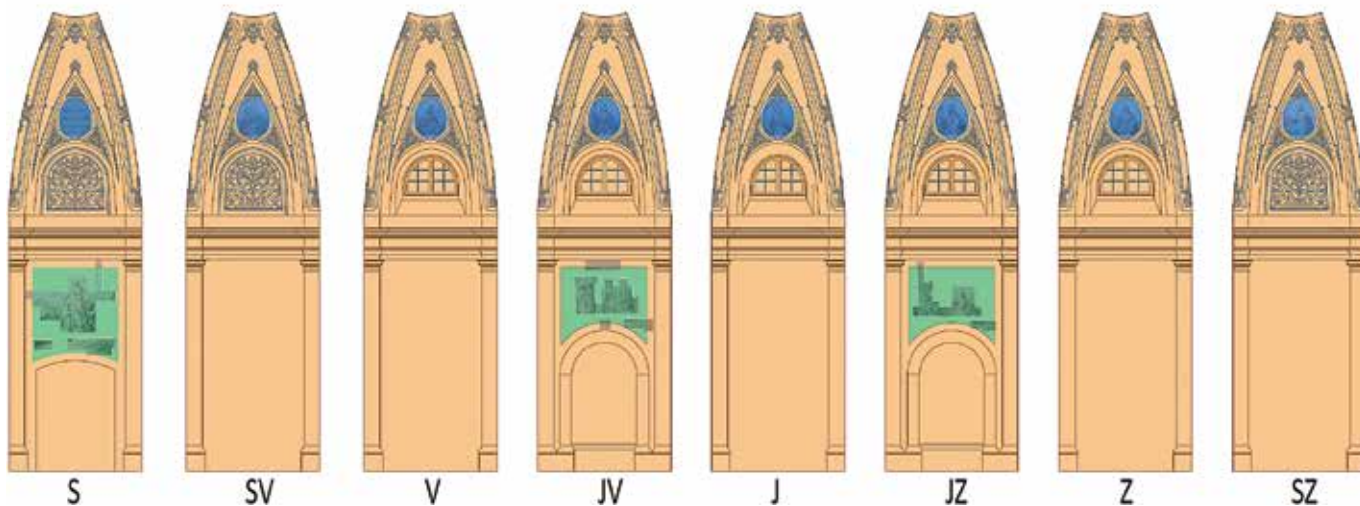
1958, pred beljenjem poslikave, saj Milan Železnik v Varstvu spomenikov piše o »potemnjeni dekorativni pleskariji v kupoli«. Potemnelost je bila verjetno posledica saj, ki so skupaj s prahom tvorile umazano plast na površini poslikav (Železnik, Milan: Škofja Loka. V: Varstvo spomenikov 1960/61, Ljubljana, 1961, str. 164). Ta plast je bila po beljenju zelo dobro utrjena (proces kalcinacije), pravzaprav konservirana, in jo je bilo po odstranitvi beležev ravno tako težko odstraniti. Ustajene kemijske metode odstranjevanja nečistoč z amonijevim karbonatom in kationskimi smolami zato niso prišle v poštev. Izvedeni so bili obsežni poskusi čiščenja (okoli dvesto sond na vseh stenah), s pomočjo katerih sta se določili optimalna koncentracija in kombinacija topil, izbral se je najustreznejši nosilec in določil čas nanosa topil za posamezna območja poslikave. Kot najučinkovitejša se je izkazala metoda odstranjevanja s triamonijevim citratom in EDTA v podpornem sredstvu sepiolit. Sestavini sta kot kelata kemijsko razgradila karbonatizirano plast nečistoč. Odstotek raztopine in čas nanosa oblog se je spreminjal glede na ohranjenost barvne plasti ter prisotnost in trdoto (zasiganost) umazanije. Metodo, ki je bila pri nas uporabljena prvič, smo kombinirali z nanašanjem kationskih smol, ročnim ščetkanjem, ponovnim odstranjevanjem vrhnjih plasti s skalpeli in minirotacijskimi brusilniki ter večkratnim izpiranjem z vodo. Delo s kemikalijami je trajalo dober mesec. Poleg tega, da se je strupen zrak odsesaval, smo morali ves čas nositi zaščitne maske.

Po odstranjevanju beležev in nečistoč se je pokazalo dejansko stanje poslikav. V apnenem ometu, ki je bil sicer dobro ohranjen in stabilen, so se pokazale manjše razpoke, največ jih je bilo okoli okenskih odprtin. Druge poškodbe v ometu so nastale zaradi preteklih posegov: napeljave elektrike in montaže svetil. Vse poškodbe so bile sanirane in pokitane z grobo in fino apneno malto. Votla mesta, kjer je omet odstopal od osnove, so bila zapolnjena z apneno injektirno maso.

Figuralne dele poslikav, ki so bili naslikani v tehniki voščene tempere, je bilo treba zaradi luščenja barvne plasti in izgube vezivnosti utrditi z amonijevim kazeinatom. Utrjevanje na dekorativnih delih poslikav ni bilo potrebno, saj je bila barvna plast tu zelo stabilna.

Retuša je zaključna faza poseganja v umetnino. Restavratorska etika nas uči, da so posegi vanjo minimalni in da tako v tehničnih, materialnih kot estetskih in slogovnih pogledih sledimo njenim zakonitostim. Poslikava v kupoli je imela po celotni površini točkovno razpršene majhne poškodbe barvne plasti, ponekod, predvsem v vrhu kupole, pa so bili večji predeli uničeni in so odpadli. Poškodovani poslikavi smo z drobnim črtkanjem, s previdnim dodajanjem, slikarskim posluhom za detajle in celoto dodajali manjkajoče dele in se ob tem skušali podrediti slikarski govoricu izpred stotih let. Manjše poškodbe smo dopolnili v tehniki črtkanja, na večjih poškodbah pa so bile izvedene posamezne rekonstrukcije dekorativne poslikave. Za retušo smo uporabljali paletu pigmentov, ki jih je uporabljal slikar: naravne in žgane zemlje, okre, zelene zemlje,

- dekorativna poslikava ostenja - apnena tehnika
- figuralna poslikava sten - jajčna tempera
- poslikane kartuše in strop v kupoli - voščena tempera

Škofja Loka, grad, grafični izris poslikav v kapeli. Barve prikazujejo tri različne tehnike poslikav, ki se ujemajo z ikonografsko razporeditvijo poslikav na tri vsebinske sklope (izris: Vid Klančar, arhiv ZVKDS, RC).

Škofja Loka, odstranjevanje zatrdelih beležev z minirotacijskimi brusilniki (Dremel) (foto: A. Kavčič Klančar, arhiv ZVKDS, RC)

Škofja Loka, grad, kemijsko odstranjevanje nečistoč z nanašanjem oblog iz triamonijevega citrata in EDTA (foto: Anita Kavčič Klančar, arhiv ZVKDS, RC)

oksidne pigmente ter kobaltovo in ultramarin modro. Ker pri izbiri veziva ni bilo možno slediti originalni poslikavi, smo za vezivo uporabljali amonijev kazeinat.

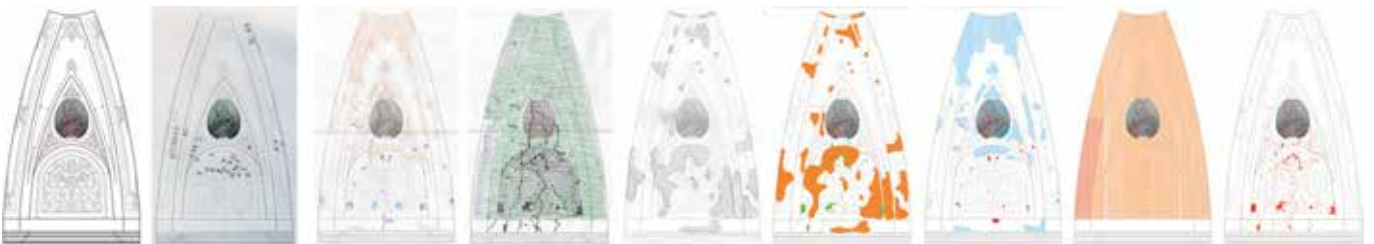
Zaradi obsežnosti in raznolikosti poslikav sta bila med celotnim procesom restavriranja potrebna skrbno beleženje in evidentiranje vseh posegov. Za ta namen se je sproti izdelovala natančna fotografska in grafična dokumentacija (izvedba Vid Klančar). Ta je vključevala arhitekturne izrisse, izrisse odkritih poslikav, prikaze poškodb in stanja poslikav ter shematske izrisse opravljenih postopkov. Pred in med posegi ter po njih so bile opravljene tudi naravoslovne raziskave barvnih plasti in ometov (Maja Gutman, Naravoslovni oddelek ZVKDS, RC). Obdelani vzorci barvne plasti, beležev in ometov so bili pregledani z optično mikroskopijo in infrardečo spektroskopijo (FTIR) ter analizirani z metodo mikroramanske spektroskopije. Ugotovljena je bila sestava barvne plasti, beležev in ometa, raziskana tehnologija poslikave ter preverjena morebitna prisotnost ostankov topil na poslikavi po izvedenih konservatorsko-restavratorskih posegih. Umetnostnozgodovinske raziskave o avtorstvu, ikonografiji in zgodovinskem ozadju poslikav se izvajajo v sodelovanju s kustosi Loškega muzeja.

ZVKDS, RC, je konservatorsko-restavratorske posege v kupoli s prekinitvami izvajal od oktobra 2014 do septembra 2015. V proces dela je bilo vključenih 14 restavratorjev: Ajda Mladenovič, Jelka Kuret, Katarina Blaži, Zoran Flander, Petja Berginc, Barbara Košir, Sebastjan Starec, Andreja Jamšek, Anja Novak, Anja Urbanc, Špela Kušar, Simon Arnšek in Uroš Arnšek ter vodja projekta Anita Kavčič Klančar. Poleg že omenjenih strokovnjakov so pri projektu sodelovali še

Škofja Loka, grad, retuširanje poslikav v kupoli (foto: A. Kavčič Klančar, arhiv ZVKDS, RC)

postavljavci odrov (tehnična ekipa RC), električarji, zidarji, osvetljevalci poslikav. Tak razpon sodelujočih kaže, da je konserviranje-restavriranje stenskih poslikav kompleksno delo, ki zahteva dobro sodelovanje, organiziranost, strokoven pristop in uigranost vseh sodelujočih. Poslikave so tako zaradi premišljenega estetskega pristopa, tehnološkega znanja, slikarske občutljivosti in celostnega razumevanja slikarskega dela po stotih letih ponovno zaživele v svoji estetski in idejni sporočilnosti.

Škofja Loka, grad, prikaz različnih vrst grafične dokumentacije na primeru severovzhodnega polja kupole (izris: Vid Klančar, arhiv ZVKDS, RC)

Škofja Loka, grad, pogled na poslikave v kupoli kapele po konservatorsko-restavratorskih posegih (foto: Vid Klančar, arhiv ZVKDS, RC)

151 Ljubiša Milić

EŠD: 744

Naselje: **Škofja Loka**

Občina: Škofja Loka

Ime: **Škofja Loka – Rotovž, Mestni trg 35**

Področje: R

Obdobje: barok

Kmalu po letu 1970 je restavratorska ekipa izvedla postopek sondiranja na fasadi Mestne hiše – Rotovža v Škofji Loki. Tedaj se je pokazalo, da so pod beleži ostanki baročne poslikave:: stebrov, odprtih lin, rastlinskih elementov in raznih figuralnih detajlov. Po odstranjenem beležu so bile baročne stenske poslikave restavrirane, stari in odpadli ometi so bili nadomeščeni z novimi apnenimi. Na mestih, kjer je originalna poslikava odpadla, je bila izvedena barvna rekonstrukcija.

Takrat so bila vgrajena nova okna, ki so jih montirali na zunanji rob okenskih polic; zaradi njihove širine so porezali notranje robove okenskih okvirjev v drugem nadstropju. Okna so bila vgrajena brez zadostnega tesnjenja. Tudi strešni napušč (iz navadnih desk) je bil izdelan neustrezno in prenizko.

Leta 2011 je bila narejena ocena del za obnovo originalnih poslikav fasade (ZVKDS, RC, mag. Ljubiša Milić, akad. slikar, kons.-rest. svetovalec), saj so v času od zadnjega konservatorsko-restavratorskega posega minila že štiri desetletja. Konec leta 2014 je objekt zajel požar, tako da sta bila ob intervenciji gasilcev fasadni omet in barvna plast dodatno namočena z vodo. Takoj je bilo treba preventivno zaščititi fasado in preprečiti nadaljnje poškodbe: omesti je bilo treba vse police ogorkov, saj, prahu in iztrebkov, ki bi ob izpiranju zaradi dežja povzročili dodatno onesnaženje fasade, ter preprečiti dodatno namakanje fasade s strehe. Zato je ekipa Restavratorskega centra po odobrenih finančnih sredstvih septembra 2015 začela konservatorsko-restavratorska dela na objektu ter jih pravočasno in korektno izvedla do konca

Škofja Loka, Rotovž, Mestni trg 35, dejansko stanje poslikave pred začetkom konservatorsko-restavratorskega posega (foto: arhiv ZVDS, OE Ljubljana)

oktobra 2015. Delo je potekalo po ustaljeni konservatorsko-restavratorski metodologiji: fotodokumentaciji in analizam so sledili odstranjevanje umazanije, prahu in kovinskih tujkov ter izoljevanje, nato preventivna zaščita, obšivanje ter injektiranje kritičnih mest, zatem še barvna konsolidacija in osvežitev, kitanje globljih in širših poškodb, barvno toniranje in retuširanje s tehniko črtkanja. V zaključni fazi je bila izvedena tudi rekonstrukcija manjkajočih naslikanih elementov.

Povezava do video dnevnika:

Restavriranje baročne poslikave – Škofja Loka, Stari rotovž
<https://www.youtube.com/watch?v=KAps5DCYAmk>.

Škofja Loka, Rotovž, Mestni trg 35, stanje po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: V. Benedik)

Škofja Loka, Rotovž, Mestni trg 35, pred restavratorskim posegom in po njem (foto: L. Milič, V. Benedik)

152 Andrejka Ščukovt

EŠD: 753

Naselje: **Šmartno**

Občina: Brda

Ime: **Šmartno v Brdih – vas**

Naslov: Šmartno 22, 28, 35, 68

Področje: E

Obdobje: 18., 19., 21. stoletje

Šmartno je edino utrjeno taborsko naselje v Brdih, ki so ga z obzidjem in stolpi obdali v času beneško-habsburških vojn. Ko je naselbina izgubila strateški pomen, se je utrdbena funkcija Šmartnega pričela prepletati s stalno naseljenostjo. Stavbna zgodovina in slogovna analiza pokažeta, da so utrdbo po prenehanju vojne nevarnosti prezidali s stanovanjskimi in gospodarskimi objekti ter tako zakrili njeno prvotno funkcijo.

Šmartno v Brdih, nova gradnja Šmartno 68 v vplivnem območju naselja (foto: A. Ščukovt, 2017)

Proces preoblikovanja se je zgodil med 18. in 20. stoletjem ter se izrazil na način sredozemskega stavbnega oblikovanja. Prva in druga svetovna vojna Šmartnemu nista prizanesli. Leta 1976 je šmartenske hiše razmajal rušilni potres, a je hkrati pospešil celovito prenovu vasi. Ob podpori države, lokalne skupnosti in pod strokovnim nadzorom konservatorjev ZVKDS, OE Nova Gorica, se je najprej pričela obnavljati utrdvena arhitektura. Do danes so poleg obzidja, stolpov in infrastrukture obnovljene tudi skoraj vse šmartenske hiše, ki so dom stalnim in občasnim prebivalcem. Nekaj objektov je v Šmartnem namenjenih tudi za gostinske potrebe in kulturne dogodke.

V današnjem obsegu je Šmartno nastalo v 18. in 19. stoletju, potem ko so se uredili odnosi z Benečani. Takratni prebivalci kmečkega in delno obrtniškega porekla so objekte pričeli prilagajati takratnemu načinu življenja. Po zasnovi, načinu gradnje, gradivu in oblikovanju se ti objekti od drugih briških hiš bistveno ne razlikujejo, le da je rast in razvoj hiš v Šmartnem narekovala utrdvena funkcija naselbine. Tako kot drugod v Brdih je bilo tudi v Šmartnem življenje povezano predvsem s kmečkimi opravili.

Najpogosteje so stanovanjske objekte povečali tako, da so združili več eno- ali dvodelnih stavb ter povečali višinski gabarit. Vzpostavili so še zunanjo komunikacijo, lesen gank (p ju), ki ga pred dežjem in sončno pripeko obvaruje širok strešni napušč s planetami, pomočenimi v apno in okrašenimi z raznovrstnimi vzorci. Pozidava posebnega prizidka – spahnjence ali žbatafurja, kot temu prizidku pravijo – pa je posodobila prvotno kuhinjo s prosto stoječim ognjiščem. Z izbočenim zidom so najpogosteje povečali severno stran hiše. Nastal je izpahnen prizidek polkrožnega ali pravokotnega tlorisa, namenjen samo kuhanju. Spahnjenco, v kateri stoji visoko ognjišče, so na vrhu zaprli še z napo, ki je služila lovljenju in odvajanju dima v zidan in umetno oblikovan dimnik. Za šmartensko hišo je še značilno, da jo poleg sten, pozidanih z lokalnim peščenjakom, krasijo še kamnoseški elementi, predvsem okenski in vratni okvirji. Nadstropja objektov so ponekod povezovali še nadhodi oziroma mostovži. Simetrične dvokapne strehe pa so takrat že prekrivali korci. Šmartenske hiše ležijo v stavbnih nizih in sooblikujejo ozke ulice – gase – ter dva trga. Vsaka od ulic ima svoje ime:

Šmartno v Brdih, hiša Šmartno 34 po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2017)

Muščeva gasa, Cerkevna gasa, Farovška gasa, Mohorinova gasa in Gašparinova gasa. Trga, ki sta se izoblikovala v skladu z obrambno funkcijo srednjeveških mestnih vrat, ležita na severovzhodni in jugozahodni strani naselja. Na severovzhodni strani je t. i. Jakopičev ali Gornji plac, na jugozahodni pa Figarjev ali Dolnji plac. Oba trga sta se do danes ohranila v izvorni obliki, le da na Dolnjem placu ne stoji več nadzemni del vodnjaka.

Golobova hiša št. 22 stoji v stavbnem nizu na križišču dveh komunikacij, Cerkevne gase in Doljnega placa, ter je z glavnim pročeljem obrnjena proti župni cerkvi. V današnjih gabaritih je bila izoblikovana v času med 18. in 20. stoletjem. Celovita obnova vrhkletne hiše, ki je bila v sorazmerno slabem gradbenem stanju in je imela nekaj kvalitetnih oblikovnih elementov ter ohranjeno prostorsko razporeditev, lesene strope in krušno peč, je obsegala podbetoniranje temeljev, okrepitev obstoječih stropov, izvedbo horizontalnih vezi, injektiranje zidov, izvedbo armiranobetonskega venca, obnovo strehe, izvedbo novega ganka, zunanjega stopnišča, fasadnega ometa, stavbnega pohištva in preureditev notranjih prostorov.

Šmartno v Brdih, hiša Šmartno 34 po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2015)

Hiša Šmartno 28 stoji v Brjaču oz. t. i. Gašparinovi gasi, kjer je ob vstopu v gaso izpričano, da je stal velik kamniti porton. V Borjaču naj bi najprej stali objekti nekega Gašparina, ki je okrog leta 1855 ali 1856 posest prodal veleposestniku Kocijančiču s Podgore. Kocijančič naj bi nato leta 1860 objekte preuredil v kolonska stanovanja. V letih 1910 in 1911 jih je prodal kolonom. Nadstropna hiša št. 28 je bila dolgo časa nenaseljena in nevdrževana ter posledično v zelo slabem gradbenem stanju. Simetrična korčna dvokapnica je prekrivala objekt z visokim pritličjem, nadstropjem in podstrešjem. Skupen dimnik s hišo Šmartno 24 in sledi kurišča (ognjišča) v hiši št. 28 so nakazovali, da je bil to nekoč enoten objekt. Projektno dokumentacijo za porušitev dotrajanega objekta in novo gradnjo je izdelalo podjetje Ravnikar – Potokar. Nova gradnja povzema gabarite, materiale in oblikovne elemente kraja. Lastnica je hišo namenila turistični dejavnosti.

Hiša Šmartno 34 je enonadstropna stanovanjska hiša s podstrešjem, ki stoji v osrednjem nizu vasi, pri župni cerkvi sv. Martina ter med Cerkvono in Mohorinovo gaso. Objekt je imel v nadstropju stanovanjsko funkcijo; tja se pride po zunanjem recentno izvedenem stopnišču. Od predhodnega objekta

so bile ohranjene le kamnite line v mezaninu in v kletnem nivoju. Čeprav je zasnova objekta stara, zaradi kasnejših predelav stavbna zgodovina ni bila berljiva. Pričakovali smo, da bomo s pričetkom obnove hiše, odstranitvijo zunanjih in notranjih ometov ter ob izkopu kleti lahko izvedeli kaj več o njeni stavbni zgodovini, vendar nismo. Celovita obnova je obsegala utrjevanje nosilnih zidov, obnovo fasade in strehe ter notranjo preureditev prostorov. Stavba je danes namenjena turistični ponudbi, ki se dopolnjuje s sosednjima stavbama Šmartno 33 in 30.

Hiša Šmartno 68 je nova gradnja in leži v Bregu, v vplivnem območju spomenika, to je zahodno in južno od vaškega jedra. Lastnik parcele, angleški državljan, je pri načrtovanju hiše uporabil tipične oblikovne elemente lokalnega stavbarstva in pri gradnji lokalni material.

153 Andrejka Ščukovt

EŠD: 753

Naselje: Šmartno

Občina: Brda

Ime: Šmartno v Brdih – vas, zahodno obzidje

Naslov: Šmartno, obzidje, stolp 62

Področje: E

Obdobje: 16.–20. stoletje

Naselbinska in stavbna zgodovina ter slogovna analiza Šmartnega pokažejo, da so po prenehanju vojne nevarnosti šmartensko utrdbo pozidali pretežno s stanovanjskimi in delno gospodarskimi objekti, ki so zakrili utrjeno naselbino. Obzidje, ki stoji med stolpoma št. 16 in 62, je bilo celovito obnovljeno po potresu leta 1976, ko je v Šmartnem prioriteto potekala obnova utrdbene arhitekture. Tako imenovana zahodna vrata so bila sanirana med letoma 1980 in 1984. To je vhodni del v naselje z obzidjem s stolpoma št. 16 in 62. Na prelomu iz 20. v 21. stoletje je oba stolpa z obzidjem ter objekta Šmartno 16 in 17 kupilo podjetje Salonit Anhovo in jim dalo novo namembnost. Leta 2016 so zaradi zamakanja in posledično dotrajanega ometa obzidje sanirali. Za sanacijo ometa in kamnitega tlaka na obzidju je bila uporabljena tehnologija Kema na podlagi hidravličnega apna. Zaradi povečane obremenitve z vlago v podnožju obzidja so priporočali uporabo sanacijskega vodoodbojnega ometa Baumit do višine 30 cm. Za zaključni sloj je bil izveden zalikan apneni Baumitov omet. Svetovanje, tehnične podatke in rešitve je svetovalo podjetje Kema Puconci, dela je opravilo podjetje MR, Marko Rovtar iz Skrilj. Istočasno so na stolpu št. 62, v katerem je gostilna, zamenjali dotrajana dvokrilna okna.

Šmartno v Brdih, zahodno obzidje pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2012)

Šmartno v Brdih, zahodno obzidje po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2016)

šmartenskega vzhodnega stolpa. Na začetku prvega tisočletja so Brda sodila v posest oglejskih patriarhov. Vir iz leta 1086 navaja, da je »Henrik, brat patriarha Udalrica, podelil samostanu v Rožacu, med preostalimi fevdi, tudi Brda: Šmartno, Kozano, Krmin, Medeo ...«. Naslednja omemba Šmartnega kot fevda goriških grofov je iz leta 1317. Tej letnici sledi omemba iz leta 1324, ko je vitez Henrik iz Gorice neko kmetijo v Šmartnem podelil rožaškemu samostanu, leta 1337 pa je »Bertold iz Cialle prodal eno vinograd v Šmartnem za eno marko Nikolaju, sinu Torrina iz Florence. Pravico do desetine in služnosti pri tem vinogradu je imel goriški grof.« Sledi podatek iz leta 1471, da je »dne 13. decembra Ivan iz Kormina dobil od goriškega grofa Leonharda v fevd več posestev, med drugim tudi v Šmartnem posestvo, katero je Majnhard obdeloval, potem eno posestvo, katero je obdeloval krčmar Martin, ter eno posestvo, katero je obdeloval kovač Martin«.

Kot tabor z obzidjem je Šmartno prvič zapisano leta 1512. Ta zapis najdemo v arhivu grofa Attemsa v Podgori »Apund portam taborri Sancti Martini in Collibus«. Obzidje iz leta 1511 omenja tudi Simon Rutar, ki piše, da je bil pod Šmartnim poražen beneški poveljnik Marko Delfin. Po smrti zadnjega goriškega grofa Leonharda leta 1500 je Goriško podedoval Maksimiljan Habsburški. Vendar si je dinastija Habsburžanov morala pravico do območja priboriti v dolgotrajnih bojih z Benečani; med letoma 1508 in 1521 ter 1615 in 1617 so boji potekali tudi po Brdih in v okolici Šmartnega, zato so tega postopno obdajali s obzidjem in stolpi. Zemljevid z začetka 16. stoletja, hranijo ga v Archivio provinciale di Gorizia, Šmartno upodablja s šestimi okroglimi stolpi, močnim obzidjem, obrambnim mostovžem, vodnjakom na jugozahodnem trgu in cerkvijo v jedru utrdbe, ki jo obdaja zid. Cerkev obkrožajo nadstropne hiše v stavbnih nizih in se ne naslanjajo na obzidje. Stolpi in hiše imajo strehe pobarvane z rdečo barvo, kar kaže, da so verjetno imeli opečno kritino. Zemljevid iz leta 1617, ki prikazuje bojna polja v gradiški vojni, upodablja trdnjavo S. Martin z južne strani. Obdajajo jo obzidje, dva stolpa, levo od stolpov so vhodna vrata, temu sledi večji objekt. Znotraj zunanega obzidja je narisano še notranje obzidje oz. trdnjava s stolpom, predhodnikom današnjega zvonika. Na vojaškem zemljevidu 1763–1783, izdelanem za vojaške potrebe, ki popisuje poti, naselja, zgradbe, reke, potoke, gozdne in obdelovalne površine, je naselbina Šmartno poimenovana St. Martino. Zapisana je z malimi črkami, kar pove, da so Šmartno obravnavali kot manjše naselje, ki je od Vedrijana in Dobrovega oddaljeno pol ure. Obdajajo ga obzidje in stolpi, znotraj pa stojijo zidani objekti. Franciscejski kataster za Šmartno je bil izdelan v prvi četrtini 19. stoletja. V katastrski mapi, ki je v merilu 1 : 2880, so okrog naselbine S. Martino zarisane še obdelovalne površine. V samem naselju pa je dokumentiranih šest okroglih stolpov. Objekti stojijo v nizih. Pobarvani so z rdečo barvo, kar pomeni, da so zidani. Ta katastrska mapa še pokaže, da so hiše prislone na obzidje.

Stolp Šmartno 16 je bil celovito obnovljen najprej po potresu leta 1976, ko je stekla obnova Šmartnega z namenom, da se prvenstveno rekonstruira utrdbeno arhitektura. Tako

154 Andrejka Ščukovt

EŠD: 753

Naselje: **Šmartno**

Občina: Brda

Ime: **Šmartno v Brdih – vas**

Naslov: Šmartno 16, stolp

Področje: E

Obdobje: 16.–20. stoletje

Zgodnjo poselitev Brd je pogojevala ugodna sredozemska klima, primerna za gojenje vinske trte, sadja in poljščin. Šmartno je bilo zanesljivo poseljeno že v antičnih časih, kar dokazujeta rimski nagrobnik z zapisanimi imeni dveh prebivalc tedanjega Šmartnega, Secunde in Priscie, in novc cesarja Konstantina, ki je bil najden med obnovo

so bila med letoma 1977 in 1979 obnovljena vzhodna vrata; stolp, del obzidja in vhod v vas. Leta 1979 so bila obnovljena še južna vrata in stolp. V letih 1980–1984 je sledila obnova zahodnih vrat; vhod, del obzidja ter stolpa št. 16 in 62. Na prelomu iz 20. v 21. stoletje je stolp z objektoma št. 16 in 17 kupilo podjetje Salonit Anhovo, ju obnovilo in namenilo za protokolarni objekt. Zaradi zamakanja v objekt in slabo oprijetih ometov je bil stolp leta 2015 saniran. Za sanacijo stolpa so bili uporabljeni materiali FassaBortolo po naslednjem postopku: odstranitev ometa, pranje površin z visokotlačnim čistilcem, na mestu, kjer so odstranili omet, je bil izveden nanos obrizga 720 in pokrpane so bile površine z ometom KB13, nato je bila celotna površina preplastena z apnenim ometom 750, ki mu je sledil nanos zaključnega sloja, ometa 750, zaglajenega s kovinsko gladilko. Potem ko je bila podlaga primerno suha, je bil izveden oplet po barvni lestvici FassaBortolo. Svetovanje, tehnični podatki in sanacija stolpa so delo podjetja Elkor, d. o. o., Šempeter pri Gorici.

Šmartno v Brdih, stolp, dotrajan omet (foto: A. Ščukovt, 2015)

155 Maja Jerala, Blaž Orehek, Dimitrij Mlekuž

EŠD: 11351

Naselje: Šmartno v Tuhinju

Občina: Kamnik

Ime: Šmartno v Tuhinju – naselbina Ivanjk

Področje: A

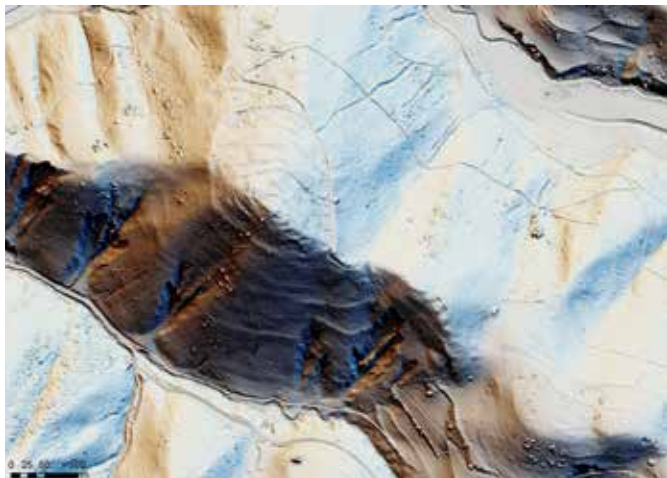
Obdobje: prazgodovina, zgodnje rimsko obdobje

V okviru arheoloških raziskav v obliki arheološkega dokumentiranja posledic žledoloma na območjih registriranih arheoloških najdišč na Gorenjskem je bila raziskana naselbina Ivanjk nad Šmartnem v Tuhinju, ki je bila poškodovana deloma zaradi izrivanj panjev podrtih dreves, najbolj pa zaradi vsekane vlečne poti na severni strani pobočja. V sami naselbini je bil predhodno poleg topografskih pregledov leta 1989 opravljen geodetski posnetek z namenom lociranja antropogenih teras.

Zaradi obsežnega območja enote evidentirane dediščine (20,6 ha) smo prostor raziskave zamejili na zgornji del grebena do višine, kjer se še pojavljajo terase. Med dokumentiranjem poškodb po žledolomu smo podrobno dokumentirali vse poškodbe, ki so nastale zaradi izrivanega drevja na območjih teras in v njihovi bližini. Poškodbe, ki so bile zaradi odstranitve debela zakrite, smo samo prostorsko umestili, poškodb na strmih pobočjih zunaj teras pa nismo pregledovali. Zelo poškodovano je bilo zlasti severno pobočje hriba, kjer je treba še posebej poudariti vsekano cesto zaradi vlake, ki je poškodovala objekt z debelo plastjo žganine in arheološkimi najdbami. Veliko poškodb smo zasledili tudi na območju s terasami na jugovzhodu. Nekaj keramičnih najdb se je v poškodbah izrivanj panjev pojavljalo le na severozahodnem pobočju, zanimivo pa je tudi, da na samem grebenu in na terasah proti jugovzhodu ni bilo najdb, saj so izravana drevesa poškodovala predvsem plast gozdne ruše in ponekod izruvala bloke matične kamnine. Po žledolomu so v pobočje na severovzhodni strani grebena v pobočje vsekali novo gozdno pot, globoko tudi več kot 3 m in dolgo približno 770 m. V najzahodnejšem delu nove gozdne poti smo dokumentirali profil v treh delih, in sicer na mestih, kjer so se v profilu pojavljale najdbe ter kulturne plasti in jame.

Naknadno je bil izdelan tudi ZLS-posnetek območja, na katerem sta dobro vidna območje naselbine in terasasto preoblikovano površje. Na podlagi zračnega laserskega skeniranja je bil izdelan digitalni model terena, na katerem smo prepoznali 56 teras nepravilne oblike, ki se prilagajajo terenu, in 7 gomil, ki so od naselbine ločene s kratkim jarkom. Terasa na vrhu so izrazitejše, sam vrh pa je izravnani v teraso skoraj pravokotne oblike. Spodnje ležeče terase so ožje in bolj nepravilnih oblik, zato bi lahko sklepali, da je spodnji del nastal kasneje. Ta hipoteza je bila potrjena z analizo drobnih najdb, saj odlomki posod, najdenih na vrhu platoja, pripadajo prazgodovinskemu obdobju. Vlečna pot je na spodnjem delu presekala objekt z materialom, ki ga lahko opredelimo v poznolatsensko/zgodnjerrimsko obdobje in ki je sicer za

prostor Gorenjske zelo slabo poznano. Izvedene raziskave začetek naselbine torej postavljajo na vrh vzpetine in časovno uvrščajo v čas starejše železne dobe s pripadajočim gomilnim grobiščem na vzhodnem grebenu, ki so ga morda uporabljali tudi še v poznem latenu. V tem času oziroma v zgodnjem rimskem obdobju se je naselbina razširila nižje po terasah, temu obdobju pa pripada tudi objekt izven naselbine, ki je morda predstavljal lončarsko delavnico.

Šmartno v Tuhinju, ZLS-posnetek naselbine Ivanjk nad Šmartnim v Tuhinju (izvedba: D. Mlekuž)

156 Tanja Mesojedec

EŠD: 1768

Naselje: Šmaver

Občina: Trebnje

Ime: Šmaver pri Dobrničju – cerkev sv. Mavricija

Področje: R

Obdobje: 17. stoletje

Cerkev svetega Mavricija, ki se prvič omenja leta 1526, stoji v bregu ob stari poti proti vrhu razglednega hriba severozahodno od osrednjega dela naselja Šmaver. Obsega pravokotno ladjo ter tristrano zaključen prezbiterij in zvonik, ki je postavljen pred zahodno fasado. Prvotno je bila cerkev manjša. V prvi polovici 17. stoletja je bila temeljito barokizirana. Na zunanjsčini prezbiterija in ladje so bili vidni ostanki bogate dekorativne stenske poslikave z motivi geometričnih likov, oltarna oprema pa je iz 17. stoletja.

Na osnovi raziskav lahko trdimo, da je najstarejši del cerkve adja, katere obodne stene so bile zgrajene v dveh gradbenih fazah. Prezbiterij in zvonik sta bila ladji prizidana pozneje. Na južni steni ladje je odprt nov vhod zaradi lažjega dostopa v cerkev. Ladja je ravnostropna.

Zaradi slabega stanja objekta in dotrajane strešne konstrukcije sta se lokalna skupnost in Občina Trebnje leta 2008 zavzeli za čimprejšnjo sanacijo strešne konstrukcije in fasade ter ureditev okolice. V letih 2009 in 2010 so se začela dela na

zvoniku in strehi cerkve. Obnovitvena dela na zvoniku in strehi so izvajalci izvedli v nasprotju z izdanimi KVP in smernicami obnove.

Leta 2013 so se dela nadaljevala na fasadi. Pred obnovitvenimi deli na fasadi smo cerkev temeljito dokumentirali. Izvedli smo arhitekturni posnetek in sondažne raziskave na fasadnih ometih. Na severni steni smo odkrili prvotno velikost ladje, ki je bila nekoliko manjša. Sondažne raziskave ometov v notranjosti cerkve niso pokazale nobenih poslikav.

Apneni ometi na fasadi so bili v zelo slabem stanju, posebno v spodnjem delu, zaradi neprimernih posegov v preteklosti in nestabilnosti terena oz. plazenja. Ob zadnjem popravilu so bili spodnji deli ometov ometani s cementno malto in premazani s katransko smolo za zaščito pred vlago. Zaradi tega se je vlaga zadrževala v steni in se kapilarno širila v višino ter povzročila poškodbe na apnenem ometu. Pred odstranitvijo vseh sekundarnih ometov smo izvedli sondažno raziskavo. Na osnovi stratigrafije ometov in poslikav na fasadi lahko z gotovostjo trdimo, da je bila cerkev večkrat ometana, zadnjič v prvi polovici 17. stoletja; takrat je bila tudi dekorativno okrašena. Okrašeni so bili vogalniki in okna z geometrijskimi liki. Nad vhodom (južna stena) in na južni steni zvonika so napisali in rimska števila. Risba je bila vtisnjena v svež omet. Poslikava na ladji in prezbiteriju je bila izvedena v opečnati barvi (železov oksid). Za poslikavo na zvoniku žal niso bile narejene naravoslovne raziskave, ki bi potrdile, ali so ostanki črne barve res nekakšen črni pigment ali barva, ki je s časom oksidirala. Izvajalec obnovitvenih del na zvoniku (Štefan Kek, s. p.) je prebarval vogalnike s hladno sivo barvo, ki ima nekoliko moder ton in se ne ujema z originalom.

Ob rednem nadzoru nad obnovitvenimi deli na fasadi cerkve smo ugotovili, da izvajalec Štefan Kek ni usposobljen za izvedbo specializiranih del obnove poslikane fasade iz 17. stoletja. Ugotovili smo namreč, da pri izvedbi ni upošteval popisa del iz ponudbe, ki je bila izbrana kot najugodnejša, saj je uporabljal materiale in tehnologijo, ki so v nasprotju z izdanimi KVP št. 35105-0403/2013/2 z dne 23. maja 2013 in smernicami obnove (popisa del, ki ga je pripravil ZVKDS) ter so tudi v nasprotju z načeli, da se pri sanaciji v največji možni meri ohranijo varovane lastnosti kulturne dediščine, še posebej značilnosti fasadnih ometov. Pri tem je izvajalec odstranil tudi del dobrega historičnega ometa.

V nadaljevanju smo ugotovili, da izvajalec pri obnovi ni uporabljal tradicionalnih metod dela in materialov, ki so bistveni za prihodnost objekta, temveč je po svoji presoji vnovič uporabljal neprimerne cementne omete, ki so že bili odstranjeni. Ker smo menili, da izvajalec ni seznanjen z izvedbo tradicionalnih apnenih ometov iz gašenega apna in polnila, smo predlagali, naj uporabi industrijsko pripravljeno mešanico za omet že preizkušenega proizvajalca (Röfix), in sicer obrizg na osnovi hidravličnega apna in naravnega peska (brez cementa) ter fini zaribani omet iz naravnega hidravličnega apna in finega naravnega peska (brez cementa), ki ga je treba nanašati v dveh slojih (Röfix 675, Röfix 380). Izvajalec se je nato kljub ustuemu zagotovilu, da se bo držal predpisanih navodil, po lastni volji odločil, da zidavo najprej omeče s sanirno malto na cementni osnovi in šele potem izvede zaključni omet z mineralnim ometom iz naravnega

hidravličnega apna (Röfix 675), v katerega pa je samovoljno primešal določeno količino cementa. Ker cementni sanirni omet in ometi iz hidravličnega apna niso tehnološko oziroma kemijsko kompatibilni, smo predlagali, naj investitor pridobi ustrezno izvedeniško mnenje o tehnološki izvedbi, izvajalec del pa naj poda pisno zagotovilo skupaj z ustrezno bančno garancijo o trajnosti ometa in naj na lastne stroške popravi škodo, če bi prišlo do poškodb ometa zaradi nepravilne tehnologije. Po krajšem premoru je dela na fasadi prevzel zidar Jože Pavlič, ki je solidno izvedel omete z industrijsko pripravljeno mešanico za omet v dveh slojih (Röfix 675, Röfix 380).

Zaradi neprimerne odstranjevanja sekundarnih apnenih opleskov s parnim čistilcem je bila površina ometov mehansko poškodovana. Vložili smo veliko časa, da smo zaprli drobne poškodbe z apneno malto iz gašenega apna in agregata.

Injektiranje ometa smo opravili z Ledanom TCI Plus in Ledanom TBI.

Po injektiranju ometa smo odstranili vse ostanke recentnih beležev. Opleske smo odstranjevali mehansko, s skalpeli. Ponekod so se opleski močno sprijeli z ometom. Odločili smo se, da tam opleskov ne bomo odstranili, temveč jih bomo samo retuširali in povezali z originalom. S skalpeli in steklenimi vlakni smo natančno očistili belo kopreno, ki je ponekod prekrivala poslikavo, ter odstranili droben prah, ki se je nabral na površini poslikave. Tako pripravljeno površino smo najprej utrdili s CaLoSIL-om E25 (utrjevalec suspenzije nanodelcev $\text{Ca}(\text{OH})_2$ v etanolu).

Po končanem utrjevanju barvne plasti smo pričeli postopek retuširanja in rekonstruiranja poslikave. Površino smo najprej tonsko podložili, nato pa z lazurami približali originalu. Retuširali smo z anorganskimi pigmenti in raztopino petodstotne akrilne disperzije Ares 33. Zaradi velikega števila plomb in zbledle poslikave je bilo treba barvno povezati poslikavo, da bi ohranili celovitost.

Pri projektu so sodelovali Julija Zupan, Nataša Škrjanec, Karmen Župevec, Tea Skupek in Jože Vrščaj.

Šmaver pri Dobrniču, cerkev sv. Mavricija, po dokončanih restavratorskih delih na fasadi leta 2014 (foto: T. Mesojedec)

Šmaver pri Dobrniču, cerkev sv. Mavricija, rekonstruirana geometrijska poslikava, detajl (foto: T. Mesojedec)

Šmaver pri Dobrniču, cerkev sv. Mavricija, rekonstruirana geometrijska poslikava, detajl (foto: T. Mesojedec)

157 Barbara Brezigar

EŠD: 3678

Naselje: Šmihel pod Nanosom

Občina: Postojna

Ime: Šmihel pod Nanosom – cerkev sv. Mihaela

Področje: A

Obdobje: pozni srednji vek, 17. stoletje, druga četrtina 18. stoletja, 1743, 1744, tretja četrtina 19. stoletja, 1853

Zaradi potrebe obnove podpornega zidu in izvedbe drenaže okoli cerkve sv. Mihaela v Šmihelu pod Nanosom so bile med gradbenimi izkopi izvedene predhodne arheološke raziskave v obliki arheološke raziskave ob gradnji. Raziskava je potekala na platoju znotraj obzidja cerkve na zemljišču s parc. št. 1/3, k. o. Šmihel pod Nanosom, v dneh med 8. in 20. 8. 2016. Opravilo jo je podjetje Avgusta, d. o. o., pod nadzorom konservatorke Patricije Bratina z ZVKDS, OE Nova Gorica.

Raziskave so potekale na območju spomenika Šmihel pod Nanosom – cerkev sv. Mihaela (EŠD 3678). Današnja cerkev je iz 17. stoletja, v osnovi pa je gotska. Stoji na obzidanem dvignjenem platoju v severnem delu vasi Šmihel pod Nanosom. Vas Šmihel pod Nanosom je prvič omenjena skupaj s cerkvijo leta 1297. Nad vasjo je prazgodovinsko gradišče z močnim obrambnim nasipom, ki je bilo poseljeno v pozni bronasti dobi, železni dobi in v zgodnji antiki.

Arheološko dokumentiranje je potekalo ob izkopih okoli cerkve ter nižanju površine znotraj obzidanega platoja. Na platoju okoli cerkve je bilo pokopališče, ki je bilo najverjetneje opuščeno zaradi jožefinskih reform po letu 1782, ko je cesar Jožef II., predvsem iz sanitarnih razlogov in strahu pred okužbami, ukazal zapreti vse grobnice in pokopališča v mestih in naseljih ter jih premestiti na primerne prostore zunaj naselij. Temelji cerkve so grajeni na trdno skalno osnovo, ki strmo pada proti jugu. V zemljini okoli cerkve, predvsem na severni in vzhodni strani cerkve (ob zakristiji) ter pred zvonikom so bile v nasutju oz. v premešani zemlji polomljene človeške kosti, ki izhajajo iz uničenih grobov. Kostni se pojavljajo tik pod površino do nivoja raščenega terena in niso ležale v anatomsko pravilni legi. Poleg kosti so se pojavljali pričakovani predmeti, kot npr. žebelj krst in posamezne svetinjske, ki najverjetneje izhajajo iz uničenih grobov in jih glede na obliko, napis v latinščini in znan čas opustitve pokopališča okoli cerkve lahko postavimo v čas 18. stoletja. Prostor pokopališča okoli cerkve je bil dodatno poškodovan pri dograditvah cerkve, npr. pri izgradnji zvonika leta 1743 in zakristije leta 1853 ter pri napeljavi vode in elektrike v zakristijo in postavitvi strel vodov v recentnem času. Ob znižanju površine ob zidu okoli cerkve so bili odkriti odlomki zgodnjeneoveške ali poznosrednjeveške keramike. Ostanke starejših časovnih obdobij, razen enega odlomka prazgodovinske keramike iz premešane plasti, nismo odkrili, prav tako ne ohranjenih grobov.

Odkrite človeške kosti so bile v dogovoru s pristojnim župnikom pokopane nazaj na mestu najdbe oz. na lokaciji v okolici cerkve sv. Mihaela.

158 Tina Britovšek, Aleš Tiran

EŠD: 8653

Naselje: Šmihel pri Žužemberku

Občina: Žužemberk

Ime: Šmihel pri Žužemberku – villa rustica

Naslov: Šmihel pri Žužemberku

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, rimsko obdobje

Občina Žužemberk namerava na parc. št. 77/4 in 77/6, obe k. o. Šmihel pri Žužemberku, zgraditi nov poslovljni objekt z dovozno potjo in parkiriščem. Parceli ležita znotraj registrirane enote nepremične kulturne dediščine Šmihel pri Žužemberku – villa rustica, EŠD 8653, ki je z Odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih spomenikov lokalnega pomena na območju Občine Žužemberk razglašena za kulturni spomenik (Uradni list RS, št. 12/13). Območje rimske podeželske vile se razprostira na zemljišču današnjega župnišča, župniškega vrta, sadovnjaka in na delu pokopališča, na parc. št. 78, k. o. Šmihel pri Žužemberku, kar so potrdila arheološka izkopavanja leta 1960 (Knez, T., 1960–1961, Šmihel pri Žužemberku – Varstvo spomenikov 8, 216–217). Da je bilo v neposredni bližini pripadajoče rimsko grobišče, nam priča najden rimski reliefni nagrobnik, ki je danes vzidan v bližini vhoda v cerkev sv. Mihaela. Grobišče še ni bilo odkrito.

ZVKDS, OE Novo mesto, je v letih 2007 in 2008 na mestu predvidene izgradnje poslovljnega objekta izvedel predhodne arheološke raziskave v obliki ročnega izkopa testnih jam. Na globini 0,35–0,50 m so bile odkrite plasti in strukture, ki jih na podlagi najdb datiramo v rimsko in prazgodovinsko obdobje. Zato je bilo treba na lokaciji poslovljnega objekta in na delu dostopne poti izvesti nadaljnja arheološka izkopavanja v skupni površini 320 m², na mestu predvidenega parkirišča pa strojni izkop štirih testnih jarkov. Arheološke raziskave je v avgustu 2015 izvedla ekipa podjetja ARHAT Arheološke raziskave, s. p., iz Novega mesta, s sodelovanjem skupine Stik iz Ljubljane.

Območje arheoloških raziskav leži le nekaj metrov zahodno od cerkve sv. Mihaela, na kraškem platoju, ki se proti zahodu rahlo spušča v zasuto vrtačo. Na najdišču je bilo dokumentiranih pet faz, ki si sledijo od najstarejše do najmlajše. Faza ena predstavlja geološko osnovo, ki je na tem območju plast zbitega, rumenkasto rjavega glinenega melja s posameznimi koncentracijami železovih oksidov (SE 1006). Poleg te se je na posameznih predelih že tik pod travniško rušo pojavljala skalna apnenčasta podlaga (SE 1007). Geološka osnova je bila dosežena na celotnem izkopnem polju, na vzhodnem delu je bila dosežena na globini 0,30 m, medtem ko se je na zahodnem delu znižala na globino 1,4 m. Ugotovljeni relief kaže na obstoj zasute, erodirane vrtače.

Faza dve predstavlja prazgodovinsko uporabo prostora. Na najnižjem, zahodnem delu so bila skoraj na dnu vrtače odkrita t. i. prazgodovinska pokopana tla (SE 1011), ki so vsebovala posamezne odlomke prazgodovinske keramike, ožgane glin

in oglja. V to fazo je umeščen še naraven podor oz. požiralnik (SE 1030/1031), ki je bil zapolnjen s kamenjem, posameznimi odlomki prazgodovinske keramike in gomolji železove rude. V fazo tri so umeščeni človeški posegi in naravni procesi, ki so spreminjali okolico v rimskem obdobju. Rimskodobno hodno površino predstavlja čvrsta, temno sivo do rjava plast meljaste glinice z odlomki rimskodobne keramike, opeke in ostanki lepa (SE 1017). V kvadrantih D/4 in D/5 je prekrila skromno ohranjene ostanke kurišča (SE 1018). Rimskodobno hodno površino je presekala vkop za temelj rimskega zidu (SE 1022), ki je bil v smeri sever–jug odkrit po celotni dolžini izkopnega polja in se nadaljuje še izven območja raziskanega. Temelj je širok 0,7 m, grajen je v tehniki suhozidanja. V spodnjem delu je bil utrjen z večjimi kamni, zloženimi v vrsti, v sredini je bil zapolnjen s kamnitim drobirjem. Odkriti zid najverjetneje zamejuje območje rimske podeželske vile na zahodni strani oz. na zadnji terasi, preden se začne teren spuščati v vrtačo. Ob zahodni stranici temelja je bila odkrita struktura (SE 1021), grajena iz večjih kamnov, ki se je naslanjala na temelj rimskega zidu. Interpretirali smo jo kot utrditev zidu oz. kontrafor.

Šmihel pri Žužemberku, villa rustica, območje raziskav (foto: G. Babič, 2015)

Šmihel pri Žužemberku, villa rustica, temelj rimskodobnega zidu (SE 1022) (foto: G. Babič, 2015)

Fazi štiri in pet predstavljata novodobne posege v prostor. Na območju, predvidenem za parkirišče, in delu dovozne poti so bili strojno skopani štirje testni jarki, vsak v velikosti 2 x 1,2 m. V nobenem nismo odkrili materialnih ostankov ali plasti, ki bi kazali na človeško dejavnost pred novim vekom.

159 Danijela Brišnik, Matevž Lavrinc, Milana Klemen, Marjana Krumpestar

<i>EŠD:</i>	4252
<i>Naselje:</i>	Šoštanj
<i>Občina:</i>	Šoštanj
<i>Ime:</i>	Šoštanj – trško jedro
<i>Naslov:</i>	Trg svobode, Prešernov trg, Aškerčeva cesta
<i>Področje:</i>	A, UA
<i>Obdobje:</i>	srednji vek, novi vek

Staro trško jedro Šoštanja ima srednjeveško urbanistično zasnovo, pogojevano predvsem z geografskimi značilnostmi prostora ter z lokacijama gradu in cerkve, ki sta bili v času nastanka trga že pozidani. Tržni prostor se je razvil na ozkem prostoru med vznožjem grajskega griča in reko Pako z izrazito geometrijsko parcelacijo, sklenjeno pozidavo in dokaj enotnimi višinskimi gabariti osrednjega dela naselbine, kar kaže na sorazmerno pozen nastanek trga (14. stoletje).

Na območju današnjega Trga svobode na vzhodni strani srednjeveškega trga so bili na nekdanjih gospodarskih historičnih parcelah pretežno vrtovi in servisni objekti. Šele v obdobju med obema vojnama se je začel tu formirati nov prostor srečevanja (pod drevesi, ob vodnjaku), po izgradnji občinske stavbe po drugi svetovni vojni ter postavitvi osrednjega spomenika NOB pa se je območje dokončno izoblikovalo kot javni zunanji prostor.

Trg je bil pred prenovo pretežno asfaltiran in v celoti namenjen parkiranju, spomenik NOB pa s tem prostorsko degradiran. Ob vstopu na trg so starejša drevesa topolov in ginka dopolnjevale mlajše zasaditve brez skupnega koncepta. Urbane opreme na trgu ni bilo, razen posamičnih in dotrajanih cestnih svetilk.

Na pobudo Občine Šoštanj in na podlagi kuturnovarstvenih usmeritev in usklajevanj je v začetku leta 2014 projektivni biro Domino inženiring, d. o. o., Velenje, izdelal projektno dokumentacijo za prenovo Trga svobode. ZVKDS je glede na navedena dejstva zahteval ohranitev in smiselno dopolnitev historične drevnine, nevtralnno in izčiščeno ureditev trga brez ograjevanja površin, uporabo naravnega materiala slovenskega izvora (tonalit) in oblikovno nevtralnno urbano opremo. Okoli spomenika NOB je bila zaradi vzpostavitev njegove dominantnosti zahtevana zadostna prostorska cezura. Investitor je dela pričel istega leta. Med potekom del je bilo ugotovljeno, da je podest spomenika NOB dotrajan in da ga je treba nadomestiti z novim.

Med prenovo Trga svobode sta se med letoma 2014 in 2016 izvajali še infrastrukturna posodobitev Prešernovega trga ter ureditev Aškerčeve ceste in parkirišča ob Aškerčevi cesti,

kjer so potekale arheološke raziskave ob gradnji (arheološki nadzor ob gradbenih delih oz. zemeljskih izkopih). Arheološke raziskave je izvajal Matevž Lavrinc, s. p., iz Laškega.

Med raziskavami na območju prenove Prešernovega trga in Trga svobode v Šoštanjju so bili odkriti večja količina predvsem novodobne in poznosrednjeveške/novoveške lončenine in pečnic ter kamniti temelji vsaj štirih objektov, ki so vrisani že v franciscejskem katastru in jih tudi na osnovi drobnega gradiva datiramo v 18. ali 19. stoletje. Tlakovano cestišče, ki je teklo proti Tovarni usnja Šoštanj, in kamnit vodnjak (Končanov vodnjak) sta bila v uporabi še vse do prve polovice 20. stoletja, saj se ju starejši prebivalci Šoštanjja še spomnijo. Veliko število drobnih keramičnih, kovinskih in steklenih najdb ter novce v vrednosti 15 krajcarjev, datiran v leto 1807, in bakren madžarski novčič, datiran v leto 1904, dokazujejo, da je bil tudi Končanov vodnjak – eden od več kot desetih vodnjakov v Šoštanjju – središče druženja Šoštanjčanov na prehodu iz 19. v 20. stoletje.

V dogovoru z investitorjem Občino Šoštanj smo se odločili za prezentacijo odkritega Končanovega kamnitega vodnjaka na Trgu svobode. Vodnjak je bil z arheološko metodo očiščen, najdbe v njem so ustrezno dokumentirane, kamnit obod pa je deloma dopolnjen s podobnim avtohtonim kamenjem in globoko zafugiran. Skladno s podanimi smernicami ZVKDS, OE Celje, da naj bo vrhnji neohranjeni del vodnjaka izdelan nevtralnno, iz modernih materialov, se je projektant odločil za izvedbo masivnega gladkega betonskega oboda, pokritega s kovinsko mrežo. Neposredna okolica vodnjaka je tlakovana s kamni s cestišča, odkritega pred bližnjim trgovskim objektom, v bližini je vgrajena tudi bronasta reliefna plošča mestnega jedra z lokacijami vseh vodnjakov na trgu.

Med arheološkimi raziskavami na območju Aškerčeve ceste in parkirišča je bila odkrita manjša količina zgodnjenovoveških in poznosrednjeveških najdb. Poleg večjega števila novodobnih vkopov za infrastrukturne vode je bilo odkritih tudi pet kamnitih struktur – temeljev objektov – ter zunanji obod vodnjaka, najdbe pa so sočasne z arhitekturnimi ostalinami na Trgu svobode. Vse arhitekturne ostaline so bile ustrezno zaščitene z geotekstilom in ohranjene *in situ*.

Šoštanj, trško jedro, priprava odkritega vodnjaka na prezentacijo (foto: ZVKDS, OE Celje)

160 Tonka Šoba

EŠD: /

Naselje: **Trebče**

Občina: Bistrica ob Sotli

Ime: /

Področje: A, Z

Obdobje: 20. stoletje

V aprilu 2014 je predstavnik gradbenega podjetja na Policijsko upravo Celje podal prijavo o odkritju dveh človeških lobanj v profilu gradbene jame v Trebčah. Zaradi datacije odkritih kostnih ostankov in dobrega sodelovanja v preteklosti je PU Celje o odkritju še istega dne obvestila ZVKDS, OE Celje.

Na osnovi prijave smo naslednjega dne skupaj s kriminalisti PU Celje in predstavnikom izvajalca gradbenih del opravili terenski ogled območja odkritja. Ob ogledu lokacije je bilo ugotovljeno, da gre za gradnjo manjšega podkletenega objekta na nepremičnini s parc. št. 1052/5 – del, 1066 – del, *93 – del, 1052/4 – del, vse k. o. Trebče, ki se je pričela oktobra ali novembra 2014. V letu 2015, ko so se gradbena dela nadaljevala, so v jugozahodnem profilu gradbene jame opazili človeške kosti, o čemer je izvajalec gradbenih del takoj obvestil Policijsko upravo Celje. Kriminalisti PU Celje so še istega dne opravili primarni ogled terena in fotodokumentirali stanje na terenu, hkrati pa so iz profila gradbene jame odstranili ogrožene dele človeškega skeleta – dve lobanji, del kosti noge in železni predmet. Istega dne so fizično zaščitili preostale dele človeškega okostja, ki so tako ostali na kraju odkritja. Ob skupnem ogledu je bilo ugotovljeno, da človeški okostji ležita na globini pribl. 0,65 m. Iz profila gradbene jame je bilo razvidno, da gre za dve človeški okostji nedoločljive starosti, nedoločljiva pa je bila tudi datacija pokopa. Ob okostjih so bili odkriti tudi dva železna predmeta in kovinski gumb, ki so bili v času odkritja časovno nedoločljivi.

Območje ni bilo vpisano v Register kulturne dediščine pri Ministrstvu za kulturo RS, kar pomeni, da zanj ni veljal varstveni režim za kulturno dediščino. Da bi območje zaščitili, je ZVKDS, OE Celje, takoj izdal odločbo o arheološkem najdišču, v kateri so bili opredeljeni nadaljnji nujni postopki in metodologija arheološke raziskave.

Po preveritvi seznama povojnih in medvojnih grobišč, na katerem lokacija ni bila omenjena, ter zaradi nejasnosti okoliščin pokopa in zaradi vpletenosti dveh institucij, katerih pristojnosti niso bile povsem jasne, je bilo odločeno, da se bo na podlagi odredbe Okrožnega sodišča v Celju na Inštitutu za sodno medicino v Ljubljani opravila obdukcija ostankov skeleta. Hkrati pa je PU Celje zahtevala, naj se vse nadaljnje raziskave izvedejo po določitvi približne starosti skeletov in okvirni dataciji pokopa na Inštitutu za sodno medicino.

Rezultate analiz in zaprosilo o prevzemu posmrtnih ostankov v Trebčah je ZVKDS, OE Celje, prejel v oktobru 2015. Iz obdukcijskega zapisnika je bilo razvidno, da gre v danem primeru za ostanke okostij dveh moških oseb, starih okoli 25

let, in da je od časa njune smrti preteklo več kot 100 let, lahko tudi več stoletij. Vzrok smrti ni bil opredeljen, saj na skeletih ni bilo znakov kaznivega dejanja in ker je šlo za posmrtno ostanke, stare 100 let ali več, se kriminalisti PU Celje niso odločili za nadaljnje zbiranje obvestil v smislu preiskovanja kaznivega dejanja oz. za izvedbo dodatnih preiskav na teh posmrtnih ostankih.

ZVKDS, OE Celje, je v oktobru 2015, ko je od odkritja človeških okostij v profilu gradbene jame preteklo že več kot 6 mesecev in odločba o arheološkem najdišču ni bila več veljavna, opravil ogled kraja odkritih človeških okostij. Ugotovljeno je bilo, da je polivinil, ki je fizično ščitil profil gradbene jame s preostalimi ostanke človeškega okostja, že močno načet in da se je zaradi okoljskih dejavnikov del profila gradbene jame s kostmi vred posul v gradbeno jamo. Zaradi velike ogroženosti preostalega dela okostja in zaradi mnenja, da je arheološki kontekst najdišča izgubljen (posutje profila), in ker je bil del kostnega materiala že odstranjen, smo se odločili, da bomo izvedli zaščitno interventno arheološko dokumentiranje obstoječega stanja ter iz gradbene jame odstranili preostale dele človeških okostij in tako omogočili, da se lahko gradbena dela, ki so bila več kot 6 mesecev prekinjena, nadaljujejo.

Opravili smo zaščitno interventno arheološko dokumentiranje. Očistili smo profil gradbene jame, ga fotodokumentirali in dokumentirano odstranili del človeških okostij. Ker nam z drobnim orodjem, ki nam je bilo na voljo, ni uspelo odstraniti zemljine brez nadaljnjih poškodb skeletov, smo del zemljine tik nad (vidnimi) kostmi odstranili s pomočjo bagra v lasti gradbenega podjetja, ki je izvajalo dela na objektu. Med izkopom zemljine v širini 2 m in dolžini 1,70 m ter do globine pribl. 0,60 m smo odkrili, da tik ob že odkritih človeških okostjih leži še večje število pokopanih človeških okostij (vsekakor več kot štiri). Hkrati je bilo odkritih tudi večje število osebnih predmetov (trije železni predmeti, dva kovinska gumba, dve kovinski žlici, usnjen čevlji, metek itd.), ki so evidentno pokazali, da v tem primeru ne gre za pokope, starejše od 100 let ali nekaj stoletij, ampak za grobišče, povezano z vojnim ali povojnim nasiljem, ki ga urejata Zakon o vojnih grobiščih (Uradni list RS, št. 65/03, 72/09) in od avgusta 2015 tudi Zakon o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev (Uradni list RS, št. 55/15), ki jasno določata protokol ob tovrstnih odkritjih. Odkrite posmrtno ostanke večjega števila oseb smo tako prekrili s geotekstilom in jih ponovno zasuli z odkopano zemljino, nato pa zadevo predali v ponovno reševanje PU Celje.

Po potrditvi, da gre dejansko za prikrto vojno grobišče, je v manj kot tednu dni arheološki izvajalec po napotilu pristojnega ministrstva raziskal grobišče z arheološko metodo dela. Človeški posmrtni ostanke so bili nato prepeljani v kostnico v Mariboru, kjer so bili dostojno in pietetno pokopani.

Trebče, odkriti posmrtni ostanke (foto: T. Šoba, 2015)

Trebče, fizična zaščita večjega števila posmrtnih ostankov (foto: T. Šoba, 2015)

161 Tanja Mesojedec

EŠD: 2591

Naselje: **Trebnje**

Občina: Trebnje

Ime: **Trebnje – cerkev Marijinega vnebovzvetja**

Naslov: Župnija Trebnje, Baragov trg 7

Področje: R

Obdobje: 19. stoletje

Župnijska cerkev Marijinega vnebovzvetja je bila zgrajena na mestu starejše cerkve okoli srede 15. stoletja v stilu pozne gotike. Arhitekturno je bila zasnovana kot različica triladijske dvoranske cerkve. V 17. stoletju je doživela prvo predelavo, ki je obsegala gradnjo križnih obokov v ladijski notranjščini namesto prvotnih ravnih lesenih stropov.

Naslednje velike predelave je cerkev doživela v drugi polovici 18. stoletja, ko so porušili stari, verjetno tedaj že barokizirani prezbiterij in namesto njega zgradili nov oltarni prostor (Robert Peskar, *Acta historiae artis Slovenica* 2, Ljubljana 1997, str. 7–22).

Z gradnjo današnje zakristije v 19. stoletju so na južni fasadi naslikali sončno uro, ki kaže čas od devete ure dopoldne do tretje ure popoldne. Številčnice so zapisane z rimskimi številčkami v črni barvi na okrasnem traku, na katerem so poudarjene samo konice. Risba je izvedena s svinčnikom. Delno sta ohranjeni dve črti, vrezani v svež omet, ki nakazujeta na okvir okoli ure. Letnica, ki je zapisana pod kazalcem, ni povsem zanesljiva. Predvsem zadnji dve številki sta nepopolni. Tudi okvir okoli ure je nerešeno vprašanje, saj je le delno ohranjen in mu tako ne moremo določiti točne velikosti in oblike.

Stenska poslikava obsega približno 1 m². Poslikava je bila delno očiščena, opazni so bili manjše razpoke in odstopanje ometa od nosilca, ki so bili posledica dolgoletnih sprememb v strukturi ometa ter mehanskih in klimatskih vplivov. Barvna plast se je na nekaterih mestih brisala in luščila zaradi izgube vezivnosti. Na apnenem ometu je bilo tudi veliko mehanskih poškodb. Najbolj so bile opazne poškodbe, ki so segale v globino ometa. Opazne so bile tudi odrgrnine in luknje. Povrhnjica ometa je bila rahla in se je drobila.

Restavratorska dela na stenski poslikavi sončne ure so potekala postopoma od 27. maja do 20. junija 2015. V tem času smo odstranili recentne apnene opleske in omete. Opleske smo odstranjevali mehansko s skalpeli. Ponekod smo jih mehčali z destilirano vodo, druge smo jih odstranjevali z dleti in kladivi. Pri odstranjevanju recentnih opleskov se je na nekaterih mestih pokazala plesen v obliki črnih lis. Nevtralizirali smo jo s 96-odstotnim etanolom. Razpoke v ometu in mehanske poškodbe smo sanirali z mešanico uležanega gašenega apna in peska.

Nekonstrukcijsko injektiranje ometa smo opravili z Ledanom TC 1 Plus in Ledanom TB 1. Injektirali smo štiri razpoke in uporabili približno 750 ml injektirne mase.

Po injektiranju smo površino ometa utrdili s CaLoSilom E-25, ki se uporablja za utrjevanje kamnitih, ometnih in drugih zidnih struktur. Njegova sestava temelji na koloidnem kalcijevem hidroksidu (gašenem apnu). Po končanem postopku nanosa in končanem izhlapevanju se v omenjenih strukturah prične tvoriti trden kalcijev hidroksid, podobno kot pri apneni malti, ki reagira z ogljikovim dioksidom iz zraka. Zaradi izredno majhnih (nano) delcev lahko CaLoSil penetrira globoko v omete.

Po končanem utrjevanju smo pričeli postopek retuširanja. Površino smo najprej tonsko podložili z apneno barvo, nato pa jo z lazurami približali originalu. Števila smo retuširali z akrilnim vezivom in črnim pigmentom.

Izračun naklona kovinskega kazalca in montažo je izvedel mag. Roman Tomažič (PRISTEN, Roman Tomažič, s. p.). Več o tem se lahko prebere v njegovem načrtu izdelave in v navodilih, ki jih hranimo v ZVKDS, OE Novo mesto.

Trebnje, cerkev Marijinega vnebovzvetja, prvotno stanje sončne ure (foto: T. Mesojedec)

Trebnje, cerkev Marijinega vnebovzvetja, montaža kovinskega kazalca (foto: T. Mesojedec)

Trebnje, cerkev Marijinega vnebovzvetja, sončna ura po končanih delih (foto: T. Mesojedec)

162 Andrejka Ščukovt

EŠD: 17701

Naselje: **Trenta**

Občina: Bovec

Ime: **Trenta – Jouževa prestaja v Zadnji Trenti**

Naslov: Trenta 83, 82d

Področje: E

Obdobje: 18. stoletje

Dolino Zadnje Trente v Trenti po obeh straneh zamejujeta gorska grebena, kjer se od izvira Soče proti zahodu najprej odpira pogled na Jalovec, zaključuje pa jo Bavški Grintavec kot izrazita dominanta nad koncem doline. Desna, položnejša stran doline je porasla z bukovim in macesnovim gozdom, po dnu doline se razprostira prodišče Suhega potoka. V tem amfiteatru ležijo prestaje, ki so jih še zlasti v drugi polovici 20. stoletja, zaradi upadanja števila drobnice in vse manjšega števila ljudi, domačini prodajali vikendašem, ti pa so opuščene hleve in bivalne hiše preurejali v počitniške hiše.

Na prestajo, ki je vmesna stopnja med kmetijo v dolini in planino, so se Trentarji preselili spomladi. Tu so pasli drobnico, pridelovali sir in skuto ter sadili krompir – čompe. Prestaja, ki običajno ni bila oddaljena od doma, je praviloma obsegala dve stavbi: hlev z vrhom, ki se je uporabljal za spravilo sena, in manjšo stanovanjsko hišo, v kateri so Trentarji bivali in sirili.

Jouževa prestaja leži na levem bregu Suhega potoka. V osnovi je obsegala dva hleva za drobnico in vrhlevno leseno hišo, postavljeno na kamniti osnovi, ter drvarnico. Vsi objekti so prekriti z deskami, kamniti zidovi z utilitarno razporejenimi odprtini pa so ometani z lokalnim peskom in apnenim vezivom.

Lastnik Jouževe prestaje je sanacijo opuščene ovčjega hleva na podlagi projekta za obnovo, ki ga je izdelala Maja Kristan, u. d. i. a., iz Studia dom, zaupal lokalnemu gradbenemu podjetju Halta. To je sanacijo razumelo kot novogradnjo, zato sta morali konservatorica in arhitektka vložiti veliko napora, da se je objekt v največji možni meri obnovil v skladu s tipologijo in izročilom tovrstnih objektov.

Dela so najprej obsegala namestitev štirih obojestranskih podpor, da smo ohranili vsaj obstoječi južni zid in ga zaščitili pred vsakršnimi možnimi poškodbami. Sledila sta izvedba temeljev na notranji strani objekta po kampadah in fiksiranje obstoječega južnega zida z armiranobetonskim ovojem v debelini 20 cm. Predhodno so se v zidu poglobile fuge. Sledila sta podbetoniranje zida z zunanje strani in pozidava kamnitih delov zidovja, hkrati s pozidavo kamnitega zida pa so se izvedle vse potrebne odprtine na fasadah. Sledilo je »krpanje« južnega zida z mešanimi kamni in apnenim ometom iz lokalnega peska. Novo leseno ostrešje je odlično izdelal Vojko Komac iz Trente.

Trenta, ovčji hlev na Jouževi prestaji v Zadnji Trenti pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2015)

Trenta, ovčji hlev na Jouževi prestaji v Zadnji Trenti po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2015)

163 Andrejka Ščukovt

EŠD: 17650

Naselje: **Trenta**

Občina: Bovec

Ime: **Trenta – zaselek Pri Cerkvi**

Naslov: Trenta 65a

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Zaselek Pri cerkvi, zasnovan v 16. (1576) oziroma v 17. stoletju, center nekdanjih fužinarskih obratov in glavnega upravnega poslopja, je kvalitetno ohranjena spomeniška celota, ki obsega t. i. Tožbarjevo domačijo, upravno stavbo nekdanjega rudarskega obrata (po ustnem izročilu »farovž«), nekdanjo šolo, »šolco«, cerkev, spominsko znamenje Antonu Tožbarju in viseči most čez reko Sočo. Zaselek Pri cerkvi, ki ga je poimenovala rudarska cerkev Device Marije Lavretanske,

Trenta, pogled na zaselek Pri Cerкви (foto: A. Ščukovt, 2016)

Trenta, zaselek Pri Cerкви, hiša 65a po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2016)

zgrajena leta 1690, za časa grofa Hermana Attemsja, vsebuje vse tiste prvine, ki pričajo o materialni dediščini in načinu življenja nekdanjih prebivalcev Trente. Vsakdanji način življenja, socialno in duhovno izročilo območja pa sta izpričana v številnih pisnih virih in literaturi, predvsem v delih B. Hacqueta, S. Rutarja, J. Kugyja, J. Abrama in J. Čopa. Hiša Trenta 65a obsega dve stavbni enoti. Prva je nekdanji hlev za tovarno živino, kasneje t. i. Špikov listnjak in ovčji hlev. Stari Špik (Anton Tožbar - Medvedar) je konec 19. stoletja hlevu dozidal še »preužitkarsko hišo«, ker je tu nameraval živeti na stara leta. Vendar ga je prehitela smrt, medtem ko je sekal les v gozdu nad Prisojnikom skupaj s sinom Antonom Tožbarjem mlajšim. Špikovo preužitkarsko hišo so zato namenili šoli in v njej uredili učilnico, ki so jo preselili iz bližnjega župnišča. Tako kot večina gospodarskih objektov v Trenti je tudi ta pozidan iz lokalnega kamnja in pokrit s strmo dvokapno streho ter leseno kritino. Prizidani objekt uvrščamo v tip vrhkletne hiše z zunanjim stopniščem in gankom. Pokriva ga dvokapnica z leseno kritino – deskami. Stavbno pohištvo je leseno, okna so dvokrilna in deljena na križ.

Objekti v zaselku danes ne služijo več prvotnemu namenu in so namenjeni občasnemu bivanju. Zaradi nefunkcionalnosti prostorov je lastnik objekta Trenta 65a bivalne prostore smiselno preuredil in dotrajane materiale nadomestil s podobnimi. Izvedel je nov fasadni apneni omet iz kalcitne mivke, ki je prilagojen strukturi kamnitega zidu in brez vodil. Okna so dvokrilna in deljena na tretjine. Vratna krila pa so oblikovana glede na namembnost prostorov – gospodarski ali stanovanjski značaj – ter po lokalnem vzoru. Glavna vhodna vrata so v zgornji polovici deljena na enak način kot okna, spodnja polovica »na table«. Okovje oken in vrat je historičnega videza. Nov dimnik je bil izdelan po vzoru tradicionalnih dimnikov v gabaritih, obliki in materialu ter s kapo in je v celoti ometan na enak način kot fasada. Elektro omarico so »skrili« pod stopniščem. Z vzdrževalnimi deli so bile sanirane tudi obstoječe zunanje kamnite stopnice, tako da so se z njih odbile recentne betonske plombe. Pred vhodno fasado je bil položen še t. i. lašt – tlak, izveden iz soških prodnikov oz. lokalnega kamnja.

164 Maja Jerala, Blaž Orehek, Dimitrij Mlekuž

EŠD: 5568

Naselje: **Tupaliče**

Občina: Preddvor

Ime: **Tupaliče – gomilno grobišče na Vrličnjaku**

Področje: A

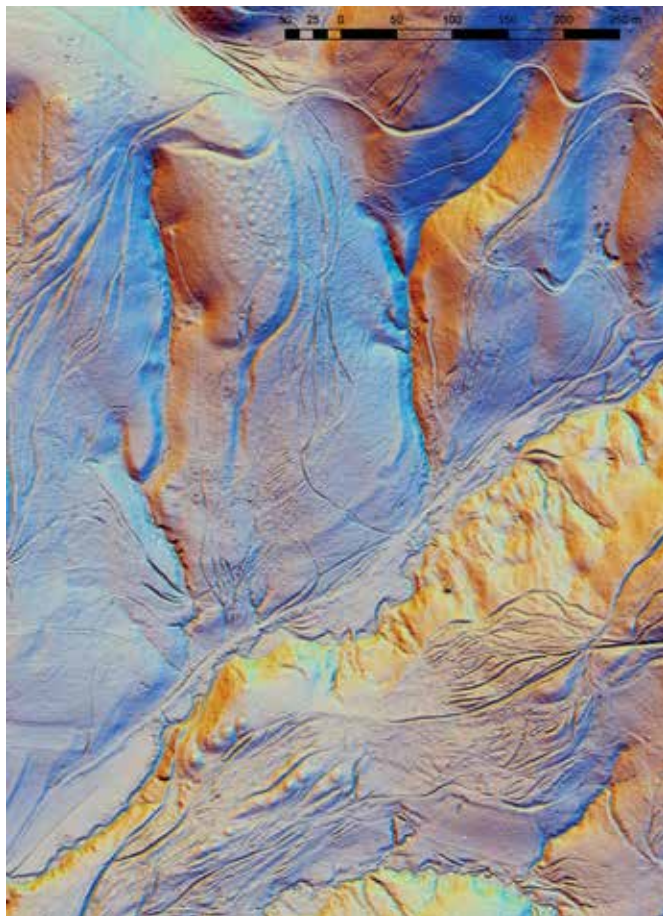
Obdobje: prazgodovina

V okviru arheoloških raziskav v obliki arheološkega dokumentiranja posledic zledoloma na območjih registriranih arheoloških najdišč na Gorenjskem je bilo raziskano območje gomilnega grobišča na Vrličnjaku, ki leži nad vasjo Tupaliče pri Preddvoru in pod gorskim zaselkom Možjanca (velikost EŠD 11,8 ha).

Gomilno grobišče je bilo odkrito med topografskim pregledom v letu 1979 (Valič, Andrej, 1981, Tupaliče. – Varstvo spomenikov 23, 229), kasneje pa je bilo tudi deloma izkopano in preučeno, saj je bilo časovno uvrščeno v starejšo fazo halštatskega obdobja, v horizont Podzemelj (Ha B3/C1 oz. konec 8. stoletja – začetek 7. stoletja pr. n. št.) (glej Vojaković, Petra, 2008, Starejšeželeznodobna gomila z Vrličnjaka nad Tupaličami pri Preddvoru na Gorenjskem. – Arheološki vestnik 59, str. 149–188). Pri prvi topografiji območja leta 1979 je bilo določenih 50 gomil, vendar se dokumentacija ni ohranila. Leta 2008 je bilo na Vrličnjaku določenih in izmerjenih 38 gomil (Vojaković, Petra, 2008, Starejšeželeznodobna gomila z Vrličnjaka nad Tupaličami pri Preddvoru na Gorenjskem. – Arheološki vestnik 59, str. 153), ki ležijo na območju južnega platoja grobišča. S pomočjo tehnike zračnega laserskega skeniranja je bilo na najdišču interpretiranih 52 domnevnih gomil ali gomilam podobnih struktur v treh prostorsko ločenih skupinah, na digitalnem modelu terena pa smo prepoznali 65 gomil in potencialnih gomil, ki so locirane med območja ugreznjenih poti.

Na vseh treh platojih, kjer so gomile, in na ožjem območju

gomilnega grobišča smo izvedli podrobno dokumentiranje. Vidne poškodovane površine smo očistili listja in vej, poškodbe fotografirali, izmerili, pobrali najdbe, lokacijo zarisali na karti in jo še dodatno umestili z ročnim GPS-om. Če je bila poškodba na gomili, smo bili posebej pozorni na morebitne ostanke žganinskih plasti in kamnitih struktur. Ostale poškodbe znotraj evidentirane enote kulturne dediščine smo le pregledali in prostorsko umestili. V večini primerov so bila drevesa že odžagana s panjev, zato so se nekateri panji vsaj deloma vrnili v svojo prvotno lego in zakrili poškodovano površino. Med dokumentiranjem najdišča smo opazili štiri vrste poškodb: poškodbe, nastale po žledolomu (izrвани panji dreves različnih velikosti); vlake oziroma vseke za pot; črnokope oz. detektorske jame; luknje različnih velikosti, ki so jih izkopal za potrebe nasipanja danes nedelujoče proge za smuk in za postavitev same proge. V večini primerov so podrti panji poškodovali le gozdno rušo in humus. Arheološke strukture so bile poškodovane v dveh primerih. Največjo poškodbo smo zasledili v eni izmed gomil, v kateri je bil s poškodbo odkrit del suhozidne konstrukcije grobne kamre. Panj ni razkril notranjosti grobne kamre. V drugem primeru je bil na zahodnem robu ene izmed gomil najden apnenčast kamen, ki bi lahko bil del venca gomile, saj apnenec na tem območju ni matična geološka osnova.

Tupalče, gomilno grobišče na Vrtičnjaku, s treh strani senčen digitalni model terena, narejen iz podatkov ZLS iz leta 2012 (izvedba: D. Mlekuž)

Izjemnega pomena pri prepoznavanju lokacij gomil in obsega grobišča so bili posnetki daljinskega laserskega skeniranja. Njihova interpretacija je odkrila večji obseg gomilnega grobišča in večje število gomil, kot je bilo predvideno v preteklih objavah (Vojaković, Petra, 2008, Starejšeželeznodobna gomila z Vrtičnjaka nad Tupaličami pri Preddvoru na Gorenjskem. – Arheološki vestnik 59, str. 149–188). S pomočjo primerjave ZLS-posnetkov iz dveh različnih obdobj (pred žledolomom in po njem) se je že pred ogledom terena lahko predvidela stopnja poškodovanosti v žledolomu. Primer kaže na velik potencial rednega spremljanja najdišč s pomočjo ZLS, ki omogoča zaznavanje sprememb, posegov in uničenj. S pomočjo primerjav med dvema snemanjema ZLS in geodetsko izmero smo lahko sledili zaporedju uničenja in poškodb. Čeprav ne gre za območje pod velikim razvojnim pritiskom, so posegi zaradi naravnih procesov ali antropogenih posegov najdišče precej spremenili.

Tupalče, gomilno grobišče na Vrtičnjaku, pogled na ostanek kamnite strukture grobne kamre; pogled proti zahodu (foto: M. Jerala)

165 Eda Belingar

EŠD: 9459

Naselje: **Tupelče**

Občina: Komen

Ime: **Tupelče – domačija Tupelče 4**

Naslov: Tupelče 4

Področje: E

Obdobje: 18.–20. stoletje

V drugi polovici leta 2016 je lastnik domačije na celotnem uličnem nizu ter na dvoriščnih fasadah stare stanovanjske hiše, vhodne lope in še ene stavbe, vrinjene med hišo in lopo, na katerih so se obnovitvena dela izvajala v letu 2015 in na začetku leta 2016, namestil novo stavbno pohištvo (glej Varstvo spomenikov, Poročila 50–51, Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine, 2016, str. 238–240).

Tupelče, domačija Tupelče 4, upodobljena na risbi iz leta 1887, ki jo je naslikal F. D. Basarig. Risbo hranijo na domačiji Tupelče 4 (foto: E. Belingar, 2016).

Tupelče, domačija Tupelče 4, ulična fasada z nameščenim novim stavbnim pohištvom (foto: E. Belingar, 2016)

Tupelče, domačija Tupelče 4, vhodna vrata v pritlični del najstarejše stanovanjske hiše na domačiji (foto: E. Belingar, 2017)

Štiri nova lesena okna so bila nameščena na poslopju desno od vhodne lope in na večino oken lesena polkna ter trojna vrata na dvoriščni strani. Okenske odprtine so bile opremljene s pohištvom iz različnih časovnih obdobj. Po razmisleku o možnih rešitvah smo se odločili za izvedbo pohištva, prikazanega na risbi iz leta 1887, ki jo je naslikal F. D. Basarig, mož najstarejše hčerke dr. Filipa Abrama, gospodarja domačije Petrovih in vrhovnega deželnega sodnika na Dunaju, doma z domačije Tupelče 4. Tako pohištvo je bilo še ohranjeno na stari hiši, najstarejši, s skrlami kriti stavbi, z zunanjim zidanim stopniščem s polkrožnima odprtinama ter z gankom na dvoriščni strani, pokritim s korčno streho, ki ga nosijo prirezani stebrički. Vhod v pritličje, zaprt z izvirnimi lesenimi vrati, je z vaške poti. V veži, vhodnem prostoru, tlakovanem s črnimi skrlami iz kamnoloma v Avberju, je ohranjena krušna peč (domačija je imela lasten kamnolom v Pečah. Kamne iz njega so z volovi vozili v Štanjel, kjer so z njimi zgradili predora za železniško progo).

Levo je še danes z zemljo tlakovana shramba za krompir, pri krompirji. V nadstropje vodijo lesene stopnice v dva prostora, kjer sta bili prvotno sobi, kasneje so tu na senu spali hlapci. Polkna so polna in dvoslojna, s pokončnimi deskami na zunanji in vodoravnimi na notranji strani. Okna so bila izdelana po vzoru ohranjenega v pritličju stare hiše: dvokrilna, vsako krilo je deljeno v dve polji ter z enojno zasteklitvijo. Posebno pozornost smo posvetili ohranjenim lesenim vhodnim vratom v pritličje. Lastnik jih je želel zamenjati z novimi, a nam ga je po dolgotrajnih pogovorih uspelo prepričati, da je ohranil obstoječa.

Stavbno pohištvo je izdelal Peras Robert, Mizarstvo na terenu, s. p., iz Vojsčice. Dela je koordinirala in izvajala konservatorski nadzor etnologinja OE Nova Gorica Eda Belingar.

166 Minka Osojnik

EŠD: 4074

Naselje: **Utovlje**

Občina: Sežana

Ime: **Utovlje – cerkev sv. Justa**

Področje: UA, R

Obdobje: tretja četrtina 16. stoletja, 1555, 17. stoletje, 1632, 1695, tretja četrtina 18. stoletja, 1768–1770, prva četrtina 19. stoletja, 1804

Cerkev stoji v cerkveni ogradi v zaselku Brith. Enoladijska cerkev s triosminsko zaključenim gotskim prezbitერიem s skrilasto streho je bila zgrajena v 17. stoletju, povišanapa je bila leta 1804. Zakristija je bila prizidana leta 1740, zvonik oglejskega tipa pa med letoma 1768 in 1770. Glavni oltar je iz leta 1707, stranska, t. i. zlata oltarja pa sta iz let 1734 in 1738. Cerkev je z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov na območju občine Sežana razglašena za spomenik lokalnega pomena.

V letu 2016 je župnija začela obnovo strehe cerkvene ladje in

fasad zvonika ter restavriranje urnega mehanizma. Gradbena dela so potekala v novembru, dela je izvedlo podjetje Diagrad, d. o. o.

Urni mehanizem, za katerega se je izkazalo, da je kvaliteten kropski izdelek iz 18. stoletja, je restavriral Samoel Kukovičič. Zgledno obnovljen je zdaj razstavljen na cerkvenem koru, domačini pa si prizadevajo obnoviti tudi celotno notranjščino zvonika, tako da bi bil mehanizem postavljen na svoje prvotno mesto, hkrati pa bi si ga obiskovalci lahko ogledali.

167 Tonka Šoba, Danijela Brišnik, Milana Klemen, Aleš Plevčak

EŠD: 797

Naselje: Velenje

Občina: Velenje

Ime: Velenje – grad Velenje

Področje: A, ZG

Obdobje: pozni srednji in novi vek

V letu 2016 so se izvajala gradbena dela na objektu smučarskih skakalnic K55 in K35 v smučarsko-skakalnem centru v Velenju, ki stoji v vplivnem območju kulturnega spomenika Velenje – grad Velenje (EŠD 797). Za projekt je bilo izdano kulturnovarstveno soglasje št. EG-7546/2006-10-MS, UK, MKL, BK z dne 28. 6. 2016, na osnovi katerega je bilo pridobljeno gradbeno dovoljenje.

V izdanem kulturnovarstvenem soglasju je bilo zapisano, da umestitev dveh manjših skakalnic na območju obstoječe (sedaj odstranjene) skakalnice ne pomeni večjega negativnega vizualnega vpliva na grad Velenje in bližnji trg. Arhitekturni oz. grajeni elementi skakalnic so manjši, oblikovani nevtrarno in transparentno. Hkrati sta bili skakalnici v pobočje umeščeni z upoštevanjem naravnih danosti, brez večjih vkopov oz. nasipov, zunanja ureditev pa je predvidevala sanacijo ter zatravitev in zasaditev območja. Predvideni posegi so bili tako podrejeni gradu, ohranjanju njegove dominantne vloge v prostoru in ohranjanju vedute celotnega grajskega hriba iz širšega prostora. Ker se je poseg izvajal v vplivnem območju kulturnega spomenika in izven ožjega grajskega območja, posebnih pogojev za varstvo arheološke kulturne dediščine nismo podali.

ZVKDS, OE Celje, je v začetku julija 2016 prejel obvestilo izvajalca gradbenih del podjetja Esotech, d. d., o odkritju arheološke ostaline – dela zidu, zaradi česar je izvajalec dela začasno ustavil in zaprosil za nadaljnja navodila. Po terenskem ogledu odgovorne konservatorke Danijele Brišnik, univ. dipl. arheol., pogovoru s kustosi Muzeja Velenje in pregledu literature je bilo ugotovljeno, da so odkrite arheološke ostaline del nekdanje grajske ledenice, ki je do približno začetka osemdesetih let preteklega stoletja služila za odlaganje smeti iz bližnjega grajskega gostinskega objekta. Ledenica rahlo ovalne oblike, katere kamniti obod je skoraj v celoti ohranjen do višine 4,20 m na jugovzhodni strani in

2 m na severozahodni strani ter v premeru 3,50–3,80 m, je delno vkopana v pobočje grajskega hriba in prirejena za shranjevanje ledu. Nekoč so domačini sekali bloke ledu pravih oblik, jih zložili tesno skupaj in mednje vstavili suho listje, da se bloki ne bi sprijeli. Ko je bila ledenica polna, so jo prekrili z do 1,5 metra debelo plastjo listja ter tako poskrbeli za izolacijo, ki je omogočila, da se je led obdržal vse do poletja. Natančna datacija nastanka ledenice ni znana, so pa bile podobne ledenice v uporabi vse do prve polovice 20. stoletja. Da bi bila omogočena ohranitev grajske ledenice *in situ* (na mestu odkritja), je bilo z Mestno občino Velenje in s projektantom dogovorjeno, da bodo pripravili delno spremembo projekta. Predlagana je bila sprememba orientacije zaletišča skakalnice K35, ki je bila s kulturno-varstvenega stališča sprejemljiva, saj nima dodatnega negativnega vpliva na širšo prostorsko pojavnost gradu, hkrati pa omogoča ohranitev grajske ledenice v celoti. Izvajalec gradbenih del je grajsko ledenico, ki je bila ob odkritju skoraj do tretjine višine ohranjenih zidov zapolnjena s smetmi, očistil do nivoja kompaktne zemljine. Ostaline smo v okviru nalog državne javne službe fotografsko in risarsko dokumentirali, ledenica pa je bila zaščitena z geotekstilom (350–500 g/m²) in zasuta do vrha zidov z drobnim peskom, zunanja stran ledenice pa je bila zaradi neposredne bližine zaletišča K35 zaščitena s torketom v debelini 5–10 cm. Zaradi vizualne izpostavljenosti torketa so bile vzdolž celotne utrditve zasajene sadike avtohtone popenjavke – bršljana, celotno območje pa je bilo tudi zatravljeno.

Velenje, grad Velenje, notranjost grajske ledenice po izpraznjenju (foto: T Šoba, 2016)

168 Andrejka Ščukovt

EŠD: 23640

Naselje: **Velike Žablje**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Velike Žablje – vas, Douganova kapelica**

Naslov: Velike Žablje 20

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Duganova kapelica stoji v jedru vasi in je prislonjena na cestno fasado hiše Velike Žablje 20. Sodi v tip odprte kapelice, v kateri v globoki niši nad oltarno mizo stoji leseno razpelo. Kapelico pokriva plitka korčna dvokapnica.

Kapelico je načel zob časa, zato se je Krajevna skupnost Velike Žablje prijavila na razpis Občine Ajdovščina, ki v tekočem letu sofinancira obnovo kulturne dediščine.

Sama kapelica je bila v slabem gradbenem stanju. Posebej so bili dotrajani ometi, luščile so se in odpadale številne plasti beležev. Izdelan je bil program sanacije, vendar odobrena občinska sredstva niso omogočila vseh potrebnih obnovitvenih posegov. Sredstva so zadostovala za sanacijo strehe z zamenjavo kritine, odpravo zamakanja, krpanje ometa, čiščenje kamnitih elementov in beljenje na podlagi barvne študije, ni pa jih bilo dovolj še za restavriranje odkritih poslikav v fresco tehniki v niši znamenja. Razpelo je KS Velike Žablje dala restavrirati v Atelje Makovec, Jurij Makovec, s. p., Gradišče pri Vipavi.

Velike Žablje, Douganova kapelica pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2015)

Velike Žablje, Douganova kapelica po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2016)

169 Suzana Vešligaj

EŠD: 12288

Naselje: **Veržej**

Občina: Veržej

Ime: **Veržej – čebelnjak Tigeli**

Naslov: Krapje 22

Področje: E

Obdobje: 1899

Nedaleč stran od ceste Ljutomer–Veržej, v severozahodnem delu naselja Krapje stoji Tigelijev čebelnjak iz leta 1899. Izdelal ga je mizarski mojster iz Tišine. Prvi lastnik čebelnjaka je bil veleposestnik in učitelj Evgen Antauer iz Tropovcev, leta 1945 pa ga je s posestvom vred kupil kmet Alojz Šeruga. Zadnji lastnik, ki je čebelnjak prenesel na sedanjo lokacijo, je bil Drago Šalamun.

Leseni čebelnjak, oblikovan kot osmerokotnik, pokriva lesena skodlasta streha z lesenim zastekljenim stolpičem s pločevinasto strešico, ki služi za prezračevanje in osvetljevanje čebelnjaka. Notranjost čebelnjaka odkriva prvotno opremo in bogato muzejsko prezentacijo različnih eksponatov, povezanih s čebelarstvom. Med njimi je treba omeniti 300 let stari panj iz drevesnega dupla.

Zaradi prepoznavnih kvalitet je bil čebelnjak z Odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih spomenikov lokalnega pomena na območju občine Veržej razglašen za kulturni spomenik (Uradni list RS, št. 60/10).

Skodlasta streha čebelnjaka je bila dotrajana, zato se je lastnica odločila, da jo bo z lastnimi sredstvi prenovila. Na podlagi pridobljenih kulturnovarstvenih pogojev in kulturnovarstvenega soglasja je v začetku marca 2014 stekla prenova strešne konstrukcije z zamenjavo obstoječih skodel z novimi. Izvedeno je bilo troslojno pokrivanje z ročno klanimi smrekovimi skodlami širine 8 cm in debeline 1 cm. Prav tako je bil obnovljen leseni del stolpiča.

Prenova skodlaste strehe je bila zaupana izvajalcu Izdelava skodel, krovstvo s skodlami, Anton Torca, Begunjska cesta 23, Lesce.

Veržej, Tigelijev čebelnjak pred prenovi skodlaste strehe (foto: S. Vešligaj, marec 2014)

Veržej, Tigelijev čebelnjak po prenovi skodlaste strehe (foto: S. Vešligaj, marec 2014)

170 Tina Britovšek, Matija Turk

EŠD: 30065, 813

Naselje: **Vinica**

Občina: Črnomelj

Ime: **Vinica – arheološko najdišče Ob gradu, Vinica – grad**

Naslov: Vinica, parc. št. 48/3, 2374/9, 124/2 in 125/5, vse k. o. Vinica

Področje: A

Obdobje: srednji in novi vek

Zaradi celovite prenove objekta grad Vinica, ki leži na parc. št. 124/5, k. o. Vinica, so na gradu in v njegovi okolici v letih 2014 in 2015 potekale arheološke raziskave, ki jih je opravilo podjetje Avgusta, d. o. o., iz Idrije. Investitor, podjetje Mirag Invest, d. o. o., namerava na gradu urediti apartma, v grajski kapeli sv. Katarine pa poročno dvorano. Večfazne arheološke raziskave še niso zaključene, saj se v letu 2017 predvideva še ureditev pomožnega gospodarskega objekta, parkirišča in okolice.

Grad Vinica naj bi nastal v času pozne gotike. Verjetno je šlo prvotno le za stolpast srednjeveški dvor, ki se je v 16. stoletju znotraj trškega areala razrasel v utrjen stavbni kompleks tabornega značaja. V času turških vpadov je preko Vinice potekala ena glavnih vpadnih poti in v tem času so kraj še dodatno utrdili z obzidjem. Od prvotnega gradu se je do danes ohranila le kapela sv. Katarine, ki naj bi jo pozidali že v 14. stoletju. Nekdanjo podobo gradu poznamo samo po bakrorazu v Valvasorjevi Topografiji (Stopar, I. 2007, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji II. Dolenjska, Peta knjiga – Bela krajina, 119–127).

Na zunanjem območju gradu je bilo junija 2014 na podlagi predhodno izvedene georadarske raziskave (izvajalec podjetje Gearh, d. o. o.) strojno izkopanih deset sond (sonde 1–10), tri sonde pa so bile ročno izkopane v notranjosti objekta (sonde 11–13). Gre za t. i. prvo fazo predhodnih arheoloških raziskav. V sondi 3 so bili odkriti temelji okroglega obrambnega stolpa (SE 06), ki je bil v obzidje vpet na severovzhodni strani. Po pripovedovanju nekdanjega lastnika so stolp med drugo svetovno vojno porušili italijanski vojaki, ki so si v gradu uredili postojanko. V sondi 10 je bil pred vhodom v kapelo odkrit zasut kamnit prag iz blokov apnenca. Zunaj gradu so bili zidovi odkriti še v sondah 1, 2, 4, 5 in 9. V vseh primerih je šlo za dokaj masivne, z malto grajene zidove, ostanke nekdanjih grajskih objektov.

Na podlagi dobljenih rezultatov, predvsem odkritja številnih zidov, sta bili zunanost in notranost gradu v večjem obsegu izkopani v oktobru istega leta; gre za t. i. drugo fazo arheoloških raziskav. Območje raziskave smo razdelili na posamezne sektorje, v sklopu katerih bomo predstavili rezultate.

Območje A (vzhodni del) leži vzhodno od grajskega objekta, kjer je bilo 30 do 50 cm pod površjem dokumentiranih več zidov, obdanih in zasutih z ruševinsko plastjo; v tej je bil v

bližini apside kapele najden novec, avstrijski soldo Marije Terezije z letnico 1768. Na vzhodni strani območja A je bil na obodu nad okolico dvignjenega skalnega platoja odkopan polkrožni zid (SE 03), ki predstavlja ostanek okroglega, v premeru 7 m velikega stolpa, katerega vzhodni del je bil dokumentiran že s predhodno raziskavo v sondi 4. Na jugovzhodnem vogalu območja A je bil odkrit del polkrožnega zidu (SE 06), ki predstavlja ostanek vogalnega okroglega obrambnega stolpa. Takšen, vendar že opuščen in propadajoč stolp je na tem mestu prikazan na Valvasorjevi upodobitvi Vinice s konca 17. stoletja. Ostanke vseh treh odkritih okroglih stolpov na vzhodnem robu grajskega dvorišča potekajo v isti liniji in so bili med seboj povezani z zidom (obzidjem), ki je bil delno dokumentiran. Vzhodna linija obzidja z osrednjim in severovzhodnim stolpom je predvidena za prezentacijo v sklopu celovite prenove gradu Vinica, faza 2.

Na južnem robu območja A, na robu grajskega platoja nad strmim pobočjem, ki pada proti Kolpi, je bil odkrit 0,90 m širok, z malto grajen zid (SE 08), na katerega se je na zunanji strani naslanjal novejši suhozid (SE 19).

Vzhodno od obstoječega gospodarskega poslopja je nekoč stal objekt z vsaj dvema prostoroma (SE 10–14). Na notranjem vogalu vzhodnega prostora je bil na steni ohranjen omet, kar kaže, da prostor ni bil hlev ali gospodarsko poslopje. Zaradi različnih višin je predvideno nasipavanje terena, zaradi česar nam je odkriti objekt uspelo ohraniti in ga bomo ob urejanju okolice ustrezno prezentirali.

Območja A (zahodni del), B in E ležijo na zahodni strani gradu, ob poti h Kolpi, ki je ločevala strnjeno trško jedro Vinice od gradu. Na globini 0,10–0,30 m je bilo odkritih več temeljev zidov, ki večinoma predstavljajo starejše faze gradu ali pripadajočega gospodarskega objekta. Z malto vezan zid SE 34 širine 0,90 m se navezuje na severno stranico gradu. Gre za del zahodnega trakta gradu, ki je še viden na Valvasorjevi upodobitvi iz leta 1679. Zid SE 36 se navezuje na južni zid še obstoječega gospodarskega poslopja. Zidova SE 34 in SE 36 potekata vzporedno, med njima je preko mostu potekal prehod čez skalni usek, kjer vodi pot h Kolpi. Ob severozahodni stranici gradu je bil v liniji mostu odkrit kamnit tlak (SE 41).

Območje D zajema kletni prostor obstoječega obrambnega stolpa (K2) in kletni prostor zahodno od njega (K3), kjer je bila že med predhodnim sondiranjem (sonda 12) odkrita večja količina keramike. Raziskana je bila celotna notranost obrambnega stolpa, pri čemer je bil odkrit dobro ohranjen, 0,80 m širok, z malto vezan zid (SE 27), ki notranost stolpa seka približno po sredini v smeri severovzhod–jugozahod. Tik pred zahodno steno stolpa se zid pod topim kotom obrne proti jugu in se nadaljuje pod zid stolpa, kar pomeni, da je bil stolp sezidan kasneje. V spodnji nasutveni plasti (SE 26) v stolpu je bil poleg beneškega solda Francesca Erizza (1631–1646) brez letnice najden novec Maximiliana II. iz leta 1566. Na podlagi te najdbe lahko sklepamo, da je bil obstoječi obrambni stolp postavljen pred njegovo odložitvijo. V vrhnji ruševinski plasti v stolpu (SE 25) so bili najdeni trije avstrijski krucizerji z letnicami 1790, 1800 in 1860. Pri prenovi gradu se je odkriti zid SE 27, ki prvotno predstavlja del obrambnega obzidja, na katerega se je kasneje naslonil obstoječi stolp,

ohranil in prezentiral.

V kletnem prostoru zahodno od južnega grajskega stolpa (območje D, prostor K3), kjer je bila med predhodnim sondiranjem izkopana sonda 13, je bil preostali sediment odstranjen do skalne osnove. V jugozahodnem vogalu kleti je na skalni podlagi ležal velik blok apnenca. Blok je nekdanji prag, saj je nad njim v steni viden zazidan vhod. Območje C leži v notranjosti obstoječega gospodarskega objekta, ki se je na severni strani naslanjal na grad in je še nedavno služil kot hlev. Med izkopavanjem sta bila odkrita dva zidova (SE 47 in SE 48), ki potekata v smeri severovzhod–jugozahod in sta bila postavljena na živo skalo. Bila sta vzdvana v zahodno steno objekta in sta torej z njim sočasna.

Na območju parkirišča zahodno od gradu (parc. št. 48/3, k. o. Vinica) so bile strojno izkopyane 4 sonde. V sondi 1 je bil odkrit 1 m širok, z malto vezan zid (SE 04), vzdolž katerega je bil na zahodni strani v živo skalo vklesan jarek (SE 05), ki je bil verjetno v funkciji drenaže. Zid SE 04 leži pravokotno na predvideno linijo obrambnega obzidja trškega jedra, žal pa stika nismo odkrili.

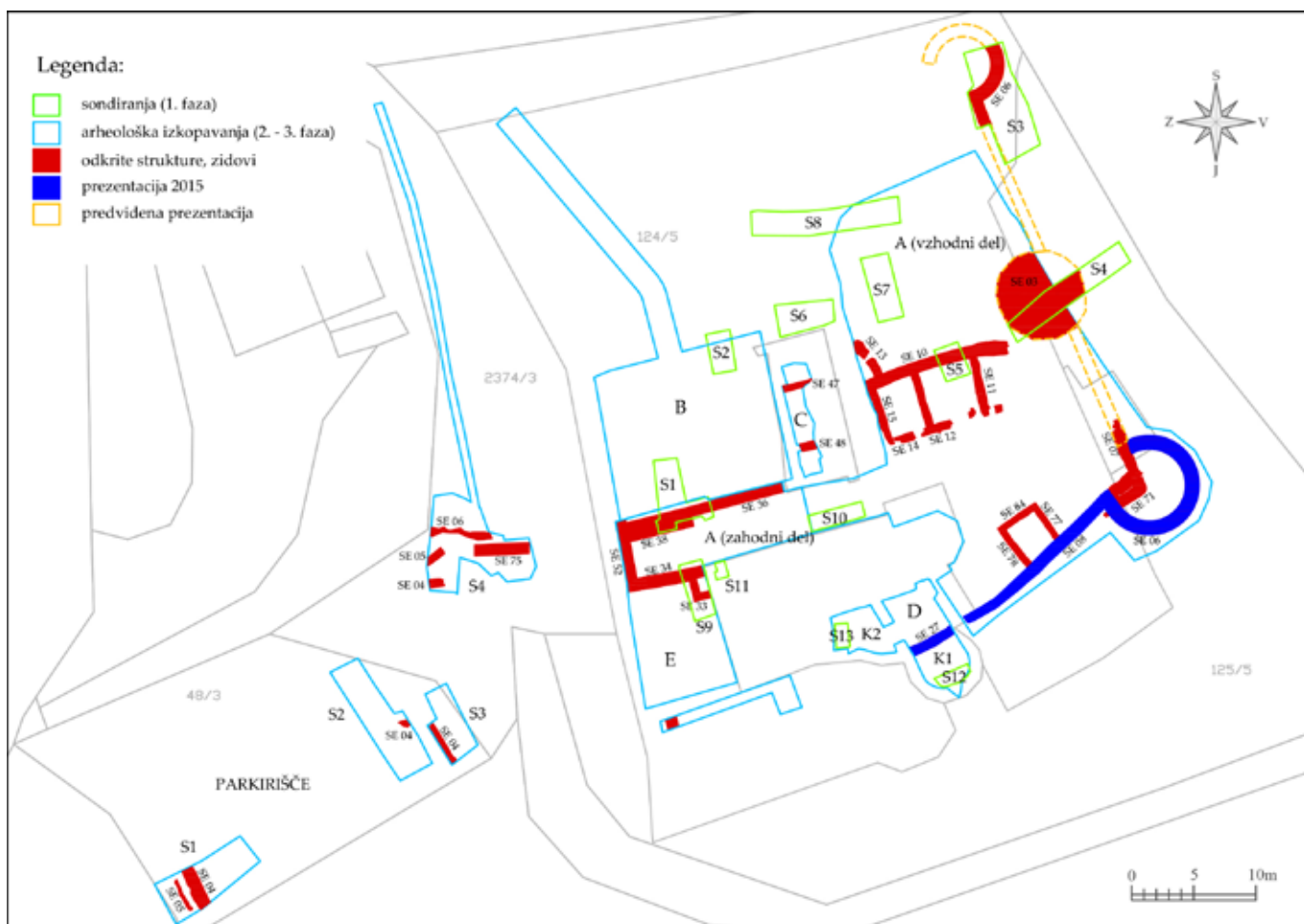
Na vzhodnem robu sonde 2 je bil odkrit del močno

Vinica, deloma odkrit severovzhodni stolp gradu (SE 06) v sondi 3 (foto: M. Turk, 2014)

Vinica, zračni posnetek območja izkopavanj – 2. faza (foto: Versatilis, d. o. o., 2014)

Vinica, pregledni načrt arheoloških raziskav (izdelala: J. Rupnik, F. Aš)

razrahljanega, z malto vezanega zidu (SE 04). V sondi 3 je bil po celi površini odkrit opečnat tlak (SE 03), po pripovedovanju domačinov ostanek objekta, ki je tu stal še pred drugo svetovno vojno. Pod opečnatim tlakom je bil na zahodni strani sonde 3 odkrit del zidu (SE 04), ki pa ga nismo v celoti odkopali. V sondi 4 so bili odkriti še trije med seboj nepovezani zidovi (SE 04, 05, 06). Večino odkritih struktur na območju parkirišča povezujemo s trškim naseljem Stara Vinica, ki se je konec srednjega veka in v novem veku raztezalo zahodno in severno od gradu. Izkopavanja na tem delu še niso končana.

V 3. fazi raziskav, ki so s prekinitvami potekale od aprila do oktobra 2015, je bil na območju A (zahodna stran), med zidovima SE 34 in 38, izveden ročni izkop do skalne osnove. Pri tem je bila očiščena vzhodna fronta zidu, ki stoji nad usekom poti h Kolpi. Ugotovljeno je bilo, da je zid sestavljen iz spodnjega, širšega dela (SE 53) in na njem ležečega zgornjega, ožjega dela (SE 52). Zid se naslanja na zidova SE 36 in SE 34, med katerima je potekal nekdanji vhod v grad. Ta vhod, do katerega se je prišlo po mostu, je bil kasneje opuščen, zazidan in zasut. Domnevni temelji mosta (SE 75) na nasprotni strani useka so bili odkriti v sondi 4. Zid SE 34 je imel zazidan vhod, kar kaže, da gre za ostanek objekta iz časa uporabe dostopa v grad preko mostu. Znotraj tega objekta je bilo v zazidanem vogalu najdenih 33 železnih in 2 kamniti topovski kroglji.

Na jugovzhodnem delu območja A so bili v celoti odkopani in očiščeni ostanki okroglega obrambnega stolpa. Dokumentirani so bili razširjen temelj (SE 86), zid (SE 06) in ruševina stolpa (SE 87). Ostanek stolpa se polkrožno nadaljuje po pobočju, kar kaže, da je bil stolp delno zgrajen na pobočju. Odkopan in očiščen je bil zid SE 08, ki poteka od stolpa po robu pobočja proti jugozahodu. Na zid SE 08 je bil navezan obstoječi grajski objekt s polkrožnim stolpom. Temelji odstranjenega dela zidu SE 08 so bili kot SE 27 dokumentirani pri izkopu kleti K2 v obstoječem polkrožnem stolpu. Na tem območju sta bili ugotovljeni dve fazi gradnje oz. utrjevanja obzidja. V prvi fazi je bilo zgrajeno obzidje (SE 08 in SE 07), katerega temelj je bil na jugovzhodnem vogalu dodatno utrjen z zidom SE 71. V drugi fazi je bil del obzidja južno od kapele (območje D) odstranjen, zgrajen pa je bil obstoječi polkrožni stolp. V to fazo umeščamo tudi postavitev okroglega stolpa na jugovzhodnem delu območja A. Ko obzidje in stolpi po koncu turških vpadov niso bili več v uporabi, so bili prepuščeni propadanju (Valvasorjeva upodobitev Vinice s konca 17. stoletja kaže zelo klavrno stanje stolpov in obzidja). Po rušenju, ko se je verjetno poškodovalo tudi južno lice zidu SE 08, je ostanek tega zidu prevzel vlogo podpornega zidu, zato so ga dodatno sanirali s suhozidom.

Zidova SE 08 in SE 27 ter jugovzhodni stolp, ki so sestavni del

obrambnega obzidja, so bili prezentirani v sklopu celovite prenove gradu Vinica. Jugovzhodni stolp je predstavljen kot razgledna ploščad, s katere seže pogled daleč po kolpski ravnini in naprej proti Hrvaški.

Na severni strani zidu SE 08 so bili odkriti zidovi manjšega kvadratnega objekta (SE 77, 78 in 84), v rdečerjavi ilovici SE 81 pa so bili najdeni odlomki prazgodovinske keramike. Najdbe iz te plasti niso »*in situ*«, domnevamo, da je bila plast navožena, saj so bile v njej najdene tudi srednjeveške in novoveške najdbe.

Večji del odkopanih plasti so nasutja oz. ruševinske plasti, s katerimi je bila izravnana neravna površina tal ali pa so bili zasuti nekdanji objekti. Večina odkritih drobnih najdb, kot so lončenina, porcelan, steklo in kovinske najdbe, sodijo v čas novega veka. Nekaj keramičnih najdb bi lahko bilo tudi srednjeveških. Veliko število odkritih zidov in kamnitih struktur je posledica številnih dozidav, prezidav in rušenj, ki so potekali v zadnjih stoletjih, ko je grad pogosto menjal lastnike.

Grad Vinica, južni del obzidja z jugovzhodnim obrambnim stolpom (foto: F. Aš, 2017)

171 Maja Jerala, Blaž Orehek

EŠD: 16688

Naselje: Vinje pri Moravčah

Občina: Moravče

Ime: Vinje pri Moravčah – grad Rožek

Področje: A

Obdobje: srednji vek, novi vek

V okviru arheoloških raziskav v obliki arheološkega dokumentiranja posledic zledoloma na območjih registriranih arheoloških najdišč na Gorenjskem so bile raziskane razvaline stolpastega gradu Rožek (Rudolfseck) (velikost

EŠD 2,1 ha), ki stojijo na manjšem skalnatem pomolu pod hribom Sv. Mohorja v Vinjah pri Moravčah. V listinah je kraj Rožek prvič omenjen že leta 1247, leta 1515 je bil opustošen, konec 17. stoletja pa je Valvazor grad že omenjal kot razvalino. Glede na Valvasorjev bakrorez, ki prikazuje že delno porušena grad, je središče gradu predstavljala stolpasta stavba, zidana v romanski tradiciji, ki je bila obdana z nizkim renesančnim pravokotnim obzidjem z več kvadratnimi in enim okroglim stolpom (Lavrič, Leon 2004, Odsev blišča moravških gradov – Moravče).

Območje registrirane dediščine gradu Rožek meri le 2 ha ter obsega vzpetino z ruševinami gradu do njenega vznožja. Vse poškodbe znotraj zaščitenega območja gradu Rožek so zgoščene na severnem pobočju grajske vzpetine in na severnem robu samega gradu. Vse poškodbe znotraj območja najdišča smo opisno dokumentirali, izmerili, fotografirali in jih prostorsko umestili z ročnim GPS-om. Na dveh lokacijah sta poškodbi posegli v ruševinske plasti in sta znotraj grajskega kompleksa, kjer je tudi možno povečano erozijsko delovanje in odnašanje ruševinskih plasti po severnem pobočju v dolino. Druge poškodbe ne ogrožajo arheoloških struktur ali plasti.

Poškodbe na območju gradu Rožek so zgoščene na severnem in najstrmejšem pobočju grajske vzpetine ter na severnem robu ruševin gradu. Na prvi lokaciji deblo padle bukve ogroža severovzhodni vogal zunanega obzidja gradu, saj je padlo neposredno na sicer precej visoko ohranjeno vzhodno obzidje. Obzidje in zidovi na severnem robu so sicer že v večini uničeni, saj so zdrseli po severnem pobočju grajske vzpetine skupaj z delom skalne pečine.

Na drugi lokaciji na severnem pobočju vzpetine so bili v panju najdeni odlomki novoveške lončenine, kar je verjetno odraz erozijskega odnašanja kulturnih plasti z območja gradu.

Vinje pri Moravčah, grad Rožek, deblo bukve, ki ogroža severovzhodni vogal zunanega obodnega obzidja gradu Rožek (foto: B. Orehek)

172 Andrej Jazbec

EŠD: 818

Naselje: Vipava

Občina: Vipava

Ime: Vipava – Lanthierijeva graščina

Naslov: Glavni trg 15

Področje: R

Obdobje: 17., 18., 19. stoletje

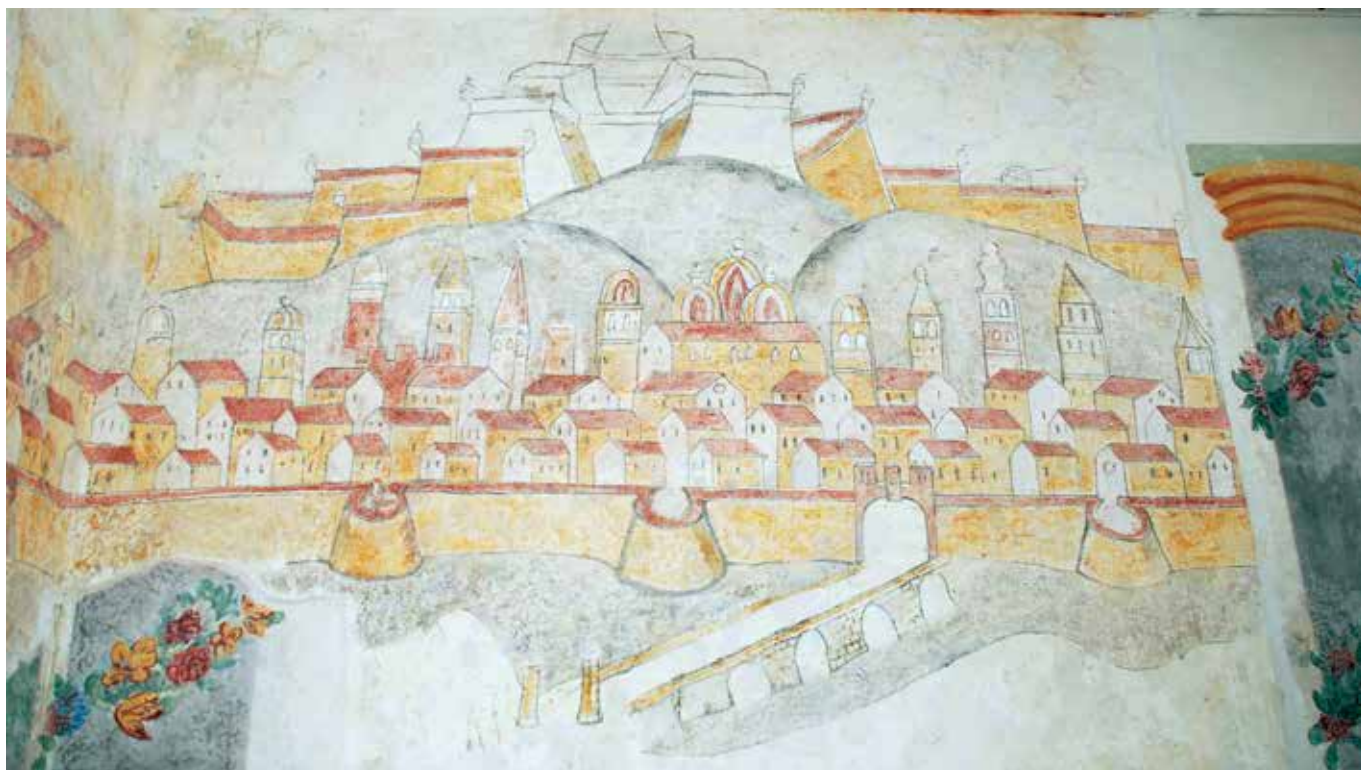
Med obnovitveni deli na zadnjem, dvoriščnem delu Lanthierijeve vile v Vipavi so bili odkriti in restavrirani ostanki dekorativnih poslikav v treh sobah južnega krila in eni sobi vzhodnega krila. Vse sobe s poslikavami so bile v prvem nadstropju. V drugih prostorih sondiranja niso odkrili ostankov poslikav. Notranjščina dvoriščnega dela vile torej ni bila v celoti poslikana tako kot glavno poslopje. Poslikani sta bili sobi takoj ob mostu prek rokava Vipave, ki povezuje dvoriščni del z glavnim poslopjem, vogalna soba in soba na koncu vzhodnega trakta. Tudi to kaže na nepomembnost poslopja v primerjavi z glavnim in na bolj občasno naseljene posamezne sobe – apartmaje.

Sobi, najbližji glavnemu poslopju, sta bili verjetno del istega apartmaja, saj sta bili povezani z vrati. Prva soba, v kateri sta bili najdeni dve plasti poslikave, je verjetno služila kot predprostor. Starejša plast poslikave je v JV kotu in predstavlja veduto mesta. Poslikava, bolj pobarvana risba, je enostavna,

v treh barvah, stavbe in drevesa so predstavljeni shematično, vsi enako. Bolj karakterni sta prikazana trdnjava na hribu nad mestom in mestno obzidje. Najverjetneje je upodobljena veduta Brescie v Lombardiji, iz katere so Lanthieriji izhajali.

Vipava, Lanthierijeva graščina, del stebra druge plasti poslikave v prvi sobi. Vrhnji del stebra na fotografiji je originalen, spodnji je rekonstruiran (foto: A. Jazbec).

Vipava, Lanthierijeva graščina, mestna veduta iz starejše plasti poslikave v prvi sobi (foto: A. Jazbec)

Polovica vedute na vzhodni steni je bila predrta z vrati, sočasni z drugo plastjo poslikave. Druga plast poslikave je dekorativna in je sestavljena iz cokla s profili in marmornimi vložki, na katerih stojijo okrogli stebri, opleteni s cvetličnimi kitami. Podpirali so že uničen štukaturni okvir, ki je zaključeval stene pod stropom. Sočasen strop se ni ohranil. Med stebri so bile naslikane še rdeče pentlje.

V drugi sobi sta bili prav tako ugotovljeni dve dekorativni poslikavi. Spodnja plast je bila slikana v fresco tehniki. Ohranili so se trije večji fragmenti na vzhodni in južni steni sobe. Gre za dekorativno poslikavo. V sivem coklu, ki je imitiral kamen in je bil zaključen s profilom, so bi temnejši pravokotniki. Višje v osrednjem pasu sten so bila med odprtini rdečerjava polja, na katerih so bili morda še šablonski vzorci, ki se niso ohranili. Polja so bila obrobljena z več okrasnimi pasovi, pri enem je uporabljena šablona. V vogalu je bil ob zazidanih vratih najden naslikan štukaturo posnemajoč okras v temno sivih tonih. Zaključek poslikav na vrhu sten se ni ohranil. Prav tako se poslikava ni ohranila na stropu. Od vrhnje plasti poslikave v secco tehniki so se ohranili le skromni ostanki. Ta plast je bolj ali manj sledila shemi spodnje plasti poslikave, preko katere je bila naslikana. V osrednjem pasu sten, na poljih med odprtini, so bile naslikane krajine z arhitekturami.

V vogalni sobi je bila ugotovljena dekorativna stenska poslikava iz 19. stoletja, narejena s šablonami. Na sivo podlago so bili prek šablon v treh barvah nanese rastlinski cvetlični vzorci. Zaradi šablonske izdelave poslikave in njene slabe ohranjenosti je bilo odločeno, da prezentacija originalne poslikave ni smiselna. Odkrit je bil dovolj velik del poslikave, da je omogočil izris in izdelavo novih šablon, ki so služile za njeno rekonstrukcijo.

V sobi na koncu vzhodnega trakta so poslikave zavzemale okenske špalete treh oken in pravokotnik na steni približno 1,2 m od tal. Glede na bližino dimnika se domneva, da je bil poslikan vogal nad nekdanjo lončeno pečjo, ki je ogrevala prostor. Poslikava je dekorativna, prikazuje rastlinje z eksotičnimi pticami – pavi in papigami – in je naslikana v secco tehniki.

Najstarejša je pokrajina iz prvega prostora južnega trakta, ki verjetno datira na konec 17. stoletja, najmlajša pa je poslikava vogalne sobe, ki je iz 19. stoletja. Ostale poslikave so verjetno nastale v 18. stoletju.

Beleži so se odstranjevali mehanično s skalpeli in kladivci. Zaradi slabe kvalitete in stanja poslikav je bilo delo zahtevno in zamudno. Marsikje poslikave ni bilo mogoče ohraniti, saj je bila, četudi je bila še ohranjena, bolj vezana na belež, ki jo je prekrival, kot pa na podlago. Opravljeni so bili utrjevanje in injektiranje ometov, utrjevanje barvne plasti ter barvna integracija.

Retuša ostankov fragmentov poslikav je bila opravljena z lazurami in pikčanjem, kot vezivo je bil uporabljen Tylose 200. Manjkajoči deli dekorativne poslikave v prvi sobi so bili v obrisu rekonstruirani v apnenem beležu. Za baze in kapitele stebrov ter rastlinje s cvetjem so bile uporabljene matrice, ploski obrisi so se modelirali s senčenjem, posnemajoč senčenje originalne poslikave. Rekonstruirani deli so se tonsko prilagodili originalni poslikavi z rastrom pik v temnejšem in

svetlejšem tonu, nanesenem z morskimi spužvami.

Šablonska dekorativna poslikava v vogalni sobi je bila rekonstruirana. Stene so bile podložene v apnenem beležu. V plastični foliji so bile rekonstruirane matrice za tri barve poslikave. Uporabljene so bile ustrezne silikatne barve Röfix. Problem so bile mokre stene; vzrok za mokroto je bila poleg injektiranja zidov tudi večmesečna odsotnost strehe na objektu, tako da je bilo za zaključna dela treba počakati na zadnji rok pred predajo objekta.

173 Andrejka Ščukovt

EŠD: 819

Naselje: **Vipavski Križ**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Vipavski Križ – mesto**

Naslov: Vipavski Križ, hiša št. 32 in gospodarski objekt hiše št. 17

Področje: E

Obdobje: 18.–19. stoletje

V končnem nizu ene od gas v Vipavskem Križu, v bližini župne cerkve, na zemljišču s parc. št. 3813, k. o. Vipavski Križ, stoji vrsto desetletij opuščena stanovanjska stavba št. 32. Zgrajena je iz kamna in ima tri etaže. Severna stran stavbe je prislonska na teraso, njena južna pa obsega pritličje, nadstropje in podstrešje. Dvokapnica s korčno kritino je v večjem delu udrta, porušeno je tudi leseno ostrešje. Jugozahodna stena objekta je imela po celotni višini fasade več centimetrov široko razpoko. Prav tako je bil deformiran južni vogal stavbe. Obstajala je nevarnost, da bi se posamezni deli stavbe, predvsem JZ in JV stena ter kamniti strešni napušči, porušili in ogrozili sosednje objekte. Po mnenju inšpektorja je stavba ogrožala premoženje, zdravje in življenje ljudi, ki uporabljajo javno cesto ter sosednja zemljišča in predvsem objekte. Zaradi tresljajev ob celoviti okoljski prenovi Vipavskega Križa, ki je potekala v letu 2015, je obstajala še dodatna nevarnost, da se bo stavba porušila. Zato jo je inšpektor, glede na 2. člen Zakona o graditvi objektov (ZGO-1), uvrstil med nevarne gradnje. Na terenskem ogledu odgovorne konservatorke skupaj z gradbenim inšpektorjem smo se nato uskladili, da se objekt ne odstrani v celoti, ampak le njegovi nevarni deli. Vrh kamnitih fasadnih sten se je nato očistil in utrdil s slojem cementne malte.

Gospodarski, nekdanj stanovanjski objekt na parc. št. 3903, k. o. Vipavski Križ, zaključuje drugi niz stavb Na placu, ki se izteka proti južnim mestnim vratom. Po naročilu lastnika je statik dr. Branko Bandelj, univ. dipl. inž. grad., izdelal statično presojo o stanju objekta z naslednjimi ugotovitvami: »Vertikalno nosilno konstrukcijo objekta nosijo nepovezane kamnite stene, medetažna konstrukcija je tik pred porušitvijo, zunanji nosilni zidovi so izbočeni iz svoje ravnine, na zunanjem nosilnem zidu so konstrukcijske razpoke in vsi vgrajeni elementi v objektu so dotrajani in neuporabni, tako

Vipavski Križ, hiša št. 32 (foto: A. Ščukovt, 2014)

da rekonstrukcija objekta ni mogoča.« Na podlagi tega je bila izdelana projektna dokumentacija za odstranitev objekta, spremembo namembnosti in nadomestno gradnjo, ki je povzela obstoječe gabarite in oblikovne elemente in ponovno vgradnjo obstoječih kamnitih elementov, to je okenske okvirje, portal in kamnite konzole v strešnem vencu.

174 Andrejka Ščukovt

EŠD: 819

Naselje: **Vipavski Križ**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Vipavski Križ – mesto**

Naslov: južna vrata

Področje: E, UZ

Obdobje: 17. stoletje

V času gradnje infrastrukture v Vipavskem Križu so z gradbenimi posegi poškodovali kamniti portal na t. i. kriških južnih vratih, od koder vodi stara pešpot v dolino proti Malim in Velikim Žabljam. Obokan kamniti portal je bil nasploh v slabem stanju, ponekod že počen in odvojen od stene. Poškodovana je bila tudi njegova baza. Kamen je bil poraščen z algami in nasploh pokrit z umazanijo. Konservatorsko-restavratorski poseg je obsegal izdelavo armiranobetonskega

Vipavski Križ, ohranjen obodni zid hiše št. 32 po odločbi inšpektorja (foto: A. Ščukovt, 2015)

Vipavski Križ, južna vrata med polaganjem tlaka (foto: A. Ščukovt, 2015)

temelja, fiksiranje kamnitih delov, spajanje počenih kamnitih delov, namestitve baze in stebra na prvotno mesto, nizekotlačno čiščenje portala, plombiranje z retušo in hidrofobno zaščito. Po končanih delih je bila v delu južnih vrat izvedena replika historičnega tlaka.

Vipavski Križ, južna vrata po obnovi (foto; A. Ščukovt, 2015)

Vipavski Križ, južna vrata – pešpot proti Malim Žabljam (foto: A. Ščukovt, 2017)

175 Andrejka Ščukovt, Boštjan Cigoj

EŠD: 819

Naselje: **Vipavski Križ**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Vipavski Križ – mesto, parkirišče**

Področje: E

Vipavska dolina leži na prehodu iz osrednje Slovenije v Furlansko nižino in meri v dolžino, od povirja potoka Močilnika pod Razdrtim do Goriške ravnine ob državni meji z Italijo, okrog 40 km. Deli se na Zgornjo, Srednjo in Spodnjo Vipavsko dolino, po sredini doline teče reka Vipava. Na severu Vipavsko dolino obdajata visoki planoti Trnovski gozd in Nanos s Hrušico, na jugu je nizka planota Kras, na zahodu pa Vipavska dolina preide v Goriško ravan. Od vzhoda proti zahodu se dolina postopno širi in iz zahodne smeri vanjo prodira vpliv sredozemskega podnebja.

Zaradi svoje lege je imela Vipavska dolina vedno pomembno strateško lego, saj po njej poteka najkrajša cestna povezava med srednjo in zahodno Evropo. Številne najdbe dokazujejo, da je bilo območje poseljeno že v obdobju prazgodovine. Zelo pestro zgodovinsko dogajanje je bilo v Vipavski dolini skozi ves srednji vek. Prehod iz srednjega v novi vek zaznamujejo turški vpadi. Nekatera višje ležeča naselja so se zato obdala z masivnim obzidjem in stolpi, da bi se ubranila pred turško nevarnostjo. Vipavski Križ, Tabor nad Črničami in Tabor nad Dornberkom so naselja, ki so definicijo tabora ohranila vse do danes. V 16. stoletju so Vipavsko dolino zaznamovale habsburško-beneške vojne. Leta 1508 so Benečani zasedli vse pomembne kraje v Vipavski dolini in njeni okolici: Gorico, Štanjel, Vipavo in Vipavski Križ.

Poglavitni dejavniki, ki so vplivali na oblikovanje naselbin in razvoj stavbarstva v Vipavski dolini, so bili relief in lega, uporaba gradbenega materiala, način življenja in mikroklima. In ko govorimo o podnebjju Vipavske doline, ne moremo mimo burje, močnega in sunkovitega vetra, posebnosti doline. Zaradi burje so v teh krajih gradili tako, da so upoštevali osončenost in veter. Zaradi hladnih zimskih dni, ko je burja najmočnejša in je hiše v glavnem ogrevalo sonce, so okenske odprtine orientirali proti jugozahodu. Ker burja piha s severa, so se proti njej obrnili s čim manj odprtinami. Vipavski Križ leži na vzpetini, ki je bila najverjetneje naseljena že v predrimskih časih. V času rimskega cesarstva je v bližini potekala pomembna cesta med Oglejem (Aquileia) in Ljubljano (Emona). Prve pisne listine govorijo, da je 29. 11. 1252 vojvoda Bernard Koroški naselje Villa Crucis podaril opatiji v Rožacu pri Čedadu. Drugič je bil Vipavski Križ omenjen leta 1398 pod imenom Chreucz v računski knjigi goriških grofov. Naslednjič je bil omenjen leta 1483, ko je zadnji Goriški grof Leonhard želel Vipavski Križ utrditi zaradi obrambe pred Turki in je dal zgraditi štiristolpni grad. Tako je Križ konec 15. stoletja dobil obliko protiturškega tabora, ki je vidna še danes. Moderni razvoj Križa se je začel leta 1507, ko je dobil tržne pravice. Leta 1532 ga je cesar Ferdinand povzdignil

v mesto, s čimer je Križ dobil pravico do dveh letnih sejmov, njegovi prebivalci pa so dobili določeno vojaško obveznost. Z odlokom o gradnji protiturškega tabora je grof Leonhard Vipavski Križ podelil v upravljanje Antonu Della Torreju (Thurnu). Prav Thurni so dali v Vipavskem Križu sezidati grad, ki naj bi bil zgrajen med letoma 1482 in 1535, ko je ta prvič omenjen. Pomemben dogodek se je v mestu zgodil leta 1563, ko je v njem pridigal Primož Trubar. Leta 1605 so grad v Vipavskem Križu od Thurnov kupili Attemsi. Ti so bili vdani katoliki, zato so v mesto povabili kapucine, ki naj bi pomagali pri procesu protireformacije, saj se je v obdobju reformacije velik del Križanov začel navduševati nad reformacijskimi idejami.

V letih 1636 in 1637 je bil zgrajen kapucinski samostan, v katerem so delovali številni kapucinski redovniki in pridigarji, najbolj znan med njimi je bil Janez Svetokriški. Kasneje so zgradili še samostansko in župnijsko cerkev. Leta 1809 so Vipavski Križ zasedli Francozi, Attemsi pa so iz njega zbežali in se vanj vrnili šele po umiku Francozov leta 1813. V 19. stoletju je Vipavski Križ začel počasi izgubljati svoj pomen, po letu 1864, ko je burja odkrila streho gradu, pa je tudi ta začel počasi propadati.

Leta 2015, potem ko je bil Vipavski Križ celovito okoljsko (komunalno) urejen, je Občina Ajdovščina naročila izdelavo projektne dokumentacije za gradnjo novega parkirišča na parc. št. 1904/1, k. o. Vipavski križ. Ta parcela posega v vplivno območje kulturnega spomenika. Na idejni projekt, ki ga je izdelal Studio Pika plus iz Ajdovščine, je OE Nova Gorica izdala kulturnovarstvene pogoje. Z njimi smo želeli zagotoviti, da se parkirišče zgradi čim dlje od naselja, tako da se ohrani nepozidana prva terasa v neposredni bližini naselja, pod obstoječo komunikacijo. Ta se nato oblikuje kot

parkovna površina ali pa se ponovno vzpostavi kmetijska površina. Poleg zmanjšanja parkirnih površin je bil naš pogoj tudi, da se parkirišče zasadi z gospodarskimi rastlinami in se tako doseže terasasta struktura kulturne krajine, kot je v neposredni okolici.

Pred pričetkom gradnje parkirišča so bile izvedene predhodne arheološke raziskave v skladu z izdanimi kulturnovarstvenimi pogoji zavoda in odločbo Ministrstva za kulturo. Junija 2016 jih je izvedlo podjetje Avgusta, d. o. o., septembra istega leta pa je podjetje Elita Nagode iz Žapuž pričelo gradnjo parkirišča. Med gradbenim posegom so bili na delu zemljišča s parc. št. 1904/1, k. o. Vipavski Križ, ki v projektni dokumentaciji ni bilo obravnavano, odkriti ostanki kamnitega zidu. Izvajalec in investitor sta jih nato odstranila. Glede na pridobljeno fotografsko dokumentacijo in lokacijski ogled konservatorik OE Nova Gorica predvidevamo, da je bil zid sestavni del srednjeveškega obzidja oz. stolpa, ki je oklepal najstarejši poselitveni del (gase). Zid je morda stal na severni stranici obzidja in je dopolnjeval zunanji obzidni obroč tabora. Ker je linija zunanjega obrambnega obzidja Vipavskega Križa danes večinoma uničena ali zabrisana, je najdba izrednega pomena. Zato je ZVKDS postavil zahtevo po prezentaciji ostaline in investitorju izdal dopolnilne kulturnovarstvene pogoje za natančno arheološko dokumentiranje oziroma 3D-skeniranje; rezultati so domnevo potrdili.

Odkrita ostalina po zunanjem videzu deluje kot nadaljevanje objekta, nad katerim stoji terasa s kapelico. Zaradi svoje polkrožne oblike, del je viden, del pa se zariva v teren, lahko sklepamo, da gre za ostanke do zdaj neznanega stolpa. Če poskušamo odkriti zid umestiti v neki zgodovinski okvir, najprej pomislimo, da bi lahko bil del protiturškega tabora, a stolp stoji izven območja taborskega obzidja, poleg tega pa

Vipavski Križ, pogled na naselje (foto: A. Ščukovt, 2016)

je tudi sama tehnika gradnje stolpa drugačna od tiste, ki je značilna za stolpe v protiturških taborih. Že terenski ogled bližnjega Tabora nad Črničami jasno kaže, da je gradnja tamkajšnjega stolpa bistveno drugačna od tega v Vipavskem Križu. V 16. in 17. stoletju so se Habsburžani in Beneška republika zapletli v dve vojni, po katerih je Vipavski Križ za kratek čas pripadel Benečanom. V tem času naj bi Benečani Vipavski Križ obdali z obzidjem, nasipi in jarki. Vendar ne stolp ne celotno naselje Vipavski Križ ne kažeta nekih očitnih znakov benečanske arhitekture, ki bi lahko nastanek stolpa postavilo v tisto obdobje.

Sam način gradnje stolpa močno spominja na rimsko gradbeno tehniko, imenovano opus quadratum. Glede na to, da ima grič strateško lego, je ena izmed možnih teorij, da je stolp nastal kot neke vrste opazovalni stolp, saj stoji na mestu, od koder je zelo dober pregled nad celotno Vipavsko dolino. Sam pogled na območje v neposredni bližini stolpa kaže, da le kakšnih 50–100 m proti vzhodu stoji objekt, ki po svoji obliki tudi spominja na stolp in se v nekaterih virih omenja kot možen stolp, medtem ko se stolp, ki je predmet obravnave, ne omenja nikjer. Vzhodni od obeh stolpov je trenutno prekrit z ometom, zato je na prvi pogled zelo težko določiti, kakšna tehnika gradnje je bila pri njem uporabljena. Dejstvo, da sta morda v neposredni bližini stala dva večja stolpa, lahko nakazuje, da je tu nekoč morda stal vhod v naselje ali pa dvizni most. Možnost, da bi tu morda nekoč stal most, nakazuje vaško poimenovanje tega dela – »na mostu«. Če sta na tem mestu res stala stolpa in morda most ali vrata, potem je morda na severnem delu potekalo še eno obzidje, ki je bilo morebiti zgrajeno zaradi obrambe pred Turki ali pa so ga zgradili celo Benečani. Ker je Vipavski Križ že imel obzidje in tudi dvizni most, o čemer pričajo tudi številne ostaline in dokumenti ter zemljevidi, obstaja možnost, da je morda na severnem delu obstajalo še eno obzidje, saj je prav od tam mestu grozila najhujša nevarnost. Če je to obzidje dejansko obstajalo in je imelo tudi obravnavani stolp, potem bi Vipavski Križ po svoji arhitekturi močno spominjal na odlično ohranjene tabore npr. v Romuniji, ki so bili obdani z dvojnimi obzidjem.

Glavna težava pri dataciji odkritega stolpa in potrjevanju oz. zavračanju navedenih teorij je pomanjkanje dokumentacije, saj sledov stolpa ni moč najti na nobenem zemljevidu, v nobenem katastru, omenjen pa ni niti v nobenem dokumentu in o njem ne kroži nobeno ustno izročilo. Obravnavani stolp tako ni vrisan niti v vojaškem zemljevidu niti v franciscejskem katastru niti v kasnejših zemljevidih. Po opravljenem intervjuju z raziskovalci Vipavskega Križa pa naj ta stolp ne bi bil omenjen niti v dokumentih, ki jih hranijo arhivi v Gorici, Trstu, Ljubljani in Ločniku (arhiv grofov Attemsov). Datacijo stolpa dodatno otežuje tudi dejstvo, da naj bi nekateri dokumenti rodbine Attems, ki so ostali v Vipavskem Križu, med drugo svetovno vojno zgoreli. Ker prebiranje in analiziranje znanstvene literature in drugih virov na to temo ni omogočilo datacije omenjenega stolpa niti ugotovitve točne funkcije stolpa, lahko zaključimo, da bi rezultate lahko dale le nadaljnje podrobnejše arheološke raziskave in analiza arhivskih gradiv v bolj oddaljenih arhivih, kot npr. na Dunaju, v Gradcu ali Benetkah.

176 Andrejka Ščukovt

EŠD: 819

Naselje: **Vipavski Križ**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Vipavski Križ – mesto**

Naslov: pokopališče, pokopališka kapela

Področje: E

Obdobje: 19. stoletje

Pokopališče v Vipavskem Križu je do 17. stoletja stalo ob župni cerkvi sv. Križa, nato so ga prenesli na zahodni rob mesta. Sedmega avgusta 1910 je bilo zgrajeno in blagoslovljeno novo pokopališče, ki si ga danes Križani delijo s Krajevno skupnostjo Cesta.

Pokopališče leži ob lokalni cesti, ki vodi v Vipavski Križ, severovzhodno pod mestnim jedrom. Obdaja ga kamniti zid. Vhod na pokopališče predstavlja klasicistično oblikovana pokopališka kapela. Upravnik pokopališča Komunala Ajdovščina in izvajalec del Elita Nagode, d. o. o., iz Žapuž sta poleti 2016 na podlagi kulturnovarstvenih pogojev dotrajano korčno kritino kapele zamenjala z novo.

Vipavski Križ, pokopališka kapela z vežico po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2016)

177 Andrejka Ščukovt

EŠD: 819

Naselje: **Vipavski Križ**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Vipavski Križ – mesto**

Naslov: severna mestna vrata

Področje: E, UZ

Obdobje: 17. stoletje

Vipavski Križ lahko še danes v naselbinskem smislu razdelimo na tri dele – na najstarejši strnjeni del, ki ga sestavljajo »gase« na zahodu, na grad na vzhodni strani in na najmlajše območje

poselitve, »plac« oz. trg, kjer so živeli premožnejši meščani z največjimi hišami. Taborsko obzidje je bilo v Križu pozidano v osemdesetih letih 15. stoletja. Pozidati ga je dal goriški grof Leonhart, gradnjo pa je nadziral plemeniti Anton Della Torre ali Thurn. Taborsko obzidje naj bi bilo močno in visoko. Na SV vogalu gas so stala vhodna vrata, kjer so še danes vidni utori dvižnega mostu. Thurni so leta 1605 grad prodali Attemsom; ti pa so ga nato prenovili, pred vhodom zasuli obrambni jarek in po prenehanju turških nevarnosti obzidje okrog Placa obnovili oz. zgradili tako, da je zajelo celoten Križ. Najverjetneje se je to zgodilo okrog leta 1613 oz. 1617. Takrat so bila pozidana tudi severna mestna vrata, ki imajo v temenskem ključu slabo čitljivo letnico 161_ in nerazpoznaven, verjetno Attemsov grb. Po zaključku izvedbe del v okviru operacije »Infrastruktura Vipavski Križ« v oktobru 2015 smo Občini Ajdovščina, lastnici parcele, kjer stojijo severna mestna vrata, predlagali konservatorsko-restavratorske posege. Občina je pobudo podprla. Posege na kamnitem portalu in pripadajočem delu obzidja so opravili restavratorji Restavratorskega centra in gradbeno podjetje Renova iz Ajdovščine. Zajeli so čiščenje in dopolnjevanje odbitih kamnitih elementov ter izdelavo ometov na obzidju. Na kamnitem portalu so bile tako odstranjene sekundarne obloge z nizkotlačnim čiščenjem, maks. 1,5 bara. Poškodbe na kamnu so se nadomestile z materialom, ki ustreza lastnostim originala. Iz kamnitega zidu se je odstranil recentni omet »ježek« in izvedel se je troslojni omet z apneno malto in beležem.

Vipavski Križ, severna mestna vrata pred obnovo (foto: A. Ščukovt, 2015)

Vipavski Križ, severna mestna vrata po obnovi (foto: A. Ščukovt, 2015)

178 Andrejka Ščukovt

EŠD: 819

Naselje: **Vipavski Križ**

Občina: Ajdovščina

Ime: **Vipavski Križ – mesto**

Področje: E

Obdobje: 13. – 19. stoletje

ZVKDS, OE Nova Gorica, je pri celoviti okoljski ureditvi naselbinskega spomenika sodeloval že od samega pričetka načrtovanja ureditvenih posegov z namenom, da se trajno ohranijo kulturne vrednote spomenika, kot so naselbinska zasnova, podoba mesta, odnos med posameznimi stavbami in odnos do odprtega prostora, stavbno tkivo in zemeljske plasti z morebitnimi arheološkimi ostalinami. Investitor projekta Občina Ajdovščina je od ZVKDS, OE Nova Gorica, na projektno gradbeno dokumentacijo (PGD, PZI) pridobil kulturnovarstvene pogoje in kulturnovarstveno soglasje.

Območje gradbenih posegov je potekalo po celotni naselbini in v ožji okolici. Na začetku gradbenih del, v času od novembra 2014 do avgusta 2015, se je najprej izvajalo arheološko dokumentiranje ob gradnji izkopov za ureditev kanalizacije ter energetskega in telekomunikacijskega omrežja. Arheološki nadzor je opravila Avgusta, d. o. o., strokovni nadzor nad predhodnimi raziskavami pa arheologinja ZVKDS, OE Nova Gorica, Patricija Bratina. Pri nadzemnem urejanju ulic, gas in obeh trgov je odgovorna konservatorica sproti usklajevala dela tako z odgovornim projektantom kot z izvajalci del in investitorico Občino Ajdovščina, da bi se zagotovile in ohranile varovane vrednote naselbinskega spomenika. Po končani izvedbi podzemne infrastrukture so se pričeli na novo tlakovati ulice, trgi in gase s svetlim (apnenec) in sivim (peščenjak) kamnom v kombinaciji s pranim betonom. Glavni izvajalec del je bilo podjetje SGP Zidgrad, d. d., Idrija, s številnimi podizvajalci.

Celovita okoljska prenova Vipavskega Križa je ustvarila ugodne pogoje za prihodnost naselbinskega spomenika ter omogočila razvoj turistične dejavnosti in kulturnih prireditvev, ki sedaj lahko potekajo v gasah ali na obeh trgih. V kar nekaj praznih in opuščenih objektih so se ustvarili pogoji tudi za ponovno oživitev gostinske in trgovske dejavnosti. Z ureditvijo naselja so za Križane nastali tudi ugodni pogoji za bivanje, ustvarjanje in oživitev raznih dejavnosti, ki jih je v preteklih obdobjih mesto že imelo.

Občine na območju ZVKDS, OE Nova Gorica, so v zadnjem obdobju posvečale veliko pozornosti celovitemu urejanju naselbinskih kulturnih spomenikov. Pred časom obnovljenemu Šmartnemu v Brdih se tako pridružuje Vipavski Križ. Obe naselji, ki ju uvrščamo med t. i. taborska naselja, obdana z obzidjem in stolpi zaradi turške oz. kasnejše beneške nevarnosti, sta dokaz, da gresta kulturna dediščina in razvoj z roko v roki.

Vipavski Križ, ena od na novo tlakovanih gas po zaključku izgradnje infrastrukture (foto: A. Ščukovt, 2015)

Vipavski Križ, ena od gas po zaključku del (foto: A. Ščukovt, 2015)

179 Andrej Jazbec

EŠD: 820

Naselje: **Vipolže**

Občina: Brda

Ime: **Vipolže – Vila Vipolže**

Naslov: Vipolže 29

Področje: R

Obdobje: 17. stoletje

Ob sanacijskih gradbenih posegih na Vili Vipolže je potekal tudi restavratorski poseg na stenskih poslikavah vrh severnega stopnišča. Ohranjena poslikava je sestavljena iz petih žanrskih prizorov in arhitekturnega okrasa okoli dveh oken. Ob njenem nastanku je bil prostor zaprt z zalomljeno predelno steno, na kateri sta bila verjetno naslikana še dva prizora.

Poslikave so bile v zelo slabem stanju. Ometi so bili močno poškodovani zaradi več požarov in izpiranja barvne plasti, saj je bila vila po zadnjem požaru leta 1948 tri leta brez strehe. Ometi so bili krhki in podmehurjeni, prisotne so bile tudi razpoke, ki so bile posledica razširjanja in krčenja materialov zaradi visokih temperatur. Odpadle so velike površine ometa. Največ manjkajočih površin je na četrtem prizoru. Barvna plast je bila močno izprašena in izprana zaradi požarov in izpostavljenosti vremenskim vplivom pred obnovo strehe. Skoraj povsem izpran je bil tretji prizor. Zaradi visokih temperatur med požaroma je prišlo tudi do barvnih sprememb pigmentov. Zelena se je na primer spremenila v rjavo. Poslikave so bile tudi gosto posejane s podpisi in grafiti, večinoma vgraviranimi v barvno plast, pa tudi globlje v omet. Veliko podpisov je bilo narejenih tudi s svinčniki, nekateri tudi z oljno barvo. Na površini poslikave so bili lokalno še malte, cementi in beleži, saje ter debela plast prahu in umazanije.

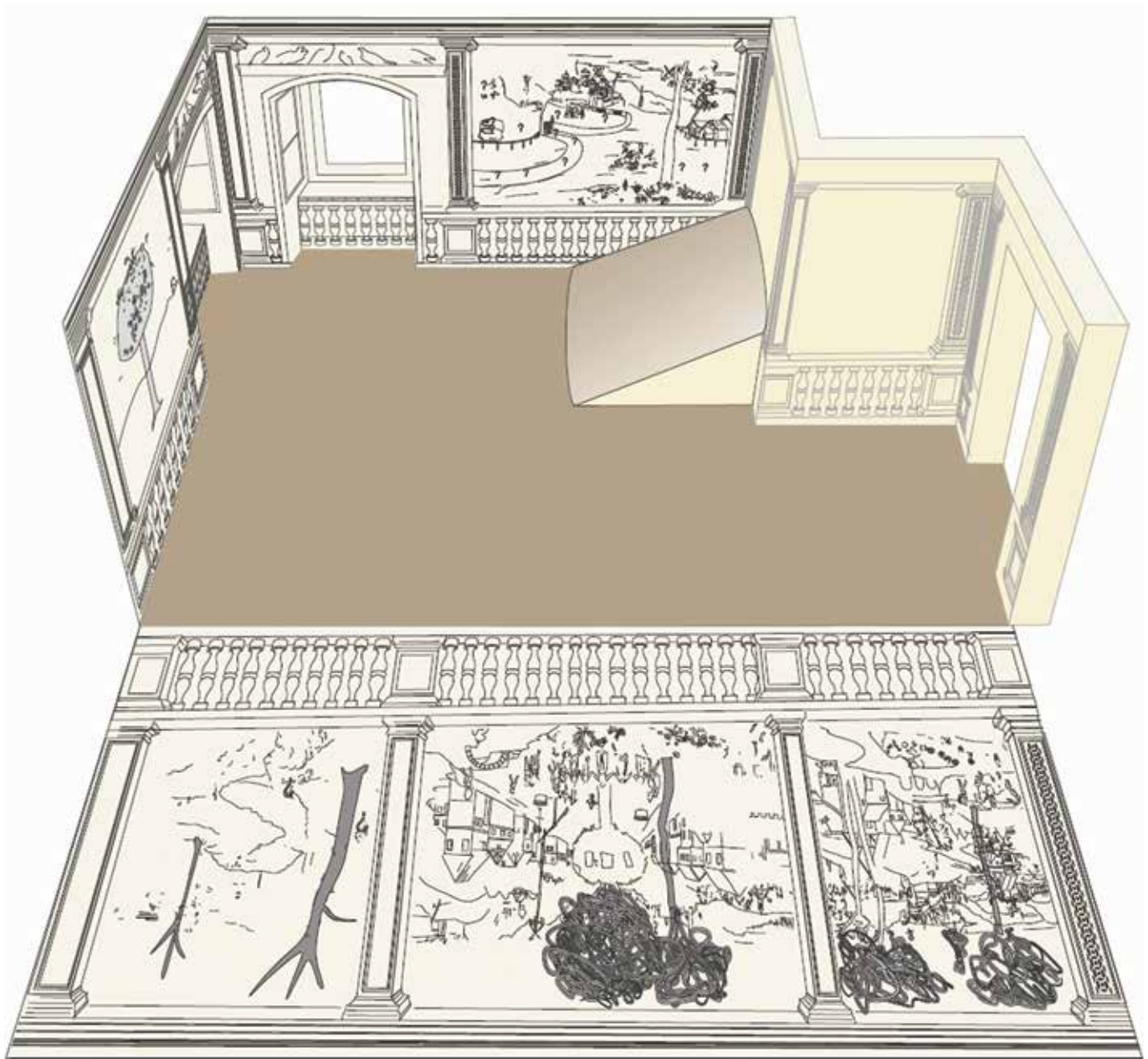
Restavratorski posegi so se začeli z zaščito robov vrzeli z obšivovanjem z apneno malto. Sledilo je utrjevanje ometov z nanokalkom in injektiranjem podmehurjenih ometov. Pozidale so se vrzeli v zidu in z originalnimi opekami sta se rekonstruirali razvaljeni okenski polici. Vrzeli v ometu so se pokitale z zaglajeno apneno malto. Barvna plast je bila utrjena z 2-odstotnim amonijevevim kazeinatom, nanokalkom in etilnim silikatom Estel 1000. Nevezana umazanija in prah sta se odstranila z vodo in naravnimi spužvami. Saje okrog oken so bile odstranjene ali stanjšane z 10- do 30-minutnimi oblogami 20-odstotne raztopine amonijevega karbonata in 10-minutnimi oblogami tetrasodične E.D.T.A. v kombinaciji z amonijevevim karbonatom prek dveh plasti japonskega papirja. Pri retuši je bil za vezivo uporabljen Tylose 30 MH. Manjše poškodbe so se retuširale z lazurami v svetlejšem barvnem tonu glede na original. Večje poškodbe so bile obdelane s pikčanjem, saj bi bilo črtkanje pri tako poškodovani poslikavi preveč usmerjeno in moteče. Velike vrzeli so bile obravnavane v nevtralnem tonu in barvni abstrakciji. Barva se je nanašala

z naravnimi spužvami v več barvnih tonih, tako da se je ustvarila večbarvna vibrajoča površina, prilagojena barvam originalne poslikave, le da v nekoliko svetlejšem tonu. Še dodatno retušo s čopičem se je dodelala in zmeščala meja med poslikavo in vrzeljo. Vrzeli v poslikavi s takim posegom niso več jasno izčrtane figure, ki silijo v ospredje, ampak postanejo optično manjše, vrnjene so bile v okvir poslikane površine in s tem je poslikava pridobila težo. Pri restavratorskih delih so sodelovali Nataša Lapanja Jazbec, Primož Fučka, Katarina Brezigar in Maruša Ličen.

Tako mesto poslikave kot poslikava sama postavljata vrsto vprašanj. Zakaj je edini poslikani prostor v vili – od katere je res ohranjena le bolj reprezentativna polovica – praktično na podstrehi v improviziranem prostoru vrh stopnišča? Ostalo podstrešje ni bilo nikoli urejeno, stene so bile prekrile le z grobo malto, okna verjetno niso bila zastekljena, ampak zaprta le s polknicami. Razlog za to je verjetno lep razgled skozi dve okenci v vogalu, kar mogoče potrjuje koncept poslikave, ki je zamišljena kot razgledna loža. Vendar lega in improvizirana oblika prostora ustvarjata vtis, da je šlo za zaseben, skriven prostor. Glede na to, da so bile vse stene prostora poslikane, da je del prostora služil kot hodnik in da se je del tal poševno dvigoval zaradi oboka stopnišča, vanj ni bilo mogoče postaviti kaj dosti pohištva – morda klop, mizo ali posteljo na sredino.

Krajine, naslikane v prizorih, so fantazijske in nimajo nobene zveze s pokrajino, ki obkroža dvorec. Na vse gledamo z nekoliko privzdignjenega gledišča. Na dnu prizorov je v prvem planu cvetje, ki je glede na ostalo pokrajino upodobljeno nenavadno veliko. Značilna so tudi visoka drevesa z dolgimi debli, ki delijo prizore po višini. Človeške figure niso v prvem planu, ampak so razporejene po pokrajini. Klasicistični elementi na gradovih v ozadju so postavljeni v kontekst srednjeveške grajske arhitekture in delujejo kot kolaž srednjeveške severnoevropske in italijanske renesančne arhitekture v fantazijskih kombinacijah. Hiše s strmimi strehami in ponekod vidno leseno nosilno konstrukcijo delujejo kot dokaj verni posnetki severnoevropske arhitekture. Proti obzorju se krajine vzdigujejo v gore, na nebu nad njimi so dolgi vodoravni oblaki. Vse to je postavljeno v okvir klasicističnih pilastrov in balustrad.

Znano je, da so slikarji s severa Evrope pogosto potovali v Italijo, tu delali samostojno ali v raznih delavnicah. V Italiji je deloval tudi flamski slikar Herri met de Bles (1510–1560 pribl.), v Italiji imenovan Civetta, po sovi, s katero je pogosto označil svoje slike. Če gledamo njegove slike, opazimo kar nekaj podobnosti z vipolškimi poslikavami. Gre za isti žanr, podobne fantazijske pokrajine s podobno zgradbo in podobnimi fantazijskimi klasičnimi arhitekturami. Najdemo tudi ogromna drevesa v prvem planu in majhne človeške figure. V Civettovih slikah najdemo enak kolorit, kot je bil pred spremembo barv zaradi požarov v Vipolžah, in enako grajenje slike. Civetta je kot podlago za pokrajine v prvem planu uporabil tople, zemeljske barve, za oddaljene predele pa hladne, svetlo modre tone. V nadaljevanju je z vegetacijo zabil kontrast med krajino v prvem planu in tisto v ozadju. Poslikava in vili

Vila Vipolže, grafični prikaz prvotnega poslikanega prostora z odprto prednjo stranico in rekonstruirano zalomljeno vhodno steno (izris: A. Jazbec)

datira v čas nekje po letu 1600, ko naj bi bila vila dokončana, in pred letom 1617, ko so bili vanjo vgravirani prvi podpisi. Avtor poslikave bi glede na slogovne značilnosti lahko bil Italijan, ki je imitiral severnjaško renesančno slikarstvo, ali pa, verjetneje, severnjak, ki se je izučil v tehniki freske. Lahko da je bil Civettov posnemovalec, ki je njegove krajine iz oljne tehnike in majhnega lesenega nosilca prenesel v fresko na steno.

Kot rečeno, poslikava obsega pet bolj ali manj ohranjenih prizorov, ki so vsebinsko nejasni. Sprehodimo se po njih, kot si sledijo.

V prvo pokrajino prihajajo z leve, v isti smeri, kot vstopamo mi v prostor, tri moške figure: nosač z vrečo na hrbtu in konjenik, vodi pa ju pešec, ki v pred seboj iztegnjenih rokah pokončno drži krajšo palico, na katero je pritrjena tkanina, ki jo napenja veter. Jih vodi veter? Upodobljeni so pred mostom čez reko, nekoliko niže na istem bregu je perica.

Na drugem prizoru sredi širokega vaškega trga raste mogočno drevo. Okoli njega v kolu plešejo moški in ženske. Desno sta dva godca, še nekoliko naprej z desne čez most prihaja moški, ki nese vrečo. Na trgu sta vodnjaka, desno od drevesa je mlaj. Drevo ima dvojno krošnjo. Na spodnjem

Vila Vipolže, pogled na poslikave po restavratorskih posegih (foto: A. Jazbec)

delu poslikave so tri pravokotne ploskve, morda okna, vendar je poslikava zaradi slabe ohranjenosti nejasna. Je prikazan pomladanski ritual? Prebujanje ljubezni, rasti, plodnosti?

Tretji prizor je ohranjen le v bledeh barvnih obrisih krajine. Od četrtega prizora je ohranjen le zgornji del. Upodobljena je krošnja mogočnega drevesa z okroglini plodovi, morda gre za jabolka. Na vejah sedijo ali pa letajo okoli dreves ptice. Spet namig na plodnost, obilje? Ali na svetopisemsko zgodbo o Adamu in Evi? Znano je, da ptice kot leteče živali simbolično povezujejo zemeljsko z nebeškim, materialno z duhovnim.

V kotu prostora sta dve okni. Na policah nad njima sedijo golobi. V krščanstvu je golob podoba Sv. duha, v antiki pa so bili golobi zaradi svojega vpadljivega dvorjenja in pohote sli boginje Venere. Videti je, kot da sta osrednja goloba nad zahodnim oknom sredi dvorjenja. Zaradi slabe ohranjenosti lahko le ugibamo, ali prekrivajoči se obrisi dveh golobov nad vzhodnim oknom prikazuje parjenje.

Na sredini zadnjega, petega od ohranjenih prizorov dominira grad. Pod njim je vrt z ograjo, pleteno iz šib. Sredi ograje so odprta vrata, do njih iz spodnjega levega kota vodi pot. V levi polovici ograde sta, kot se zdi, upodobljeni

dve fontani, spodnja je šestkotna, zgornja pa okrogla. Osrednji prostor desne polovice ograde in s tem tudi slike zavzema baldahin na štirih stebrih. Kmetijo, upodobljeno na desni strani prizora, od ostale slike ločuje visoko drevo. Med restavriranjem so bili opaženi sledovi ne več vidnih figur. Tako sta bili pod baldahinom upodobljeni dve figuri, verjetno moški in ženska. Desno pod ogrado je bila skupina lovcev. Prepoznani so bili trije pešci, en jezdec in pes, vendar je bilo figur več. Prazna gotovo ni bila tudi pot, ki vodi do ograjenega vrta, pa tudi vrt ne. Kaj se je dogajalo okoli fontan? Te spominjajo na upodobitve studenca mladosti. Pomeni par pod baldahinom, da je osrednja tema prizora poroka? Kaj so lovili lovci? Plen je pobegnil, na mestu, kjer je bil plen naslikan, je poslikava uničena. In kaj pomeni komaj opazno temno sonce nad gradom? Je bilo že prvotno naslikano temno ali je potemnelo kasneje iz fizikalno-kemičnih vzrokov?

Kaj je vsebina poslikave? Pomlad, plodnost, ljubezen, poroka, zemeljski užitek? Morda prikrita alkimistična vsebina? Poslikavo je naročil Rajmond della Torre, ki je bil veleposlanik cesarja Rudolfa II. pri Svetem sedežu in v Beneški republiki. Cesar Rudolf II. pa se je, kot je znano, ukvarjal tudi z alkimijo.

Vila Vipolže, prvi prizor med restavratorskimi posegi pred retušo (foto: A. Jazbec)

Za konec še ena zanimiva sled. Poslikave so bile prekrte s številnimi podpisi. Največ jih je bilo iz 19. in 20. stoletja. Izstopa pa serija vgraviranih podpisov iz leta 1617, ki so vsi podpisi moških in Italijanov. Nekatere je mogoče prebrati: W Asinello 1615 (?)/ 1617 LUNARDO MANA/ ... Pompei da Verona 1617/ W AGOSTINO LVZAGO BRESSANO 1617/ W:RENIER/ IO GIANNI Piero Francesci fu qui ... 1617/ FRAN GALLI VPRSALESE: S D: VAN FVIT 1617. / Io Cesare tanista. W, ki se pojavlja pred imeni, pomeni viva, živel, živijo. Pri podpisu »Cesare Tanista« bi bil lahko Tanista vzdevek, ki morda izhaja iz besede tuono, kar pomeni grom. Cesare »Gromovnik« je bil potemtakem verjetno topničar. Pri večini podpisov pa gre za priimke plemiških družin iz severne Italije. Renier so bili patricijska družina v Benetkah, Asinelli so bili družina v Bologni, Cremoni in Piacenci, Francesci so bili v Furlaniji in Istri. Največ povesta podpisa »W AGOSTINO LVZAGO BRESSANO 1617« in »... Pompei da Verona«. Luzzago je bila plemiška družina v Bresci, Agostino Luzzago pa je v Veroni leta 1627 izdal L'Edelfa, tragedijo v verzih, bil pa je tudi kancelier in

notar v Vidmu. Najverjetneje gre za isto osebo ali sorodnika tega, ki se je podpisal v Vipolžah. Pri drugem podpisu žal manjka ime. Faustino Moissesso v delu Historia della ultima guerra, v kateri opisuje spopade med Beneško republiko in Avstrijo v letih 1615–1618, omenja pet članov te družine, ki so bili v njej udeleženi. Brata Giovanni Paolo in Ulisse sta sodelovala pri beneškem napadu na Vilo Vipolže, v katerem so s topništvom uskoško posadko prisilili k predaji. Ulisse je v Vipolžah zbolel in umrl.

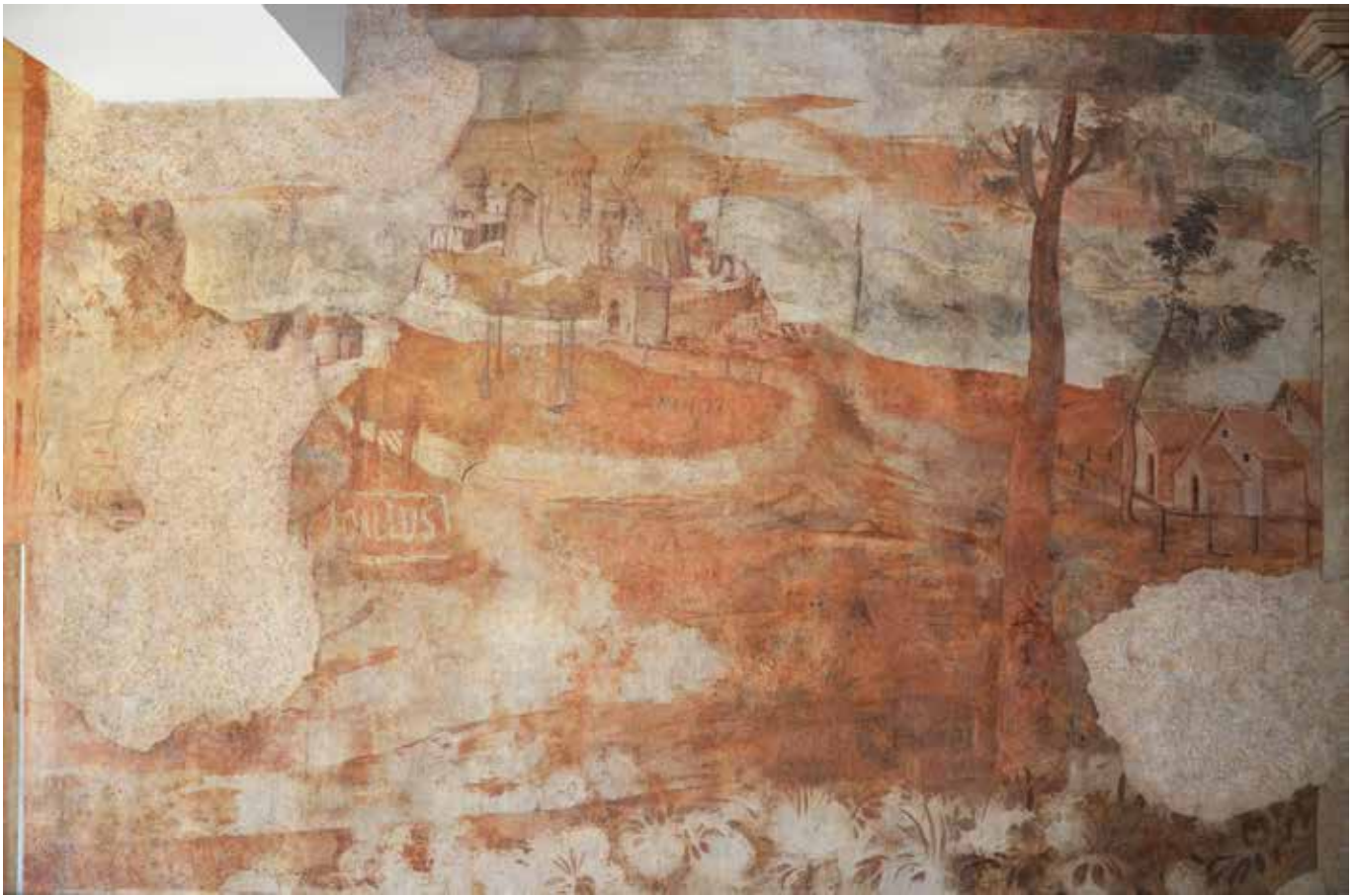
Omenjeni podpisi so torej podpisi zmagovalcev, ki so v osvojeni sovražni utrdbi hoteli pustiti svojo sled. Verjetno so prav ti objestni zmagovalci spraskali tudi obraze skoraj vseh figur v poslikavi.

Vila Vipolže, prvi prizor po restavratorskih posegih (foto: A. Jazbec)

Vila Vipolže, drugi prizor po restavratorskih posegih (foto: A. Jazbec)

Vila Vipolže, peti prizor po restavratorskih posegih (foto: A. Jazbec)

Vila Vipolže, grafični izris petega prizora z rekonstruiranimi figurami, katerih sledi so bile najdene. Pod baldahinom v centru prizora je bil naslikan par, nekoliko nižje desno lovska scena. Ostanki, katerih pomena ni bilo mogoče razbrati, so označeni z vprašajem (izris: A. Jazbec).

180 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 824

Naselje: **Visoko pri Poljanah**

Občina: Škofja Loka

Ime: **Visoko pri Poljanah – dvorec Visoko**

Naslov: Visoko 1

Področje: E, Z, KA

Obdobje: 16., 17. stoletje, druga polovica 18. stoletja, sredina 19. stoletja

Visoška domačija, ki se pogosto imenuje tudi Tavčarjeva domačija, Tavčarjev ali Kalanov dvorec, sodi med najpomembnejše arhitekturne spomenike v Sloveniji. Predstavlja višek v razvoju kmečkega stavbarstva ter izraža gospodarsko moč in duhovno obzorje najbogatejše kmečke plasti v drugi polovici 18. stoletja v Sloveniji. Njena današnja podoba je posledica postopnega oblikovanja od prve omembe v virih 13. stoletja do zadnjih sprememb v 20. stoletju.

Najstarejši podatek o Visokem je iz urbarja posesti freisinške (brižinske) škofije za škofjeloško območje, ki že leta 1291 in leta 1318 omenja na Visokem tri grunte, katerih število se skozi stoletja ni spreminjalo. Leta 1650 je dva grunta prevzel prvi Kalan – Filip. Kalanov rod je nato na Visokem gospodaril več kot dvesto let, zato je zgodovina visoških gospodarjev tesno povezana s stavbno zgodovino visoškega kompleksa. Kakšna je bila podoba posestva v času prvega gospodarja Filipa Kalana, ki je leta 1651 kupil posestvo, ni znano.

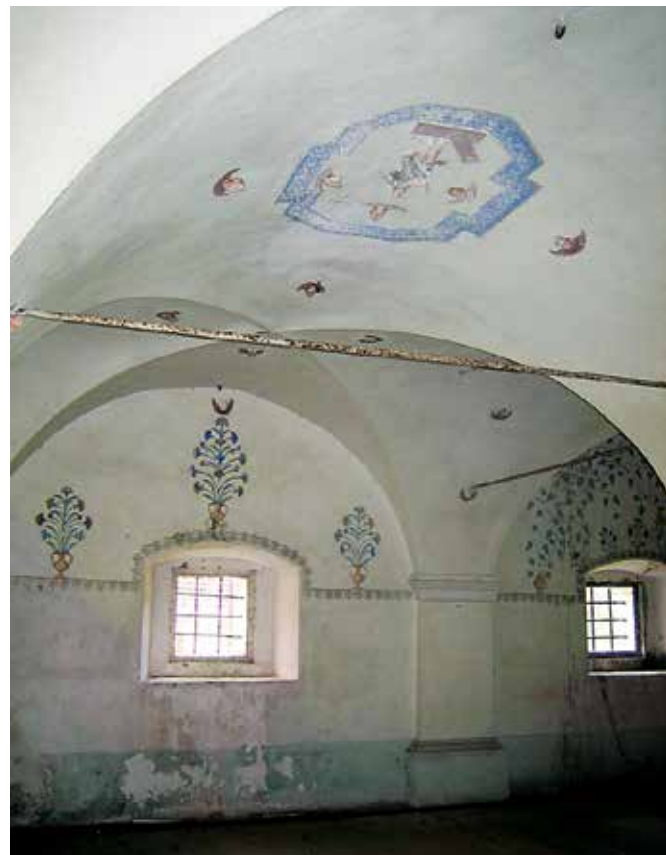
Kmetje so na tem območju že v 16. in 17. stoletju gradili nadstropne zidane hiše, kakršni sta še danes ohranjeni Žirovčeva hiša v Bodovljah ali Županovše v Poljanah. Pri obnovi Visokega med letoma 1987 in 1989 je bila odkrita prvotna zasnova današnjega objekta – nekdanja nadstropna zidana kašča, ki je morda stala že v 17. stoletju. V pritličju sta bili dve obokani kleti z dvema ločenima vhodoma z zahodne strani, v nadstropju pa je bil verjetno enoceličen prostor z lesenim stropom.

Zunanost kašče je bila poslikana kasneje, šele na začetku 18. stoletja, verjetno sočasno s preureditvijo nadstropja kašče. To potrjujejo tudi prvi pisni podatki o stavbnih posegih, ki izhajajo iz obdobja gospodarja Jurija Kalana (1706–1777). Ta je posestvo prevzel leta 1726. Najel je furlanske stavbenike, ki so najprej obnovili in povečali hlev, nato v notranjosti preuredili nadstropje kašče v jedilnico, jo obokali, podprli z mogočnim stebrom na sredini, bogato okrasili stene s štukaturno dekoracijo in poslikali zunanost. Primerjava s poslikavo na Skoblovi domačiji na Bukovem vrhu nad Visokim 6, kjer je ohranjena tudi letnica 1728, dokazuje istočasnost posegov. Verjetno so takrat dodali na obok ene od kleti tudi štukaturni motiv golobčka – Sv. duha v okvirju, ki je identičen izvedbam v cerkvah na Bukovem vrhu, v Stari Oselici, Leskovici in Javorju med letoma 1705 in 1774.

Po vsej verjetnosti so bili sočasno s preureditvijo kašče v jedilnico leta 1726 prizidani južni del s kletjo in kamro ter osrednja velika veža in ves zahodni del stavbe. Visoška hiša

namreč nima klasične razporeditve prostorov, kot jih ima kmečka hiša v osrednjem delu Poljanske doline. V današnji tlorisni velikosti je torej morala nastati med drugo polovico 18. stoletja in letom 1824, saj so v franciscejskem katastru iz let 1824–1869 že zarisani dva zidana objekta – hiša v današnji tlorisni velikosti in manjše zidano gospodarsko poslopje – ter trije pomožni leseni objekti (prvotni kozolec, drvarnica, lopa za vozove) in sušilnica za sadje ob današnji poti do grobnice. Po dobrih sto letih stagnacije zaradi dveh slabih gospodarjev je posestvo ponovno oživilo s podjetnim Johanom Kalanom (1814–1874), ki je leta 1835 najprej popolnoma obnovil in moderniziral hlev (ponovno je bil povečan leta 1877 in takrat je dobil obliko, kakršna se je ohranila do porušitve ostrejša leta 1979). Leta 1851 je bilo morda pozidano nadstropje hiše ali pa se je to zgodilo že prej in so bile takrat le preoblikovane fasade v duhu in modi sredine 19. stoletja s pilastri, profiliranimi okenskimi okvirji in bogatimi okenskimi mrežami. Prav gotovo pa so bili leta 1851 vgrajeni nov mogočen kamniti portal z letnico in začetnicami JK ter baročno slikarstvo nad njim, ki je do danes žal popolnoma zbledela, ter velike lesene vratnice s poslikavami v tabelah in kamnito vhodno stopnišče. V hiši je Johan prenovil veliko kuhinjo z ognjiščem v osrednjem severnem delu. Takrat je verjetno nastala stenska poslikava, odkrita in restavrirana v letu 2015.

Hiša se je tako zaradi številnih modernizacij s svojo podobo že močno približala meščanski hiši. Johan je leta 1863 zgradil tudi današnji kozolec toplar, hkrati pa sta bila porušena dva

Visoko pri Poljanah, dvorec Visoko, škofova soba pred obnovo (foto: D. Pediček, 2007)

lesena pomožna poslopja. Poleg poslopij, ki še stojijo na Visokem, so bila še druga, ki jih danes ni več – drvarnica, lopa ter sušilnica za sadje in lan. Visoko je za lastne potrebe imelo tudi mlin v Hotovlju.

V letih 1987–1989 začeta prenova dvorca žal ni bila dokončana, obnovljena je bila fasada s prezentirano zgodnjo gradbeno fazo prvotne kašče, izdelano je bilo novo ostrežje in delno na novo pozidano gospodarsko poslopje.

Po letih neuspešnega iskanja novega gospodarja in novih vsebin se je Občina Gorenja vas – Poljane, ki je medtem postala edina lastnica vseh objektov, leta 2012 sama odločila za postopno obnovo tako osrednje stavbe dvorca kot gospodarskega poslopja in kozolca z željo oživitve tega prostora. Osrednja veža in vzhodna soba sta bili le pobeljeni, okna in vrata so bila obnovljena in na tla so bile začasno položene lesene podnice, da so člani Kulturnega društva Ivan Tavčar iz Poljan prostora lahko opremili z razstavo o Tavčarju. To je bil prvi korak k obnovi, ki pa se je strokovno začela leta 2013 z obnovo t. i. škofove sobe, nekdanje jedilnice za namene poročne sobe. Izdelan je bil konservatorsko-restavratorski projekt, ki je predvideval odstranitev plasti mlajših beležev na stenah, obokih in na štukaturnem okrasju. Poškodbe ometov in štukatur so bile pokitane z apneno malto, manjkajoče

angelske glavice pa so bile rekonstruirane z odlitki. Stene so bile prepleškane z apnenim beležem, štukature pa so bile retuširane, ker so bile prvotno tudi poslikane. Restavratorna delo je opravil mag. Klavdij Zalar iz Ajdovščine s sodelavci. Izdelani so bili nova lesena okna in začasen lesen pod (dokler ne bodo centralno urejene vse strojne inštalacije) ter izvedena je bila nova električna napeljava z razsvetlavo.

V letu 2015 se je začela obnova nekdanje kuhinje na osnovi kulturnovarstvenega soglasja, izdanega na PZI, ki ga je pripravil odgovorni projektant Aleš Hafner. Konservatorsko-restavratorske posege je izvedel mag. Klavdij Zalar s sodelavci. Odstranjeni so bili sekundarni beleži do dekorativne pleskarske poslikave, kasnejši neustrezni ometi in pozidane manjše odprtine v stenah ter preboji. Odstranjena sta bila tudi mlajši strop in sekundarna stena v črni kuhinji. Kjer originalni ometi niso bili ohranjeni, so bili izdelani novi. Na površinah, kjer je bila dekorativna pleskarska poslikava še ohranjena, se je ta ohranila. Poškodbe v ometu so se pokitale in izvedla se je retuša. Na ostalih površinah se je izvedla rekonstrukcija poslikave. Črna kuhinja se je prezentirala z obokom in dimnikom, ognjišče pa se je rekonstruiralo in opremilo s predmeti vsakdanje rabe za kuho. Na tla so bile

Visoko pri Poljanah, dvorec Visoko, škofova soba po restavratorskih posegih (foto: D. Pediček, 2015)

položene skriljaste kamnite plošče.

Ob obnovi kuhinje sta bila v pritličju sondirana še dva prostora zaradi pridobitve ocene stroškov, obnova pa se je nato v letu 2016 izvedla le v enem – v vzhodni sobi, ki je bila v letu 2012 le prebeljena. Tokrat so se izvedle sondažne raziskave, ki so pokazale originalno slikarsko poslikavo na stenah in obokih, vključno s stropno rozeto. Restavratorski postopek je bil enak kot v ostalih prostorih: odstranjevanje sekundarnih plasti beležev in ometa, algicidna obdelava, rekonstrukcija apnenega ometa po vzoru originalnega, kitanje poškodb originalnih površin z apneno malto, čiščenje, utrjevanje, kitanje in retuširanje originalne poslikave ter rekonstrukcija poslikave na stenah.

V sodelovanju z Loškim muzejem iz Škofje loke in ZVKDS, OE Ljubljana, je bil pripravljen predlog za postavitve stalne razstave v do zdaj obnovljenih prostorih, in sicer o zgodovinskem in stavbnem razvoju visoške domačije, o rodbini Kalan, o Ivanu Tavčarju in njegovi ženi Franji ter o kuhinji in kuharskih navadah iz 19. stoletja.

V letu 2016 so se nadaljevala dela z obnovo vhodnega stopnišča. V preteklosti je bilo stopnišče neustrezno sanirano, saj je manjkajoče masivne kamnite bloke nadomeščal vidni beton. Stari kamniti bloki so bili v dokaj slabem stanju in poškodovani, kamniti prag je bil okrušen in vidno obrabljen. Okoliški teren je padal proti fasadni steni in povzročal zamakanje za kletnimi stenami. Stopnišče je bilo treba v

celoti porušiti, pripraviti nov armiranobetonski temelj, fasadno steno je bilo treba hidroizolirati in vgraditi kamnite stopnice enotne višine, zaradi česar je bilo treba okoliški teren dosuti in posledično na oknih kleti levo in desno od stopnic izdelati svetlobna jaška. Ponovno so se vgradile restavrirane originalne stopnice iz hotaveljskega marmorja rdeče in sive barve, ki so se predhodno očistile in utrdile, in novi barvi ustrezni kamniti kosi, izbrani v hotaveljskem kamnolomu. Ponovno so se namestile originalne jeklene povezovalne sponne in izvedle fuge med kamnitimi elementi. Zaradi dimenzijsko neustreznih višin stranskih stopnic smo morali delno spremeniti projekt, ki ga je pripravil projektant Aleš Hafner, u. d. i. a., in sicer se je zgornji nastopni podest povečal do zaključka baze portala, s čimer so se tudi stopnice razširile čez svetlobne jaške. Restavratorska dela na stopnišču je izvedlo podjetje Gnom, d. o. o., iz Ljubljane.

Leta 2016 se je začela tudi obnova kozolca. Predvidena je bila le menjava že močno dotrajane skriljaste kritine, uvožene iz Kitajske in nameščene leta 2003, z betonskim špičakom in novo letvanje. Po odstranitvi kritine se je pokazalo močno, več kot polovično poškodovano originalno ostrešje iz leta 1863, ki je bilo ob zadnjih posegih delno in slabo sanirano. Odločili smo se za izdelavo nove strešne konstrukcije, demontiral in ponovno uporabil se je le zatrejni opaž iz starih desk.

Ker se prostor pod kozolcem uporablja za razne prireditve, ga je občina želela na neki način vsaj na eni strani zaščititi

Visoko pri Poljanah, dvorec Visoko, kuhinja pred posegi (foto: D. Pediček, 2007)

Visoko pri Poljanah, dvorec Visoko, kuhinja po obnovi (foto: D. Pediček, 2016)

pred vetrom. Nobeden od predlogov (namesto lat deske, ki se pregibajo kot rolete, odstranljive montažne stene na notranji strani lat, koruza ali seno na latah) za visoki kozolec ni bil sprejemljiv, saj smo morali zahtevo po zaščiti doseči na največji možen reverzibilni način. Odločili smo se za modificirano možnost izvedbe protivetrne zaščite z barvno ustrežno folijo,

navito na okrogel nosilec, ki se po potrebi namesti na mesto ene od lat in razvije v dolžino oz. nato navije nazaj in odstrani ter se na svoje mesto ponovno namesti lata. Ob doslednem izvajanju tega postopka bi dosegli ohranitev pogledov na kozolec kot na izjemno nedotaknjeno arhitekturo v prostoru, kar pa se v praksi žal ne izvaja.

Visoko pri Poljanah, dvorec Visoko, vhodno stopnišče pred posegi (foto: D. Pediček, 2007)

Visoko pri Poljanah, dvorec Visoko, obnovljeno vhodno stopnišče (foto: D. Pediček, 2016)

Visoko pri Poljanah, dvorec Visoko, ognjišče pred obnovo (foto: D. Pediček, 2007)

Visoko pri Poljanah, dvorec Visoko, rekonstruirano ognjišče (foto: D. Pediček, 2016)

Visoko pri Poljanah, dvorec Visoko, vzhodna soba po zaključeni prenovi (foto: D. Pediček, 2016)

181 Minka Osojnik

EŠD: 3863

Naselje: **Vitovlje**

Občina: Nova Gorica

Ime: **Vitovlje – cerkev sv. Lucije**

Področje: UA, R

Obdobje: 15. stoletje, druga četrtina 17. stoletja, 1642, druga četrtina 20. stoletja, 1931

Cerkev stoji južno pod vaškim jedrom, jugovzhodno od Šempasa. V osnovi gotško cerkev sestavljata ravno zaključen prezbiterij z rebrastim obokom in pravokotna ladja z zvončnico nad zahodno fasado. Na severni strani je ladji prizidana baročna kapela, na južni pa zakristija. Cerkev je bila prenovljena leta 1931 po načrtih M. Fabianija. Cerkev je v Register kulturne dediščine vpisana kot dediščina.

Notranjščino cerkve je leta 1933 poslikal Tomaž Seljak ml. iz Podmelca s sodelavci. O tem je ohranjen napis na tramu ostrejša cerkvene ladje. Seljak, ki je predvsem v obdobju med obema vojnama poslikal vrsto cerkva na Severnem Primorskem, je eden od slikarjev poznonazarenske smeri

in ga lahko primerjamo s slikarjem in restavratorjem Clementejem Del Nerijem, pri katerem se je nekaj časa tudi učil. Poslikava v cerkvi sv. Lucije je večinoma ornamentalne narave s poslikanimi arhitekturnimi elementi, na stropu ladje so v medaljonih iz stiliziranega akanta upodobljeni štirje evangelisti, nad šilasto zaključenim slavolokom prezbiterija pa je v polkrožnem okvirju upodobljen Kristus Kralj.

V prezbiteriju, ki je imel pred obnovo bele stene in obok v modri barvi z rumenimi zvezdami, so bili med sondiranjem odkriti prvotni ometi s posvetilnimi križi na stenah in poslikanimi rebri na oboku. Odločili smo se, da prezentiramo to prvotno fazo, tako da so se odbili prepereli ometi do višine 1,5 m, preostali pa so se v čim večji možni meri ohranjali in utrdili z nanokalkom (disperzija apna v izopropanolu). Poslikave so se odkrile in utrdile z nanokalkom, izvedla se je retuša na osnovi amonijevega kazeinata in oksidnih pigmentov. Očistili in sanirali so se kamniti sklepniki na stropu, najdena in prezentirana je bila tudi zazidana pravokotna odprtina v severni steni.

V preostalih delih cerkve se je ohranjala poslikava iz leta 1933. Na dekorativnih delih poslikave so se izvedli odstranjevanje umazanije, saniranje razpok in poškodb apnenega ometa, utrjevanje z nanokalkom in retuša saniranih poškodb apnenega beleža. Na figuralnih delih poslikave so se izvedli odstranjevanje umazanije, utrjevanje z amonijevim

Vitovlje, cerkev sv. Lucije, notranjščina cerkve po obnovi (foto: M. Osojnik)

kazeinatom, kitanje poškodb in razpok ter retuša saniranih poškodb z vezivom na osnovi apna in amonijevega kazeinata z oksidnimi pigmenti.

Zaradi preperelosti se je v ladji odbil omet do višine 30 cm od tal in se nadomestil z novim sanirnim, poslikava z imitacijo marmorja pa se je rekonstruirala. Obnovila sta se tudi oba kamnita stebra pod korom, ki sta bila zaščitena z neustreznim premazom. Ta je bil odstranjen, stebra sta bila oprana in poškodbe so bile zakitane, nato pa je bila rekonstruirana poslikava z imitacijo marmorja.

Dela je pod nadzorom odgovorne konservatorke-restavradorke Marte Bensa izvedlo Dekorativno slikarstvo in restavradorstvo Uroš Oblesčak, s. p., iz Tolmina.

182 Dimitrij Mlekuž, Tina Žerjal, Miha Mihelič, Gašper Rutar

EŠD: 9368

Naselje: **Vnanje Gorice**

Občina: Brezovica

Ime: **Ljubljana – arheološko območje Ljubljansko barje**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, rimska doba, srednji vek, novi vek

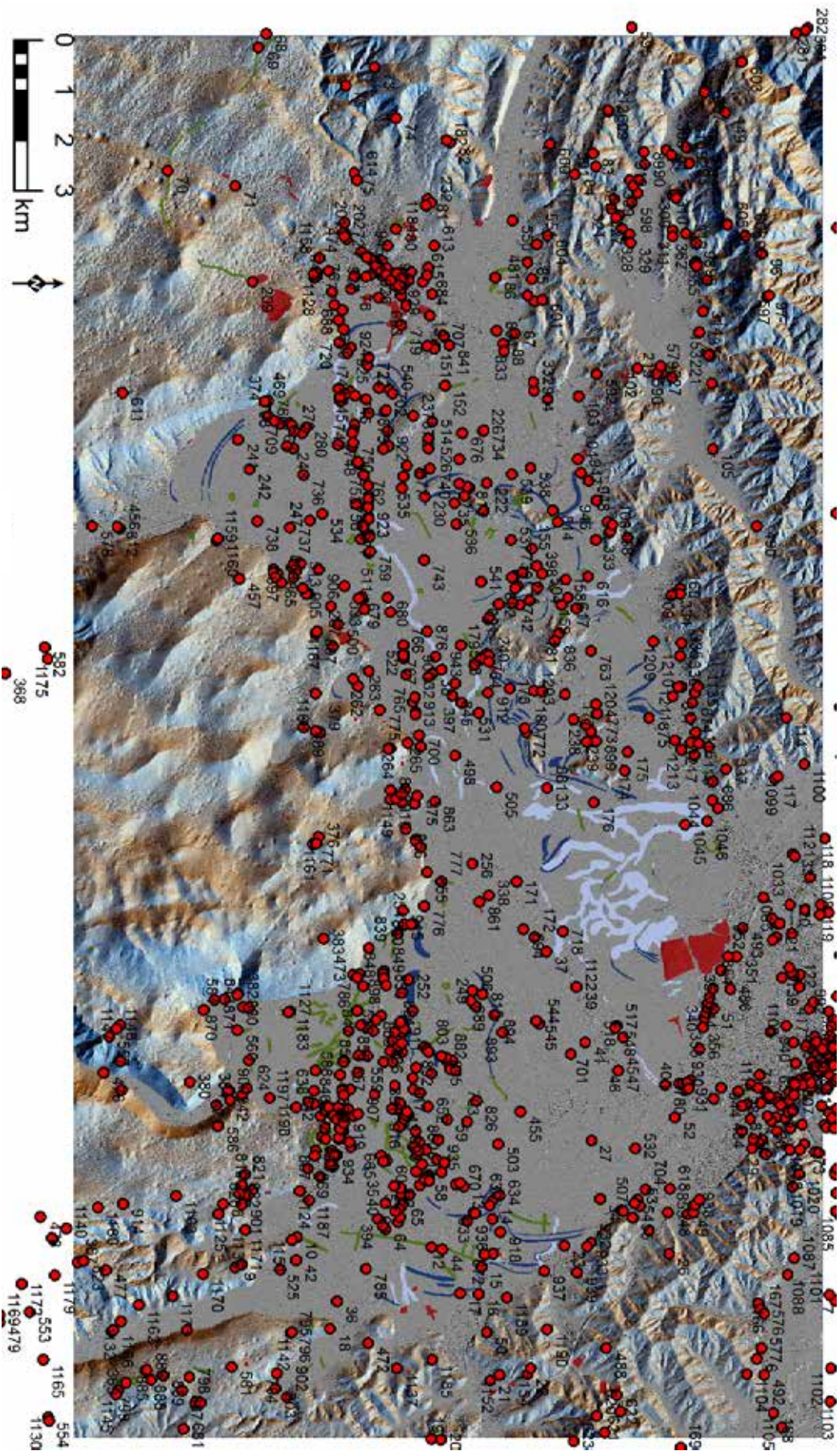
Zaradi enotnosti in specifičnega okolja lahko Ljubljansko barje v celoti razumemo kot območje s povišanim arheološkim potencialom. Ljubljansko barje je tudi v celoti varovano z varstvenim režimom za arheološko dediščino. S pomočjo historičnega orisa prostora, analize historičnih virov in interpretacije posnetkov daljinskega zaznavanja smo dosedanja oceno o povišanem arheološkem potencialu na celotnem območju barja še potrdili, saj smo odkrili množico novih točk s povišanim arheološkim potencialom.

Poudariti želimo nekaj območij s povišanim arheološkim potencialom, ki omogočajo boljše razumevanje prostorske distribucije arheoloških sledi in dolgoročnosti poselitve na Ljubljanskem barju.

Visok arheološki potencial imajo predvsem robovi Ljubljanskega barja. Izrazit potencial ima severni rob. Tu so zaradi debelih aluvialnih nanosov starejši sledovi pokopani, več sledov imamo iz rimskega in porimskega obdobja, kjer se je poselitev izoblikovala okoli rimske ceste med Emona in Navportom. Ta komunikacijska os je pomembna tudi v srednjeveškem in novoveškem obdobju, saj imamo prav od tu najstarejše omembe vasi in najdaljšo neprekinjeno poselitev. Posledično je močno antropogeno preoblikovano tudi površje, zato so površinski sledovi redki. Še posebej visok potencial imata ozki grli komunikacij po severnem robu barja, in sicer Ljubljanska vrata in širše območje Vrhnike, kjer se priključita še pot po Ljubljanici in po južnem robu barja.

Poselitev se je izoblikovala tudi na osamelcih ob severnem robu. Površje osamelcev na zahodnem robu (Hruševca, Sinja Gorica, Blatna Brezovica) je močno preoblikovano, tu se je

tudi umestila srednjeveška poselitev. Osamelci na vzhodnem robu (Bevke, Plešivica, Dobčenica in Vnanje Gorice) so manj preoblikovani. Osamelci segajo globoko v središče barja, zato ponujajo enostaven prehod iz severnega roba do središča in olajšujejo prečkanje močvirnih predelov, kar je bilo do regulacije vodotokov zelo težavno. Sledove komunikacij lahko prepoznamo tudi na nekaterih osamelcih, izstopa osamelec Bevke, kjer se na sledove ugreznjenih poti vežejo tudi ostanki najbrž prazgodovinskega utrjenega naselja. V okolici osamelcev lahko prepoznamo množico sledov preteklega jezera. Prav od tu prihaja največ sledov starejše, mezolitske in neolitske poselitve. Še posebej izstopa območje Plešivice, Zamedvedice in Vrbnčevega hribca. Podobne koncentracije pa lahko pričakujemo tudi ob drugih osamelcih. Po vzhodnem robu poteka tudi komunikacija proti jugu. Rimskodobna in kasnejša poselitev se je izoblikovala okoli rimske ceste Emona–Siscia, vendar je tu sledov manj kot na severnem robu barja. Na vzhodnem robu izstopa območje okoli osamelcev Grmez, Babna Gorica in Breg. Tu je zgoščena starejša, mezolitska in neolitska poselitev, prepoznamo tudi množico sledov obale umikajočega se jezera. Zdi se, da so bila tovrstna okolja, torej polotoki v jezeru, morda ob tekoči vodi, v starejših obdobjih zelo zaželeno mesta za poselitev. Izrazito visok potencial ima tudi poplavna ravnica Ižice, na prostoru med Babno Gorico in Iškim vršajem, saj je na tem prostoru izpričana zgoščena poselitev v neolitiku in eneolitiku, od tu imamo tudi množico sledov o premenah okolja. Visok arheološki potencial ima Iški vršaj. Največja gostota je na območju Iga, kjer se je pod gradiščem Pungrt izoblikovala rimskodobna in kasnejša poselitev. Čeprav je Iški vršaj intenzivno obdelan, lahko na njem prepoznamo sledove preteklih komunikacij in zemljiške razdelitve. Visok potencial ima tudi ves njegov severni rob, kjer se najdbe zgoščujejo predvsem v okolici vasi Brest, Matena in Iška Loka. Na južnem robu je, za razliko od severnega roba, prehod med barjem in kraškim zaledjem zelo oster, kar otežuje poselitev in omejuje možnosti za gibanje. Območja z višjim arheološkim potencialom se pojavljajo predvsem tam, kjer je več primerne trdninskega sveta. Tako je območje Jezera, kjer se je poselitev zgostila na sedlu pod Sv. Lovrencem, širše območje Kamnika pod Krimom, Šivičevega griča in Goričice. Izstopa širše območje Podpeči; tu je na severnem pobočju Sv. Ane, kjer stoji tudi prazgodovinsko gradišče, deloval rimski kamnolom. Koleno Ljubljanice, ki se pri Podpeči najbolj približa južnemu robu barja, je verjetno antropogeno in povezano z delovanjem kamnoloma. Osrednji del ima relativno nizek arheološki potencial, tu lahko pričakujemo predvsem dokaj izolirane sledove vsakdanjih aktivnosti, kot so pasti, ostanki plovil, komunikacije in podobne strukture. Izstopa struga Ljubljanice, kjer se koncentrirajo najdbe plovil, predvsem pa najverjetneje ritualno odložene najdbe od mlajše prazgodovine do srednjega veka. Pri tem moramo poudariti korito Stare Ljubljanice; gre najbrž za ostanke prvotne struge Ljubljanice, ki se je ohranila po rimskodobni regulaciji Ljubljanice. Predstavlja pa enega največjih arheoloških sledov v Sloveniji.

Ljubljana, arheološko najdišče Ljubljansko barje, vse identificirane točke z arheološkim potencialom (izvedba: Dimitrij Mlekuz)

183 Blaž Orehek, Gašper Rutar, Nika Veršnik

EŠD: 9912

Naselje: **Volčji Potok**

Občina: Kamnik

Ime: **Volčji Potok – stari grad**

Področje: A

Obdobje: srednji vek

Ekipe Centra za preventivno arheologijo ZVKDS je v letih 2015 in 2016 na območju Arboretuma Volčji Potok (EŠD 7904, Volčji Potok – arboretum) izvajala različne raziskave. Povod za izvedbo raziskav je bil žledolom v februarju 2014, ki je na območju arboretuma naredil ogromno škode na drevju ter dostopnih in sprehajalnih poteh. Tako so se grajske ruševine še bolj razgalile, kar je vplivalo na odločitev vodstva arboretuma, da grajski plato očisti vegetacije, vidne zidove očisti in poskrbi za njihovo konservacijo, hkrati pa sanira dostopno pot na grajski plato, uredi obračališče parkovnega vlakca, uredi novo slemensko pot in povezovalno pot v zgornji angleški park ter kasneje z začasnimi rešitvami grajske ruševine vključi v ponudbo arboretuma. Ob začetku prvega sklopa raziskav je bil velik del dostopne poti do grajskega griča že saniran, prav tako pa so bili tudi nekateri zidovi že delno očiščeni in konservirani.

V prvem sklopu raziskav je bil opravljen arheološki nadzor strojnega izkopa zgornjih ruševinskih plasti v peterokotnem stolpu, ki je bil potreben zaradi konservacije preostalega dela peterokotnega stolpa in zaradi izvedbe geofizikalnih raziskav, ki so bile izvedene 10. 12. 2015. Cilj georadarske raziskave je bil pridobiti podatke o nekdanjem tlorisu gradu. Za potrebe umeščanja meritev v prostor je bil izdelan tudi tlorisni načrt ohranjenih ostankov. Geofizikalne raziskave smo tako opravili na celotnem dvorišču gradu z namenom določitve notranje delitve in poteka severnega dela zidu, v peterokotnem stolpu in delu dvorišča pa smo hoteli preveriti obstoj kletne etaže oz. morebitnih notranjih delitev. V zahodnem delu so bili odkriti poteki treh zidov in kvadratnega temelja zidu (morda gre za točkovni temelj stebra). Sledov obokanih kletnih prostorov, o katerih govori izročilo, ni bilo mogoče zaznati. Tako na dvorišču kot v peterokotnem stolpu so zaznavne tudi šibkejšje pravokotne anomalije, ki pa jih zaradi preteklih predelav in urejanja ruševin ter debeline ruševinskih plasti težko interpretiramo.

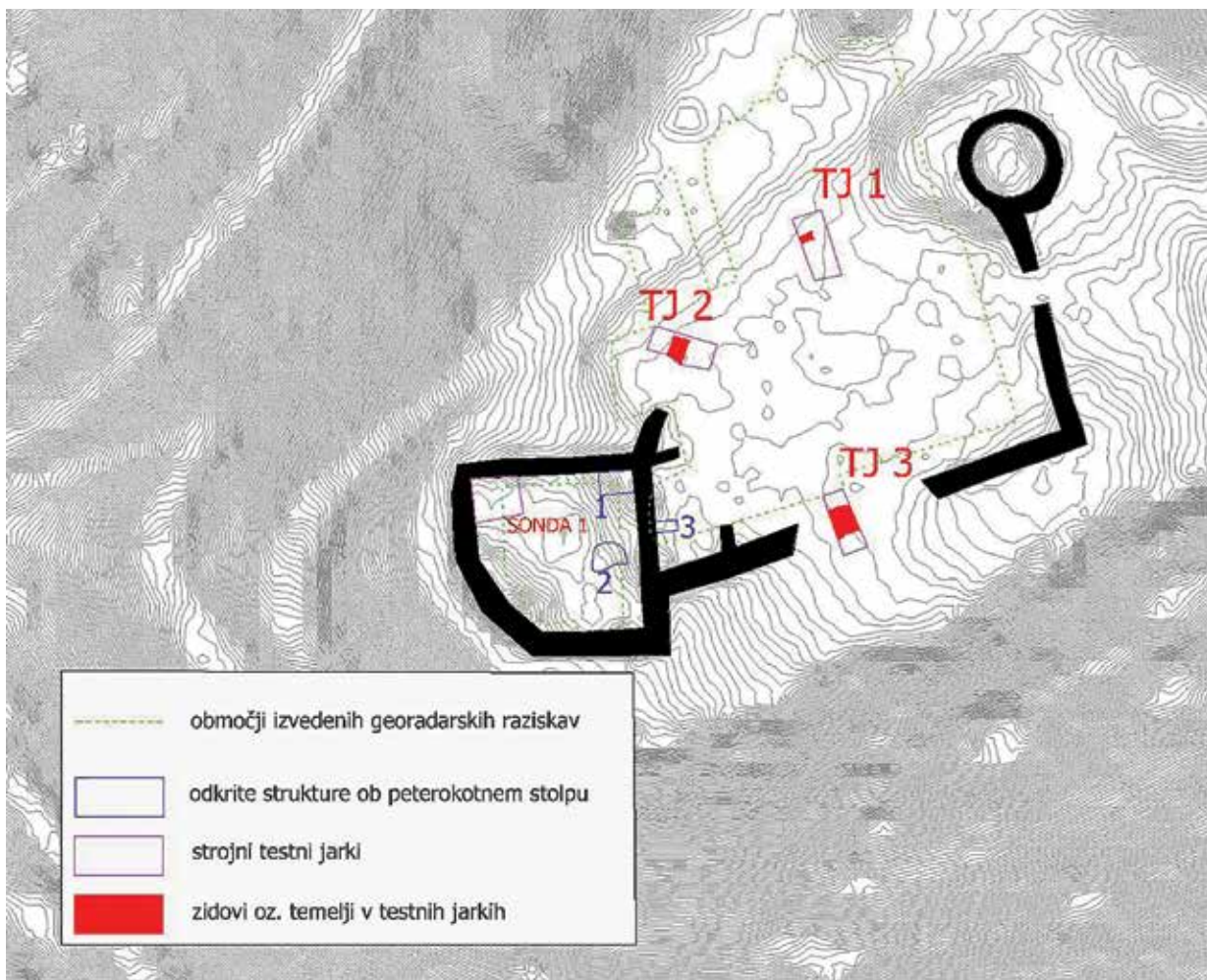
V drugem sklopu raziskav (marec in april 2016) je bilo izvedeno arheološko dokumentiranje ob gradbenih delih na območju grajskega platoja, ki so obsegala dokončanje dostopne poti na severovzhodnem robu grajskega platoja, izkop za obračališče parkovnega vlakca na severnem robu platoja, zasutje jarkov ob konserviranih zidovih in strojno poglobitev ruševinske plasti znotraj peterokotnega stolpa. Ob izkopu za dostopno pot in obračališče za parkovni vlakec niso bili poškodovani nobeni strukturni elementi, delno se je poseglo le v ruševinsko plast na zunanji strani okroglega stolpa in zunaj nekdanjega grajskega dvorišča ter v skalnato

podlago, ki na severovzhodnem in severnem robu grajskega platoja leži precej visoko. Delna odstranitev ruševinske plasti znotraj peterokotnega stolpa je razkrila stopnišče v njegovem severovzhodnem vogalu ter dodatne podnice oz. odrnice, ki do sedaj v zidovih niso bile vidne. V ruševinski plasti je bilo odkritih več fragmentov obokov (z malto vezane opeke, ki so tvorile obok), v vzhodnem delu stolpa pa tudi del oboka, ki se je pod težo ruševine zgolj sesedel. Ob nižanju vzhodnega zidu v stolpu, ki je bilo opravljeno zaradi zagotovitve zdrave osnove za nadaljnjo nadgradnjo, smo na zunanji strani zidu odkrili domnevne stopnice, grajene iz opek, s kamnitim pragom, ki so se pojavile že na globini 10 cm pod današnjo pohodno površino. Zaradi kasnejše nedostopnosti s strojem je bila po navodilih pristojnega konservatorja v severozahodnem vogalu peterokotnega stolpa izkopana testna sonda (3,5 x 3,5 m; globina 4,7 m od vrha konserviranih zidov), s katero smo dosegli temelje zidov, vendar ne njihovega dna, prav tako pa nismo odkrili ostankov hodnih površin. Ruševinska plast je vsebovala maloštevilne najdbe, med katerimi prevladujejo kosi gradbenega materiala v obliki strešnikov (bobrovci in ukrivljeni korci) in zidakov. Posamično se pojavljata kovan železen žebelj s pravokotno glavico in široko karniso ustje kuhinjskega lonca, ki ima časovni razpon uporabe od 12. do 16. stoletja. Omenjeni posegi niso poškodovali *in situ* ohranjenih arhitekturnih elementov, vsi odkriti elementi (tudi notranja lica vseh zidov peterokotnega stolpa) pa so bili opisno in fotografsko dokumentirani in prostorsko umeščeni. V tretjem sklopu raziskav (oktober 2016) smo opravili strojni izkop in dokumentiranje osmih testnih jarkov na območju ureditve slemenske poti in povezovalne poti v zgornji angleški park. Trije strojni testni jarki so bili izkopani na območju grajskega platoja z namenom preveriti prisotnost in stopnjo ohranjenosti zidanih struktur. Tri strojne testne jarke smo izkopali na območju podolgovato oblikovane vzpetine severovzhodno od grajskega hriba, kjer je načrtovana nova slemenska pot. Ročni vsek v obstoječo gozdno pot je bil izveden na trasi načrtovane poti v zgornji angleški park, še en strojni testni jarek pa je bil izkopan ob severnem vznožju grajskega griča, ob ribnikih, kjer so dobro vidne tri umetno oblikovane jame.

Testni jarki na območju grajskega kompleksa so dokazali obstoj zidanih struktur, ki dopolnjujejo na površju viden tloris kompleksa ter potrjujejo obstoj zidov na južni in severni stranici grajskega dvorišča ter domnevni vhod pri severozahodnem zidu. Najdbe v ruševinski plasti so podobne, kot smo jih odkrili pri raziskavah znotraj peterokotnega stolpa. Testni jarki, ki smo jih izkopali na vzpetini severovzhodno od starega gradu (TJ 5–7) in ob poti v zgornji angleški park (TJ 4), so bili arheološko negativni. Topografski znaki, ki se v obliki jarkov in platojev pojavljajo na površju na slemenu, so glede na odsotnost najdb in struktur verjetno posledica gospodarske izrabe gozda in nasipavanja. S testnim jarkom ob vznožju grajskega hriba (TJ 8) pa smo potrdili topografsko dobro vidno poglobitev, ki je služila kot apnenica. V bližini sta še dve podobni poglobitvi, za kateri lahko predvidevamo enako namembnost. Poglobitve ležijo ob vznožju hriba in ob poti, ki se strmo dviga na grajski hrib ter so jo verjetno uporabljali tudi za dostavo gradbenega materiala v času gradnje utrdbe.

Volčji Potok, stari grad, situacija na grajskem platoju ob geofizikalnih raziskavah v decembru 2015 (foto: Gašper Rutar)

Volčji Potok, stari grad, načrt obstoječe grajske arhitekture z označenima območjema georadarskih raziskav, lokacijami testnih sond, lego odkritih zidov na grajskem dvorišču in vlogo odkritih struktur v sklopu peterokotnega stolpa (1 – stopnice, ki vodijo v stolp, 2 – zrušen opečnat obok, 3 – opečnate stopnice s kamnitim pragom v prostoru ob stolpu)

184 Anja Urbanc, Jelka Kuret

EŠD: 854

Naselje: **Vrzenec**

Občina: Horjul

Ime: **Vrzenec – cerkev sv. Kancijana**

Področje: UA, R

Obdobje: prva polovica 15. stoletja

V oktobru 2015 smo na oddelku za stensko slikarstvo ZVKDS, RC, izvedli manjši konservatorsko-restavratorski poseg na fragmentu snete stenske poslikave Pohod treh kraljev; Kralj s spremstvom, ki ga hrani Narodna galerija (inv. št.: NG S 1261b). Fragment je del stenske poslikave, ki jo je kmalu po letu 1400 (domnevno med letoma 1410 in 1420) na južno steno glavne ladje podružnične cerkve sv. Kancijana na Vrzdencu pri Horjulu naslikala t. i. goriška delavnica.

Poslikava je bila odkrita poleti leta 1925, ko je restavrator Matej Sternen pod nadzorom konservatorja Franceta Steleta preiskal glavno ladjo cerkve in odkril dve plasti poslikav, naslikani druga vrh druge. Zaradi domnevno celovite ohranjenosti in kvalitetne izdelave starejše poslikave je Sternen Pohod in poklon Sv. treh kraljev leta 1926 snel z originalnega mesta in ga namestil na premični nosilec, izdelan iz žičnate mreže, vpete v kovinski okvir in zalite v mavec. Tedanja akcija velja za prvi dokumentirani postopek snemanja stenske poslikave na Slovenskem.

Fragment je bil sprva hranjen v Narodnem muzeju, kjer ga je leta 1958 konserviral-restavriral restavrator Emil Pohl iz restavratorskega oddelka Zavoda za spomeniško varstvo LRS. Kasneje so fragment premestili v depo Narodne galerije. Ob prenovi in širitvi njene stalne zbirke se je pokazala potreba po konservatorsko-restavratorskem posegu, ki bi zajemal konserviranje in celotno estetsko prezentacijo fragmenta, ki naj bi postal del stalne galerijske zbirke.

Ob pričetku konservatorsko-restavratorskih del je bil fragment poslikave v slabem stanju. Ob snemanju (1926) je nastalo precej mehanskih poškodb. Slikovni omet je bil razpokan in ponekod nagrmaden v več nivojev, kar je na poslikavi ustvarilo ostre prelome in razpoke; skozi te je s

Vrzenec, cerkev sv. Kancijana, poškodovani slikovni nosilec (foto: A. Urbanc)

Vrzenec, cerkev sv. Kancijana, stanje po konservatorsko-restavratorskem posegu (foto: J. Kuret)

hrbtne strani na lice prodrli mavec, s katerim je bil zapolnjen nosilec.

Konservatorsko-restavratorski poseg smo pričeli z mehanskim odstranjevanjem nečistoč in drugih sekundarnih nanosov z lica poslikave, nato smo površino očistili še z destilirano vodo. Z lica poslikave smo odstranili neprimerno pokitane predele in mavec, ki je na lice zatekal skozi razpoke v slikovnem ometu. Razpoke v nosilcu smo zapolnili z injektiranjem apnene injekcijske mase in ga utrdili. Po celotni površini lica poslikave smo zakitali razpoke v slikovnem ometu in barvni plasti. Večje manjkajoče dele poslikave smo poenotili z dekorativnim apnenim ometom v nevtralnem tonu. Retuširanje barvne plasti oziroma barvno zapolnjevanje manjkajočih delov pa zaradi neenakomernega nivoja barvne plasti ni bilo izvedljivo.

Ker fragmenta poslikave nismo obdali z novim okvirjem, smo obstoječi kovinski okvir, v katerega je po snemanju freske fragment namestil Sternen, očistili, zaščitili proti koroziji in dekorativno tonirali.

185 Rado Zoubek

EŠD: 854

Naselje: **Vrzdenc**

Občina: Horjul

Ime: **Vrzdenc – cerkev sv. Kancijana**

Področje: UA, R

Obdobje: prva polovica 15. stoletja

Restavriranje treh fragmentov snete freske sv. Krištofa iz podružnične cerkve sv. Kancijana iz Vrzdenca

Freska sv. Krištofa (višina 6 m, širina 4,3 m) z južne fasade podružnične cerkve sv. Kancijana v Vrzdencu je bila med restavratorskim posegom leta 2001 sneta v treh večjih kosih in prepeljana v delavnice Restavratorskega centra v Ljubljani. Za snemanje stenske slike se odločimo v res izjemnih primerih. V primeru sv. Krištofa iz Vrzdenca smo se za ta postopek odločili na osnovi primerjalne študije fotodokumentacije iz let 1930 (France Stele), 1968 (Miha Pirnat) in 2000 (Rado Zoubek) ter kritičnega stanja obsežnih poškodb barvne plasti in spodnjega ometa. S posnetkov je razvidno, da je prišlo do povečanega obsega poškodb na ometih in barvni plasti v spodnji tretjini freske predvsem v zadnjem obdobju, med letoma 1968 in 2000. Na večjih površinah je prišlo do popolne izgube barvne plasti in s tem neprepoznavnosti posameznih naslikanih figur (ribič z vodnimi bitji, riba faronika, puščavnik).

Z umikom freske s prvotne lokacije na zunanjsčini cerkve smo skušali ohraniti vsaj stanje poslikave, vidno gledalcu leta 2000, saj bi vsakršno vnašanje različnih utrjevalnih sredstev stanje dolgoročno le še poslabšalo. Pri snemanju smo restavratorji imeli v mislih kasnejše sestavljanje v ponovno celoto, zato smo rezanje celote izvedli z zelo tankim in ravnim rezom, da bi pri sestavljanju lahko izdelali čim

bolj neopazne stike. Na žalost pa freska ne bo prezentirana kot celota, temveč bo sestavljena iz treh uokvirjenih fragmentov, postavljenih drug vrh drugega, ter bo umeščena v novozgrajeno mrliško vežico v Vrzdencu. Ker gre tu za večje dimenzije, se je pri pripravi novega nosilca pojavil problem ravnanja s fragmenti med samim restavratorskim postopkom pa tudi kasneje pri montaži, zato je bil za osnovo pri vsakem fragmentu izdelan aluminijast podokvir iz pravokotnih profilov. Nanj smo pritrdili 1,5 mm debelo aluminijasto ploščo, celoto pa zaključili z aluminijastim profilom v obliki črke L. Na tako pripravljen nosilec smo s poliuretanskim dvokomponentnim lepilom prilepili 5 mm debelo ploščo iz trde poliuretanske pene, ki služi kot ločevalna plast v primeru demontaže fragmentov. Nato je sledil nanos nove plasti dvokomponentnega poliuretanskega lepila, na katero smo s pomočjo posebej pripravljene premične konstrukcije postopno položili fragmente tako, da med njimi in lepilom ni prišlo do tvorbe zračnih žepov, ki bi preprečili trdno zlepljenje. Površine okrog fragmentov, prekrivane s še mokrim lepilom, smo zapolnili z grobim peskom in tako pripravili podlago za nanos dekorativnega ometa. Za lažje delo pri končni obdelavi smo uokvirjene fragmente pritrdili na premična stojala.

Vodja projekta: Rado Zoubek.

Zunanji sodelavci: Anja Urbanc (restavriranje), Uroš Mehle (izdelava aluminijastih nosilcev), Janez Novak (mizarska dela).

Vrzdenc, cerkev sv. Kancijana, freska sv. Krištofa, lepljenje fragmenta na nov nosilec, 2017 (posnetek iz videa: R. Zoubek)

Vrzdenc, cerkev sv. Kancijana, freska sv. Krištofa, čiščenje površine fragmenta, 2017 (foto: R. Zoubek)

Vrzdenc, cerkev sv. Kancijana, freska sv. Krištofa, 2000 (foto: R. Zoubek)

Vrzenec, cerkev sv. Kancijana, freska sv. Krištofa, fragment na stojalu, 2017 (foto: R. Zoubek)

186 Philip Mason, Dimitrij Mlekuž, Katarina Udovč

EŠD: 30362

Naselje: **Zapudje**

Občina: Črnomelj

Ime: **Zapudje – gradišče Nerajski Cirknik**

Področje: A

Obdobje: prazgodovina, srednji vek, novi vek

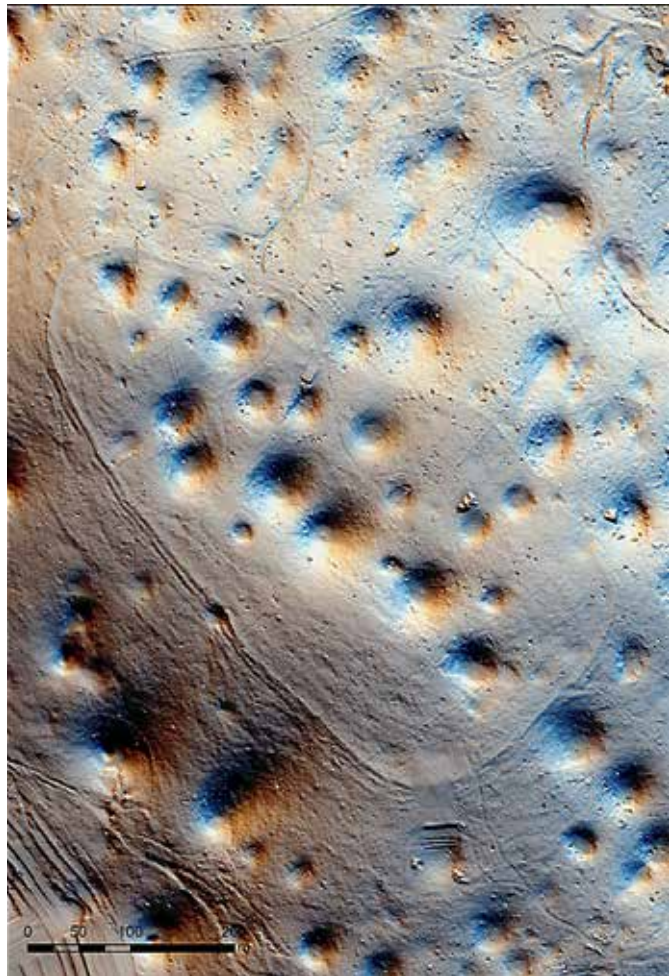
Na zahodnem obronku Poljanske gore se nad Dragatuškim poljem dviga osamelec Nerajski Cirknik (242 m nadmorske višine). Močno zakrasel hrib intrasparitne, biomikritine in dolomitne zgradbe iz obdobja krede je večinoma pokrit z gozdom. Pod vzhodnim vznožjem leži Okno, izvir potoka Nerajčice, pritok reke Lahinje.

Pri pregledu lidarskih posnetkov smo ugotovili prisotnost arheološke strukture – večjo ovalno prazgodovinsko naselbino, ki pokriva celoten severni vrh osamelca in obsega

površino 16,5 ha. Naselbina je obdana s širšo teraso, ki je po vsej verjetnosti sploščeno obzidje, in naselbinsko teraso, delno preoblikovano s kasnejšimi kmetijskimi dejavnostmi. Na južnem robu je viden zaščiten vhod v naselbino. Vhod ščiti navzven obrnjen nasip.

Pri terenskem ogledu 20. 3. in 13. 4. 2016 smo pregledali notranjost naselbine in širšo teraso. Pri terenskem obhodu smo ob vinogradu na južnem robu naselbine in v krtinah na predelu severnega vrha našli prazgodovinsko lončenino in ožgano glino – hišni lep. Prisotni so bili tudi odlomki poznosrednjeveške in zgodnje novoveške lončenine, ki so posledica kasnejše kmetijske uporabe obodne terase.

Gre za prazgodovinsko gradišče, obdano z obzidjem in obodno teraso, ki bi jih lahko povezali z gomilami na območju Velikega Nerajca in Dragatuša, datiranimi v starejšo železno dobo. Po velikosti je Nerajski Cirknik največje gradišče v Beli krajini in sodi med štiri največja gradišča v jugovzhodni Sloveniji.

Zapudje, prazgodovinsko gradišče Nerajski Cirknik (izvedba ZVKDS, CPA; podatki iz državnega lidarskega snemanja)

187 Tina Britovšek

EŠD: 27897

Naselje: **Zapudje**

Občina: Črnomelj

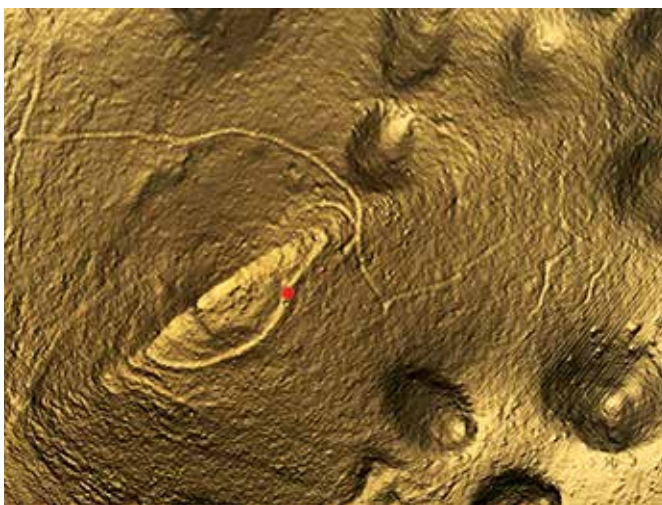
Ime: **Zapudje – utrjena višinska naselbina Veliki Kolečaj**

Naslov: Zapudje, parc. št. 4653/1, k. o. Dragatuš

Področje: A

Obdobje: pozno rimsko obdobje

Jugozahodno od Zapudja se iz Poljanske gore dviga hrib Kolečaj, ki ima dva vrhova. Južni, ki se imenuje Veliki Kolečaj (690 m nadmorske višine), ima dokaj strma pobočja, še posebej na severozahodni strani. Na južni in jugovzhodni strani je ob nasipu dobro vidna terasa, široka približno tri metre, kjer bi lahko bil primeren prostor za objekte. Na tem delu smo našli več odlomkov poznoantične keramike. Po celotnem obodu naselja lahko sledimo nasipu, ki je v višino ohranjen od 0,5 do 1 m. Na severozahodni strani se naselbina »zoži« in naredi nekakšen okljuk, kjer se obodni sistem v obliki kamnitega zidu nasloni na živo skalo. Na tem mestu je razgledna točka, pogled seže daleč na dragatuško in nerajsko polje. Maja 2016 je ekipa ZVKDS, OE Novo mesto, ob monitoringu najdišča opazila preboj na jugovzhodni strani nasipa. Na parc. št. 4653/1, k. o. Dragatuš, je bila leta 2016 narejena gozdna vlaka, ki je prebila in uničila del nasipa. Na tem mestu je bilo najdenih več odlomkov poznoantične keramike. Poseg je bil prijavljen gozdnemu gospodarstvu, kjer so ugotovili, da je vlaka nelegalna.

Zapudje, utrjena višinska naselbina Veliki Kolečaj, z rdečo točko je označeno mesto preboja nasipa (izdelal: F. Aš, 2017).

Zapudje, utrjena višinska naselbina Veliki Kolečaj, gozdna vlaka, ki je prebila del nasipa (foto: F. Aš, 2016)

188 Damjana Pediček Terseglav

EŠD: 14315

Naselje: **Zgornja Luša**

Občina: Škofja Loka

Ime: **Zgornja Luša – hiša Zgornja Luša 6**

Naslov: Zgornja Luša 6

Področje: E

Obdobje: druga polovica 18. stoletja

Kovkarjeva kajža je nastala kot logarska kočja loškega gospostva, kasneje je bila dom ljudskega pesnika Franca Vidmarja – Pustotnika ter pesnika in pisatelja Janeza Okorna. Je delno zidana pritlična hiša pravokotnega tlorisa z zidano prehodno podolžno vežo, ki je hkrati črna kuhinja s kuriščem. Desni del stavbe obsegata hiša in kamra, levi pa spalnica – čumnata, shramba in vkopana klet. Streho pokriva slamnata kritina. Domnevno je kajža nastala v drugi polovici 18. stoletja, današnja podoba pa je dobila po dveh večjih gradbenih preureditvah, ko so leseni hiši dogradili zidano kamro, jo podaljšali v čumnato in shrambo, povečali okna na lesenem delu in obnovili ostrežje. Od druge polovice 19. stoletja do današnjih dni pa stavba ni doživela bistvenih preureditev. Leta 2005 je bila razglašena za kulturni spomenik lokalnega pomena.

Slamnata streha je bila delno zamenjana v letih 2002 in 2012, vendar je danes kljub temu v celoti dotrajana. Na pobudo Kulturnozgodovinskega društva Pustote in Rotary kluba Škofja Loka ter mnogih donatorjev so se v letu 2015 zbrala potrebna sredstva za menjavo slame na celotni strehi. Prav tako je bilo treba zamenjati leseni opaž na zatrepu in delno dotrajano leseno podkonstrukcijo. Krovna dela je izvedel Anton Golnar, s. p., iz Sovjaka, ostala dela pa prostovoljci Kulturnega društva Pustote.

Zgornja Luša, hiša Zgornja Luša 6, Kovkarjeva kajža s staro streho
(foto: D. Pediček, 2012)

Zgornja Luša, hiša Zgornja Luša 6 med pokrivanjem slamnate kritine
(foto: D. Pediček, 2016)

neurejenega parkiranja, stihijno zasajene osrednje zelenice in nekaterih drugih neprimernih posegov v preteklih desetletjih v slabem stanju, njegove glavne urbanistične značilnosti pa so bile zabrisane.

Občina Žalec se je zato v okviru projekta Prenova starega mestnega jedra Žalec odločila za celovito prenovu površin trga v obsegu 15.400 m² in v dolžini 525 m. Za načrtovanje projekta je bilo na natečaju izbrano projektantsko podjetje Razvojni center Planiranje, d. o. o., Celje, za izvedbo pa podjetje AGM Nemeč iz Laškega. Predvideno je bilo, da naj bi bil projekt zaključen konec junija 2014. Obnova je zajela zelene površine, zasaditev in izbiro nove urbane opreme, ureditev pohodne površine, izvedbo vodovodnega in kanalizacijskega omrežja ter javne razsvetljave. Investicijska vrednost projekta je bila pribl. 2,4 milijona evrov, od tega je bilo 85 odstotkov evropskih sredstev.

Mestno jedro Žalca je vzdolžno trško naselje z zasnovo iz 12. stoletja, prvič omenjeno leta 1182 ter povzdignjeno v trg leta 1256. Glavna ulica se od zahodnega roba, ki jo poudarja župnijska cerkev sv. Nikolaja, okoli katere je bilo v obdobju turških vpadov pozidano obzidje, proti vzhodu lijakasto razširi vse do vstopnega dela trga z objektoma Celjska 5 in 6. Historična kontinuiteta rasti trga je v večji meri ohranjena še danes in je razvidna predvsem v ohranjenih tlorisnih zasnovah stavb, njihovem oblikovanju in značaju ter v medsebojnih odnosih arhitekturnih volumnov in pripadajočega prostora. Glede na ohranjene stavbe, ki imajo fasade večinoma iz 19. stoletja, je vidno, da so v zahodnem delu trga prebivali premožnejši prebivalci, medtem ko je bil vzhodni del poseljen s siromašnejšim prebivalstvom, ki je prebivalo v pritličnih objektih s pripadajočimi vrtnimi parcelami v ozadju. Razširjen prostor pred objekti v vzhodnem delu trga pa je služil kot sejmski prostor za prodajo pridelkov in živine. Videz trškega prostora konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja je razviden s starih razglednic in fotografij. Poleg kostanjevega drevoreda, vaških štirin in detajlov ograj je razvidna osrednja peščena površina, ki je bila ob stavbah tlakovana. Po drugi svetovni vojni je bilo cestišče tlakovano z granitnimi kockami, nato pa je bil pretežni del trga asfaltiran. Prvotni kostanjev drevored na vzhodnem delu trga je bil s povečanjem prometa po drugi svetovni vojni odstranjen in v devetdesetih letih nadomeščen z enorednim drevoredom kroglastih javorjev vzdolž celotnega trga.

Leta 1996 je bil sprejet Ureditveni načrt za prenovu starega mestnega jedra v Žalcu z ožjim vplivnim območjem. Ta med drugim podaja usmeritve in izhodišča za urejanje odprtega prostora, javnih in zasebnih talnih in zelenih površin ter prometa na trgu in je bil izhodišče za pripravo kulturnovarstvenih pogojev. Ti so temeljili na zahtevi po ponovni vzpostavitvi celovitosti historičnega trga Žalca z enovito hodno površino, po poudarku vzdolžne, lijakaste zasnove trga in fasad trških stavb, ki ga obdajajo, ter po ohranitvi oz. ponovni vzpostavitvi drevoreda. Tako je bil trg na celotnem območju nivojsko izravnana na historično višino, z upoštevanjem vhodov v stavbe. Poiskale so se tudi rešitve za sekundarno oblikovana stopnišča in klančine. Osnovni princip oblikovanja trga je bil določen z zaporedjem: ploščad oz. pločnik ob stavbah, drevored, parkirišča in cestišče,

189 Milana Klemen, Danijela Brišnik

EŠD: 892

Naselje: **Žalec**

Občina: Žalec

Ime: **Žalec – mestno jedro**

Področje: UR. KR., U, A

Obdobje: 12., 13., 19. stoletje

Prenova Šlandrovega trga v Žalcu

Spomladi 2011 je Občina Žalec prosila ZVKDS, OE Celje, naj poda kulturnovarstvene pogoje za celovito prenovu Šlandrovega trga v Žalcu, ki je osrednji historični trg naselja in je varovan kot naselbinski kulturni spomenik lokalnega pomena. Trg, skozi katerega poteka glavna lokalna cesta, je bil predvsem zaradi različnih hodnih in voznih nivojev,

Žalec, Šlandrov trg med saditvenimi deli (foto: M. Klemen, 2014)

Žalec, Šlandrov trg, zaporedje štokanih in pranih betonskih polj (foto: M. Klemen, 2014)

Žalec, Šlandrov trg, detajl različnih talnih površin (foto: M. Klemen, 2014)

Žalec, Šlandrov trg, urbana oprema (foto: M. Klemen, 2014)

Žalec, Šlandrov trg, osrednji del trga (foto: M. Klemen, 2014)

Žalec, Šlandrov trg, gostinski vrt (foto: M. Klemen, 2014)

tako da se je promet v čim večji meri odmaknil od stavb. Predlagano je bilo, naj se parkirišča na najširšem delu trga in izpred stavb odstranijo, ureditev parkirišč pa naj se rešuje v zaledju in nadaljevanju trga. Manjšo zelenico na osrednjem delu trga, kjer so bile posajene mnoge vrste dreves različnih višin, je nadomestil drevored piramidalnih gabrov – manjših avtohtonih listopadnih dreves z nestriženimi, prosojnimi krošnjami. Maksimalna višina izbranih dreves ne presega višine vencev stavb. Drevored se je pridružil obstoječemu enorednemu drevoredu vzdolž celotnega trga. S soglasjem lokalne Zveze združenja borcev NOB je bil na osrednjem delu trga deloma prestavljen oz. glede na originalne načrte pravilno orientiran spomenik žrtvam NOB, ki še naprej ostaja eden glavnih poudarkov trga.

Za tlakovanje so bile izbrane granitne kocke v sivih odtenkih, s kombinacijo različno obdelanih betonskih plošč (pranih in štokanih). Takšna zasnova ponazarja historično utrditev trga, ki je bila večinoma peščena, ob stavbah pa tlakovana s ploščami. Način tlakovanja je bilo treba prilagoditi tudi poteku dominantne osi v smeri vzhod–zahod in liniji pozidave objektov na trgu. Ker ni bilo podatkov o historični urbani opremi, je bila skupaj s projektanti izbrana enotno oblikovana, minimalistična oprema, ki je podrejena historičnemu ambientu in stavbnemu fondu (svetilke, klopi, stojala za kolesa, koši za smeti, konfini, drogovi, table z zgodovinskimi podatki in zemljevidom mesta). Prav tako so se celovito uredili gostinski vrtovi z enotno oblikovanimi senčniki, koriti za rastline, mizami in stoli, neprimerna in raznolika gostinska oprema, tudi tende in nadstreški, pa se je odstranila.

Zaradi v osnovi še srednjeveške zasnove trga v Žalcu je zavod v kulturnovarstvenih pogojih določil tudi pogoje za varstvo nepremične arheološke kulturne dediščine v obliki arheološkega dokumentiranja ob gradnji. Investitor je za izvajalca arheoloških raziskav izbral podjetje Arhej, d. o. o.; skladno s kulturnovarstvenim soglasjem Ministrstva za kulturo za raziskavo in odstranitev arheološke ostaline je bil za vodjo raziskav imenovan mag. Matjaž Novšak, univ. dipl. arheolog, za njegovo namestnico pa Iris Bekljanov Zidanšek, univ. dipl. arheologinja.

Arheološko dokumentiranje je potekalo ob izkopu jarkov za vodovodno napeljavo in kanalizacijo, jaškov za komunalne in meteorne priključke v povprečni širini 1,2 metra ter pri izkopih zemljine na večjih odprtih površinah na Celjski in Savinjski cesti ter na Šlandrovem trgu.

Osnovna stratigrafska slika obravnavanega območja je dokaj preprosta. Pod gramoznim in peščenim nasutjem recentnega cestišča so ohranjene humusne plasti, pod njimi pa glinasto meljasti sedimenti potokov Gomolja, Ložnica in Lava. Ti so prekrivali sipko kvartarno gradivo iz pretežno karbonatnega proda in peska, ki ga je odložila Savinja. Na območju Celjske in Savinjske ceste so bili odkriti dobro ohranjeni poznosrednjeveški in zgodnjenovoveški zidovi in tlaki objektov, pri čemer je zid, odkrit na Celjski cesti, najverjetneje obodni zid dvorišča bogatejšega objekta.

Med gradivom prevladujejo neloščeni poznosrednjeveški in zgodnjenovoveški keramični lonci, precej je tudi skled in odlomkov neloščenih oploščenih pečnic (povzeto po:

I. Bekljanov Zidanšek, B. Štular 2014: Končno poročilo o arheoloških raziskavah ob prenovi starega mestnega jedra v Žalcu).

Kot pri vsakem projektu je bilo treba tudi pri tem skleniti nekaj kompromisnih rešitev. Zaradi pomanjkanja denarja je investitor najprej vztrajal pri izbiri kitajskega granita, ki je precej cenejši od pohorskega tonalita. S skupnimi močmi nam je uspelo, da je bil na koncu izbran jablaniški kamen s podobno barvo in strukturo kot pohorski tonalit, vendar z nižjo ceno. Večje odstopanje od določil ureditvenega načrta iz leta 1996 pomeni tudi nasaditev nove vrste dreves na trgu – tako je bila vzdolž celotnega trga namesto oblikovno neprimernih kroglastih javorjev in drugih vrst dreves predvidena ponovna posaditev dvorednega kostanjevega drevoreda. Skupaj s projektanti smo na podlagi arborističnega mnenja Arboretuma Volčji Potok in Biotehniške fakultete iz Ljubljane prišli do zaključka, da kostanji niso najustreznejši za ozek trški prostor, saj je njihova končna velikost prevelika za trg in bi tako zakrila gabarite obstoječih objektov. Zaradi neposredne bližine obstoječih in novih prometnih površin (cesta, parkirišča, nova kolesarska steza, pločnik) so slaba stran te drevesne sorte tudi plodovi in manjša odpornost proti soljenju, neprimernost za rez, občutljivost tudi za bolezen (kostanjeva listna sušica). Tako je bil za enoredni drevored vzdolž celotnega trga izbran piramidalni gaber z naravno obliko krošnje. Na osrednjem delu trga je bilo posajenih tudi pet dreves okrasne hruške, ki bodo s svojo podobo v dobi cvetenja oblikovno poudarila osrednji del trga.

Število parkirišč se je na celotnem trgu zmanjšalo in umaknilo ob cesto, kljub temu pa so zaradi zahtev prebivalcev ta ostala na severovzhodnem delu osrednjega dela trga. Tudi lokalna cesta še vedno vodi skozi trg, zato tam ostajajo semaforizirano križišče, množica prometnih znakov ter visoke svetilke, prilagojene prometnim predpisom. Sredi trga ostaja tudi plinska postaja, ki pa ima novo oblikovane maske za izpostavljene cevi, ki so identične ostali urbani opremi. Nov element na trgu je večnamenski paviljon, ki s pravokotno obliko, omejeno višino in materialom (steklo, kovina) ne konkurira bližnjemu spomeniku NOB, deloma pa nadomešča neustrezen lesen nadstrešek bližnje gostilne, ki je bil odstranjen. Investitor je paviljon izbral na vabljenem natečaju.

Projekt, pri katerem smo sodelovale konservatorke ZVKDS, OE Celje, Martina Schlaus, Nataša Podkrižnik, Danijela Brišnik in Milana Klemen ter gradbeni tehnik Aleš Plevčak, je po našem mnenju uspešno zaključen, glavni trg Žalca pa je ponovno privlačen urbani prostor, kjer kljub poteku lokalne ceste in ohranitvi dela parkirišč prevladujejo površine za pešce.

Res pa je, da so se z odstranitvijo visoke drevnine in parkirnih mest izpred stavb razkrile fasade in strehe nekaterih trških objektov, katerih stanje ni najustreznejše, saj so bila na stavbe v preteklosti brez sodelovanja zavoda umeščena strešna okna, zamenjano je bilo originalno stavbno pohištvo, postavljeni so bili neprimerni reklamni napisi idr. Ureditev tega v sodelovanju z Občino Žalec ostaja naloga za v prihodnje.

190 Eda Belingar

EŠD: 19457

Naselje: **Žeje pri Prestranku**

Občina: Postojna

Ime: **Žeje pri Prestranku – posestvo Bile**

Naslov: Žeje pri Prestranku, parc. št. 877/2, k. o. Matenja vas

Področje: E

Obdobje: 18.–19. stoletje

Posestvo stoji pod Bilskim hribom severovzhodno od Prestranka, ob križišču cest proti Žejam in Bilam. Bile so nekdanje planinsko posestvo stiškega samostana, ki ga je skupaj s Počkom 1749 prevzela kobilarna Lipica. Skupaj s Škuljami so Bile sestavljale gospodarski del kobilarne: tu so bili prostrani pašniki, kjer sta bila omogočena prosto gibanje in paša žrebet, obenem pa so s teh pašnikov oskrbovali kobilarno v Lipici s senom. Konje so na posestvu pasli od maja do jeseni, in sicer nekako do starosti tri leta in pol, ko so na osnovi izbora najprimernejše konje za nadaljnjo rejo premestili v Lipico. Leta 1893 so za kobilarno Lipica izdelali nov delovni red: predelali so tudi stanovanjsko poslopje na Bilah, poleg zgradili bolniški hlev in cisterno za vodo. Leta 1930 je Prestranek, Poček in Bile prevzel italijanski vojaški urad za utrdbe, leta 1947 pa Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo FLRJ. Leta 1950 je Lipico prevzelo v upravljanje Ministrstvo za kmetijstvo LR Slovenije; kobilarni so tedaj odvzeli pripadajoča posestva.

Po letu 1950 so Bile prešle v uporabo Kmetijske zadruge Postojna, ki je tu vzdrževala govedo. V sedemdesetih letih 20. stoletja je celotno posestvo kot vadišče začela uporabljati jugoslovanska vojska, po osamosvojitvi pa Slovenska vojska kot osrednje vadišče.

Nekdanje posestvo danes obsega dve opuščeni zgradbi, grajeni v obliki črke L, od katerih je bila prva hlev, v drugi, ob kateri je vodnjak, pa so bila stanovanja z bolniškim hlevom za konje. Obe zgradbi sta pritlični, kriti s strmo streho, nazadnje kriti s salonitnimi ploščami, vratne odprtine in odprtina za metanje sena na podstreho, datirana v leto 1818, so obrobene s kamnitimi okvirji. Stavbi oklepata dvorišče. Stanje je skoraj identično zarisnemu v franciscejskem katastru iz leta 1825, le stanovanjsko in upravno poslopje je bilo v preteklosti delno porušeno. V obdobju med obema vojnoma je bil na posestvu zgrajen betonski silos za krmo. Jugozahodno stran kompleksa zamejuje večji senik s kamnitimi slopi. Zraven hleva je bilo po drugi vojni dodano betonsko krmišče za živali, na samem posestvu pa sta bila izdelana novejša nadstrešnica in betonsko korito za živali.

V letu 2010 je bila v sklopu priprave državnega prostorskega načrta za OSVAD Postojna izdelana dokumentacija za novogradnjo, rekonstrukcijo in odstranitev objekta na območju posestva za namen nastanitve uprave poligona OSVAD. Objekta nekdanje kobilarne, novejša nadstrešnica in betonsko korito za živali naj bi se rekonstruirali, silos in betonski zidovi krmišča za živali naj bi se porušili, na novo pa naj bi se zgradili

nastanitveni objekt, stražarski objekt in poveljstvo s stolpom radijskih zvez, razdeljevalnico hrane, jedilnico in kuhinjo, servisni in logistični objekti, tabor za 830 ljudi, parkirišče in pralnica za vozila ter objekt MES. Načrtovani posegi niso bili izvedeni.

V letu 2015 je bila izdelana nova projektna dokumentacija, to pot za manj ambiciozne posege. Šlo je za izvedbo vzdrževalnih del na obstoječih objektih posestva, s katerimi bi te zaščitili pred propadom. Obenem naj bi se prostori uredili za začasno uporabo do predvidene končne ureditve v skladiščno-energetski objekt. Objekti v montažni izvedbi, kot je bilo predvideno, bi omogočili izvajanje vojaških aktivnosti ob vajah in bi se lahko ob ureditvi za končni namen odstranili. Predvideni so bili izvedba nove fasade, prekritje strehe, namestitev novega stavbnega pohištva in ureditev notranjega tlaka. Dela so se izvajala v juliju 2015. Notranjost nekdanjega hleva se je uredila za potrebe predavanj, pisarn in sanitarij. Ker obstoječi betonski tlak ni bil raven, se je za njegovo izravnavo izdelala lesena montažna konstrukcija s slepim opazem in pohodno površino iz OSB-plošč. Vgradile so se predelne stene iz mavčnokartonskih plošč. Namestilo se je novo leseno stavbno pohištvo, vendar so se obstoječe kovinske rešetke na oknih ohranile. Kovinska vhodna vrata so se odstranila in nadomestila z lesenimi. Streha še ni prekrita in fasada še ni izdelana.

Prenovljen objekt bo Slovenska vojska uporabljala ob svojih urjenjih na vadišču Poček ter pri mednarodnih vojaških usposabljanjih in vajah.

Postopke konservatorsko-restavratorskih del smo fotodokumentirali.

Doseženi rezultati so v skladu s pričakovanim, do novih odkritij ni prišlo. Barvno študijo je izdelal restavrator RC iz Nove Gorice Andrej Jazbec, konservatorski nadzor je izvajala etnologinja iste enote Eda Belingar. Gradbena dela je ob podpori inženircev 1. brigade Slovenske vojske zelo kvalitetno opravilo približno 30 pripadnikov Nacionalne garde iz Colorada (ZDA), gradbeni material in stavbno pohištvo pa so zagotovila slovenska podjetja.

Žeje pri Prestranku, posestvo Bile pred obnovitvenimi posegi (foto: E. Belingar, 2012)

Žeje pri Prestranku, posestvo Bile, vhodna kovinska vrata so nadomestili z lesenimi (foto: E. Belingar, 2017).

Žeje pri Prestranku, posestvo Bile, notranjost hleva pred obnovo (foto: E. Belingar, 2012)

Žeje pri Prestranku, posestvo Bile, notranjost hleva na dan otvoritve po izvedenih posegih (foto: E. Belingar, 2015)

Navodila avtorjem

Vsebinska navodila avtorjem za pisanje poročil

1. Kratek uvod z opisom spomenika ali dediščine, naselja, lokacije, objekta, predmeta, krajine.
2. Kratek opis stanja obravnavanega objekta: razlogi in predvideni cilji, zaradi katerih je prišlo do posega, ki ga predstavljate.
3. Opis konservatorskih postopkov:
 - program,
 - metodologija dela,
 - dokumentacija in raziskave,
 - prikaz rezultatov in nova spoznanja oziroma ugotovitve in sklepi,
 - interpretacija in prezentacija,
 - rezultate in zaključke lahko združite.
4. Pri konservatorsko-restavratorskih posegih je pomembna natančna navedba tehnologije in uporabljenih materialov, večja pozornost naj se posveti novim tehnikam, metodologiji ali novim postopkom raziskav.
5. Ocena uspešnosti konservatorskih posegov z navedbo posameznih strokovnjakov in izvajalcev.
6. Z zaporednimi številkami označite natančne podnapise k slikovnim prilogam (kratek podnapis in avtor fotografije ali risbe). V mapo z imenom naselja, spomenika in EŠDja nato s pripadajočimi številkami shranite slikovne priloge (glej tehnična navodila).
7. Podpis konservatorja (ime in priimek).

Literaturo navedite med besedilom, s polnim citatom v oklepaju.

Opombe naj ne bodo vsebinske.

Tehnično navodilo

Prosimo, da dosledno izpolnite glavo poročila iz registra nepremične kulturne dediščine (Ministrstvo za kulturo)

EŠD:

Naselje:

Občina:

Ime:

Naslov:

Področje:

Obdobje:

Sledi naj poročilo, zapisano v Wordu, v pisavi Ariel velikosti 12; besedila ne oblikujte. Ker so v knjigi poročila razvrščena po abecednem redu, naj bo vsako poročilo shranjeno v svojem Wordovem dokumentu. Besedilo naj bi praviloma obsegalo največ dve strani (60 vrstic), le v primerih, ko gre za pomembnejše najdbe in nova odkritja, so dopustne tri strani (90 vrstic). Pri tehtnejših poročilih so priloge priporočljive in zaželeno.

Slikovne priloge

K slikovnemu gradivu spadajo poleg slik in fotografij tudi tabele, grafi, načrti, zemljevidi in table.

Črte na tabelah naj ne bodo tanjše od 0,2 mm, če pa je treba original pomanjšati, naj bo debelina črt vsaj 0,3 mm. Risbe, skice in tabele opremite z narisano merilno skalo (ne $M = 1 : 1$). Table naj imajo robove debeline 0,5 mm, zunaj robov jasno zapišite ime avtorja in številko table (avtor, številka table, slike).

Slikovno in drugo gradivo (diaposnetki, črno-bele fotografije) ne sme presegati velikosti 13 x 18 cm. Vsako sliko opremite s podnapisom in imenom fotografa.

Slikovno gradivo v digitalni obliki je treba poslati v velikosti formata A5 z resolucijo 350 DPI, v formatu datoteke JPEG (v najvišji kvaliteti) ali TIFF. Imena datotek naj ne vsebujejo šumnikov.

Slikovnega gradiva v elektronski obliki ne dodajate med besedilo.

Slikovnega gradiva ne pošiljate po e-pošti, ampak ga zapišite na zgoščenko.

Zgoščenki priložite iztis datotek s slikami in/ali tablami. Pod iztisom jasno zapišite tudi ime datoteke.

Omejite se le na slikovno gradivo izjemnih najdb ali slikovne priloge, ki bistveno dopolnjujejo vsebino poročila. Pri spomenikih državnega pomena in strokovno izredno zahtevnih posegih priložite slikovno gradivo pred posegom in po njem; priporočljivo je, da prikažete celoten potek posega.

Objavljena bodo le poročila, ki bodo sledila tem navodilom.

Za vsebino posameznih prispevkov v publikaciji so odgovorni izključno avtorji.

Kazalo kratic

A	– arheologija
E	– etnologija
R	– restavratorstvo
U	– urbanizem
UA	– umetnostna zgodovina
UR. KR.	– urejanje krajine
T	– tehnika
Z	– zgodovina

V od mita do arhitekture

Zavod za varstvo
kulturne dediščine Slovenije

www.zvkds.si/dekd

DNEVI EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE IN TEDEN KULTURNE DEDIŠČINE 2017

TOLMIN, 23. SEPTEMBER 2017 ... DOGAJALO SE JE NA OTVORITVENEM DNEVU ...

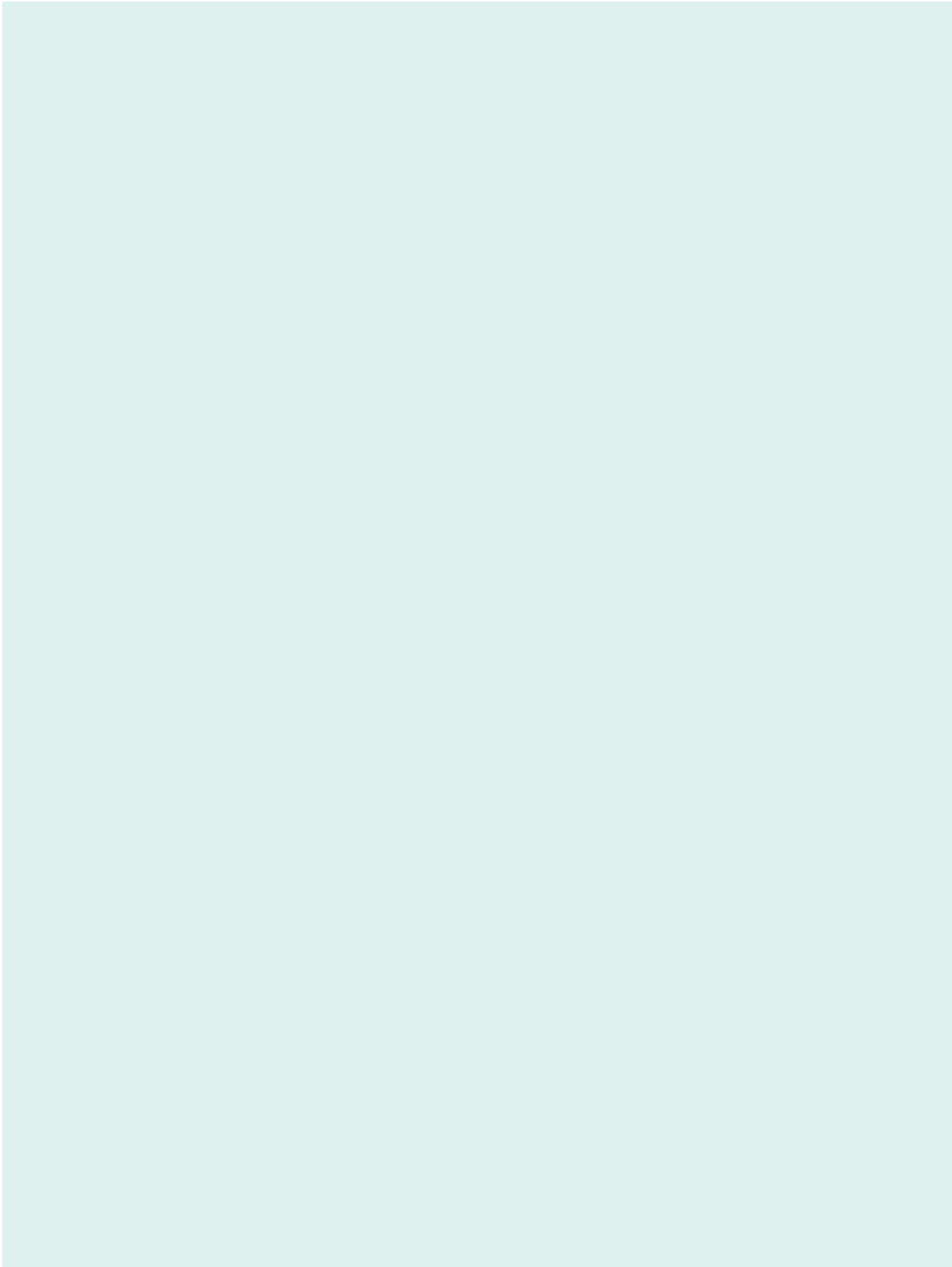
Remigius Geyling, 1916. spominska cerkev Sv. duha na Javorci, foto: Željko Cimprič, arhiv Turizma Doline Soče

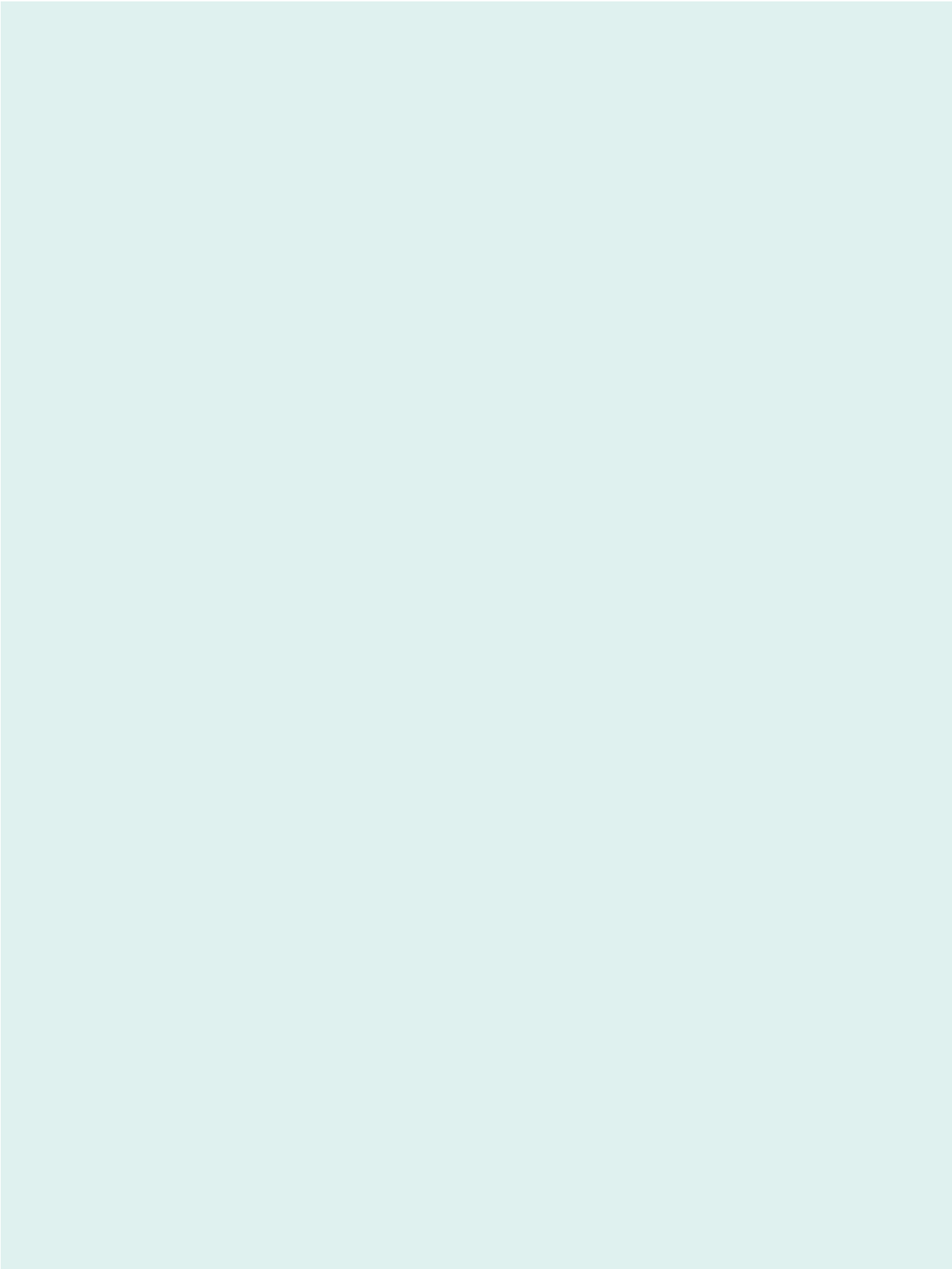

EVROPSKO LETO
KULTURNE DEDIŠČINE

PRETEKLOST
SREČA
PRIHODNOST

DNEVI EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE
TEDEN KULTURNE DEDIŠČINE 22. 9.-6. 10. 2018

Avtorji v tej številki

Zoja **Bajdè**
Anka **Batič**
Eda **Belingar**
Petra **Benedik**
Marta **Bensa**
Barbara **Brezigar**
Maja **Bricelj**
Danijela **Brišnik**
Tina **Britovšek**
Boštjan **Cigoj**
Vlasta **Čobal Sedmak**
Sanja **Djokić**
Saša **Dolinšek**
Tomaž **Fabec**
Alja **Fir**
Barbka **Gosar Hirci**
Sanela **Hodžić**
Božena **Hostnik**
Andrej **Jazbec**
Maja **Jerala**
Miran **Ježovnik**
Manica **Juvan**
Mihaela **Kajzer Cafnik**
Špela **Karo**
Anita **Kavčič Klančar**
Barbara **Klanšek**
Rok **Klasinc**
Milana **Klemen**
Benjamin **Korošec**
Otmar **Kovač**
Borut **Križ**
Marjana **Krumpestar**
Albina **Kržič**
Jelka **Kuret**
Marvy **Lah**
Liza **Lampič**
Nataša **Lapanja Jazbec**
Maja **Lavrič**
Matevž **Lavrinc**
Martina **Lesar Kikelj**
Philip **Mason**
Simona **Menoni Muršič**
Tanja **Mesojedec**
Miha **Mihelič**
Ljubiša **Milić**

Ajda **Mladenovič**
Dimitrij **Mlekuž**
Zvezdana **Modrijan**
Matjaž **Mori**
Tina **Nanut**
Nastja **Nylander**
Katarina **Odlazek**
Manca **Omahen**
Blaž **Orehek**
Minka **Osojnik**
Damjana **Pediček Terseglav**
Pavla **Peterle Udovič**
Aleš **Plevčak**
Matija **Plevnik**
Katja **Pohl**
Primož **Predan**
Andreja **Ravnikar**
Luka **Rozman**
Gašper **Rutar**
Dunja **Salecl**
Zdenka **Salmič - Pungerčar**
Mitja **Simič**
Saša **Snoj**
Petra **Stipančič**
Andrejka **Ščukovt**
Tonka **Šoba**
Mojca **Tercej Otorepec**
Aleš **Tiran**
Eva **Tršar Andlovic**
Matija **Turk**
Dejan **Udovč**
Katarina **Udovč**
Anja **Urbanc**
Nika **Veršnik**
Suzana **Vešligaj**
Anja **Vintar**
Rado **Zoubek**
Katarina **Žagar**
Tina **Žerjal**

ISSN 1580-5166

9 771580 516007

28,00 Eur

Zavod za varstvo
kulturne dediščine Slovenije

